

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

17 травня 2019 року

У двох томах

Том 2

Одеса
2019

**УДК 340(477)(063)
П68**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 10.05.2019 р.)

Відповідальний редактор **Г. О. Ульянова.**

Матеріали видано в авторській редакції.

Правове життя сучасної України : у 2 т. : матеріали Міжнар.
П68 наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред.
Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. –
Т. 2. – 788 с.

ISBN 978-966-916-813-9

У другому томі збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України» відображені актуальні питання адміністративного права та процесу, фінансового права, результати правових досліджень у сфері судової та правоохоронної діяльності, актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, кримінально-процесуального права, криміналістики, судової експертизи, судової психології та медицини. Розглядаються сучасні проблеми цивільного права та цивільного процесу, права інтелектуальної власності та корпоративного права, господарського права та процесу. Висвітлюються проблеми фізичної підготовки майбутніх юристів, правової лінгвістики, перекладу та журналістики.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, а також юристів-практиків, які цікавляться проблемами сучасної юриспруденції, галузевими напрямками розвитку права та державного будівництва на шляху до євроінтеграції.

УДК 340(477)(063)

ISBN 978-966-916-812-2 (у 1 т.)
ISBN 978-966-916-813-9 (т. 2)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2019
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2019

**ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА**

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України»! Щиро вітаю Вас на відкритті наукового заходу, який не перший рік поспіль об'єднує провідних науковців та юристів, адвокатів, суддів, нотаріусів і відбувається напередодні Дня науки, який у 2019 році відзначатиметься 18 травня.

Конференція вже традиційно відбувається з метою презентації й обговорення найактуальніших результатів досліджень питань сучасної юридичної, політичної, соціологічної, економічної, журналістської та кібербезпекової доктрини за участі близько 500 науковців і дослідників з усіх куточків України. За результатами роботи наукового заходу видано два томи матеріалів конференції. У заявлених до обговорення доповідях відображено філософські, загально-теоретичні, історичні, політологічні, соціологічні, психологічні дослідження права, суспільства та держави, проблеми розвитку окремих галузей права.

Підвищення рівня компетентності державних службовців та побудова професійної публічної служби в цілому є однією з реформ, передбачених в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» та Програмі діяльності Кабінету Міністрів України. Реалізація інших реформ у державі та загалом демократичний розвиток України багато в чому залежать від належного врядування професійних публічних службовців. Водночас, проблематика зростання вимог до фаховості публічних службовців у процесі державотворення та удосконалення моделі управління публічною службою із застосуванням інноваційних підходів, зокрема до надання публічних послуг, не залишилася поза увагою науковців. З огляду на це є цікавими питання сфери дії Закону України «Про державну службу», публічного адміністрування як об'єкта законодавчого регулювання, підвищення рівня професійної компетентності державного службовця, обмежень як засобів запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, присяги державного службовця, удосконалення матеріальної відповідальності публічних службовців, адміністративного розсуду в діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Також проводився аналіз законодавства про дипломатичну службу через набрання чинності у грудні 2018 року однойменного закону.

Поряд із дослідженнями адміністративного права та процесу, неможливо не відзначити фінансово-правову тематику. Поява законопроектів про врегулювання правового статусу криптовалют, реорганізація Державної фіскальної служби, постійне оновлення бюджетного та податкового законодавства, прагнення до фінансової децентралізації як потреби скорочення необґрунтованих витрат, необхідність скорочення бюджетного дефіциту зумовили підвищений інтерес дослідників до публічного управління у сфері фінансової політики держави.

Наукові розвідки у сфері реформування судустрою привертають увагу до себе через, зокрема, нещодавні набрання чинності Законом України «Про Вищий антикорупційний суд», внесення змін до Закону України «Про судустрій і статус суддів» щодо надання Верховному Суду повноваження надання методичної допомоги судам, тривалий конкурс до Вищого суду з питань інтелектуальної власності, кваліфікаційне оцінювання суддів судів першої інстанції, завершення проведення конкурсів на заміщення посад суддів Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, у яких, до речі, перемогли науковці Національного університету «Одеська юридична академія».

Своєчасними видаються дослідження проблем стандартизації як сучасної тенденції розвитку адвокатури, суб'єктного складу учасників доступу до адвокатської діяльності, оподаткування індивідуальної адвокатської діяльності, страхування професійної відповідальності адвоката, довіри як складової відносин між адвокатом та клієнтом, а у сфері правоохоронної діяльності – добору кадрів до органів прокуратури, місце професійної етики прокурора в реформуванні органів прокуратури, дисциплінарної відповідальності прокурорів, забезпечення керівних посад системи Державного бюро розслідувань України, реалізації окремих повноважень директора Державного бюро розслідувань України.

Щороку набирає чинності понад десять законів про внесення змін до Кримінального кодексу України. Серед таких змін можна відзначити, по-перше, Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (набрав чинності у січні 2019 року; по-друге, набрання чинності у липні 2018 року Законом України «Про національну безпеку України»; по-третє, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року, який набирає чинності з 1 січня 2020 року. Неабиякий резонанс у суспільстві дістало й аналізоване у матеріалах конференції рішення Конституційного Суду України № 1-р/2019 від 26 лютого 2019 р. у справі за конституційним поданням 59 народних

депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368-2 Кримінального кодексу України.

Ускладнення суспільних відносин, поява кримінологічних феноменів, посилення криміногенних трендів зумовлюють потребу у фундаментальних кримінологічних дослідженнях. Інтереси дослідників цієї сфери знань наразі зміщуються в бік феноменології злочинних проявів, що пов'язані, передусім, із науково-технічним прогресом. Матеріали відповідної секції ознайомлюють громадськість із методологічними питаннями кримінологічного вивчення засобів масової інформації та комунікації, теоретико-методологічними засадами систематизації кримінологічних знань, науково-аналітичним забезпеченням протидії злочинності, сучасним напрямком кіберкримінології, соціально-психологічним механізмом відтворення корупційних практик, захисними стратегіями та навичками подолання як засобами індивідуальної віктимологічної профілактики злочинів тощо.

Забезпечення правильного та ефективного застосування норм матеріального права, передусім, кримінального, є метою кримінального провадження, яке досліджують як науковий феномен науковці у сферах кримінального процесу та криміналістики. У цьому збірнику їх увагу було прикуто до практики Європейського суду з прав людини стосовно права на перегляд вироку та щодо права обвинуваченого на час та можливості, необхідні для підготовки свого захисту, функцій прокурора на стадії досудового розслідування, забезпечення розумності строків розгляду та вирішення скарг слідчим суддею, судового контролю під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, аналітичної роботи слідчого під час розслідування нерозкритих злочинів минулих років, кримінальних і криміналістичних фікцій як форм дезінформування у розслідуванні злочинів, організаційно-тактичних аспектів забезпечення отримання правдивих показань свідків під час судового розгляду кримінальних проваджень.

В епоху постіндустріального суспільства усе більшої значущості набувають приватноправові наукові дослідження. У зв'язку з цим цікавим видається звернення дослідників до тематики інформаційних прав особи в інформаційному суспільстві, трансформації розуміння категорії «правочин» в інформаційному суспільстві, відносин електронної комерції, відповідальності за шкоду, завдану особистим немайновим благам у соціальних мережах, перетину онтологічних вимірів теорії таємниць та приватного права, «віртуальних речей» у складі Інтернету речей, права на повітря в контексті розширення змісту права на забудову, спортивної діяльності як джерела підвищеної небезпеки завдання шкоди, симулякрів як породження віртуальної реальності, використання публічних ліцензій Creative Commons під час формування контенту сайтів органів державної влади, онлайн-медіації у сфері права інтелектуальної власності.

Секція, присвячена цивільному судочинству у світлі судової реформи в Україні, містить доповіді, зумовлені, зокрема, приєднанням України до Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, розглядом у парламенті двох законопроектів, що конкретизують суб'єкта звернення до Європейського суду з прав людини за наданням консультативного висновку, наданням цим Судом у квітні 2019 року першого консультативного висновку Касаційному суду Франції, застосуванням новел вітчизняного цивільного процесуального законодавства.

Поза сумнівом, доцільними є господарсько-правові дослідження в умовах розвитку інститутів ринкової економіки в Україні. Дослідники звертають увагу на реформування сфери банкрутства, енергетичної сфери, тенденції у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання тощо.

Фізична підготовка майбутнього правника – одна з характеристик його фаховості та безпеки. Набуті знання та навички фізичної підготовки уможливають успішне вирішення поставлених перед майбутніми випускниками юридичних вишів службових завдань. Саме цьому присвячено окремі дослідження секції з проблем фізичної підготовки майбутніх юристів, зокрема значення фізичної культури у професійній підготовці юристів, моделі фізичної підготовки майбутніх юристів, фізичної підготовленості студентів різних спеціалізацій, проблеми здоров'язбережувального дозвілля, ролі фізичних якостей у спорті, основ законодавства про фізичну культуру і здоров'я.

Щиро вітаю Вас зі щорічним святом – Днем науки! Дякую за Вашу сумлінну роботу, бажаю Вам творчого натхнення, талановитих учнів та послідовників Ваших наукових шкіл, нових професійних звершень й успіхів!

Сергій КИВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 16.

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

КІВАЛОВ СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, академік НАПрН України

РОЛЬ СУДДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ У КОМПРОМІСНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ СПОРУ СТОРОНАМИ

За нової редакція КАС України судді адміністративних судів суттєво «посилили» свої позиції, отримали додаткові важелі впливу на хід процесу та дисципліну його учасників. При цьому, стабілізуючим фактором, покликаним сприяти врегулюванню конфліктів, що виникають в публічно-правовій сфері, став новий процесуальний інститут – врегулювання спору за участю судді. Таким чином, якщо судовий процес стає більш структурованим, бюрократичним, з широкими повноваженнями судді присікати будь-які спроби сторін маніпулювати процесуальними нормами та зловживати наданими правами, то процедура врегулювання спору відкриває для судді і сторін додаткові можливості вирішити конфлікт швидко, у максимально прийнятний спосіб та без надмірної формалізації.

Переваги процедури врегулювання спору забезпечують зростання її популярності в адміністративному судочинстві, але її ефективність перебуває у безпосередній залежності від кваліфікації судді, для якого, по суті, вимагається опанування додаткової спеціальності. Саме суддя виступає координатором у пошуку рішення сторонами, отже, він має не лише чітко усвідомлювати правові межі можливих поступок, але і володіти методами ведення переговорів не вдуваючись при цьому до впливу на сторін. Як бачимо, роль судді у процедурі врегулювання спору в адміністративному судочинстві суттєво відрізняється від здійснення від тієї, що пов'язана із здійсненням правосуддя в адміністративних справах.

Аналіз критичних зауважень щодо процедури врегулювання спорів за участю судді в публікаціях українських учених дозволяє зробити висновок, що в своїй більшості науковці вбачають такі недоліки та висловлюють наступні пропозиції: 1) щодо обрання належного судді для врегулювання спору (більшість схиляється до необхідності наділен-

ня такими повноваженнями окремих суддів, а не всього суддівського складу суду); 2) брак встановлення основних пріоритетів процедури врегулювання спору, закріплення її принципів; 3) прогалини у питаннях взаємозв'язку процедури врегулювання спору і поновленого судового провадження (можливість застосування заходів процесуального примусу, порушення процедури врегулювання як підстави для оскарження судового рішення, що ухвалене за її наслідками тощо). Ці зауваження вбачаються цілком доречними і корисними для удосконалення наявної процедури врегулювання спору за участі судді адміністративного суду.

Цілком очевидно, що суддя у процедурі врегулювання спору виконує принципово інші функції, адже ця діяльність не пов'язана зі здійсненням правосуддя. В процедурі врегулювання спору він є учасником переговорів між сторонами, який за допомогою своїх професійних знань та навичок намагається визначити суть проблеми, що стала підставою спору, направити сторони у компромісному напрямку вирішення спору, допомогти сторонам усвідомити слабкі місця у своїх позиціях, змінити погляд на існуючу проблему, допомагає учасникам конфлікту знайти самостійне, юридично обов'язкове рішення для розв'язання конфлікту.

Досвід, сформований ще на етапі реалізації експериментальної процедури досудового врегулювання, свідчить, що особливістю статусу судді у врегулюванні публічно-правового спору є обмеженість його владних повноважень і спрямування його діяльності виключно на досягнення сторонами спільної позиції. Примірний зміст його правового статусу можна охарактеризувати сукупністю обов'язків: дотримання вимог конфіденційності; утримання від прямих пропозицій сторонам щодо визначення шляхів врегулювання спору; та прав: завершити процедуру, проводити процедуру у формі закритої наради; роз'яснити сторонам мету та порядок врегулювання спору, права і обов'язки сторін.

Суттєвою особливістю повноважень судді в процедурі врегулювання спору є його право запропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору, що категорично не допускається при медіативному врегулюванні. Суддя відповідає за процес посередництва, є нейтральним і незацікавленим координатором проведення переговорів, спрямованих на врегулювання конфліктної ситуації. В цьому випадку «нейтральність» означає, що суддя не віддає перевагу якомусь одному варіанту врегулювання спору, а «незацікавленість» передбачає, що суддя не проявляє більшої уваги до однієї із сторін у порівнянні з іншими. Основна роль у врегулюванні суперечки належить саме учасникам конфлікту, але в адміністративному процесі суддя може дозволити собі більш активну позицію. Вочевидь, це зумовлено прагненням пришвидшити процедури та підвищити ступінь імовірності її успішності.

Звертають на себе увагу й інші повноваження, які суперечать ідеї примирювального процесу. Так, слід зупинитися на тому, що ч. 4 ст. 186 КАС України передбачає роз'яснення суддею сторонам предмет доказу-

вання по категорії спору, який розглядається [1]. Встановлення предмету є одним із ключових питань процесу доказування в ході здійснення правосуддя. Традиційно під предметом доказування у справі розуміються ті обставини, які повинні бути встановлені судом для її правильного. Іншими словами, при визначенні предмета доказування у кожній конкретній справі необхідно знайти відповідь на питання, які обставини (або факти) підлягають встановленню. Водночас, встановлення обставин порушення права, яке стало предметом звернення до суду, з'ясування дійсних прав і обов'язків сторін спору – «вбивають» саму ідею врегулювання спору, адже призводять до утвердження однієї із сторін у своїй правоті та знищують будь-які підстави для поступок з її боку. Мета цієї процедури не в тому, щоб «розібратися у справі», а в тому, щоб віднайти рішення максимально прийнятне для обох сторін, яке, одночасно, вимагатиме від кожної сторони певних поступок, в іншому випадку – вона втрачає будь-який сенс. Відтак, виникає питання: навіщо в ході процедури врегулювання спору суддя має роз'яснювати сторонам предмет доказування у їхній справі? Як уявляється, для досягнення компромісу суддя має встановити вимоги осіб (за КАС України – підстави та предмет позову, підстави заперечень), систему альтернативних пропозицій від кожної сторони та сформувати зону можливого узгодження позицій [3]. Таким чином, використання терміну «доказування» у процедурі врегулювання спору за участю судді є некоректним і може призвести до суттєвого спотворення самої ідеї цієї процедури як альтернативи адміністративному судочинству.

Ще одним важливим напрямком удосконалення процедури врегулювання спору за участі судді адміністративного суду є чітке визначення її меж та розуміння трансформації ролі і статусу судді, який є незмінним на початкових стадіях судового провадження в адміністративному суді і у процедурі врегулювання спору. КАС України чітко визначає, що такими «документальними» межами є ухвали про проведення процедури врегулювання спору і про припинення процедури врегулювання спору, в яких суддя вирішує питання, відповідно, про зупинення і поновлення судового провадження у справі. У цьому зв'язку виникає зауваження щодо «пріоритетів» цих процесуальних документів. Врегулювання спору за участю судді є похідною процедурою, яка може існувати виключно за наявності судового провадження. Отже саме судове провадження є «первинною» процедурою, що має відбиватися у відповідних судових рішеннях. Первинними питаннями, які мають бути відображені в ухвалях суду, є питання про закриття і поновлення судового провадження, і лише після їх вирішення в ухвалі має зазначатися про проведення і припинення процедури врегулювання спору за участі судді.

Аналіз змісту ухвал про призначення процедури врегулювання спору за участю судді свідчить про те, що судді не в повній мірі усвідомлюють трансформацію своїх завдань і відповідно статусу. Так, наприклад, у багатьох ухвалях серед іншого вирішуються питання про форму нарад (не лише перших) [2], хоча форму наради згідно КАС України має обира-

ти суддя як особа, що здійснює примирювальну процедуру. Крім того, і сам припис КАС України про те, що закрита нарада ініціюється суддею, також викликає заперечення, адже його функції у процедурі врегулювання спору полягають у спрямуванні сторін до пошуку компромісу і якщо сторони бажають приватно обговорити проблему із суддею у формі закритої наради, їм не варто цього забороняти.

Таким чином, процедура врегулювання спору за участі судді адміністративного суду є корисною для поступового розширення сприйняття суб'єкта влади як сторони переговорного процесу. При цьому, існує нагальна необхідність у виробленні рекомендації щодо уточнення ролі, статусу і повноважень судді в цій процедурі.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Офіційний веб-портал «Судова влада». URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
3. Білуга С.С. Досудове врегулювання адміністративно-правових спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, Національний університет, «Одеська юридична академія». 2015. 22 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1980/%D0%91%D1%96%D0%BB%D1%83%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1.%20%D0%A1..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ключові слова: адміністративне судочинство, врегулювання спору за участю судді, повноваження судді, примирення; форми нарад.

Ключевые слова: административное судопроизводство, урегулирование спора с участием судьи, полномочия судьи, примирение; формы совещаний.

Key words: administrative justice, settlement of a dispute with the participation of a judge, powers of a judge, reconciliation; forms of meetings.

БІЛА-ТІУНОВА ЛЮБОВ РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор

ПРИСЯГА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття 36 Закону «Про державну службу» (далі – Закону) регламентує Присягу державного службовця: її зміст, порядок прийняття. *Присяга* – це: а) урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі; б) урочиста обіцянка, часто підкріп-

лена згадуванням чогось дорогого, священного для того, хто обіцяє; в) запевнення у правдивості сказаного.

Таке правове явище, як присяга, має глибоке історичне коріння, що сягає ще часів звичаєвого права. Вважається, що вона, як суспільне явище, первинно мала зміст релігійного обряду, яким скріплювалось урочисто прийняте особою зобов'язання. Історично, в основі присяги лежить страх перед невидимою силою, руйнівна дія якої може торкнутися особи, яка присягнула, у разі порушення вірності присязі. Присяга, як правове явище, вже за часів Київської Русі мала декілька самостійних значень: а) зобов'язання суддів судити по праву, яке супроводжувалося ритуалом її принесення – «Хресне цілування»; б) форма забезпечення достовірності особистих доказів у цивільному та кримінальному судочинстві.

У правовій літературі пропонуються різні підходи щодо юридичного визначення присяги. Так, деякі автори вважають, що присяга – це офіційна урочиста обіцянка додержуватися певних зобов'язань, зокрема, на підтвердження правдивості свідчень, вірності тій чи іншій справі, діяти відповідно до конституції тощо. Інші переконані, що присяга – це клятва на вірність конституції та служінню народу, яку в обов'язковому порядку дає посадова особа, яка вступає на високу державну посаду. Наведені приклади свідчать про різні підходи як до визначення сутності присяги, так і до тих наслідків, які пов'язані з її прийняттям. У зв'язку із цим постає закономірне питання: присяга – це тільки урочиста обіцянка додержуватися певних зобов'язань, чи це – конкретна клятва (зобов'язання) – акт, який породжує юридичні факти? У тому разі, коли чинне законодавство не пов'язує настання певного правового статусу особи із прийняттям присяги, вона відіграє роль тільки урочистої обіцянки, а в разі, коли такий статус набувається тільки за умови прийняття присяги – вона являє собою зобов'язання, яке породжує певні юридичні факти (присяга працівника прокуратури, військова присяга, присяга працівника органів внутрішніх справ тощо).

Порівняльний аналіз текстів Присяги державного службовця, передбачений Законом-1993 і Законом-2015 рр. свідчить про певні відмінності між ними, які, насамперед, стосуються переліку тих обов'язків, які покладають на себе службовці, приймаючи Присягу. Так, новітніми є такі положення у тексті нової Присяги: а) *поважати* та охороняти права, свободи і законні інтереси *людини* і громадянина, *честь держави*; б) сумлінно виконувати свої *службові* обов'язки.

У тексті Присяги знаходить свій вияв конституційне положення про те, що джерелом влади є народ України і саме йому адресовано Присягу, яку приймає державний службовець: «... вступаю на військову службу і урочисто клянусь народу України завжди бути вірним і відданим йому ...» [1], «Вступаючи на митну службу, урочисто зобов'язуюсь бути відданим Українському народу, справі української державності ...» [2], «... вступаючи на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України, клянуся завжди залишатися відданим Українському народові ...» [3], «... вступаючи на службу до Державної служби спеціального

зв'язку та захисту інформації України, присягаю завжди залишатися відданим Українському народові ...» [4]. Таким чином, вірне служіння (відданість) народові України є визначальним положенням будь-якої Присяги в Україні.

Відповідно до ч. 2 статті 36 Закону новітнім є положення про те, що особа, яка призначена на посаду державної служби вперше, виголошує Присягу у присутності: а) державних службовців структурного підрозділу, на посаду в якому її призначено; б) представників служби управління персоналом відповідного державного органу та керівника державної служби у цьому органі або апараті. Таким чином, виголошення Присяги особою, яка призначена на посаду державної служби має характер урочистості, яка повинна підкреслити особливий статус державного службовця і його відповідальність за цей статус.

Після виголошення Присяги особа підписує текст Присяги і зазначає дату її складення. Підписаний текст Присяги є складовою особою справи державного службовця. Про складення присяги робиться запис у трудовій книжці державного службовця. Цей запис є свідченням того, що особа є державним службовцем і вона уже приймала Присягу, що має значення у її подальшому просуванні по державній службі.

У разі відмови особи від складення Присяги державного службовця: а) вона вважається такою, що відмовилася від зайняття посади державної служби; б) акт про призначення цієї особи на посаду державної служби скасовується суб'єктом призначення; в) застосовується відкладене право другого за результатами конкурсу кандидата на зайняття вакантної посади державної служби; г) якщо такого кандидата конкурсною комісією не визначено – проводиться повторний конкурс. Важливим є те, що відповідно до ч. 5 ст. 36 вперше законодавчо передбачено момент набуття особою статусу державного службовця – з дня складення Присяги державного службовця.

Звернення до зарубіжного досвіду країн Західної Європи свідчить про те, що прийняття присяги публічного службовця є характерним для переважної більшості цих країн з певними особливостями її прийняття.

Параграф 58 Федерального закону Німеччини «Про статус чиновників» передбачає, що чиновник повинен скласти присягу «Я присягаю дотримуватись Основного закону Федеративної Республіки Німеччина і всіх діючих в Федеративній Республіці законів і сумлінно виконувати свої службові обов'язки, і допоможе мені Бог». Присяга може бути складена і без слів «допоможе мені Бог». При цьому, якщо закон дозволяє членам відповідної релігійної громади замість слів «я присягаю» використовувати інші форми запевнення, то чиновник, який є членом такої релігійної громади, може проголосити таку формулу запевнення. У випадках прийняття на публічну службу громадянина країн-членів Європейського Співтовариства (п. 1 § 7), така особа може відмовитися від складання присяги і, водночас, вона повинна урочисто пообіцяти сумлінно виконувати свої службові обов'язки [5, с. 225-266]. У такому ж контексті передбачена присяга службовця цивільної служби Польщі.

Стаття 39 Закону Польщі «Про цивільну службу» визначає, що службовець цивільної служби складає урочисту присягу такого змісту: «Присягаю служити Польській Державі, дотримуватися Конституції Республіки Польща, сумлінно і неупереджено виконувати обов'язки службовця цивільної служби згідно з найкращими знанням і волею». При цьому, до змісту присяги службовець може додати слова «І допоможи мені, Боже» [5, с. 388-427].

У більшості країн службовець складає присягу перед державою. Відповідно до § 34 Закону Чехії «Про службу державних службовців ... «призначена на посаду особа складає присягу такого змісту: «Я свідомо присягаю своєю честю, що при виконанні я буду дотримуватися конституційних законів та інших законів і правових положень Чеської Республіки, міжнародних договорів, ратифікованих Чеською Республікою, і службових правил, а також розпоряджень мого керівника, виданих відповідно до закону. Я також буду виконувати свої обов'язки належним чином, неупереджено та сумлінно і не буду зловживати посадою державного службовця». Службова присяга вважається складеною, якщо після прочитання присяги особа заявляє: «так присягаю» і підписує реєстр складених службових присяг [5, с. 269-388]. Стаття 13 Закону Латвії «Про державну цивільну службу» закріпила такий текст присяги: «Присягаю бути чесним та справедливим, відданим Республіці Латвія, виконувати свої обов'язки згідно з Конституцією Республіки Латвія, міжнародними договорами, законами та урядовими рішеннями, служити загальним інтересам суспільства, щоб забезпечити законне, ефективне та відкрите функціонування публічної адміністрації» [5, с. 455-466].

Список використаної літератури:

1. Про текст Військової присяги : Постанова ВРУ від 06.12.1991 р. Дата оновлення: 06.12.1991 р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1936-12?lang=ru>
2. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. Дата оновлення: 25.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : ЗУ від 23.06.2005 р. Дата оновлення: 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>
4. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : ЗУ від 23.02.2006 р. Дата оновлення: 07.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15>
5. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В.П. Тимошука, А.М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с. С. 225–266.

Ключові слова: присяга державного службовця, відмова від складання присяги, державна служба, керівник державної служби.

Ключевые слова: клятва государственного служащего, отказ от принятия клятвы, государственная служба, руководитель государственной службы.

Key words : oath of public administration, warehouse oath, civil service, civil servant.

КРУСЯН АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

суддя П'ятого апеляційного адміністративного суду

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України). Однією із сфер застосування цього принципу є правосуддя. Так, ст. 129 Основного Закону держави закріплює, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Особливе значення має застосування принципу верховенства права в адміністративному судочинстві. Адже роль та цілеспрямованість адміністративних судів визначена у ч. 5 ст. 125 Конституції України, а саме: «з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди». Звідси розкриття змісту верховенства права як принципу адміністративного судочинства має праксеологічне значення для підвищення ефективності судового захисту прав людини.

Серед основних засад (принципів) адміністративного судочинства Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) першим проголошує саме верховенство права (п.1 ч. 3 ст. 2) [1]. Ст. 6 КАС України розкриває зміст цього принципу, зокрема, визначаючи чотири аспекти застосування адміністративними судами принципу верховенства права: по-перше, Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; по-друге, Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини; по-третє, звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується; по-четверте, забороняється відмова у розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

Перший аспект змісту застосування в адміністративній юстиції принципу верховенства права кореспондує зі ст. 3 Конституції України. Цей аспект застосування принципу верховенства права детермінує актуалізацію такої юридичної доктринальної практики судового правозастосування, що заснована на ідеології «держава для людини», служіння держави інтересам людини, визнанні пріоритетного місця і ролі людини та громадянина у державно-владних відносинах. Таким чином, стосовно адміністративного судочинства принцип верховенства права означає, що суди при здійсненні адміністративного правосуддя мають виходити з пріоритетного значення прав та інтересів людини у взаємовідносинах з органами публічної адміністрації усіх рівнів та не повинні застосовувати положення правового акта, у тому числі закону, якщо

його застосування суперечить конституційним принципам права або порушуватиме права та свободи людини.

Другий аспект (ч. 2 ст. 6 КАС України) щодо застосування адміністративними судами принципу верховенства права спрямований на урахування судової практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який розкриває зміст принципу верховенства права через формулювання відповідних вимог, які він виводить з цього принципу. Системний аналіз практики та, відповідно, правових позицій ЄСПЛ надає можливість визначити ті вимоги щодо верховенства права, які мають бути реалізовані у сфері здійснення адміністративного судочинства. Однією з таких вимог є вимога захисту від свавілля суб'єктів владних повноважень. Захист особистості від свавілля влади означає, що втручання суб'єктів владних повноважень у права людини має підлягати ефективному контролю. Якнайменше це має бути судовий контроль, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури. Саме це зазначив ЄСПЛ у своєму рішенні від 06 вересня 1978 р. по справі *Klass v. Germany*. Суд відзначив, що одним із фундаментальних принципів демократичного суспільства є принцип верховенства права, закріплений у Преамбулі до Конвенції. За цим принципом, втручання державної адміністрації у сферу дії особистих прав має бути об'єктом ефективного контролю, що, як правило, здійснюється суддями, оскільки судовий контроль є найкращою гарантією незалежності, неупередженості та належної процедури [2]. Крім того, Суд у справі «Круслен проти Франції» від 24 квітня 1990 р. визначив: «в національному праві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання з боку державних органів у права, гарантовані пунктом 1...» (п. 30 Рішення) [3]. Складовою принципу верховенства права, на якій наголошується у рішеннях ЄСПЛ, є також вимога правової визначеності та обов'язковості виконання судових рішень. Ця вимога зобов'язує державу та будь-який орган виконувати судові розпорядження чи рішення, у тому числі й ухвалені проти держави. Так, у рішенні в справі «Рябих проти Росії» від 3 грудня 2003 р. ЄСПЛ зазначив, що одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, серед іншого, вимагає, щоб прийняте судами остаточне рішення не могло би бути оскарженим [4]. У рішенні у справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 р. Суд нагадує, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду, що означає: жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок

зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру (див.: рішення у справі «Ryabukh v. Russia») [4].

Ефективний правовий захист людини від свавілля з боку публічно-владних органів є можливим тільки за умови доступу особи до незалежного, неупередженого суду, провадження в якому відповідає вимогам справедливого судового розгляду. Вимога доступності до справедливого суду кореспондує з положеннями ч. ч. 3 та 4 ст. 6 КАС України. Положення ч. 3 ст. 6 КАС України детерміновано з положеннями ст. 8, ч. 1, 2 ст. 55, ч. 3 ст. 124 Конституції України. У контексті адміністративного судочинства це означає, що: норми Конституції України є нормами прямої дії, звернення до адміністративного суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується, якщо спір належить до адміністративної юрисдикції; кожному гарантується право на захист своїх прав судом та оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади, посадових і службових осіб; юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір, Суд не має права відмовити особі в прийнятті позовної заяви або скарги, наприклад, на тій підставі, що його вимоги можуть бути розглянуті і задоволені (або відхилені) в іншому порядку. Так, у рішенні Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. вказано: «Частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка ... зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають встановленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист ...» [5]. Крім того, право на звернення за захистом до адміністративного суду гарантується й у разі неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини. Неповнота чи відсутність законодавства долається застосуванням аналогії закону або аналогії права (див. ч. 6 ст. 7 КАС України). Неясність (нечіткість, незрозумілість, неоднозначність) законодавства може бути усунена тлумаченням у спосіб, що утверджує верховенство права. Таке тлумачення має бути найбільш справедливим за конкретних обставин. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 р. резюмовано: «У своїй практиці Суд визнав, що ... Завжди існуватиме потреба у роз'ясненні нечітких норм або тих, що потребують пристосування до обставин, що змінюються. .... Відповідно багато законів неминуче сформульовані у термінах, що тією чи іншою мірою є нечіткими, та тлумачення й застосування яких є питанням практики (див.: рішення у справах «Газета «The Sunday Times» проти Сполученого Королівства (№ 1), п. 49, та «Коккінакіс проти Греції», п. 40). Функція здійснення правосуддя, закріплена за судами, полягає саме у подоланні сумнівів щодо тлумачення, що залишаються (див.: рішення у справі «Кантоні проти Франції») [6].

Отже, виходячи з наведеного, можна стверджувати, що змістовно верховенство права як принцип адміністративного судочинства означає: право доступу до адміністративного судочинства, тобто забезпечення особі можливості звернення до суду для вирішення публічного спору; спрямованість адміністративного судочинства на досягнення справедливості та надання ефективного судового захисту людині; визнання пріоритету прав та інтересів людини у взаємовідносинах з органами публічної адміністрації усіх рівнів; обов'язковість виконання судових рішень.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 2.04.2019).
2. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Класс та інші проти Німеччини» від 06.09.1978. URK: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 4.04.2019).
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Круслен проти Франції» від 24 квітня 1990 р. URL: <http://eurcourts.in.ua/Article> (дата звернення: 2.04.2019).
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Рябих проти Росії», Заява № 52854/99. URL: <http://search.ligazakon.ua> (дата звернення: 5.04.2019).
5. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р., № 9-зпу (справа за зверненнями жителів м. Жовті Води). URL: <http://www.ccu.gov.ua> (дата звернення: 8.04.2019).
6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2019).

Ключові слова: верховенство права, адміністративні суди, принципи адміністративного судочинства, захист прав людини, Європейський суд з прав людини.

Ключевые слова: верховенство права, административные суды, принципы административного судопроизводства, защита прав человека, Европейский суд по правам человека.

Key words: rule of law, administrative courts, principles of administrative justice, protection of human rights, European Court of Human Rights.

КОЛОМОЄЦЬ ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Запорізький національний університет,
декан юридичного факультету, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент НАПрН України

ОБМЕЖЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З КОРУПЦІЄЮ: ВЕКТОРИ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСУ

Одним із ефективних засобів запобігання вчиненню правопорушень, пов'язаних з корупцією, згідно із законодавством України, є обмеження (їх ще вважають «спеціальними», враховуючи особливість сфери та суб'єктів вчинення). Поряд із заборонами, які взагалі унеможливають будь-які діяння осіб, уповноважених на виконання завдань і функцій держави або місцевого самоврядування, а також осіб, які дорівнюють до останніх, обмеження посідають своє чільне місце, що й зумовлює потребу концентрації уваги на використанні їх ресурсу. Варто одразу зазначити, що серед всього розмаїття обмежень, які передбачені для вищезазначених осіб у законодавстві України, обмеження щодо вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, відрізняються своєю специфікою, що знову ж таки свідчить на користь використання назви «спеціальні» для їх позначення. Окрім сфери, суб'єктів, щодо яких такі обмеження впроваджені (про що вже зазначалося), специфіка їх ресурсу зумовлена також їх цільовою спрямованістю (усунення будь-яких передумов, безпосередньо пов'язаних із можливістю вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, із використанням будь-яких пільг, переваг, ресурсу публічної служби задля задоволення власних інтересів або інтересів третіх осіб, навіть після припинення публічно-службової діяльності), специфікою унормування засад (як правило, у базовому антикорупційному законі, із можливою деталізацією у підзаконних актах та рекомендаціях НАЗК). Аналіз законодавства свідчить про те, що унормовано засади «традиційних» обмежень, які знайшли своє закріплення і у законодавстві більшості зарубіжних країн, серед яких: обмеження щодо суміщення та сумісництва з іншими видами діяльності (аналог «зовнішньої», «іншої оплачуваної» у зарубіжному законодавстві), щодо одержання подарунків, щодо роботи близьких осіб (стосовно переліку яких та сфери їх діяльності вже протягом тривалого часу точаться наукові дискусії із обґрунтуванням потреби їх перегляду та нормативної модифікації), щодо використання свого службового становища (обмеження, яке у назві і передбачає використання слова «обмеження», однак яке за своєю природою фактично є кримінально-правовим, що й зумовлює його відмежування від решти «спеціальних» обмежень та зміни унормованих засад), після припинення публічно-службової діяльності (аналог зарубіжного

«обмеження після звільнення»). Їх концентрація в окремому розділі базового антикорупційного законодавчого акту свідчить про те, що законодавець виділяє певні родові спільні риси для унормування відповідних відносин у засобів регулювання, а отже виокремлення «обмежень щодо попередження протиправних діянь, пов'язаних із корупцією» в якості елемента системи законодавства. В той же час детальний аналіз наявних законодавчих положень зумовлює вирішення питань, пов'язаних із визначенням кола інших нормативно-правових актів, які деталізують засади врегулювання відносин з використанням обмежень (як тих які підготовлені іншими суб'єктами нормотворення (рекомендації, затверджені наказом НАЗК), так і тих, які прийняті Верховною Радою України (законодавчі акти, які наприклад, визначають види діяльності, щодо суміщення яких закріплено дозвіл для публічних службовців, однак специфічні ознаки яких, для відмежування їх від заборони, містять саме ці акти). Значна кількість таких актів, їх різна юридична сила, зміст зумовлюють активну різноваріативну правозастосовну діяльність у зазначеній сфері відносин, а також потребу активізації нормопроектної діяльності щодо удосконалення таких актів (наприклад, поряд з іншими, знову у березні 2019 року підготовлено законопроект щодо розширення сфери можливої спільної роботи публічних службовців з близькими особами за рахунок освітянської, культурної, медичної, спортивної галузей відносин). Обмеження є цілком прийнятним засобом регулювання відповідних відносин, запобігання вчиненню правопорушення, пов'язаним з корупцією, однак використання їх обмежень («мета» у реалізації прав особи) має відповідати певним стандартам. Серед останніх слід виокремити: а) обов'язкова законодавча регламентація як визначення обмеження, його змісту, так і засад застосування. Саме законодавча (а не підзаконна) регламентація забезпечує визначеність засад відносин особи, яка застосовує і особі, щодо якої здійснюється застосування обмеження. При цьому як термінологічна визначеність є важливою, так і змістовна (без оціночних понять, узагальнених, «відкритих» формулювань) та процедурна аналогі. б) особливої значимості набувають саме «межі» (як основна складова змісту), які, з одного боку, не мають зачіпати основних прав, свобод людини і громадянина і, з іншого боку, мати обов'язкову «прив'язку» до спеціального статусу – до реалізації наданих владних повноважень у публічно-службовій сфері відносин задля забезпечення реалізації та захисту публічних інтересів. Акцент варто зробити на визначенні «межі» між приватними інтересами такої особи, яка наділена владними повноваженнями у сфері публічно-службової діяльності, та публічним інтересам – інтересам, задля реалізації та захисту якого вона і перебуває на публічній службі. Якщо межа є чіткою, визначеною, зрозумілою, прозорою – ресурс використання обмеження максимальним, ефективним, цілеспрямованим. Будь-які інші варіанти породжують й зовсім іншу результативність. в) обмеження має бути цільовим – «задля реаліза-

ції та захисту публічного інтересу», «реалізації завдань і функцій держави». При цьому варто пам'ятати, що зміст обмеження та мета його впровадження мають бути спів розмірними (без будь-яких «перебільшень» щодо одного окремого елементу), домірними. Не можна особі, як перебуває на публічній службі і якій задля цього надано публічно-владні повноваження, заборонити будь-яке сумісництво, яке пов'язане із реалізацією її абсолютних прав як людини і громадянина (наприклад, на авторство щодо підготовленого нею твору). Обмеження має бути безпосередньо пов'язаним із усуненням тих перешкод, які б і «заважали» особі, яка перебуває на публічній службі, максимально концентрувати свої зусилля на виконанні передбачених для неї завдань і функцій задля реалізації та захисту публічного інтересу, «служіння публічному інтересу», а також на використання ресурсу публічної служби задля задоволення своїх приватних інтересів або ж інтересів інших осіб (навіть після припинення «служінню публічному інтересу»). Обмеження мають суто цільовий характер, а отже й виконують цільову функцію.

Саме ці стандарти мають слугувати основою для законодавчого закріплення їх засад у національному законодавстві із максимальним забезпеченням ефективності і результатами правозастосування у зазначеній сфері суспільних відносин.

Список використаної літератури:

1. Рабінович С.П. Правообмеження у Загальній декларації прав людини: юридичний та естетичний виміри. Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Том 25. № 3. С. 46-61.
2. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції»/ за заг.ред. Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова. Запоріжжя; Видавничий дім «Гельветика», 2019. 588 с.

Ключові слова: обмеження, вектор, законодавство, публічна служба, правопорушення, пов'язані з корупцією, ресурс.

Ключевые слова: ограничения, вектор, законодательство, публичная служба, правонарушения, связанные с коррупцией, ресурс.

Key words: restrictions, vector, legislation, public service, offenses related to corruption, resource.

ЛАТКОВСЬКА ТАМАРА АНАТОЛІЇВНА

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права, доктор юридичних наук, професор

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ СКОРОЧЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ ВИТРАТ

Децентралізація розглядається як передача політичних і адміністративних повноважень від державних органів влади органам місцевого самоврядування. Передача таких повноважень, а вони передаються разом із фінансами, сприяє найбільш ефективному їх використанню. Як правило, передача повноважень супроводжується передачею необхідних ресурсів для виконання цих повноважень та встановленням державного контролю за законністю актів місцевого самоврядування. Виділяють три типи децентралізації: політична, адміністративна та фінансова. Остання є найбільш повним і найбільш прозорим видом децентралізації, оскільки прямо пов'язана з бюджетними витратами.

Фінансова децентралізація є процесом делегування повноважень місцевому самоврядуванню щодо прийняття рішень у сфері бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів та виявляється у фінансовій незалежності органів місцевого самоврядування щодо прийняття рішень про формування бази оподаткування, визначення ставок відповідних місцевих податків та зборів, введення податкових стимулів для галузей економіки на регіональному рівні, а також формування структури видатків для надання суспільних благ населенню. Тож, першочерговим завданням фінансової децентралізації повинно стати скорочення необґрунтованих витрат.

Конституція України [1] вміщує окремий розділ, що присвячений місцевому самоврядуванню, а конституційні норми отримали свій подальший розвиток у Законі України «Про місцеве самоврядування», прийнятому 21 травня 1997 року, де основою місцевого самоврядування визначено територіальну громаду сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [2].

Розвиток України як незалежної держави з європейськими цінностями потребує підвищення якості публічного управління у різних сферах державної політики, формування ефективного місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади та наявності відповідного фінансового забезпечення. Ринкові перетворення, що відбуваються в Україні, потребують нових підходів до формування державної політики регіонального розвитку та реформування місцевого самоврядування. Вектором реформ в Україні у цьому напрямі стали процеси фінансової децентралізації як найбільш ефективної форми організації управління

публічними фінансами, що всебічно відповідає як новій системі суспільних відносин, побудованій на ринкових засадах, так і процесам демократизації всіх сфер життєдіяльності суспільства. Фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади, адже децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку власної території, сприяє ефективному забезпеченню публічними послугами шляхом всебічного узгодження видатків органів влади з першочерговими місцевими потребами.

Ефективна організація відносин у бюджетній системі є одним з найважливіших і найскладніших завдань публічних фінансів в кожній країні. Основними проблемами взаємовідносин між Державним бюджетом і бюджетами органів місцевого самоврядування є перерозподіл бюджетних ресурсів, зумовлений об'єктивними відмінностями в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій і необхідністю фінансового вирівнювання з метою забезпечення конституційних гарантій населенню незалежно від місця його проживання. Міжбюджетні відносини є важливим фактором вирівнювання розвитку територіальних громад, що дозволяє забезпечити однакові умови доступу громадян до публічних послуг незалежно від місцезнаходження.

Формування та виконання місцевих бюджетів суттєво залежить від вирішення питань їх збалансованості, що є наслідком невирішених питань щодо співвідношення фіскальної централізації та децентралізації. При цьому проблеми бюджетного вирівнювання є похідними від нерозмірності і незбалансованості фінансової бази місцевого самоврядування. Саме бюджетна децентралізація передбачає закріплення за органами місцевого самоврядування такого переліку власних доходів, що є достатнім для належного виконання встановлених повноважень і функцій, а також права самостійно встановлювати нормативи їх надходження до відповідних місцевих бюджетів.

Збалансування місцевих бюджетів одного рівня, яке неможливо провести лише шляхом розмежування їхніх доходів і видатків, досягається за допомогою бюджетного регулювання, тобто перерозподільчих процесів у межах бюджетної системи. Такий перерозподіл проводиться між Державним бюджетом і місцевими бюджетами. Іншими словами, бюджетне регулювання можна визначити як діяльність щодо збалансування бюджетів усіх рівнів та видів. Бюджетне регулювання це надзвичайно складна і відповідальна діяльність у складі бюджетної системи, йому належить особливе місце у складі міжбюджетних відносин. У процесі бюджетного регулювання вирішується багато завдань, основними серед яких є:

- досягнення відповідності між видатками і доходами місцевих бюджетів різних видів, тобто їх збалансування;

- забезпечення рівномірності надходження доходів для запобігання перебоєм у фінансуванні видатків;

- створення заінтересованості органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території;

забезпечення самостійності у використанні додатково одержаних коштів у процесі виконання місцевих бюджетів;
здійснення фінансового вирівнювання.

Таким чином, в Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування. Проте від часу прийняття Конституції України та базових нормативно-правових актів з питань місцевого самоврядування розвиток місцевого самоврядування фактично здійснювався лише на рівні територіальних громад міст обласного значення, оскільки переважна більшість територіальних громад через їх надмірну подрібненість та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування. Система місцевого самоврядування на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями, високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях.

Про успіші реформи говорити рано, але зрозуміло, що зупинятися вже не можна. І наступним кроком має бути внесення зміни до Конституції щодо децентралізації, які необхідні для подальшого здійснення реформи та її завершення.

Сьогодні органи місцевого самоврядування, використовуючи інструменти фінансової децентралізації, забезпечують сталий місцевий економічний розвиток. Фінансова децентралізація насамперед стимулює органи місцевого самоврядування наповнювати місцевий бюджет коштами власних закріплених доходів. Це такі, як: плата за землю, податок на майно, серед них і юридичних осіб, також є, так звана, четверта група, яку сплачують аграрії, що орендують земельні ділянки. Окрім того, сплачується до місцевих бюджетів і 5 % від продажу алкоголю, паливно-мастильних матеріалів та тютюну. За ці гроші, впродовж року місцеве самоврядування отримало можливість впроваджувати інфраструктурні проекти для розвитку територій.

Водночас, спостерігається факт неефективного використання коштів на місцях – це, у першу чергу, свідчення відсутності розвиткових проєктів. Ця тенденція свідчить про те, що органи місцевого самоврядування не завжди розуміють основну мету реформи з децентралізації – підвищення якості життя в громадах.

Враховуючи високі ризики корупційних дій щодо використання бюджетних коштів, актуальним є питання запровадження механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, як з боку державних органів, так і з боку громадськості.

В умовах бюджетної децентралізації є потреба здійснення належного контролю за роботою органів влади різних рівнів при плануванні та виконанні ними бюджетів, управлінні і використанні фінансових ресурсів.

Для розв'язання цієї проблеми потрібно забезпечити ефективний попередній та поточний фінансовий контроль за їх діяльністю та налагодити максимально прозору діяльність місцевих органів влади та її контроль з боку громадськості, максимально залучаючи населення до прийняття управлінських рішень та сприяючи розвитку форм прямого народовладдя. Дотримуючись норм Європейської хартії місцевого самоврядування необхідно, щоб між принципами контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування і автономністю місцевих органів був максимальний баланс. Держава повинна контролювати законність рішень громад, тож має бути посилений вплив держави з метою скорочення необґрунтованих витрат.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування. Закон України від 21.05.1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Ключові слова: децентралізація, фінансова децентралізація, бюджетна система, місцевий бюджет, видатки.

Ключевые слова: децентрализация, финансовая децентрализация, бюджетная система, местный бюджет, расходы.

Key words: decentralization, financial decentralization, budget system, local budget, expenses.

ПАНОВА НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

Київський інститут інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО СФЕРИ ДІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ»

Стаття 3 Закону «Про державну службу» (далі – Закону) є визначальною щодо визначення меж того виду державної діяльності, яка іменується державною адміністративною службою, тобто державною службою у вузькому розумінні. І таким критерієм є, насамперед, характер тих відносин, які виникають, змінюються й припиняється

при вступі на державну службу, проходженні державної служби, її припиненні та визначенні правового статусу державного службовця.

Частина 2 цієї статті передбачає, що його дія поширюється на державних службовців: Секретаріату КМУ; міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; місцевих державних адміністрацій; органів прокуратур; органів військового управління; закордонних дипломатичних установ України; державних органів, особливості проходження державної служби в яких визначені ст. 91 цього Закону.

Щодо поширення дії Закону на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади слід зазначити, вона поширюється на державний службовців: апарату міністерств (однак не на міністрів, які є державними політичними діячами); б) інших ЦОВВ (служб, агентств, інспекцій, ЦОВВ зі спеціальним статусом), окрім працівників, що виконують функції з обслуговування і на яких поширюється трудове законодавство.

Стосовно місцевих державних адміністрацій важливо звернути увагу на внесення відповідних змін до Закону, якими посади голів адміністрацій та їх заступників, на яких дія цього Закону не поширюється і, відповідно, вони не належать до категорії державних службовців. При цьому варто зазначити, що їхній статус на теперішній час чітко не визначений, тобто немає чітких приписів щодо їх віднесення до державних політичних діячів. Водночас, дія Закону поширюється на керівників структурних підрозділів, працівників структурних підрозділів адміністрації (окрім працівників, що виконують функції з обслуговування).

Щодо органів прокуратури передбачено, що дія Закону поширюється на працівників органів прокуратури, які: а) не є прокурорами; б) виконують не функції з обслуговування.

На особливу увагу заслуговує питання щодо поширення дії Закону на органи військового управління – державні органи, які здійснюють оперативне (бойове) управління військовими частинами та підрозділами Збройних Сил України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів військових формувань. До них належать: а) Міністерство оборони України; б) інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України; в) Генеральний штаб ЗСУ, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у ЗСУ та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади; г) військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань

військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Слід виокремити такі три види органів військового управління:

а) юрисдикція яких поширюється на всю територію України: Генеральний штаб ЗСУ; Головне управління розвідки Міністерства оборони України; Командування Сухопутних військ ЗСУ; Командування Повітряних Сил ЗСУ; Командування Військово-Морських Сил ЗСУ; Військово-музичне управління ЗСУ; Головне квартирно-експлуатаційне управління ЗСУ; Головне управління Військової служби правопорядку ЗСУ; Головне управління майна та ресурсів; Головне управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ; Головне управління оперативного забезпечення ЗСУ; Кадровий центр ЗСУ; Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ; Озброєння ЗСУ; Тил ЗСУ; Управління верифікації Генерального штабу ЗСУ; Управління державного технічного нагляду ЗСУ; Управління інформаційних технологій; Управління по фінансуванню військових частин та установ центрального підпорядкування; управління регулювання діяльності державної авіації України; Центр забезпечення миротворчої діяльності та реалізації міжнародних договорів ЗСУ; Командування Високомобільних десантних військ ЗСУ; Головне управління логістики ЗСУ; Головне військово-медичне управління; Головне управління з організації виробництва боєприпасів та будівництва споруд спеціального призначення; Головний командний центр ЗСУ; Управління розвитку автоматизації ЗСУ; Командування Сил логістики ЗСУ; Управління нормативно-методичного забезпечення та моніторингу володіння, використання та розпорядження нерухомого майна і земель;

б) юрисдикція яких поширюється на територію однієї або кількох областей, міста Києва або Севастополя: управління оперативних командувань; управління повітряних командувань; територіальні квартирно-експлуатаційні управління; військовий комісаріат АРК; обласні військові комісаріати; Київський міський військовий комісаріат; Севастопольський міський військовий комісаріат; територіальний центр комплектування та соціальної підтримки АРК; обласні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; Київський міський територіальний центр комплектування та соціальної підтримки; Севастопольський міський територіальний центр комплектування та соціальної підтримки;

в) юрисдикція яких поширюється на територію одного або кількох районів областей, міст обласного значення: міські військові комісаріати; об'єднані міські військові комісаріати; районні військові комісаріати; об'єднані районні військові комісаріати; міські територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; об'єднані міські територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; районні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; об'єднані районні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки.

Отже, працівники органів військового управління, які не є військовослужбовцями і не здійснюють функції з обслуговування, і на яких покладено практичне виконання завдань і функцій держави, відносяться до державних адміністративних службовців.

Щодо органів дипломатичної служби слід зазначити, що основним Законом її функціонування є Закон «Про дипломатичну службу України» [1], який визначає правові засади та порядок організації дипломатичної служби як складової частини державної служби, а також особливості її проходження та правового статусу посадових осіб дипломатичної служби. Державними адміністративними службовцями у дипломатичних установах України є особи, які займають: а) дипломатичні посади (ч. 2 ст. 8 Закону «Про дипломатичну службу»); б) посади керівників структурних підрозділів апарату МЗС, утворених для забезпечення виконання завдань та функцій МЗС із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин, та їх заступників. Водночас, не належать до державних службовців особи, які виконують функції з обслуговування [2]. При цьому важливо звернути увагу на те, що ті питання дипломатичної служби, які не врегульовано Законом «Про дипломатичну службу» регламентуються Законом «Про державну службу».

Список використаної літератури:

1. Про дипломатичну службу: ЗУ від 07.06.2018 р. Дата оновлення: 07.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19>
2. Про затвердження Положення про працівників, які виконують функції з обслуговування в органах дипломатичної служби: Наказ МЗС України від 11.10.2019 р. Дата оновлення: 11.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0134-19#n19>

Ключові слова: сфера дії Закону, органи виконавчої влади, адміністративна служба, дипломатична служба, органи військового управління.

Ключевые слова: сфера действия Закона, органы исполнительной власти, административная служба, дипломатическая служба, органы военного управления.

Key words: the scope of the law, the executive authorities, the administrative service, the diplomatic service, the bodies of military management.

СТЕЦЬ ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного і приватного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Становлення демократичної, правової, соціальної держави, інтеграція України в Європейське співтовариство, здійснення адміністративної реформи і реформи системи державної служби передбачають підготовку державних службовців, які здатні неухильно відстоювати права і свободи людини і громадянина і які володіють професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях, аналітичних здібностях та майстерності застосування засобів і методів управлінської науки, стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття та успішної реалізації управлінських рішень.

Підвищення рівня професійної компетентності державних службовців базується на принципах:

а) системності, який полягає в тому, що процес підвищення рівня професійної компетентності державних службовців являє собою не просто сукупність елементів, а систему взаємопов'язаних, взаємообумовлених і взаємозалежних елементів, без яких він функціонувати не може;

б) єдності, який має прояв у тому, що в Україні розроблена єдина загальнонаціональна система підвищення рівня професійної компетентності державних службовців, яка є складовою державної кадрової політики, що визначається Верховною Радою України. Ця єдність зумовлює: 1) визначення переліку навчальних закладів, на які покладається завдання підготовки державних службовців; 2) затвердження загальних Програм щодо підготовки державних службовців;

в) загальності, який логічно впливає із принципу єдності та означає, що державні службовці усіх категорій і рангів, чинів і класів, інших спеціальних і військових звань проходять підготовку та підвищення своєї кваліфікації. Це є їхнім і правом і обов'язком водночас. Не може бути нормативно визначено будь-якого винятку з даного правила;

г) диференційованості, який тісно пов'язаний з вищезазначеними принципами і означає, що підвищення рівня професійної компетентності державних службовців повинно здійснюватися з урахуванням таких чинників, як: рівень і статус державного органу, в якому проходить службу державний службовець; посада, яку займає державний службовець; рівень його освітньої та професійної підготовки; стаж роботи за спеціальністю і стаж державної служби; перебування у кадровому резерві тощо. При цьому, зміст навчання за освітньо-професійними

програмами підготовки державних службовців повинен передбачати ряд загальних нормативних дисциплін, незалежно від вищеназваних чинників, які, зокрема, мають включати практичні аспекти діяльності працівників державного апарату щодо виконання та забезпечення реалізації завдань і функцій держави; розроблення та впровадження економічної, соціальної, гуманітарної політики; забезпечення соціального партнерства; методологію державного управління тощо;

д) обов'язковості та безперервності навчання, який зумовлюється низкою обставин. Як уже зазначалося вище, державний службовець має право на створення умов щодо підвищення свого професійного рівня і обов'язок підвищувати свою професійну кваліфікацію. Окрім цього планування і проходження службової кар'єри державного службовця безпосередньо пов'язано з обов'язковим і безперервним підвищенням свого професійного рівня. Якщо обов'язковість означає, що державний службовець повинен не рідше одного разу на п'ять років проходити підвищення кваліфікації, а особи, які прийняті на державну службу вперше – протягом першого року роботи, то безперервність має прояв у тому, що державний службовець між обов'язковими строками навчання повинен постійно працювати над собою. У цьому важливу роль має відіграти дистанційне навчання, яке запроваджується в багатьох навчальних закладах. Отже, значно зростає роль особистісного фактору, який має за мету досягнення того рівня службової кар'єри, який для себе визначив державний службовець;

ж) випереджувального характеру навчання, який обумовлюється особливостями його професійної діяльності, посадовими обов'язками. Професіоналізм і компетентність державних службовців багато в чому залежать від їхнього вміння прогнозувати, аналізувати та стратегічно мислити, своєчасно враховувати динаміку тих чи інших змін, які відбуваються в державі. А це може забезпечити тільки навчання випереджувального характеру;

з) встановлення взаємних прав, обов'язків та відповідальності учасників процесу підвищення рівня професійної компетентності державних службовців, тобто: державного органу, державного службовця і навчального закладу. На державний орган покладається обов'язок надати державному службовцю можливість: підвищувати свій професійний рівень за рахунок державних коштів; реалізовувати своє право на просування по службі у залежності від професійного рівня; брати участь у конкурсі на заміщення вакантної більш високої посади. Водночас, обов'язком державного службовця є підвищення свого професійного рівня. Державний службовець не має права відмовитися від проходження планового навчання, оскільки це буде розглядатися, як порушення трудової дисципліни, яке тягне за собою певні юридичні наслідки, зокрема накладення дисциплінарних стягнень, або заходів дисциплінарного впливу. Така відмова може мати суттєві негативні наслідки при проходженні державним службовцем атестації, оскільки може вплинути на її результати. Державний службовець може бути признаний як такий, що не відповідає займаній посаді, що

тягне за собою звільнення із займаної посади. Водночас, державний службовець має право на підвищення свого професійного рівня, що враховується при здійсненні службової кар'єри. При цьому важливо зазначити, що дане право є його об'єктивним, а не суб'єктивним правом, тобто він може вимагати надання йому умов для участі на просування по державній службі, а не на однозначне призначення на вищу посаду. Навчальний заклад, який здійснює підготовку та підвищення кваліфікації державного службовця повинен забезпечити належний теоретичний рівень такої підготовки з урахуванням специфіки виду державної служби, виду державного службовця, категорії, рангу, терміну навчання тощо;

і) забезпечення високої якості та ефективності підготовки, яка зумовлена, перш за все, необхідністю надання державним службовцям високих рівня і якості знань, їх швидкої адаптації до конкретних посад. Реалізація названого принципу покладається на навчальні заклади, які здійснюють навчання державних службовців. Висока якість навчання державних службовців може бути забезпечена високим рівнем тих навчальних закладів, які здійснюють підготовку державних службовців. Саме тому, підготовку і перепідготовку державних службовців здійснюють тільки ті вищі навчальні заклади, які визначені Урядом. Не менш важливим є питання кваліфікації науково-педагогічних кадрів, забезпечення навчання методичною та інформаційно-аналітичною базою. Ефективність підготовки державних службовців нерозривно пов'язана з якістю навчання і проявляється в тому, наскільки державний службовець, який одержав необхідну теоретичну підготовку, здатний до її застосування у практичній діяльності. Тобто, мова йде про підготовку державних службовців, які здатні до аналітичної діяльності, відзначаються стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття ефективних управлінських рішень.

ї) державного управління і координації діяльності усіх елементів системи підвищення кваліфікації державних службовців який обумовлений тим, що сама система державної служби є об'єкт управління. А це означає, що всі її елементи, у тому числі і підвищення рівня професійної компетентності державних службовців також є об'єктом державного управління. Більше того, підготовка і підвищення кваліфікації державних службовців є складовою державної кадрової політики, а отже, підлягає управлінському впливу з боку відповідних державних органів.

Ключові слова: професійна компетентність, підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, навчання державних службовців.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, подготовка, переподготовка, повышение квалификации, обучение государственных служащих.

Key words: professional competence, training, retraining, advanced training, training of civil servants.

БЕДНИЙ ОЛЕГ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Побудова професійної публічної служби є однією з ключових реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегією сталого розвитку «Україна 2020» та Програмою діяльності Кабінету Міністрів України. Саме від професійних публічних службовців залежить спроможність реалізувати всі інші реальні зміни в країні та забезпечити демократичне управління.

Питання реформування відповідальності публічних службовців вже певний час знаходяться на порядку денному вищих державних органів та політичних керівників. Так, Стратегією реформування системи державної служби було визначено як один із напрямків реформування посилення відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків та неналежну роботу щодо запобігання проявам корупції [1]. Зокрема, передбачалося створити чіткий і прозорий механізм відповідальності публічних службовців, який мав забезпечити, щоб публічний службовець у встановленому порядку ніс відповідальність за допущені ним порушення законодавства, невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. Проте, власне питанням матеріальної відповідальності публічних службовців у зазначеному документі необхідної уваги приділено не було.

Стратегія реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року [2] передбачила нормативно-правове удосконалення та актуалізацію положень законодавства щодо чіткого і прозорого механізму відповідальності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які призначаються на конкурсній основі, за порушення вимог законодавства, невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. Знову можемо відзначити, що будь-яких змін стосовно матеріальної відповідальності публічних службовців не передбачалося.

Матеріальну відповідальність державних службовців в різних моделях державної служби необхідно розглядати в контексті їх майнової відповідальності, тобто юридичної відповідальності компенсаційного характеру, яка настає внаслідок заподіяння шкоди вчиненим проти-правним діями [3, с. 381-382]. У загальному сенсі матеріальна відповідальність, яка застосовується у трудових та публічно-службових відносинах, яка в континентальній доктрині теорії права також згадується як майнова, визначається як «взаємний обов'язок

роботодавців і працівників компенсувати матеріальний збиток, викликаний порушенням умов трудового договору» [4, с. 468].

Незважаючи на брак уваги з боку вітчизняних реформаторів публічної служби до матеріальної відповідальності службовців, враховуючи зміст поточного нормативного регулювання та зарубіжний досвід упорядкування відповідних питань, вважаємо корисним розглянути можливі напрями та способи удосконалення цієї важливої складової публічної служби. Таке удосконалення, на нашу думку, може здійснюватися у низці напрямів.

Насамперед, необхідно чітко розмежувати межі застосування норм цивільного, трудового та адміністративного права в регулюванні матеріальної відповідальності. На думку видатного вітчизняного адміністративіста А.С. Васильєва, саме норми трудового і цивільного права встановлюють умови відшкодування матеріального збитку, порядок визначення його розміру, вимоги відшкодування збитку в повному або підвищеному розмірі тощо [5, с. 241]. Беручи за уваги зарубіжний досвід, доцільно виходити з того, що норми адміністративного права як спеціальні мають пріоритет перед нормами трудового та цивільного права при регулюванні відповідних суспільних відносин. Можна розглянути перспективи трансформації матеріальної відповідальності у цивільно-правову відповідальність публічного службовця перед державою або територіальною громадою.

Крім того, вбачається обґрунтованим оновити нормативне регулювання матеріальної (майнової) відповідальності державних службовців мілітаризованої служби. Останнім часом з урахуванням викликів у сфері національної безпеки суттєво змінюються відносини у сфері матеріального забезпечення Збройних Сил України, Національної гвардії України, Національної поліції та інших військових та воєнізованих організацій. Крім бюджетного фінансування, джерелами відповідного забезпечення виступають міжнародна технічна допомога та допомога з боку благодійних і волонтерських організацій. Виходячи з наведеного, доцільно переглянути на предмет відповідності вимогам сьогодення чинні нормативно-правові акти, якими регулюється відповідальність військовослужбовців та інших мілітаризованих державних службовців за шкоду, заподіяну державі [6]. Зокрема, потребує оновлення перелік та номенклатура майна, за втрату або пошкодження якого настає відповідальність у кратному розмірі.

Наступне, що потребує удосконалення, це чітке визначення підстави матеріальної відповідальності у законодавстві про публічну службу. Так, вбачається за можливе визначити, що нею виступає заподіяння публічним службовцем майнової шкоди в результаті вчинення протиправної дії або бездіяльності. Потребує обговорення доцільність зазначення окремих видів протиправних діянь: злочинів, адміністративних проступків, дисциплінарних проступків тощо – як елементів складу майнового правопорушення, що є підставою матеріальної відповідальності. На нашу думку, однією з умов, за яких настає повна матеріальна відповідальність публічного службовця,

має бути заподіяння майнової шкоди внаслідок вчинення службовцем корупційного правопорушення.

Окремого удосконалення потребують процесуальні механізми застосування матеріальної відповідальності публічних службовців. На нашу думку, необхідно більш детально урегулювати процедуру добровільного відшкодування службовцем заподіяної шкоди. Так, наприклад, доцільно визначити, яким чином на визначення розміру відшкодування, що пропонується здійснити службовцеві, мають впливати такі фактори, як майнове становище державного службовця, співвідношення розміру заподіяної шкоди до його заробітної плати, ризик виникнення шкоди, досвід служби, надані службовцю накази (розпорядження), а також інші обставини, у зв'язку з якими повне відшкодування службовцем шкоди буде необґрунтованим.

Ймовірно, можна передбачити можливість укладення адміністративних договорів про відшкодування шкоди між публічним службовцем та відповідним органом публічної влади, в яких визначати розмір, порядок і строки відшкодування шкоди. Інші питання, які можуть потребувати дискусії на предмет більш детального врегулювання, включають стимулювання публічного службовця до більш оперативного відшкодування заподіяної шкоди (наприклад, обмеження застосування заохочень тощо на період до повного відшкодування шкоди) та можливість зменшення розміру відшкодування внаслідок сумлінного виконання своїх службових обов'язків, але за умови відшкодування не менше ніж певної частини заподіяної шкоди.

Щодо способів відшкодування публічним службовцем шкоди в порядку матеріальної відповідальності, на нашу думку, у спеціальному адміністративному законодавстві доцільно передбачити виключно грошову форму такого відшкодування. Це має виключити можливість відшкодування шляхом надання органу публічної влади за погодженням з уповноваженою особою такого органу іншої речі чи поладження за свій рахунок ушкодженої речі, що передбачено нормами чинного та перспективного трудового законодавства. Вбачається, що це допоможе уникнути можливих проблем та зловживань при притягненні публічних службовців до матеріальної відповідальності.

Також вважаємо за необхідне передбачити, що всі спори, пов'язані з матеріальною відповідальністю публічних службовців, у тому числі, за позовами органів публічної влади до публічних службовців про відшкодування шкоди, підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства. Так, на нашу думку, виходячи з того, що за Кодексом адміністративного судочинства юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема, спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, питання застосування матеріальної відповідальності у відносинах між окремими суб'єктами публічного (адміністративного) права мають розглядатися за правилами, встановленими КАС.

В умовах розвитку суспільних відносин необхідним є те, щоб: по-перше, матеріальна відповідальність публічних службовців базувалася не на загальних нормах трудового права, у якому значна роль відведена захисту інтересів найманого працівника, а на спеціальних нормах адміністративного права, які передбачають, насамперед, забезпечення реалізації публічних інтересів; по-друге, така відповідальність формувалася в ретроспективному аспекті як відповідальність за певне правопорушення в єдності всіх його елементів; по-третє, правила матеріальної відповідальності публічних службовців враховували вимоги сьогодення, були не статичними, а динамічними, тобто пристосованими до соціально-економічних і політичних змін.

Список використаної літератури:

1. Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні: Указ Президента України від 14 квітня 2000 року N 599/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – Ст. 63.
2. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 227-р // Офіційний вісник України. – 2015.- № 24. – Ст. 74.
3. Oman, Nathan B. A. Theory of Civil Liability // William & Mary Law School Scholarship Repository. Faculty Publications. – 2014. – Paper 1669.
4. Vaišvila, A. Theory of Law. Vilnius: Justitia. – 2009.
5. Васильев А.С. Адміністративне право України (загальна частина): Навчальний посібник. – Х.: «Одіссей», 2002. – 288 с.
6. Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі: постанова Верховної Ради України від 23.06.1995 року № 243/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 193.

Ключові слова: публічна служба, публічні службовці, юридична відповідальність публічних службовців, матеріальна відповідальність публічних службовців.

Ключевые слова: публичная служба, публичные служащие, юридическая ответственность публичных служащих, материальная ответственность публичных служащих.

Key words: civil service, civil servants, legal liability of civil servants, material liability of civil servants.

БЛОУС-ОСІНЬ ТЕТЯНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ В ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це положення стосується будь-якої діяльності суб'єкта публічної адміністрації, незважаючи на те чи було застосовано адміністративний розсуд чи ні. Застосування адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації є проявом реалізації повноважень цих суб'єктів, тому може застосовуватись відповідно до загальних принципів та вимог публічного адміністрування.

Серед науковців відсутня загальноприйнята думка щодо розуміння адміністративного розсуду. Станом на теперішній час, органи публічної влади наділено широкими дискреційними повноваженнями. Зміст, який вкладається в поняття «адміністративного розсуду» на різному етапі розвитку суспільних відносин різниться та є, інколи, абсолютно протилежним, наприклад адміністративний розсуд визначається і як прояв абсолютної влади, що можливо при наявності громадянського суспільства, і як прояв свавілля публічної влади, що обґрунтовує свої дії потребами громадян. На основі аналізу розрізнених доктринальних тлумачень поняття «адміністративного розсуду», яких запропоновано вітчизняними та зарубіжними вченими, можливо виокремити наступні підходи до його визначення:

1) адміністративний розсуд є мірою свободи, правомочністю посадової особи держави, яку виражено в реалізації повноважень у конкретній справі з метою ухвалення оптимального її вирішення;

2) адміністративний розсуд є специфічним видом діяльності, суть якої полягає у можливості самостійно вирішувати спірне правове питання на основі аналітичної, творчої, інтелектуальної праці відповідно до норм права, виходячи з цілей, які ставить законодавець в рамках конкретних обставин справи, а також засад розумності, сумлінності, справедливості і основ моралі;

3) адміністративний розсуд є вибором, який здійснюється в процесі творчої діяльності для ухвалення правомірних рішень і здійснення дій повноважним суб'єктом у рамках його компетенції для виконання поставлених завдань.

Кожен із вказаних підходів до визначення поняття «адміністративного розсуду» є вірним, при цьому, відмінність між ними полягає у виборі ознаки, яка є основною при окресленні сутності поняття.

Доцільним є використання комплексного підходу до визначення адміністративного розсуду, який поєднає усі вищезазначені ознаки.

Щодо співвідношення понять «адміністративний розсуд» та «дискреційні повноваження», то за їх допомогою відображається одне й теж саме – спосіб реалізації компетенції суб'єктів публічної адміністрації. Співвідношення вказаних понять можна охарактеризувати за допомогою таких правових категорій, як форма і зміст. Адміністративний розсуд в діяльності публічної адміністрації визначає зміст дискреційних повноважень. Дискреційні повноваження, які являють собою сукупність прав і обов'язків публічної адміністрації, що дають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково один з кількох варіантів здійснення публічного адміністрування є зовнішньою формою вираження адміністративного розсуду.

В законодавстві України є відсутнім визначення поняття адміністративного розсуду. У наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи» від 23 червня 2016 р. було зафіксовано спробу тлумачення поняття «дискреційні повноваження» як сукупності прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з кількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акту.

Правомочність суб'єкта публічної адміністрації на застосування розсуду закріплено у нормативно-правових актах без прямої вказівки на це. Наприклад, у відповідності зі ст. 19 Закону України «Про звернення громадян», органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, засоби масової інформації, їх керівники та інші посадові особи в межах своїх повноважень зобов'язані об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги. Проте, які саме повноваження будуть реалізовані зазначеними суб'єктами для цього, законом не зазначено. Уповноважений суб'єкт публічної адміністрації має їх самостійно обрати з врахуванням фактичних обставин, що стосуються звернення та наявних у нього повноважень, яких закріплено законом. Крім того, поняття «об'єктивної перевірки» є оціночним, тому уповноважений суб'єкт має альтернативу вибору повноважень, які забезпечуватимуть його об'єктивність.

Іншим прикладом, може слугувати норма Закону України «Про адміністративні послуги». Відповідно до ст. 7 вказаного нормативно-правового акту, суб'єкт надання адміністративних послуг (ним може бути і суб'єкт публічної адміністрації) має право видавати організаційно-розпорядчі акти про встановлення власних вимог щодо якості надання адміністративних послуг (визначення кількості годин прийому, максимального часу очікування у черзі та інших параметрів оцінюван-

ня якості надання адміністративних послуг). Реалізація цього повноваження не є обов'язковою для суб'єкта надання адміністративних послуг, а лише можливою мірою поведінки. Внаслідок застосування адміністративного розсуду, повноваження буде реалізованим, або ні.

Загалом, застосування адміністративного розсуду засновано на підставі сукупності усіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення загальнообов'язкових правил поведінки у сукупності їх взаємозв'язків, через які об'єктивуються приписи, що регулюють реалізацію компетенції публічної адміністрації на підставі адміністративного розсуду.

Таким чином, адміністративний розсуд в діяльності публічної адміністрації є способом реалізації компетенції публічної адміністрації, який здійснюється виключно за умови дотримання принципу верховенства права та у разі відсутності єдиного варіанту реалізації повноважень суб'єктів публічної адміністрації стосовно конкретно визначених суспільних відносин та конкретно визначеного їх складу з метою забезпечення належного рівня правозастосовної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.04.2019).
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.04.2019).
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 1705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/ed20150628> (дата звернення: 12.04.2019).

Ключові слова: адміністративний розсуд, дискреційні повноваження, компетенція, суб'єкт публічної адміністрації.

Ключевые слова: административное усмотрение, дискреционные полномочия, компетенция, субъект публичной администрации.

Key words: administrative discretion, discretionary powers, competence, subject of public administration.

BILOKUR YEVHENIIA

National University "Odessa Law Academy",
Associate Professor at the Department of Administrative and Financial Law,
Candidate of Science of Law

CONCERNING THE USAGE OF THE TERM "PUBLIC ADMINISTRATION" IN THE ADMINISTRATIVE LAW

Administrative law is a prerequisite and a means of functioning of public authority in ensuring the human rights. Therefore, modern Ukrainian administrative law should reflect this objective purpose. But the function of this branch of law remains to be substantially deformed. First of all, this is shown in the fact that still, not only in the public consciousness, but also among lawyers, a certain absolutism preserves in two aspects of the social administration of administrative law, namely: a) on the one hand, as «managerial» law, that is, as a means of managing the state's influence on social processes; b) on the other hand – as «punitive» law, which regulates the use of various means of administrative coercion by the state, in particular administrative liability measures.

Thus Ukrainian administrative law needs radical reforms. The decisive direction of this branch of law should be the fundamental change in the role and the appointment of administrative law in the functioning of public authority. This constitutional formula should be ruling in public legal relations: «Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and the direction of the state's activities» (Part 2 of Article 3 of the Constitution of Ukraine) [1]. This formula means subordination of the activities of all state institutions to the needs for the realization and protection of human rights, their priorities to other values of a democratic, rule-of-law state.

It is considered that the term «public administration» (contrary to the term «state management») reflects more democratic character of the relations between the citizens and public authorities. Scientists have recently published a significant number of articles, scientific and methodological works, passing the course of a new paradigm of public administration and publicizing the interests of public administration and administrative law in Ukraine on the accession of Ukraine to the European and world educational and scientific space. But nevertheless there is no universally accepted definition of public administration.

In order to refer to the activity of coordinating the work of people, in practice, different terms are used: «ordering», «management», «administration», «governance», etc. «Ordering» – is the most general term. It extends over a wide range of diverse objects, phenomena and processes, for example: technical systems; economic systems; social systems; government systems, etc. «Management» – a definition that is used mainly to characterize the processes of ordering of economic organizations (enterprises). «Administration» – applies to the management of public institutions or to

indicate the processes of managing the activities of the enterprise management apparatus.

In the Ukrainian language, «ordering» is the most common term among those that denote various ways of regulating the influence of social actors on society – in order to regulate it, ensure stability and purposeful development. Its varieties are designated by terms such as state management, administration, governance, management, economic regulation, and others. Some of them prevail in the public sector of social life, others – in private, but in recent decades there has been an interweaving of most of these types of governance in both sectors. So, at first it is necessary to analyze what the change of the name «state management» for «public administration» will mean to us and how public administration should differ from non-public?

The first distinction between public administration that distinguishes it from the state should be its new quality: greater democracy, greater involvement in the management process of the public (the community) and greater consideration of public interests in making managerial decisions. The second, so to speak, «spatial» difference between public administration lies in the fact that, unlike business management, it is carried out in the public sphere. It remains to be seen what we mean by the public sphere and how it relates to the sphere to which «state management» has been used in its traditional forms.

Today, the biased attitude towards the adjective «public», which for a long time dominated the consciousness of Ukrainian social scientists, is almost overcome. The notion of «public sphere», «public sector», «public service», «public services», «public administration», not to mention the previously used terms «public law», «public finances», are becoming increasingly popular. Instead of the cumbersome expression «public authorities and local self-government», the phrase «public authorities» is increasingly used. However, the phenomenon of «public» has not yet become so commonly understood that explanations for it were superfluous. Part of the authors treat «public» and «publicity» narrowly, using for the name of phenomena and processes occurring openly and / or with the participation of the public, and do not take into account that state power is also public in the broad sense of the word, since it belongs to the public (common) rather than private life. Therefore, it is important to emphasize that the term «public sphere» is used in a broad and narrow sense.

«Public sphere of public life» («public sphere» in the broad sense) covers everything that does not belong to the private life of a person. In many textbooks and dictionaries public authority is still treated only as a state. Meanwhile, «public life» of a society is both state and political non-state, and social life; it is all forms of life, concerning the people, the state, the community and is not a private matter of individual citizens.

Public administration covers advisory, organizational and administrative activities and the provision of public services, and its subjects are professionally trained people – public servants who perform specified types of work in government, self-government and public structures. Along with the subsystem of public administration, and in the hierarchical structures – above it,

there is a subsystem of governance: the adoption and implementation of socially meaningful decisions in various areas of public policy.

But rationally, as the conclusion, public administration may be held to cover the organization, powers, duties, and functions of public authorities of all kinds engaged in administration; their relations with one another and with citizens and nongovernmental bodies; legal methods of controlling public administration; and the rights and liabilities of officials. In other words, substantive and procedural provisions relating to central and local governments and review of administrative offences are reckoned constitute the public administration matters of administrative law.

But to judge whether administrative law helps or hinders effective administration or works in such a way as to deny justice to the individual involves an examination of the aims that public administration is supposed to serve, as well as the means that it employs.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 22.04.2019 р.).

Ключові слова: публічне адміністрування, державне управління, публічне управління, адміністративне право, предмет адміністративного права.

Ключевые слова: публичное администрирование, государственное управление, публичное управление, административное право, предмет административного права.

Key words: public administration, state management, public management, administrative law, subject of administrative law.

БОДНАРУК ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗМИВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ГАРАНТІЇ ФІСКАЛЬНОГО МЕТОДУ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ЗАКОННИЙ СПОСІБ ЧЕРЕЗ НЕДОСКОНАЛІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЗБІР» В ПК УКРАЇНИ

Одним із концептуальних здобутків кодифікації податкового законодавства в Україні вважається диференціація понять податку і збору на відміну від комплексної категорії «податку і збору (обов'язкового платежу)» в Законі «Про систему оподаткування». Втім, видається, що проблема є дещо глибшою, дійсні її акценти зміщені і вона залишається досі остаточно невирішеною.

Так, зважаючи на конституційні вимоги щодо виключності законного способу встановлення системи оподаткування, податків і зборів, як гарантію обмеження права власності в силу лише рішення найвищого представницького органу держави (парламенту), суттєво значущим є завдання відмежування фіскального методу відчуження (вилучення) частки майна осіб на реалізацію публічних функцій держави і місцевого самоврядування від інших законних методів обмеження права власності (наприклад, в результаті застосування заходів юридичної відповідальності) та незаконних способів такого обмеження. Розмежування ж податків і зборів між собою, якщо вони встановлені законом, є також доволі важливим завданням, втім не настільки ж принциповим. І діюче законодавство фактично підтверджує цю гіпотезу.

Так, збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій (п.6.2 ст. 6 ПК України). Перше, на що слід звернути увагу, це ототожнення поняття збору із поняттям плати та внеску. Тобто, всі обов'язкові платежі, що носять назву плати чи внеску є зборами в розумінні ПК України. При цьому, жодних обов'язкових платежів із назвою внесок, окрім внеску на регулювання, що справляється з суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, визначену статтею 2 Закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», діючим законодавством не встановлено. Вказаний внесок вираховується виходячи з чистого доходу платників внеску, зараховується до спеціального фонду Державного бюджету та використовується на фінансування діяльності Регулятора (ст.13 вказаного Закону).

Законодавець спробував відмежувати збори від податків в площині ознак умовності/безумовності платежу. На відміну від податків платники зборів мають отримувати спеціальну вигоду, у тому числі внаслідок вчинення на їх користь юридично значимих дій з боку держави чи місцевого самоврядування. І основна проблема полягає в тому, що поняття «спеціальної вигоди» законодавством не визначено. Вказане не дає чітких меж для розуміння характеру відплати, яку може отримувати платник внеску, і фактично розмиває поняття «збору». Чи може, наприклад, фінансування (утримання) державного органу з метою здійснення ним своїх функцій, яким є НКРЕКП, за рахунок внесків (зборів) суб'єктів господарювання вважатися спеціальною вигодою для них? Напрошується негативна відповідь, хоча вказаний внесок зараховується до спеціального фонду державного бюджету, що є в цілому характерним для зборів.

Та ж частина поняття «спеціальна вигода», яка визначена законодавцем як вчинення юридично значимих дій на користь платників зборів, також породжує ряд серйозних запитань. Головне з них – яким

чином співвідносяться наступні групи обов'язкових (чи умовно-обов'язкових) платежів.

Перше, це адміністративні збори, що є платою за надання адміністративних послуг та справляються відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» (ст. 11). Зважаючи, що адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону (п.1 ст. 1 цього ж Закону), плата за її надання цілком вписується в поняття збору, визначеного ПК України (щоправда, вказану позицію поділяють не всі, автори аналітичних матеріалів, присвячених системі обов'язкових платежів, на порталі Taxlink розмежовують податкові та адміністративні збори – детальніше див. «Види обов'язкових платежів» <https://taxlink.ua/ua/analytics/doc-ponjattja-podatku-jogo-elementi-oznaki/vidi-obovjazkovih-platezhiv/>). До адміністративних послуг також прирівнюється надання органом виконавчої влади, іншим державним органом, органом влади АРК, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації витягів та виписок із реєстрів, довідок, копій, дублікатів документів та інші передбачені законом дії, у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт (ч. 3 ст. 3 Закону «Про адміністративні послуги»). В такому випадку делегування Уряду низки питань щодо регулювання тих чи інших елементів адміністративних зборів, як то визначення переліку адміністративних послуг, регулювання питань їх адміністрування, вступає в суперечність з конституційною гарантією щодо встановлення зборів виключно законом та принципом єдиного підходу, встановленим п.п. 4.1.11. п. 4.1 ст. 4 ПК України.

Друге, це група обов'язкових чи умовно-обов'язкових платежів, які справляються на підставі інших законодавчих актів, ніж Закон «Про адміністративні послуги», адже дія вказаного закону не поширюється на ряд сфер суспільних відносин, зокрема, щодо судочинства, виконавчого провадження; нотаріальних дій; згадуваних вже відносин щодо здійснення державного регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг тощо (ч. 2 ст. 2 цього ж Закону). Раніше, справляння обов'язкових зборів в цих сферах було легалізовано п. 2 підрозділу 10 «Інші перехідні положення» розділу XX «Перехідні положення» ПК України, за яким збори (плата, внески), не встановлені цим Кодексом як загальнодержавні або місцеві, але встановлені законодавчими актами України як обов'язкові платежі до набрання чинності цим Кодексом, справляються за правилами, встановленими цими законодавчими актами України, до набрання чинності законом про адміністративні послуги та іншими законами, що регулюватимуть справляння відповідних зборів (плати, внесків). З прийняттям закону «Про адміністративні послуги» вказаний пункт з ПК було виключено.

Чи є в цьому світлі судовий, виконавчий збір, єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України, державне мито, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та ряд інших платежів зборами у розумінні ПК України? Чи є вони адміністративними зборами як плата за надання адміністративних послуг? Як їх справляння узгоджується із нормою Податкового кодексу щодо визначення вичерпного переліку податків та зборів, що справляються в Україні, Податковим кодексом України (п. 1.1 ст. 1)?

Які ж збори встановлені саме Податковим кодексом України? Термінологічно це рентна плата, туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів. Рентна плата, яка по суті є групою самостійних обов'язкових платежів, об'єднання яких в один платіж (так само як і встановлення комплексного податку на майно) є одним із штучних прийомів законодавця, спрямованих на приховання реальної кількості податків і зборів в нашій державі. Для того, щоб в цьому пересвідчитися, достатньо поверхневого співставлення суб'єктів та об'єктів справляння цих платежів. Щодо кожної зі складових рентної плати на предмет її відповідності ознакам податку чи збору необхідний додатковий аналіз. Туристичний збір де-факто є податком, оскільки незрозуміло яку спеціальну вигоду отримують платники цього збору, враховуючи закріплене в Конституції України та спеціальному законі право на свободу пересування.

Наведені положення свідчать про неоднозначність та незавершеність концептуального розуміння законодавцем місця зборів як обов'язкових платежів у податковій системі України та почасти нівелюють конституційні гарантії обмеження права власності платників обов'язкових платежів в законний спосіб.

Список використаної літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n8462>.
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n8462>.
4. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22 вересня 2016 року № 1540-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1540-19#n205>

Ключові слова: податок, збір, адміністративний збір, обов'язкові платежі, спеціальна вигода.

Ключевые слова: налог, сбор, административный сбор, обязательные платежи, специальная выгода.

Key words: tax, fee, administrative fee, compulsory payments, special benefit.

БОНДАРЕНКО КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Правове регулювання, на думку О.В. Зайчука – це певний процес, обумовлений такими об'єктивними та суб'єктивними чинниками, як: рівень зрілості та стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку суспільства, загальний рівень правової культури населення тощо [1].

До ознак правового регулювання зараховують: правове регулювання – різновид соціального регулювання; за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки; правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами; правове регулювання має цілеспрямований характер – спрямоване на задоволення законних інтересів суб'єктів права; правове регулювання здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність; правове регулювання гарантує доведення норм права до їх виконання [2].

Отже, фактично, ознаки правового регулювання свідчать, що це не просто юридичний вплив держави на певні суспільні відносини, це процес зміни цих суспільних відносин, переміщення їх у площину права, в результаті якого суспільні відносини набувають нових якостей та ознак.

Якщо розглядати співвідношення правового регулювання та публічного адміністрування, як понять, сутністю яких є справляння певного впливу, упорядкування суспільних відносин, варто відзначити наступне.

Публічне адміністрування можна визначити як окремий вид діяльності, що здійснюється особливими суб'єктами (публічною адміністрацією) з реалізації усього комплексу державних заходів, що пов'язані з виконанням законів, постанов і рішень уряду та управління, а також із наданням публічних послуг. Правове регулювання розуміють як сукупність різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюється в інтересах усього суспільства або певного колективу чи особистості, з метою підпорядкування поведінки окремих суб'єктів встановленому у суспільстві правопорядку.

Таким чином, між цими категоріями є тісний взаємозв'язок, однак є й відмінності, які дозволяють стверджувати, що правове регулювання є більш широким поняттям, враховуючи всеосяжність самого права

(як основи правового регулювання), ніж державне управління або публічне адміністрування. Правове регулювання може здійснюватися у сфері публічного адміністрування (певною галуззю або сферою), а може виходити за межі публічного адміністрування, а також правове регулювання є потужним інструментом публічного адміністрування, без якого здійснення публічного адміністрування не уявляється можливим.

Вважається, що правове регулювання публічного адміністрування можна розуміти як певний вид трансформації існуючих у суспільстві відносин через наділення учасників цих відносин правами та обов'язками, які відповідатимуть установленому правовому режимові, що здійснюється уповноваженими органами публічної адміністрації на підставі принципів верховенства права та законності.

Думається, що взаємозв'язок правового регулювання та публічного адміністрування здійснюється на двох рівнях:

- на першому рівні правове регулювання полягає у встановленні державою принципів публічного адміністрування (верховенство права, законність, демократизм, публічність, гуманізм тощо) – правил, які встановлюються для органів публічного адміністрування, засад того, як вони мають взаємодіяти із суспільством. На цьому ж рівні відбувається конституювання власне суб'єктів публічного адміністрування та наділення їх правосуб'єктністю, тобто на першому рівні об'єктом правового регулювання буде публічна адміністрація;

- на другому рівні правове регулювання здійснюється суб'єктами публічного адміністрування стосовно фізичних, юридичних осіб та суспільства у цілому.

У зв'язку з цим слід зауважити, що О. Ф. Скакун серед різновидів нормативного (правового) регулювання виокремлює законодавче регулювання (повне, яке виключає будь-яке підзаконне регулювання та основне, відправне, що передбачає його конкретизацію підзаконним регулюванням державних органів чи об'єднань громадян) та підзаконне нормативне регулювання, що здійснюється правовими нормами, закріпленими в підзаконних нормативно-правових актах держави й актах об'єднань громадян [3, с. 263].

Виходячи із зроблених висновків щодо взаємозв'язку правового регулювання та публічного адміністрування, можна констатувати, що за допомогою законодавчого регулювання встановлюються принципи діяльності суб'єктів публічного адміністрування, здійснюється регламентування їх правового статусу, процедурних аспектів діяльності тощо.

При цьому законодавче регулювання здійснюється як стосовно власне публічного адміністрування в аспекти суб'єктів адміністрування та процедур, так і щодо сфер публічного адміністрування та їх окремих галузей. Потребують законодавчого регулювання та визначення й статичні поняття, які набувають свого значення та змісту саме внаслідок такого врегулювання (зокрема,

правові стани, національна безпека). Саме внаслідок законодавчого регулювання та унормування визначаються об'єкти публічного адміністрування окремими сферами.

Таким чином, публічне адміністрування виступає об'єктом законодавчого регулювання. З іншого боку, суб'єкти публічного адміністрування, зокрема центрального рівня, у межах своєї компетенції також видають акти, що включаються до системи законодавства. Тобто, такі суб'єкти виступають видавниками актів законодавства, а останні – продуктом адміністрування.

У певному сенсі між публічним адмініструванням та законодавчим регулюванням існує діалектичний зв'язок. Публічне адміністрування є наслідком еволюційного розвитку державного управління, що обумовлюється розвитком держави, громадянського суспільства. Внаслідок такого розвитку змінюється характер та способи взаємозв'язку держави, її інститутів та інститутів громадського суспільства, держави та людини, їх механізми впливу один на одного. У результаті відбувається перехід до нового якісного етапу законодавчого регулювання управлінських процесів, статусу суб'єктів управління та правової характеристики об'єктів, формалізація публічного адміністрування. Таким чином, об'єктивні процеси, що супроводжують перехід від державного управління до публічного адміністрування стають фундаментом та обумовлюють зміни у законодавчому регулюванні, наслідком яких стає «законодавче оформлення» публічного адміністрування.

Список використаної літератури:

1. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm.
2. Поняття правового регулювання як дії права на суспільні відносини. URL: <http://osvita.uavnzreportslaw10125>.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.

Ключові слова: публічне адміністрування, державне управління, правове регулювання, законодавче регулювання, публічне адміністрування як об'єкт регулювання.

Key words: public administration, state administration, legal regulation, legislative regulation, public administration as an object of regulation.

Ключевые слова: публичное администрирование, государственное управление, правовое регулирование, законодательное регулирование, публичное администрирование как объект регулирования.

ВАСИЛЬКІВСЬКА ВІКТОРІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ІЗ УРАХУВАННЯМ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Сучасне становлення нашої держави, активні євроінтеграційні процеси та інтегрування країни до світового співтовариства є неможливими без високоефективного публічного управління, принципово нової державної служби та кваліфікованих кадрів, що покликані реалізувати власне управлінські повноваження. У зв'язку із вищезазначеним дедалі більшого значення набуває особистий чинник, професіоналізм та компетентність державних службовців, які повинні: 1) досконало знати законодавчі та нормативні акти, що регламентують їх правовий статус та діяльність органів державної влади; 2) добре розуміти основні тенденції сучасної державної політики, економічного, розвитку та права тощо; 3) професійно володіти спеціальними знаннями та навиками відповідно до особливої сфери, займаної посади та функціональної діяльності. Лише такий кадровий персонал буде здатний ефективно виконувати свої професійні повноваження, реалізувати правовий статус в цілях забезпечення функціонування інституту державної служби та прогнозувати розвиток політичних, економічних і соціальних сфер, запобігати використанню застарілих стереотипних форм управління та надавати публічно-управлінській діяльності цільового спрямування. У той же час, зростання нових вимог до ролі професіоналів у процесі державотворення потребують удосконалення вітчизняної моделі управління державної службою, а також зумовлюють застосування інноваційних підходів до розробки та впровадження типових посадових інструкцій державного службовця [5, с. 101]. Оскільки правильно складена типова інструкція державного службовця гарантує реалізацію законодавчо визначеного правового статусу державного службовця, а також раціональне та ефективне виконання службовцем своїх посадових обов'язків та надання якісних державних послуг громадянам, чітке усвідомлення відповідальності за неправомірні дії чи бездіяльність або порушення встановлених правообмежень на державній службі.

Посадова інструкція – це документ, який регламентує організаційно-правовий статус державного службовця і визначає його конкретні завдання та обов'язки, права, відповідальність, знання та кваліфікацію, компетентність які необхідні для забезпечення ефективного функціонування державної служби. Вимоги посадових інструкцій враховуються під час добору кандидатів на вакантні посади державної служби, переведенні на іншу роботу, оцінюванні результатів службової діяль-

ності та притягненні до дисциплінарної відповідальності в разі невиконання чи неналежного виконання професійних обов'язків, порушення правил внутрішнього трудового розпорядку тощо. Таким чином, посадова інструкція державного службовця розглядається з різних аспектів: через призму професіоналізму, відповідальності, прав, обов'язків, освітньо-кваліфікаційного рівня, елемента посилення дисципліни тощо.

Варто зазначити, що питання чіткого уніфікованого законодавчого урегулювання визначення поняття та структури посадової інструкції залишається відкритим. Не дивлячись на важливість та актуальність даного питання діючий Закон «Про державну службу», на жаль, не містить нормативного визначення посадової інструкції та порядку її формування, структури тощо [1]. Можна лише звернутися до Наказу «Про затвердження Примірних посадових інструкцій для головних спеціалістів територіальних органів Голодержслужби України» 2009 р., нормативний акт містить примірну структуру посадової інструкції, але, акт має досить вузьке коло суб'єктної дії, а саме територіальні відділи Голодержслужби (нині Національне агентство з питань державної служби). Зокрема, можна зробити висновок, що посадова інструкція розробляється для кожного окремого державного службовця та може складатися з таких розділів: загальна частина, функції, обов'язок працівника, взаємовідносини (зв'язки за посадою), відповідальність працівника, оцінка роботи [2].

У той же час, на сьогодні існує значна кількість різних державних органів та посад, а тому постає питання про їх розмежування шляхом чіткого визначення функціональних обов'язків, які повинні виконувати державні службовці. При такому стані речей необхідно відмітити, що вбачається необхідним в структуру посадової інструкції обов'язково включати основні елементи правового статусу державного службовця. Адже, не дивлячись на універсальність поняття правового статусу державного службовця, його внутрішня структура та правові елементи є індивідуальними. Змінюються права та обов'язки в залежності від виду державної служби та посади яку займає особа. Змінюються основні вимоги та правообмеження службовця [3, с. 11]. Крім того, для того, щоб посадові інструкції були ефективними, конкретними, дуже важливо провести ретельне вивчення та виділити особливості правового статусу для кожного окремого службовця, охарактеризувати особливості діяльності посадової особи.

З огляду на це, вкрай необхідним є переосмислення та удосконалення такого правового документа, який би регламентував конкретні обов'язки, завдання, права, відповідальність, організаційно-правовий статус державного службовця та забезпечував би йому належні умови для ефективної праці, а саме – посадової інструкції. Вона дозволить виключити вільне трактування державними службовцями їх функцій і повноважень, допоможе безпосереднім керівникам уникнути необхідності постійного роз'яснення службовцям їхніх зобов'язань, а також заощадить час при ознайомленні кожного нового працівника з його

завданнями та обов'язками. Дозволить особі, яка займе відповідну посаду одразу зорієнтуватися у своєму правовому статусі. Звичайно ж не слід забувати про те, що правовий статус державного службовця теоретично розглядається у широкому та вузькому значенні [4]. У даному випадку мова йде про вузьке трактування.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 15.04.2019).
2. Про затвердження Примірних посадових інструкцій для головних спеціалістів територіальних органів Голодержслужби України : Наказ Головного управління державної служби України від 31 березня 2009 р. № 101 / Головне управління державної служби України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0101351-09> (дата звернення: 15.04.2019).
3. Васильківська В.В. Правове регулювання статусу державного службовця в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2018. 21 с.
4. Карпа М. Визначення основних аспектів статусу службовця у сфері державної служби. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2014. Вип. 13. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik13/fail/Karpa.pdf (дата звернення: 15.04.2019).
5. Петросова О.В. Розроблення типової посадової інструкції державного службовця на засадах європейських традицій : порівняльний аналіз. *Інвестиції : практика та досвід*. 2011. № 10. С. 101–104.

Ключові слова: публічне управління, державний службовець, посадова інструкція державного службовця, повноваження.

Ключевые слова: публичное управление, государственный служащий, должностная инструкция государственного служащего, полномочия.

Key words: public administration, civil servant, professional competence, post instruction of civil servant, plenary powers.

ГОЛОЯДОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Адміністративні суди є доволі новим інституціональним утворенням в механізмі державної влади нашої країни, а адміністративне судочинство – новою формою вирішення конфліктів, що виникають у

публічній сфері між органами влади та фізичними чи юридичними особами. В сучасному суспільстві відіграють інформаційні технології та інформаційні відносини, також вони не оминули і публічно-сервісну сферу.

Конституція України в ст. 34 закріплює, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Нова редакція КАСУ, а саме в пункті 7 ч. 1 ст. 19, передбачає, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації [1]. Довгий час національне законодавство не передбачало механізмів щодо реалізації цього конституційного права. Лише в січні 2011 року Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначив порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, або інших розпорядників публічної інформації [2].

Існування процедури доступу до публічної інформації не стала стримуючим фактором для великої кількості суб'єктів владних повноважень, які ігнорували вимоги законодавства. Особам, які робили запити на отримання публічної інформації, суб'єкти владних повноважень: 1) взагалі не надавали відповіді на запит або не надавали інформацію; 2) безпідставно відмовляли у задоволенні запиту на інформацію; 3) надавали або оприлюднювали недостовірну або неповну інформацію; 4) надавали інформацію з порушенням передбачених законодавством строків, тощо. Саме у цих випадках важливу роль відіграє адміністративне судочинство.

Наприклад, О.М. Сибіга, зазначає, що, з одного боку, адміністративні суди, здійснюючи правосуддя з даної категорії справ, контролюють діяльність органів публічної адміністрації щодо забезпечення доступу до публічної інформації фізичним та юридичним особам, а з іншого – захищають порушене розпорядниками інформації право особи на доступ до публічної інформації. На думку О. М. Сибіги, адміністративні суди, захищаючи права осіб у публічній сфері, дисциплінують публічну владу [3, с. 144].

С.В. Ківалов зазначає, що функціональна природа адміністративного судочинства передбачає, передусім, спрямування діяльності адміністративних судів та суддів на підтримання демократичного ладу у взаємовідносинах представників публічної влади та невіддільних суб'єктів, створення передумов дотримання принципу верховенства права, прав і свобод невіддільних суб'єктів публічно-правових відносин. Також С.В. Ківалов звертає увагу на те, що охоронна функція адміністративного судочинства полягає в цілеспрямованому підтриманні режиму законності та прав, свобод і законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин у загальнодержавних та муніципальних масштабах, а гарантуюча функція адміністративного судочинства є проявом того, що вона забезпечує виконання законодавчих актів, які містять у собі

правила поведінки органів публічної адміністрації, а також права і свободи людини та громадянина в публічно-правовій сфері [4, с. 12-13].

Суб'єкти владних повноважень, які у відповідності до Закону «Про доступ до публічної інформації» відносяться до розпорядників публічної інформації, зобов'язані забезпечити реалізацію конституційного права особи на інформацію, складовою частиною якого є і право на доступ до публічної інформації. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Адміністративне судочинство в національному механізмі захисту прав особи на доступ до публічної інформації відіграє наступну роль: по-перше, охороняє суспільні відносини, які склалися в сфері доступу до публічної інформації, від свавілля суб'єктів владних повноважень; по-друге, контролює діяльність суб'єктів владних повноважень на предмет її відповідності режиму законності у сфері доступу до публічної інформації; по-третє, захищає права особи на доступ до публічної інформації від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005р. № 2747-IV. URL: [http // zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/2747-15](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15) (дата звернення: 18.04.2019).
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 18.04.2019).
3. Сибіга О.М. Адміністративне судочинство в національному механізмі захисту прав особи на доступ до публічної інформації. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». № 43. Т. 3. С. 144-148.
4. Ківалов С.В. Теоретична характеристика функціонального змісту адміністративного судочинства як правозахисного механізму у сфері публічного управління. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_71_4 (дата звернення: 18.04.2019)

Ключові слова: адміністративне судочинство, публічна інформація, механізм захисту прав, публічно-правові відносини.

Ключевые слова: административное судопроизводство, публичная информация, механизм защиты прав, публично-правовые отношения.

Key words: administrative justice, public information, mechanism of protection of rights, public-legal relations.

ЗАКАЛЕНКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Дослідження адміністративних процедур як одного із важливих інститутів сучасного адміністративного права не було б можливим без аналізу їх структури. Аналізуючи кожне явище дійсності, у тому числі й правове, можна представити його як більш чи менш складне поєднання взаємодіючих між собою елементів, кожен з яких визначаючи окрему сторону явища, у той же час певним чином пов'язано із усіма іншими його частинами. Сукупність елементів, з яких складається адміністративна процедура являє її структуру. Так, у тлумачних словниках надається визначення терміну «система» як цілісності, яка складається з частин, з'єднання безлічі елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну єдність, то структура розглядається як внутрішній устрій, будова [1, с. 652].

Послідовність у розвитку змісту адміністративних процедур є їх найбільш характерною ознакою і важливою особливістю. Послідовність є змістовною якістю здійснення адміністративних процедур й означає наявність вимог суворої регламентації черговості дій, визначення того, що повинно бути зроблено спочатку, а що потім. Правильно обрана і здійснювана послідовність дій суб'єкта владних повноважень та приватних осіб обумовлює та забезпечує досконалість, оптимальність і ефективність здійснення адміністративних процедур. Такими чином, така діяльність суб'єктів адміністративних процедур має чітко виражений циклічний характер.

Зважаючи на те що конкретна адміністративна процедура має чітко виражений циклічний характер, тобто складається з певної кількості послідовних дій, які змінюють одна одну. Такі процедурні дії здійснюються не хаотично, а у чітко встановленій послідовності і знаходяться між собою у логічно-функціональному зв'язку. Так, Миколенко І.О. зазначає, що структура являю собою взаємозв'язок та взаєморозміщення частин цілого, і тому слід обов'язково виділяти критерії її побудови. При аналізі структури адміністративної процедури автор виділяє три критерії її поділу, зокрема, наявність задач і цілей, які вирішує і досягає певна група процедурних дій; складання процедурних документів, які свідчать при вирішенні задач і цілей; коло учасників адміністративної процедури та їх правовий статус [2].

Науковці традиційно в якості елементів структури адміністративних процедур виділяють: процедурні дії, етапи стадій та стадії, рідше – провадження. Отже базовим, первинним елементом у структурі будь-якої адміністративної процедури виступають процедурні дії – дії, необ-

хідність здійснення яких у строгій послідовності передбачена нормами адміністративного права для досягнення цілей адміністративної процедури. Так, В.Б. Авер'янов відмічає, що адміністративно-процедурна діяльність реалізується у різноманітних видах процедурних дій, які складають основу її змісту та у зв'язку із чим їх класифікують на попередні, проміжні й завершальні. Вчений пропонує до процедурних дій відносити такі як: припинення правопорушення і застосування заходів, які мають забезпечувати провадження у справі (адміністративне затримання, доставляння до приміщення органів внутрішніх справ та ін.), складання протоколу про адміністративне правопорушення [3, с. 489].

Наступним структурним елементом адміністративних процедур є етап, тобто відносно відокремлена частина стадії, яка покликана вирішити конкретні, найближчі завдань, стосовно спільних завдань певної процедури. Сучасна адміністративна наука розглядає етап як окремий відрізок часу або частину адміністративної процедури, що характеризується певними якісними змінами. Так, етап адміністративної процедури розуміють як сукупність процесуальних дій, спрямованих на досягнення внутрішньостадійної проміжної мети [4, с. 121]. Але, етап можна вважати факультативним елементом структури адміністративних процедур, оскільки його присутність не є обов'язковою.

Послідовність здійснення членами суспільства процедурних дій, залежно від свого призначення, які встановлені нормами матеріального права об'єднуються в окремі етапи, які у свою чергу знаходять свій вираз у стадіях, що в сукупності й становлять зміст конкретної адміністративної процедури. Значення стадій адміністративних процедур проявляється у тому, що вони відбивають логічно-функціональну послідовність розвитку адміністративної процедури. Дана послідовність відображає хід діяльності з прийняття нормативно-правового акту або розгляду адміністративної справи у відповідності з виокремленням окремих, логічно пов'язаних цільових пріоритетів.

Отже, стадію адміністративної процедури можливо визначити як відносно самостійну сукупність послідовно здійснюваних процедурних дій, що урегульовані нормами адміністративного права, які разом із загальними завданнями мають притаманні тільки їй цілі, а також особливості, що стосуються суб'єктів адміністративної процедури, їхніх прав і обов'язків, строків здійснення процедурних дій і характеру оформлюваних правових документів.

Список використаної літератури:

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – М.: Азбуковник, 1999. – 1040 с.
2. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права монографія Харків Бурун Книга 2010 336 с. / с. 191.
3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 584 с.

4. Миколенко А. Административный процесс и административная ответственность в Украине / А. Миколенко. – Х. : Одиссей, 2004. – 272 с.

Ключові слова: адміністративна процедура, система адміністративних процедур, стадії адміністративних процедур, процедурні дії, етап адміністративної процедури, адміністративне провадження.

Ключевые слова: административная процедура, система административных процедур, стадии административных процедур, процедурные действия, этап административной процедуры, административное производство.

Key words: administrative procedure, system of administrative procedures, stages of administrative procedures, procedural actions, administrative procedure, administrative proceedings.

КАЛИМБЕТ АНДРІЙ ЛЕОНІДОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ, ВИМОГИ ДО АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ

На протязі багатьох років основним інструментом (формою) діяльності суб'єктів публічного адміністрування був та залишається адміністративний акт.

Поняття «адміністративний акт» можна визначити, спираючись на підходи загальної теорії права до таких категорій, як «акт» і «правовий акт». «Акт» (лат. *actus* – дія; *actum* – документ) означає дію, вчинок, а також документ, виданий (прийнятий) уповноваженим на це органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами» [1, с. 243].

Вищезазначеним підходам кореспондують деякі з визначень «акта», що містяться у великому тлумачному словнику сучасної української мови, згідно з якими акт – це:

- 1) окремий прояв якої-небудь діяльності;
- 2) дія, вчинок;
- 3) офіційний документ [2, с. 18].

Професор Алексєєв С.С. визначив «правовий акт», як зовнішнє вираження волі (держави і окремих осіб), спрямований на досягнення юридичного ефекту [3, с. 7].

Так, в науковому середовищі «акт» розуміється перш за все як воля дія (волевиявлення), що має певну форму та спрямована на досягнення певного результату.

В теорії адміністративного права термін «адміністративний акт» вченими розглядається по різному, але найчастіше його визначають як будь-яке рішення або владний захід адміністративного органу, спрямо-

ване (спрямований) на врегулювання конкретного випадку у сфері публічного права, що тягне за собою певні юридично значимі наслідки.

В сучасному українському законодавстві поняття «адміністративний акт» майже не використовується. Вперше його було застосовано у «Тимчасовому порядку надання адміністративних послуг», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2009 року, згідно з яким адміністративний акт – це прийняте суб'єктом (органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в межах делегованих їм органами виконавчої влади повноважень, підприємствами, установами та організаціями, на які згідно з нормативно-правовими актами покладено повноваження надавати адміністративні послуги) рішення індивідуальної дії, спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків особи [4].

У проєкті Адміністративно-процедурного кодексу України закріплено визначення адміністративного акта, за яким адміністративний акт – це рішення (правовий акт, документ, відмітка в документі) індивідуальної дії, прийняте адміністративним органом за результатами розгляду адміністративної справи відповідно до цього Кодексу, спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків фізичної або юридичної особи (осіб) [5, ст. 2].

У вітчизняній науці адміністративного права переважно використовується термін «індивідуальний акт управління». Проте, на думку деяких вчених, з якою варто погодитись, доцільним є застосування саме терміну «адміністративний акт», аргументуючи це тим, що:

По-перше, Конституція України закріпила принцип поділу державної влади та відмовилася від категорії «органи державного управління». Прикметник «адміністративний» вказує на те, що акт виходить від адміністративних органів (на відміну від актів законодавчого органу чи судових органів).

По-друге, слід враховувати євроінтеграційні прагнення України. У країнах Європейського Союзу термін «адміністративний акт» є дуже поширеним і звучить та й пишеться у багатьох мовах практично однаково, наприклад, *administrative act* – англійською, *acte administratif* – французькою, *acto administrativo* – іспанською та португальською, *atto amministrativo* – італійською, *verwaltungsakt* – німецькою тощо [1, с. 245].

До основних ознак «адміністративного акта» слід віднести:

1. Індивідуальність. Адміністративний акт, по-перше, є персоналізованим, тобто його адресатом являється певна конкретна особа (особи), що кардинально відрізняє його від актів нормативного характеру; по-друге, за допомогою адміністративного акта вирішуються індивідуальні адміністративні справи або питання; по-третє, виступає юридичним фактом, що є підставою виникнення, зміни або припинення конкретних адміністративних правовідносин.

2. Разовість. Адміністративний акт на відміну від нормативно-правових актів розрахований на одноразове застосування.

3. Правомочність. Адміністративний акт приймається органом адміністративної влади (адміністративним органом), а також іншими суб'єктами, що наділені адміністративно-владними повноваженнями.

4. Зовнішню дію. Ця ознака дозволяє відмежовувати адміністративні акти від внутрішньо спрямованих актів, наприклад, щодо вирішення організаційних питань всередині адміністративного органу [6, с. 24-25].

Важливою умовою дійсності адміністративного акта є його відповідність вимогам, стосовно його юридичного змісту, форми, порядку прийняття тощо.

Основними вимогами, яким повинен відповідати кожен «адміністративний акт» є:

1. Відповідність адміністративного акта положенням Конституції, законів України та інших нормативно-правових актів прийнятих на основі, у відповідності і на виконання закону.

2. Прийняття акта адміністративним органом виключно з питань, віднесених до його компетенції, і в межах своїх повноважень.

3. Обґрунтованість. Адміністративний акт має бути юридично та економічно обґрунтованим, тобто недостатньо одного лише посилання на той чи інший закон, необхідно, щоб цей акт відповідав меті, яка передбачена законом або іншим юридичним актом вищестоячого органу, прийматися з урахуванням економічних наслідків прийнятого рішення, вибір на цій основі найбільш оптимального його варіанту, який визначається не лише державними потребами та інтересами, а й можливостями резерву виконавців [7, с. 224].

4. Непорушність та необмежуваність адміністративним актом встановлених і гарантованих чинним законодавством прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб.

5. Необхідність прийняття адміністративного акта в установленому порядку. Наприклад, акти, що приймаються колегіальними органами, повинні обговорюватися на засіданнях цих органів за наявності кворуму, в іншому ж випадку вимоги актів є незаконними [8, с. 167].

6. Прийняття адміністративного акта за встановленою формою та підписом уповноваженої особи тощо.

Список використаної літератури:

1. Загальне адміністративне право: підручник. / за заг. ред. І.С. Гриценка. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 568 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. Бусел В.Т. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права: курс лекций. – Свердловск: Изд-во Свердловск. юрид. ин-та, 1966. – 212 с.
4. «Тимчасовий порядок надання адміністративних послуг», затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг» від 17 липня 2009 р. № 737 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 54. – Ст. 1871.

5. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893 (дата звернення: 02.10.2017).
6. Тимошук В.П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії: Монографія. – Київ: Конус-Ю, 2010. – 296 с.
7. Курс адміністративного права України: підручник. / Колпаков В.К., Кузьменко О.В., Пастух І.Д., Сущенко В.Д. та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ: Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.
8. Бородин С.С., Громыко С.С. Административное право. Общая и Особенная часть: курс лекций. – Санкт-Петербург: ГУАП, 2007. – 432 с.

Ключові слова: акт, правовий акт, індивідуальний акт управління, адміністративний акт.

Ключевые слова: акт, правовой акт, индивидуальный акт управления, административный акт.

Key words: act, legal act, individual act of management, administrative act.

КОВАЛЬ ДАНА ОЛЕГІВНА

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного
права, кандидат юридичних наук

ЗАГАЛЬНІ ТА ОСОБЛИВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Чітке уявлення про поняття і зміст джерел права має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Окрім того, за умов становлення української державності проблема джерел права набуває не тільки теоретичної, але й політичної значущості, що актуалізує необхідність розробки науково обґрунтованої концепції джерел права [1, с. 7].

Так, важливість і необхідність з'ясування цілої низки питань щодо визначення джерел фінансового права обґрунтовуються і теоретичною, і практичною їх роллю, зокрема, причинами, що мають наукове, пізнавальне значення.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема визначення джерел права є однією з найпопулярніших у наукових колах. Так, у юридичній літературі висловлюються протилежні позиції стосовно того, яким чином визначати поняття «джерела права».

Теорією права опрацьовано декілька значень поняття «джерело права»:

- спосіб виникнення права (соціальна категорія);
- чинник правотворчості, що безпосередньо впливають на формування та функціонування права;

– діяльність суб'єктів суспільних відносин, у результаті якої реалізуються їхні потреби та задовольняються інтереси;

– зовнішні прояви права: текстуальні джерела права, які можна поділити на первинні (нормативно-правові аспекти, нормативно-правові договори, правові прецеденти, релігійні норми, правові звичаї) та похідні (уточнюють зміст первинних: судова та адміністративна практика) [2, с. 188-189].

Як відзначає М.М. Марченко, збіг форми і джерела права має місце тоді, коли йдеться про вторинні, формально-юридичні джерела права. У такому разі форма вказує на те, як, яким чином організовано і виражено зовні нормативний зміст, а джерело – якими є ті юридичні чи інші витоки, чинники, що зумовлюють дану форму права і її зміст [3, с. 57].

Загальними та найсуттєвішими серед ознак джерел фінансового права є: офіційна форма вираження і закріплення волі суб'єктів правотворчості, серед яких – суспільство, народ, держава в особі органів державної влади; особливий порядок виникнення; державна обов'язковість і державна гарантованість; формальність; нормативність; юридична сила; ієрархія; системність змісту; стабільність; дія в часі, просторі й щодо кола осіб [4, с. 62].

Джерелом фінансового права може бути правовий акт, що повністю або певною частиною містить фінансово-правові норми і, відповідно, має спрямованість на регулювання фінансових відносин. Але тут існує проблема вибору зовнішньої форми права [4, с. 95], від правильного вирішення якої залежить юридична сила джерел, їх місце у правовій системі та співвідношення, ефективність регулювання фінансових відносин.

Джерела мають певні особливості, зумовлені специфікою предмета фінансового права, а саме специфічними відносинами, що виникають, змінюються і припиняються у процесі фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Інакше кажучи, джерело права регулює певне коло суспільних відносин, тобто має певну сферу розповсюдження (діяльності). Звідси у джерелах фінансового права знаходять своє закріплення саме його норми – спеціальні приписи держави й органів місцевого самоврядування щодо мобілізації, розподілу й використання коштів централізованих і децентралізованих публічних фондів. Нормативність є загальною ознакою, яка виступає підставою для визнання явища джерелом права.

Джерела фінансового права наділені юридичною силою. Це поняття, за словами А.Б. Венгерова, як і багато виразів понятійного апарату юридичної науки, запозичене з інших галузей знання і наповнене специфічним юридичним змістом [5, с. 608].

Говорячи про загальновідомість як ознаку джерел фінансового права, треба підкреслити, що незнання позитивного права нікого не виправдовує: передбачається, що всякий може легко ознайомитися з нормою, що знаходить відображення в тому або іншому джерелі.

Джерела фінансового права мають свої особливості. Це, зокрема, предметна ознака, множинність, відсутність єдиного кодифікованого акта, спрямованість на реалізацію інтересів держави, забезпечення за їх допомогою досягнення публічного інтересу, а також чіткість та ясність формулювання прав та обов'язків учасників фінансових правовідносин.

Предметна ознака відображається в тому, що особливості джерел фінансового права зумовлені специфікою предмета фінансового права, а саме специфічними відносинами, що виникають, змінюються і припиняються у процесі фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Іншою особливістю фінансового права України є доволі велике коло його джерел, що знаходяться у певному взаємозв'язку та супідрядності. В науковій літературі йдеться мова про існування множинності джерел фінансового права – явищі, що свідчить про інтенсивний розвиток обсягу і сфери правового регулювання, розширення кола суспільних відносин, що належать до сфери правового впливу [6, с. 528]. Кожне джерело фінансового права має своє власне місце, обумовлене особливістю його призначення, свою сферу впливу у процесі упорядкування відносин, що виникають під час фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Наступною особливістю джерел фінансового права є те, що з їх допомогою держава намагається реалізувати власний матеріальний інтерес. Попри те, що нерідко у фінансово-правовій літературі зазначається, що держава є публічно-правовим утворенням, головною метою якого є забезпечення інтересів народу, здійснення заходів, спрямованих на позитивний розвиток суспільства [7, с. 23-24], діяльність на благо всього суспільства в цілому, сприяючи однаковою мірою всім його членам, держава, однак, і завжди переслідує і власний, тільки їй притаманний інтерес, що вирається у реалізації функцій державних органів.

Те, що держава упорядковує фінансові відносини і тим самим розв'язує «власні грошові» проблеми, виконує функції і завдання покладені на неї, свідчить, по-перше, про особливості змісту норм, що в них містяться, і, по-друге – про їх відмінність від джерел інших галузей права.

Норми права можуть міститися не лише в нормативно-правових актах, але і в інших юридичних актах – рішеннях певних судів, нормативно-правових договорах. Тож форми об'єктивізації фінансових правових норм можуть бути різні: вони можуть бути відображені в законі чи іншому нормативно-правовому акті, у актах вищих судових органів, або виражені як результат договірної практики правотворчих органів тощо.

Список використаної літератури:

1. Проблемы теории государства и права: учеб. пособ. / под ред. М.Н. Марченко. – М.: Юрист, 2003. – 656 с.

2. Загальна теорія держави і права (основні поняття, конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / за ред. О.В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
3. Загальна теорія держави і права (основні поняття, конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / за ред. О.В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
4. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: в 6-ти т. – [Т 2: Введение в теорию налогового права]. – Х.: Легас, 2004. – 600 с.
5. Семчик О.О. Держава і фінанси: правовий зв'язок: моногр. / О.О. Семчик; [відп. ред. Л.К. Воронова]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – 204 с.

Ключові слова: джерела фінансового права, фінансово-правові норми, юридичні акти.

Ключевые слова: источники финансового права, финансово-правовые нормы, юридические акты.

Key words: Sources of financial law, financial and legal norms, legal acts.

КОРНУТА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Запорукою демократичного розвитку України є високоефективна організація державної служби, яка має бути зорієнтована в першу чергу на надання якісних адміністративних послуг, зниження рівня корупції в органах публічної влади, забезпечення політичної нейтральності державних службовців, привабливості державної служби для висококваліфікованих спеціалістів тощо [3]. З метою реформування державної служби в Україні згідно з європейськими стандартами, зокрема встановлення гарантій політичної нейтральності державних службовців, забезпечення додержання конституційних прав громадян, які перебувають на державній службі питанню удосконалення механізму їх правового захисту має приділятися значна увага як теоретичному так і на нормативному рівнях.

На теперішній час реформування механізму правового захисту державного службовця в Україні триває. Уже зараз можна констатувати, що в країні досить активно створюються правові передумови для майбутніх позитивних змін в частині забезпечення правового захисту, які знайшли своє відображення в Конституції України, Законі України «Про державну службу» (2015 р.), Указах Президента України «Про стратегію реформування системи державної служби в Україні» та «Про

заходи щодо реформування державної служби в Україні та забезпечення захисту конституційних прав державних службовців» [2, 3, 4]

У першу чергу, вивчаючи питання реформування правового захисту державного службовця слід звернути увагу на Закон «Про державну службу» (2015 р.). Діючий Закон дещо по-новому підходить до регламентації правового захисту, хоча логічність та систематизація в питанні правового захисту в Законі відсутня. Так, серед законодавчо регламентованих правових гарантій можна визначити наступні: 1) нормативне закріплення прав держслужбовця (ст. 7); 2) захист права на державну службу (ст. 11); 3) оплата праці державним службовцям (ст. 50); 4) надбавки, доплати та премії (ст. 52); 5) заохочення державних службовців (ст. 53); 6) соціально-побутове забезпечення (ст. 54); 7) створення належних умов для виконання посадових обов'язків (ст. 55); 8) відпочинок державного службовця (ст. 56) [2]. Проте, механізм реалізації правового захисту відповідно до вимог встановлених у законі викликає сумнів.

У той же час необхідно зазначити, що правовий захист державного службовця має важливе значення для досягнення ефективного управління, адже у випадку коли державний службовець впевнений у захисті держави та може реалізувати державні гарантії та заохочення, свої сили направляє на законну, своєчасну та висококваліфіковану роботу, що і представляє собою управлінська діяльність та публічне врядування. Питання удосконалення механізму правового захисту державних службовців полягає у двох основних моментах. По-перше, активне реформування інституту державної служби відповідно до вимог Євро-союзу. Адже, одна із вимог реформи – забезпечити достойний рівень безпеки та правового захисту державних службовців та осіб місцевого самоврядування, а також відміна декларативності норм у частині правового захисту. По-друге, прийняття відповідних змін та доповнень до Закону «Про державну службу» (2015 р.), який містить певні декларативні моменти в частині правового захисту державного службовця як особи, яка реалізує управлінську діяльність.

Актуальність даного питання полягає ще й у тому, що на сьогоднішній час суспільство й держава потребують підготовки нової генерації і підвищення кваліфікації вже працюючих керівників і фахівців органів державної влади та місцевого самоврядування, а також формування реального і перспективного резерву її кадрів, щоб своєчасно підготувати фахівців для заміщення нових посад та покращити ефективність, власне управлінського процесу. Саме з цієї причини одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України є якісний розвиток системи підготовки державних службовців та підвищення їхнього професіоналізму як важливої передумови розвитку державної служби загалом, також побудова такого управлінського підходу до державного службовця, який би міг гарантувати особі правовий захист та давав стимул до виконання покладених на нього обов'язків.

Також серед основних напрямків реформування правового захисту державних службовців мають бути утверджені нові підходи до організації діяльності державних службовців, зокрема у взаємодії з громадя-

нами, насамперед у принциповій зміні характеру цієї взаємодії. Необхідно встановити стандарти якості роботи державних службовців, які мають бути нормативно визначені та їх поведінки по відношенню до громадян. На сьогодні головною рисою діяльності державних службовців повинен стати саме пріоритет прав та інтересів особи [5, с. 51]. Окрім того необхідно удосконалити визначення та застосування норм і гарантій статусу державних службовців. Це включає забезпечення цілісності, системності, повноти та стабільності правового і соціального становища державних службовців, узгодження їх посадових повноважень з правами та обов'язками фактичного перебування на державній службі та на певній конкретній посаді [6, с. 19]. З одного боку, потрібно посилити правові гарантії, матеріальну і моральну захищеність, політичну незалежність державних службовців щодо виконання своїх професійних обов'язків. З іншого – створити чіткий механізм відповідальності державних службовців, узгоджений з нормами адміністративного, цивільного, фінансового, трудового та кримінального права. Такий механізм гарантував би політичну нейтральність на державній службі. З огляду на це важливим є визначення комплексу контрольних параметрів оцінки діяльності державних службовців та запровадження системи адміністративної юстиції.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.04.2019).
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 18.04.2019).
3. Про заходи щодо реформування державної служби в Україні та забезпечення захисту конституційних прав державних службовців : Указ Президента України від 20 вересня 2007 р. № 900/2007 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2007> (дата звернення: 18.04.2019).
4. Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні : Указ Президента України від 20 лютого 2006 р. № 140/2006 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140/2006> (дата звернення: 18.04.2019).
5. Державна служба в Україні. Збірник нормативних актів / за ред. В.С. Ковальського. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 352 с.
6. Зінченко О. До питання професіоналізму державних службовців. *Вісник державної служби України*. 2006. № 1. С. 17–20.

Ключові слова: державна служба, правовий статус, правові гарантії, механізм державної служби.

Ключевые слова: государственный служащий, правовой статус, правовые гарантии, механизм государственной службы.

Key words: public service, the legal status, legal guarantees, civil service mechanism.

ЛАВРЕНОВА ОЛЬГА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

СУСПІЛЬНО КОРИСНІ РОБОТИ ЯК ВИД АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 7.12.2017 р. запроваджено новий вид адміністративного стягнення – суспільно корисні роботи. Запроваджені зміни спрямовані, перш за все, на забезпечення належного виконання рішень щодо стягнення аліментів, що має зменшити заборгованість по виплаті аліментів та забезпечити належне утримання осіб, які їх отримують, що, в свою чергу, сприятиме захисту їхніх прав.

Суспільно корисні роботи полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт. За виконання суспільно корисних робіт порушнику нараховується плата за виконану ним роботу. Оплата праці здійснюється погодинно за фактично відпрацьований час у розмірі не меншому, ніж встановлений законом мінімальний розмір оплати праці. Строк виконання адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт обчислюється в годинах, протягом яких порушник виконує призначену йому суспільно корисну працю. Суспільно корисні роботи виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми – не більше двох годин на день. Даний вид стягнення не може призначатися особам, визнаним інвалідами I або II групи, вагітним жінкам, жінкам, старше 55 років та чоловікам, старше 60 років [1].

Адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт призначається лише за одне адміністративне правопорушення, а саме за несплату аліментів (ст. 183-1 КУпАП). Порядок виконання вказаного адміністративного стягнення регулюється Наказом Міністерства юстиції України від 19.03.2013 р. «Про затвердження Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт» [3].

Вид робіт та перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, згідно з законодавством визначає відповідний орган місцевого самоврядування. До прикладу, рішенням виконавчого комітету Одеської міської ради від 31.05.2018 р. № 195 визначено перелік оплачуваних суспільно корисних робіт для осіб, на яких судом накладено адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, зокрема: прибирання сміття, підмітання доріжок зеленої зони; полив, прополювання, рихлення ґрунту квітників; прополювання,

рихлення ґрунту, викошування газонів; обрізання сухих гілок дерев та кущів, боротьба з карантинними бур'янами, прибирання зеленої зони від опалого листя та гілок; очищення бордюрів від бруду, підмітання тротуарів та алей; ліквідація неорганізованих (стихійних) звалищ сміття та вторинних матеріалів на території міста; розчищення територій від снігу, зсування снігу з асфальтових доріжок, очищення тротуарів скребком від ущільненого снігу та льодових напливів, посипання доріжок та тротуарів піщано-сольовою сумішшю; участь у ліквідації наслідків стихійних явищ природного характеру [4].

У разі ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт вона підлягає притягненню до адміністративної відповідальності. У разі злісного ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт вона підлягає притягненню до кримінальної відповідальності в порядку, встановленому законом.

Зокрема ст. 183-2 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, що тягне за собою адміністративний арешт строком до десяти діб. Під ухиленням особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт слід розуміти неприбуття порушника до місця виконання суспільно корисних робіт (підприємства, установи, організації) протягом двох днів з дати, визначеної у направленні уповноваженою посадовою особою органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, без поважних причин, невихід на суспільно корисні роботи або відмова від виконання роботи, вид якої визначений підприємством, установою, організацією, більше двох разів протягом місяця без поважних причин, а також поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння. Поважними причинами є хвороба та інші документально підтверджені обставини, що фактично позбавляють можливості порушника прибути для відпрацювання суспільно корисних робіт [1].

Кримінальна відповідальність за злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт передбачена ст. 389-2 ККУ. Такі дії караються позбавленням волі на строк до двох років. Під злісним ухиленням особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт слід розуміти продовження ухилення від відбування суспільно корисних робіт особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності на підставі ст. 183-2 КУпАП [2].

Таким чином, можна виділити такі ознаки суспільно корисних робіт як виду адміністративного стягнення:

- має тривалий характер, мінімальний та максимальний термін якого визначений законодавством, і становить від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин;

- пов’язане з виправно-трудовим впливом на правопорушника та використанням його для простої некваліфікованої праці;
- призначається лише за одне адміністративне правопорушення, а саме за несплату аліментів;
- застосовується лише до фізичних осіб;
- може застосовуватись тільки як основне адміністративне стягнення;
- застосовується винятково в судовому порядку;
- його змістом є покладення на особу, яка вчинила адміністративний проступок, трудового зобов’язання, яке не пов’язано з використанням професійних трудових обов’язків і від кількості, характеру та умов якого вона ухилитися не може;
- на відміну від громадських робіт за виконання суспільно корисних робіт порушнику нараховується плата за виконану ним роботу.

Список використаної літератури:

1. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 20.04.2019 р.)
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 20.04.2019 р.)
3. Про затвердження Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт: Наказ Міністерства юстиції України від 19.03.2013 р. № 474/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-13> (дата звернення 20.04.2019 р.)
4. Про визначення видів оплачуваних суспільно корисних робіт для осіб, на яких судом накладено адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт: Рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 31.05.2018 р. № 195 р. URL: <https://omr.gov.ua/ua/acts/committee/107441/> (дата звернення 20.04.2019 р.)

Ключові слова: суспільно корисні роботи, адміністративне стягнення, адміністративна відповідальність, несплата аліментів.

Ключевые слова: общественно полезные работы, административное взыскание, административная ответственность, неуплата алиментов.

Key words: socially useful works, administrative penalty, administrative responsibility, non-payment of alimony.

ЛАТКОВСЬКИЙ ПАВЛО ПАВЛОВИЧ

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

Стан Державного бюджету України цілком та повністю відображає економічне та соціальне становище країни. Загальновідомо, що існування державності без бюджету неможливе, тож будь-яка країна зацікавлена в нарощуванні бюджетного потенціалу, адже це дає можливість їй в повному обсязі виконувати свої функції, покращуючи рівень життя населення. Дефіцитність бюджетів може бути викликана різними причинами. Інколи позикове фінансування є вимогою часу. Воно може використовуватись при надзвичайних ситуаціях, сприяти економічному зростанню підчас глибокої кризи тощо. Проте неможливість контролювати цей процес повною мірою породжує багато проблем та соціально-економічних наслідків, які завжди носять негативний характер.

Як показує практика, більшість країн стикається з проблемами нестачі грошових коштів у бюджеті (дефіцит бюджету) і пошуками їх залучення. Для України проблема дефіцитності бюджету є досить актуальною. Сформовані певні теоретичні погляди про існування такого розміру дефіциту, який не завдає шкоди економіці, а саме – розмір дефіциту державного бюджету не може перевищувати сумарний обсяг бюджетних інвестицій і витрат на обслуговування державного боргу. Згідно з «Пактом про стабільність і зростання» граничні межі бюджетного дефіциту дорівнюють 3 % від ВВП країни [1], але цей показник є умовним. В дійсності, максимальний допустимий розмір дефіциту від ВВП може збільшуватись. Прикладом є Україна, якій надання кредитів МВФ здійснювалось з 2008 по 2010 р. за програмою «Stand by» (обсягом 10,6 млрд. дол. США) та з 2014 по 2015 р. (обсягом 16,5 млрд. дол. США). Пізніше, внаслідок розгортання в Україні масштабної економічної кризи на фоні російської агресії на сході країни 11 березня 2015 року МВФ ухвалив заміну програми Stand by на нову, чотирирічну програму «Механізм Розширеного Фінансування» (Extended Fund Facility). Попри це Україна постійно перебувала в бюджетному дефіциті у розмірі 4–6 % до ВВП [2, 3]. В таких випадках існує небезпека виникнення хронічного дефіциту, подолання якого з кожним роком ускладнюється. Загалом, в рамках співробітництва з МВФ Україна отримала 21 410,76 млн. СПЗ (еквівалент 31 514,61 млн. дол. США) [4].

МВФ розробила власний метод визначення дефіциту бюджету, який ґрунтується на так званій борговій концепції дефіциту або концепції потреб у запозиченнях. В основі цієї методики, яка дає можливість зіставляти показники різних країн, лежить аналітичне групування

бюджетних операцій за трьома категоріями: доходи і гранти, видатки (у тому числі і трансферти) і кредитування за вирахуванням погашення та фінансування. Абсолютний розмір дефіциту бюджету при цьому визначається як перевищення суми бюджетних видатків і чистого кредитування над доходами бюджету.

Тим не менш, у світі існують країни, економіці яких не завдає шкоди тривалий дефіцит. Потрібно тільки спостерігати, щоб дефіцит не збільшувався і не призвів до економічного краху держави. Так, США має відчутний щорічний дефіцит – за 2017 р. дефіцит бюджету США зріс на 80 млрд. доларів і досяг позначки 665,7 млрд. доларів, що на 12% більше ніж в 2016 р. (або 3,5 % ВВП) [5], а за підсумками 2018 року збільшився ще на 17%, досягнувши при цьому позначки майже 779 млрд. доларів (3,9% ВВП), та це не заважає їй бути розвинуеною, самостійною державою.

Існує також і позитивний вплив перевищення видатків над доходами, але він є тимчасовим. Деякі країни навмисно приймають бюджет з дефіцитом, щоб стимулювати розвиток економіки, в країні відбувається пошук більш обґрунтованого розподілу видатків бюджету, перегляд і вдосконалення законодавчої бази. Але негативних наслідків прийняття дефіцитного бюджету значно більше. Одним із основних є інфляція, що гальмує виробничі процеси. Як наслідок – розмір ВВП та ВНП країни знижується, знецінюється національна валюта та зменшується кругообіг грошових коштів. Це призводить до економічних криз в країні. Україна відчуває постійний брак коштів внаслідок дефіциту бюджету вже довгий проміжок часу.

Нераціональний розподіл отриманих коштів є головною причиною утворення дефіциту. Другорядними причинами можуть виступати: планування бюджету з дефіцитом, щоб стимулювати розвиток економіки; хронічний бюджетний дефіцит, подолання якого вже потребує залучення великих грошових коштів; надзвичайні події (війна, аварії, природні катастрофи); політична нестабільність в країні, яка призводить до падіння ВВП; відсутність достатніх резервних фондів у країні; міграція нації; корупція в державній структурі; некваліфікованість або низький рівень знань працівників державної служби; фінансування економічної діяльності на перспективу. Серед основних причини перевищення видатків над доходами також виділяють: неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання, посилення фіскальної функції податкової системи; невпорядковану систему соціальних та економічних пільг; низьку якість бюджетного планування; нераціональну структуру бюджетних витрат; значний обсяг тіньової економічної діяльності; недосконалість і часту зміну фінансового законодавства тощо [6].

З огляду на вищенаведені причини, для України можна виокремити політичні, військові та економічні чинники, які з часом буде важко усунути, так як дефіцит бюджету вже довгі роки знаходиться в хронічному становищі та країна перебуває у нестабільному політичному стані з проведенням АТО. Проте для того, щоб знизити існуючий дисбаланс,

наша країна має можливість залучати кошти до бюджету від: 1) державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень; 2) приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) щодо державного бюджету; 3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу цінних паперів; 4) вільного залишку бюджетних коштів. Однак цих грошей не вистачає бюджетові для виконання своїх функцій. Це потребує від уряду країни проводити такі заходи як: вдосконалення контролю за використанням коштів державного та місцевих бюджетів; збільшення дохідної частини бюджету при запровадженні виваженої податкової політики; створення платникам податків сприятливих умов для розвитку своєї діяльності; скорочення видатків (капітальних); здійснення внутрішніх і зовнішніх позик.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що основними причинами виникнення значного дисбалансу доходів і видатків у бюджеті є нерациональне використання бюджетних коштів, економічна нестабільність, проведення військових дій на території країни, наявність певних вад у законодавчій базі, зростання державного боргу. Для подолання цієї проблеми необхідно використовувати різні методи, серед яких має бути удосконалення законодавчої бази, вивчення та адаптування прикладів інших держав у регулюванні надходжень і витрат грошових коштів з бюджету, розвитку фінансового ринку країни та створення привабливого інвестиційного сектору з удосконаленням системи оподаткування.

Список використаної літератури:

1. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/index_en
2. Журналістика даних. URL: <http://texty.org.ua/d/imf/>
3. Ціна Держави. URL: <http://www.cost.ua/budget/debt/>
4. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spirovbitnictvo/mvf>
5. Уніан Інформаційне агенство. URL: <https://economics.unian.ua/finance/2199779-defitsit-byudjetu-sshadosyag-mayje-666-milyardiv-dolariv.html>
6. Янів Л. М., Зінченко О. А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. № 6. С. 12–14.

Ключові слова: бюджет, бюджетний дефіцит, видатки, доходи.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный дефицит, расходы, доходы.

Key words: budget, budget deficit, expenses, revenues.

МАРУЩАК АННА ВАЛЕРІЇВНА

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ

Фінансова політика країни має яскраве відображення у Державному бюджеті, адже бюджетна політика є її невід'ємною складовою. Тому, безумовно, Державний бюджет України напряду залежить від фінансової політики держави і вимагає контролю зі сторони компетентних органів. Відповідно до Конституції України, а саме ст. 98, таким органом є Рахункова палата, яка діє від імені Верховної Ради України та здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням [1].

Саме тому, справедливо можемо віднести Рахункову палату до суб'єктів здійснення державного зовнішнього фінансового контролю. На підтвердження такої позиції нам говорить і сам законодавець у Законі України «Про рахункову палату», де передбачені порядок, правила та процедура здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю. Проте, іншим нормативно-правовим актом, а саме Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993 р. вказано, що здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю. Як бачимо, законодавець коло суб'єктів здійснення державного фінансового контролю окреслив лише виконавчою владою. Це викликає певну колізію між нормами вищевказаних законодавчих актів.

Рахункова палата є державним колегіальним органом. Голову та інших членів рахункової палати призначає та звільняє з посади Верховна Рада України. Подання про призначення на посаду Голови Рахункової палати вносить Верховній Раді України Голова Верховної Ради України. Усього склад Рахункової палати налічує дев'ять членів. Законодавство, а саме закон України «Про Рахункову палату» регламентує вимоги до члена Рахункової палати. Це може бути особа, яка є громадянином України, не молодша за тридцять п'ять років, володіє державною мовою та однією з мов Ради Європи, має вищу юридичну освіту не нижче ступеня магістра, не менше семи років загального стажу роботи у сфері державного контролю, економіки, фінансів або права не менше п'яти років та володіє бездоганною діловою репутацією [2]. Закон вказує строк повноважень членів Рахункової палати – шість років, а також визначає неможливість обіймати посаду члена Рахункової палати більш ніж два строки.

Щодо повноважень Рахункової палати, варто зазначити, що проаналізувавши їх перелік, регламентований у законодавстві, можна зробити висновок що здійснюваний нею контроль спрямований на наступні сфери: законопроектна, сфера кредитування, сфера доходів та видатків Державного бюджету України, правозахисна сфера.

Так, у законопроектній сфері Рахункова палата проводить експертизу поданого до Верховної Ради України проекту закону про Державний бюджет України (включаючи матеріали, що додаються до цього проекту закону) та готує відповідні висновки.

У сфері кредитування здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо надання кредитів з державного бюджету та повернення таких коштів до державного бюджету та щодо використання кредитів (позик), залучених державою до спеціального фонду державного бюджету від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій, виконання міжнародних договорів України, що призводить до фінансових наслідків для державного бюджету, у межах, які стосуються таких наслідків.

Сфера доходів та видатків Державного бюджету України характеризується найбільш широким колом повноважень з боку Рахункової палати, оскільки одним із завдань останньої є аналіз виконання Державного бюджету України, і саме для його виконання законодавством у ст. 7 Закону України «Про Рахункову палату» передбачена велика кількість повноважень.

У правозахисній сфері Рахункова палата здійснює наступні повноваження: звертається до суду у разі порушення об'єктами контролю повноважень членів Рахункової палати та посадових осіб апарату Рахункової палати, зокрема щодо усунення перешкод у реалізації таких повноважень; у разі виявлення ознак кримінального або адміністративного правопорушення інформує про них відповідні правоохоронні органи.

Повноваження Рахункової палати відіграють неабияку роль і їх вчасна та правильна реалізація має важливі наслідки як у фінансово-економічній сфері, так і у благополуччі усієї країни в цілому.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

Ключові слова: Рахункова палата, державний фінансовий контроль, контрольні повноваження.

Ключевые слова: Счетная палата, государственный финансовый контроль, контрольные полномочия.

Key words: Court of Auditors, state financial control, control powers.

ПАНФІЛОВ ОЛЕГ ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРИПТОВАЛЮТА» В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СВІТУ

Останнім часом законодавці країн Європи та США зробили значні кроки для введення в законодавство понять «криптовалюта», «блокчейн» та «смарт-контракт». Так, у Люксембурзі 14 лютого 2019 року 18 голосами депутатів було прийнято закон, який встановлює правила випуску цінних паперів з використанням технології блокчейн. На думку парламентарів, закон покликаний надати впевненості інвесторам і підвищити ефективність операцій з цінними паперами за рахунок скорочення числа посередників. Згідно з документом, власники security-токенів наділяються тими ж правами, що і володарі традиційних бездокументарних цінних паперів [1]. У США, в штаті Вайомінг 31 січня 2019 року було прийнято законодавчий акт, який прирівнює криптовалюту до грошей [2]. Закон штату «Про цифрові активи» поділяє ці визначення на три категорії: цифрові споживчі активи, цифрові цінні папери та віртуальні валюти. Кожна категорія має свій докладний опис. Будь-який криптоактив, відповідаючий критеріям цих трьох категорій, класифікується як «нематеріальне особисте майно». При цьому криптоактиви регулюються за аналогією з фіатними грошима. Банки можуть виконувати функції кваліфікованих кастодіанів цифрових активів відповідно до правил, встановлених Комісією з цінних паперів і бірж США. Цікавим для правозастосовчої практики в нашій державі є визначення «віртуальної валюти» в зазначеному законі, яке вживається через визначення «цифровий актив» та робиться наголос, що цей актив не є визначеним законним платіжним засобом урядом США.

В Україні вперше технології блокчейн використано ПриватБанком, який виставив на продаж права оренди на 17 об'єктів нерухомості в місті Дніпро через «Систему електронних торгів арештованим майном» (сумарна вартість приміщень становить понад 5,61 млн гривень, термін оренди від одного до трьох років), чим заклав основу для практичного просування питання впровадження національної криптовалюти. Водночас, процес легалізації зазначених технологій в Україні неструктурований: окрім криптогравні з'явилась е-гривня; збільшується кількість законопроектів, які впроваджують обіг криптовалют [3]. Відтак, для нашої держави є нагальна необхідність враховувати загальні тенденції законодавчого регулювання визначення поняття «криптовалюта», яке є базовим для суміжних формулювань.

Серед законодавчих ініціатив, поданих до Верховної Ради України, щодо легалізації криптовалют в Україні слід відзначити пропозиції Деревянко Ю.Б.: криптовалюта – нематеріальний цифровий актив, що визначає одиниці цінності, безпосереднє право власності на які фіксу-

ється згідно записів в розподіленому реєстрі транзакцій (блокчейн) [5] та Мушака О.П., який виходить на визначення «криптовалюта» через дефініцію токена – централізованої чи децентралізованої цифрової одиниці обліку, що заснована на математичних обчисленнях та має криптографічний захист. Таким чином, криптовалюта – це токен, що функціонує як засіб обміну або збереження вартості; криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом [6]. На жаль, ці визначення не відповідають часу, оскільки криптоіндустрія постійно рухається вперед та з'являються нові явища, такі як stable coin, security-token [7]. Можна констатувати, що і авторське визначення надане в минулому році також є застарілим [4] і слід підтримати думку законодавців США, які виходять з того, що «цифровий актив» означає представлення економічних, майнових прав або прав доступу, які зберігаються в машиночитаемому форматі і включають в себе цифрові споживчі активи, цифрові цінні папери і віртуальну валюту. Таким чином, «віртуальна валюта» означає цифровий актив, який використовується як засіб обміну, одиниця обліку або накопичувач вартості.

Список використаної літератури:

1. Закон Республіки Люксембург № 7363 від 14.02.2019 р. URL: <https://www.chd.lu/wps/portal/public/Accueil/TravailALaChambre/Recherche/RoleDesAffaires?action=doDocpaDetails&id=7333>
2. Про цифрові активи: Закон Штату Вайомінг від 31.01.2019 р. URL: <https://www.wyoleg.gov/Legislation/2019/SF0125>
3. Е-гривна vs. криптогривна: столкнутся ли лбами две украинские цифровые монеты? URL: <https://forklog.com/e-grivna-vs-kriptogrivna-stolknutsya-li-lbami-dve-ukrainskie-tsifrovye-monety/>
4. Панфілов О.Є. Щодо правового статусу криптовалют в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). у 2 т. Т. 2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2018. С. 74-79.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64696
6. Про застосування технології розподіленого реєстру цифрових транзакцій та правовий статус токенів і криптовалют в Україні: проект Закону України. URL: <https://docs.google.com/document/d/1sW5zuXc6a3IBec1lx2Fc1C0Mq1brmD7wJGCiGkgNuQ/edit>
7. Stable coins: от электронных денег на блокчейне к корзине криптовалют. URL: https://forklog.consulting/stable_coins_report.pdf

Ключові слова: криптовалюта, блокчейн, цифровий актив, віртуальні валюти, платіжні засоби.

Ключевые слова: криптовалюта, блокчейн, цифровой актив, виртуальные валюты, платежные средства.

Key words: cryptocurrency, blockchain, digital asset, virtual currencies, means of payment.

САНДУЛ ЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВИХ РАД

Незважаючи на те, що категорія «правосуб'єктність» дістала глибокого наукового дослідження, у тому числі, на дисертаційному рівні, наукові пошуки у цій сфері тривають. Їх предметом наразі є окремі елементи правосуб'єктності, критерії їх виділення, онтологічні, аксіологічні аспекти відповідної категорії, а також галузеві прояви вказаного поняття.

Правосуб'єктність є атрибутом суб'єкта права. Під загальною правосуб'єктністю розуміється здатність бути суб'єктом права абстрактно, взагалі; галузева правосуб'єктність пов'язується із правами та обов'язками, компетенцією в межах певної галузі права; спеціалізована ж правосуб'єктність стосується прав та обов'язків, компетенції суб'єкта в певній групі спеціалізованих суспільних відносин [1, с. 125-128; 2, с. 383-386]. Слід зазначити, що адміністративна правосуб'єктність є галузевою правосуб'єктністю.

У науковій літературі наголошується, що адміністративна правосуб'єктність – це онтологічна властивість суб'єкта адміністративного права, яку він отримує завдяки галузевому правовому регулюванню; вона визначає загальні межі правової здатності суб'єкта адміністративного права [3, с. 93]. Сутність правосуб'єктності полягає в тому, що вона визначає ті юридично значущі характеристики, які перетворюють реальну (персонально індивідуалізовану) особу на носія того чи іншого статусу [4, с. 65; 5, с. 19].

Висновок про наявність адміністративної правосуб'єктності виконавчих органів місцевих рад дозволяють зробити загальні положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які надають відповідним органам досить широкий спектр делегованих державою повноважень, визнаючи їх суб'єктами публічного адміністрування (при здійсненні делегованих повноважень).

Відповідно, адміністративної правосуб'єктності набувають ті виконавчі органи місцевих рад, які створюються радою для здійснення делегованих повноважень.

Адміністративна правосуб'єктність є атрибутом суб'єкта права та визначає його здатність вступати в ті чи інші управлінські відносини. Доцільно процитувати видатного вченого В.К. Колпакова, який зазначав, що складовими адміністративної правосуб'єктності є: потенційна здатність мати права й обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права й обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), а наяв-

ність суб'єктивних прав і обов'язків у сфері державного управління формує адміністративно-правовий статус суб'єкта. Тобто, правосуб'єктність є передумовою участі суб'єкта у відносинах, міра його можливої участі, визначена адміністративним правом.

Адміністративною правоздатністю відповідних органів є їхня здатність мати права та обов'язки (повноваження) у сфері публічного адміністрування, передбачені нормами адміністративного права. Вона виникає одночасно із створенням відповідного органу.

Великий науковий інтерес викликає дієздатність як елемент адміністративної правосуб'єктності та її критерії. Розвиток адміністративного права обумовив й зміну підходів до даної категорії яка в сучасних наукових працях визначається як «встановлена нормами адміністративного права здатність особи власними вольовими діями трансформувати елементи обсягу адміністративної правоздатності у складові адміністративно-правового статусу і фактично повноцінно користуватись останнім (реалізовувати дозволене та виконувати належне)» [6, с. 61]. Адміністративна дієздатність виконавчих органів місцевих рад є здатність в установленому порядку та формах реалізовувати повноваження, права та обов'язки у сфері публічного адміністрування, передбачені адміністративно-правовими нормами. Критерієм набуття адміністративної дієздатності для виконавчих органів місцевих рад є відповідність законодавчим вимогам можливості організаційного забезпечення вироблення рішення та відповідність законодавчим вимогам процедурного забезпечення волевиявлення. Внаслідок цього обсяг дієздатності виконавчих органів місцевих рад є категорією іманентною – він може змінюватись в залежності від різних обставин.

Переходячи до третього елементу адміністративної правосуб'єктності – деліктоздатності, слід відмітити, що цей елемент правосуб'єктності не входить до дієздатності. Так, визначення дієздатності пов'язується з формуванням та вираженням волі, а деліктоздатність у зв'язку з цим називають здатність нести відповідальність за результатами прояву своєї волі [7, с. 93].

Адміністративна деліктоздатність – здатність виконавчих органів місцевих рад нести відповідальність за здійснення делегованих повноважень. Особливістю відповідальності є також те, що виконавчі органи місцевих рад несуть не лише за вчинення правопорушення, однак і за результати своєї діяльності і за зміст своєї діяльності, тобто, за ефективне виконання делегованих повноважень.

Таким чином, характеризуючи адміністративну деліктоздатність не слід обмежуватись адміністративною відповідальністю в традиційному розумінні. Мова йде про виокремлення відповідальності у сфері управління, що має власну специфіку, та потребує подальших наукових досліджень. Тому виникають певні складнощі із деліктоздатністю виконавчих органів місцевих рад, які хоча і можуть виступати суб'єктами відповідальності у сфері управління, однак не адміністративною відповідальністю як такою.

Список використаної літератури:

1. Общая теория права и государства : учеб. 3-е изд., перераб. и допол. / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права : учеб. / С.С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и допов. – М. : Велби ; Проспект, 2008. – 576 с.
3. Мацелик Т.О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права / Т.О. Мацелик // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип. 597. Правознавство. – С. 90–94.
4. Адміністративне право України: підруч. / за заг. ред. С.В Ківалова ; ОНЮА. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – 896 с.
5. Якимов Ю. Я. Статус субъекта административной юрисдикции и проблемы его реализации / Ю.Я. Якимов. – М., 1999. – 174 с.
6. Пасічник А. Сутність та особливості адміністративної дієздатності / А. Пасічник // Юридична Україна. – 2010. – № 1. – С. 59-63.
7. Мацелик Т.О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права / Т.О. Мацелик // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип. 597. Правознавство. – С. 90–94.

Ключові слова: публічна влада, виконавчі комітети місцевих рад, правосуб'єктність, деліктоздатність, правоздатність.

Ключевые слова: публичная власть, исполнительные комитеты местных советов, правосубъектность, дееспособность, деликтоспособность, правоспособность.

Key words: executive bodies of local council, public power, capacity, delictual capacity, legal personality.

СІДОР МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

СТРУКТУРА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Бюджетний кодекс України визначає бюджетний процес, як регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [1].

Повний часовий цикл бюджетного процесу складає більше двох років. Цей часовий цикл можна розділити на відповідні періоди: перший – до початку бюджетного року, другий – сам бюджетний рік, третій – період після закінчення бюджетного року. Під час здійснення кожного з окремих етапів, які мають назву стадії бюджетного процесу, реалізуються бюджетні повноваження певних суб'єктів бюджетних правовідносин. На кожній стадії бюджетного процесу

вирішуються питання, які в інший час не можуть бути вирішені. Стадії бюджетного процесу йдуть послідовно і цей порядок змінити не можливо.

Ці стадії бюджетного процесу взаємопов'язані за своїм змістом та діям, а також взаємообумовлені, так як наступна стадія не може початись без логічного завершення попередньої. Їх послідовність встановлена не лише нормативно, а й визначена логічно природою самого процесу. Вони охоплюють діяльність органів державної влади від появи необхідності в видатках та доходах, їх прогнозуванні та оцінці до контролю щодо виконання бюджету.

Бюджетний кодекс України передбачає п'ять стадій бюджетного процесу:

- 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проектів бюджетів;
- 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України, рішень про місцевий бюджет;
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцевий бюджет;
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення про нього.

Вбачається, що цей перелік та назви стадій не повністю відповідають сукупності тих дій, які здійснюються на певних етапах бюджетного процесу.

На кожній із стадій процесу є обов'язковими наступні елементи: відносно самостійне завдання, на вирішення якого спрямовані дії, що об'єднуються в тій чи іншій стадії; специфічний склад дій, що неодмінно включає встановлення чи аналіз фактичних обставин, реалізацію відповідної юридичної норми для вирішення певного питання; юридичні документи, в яких відображаються та закріплюються підсумки скоєних в межах цієї стадії дій. Отже слід зазначити, що на кожній стадії перед учасниками бюджетного процесу стоять певні, конкретні завдання, тому кожна стадія являє собою завершений етап бюджетного процесу, який увінчується певним юридичним фактом – складанням економіко-правового документу чи прийняття рішення, що має певні економіко-правові наслідки.

Якщо з рештою стадій більш-менш зрозуміло, то стадії, які названі законодавцем «складання та розгляд Бюджетної декларації» та «складання проекту бюджету», заслуговує більше уваги. Мета цих стадій одна – підготовка обґрунтованого проекту бюджету для внесення його на розгляд та затвердження у Верховній Раді України.

Значення цих стадій важко переоцінити. Саме на них здійснюється планування, прогнозування, збалансування доходних можливостей та видаткових потреб [2, с. 2].

Зі змісту бюджетного законодавства незрозуміла доцільність виокремлення в структурі бюджетного процесу окремо стадії складання та розгляд Бюджетної декларації і прийняття рішення щодо неї.

Як зазначено в Бюджетному кодексі України, проект державного бюджету складається Міністерством фінансів України. Але при цьому слід враховувати, що для його складання Міністерство фінансів України має отримати відповідні документи, розрахунки, статистичні та аналітичні дані, де висвітлюється динаміка окремих економічних показників по доходах та видатках, а також зведені бюджетні запити з економічними обґрунтуваннями показників щодо обсягів необхідного бюджетного фінансування, тобто фактичному складанню тексту проекту бюджету передую значна за обсягом аналітична робота.

Тому вбачається за необхідне визначати першу стадію бюджетного процесу як бюджетне планування, яка буде охоплювати складання та прийняття Бюджетної декларації та складання проекту бюджету. Під бюджетним плануванням необхідно розуміти урегульовану правовими нормами діяльність уповноважених органів по збору інформації, аналізу економічних показників, прогнозуванню, складанню розрахунків щодо визначення обсягу доходів та видатків бюджету з їх економічним обґрунтуванням. Методологія бюджетного планування дає змогу ув'язати бюджетні показники від мікрорівня до макрорівня та врегулювати міжбюджетні відносини для досягнення оптимального результату щодо ефективності використання бюджетних ресурсів.

Завершальним етапом стадії бюджетного планування є складання проекту бюджету. Отже, бюджетне планування складається з певних етапів, які мають певну послідовність з тим, щоб кожен попередній етап створював умови для реалізації наступного.

Найважливіше значення на стадії бюджетного планування має методика бюджетного планування [3, с. 25]. Бюджетне планування має велике значення, так як від того, наскільки об'єктивні та реальні показники закладені в бюджет, залежить його ефективне виконання.

Слід зазначити, що, відповідно до попередньої редакції Бюджетного кодексу України, фактичному складанню проекту державного бюджету передувала робота щодо розробки та затвердження Основних напрямів бюджетної політики на плановий бюджетний період (Бюджетна резолюція). Бюджетна резолюція розроблялась Міністерством фінансів України та затверджувалась Верховною Радою України до 1 травня. Поточною редакцією Бюджетного кодексу України передбачено, що складання проекту державного бюджету здійснюється на підставі Бюджетної декларації, яка затверджується Кабінетом Міністрів України не пізніше 1 червня. Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради України Бюджетну декларацію на розгляд у триденний строк після її схвалення. Таким чином, поточна редакція Бюджетного кодексу України замінила Бюджетну резолюцію на Бюджетну декларацію, також змінилися строки затвердження, з 1 травня на 1 червня. При цьому, Бюджетну декларацію затверджує Кабінет Міністрів України та подає фактично для ознайомлен-

ня до Верховної Ради України, а Бюджетну резолюцію затверджувала Верховна Рада України. З наведеного випливає, що Верховна Рада України фактично не приймає участі у складанні проекту державного бюджету та не може впливати на бюджетне планування, що, в свою чергу, ускладнює процес реалізації стадії розгляду проекту та прийняття закону про Державний бюджет України.

Вбачається за доцільне чіткіше визначити в Бюджетному кодексі України момент початку стадії бюджетного планування та її етапи для встановлення кола учасників бюджетного процесу як на цій стадії, так і на кожній з його стадій та їх бюджетні повноваження.

Список використаної літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 59. – Ст. 2047.
2. Клишина М.А. Составление проекта бюджета: проблемы и перспективы / М.А. Клишина // Финансовое право. – 2006. – № 3. – С. 2-7.
3. Януль І.Є. Бюджетний процес в Україні та напрями його вдосконалення / І.Є. Януль // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 25-29.

Ключові слова: бюджетний процес, стадії бюджетного процесу, бюджетне планування, бюджетна декларація, бюджетна резолюція.

Ключевые слова: бюджетный процесс, стадии бюджетного процесса, бюджетное планирование, бюджетная декларация, бюджетная резолюция.

Key words: budget process, stages of budget process, budget planning, budget declaration, budget resolution.

СТРЕЛЬНИКОВ АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДАНИЛЕНКО ЮЛІЯ СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІД ЧАС ДОБОРУ КАНДИДАТІВ НА ВАКАНТНІ ПОСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Істотною проблемою добору кандидатів на вакантні посади державної служби (далі – кандидати на державну службу) є надмірність політичної складової цієї процедури, що обумовлена різними чинниками. Вбачається, що цілком усунути заполітизованість та форма-

льність зазначеної процедури неможливо, разом із тим цілком можливим є максимальне зменшення їх впливу на останню, зокрема шляхом: по-перше, дотримання зваженого підходу до обрання методів та критеріїв оцінювання професійної компетентності кандидатів на державну службу, та, по-друге, залучення представників громадськості.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про державну службу» вступ на державну службу здійснюється шляхом призначення громадянина України на посаду державної служби за результатами конкурсу [1]. За загальним правилом прийняття громадян України на посади державної служби без проведення конкурсу забороняється, однак законодавством про державну службу можуть встановлюватися виключення (переведення державного службовця на рівнозначну, або нижчу посаду; реорганізація (що передбачає злиття, приєднання, поділ, або перетворення) чи ліквідація державного органу; у разі поворотного прийняття).

Участь представників громадськості під час добору кандидатів на державну службу дозволяє забезпечувати відкритість, прозорість, підзвітність державної влади суспільству та урахування громадського інтересу до діяльності органів державної влади в цілому та кожного державного службовця зокрема.

Залучення громадськості до конкурсної процедури добору кандидатів на державну службу характеризується певними особливостями, зокрема такими як: 1) є законодавчо урегульованим: ст. 14, 27 Закону України «Про державну службу», ст. 22 Закону України «Про громадські об'єднання», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби»; 2) здійснюється шляхом забезпечення участі громадськості у складі: Комісії з питань вищого корпусу державної служби – для добору кандидатів на державну службу категорії «А» (серед 11 членів Комісії, 4 особи призначаються з числа громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації); конкурсних комісій – для добору кандидатів на державну службу категорії «Б», «В» (можуть залучатися на конкурсній основі представники громадських об'єднань, однак участь останніх не є обов'язковою); 3) метою є: а) нагляд за дотриманням об'єктивності під час добору кандидатів на державну службу; б) неупереджена оцінка відповідності професійних та особистісних якостей кандидатів.

Варто акцентувати увагу на тому, що не дивлячись на встановлення законодавчої вимоги щодо залучення представників громадських об'єднань лише на конкурсній основі, єдиного переліку кваліфікаційних характеристик для таких осіб не передбачено. Крім того, у практичній діяльності громадськості важливим є розуміння того, що здійснюваний нею громадський контроль за діяльністю органів державної влади є не відокремленою діяльністю, а однією із форм участі

народу в управлінні та підвищенні ефективності діяльності органів публічної влади. Тож ефективність діяльності безпосередньо залежить від збереження розумного балансу їх поєднання [9, с. 28].

Як уявляється, залучення представників громадських об'єднань до процедури конкурсного добору кандидатів на державну службу є прикладом правовідносин, в яких ці об'єднання реалізують свою активну адміністративну правосуб'єктність, тобто не є об'єктом адміністративно-правового регулювання, а активно взаємодіють з органами державної влади [2, с. 36], впливаючи на їх діяльність в цілому, та вирішення кадрових питань зокрема.

Взаємодія органів державної влади з представниками громадськості під час добору кандидатів на державну службу повинна ґрунтуватися на таких принципах як: а) відкритість – передбачає дві складові: 1) наявність механізмів доступу громадськості до можливості приймати участь на всіх етапах конкурсної процедури; 2) забезпечення доступу до публічної інформації, а також інформування громадськості про розроблення, ухвалення та реалізацію підсумкових рішень; б) відповідальність – метою є забезпечення громадськості своєчасною, повною й точною інформацією щодо методів оцінки кандидатів на вакантні посади державної служби, способів та форм визначення підсумкових результатів; в) компетентність – отримання належних стандартів професіоналізму, здатність приймати обґрунтовані рішення; г) неупередженість – забезпечення рівного ставлення як представників громадськості, так і інших членів конкурсних комісій під час конкурсного добору до кандидатів на державну службу, уникнення дискримінації; д) послідовність – планування співпраці з перспективою визначення довгострокових стратегічних цілей, отримання узгоджених принципів та засад взаємодії; е) доброчесність – спрямованість дій як представників громадськості, так і органу державної влади, на захист публічних інтересів (добір на посади лише висококваліфікованих кадрів) та відмова від превалювання власних інтересів під час здійснення наданих їм повноважень.

Таким чином, можна дійти висновку, що залучення представників громадськості під час добору кандидатів на державну службу сприяє: по-перше, забезпеченню проведення відкритого та прозорого конкурсу; по-друге, здійснення об'єктивного оцінювання рівня професійної компетентності та особистих якостей кожного кандидата, та, по-третє, визначенню перспективи здійснення ними службової кар'єри.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 12.04.2019).
2. Віхляев М. Ю. Громадські ради при органах виконавчої влади в Україні та роль громадських об'єднань у їх діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2013. № 2. С. 36–42.

3. Кравчук В. М. Діяльність громадських рад: ефективність і перспективи для розвитку народовладдя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер: Юриспруденція, 2015. № 15. С. 27–29.

Ключові слова: державна служба, громадськість, конкурс, конкурсна комісія, державний службовець.

Ключевые слова: государственная служба, общественность, конкурс, конкурсная комиссия, государственный служащий.

Key words: public service, public, competition, competition commission, civil servant.

ТКАЛЯ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Процес інтеграції до європейського простору впливає і на оновлення вітчизняної адміністративної доктрини та актуалізує проблему систематизації джерел права цієї галузі. Вітчизняна юриспруденція досі не виробила узгодженого погляду на принципи системної організації адміністративно-правових норм. Систематизація адміністративного права повинна ґрунтуватись на загальнотеоретичному уявленні про систему права та засадах її внутрішньої організації.

Обговорення проблем джерел адміністративного права, їх змістовного насичення, систематизації та ефективної реалізації має носити теоретичний та науково-практичний характер. Важливим є досягнення загальнонаукового розуміння вихідних засад систематизації норм адміністративного права, як норм фундаментальної галузі.

Наукові дослідження стосовно системи джерел адміністративного права здійснювалися переважно на рівні навчальної літератури такими науковцями, як: В. Б. Авер'янов, В. М. Бевзенко, В. І. Курило, С. М. Мойсак, Р. С. Мельник. Виявленню перспектив систематизації значну увагу приділяли Р. Л. Анахасян, А. І. Граціонова, Р. Г. Галюка, Л. М. Добробог, С. Г. Мелека, Г. М. Сарibaєва, О. М. Чашина тощо. Але нажале комплексне дослідження в юридичній літературі відсутнє.

Аналізуючи сучасний стан адміністративного законодавства України слід відмітити, що воно досить серйозно трансформується під впливом як внутрішніх так і зовнішніх факторів. Внесення змін та доповнень протягом останніх років до Основного закону держави, кодифікованих актів, законодавчих актів в усіх сферах життя мали суттєвий вплив на норми адміністративного права. Зокрема, збільшується кількість підзаконних актів, багато з яких містять норми

адміністративного права. Варто також зазначити, що на нього суттєво впливає глобалізація, та європейська інтеграція.

Систематизація може мати на меті створення єдиного зведеного акта, що на основі загальних принципів вперше або по-новому буде регулювати певну галузь суспільних відносин. Іноді завданням систематизації є лише впорядкування чинного законодавства, без зміни його змісту, з найретельнішим аналізом нормативного матеріалу, з якого, якщо можливо, має бути усунуто все, що створює труднощі для застосування законодавства на практиці. В результаті систематизації законодавства вдосконалюється система права, вона є постійною формою її розвитку та впорядкування. Сарibaєва Г.М. доречно зазначає, що поняття «систематизація адміністративного законодавства» має бути досить стислою, наприклад: «систематизація законодавства – це діяльність, спрямована на впорядкування нормативних актів, приведення їх до певної системи» [3, с. 137].

В адміністративному праві суттєвою проблемою є відсутність у законодавця чітких критеріїв систематизації норм права взагалі та норм адміністративного права, зокрема. Слід погодитись з думкою О. Ф. Скакун, що «систематизація норм чинного законодавства завжди повинна бути спрямована на досягнення наступних цілей: 1) доступність; 2) зручність в використанні; 3) ліквідація прогалин законодавства; 4) об'єднання нормативного матеріалу, тобто приведення його в єдину внутрішню узгоджену систему; 5) підвищення якості та ефективності законодавства» [4, с. 278]. Враховуючи дані загальні напрями систематизації, слід виділити ряд проблемних моментів такого процесу в адміністративному законодавстві.

Систематизація забезпечує доступність законодавства для суспільства, забезпечення суб'єкта права необхідною нормативно-правовою документацією. Доступність широкому населенню нормативного матеріалу адміністративного права забезпечує запровадження в сферу публічного адміністрування європейських принципів. Це обумовлює можливість кожної особи з першоджерел знати свої права та свободи, вимоги, які пред'являє до них держава. Однак об'ємність, перенавантаженість підзаконними актами, розшарування національного адміністративного законодавства ускладнюють його доступність. Якщо обмежується доступність, то ускладнюється або взагалі унеможливується інший принцип – зручність у використанні.

Ліквідації прогалин в адміністративному законодавстві, то це гостра проблема сьогодення, оскільки процес інтенсивної кодифікації кінця ХХ – початку ХХІ ст. не був завершений. Верховною Радою України було прийнято лише Кодекс адміністративного судочинства України у 2005 р. Разом з тим, незважаючи на численні наукові роботи, присвячені адміністративно-процедурним, адміністративно-деліктним та іншим питанням адміністративного права, всі інші зазначені вище проекти нормативно-правових актів так і не були прийняті, що негативно впливає на проведення адміністративної реформи в Україні [2, с. 98]. Крім того, існує значна кількість прогалин у чинному

адміністративно-деліктному праві (наприклад, відсутнє визначення малозначності адміністративного проступку (ст. 22 КУпАП) та не чітко прописано порядок відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративним проступком (ст. ст. 40, 329, 330 КУпАП)) [1].

Систематизація повинна бути направлена на підвищення якості та ефективності адміністративного законодавства. Нажаль реаліями сьогодення є наявність великої кількості нормативно-правових актів, суттєве оновлення значної кількості норм адміністративного права, тенденція щодо збільшення прийняття як законодавчих так і підзаконних актів, постійні зміни та доповнення в уже діючих нормативно-правових актів. Все це призводить до перенавантаженості національного адміністративного законодавства, розпорошеності норм, не вирішеності проблеми диспропорції у співвідношенні між законами та підзаконними актами тощо. Дана ситуація негативно позначається на ефективності реалізації норм адміністративного законодавства, тобто ускладнює процес виконання обов'язків, використання суб'єктами їх прав, дотримання заборон, застосування суб'єктами владних повноважень адміністративних норм.

Одним із напрямків адміністративної реформи є створення нової кодифікованої бази. Як відмічає Є.А. Гетьман, «кодифікація адміністративного законодавства являє собою форму систематизації, яка здійснюється у процесі законотворчої діяльності, результатом чого має стати прийняття нового кодифікаційного акта» [2, с. 99]. Це направлено на надання законодавству досконалого характеру, системності, узгодженості. В системі адміністративного права враховуючи його динамічність, рухливість, масштабність сфер суспільного та державного життя, що регулюються його нормами, чітко виявляється не доречність і складність створення такого єдиного кодифікованого акта (як свого часу пропонувалось – «кодексу кодексів»). Це обумовлено можливою нестабільністю такого документа внаслідок динамізму публічно-владних відносин, а також досить значними обсягами та незручністю використання і реалізації. Крім того, така кодифікація в більшості країн Європейського Союзу не проводиться. Отже, доцільним є кодифікація за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання, тобто «поетапна», «секторальна», спеціальна (інституційна) та міжгалузева (комплексна) кодифікація.

Серед проблем систематизації та кодифікації адміністративного законодавства слід також виділити так звані «супроводжуючі» процеси. Одним з таких є оновлення та формулювання термінологічного галузевого ряду. Безвідповідальне ставлення законодавця до термінологічного ряду приводить до неоднозначного розуміння, складностей трактування на практиці і потребує додаткового офіційного тлумачення. Необґрунтоване використання юридичної термінології, відсутність нормативного закріплення норм-дефініцій, норм-принципів, норм-деклараций може призвести до зловживання бланкетними нормами, оціночними поняттями, відставання законодавчої бази від розвитку

суспільних відносин, зловживання положеннями у процесі виконання повноважень органами публічної влади тощо.

Отже, протягом понад двадцяти останніх років положення про систематизацію адміністративного законодавства є недостатньо реалізованими.

В основі систематизації адміністративного законодавства повинно бути покладено його упорядкування, структурне оновлення (своєрідне очищення від рутини, застарілості, множинності та відомчої зарегламентованості), визначення пріоритетних напрямів розвитку, вдосконалення процесу підготовки та прийняття законів, механізму їхнього виконання, виявлення та відміна актів, що суперечать Конституції України та міжнародним актам.

Систематизація адміністративного законодавства не може бути проведена шляхом прийняття єдиного кодифікованого акту, тому більш доречною та ефективною буде галузева та спеціальна (інституційна) кодифікація шляхом упорядкування окремих інститутів та підгалузей адміністративного права.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (в редакції від 07.02.2019) *Відомості Верховної Ради УРСР* 1984 Додаток до № 51 Ст. 1122.
2. Гетьман Є. А. Кодифікація адміністративного законодавства України: загальна характеристика, історичні етапи, види. *Право та інновації*. 2017. № 1 (17). С. 97-100.
3. Сарibaєва Г.М. Систематизація адміністративного законодавства України: проблеми визначення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 6 (15). С. 135-137.
4. Скаун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта, 2012. 524 с.

Ключові слова: адміністративне право, систематизація адміністративного законодавства, засоби систематизації, кодифікація, реформа адміністративного права.

Ключевые слова: административное право, систематизация административного законодательства, средства систематизации, кодификация, реформа административного права.

Key words: administrative law, systematization of administrative legislation, means of systematization, codification, reform of administrative law.

ТИТАРЕНКО МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Запорізький національний університет,
аспірант кафедри адміністративного та господарського права

СТИМУЛЮВАННЯ У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ: ГАЛУЗЕВА НАЛЕЖНІСТЬ ТА ВИДОВЕ РОЗМАЇТТЯ

Активізація зусиль вітчизняної фахової наукової спільноти щодо розробки та прийняття єдиного базового нормативно-правового акту, який би уніфікував засади процедурної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, актуалізує питання, які саме процедури мають знайти своє закріплення у ньому. Безперечно, традиційно серед адміністративних процедур виокремлюються контроль, нагляд, прийняття індивідуальних актів, укладання адміністративних договорів, в той же час останнім часом набуває поширення й пропозиція, окрім вищезазначених, закріпити у відповідному акті й засади таких процедур, як примусова, заохочувальна, нагородна тощо (наприклад, роботи А. Майдебури, Є. Чернецького, Д. Казачук, Т. Коломоєць тощо). Цілком обґрунтованим було б додати до цього переліку, а отже і закріпити засади стимулювання (яке охоплює процедуру застосування заохочень, пільг, премій, імунітетів тощо), оскільки йому притаманні всі ознаки адміністративної процедури (суб'єкт публічної адміністрації, сфера реалізації виконавчо-розпорядчої діяльності, індивідуальний характер, публічний характер, підсумковий акт адміністрування тощо). Більше того, питання стимулювання актуалізується й в аспекті обґрунтування доцільності прийняття єдиного кодифікованого нормативно-правового акту, який би закріпив засади публічно-службових відносин (наприклад, роботи Л. Біли-Тіунової, Р. Мельника, Т. Аніщенко та ін.), а отже й засади стимулювання (цілком можна запропонувати назву «стимулювання у службовому праві»), яке також має всі ознаки адміністративної процедури. І у цьому аспекті засади стимулювання у службовому праві мають узгоджуватися із засадами в цілому, завдяки чому й можна вести мову про їх співвідношення як частини і цілого.

Доцільним для з'ясування реального ресурсу стимулювання у службовому праві є і його поділ як різновиду адміністративної процедури (т. з. «внутрішній поділ»), а саме: а) за видом службової публічної діяльності як сфери об'єктивізації стимулювання (стимулювання у діяльності державних службовців, дипломатичних службовців тощо); б) за джерелом закріплення правових засад (стимулювання, засади якого закріплені у законодавчих та підзаконних актах загального змісту; стимулювання, засади якого закріплені у спеціальних «статутних» нормативно-правових актах); в) за видом стимулу, на практичне застосування якого спрямоване стимулювання (стимулювання заохочень, премій, привілеїв, пільг тощо); г) залежно від змісту (просте, яке не передбачає додаткових стадій, а лише

«базовий» варіант; складне, яке передбачає існування додаткових (як правило, додаткових погоджень) стадій; д) за «ступенем жорсткості» нормативної регламентації засад – «жорсткі», засади якого чітко врегульовані із мінімальними підставами для прояву суб'єктивного розсуду з боку суб'єкта стимулювання; «звичайне», без деталізованих нормативних засад алгоритмів дій суб'єктів стимулювання, із можливістю прояву суб'єктивного їх розсуду); е) за кількістю суб'єктів («звичайні», які, як правило, не передбачають залучення додаткових суб'єктів; «ускладнене», для яких, навпаки, залучення додаткових суб'єктів є обов'язковим); є) за тривалістю (оперативні та тривалі); ж) залежно від ступеню регламентації підстав (імперативні, засади порушення яких безпосередньо пов'язані із особливим правовим статусом особи у публічно-службових відносинах і підстави для прояву суб'єктивного розсуду у ініціатора мінімальні; диспозитивні, засади виникнення яких безпосередньо «прив'язані» до волевиявлення ініціатора процедури); з) за територіальним масштабом дії (загальнодержавні, відомчі, локальні); і) залежно від оформлення («спрощені», без надмірної деталізації процедури фіксації всіх стадій; «ускладнені», із такою деталізованою фіксацією); ї) залежно від «прив'язки» до виплат із Державного чи місцевого бюджетів (ті, що не передбачають таких виплат, і ті, що із такими виплатами пов'язані) тощо.

Відповідний поділ дозволяє виокремити специфіку відповідного підвиду адміністративної процедури (як підвид стимулювання в цілому), яка й зумовлює його унікальність, яку варто врахувати і у нормопроектному процесі.

Ключові слова: стимулювання, службове право, адміністративна процедура, вид, ознаки, законодавство.

Ключевые слова: стимулирование, служебное право, административная процедура, вид, признаки, законодательство.

Key words: stimulation, employment law, administrative procedure, kind, signs, legislation.

СЕКЦІЯ 17.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

АРАКЕЛЯН МІНАС РАМЗЕСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчальної роботи, професор кафедри міжнародного
та європейського права, кандидат юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Сучасна правова демократична держава зобов'язана всіма способами і механізмами охороняти і захищати права і свободи людини і громадянина. Виходячи з наведеного, доцільним видається теоретичне осмислення трансформації концепції правозахисної діяльності в Україні відповідно до нових умов державного та правового розвитку.

Концепція правозахисту є теоретичною конструкцією, яка поєднує науково обґрунтовані положення щодо правової природи, інституалізації та якісних характеристик правозахисту, що надає можливість сформулювати комплексне уявлення про зазначену категорію. Вона є системою поглядів, упорядкованих знань щодо розуміння та пізнання правозахисту як особливого явища правової реальності.

У концепції правозахисту необхідно виокремити наступні її складові: нормативну, тобто правотворчу діяльність щодо нормативного закріплення та визнання прав і свобод, а також механізмів їх реалізації та захисту; ідеологічну, яка включає в себе правову культуру, правосвідомість і правову ідеологію; інституціональну, яка включає в себе колективні та індивідуальні суб'єкти, правозахисну функцію, правозахисну діяльність і правозахисну систему.

Щодо нормативної складової концепції правозахисту слід зазначити, що визнання і концептуалізація прав і свобод людини і громадянина як соціальної цінності нерозривно пов'язані зі створенням ефективного механізму їх реалізації і захисту, тому в більшості нормативно-правових актів, які регулюють цю сферу, вони не тільки визнаються і закріплюються, але й містять норми, що створюють механізм їх реалізації та захисту.

Аналіз інституціональної складової концепції правозахисту потребує звернення до проблематики розмежування правоохоронної та правозахисної діяльності та засобів їх реалізації. Поняття «захист» і «охорона» в контексті прав і свобод людини дозволяє виділити в структурі держави правозахисні та правоохоронні органи. Що стосується правоохоронної діяльності, то існує категоріальна неузгодженість стосовно її змісту, на що звертає увагу більшість дослідників.

Правоохоронна діяльність реалізується через правоохоронні органи, на склад яких існують різні точки зору. Для радянського періоду характерним було розширене трактування правоохоронних органів, до яких включалася велика кількість державних органів, причетних до захисту та охорони прав і свобод людини. Напрямок та динаміка розвитку сучасного українського суспільства, пов'язаного із євроінтеграційними процесами, обумовили зміну концепції правоохоронної та правозахисної діяльності. На думку В. Тація, для уточнення складу правоохоронних органів та їх упорядкування необхідно виокремити: 1) органи охорони правопорядку; 2) контрольні (юрисдикційні) органи виконавчої влади; 3) органи охорони Конституції та державного контролю [1, с. 6].

З урахуванням сучасного законодавства, трансформується узагальнюючий концепція правоохоронної діяльності, яка реалізовується через правоохоронні органи, до яких включено значну кількість державних органів та інститутів. Нині до органів, які виконують правоохоронну діяльність, доцільно віднести лише ті, функціональне призначення яких пов'язано з охороною правопорядку, а також припиненням посягань на нього, наприклад, органи поліції, слідства, національної безпеки. У європейських країнах їх називають силами чи органами правопорядку.

Що стосується органів, які виконували наглядово-контрольну функцію та відносилися до правоохоронних, то вони мають конкретне функціональне спрямування по здійсненню контролю та нагляду у правоохоронній сфері, це, наприклад, органи прокуратури, які здійснюють нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ст. 2 Закон України «Про прокуратуру»).

В рамках реалізації правоохоронної та правозахисної діяльності застосовуються відповідні заходи правової охорони і заходи правового захисту, які відрізняються одне від одного. Заходи охорони носять яскраво виражений каральний характер і завжди пов'язані з правопорушенням, вони покликані протистояти їм, у тому числі шляхом загрози покладання на можливого правопорушника нового обов'язку – обов'язку зазнавати конкретної міри покарання. До заходів охорони, перш за все, відносяться заходи юридичної відповідальності, що містять у собі штрафні санкції, що застосовуються за винне протиправне діяння.

Що стосується заходів правового захисту, то вони зумовлені, перш за все, потребою в гарантуванні нормального ходу розвитку правових відносин, у тому числі й охоронних, але не за допомогою заборон, забезпечених штрафними санкціями, а шляхом спонукання суб'єкта до виконання раніше покладеного, але не виконаного юридичного обов'язку. Заходи захисту також призначені для забезпечення суб'єкта права від дій, що тягнуть за собою незаконне і необґрунтоване обмеження його прав і свобод, у тому числі – і на це необхідно звернути особливу увагу – і в ході застосування до нього заходів охорони. Спонування суб'єкта до виконання юридичного обов'язку, що не забезпечений штрафною санкцією, охоплюється поняттям «міра правового захисту» [2, с. 228].

Отже, заходи правового захисту відрізняються від заходів правової охорони, оскільки найважливішою ознакою заходів правового захисту є відсутність у них репресивної (каральної) мети, внаслідок чого вони виконують попереджувальні та відновлювальні функції. Заходи захисту прав і свобод діють тільки тоді, коли права і свободи ще не порушені, а лише ускладнена їх реалізація. На відміну від них, заходи правової охорони застосовуються лише за умов наявності вини.

Становлення правозахисної діяльності – це тривалий історичний процес виникнення і розвитку теоретичних ідей про державно-правову діяльність у сфері захисту прав і свобод, їх впровадження у нормативно-правові акти та створення інституційного механізму їх реалізації, захисту та охорони. Вона є об'єктивною необхідністю, що має загально-соціальну, моральну цінність і юридичну значимість.

Видається слушним сформулювати правозахисну діяльність як соціально-правову активність певних суб'єктів, яка базується на легітимних процедурах з урахуванням принципів верховенства права, гуманізму та демократизму, і спрямована на відновлення порушених прав і законних інтересів осіб. Така дефініція відповідає сформованій системі правозахисту, що склалась у сучасній державі.

Список використаної літератури:

1. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України / В. Тацій // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків, 2012. – № 4. – С. 3–17.
2. Рагимов А. Т. Правозащитные отношения: вопросы теории и методологии : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / А. Т. Рагимов. – Москва, 2011. – 338 с.

Ключові слова: концепція, правозахист, правозахисна діяльність, правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, заходи правового захисту, заходи правової охорони.

Ключевые слова: концепция, правовая защита, правозащитная деятельность, правоохранительная деятельность, средства правовой защиты, средства правовой охраны.

Key words: conception, human rights protection, human rights activities, law enforcement activities, police, measures of legal protection.

БАКАЯНОВА НАНА МЕЗЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, доктор юридичних наук, доцент, адвокат,
секретар дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
Одеської області

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ АДВОКАТУРИ

Сучасний світ характеризується розвитком високих технологій, надзвичайною інформативністю, багатоаспектністю правовідносин, постійними трансформаціями в усіх сферах людського життя. У таких умовах суспільство шукає оптимальні форми вибору поведінки та ефективної організації різних видів діяльності шляхом визначення та застосування певних шаблонів, взірців, моделей, які є більш-менш універсальними та дозволяють діяти оперативно та успішно.

Серед багатьох форматів і методів, за допомогою яких відбувається розвиток адвокатури, стандартизація останнім часом займає домінуючі позиції. Слід погодитись із тим, що «саме прагнення відповідати міжнародним стандартам слугує мотивацією та метою багатьох реформ, що реалізуються в Україні, зокрема й у сфері організації адвокатської діяльності» [1, с. 71]. У Плані дій, прийнятим Радою з питань судової реформи для виконання Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, визначено, що реформування адвокатури передбачає забезпечення ефективного функціонування органів адвокатського самоврядування та інституційного розвитку загалом, що дозволить забезпечити ефективніше функціонування адвокатури України згідно з принципом верховенства права, загальними міжнародно-правовими стандартами та стандартами Європейського Союзу [2].

Стандарт (від англ. *standard*) – норма, зразок, модель. Великий енциклопедичний юридичний словник поняття «стандарт» тлумачить як документ, що розроблений на основі консенсусу і затверджений уповноваженим органом, який встановлює правила, інструкції, характеристики, призначені для багаторазового використання з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі [3, с. 868-869].

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.14 р. № 1315, стандартизація – це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового застосування щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [4].

В юридичній літературі існують різні погляди на стандартизацію в сфері організації та діяльності адвокатури. Так, В.О. Святоцька зазначила, що «стандартизація адвокатського права – це діяльність з розробки, опублікування і застосування стандартів і норм у професійній адвокат-

ській діяльності з метою забезпечення оптимального упорядкування діяльності адвокатів через встановлення загальних положень для цієї сфери і багаторазового їх застосування щодо об'єктивних або потенційних завдань» [5, с. 10].

Втім таке визначення, яке включає елементи процесу стандартизації та відображує його мету, є дискусійним. Застосування, насамперед, самого словосполучення «стандартизація адвокатського права» вбачається не досить вдалим, оскільки поняття «право» має багатофункціональне навантаження. Взагалі виникає питання, як стандартизувати адвокатське право? Доктринальні підходи обумовлюють, скоріше, застосування словосполучення «стандартизація у сфері організації та діяльності адвокатури».

Крім того, процес стандартизації, який, виходячи з визначення, складається з розробки, опублікування і застосування стандартів, має передбачати й стадію їх визнання, яка передує застосуванню. Крім того, первинною стадією стандартизації слід назвати формування стандарту, яка передбачає накопичення досвіду дії певних правових норм та існування традицій адвокатури, які набувають значення зразку, їх осмислення, узагальнення та, згодом, розробку стандарту. Очевидно й те, що мета стандартизації в адвокатурі є ширшою, ніж та, що зазначена, адже стандартизація стосується не лише упорядкування діяльності адвокатів, але й організації адвокатури.

А.М. Бірюкова, навпаки, досліджує стандарти виключно в організаційному напрямі, виокремлюючи міжнародний стандарт організації адвокатури як «нормативно закріплене, обов'язкове правило поведінки суб'єкта міжнародного публічного права, яке визначає загальні (недеталізовані) напрями інтернаціональної стандартизації у сфері організації адвокатури як недержавного, самостійного, самоврядного інституту правової системи держави, що реалізує правозахисну функцію крізь призму забезпечення адвокатської діяльності на професійній основі, з метою утвердження та розвитку механізмів дієвого захисту прав людини на національному та глобальному рівні» [1, с. 80].

Аналіз наукових позицій, висловлених дослідниками адвокатури, дозволяє дійти до висновку про необхідність визначення стандартизації в адвокатурі як в функціональному, так і в організаційному аспекті.

Природа стандартів у сфері організації та діяльності адвокатури є неоднорідною, змішаною. Будь-який стандарт містить етичну, культурологічну, правову складові. Кожен елемент, який обумовлює формування стандарту, безпосередньо виникає у національних системах. Правова норма може як відображати стандарт, так і не відповідати йому, вона здатна також, як наслідок правозастосування, призвести до зміни стандартів, тобто сприяти формуванню нового стандарту та припинення дії такого стандарту, який вже не відповідає вимогам часу. Слід визнати, таким чином, що стандарти не встановлюються раз та назавжди, вони є відносно-константними, тобто можуть змінюватися. Такі зміни відбуваються під впливом розвитку суспільства, виникнення нових феноменів та явищ, трансформацій правових інститутів. Втім це

– довготривалий процес, адже стандарти пов'язані із принципами організації та діяльності адвокатури. Стандарти в адвокатурі можна визначити як загальноновизнані моделі в сфері організації та діяльності адвокатури, які втілюють передовий досвід застосування принципів організації та діяльності адвокатури та реалізуються через дотримання адвокатами норм, які закріплюють ці принципи.

Україна має свої традиції та специфіку у сфері адвокатської діяльності, зумовлені історичним розвитком адвокатури, національним судоустроєм і судочинством, системою законодавства. Проте є загальні вихідні положення, які характеризують природу адвокатури та відображують ознаки належного здійснення адвокатської діяльності з надання правової допомоги. Ці положення, що діють у різних правових системах на регіональному та загальнонаціональному рівнях, згодом становлять основу для визначення міжнародних стандартів організації та діяльності адвокатури.

Міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури є універсальними моделями, які обумовлюють напрями розвитку національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Таким чином, виступаючи як обов'язкові орієнтири, вони, з одного боку, формуються на підставі правозастосовчої практики у різних країнах, а, з іншого боку, впливають на практику правозастосування через дію законодавчих актів, в яких вони закріплюються. Такий кругообіг є абсолютно закономірним та природним процесом, надзвичайно цікавим для подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Бірюкова А.М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: дис. докт. юрид. наук / Бірюкова А.М. – Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ, 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/f84/dis_Biryukova%20A.%20M..pdf
2. План дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sudovareforma.org/institution/strategy/#plan>
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Юридична думка, 2012. – 1020 с.
4. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
5. Святоцька В.О. Стандарти адвокатури. – Вісник Національної асоціації адвокатів України. – 2017. – № 6. – С. 6-11.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, міжнародні стандарти, стандартизація, реформа адвокатури.

Ключевые слова: адвокатура, адвокатская деятельность, международные стандарты, стандартизация, реформа адвокатуры.

Key words: Bar, Advocacy, International Standards, Standardization, Advocacy Reform.

ПОЛЯНСЬКИЙ ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

ПРО ПРИНЦИП ІНСТАНЦІЙНОСТІ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Одним з найважливіших принципів побудови судової системи України є принцип її інстанційності. Послідовне втілення його в життя є важливою гарантією забезпечення права на справедливий суд. Принцип інстанційності передбачений цілою низкою міжнародно-правових документів, а саме: п. 5 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ч. 2. ст. 2 Протоколу № 7 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ін.

Щодо вітчизняного законодавства, то він закріплений у ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) та у відповідних статтях процесуальних кодексів, які регламентують інстанційну підсудність. У Конституції України (ст. 125) порядок зі спорідненими з ним принципами судоустрою – територіальності та спеціалізації, принцип інстанційності не закріплений. Між тим конституційне право на перегляд судового рішення в апеляційному і касаційному порядку (п. 8 ст. 129 Конституції України) зумовлює інстанційну побудову судової системи України. Отож викликає подив та обставина, що Верховною Радою України при внесенні змін до Конституції України (щодо правосуддя) та прийнятті тексту Закону, що сталося в один пленарний день (02.06.2016 р.), не знайшлося можливості для закріплення у Основному законі нашої держави однієї з базових засад судової влади.

У чому ж полягає сама сутність принципу інстанційності побудови судової системи? В загальних рисах мова йде про те, що один і той же суд однієї ланки не в змозі виконувати в одній і тій же справі функцію двох чи більше інстанцій. Фактично це означає, що суд однієї ланки – суд однієї інстанції. Перша – розгляд справ по суті, друга – апеляційна, третя – касаційна. У той же час, якщо проаналізувати зміст ст. 36, ст. ст. 44-45 Закону ми побачимо, що діючий нині Верховний Суд реалізує у своїй діяльності функції усіх судових інстанцій. Велика Палата цього суду розглядає справи у касаційній (по справах, розглянутих Касаційними судами Верховного Суду), а також апеляційній (по справах, які були предметом розгляду у Верховному суді по першій інстанції/інстанціях. Крім того, у випадках, визначених процесуальним законодавством, Верховний Суд здійснює правосуддя як суд першої інстанції.

Вже сформований, але поки що не діючий Вищий антикорупційний суд України реалізує у своїй діяльності теж декілька різновидів судової діяльності.

Згідно зі ст. 4 Закону України від 07.06.2018 року «Про Вищий антикорупційний суд», він здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів віднесених до його юрисдикції процесуальним законом. У такому разі одна й та ж справа може бути предметом розгляду по суті, а потім й при перегляді судового рішення, яке ще не вступило у законну силу, суддями цього ж суду. А якщо в одному й тому ж суді, хоча і у різних інстанціях, одну й ту ж справу будуть розглядати різні судді, то все одно будуть залишатися обґрунтовані сумніви в їхній неупередженості.

І тут виникає ще одне цікаве питання, яке у повній мірі стосується цієї проблеми. Яке ж місце займає цей Вищий спеціалізований суд, а разом з ним ще, можливо, і Вищий суд з питань інтелектуальної власності у судовій системі України, до якої ланки він чи вони можуть бути віднесені.

У свій час у юридичній періодиці, матеріалах наукових конференцій з високих трибун позитивно оцінювалася трансформація чотирьохланкової системи держави у триланкову. А як же буде зараз? До першої ланки Вищі спеціалізовані суди віднесені бути не можуть, бо мають діяти і як суди апеляційної інстанції, до апеляційної не можуть, оскільки мають статус вищого суду, до Верховного Суду – теж статус не дозволяє. Отже, в повній мірі постає питання про реальну наявність ще одної відокремленої ланки судової системи – ланки вищих спеціалізованих судів. І ми у цій ситуації знов повертаємося до чотирьохланкової судової системи.

На сьогодні ми маємо спеціалізований суд, який почне займатися розглядом тільки корупційних злочинів по першим двом інстанціям. У Верховному Суді з урахуванням цих обставин виникає необхідність формування спеціалізованого підрозділу – Антикорупційної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду для перегляду у касаційному порядку справ, які були предметом розгляду у Вищому антикорупційному суді.

Повертаючись до основного питання, констатуємо, що найкращим способом не допустити ситуації за якої один і той же суд виконує у справі функції двох і більше інстанцій, вважається наділення кожної судової ланки функціями тільки однієї інстанції.

З урахуванням усього викладеного можливо зробити висновок про те, що, нажаль, на сучасному етапі розвитку судової системи України ми не можемо прийти до висновку про реалізацію у повній мірі принципу інстанційності при її побудові. Усі суди, виключаючи першу ланку системи, здійснюють декілька судових інстанцій, а Верховний Суд – усі. Тому, як нам здається, законодавець повинен або привести норми діючого законодавства у відповідність з існуючими правовими реаліями і не посилалися більш на принцип інстанційнос-

ті у побудові діючої судової системи України, або при подальшому проведенні судово-правової реформи привести у повному обсязі судову систему у відповідність до принципу інстанційності.

Ключові слова: інституційність, правосуддя, принцип, судова ланка.

Ключевые слова: институционность, правосудие, принцип, судебная ветвь.

Key words: institutionalism, justice, principle, judicial branch.

СЕЛЕЗНЬОВ ВЛАДИСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЕРІВНИХ ПОСАД СИСТЕМИ ДБР УКРАЇНИ

Створення та організація діяльності Державного бюро розслідування в Україні є актуальним завданням сьогодення як для законодавців, так і для усієї правоохоронної системи України в цілому.

Концептуальним є те, що досудове слідство повністю виводиться з системи органів прокуратури України, а підслідні раніше прокуратурі категорії кримінальних проваджень переносяться згідно з діючим кримінально-процесуальним кодексом України, до підслідності ДБР України. Таким чином вирішується проблема щодо усунення поєднання в прокуратурі функції як процесуального керівництва, так і досудового слідства в одній правоохоронній системі (прокуратурі), та усунення так званої, «за ангажованості» прокуратури, що до якості досудового слідства слідчим, діючі в системі органів прокуратури. На прокуратуру при цьому покладається лише функція наглядового процесуального керівництва як що до ДБР, так і до інших правоохоронних систем, які уповноважені згідно з діючим законодавством України здійснювати функції досудового слідства.

Згідно з законом України про ДБР, прийнятим 12 листопада 2015 року, підписаного Президентом 14 січня 2016 року, набраного чинності 1 березня 2016 року, даний орган у своїй діяльності керується Конституцією України, кримінально-процесуальним кодексом України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», міжнародними договорами та іншими нормативно-правовими актами. ДБР є центральним органом виконавчої влади і здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, розслідування, припинення та розкриття злочинності, віднесених до його компетенції і які вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, суддями, та працівниками правоохоронних органів (крім корупційних діянь), службовими особами НАБУ, керівником САП та прокурорами цієї системи військових злочинів тощо.

При таких умовах виникає дуже гостре питання що до якості комплектації кадровим складом цього надзвичайно важливого правоохоронного органу, чисельність якого налічує понад півтори тисячі особи (що більше ніж у два рази чисельності НАБУ). При цьому з прийняттям до уваги те, які складні за складом злочини покладається розслідувати та працівників ДБР.

Таким чином якісність відбору високопрофесійних фахівців на службу в цей правоохоронний орган є запорукою високопрофесійного виконання завдань, покладених законом на ДБР України.

В законі про ДБР чітко визначені вимоги, які стосується особи, що може бути кандидатом на посаду Директора ДБР та його заступників (ст. 10). Так, це може бути громадянин України, не молодший 35 років, має вищу юридичну освіту, має стаж роботи в галузі права не менше 10 років, має досвід роботи на керівних посадах не менше 5 років, володіє державною мовою, не є членом жодної політичної партії чи членом організації забороненою законом та судом, має високі моральні якості та бездоганну репутацію, за станом здоров'я спроможний виконувати відповідні службові обов'язки. Крім того, в законі визначено, що Директор ДБР та його заступники призначаються на посади строком на 5 років і не можуть обіймати ці посади більше двох строків підряд.

Це означає, що законодавець сформулював достатньо високі професійні та морально-ділові вимоги до Керівника ДБР та його заступників.

Разом з тим, слід відмітити, що згідно з Законом ДБР має свою систему, до якої входять сім територіальних управлінь по всій території України. Ці територіальні управління очолюють Директори територіальних органів. Крім того діють керівники підрозділів центрального апарату ДБР та їхні заступники. При цьому в Законі зовсім не сформульовані вимоги до цих важливих за ієрархією керівників цієї системи ДБР.

Тому, на мій погляд, можливо запропонувати усунути цей недолік і до ст. 13 Закону про ДБР «Директори територіальних органів і керівники підрозділів центрального апарату Державного бюро розслідувань та їх заступники» – доповнити наступним чином:

Директорам територіального огляду Державного бюро розслідувань може бути громадянин України, який: 1) має вищу юридичну освіту 2) має стаж роботи в галузі права не менше десяти років (після здобуття вищої освіти); 3) має досвід роботи на керівних посадах не менше п'яти років; 4) вільно володіє державною мовою. Керівником підрозділу управління центрального апарату Державного бюро розслідувань може бути громадянин України, який: 1) має вищу освіту відповідно до напрямку діяльності підрозділу; 2) має стаж роботи у відповідній сфері не менше семи років; 3) має досвід роботи на керівних посадах не менше трьох років; 4) вільно володіє державною мовою. Така вимога безумовно сприятиме загальній якості організаційної роботи усієї системи Державного бюро розслідувань України.

Список використаної літератури:

1. Закон України від 12 листопада 2015 року № 795-У111 «Про Державне бюро розслідувань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/794-19>

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, організація діяльності, кадрове забезпечення.

Ключевые слова: Государственное бюро расследований, организация деятельности, кадровое обеспечение.

Key words: State Bureau of Investigation, organization of activities, staffing.

БИЛИЦЯ ІГОР ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРОКУРОРА В РЕФОРМУВАННІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

В умовах пошуку найраціональніших шляхів реформування прокуратури України для забезпечення прав та свобод людини як найвищої суспільної цінності набуває особливої актуальності зміцнення моральних засад діяльності правоохоронних органів, зокрема, прокуратури. На прокуратуру покладено функції і обов'язки, які вимагають від її службових осіб таких професійних якостей, які відповідали б найвищим стандартам людської поведінки. Це безпосередньо стосуються моральності і професійної етики у прокурорському середовищі. Знання законодавства і досвід його застосування значною мірою втрачають цінність, якщо діяльність прокурорів позбавлена морально-етичного наповнення.

Що стосується діяльності прокурора, то вона пов'язана з великою кількістю моральних проблем. Вирішення цих проблем відбувається залежно від моральних ідеалів, принципів і почуттів прокурора. При цьому роль регулятора поведінки в усіх випадках виконують цілком конкретні, перевірені практикою і освячені традицією вимоги прокурорської етики. У правовій літературі не надається їй визначення, тому варто зробити спробу запропонувати власне визначення:

Прокурор не лише керується нормами етики, враховуючи при цьому специфіку служби у прокуратурі. Він у своїй професійній діяльності обирає лінію оптимальної поведінки, яка відповідає його внутрішньому моральному переконанню, так званому внутрішньому імперативу поведінки, несучи за порушення етичних норм, залежно від характеру порушень, юридичну відповідальність як представник держави.

Професійну етику прокурорів можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі професійна етика прокурора – це специфічна галузь професійної етики, що стосується моральної свідомості прокурорських працівників та регламентує взаємовідносини прокурора під час здійснення останнім своїх професійних обов'язків, а у вузькому сенсі професійна етика прокурора – це сукупність професійно-етичних принципів, на яких базується прокурорська діяльність, правил, що визначають допустимо можливу поведінку прокурорських працівників як у службовій, так і позаслужбовій обстановці, професійно-етичних знань та характеристик особистості, прокурора.

Будь-яка професійна етика, у тому числі прокурорська, виробляється у процесі вирішення соціальних завдань професії, оскільки норми професійної моралі відіграють важливу роль у системі регулятивного механізму професійної діяльності.

Важливе значення професійної етики прокурора як її окремої галузі полягає в тому, що її основною функцією є регулювання моральних відносин прокурора, що виникають під час здійснення ним свої професійних обов'язків. Крім цього, вона включає в себе:

- ставлення прокурорських працівників до суспільства;
- взаємовідносини всередині прокурорського колективу, тобто взаємовідносини як між самими працівниками, так і між працівником і керівником та специфічні моральні норми, які притаманні лише прокурорській професії;
- особливості професійного виховання майбутніх прокурорських кадрів;
- моральні якості прокурорів, наявність яких забезпечить найкраще виконання професійного обов'язку, професіоналізм працівника прокуратури.

Застосування норм професійної етики на практиці створює сприятливий професійний клімат у прокурорському середовищі, підвищує працездатність працівників прокуратури та рівень їх доброчесності і цим самим допомагає підвищити авторитет прокурорської професії в очах громадськості.

Неоцінною є роль професійної етики і для виховного процесу у прокурорській системі. Кожна людина в суспільстві виконує різні соціальні ролі і функції. Виконання певних функцій передбачає наявність не тільки певних професійних знань, навичок і умінь, але й моральних вимог, а також виховання необхідних моральних якостей для виконання соціальної ролі професії. Етичне виховання особи прокурора – важливе завдання професійної етики.

Система поглядів прокурора на професійну етику, його ціннісні орієнтири набувають великого загальнодержавного, загальносуспільного значення. Зокрема, прокурор, виголошуючи судову промову у кримінальному провадженні і підкреслюючи його моральні аспекти, має можливість вплинути на моральні почуття і моральну свідомість як учасників судового процесу, так і місцевих жителів і суспільства у цілому, зацікавленого у позитивних зрушеннях у стані правопорядку, досягнення

суспільної гармонії між окремими соціальними і національними групами.

Морально-етичним цінностям професійних юристів, особливо прокурорів, протистоять норми поведінки злочинного світу, особливо членів організованих злочинних угруповань, коли злочинні норми поведінки проявляються у вигляді так званих «понять» і виражаються у своєрідній словесній формі та настанні своєрідних санкцій за невиконання цих норм, заснованих на проявах жорстокості і нелюдяності.

Проте, для прокурора, слідчого, які та чи інакше беруть участь у спілкуванні з представниками цих суспільних прошарків при виконанні службових обов'язків, є корисним одержання інформації про «поняття» і традиції злочинного світу для її використання у криміналістичних та кримінологічних цілях.

Отже, професійна етика прокурора – це зведення правил етичної поведінки при здійсненні функцій прокуратури у відносинах з пересічними громадянами, суддями, іншими сторонами судового процесу, представниками правоохоронних та інших державних органів та установ, органами місцевого самоврядування, зарубіжними органами прокуратури, об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, колегами-прокурорами для підтримання авторитету прокуратури в суспільстві.

Ключові слова: органи прокуратури, прокурор, етика, мораль, професійна етика прокурора.

Ключевые слова: органы прокуратуры, прокурор, этика, мораль, профессиональная этика прокурора.

Key words: prosecutor's offices, prosecutor, ethics, morals, professional ethics of the prosecutor.

КІСЛИЦІНА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, кандидат юридичних наук

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Успішна робота системи прокуратури залежить від різних чинників, серед яких важливе місце займає можливість притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного правопорушення. Такий механізм виступає гарантією захисту прав людини у випадку недобросовісного виконання прокурором своїх службових обов'язків. В умовах розвитку правового суспільства та правової держави необхідним є удосконалення процедури здійснення

дисциплінарного провадження щодо прокурора відповідно до міжнародних стандартів та практики інших держав.

Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності прокурорів закріплені у низці нормативно-правових актів, серед яких такі: Керівні принципи щодо ролі обвинувачів, Рекомендація REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції», Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів тощо.

На національному рівні загальні питання дисциплінарної відповідальності прокурорів врегульовані у законі України «Про прокуратуру», порядок розгляду дисциплінарних скарг, здійснення дисциплінарного провадження щодо прокурорів і накладення дисциплінарних стягнень конкретизовано у Положенні про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

Відповідно до ст. 45 закону України «Про прокуратуру» дисциплінарним провадженням є процедура розгляду Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів дисциплінарної скарги, в якій містяться відомості про вчинення прокурором дисциплінарного проступку [1]. На Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів (далі – КДКП) покладається важлива роль, тому під час розгляду дисциплінарних скарг цей орган повинен діяти справедливо, неупереджено і виключно на підставі закону задля того, щоб, з одного боку, забезпечити заслужене покарання у випадку вчинення прокурором дисциплінарного проступку, а з іншого боку – виступити своєрідною гарантією діяльності прокурорів, захищаючи їх від необґрунтованих скарг та свавілля з боку керівників.

Дисциплінарне провадження щодо прокурора передбачає такі етапи: 1) відкриття дисциплінарного провадження та проведення перевірки дисциплінарної скарги; 2) розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора; 3) прийняття рішення [2].

В існуючому порядку дисциплінарної відповідальності прокурорів наявні певні недоліки, що потребують свого удосконалення.

По-перше, на КДКП крім здійснення дисциплінарних проваджень щодо прокурорів покладається широке коло повноважень, серед яких визначення рівня фахової підготовки осіб, які виявили намір обійняти посаду прокурора, атестація прокурорів тощо. Законодавцем передбачений склад КДКП з 11 осіб, при чому цей орган є повноважним за умови призначення не менше 9 членів до його складу. Зараз до КДКП складається з 11 осіб. З урахуванням великої кількості питань, які розглядає КДКП, доцільно було б збільшити її склад до 15 осіб. Це позитивно вплине на якість та всебічність розгляду дисциплінарних справ щодо прокурорів.

По-друге, потребує удосконалення перелік підстав для дисциплінарної відповідальності прокурорів. Слід погодитись із міжнародними експертами, які зазначають, що таке формулювання, як «грубе порушення правил прокурорської етики» створює нечіткі підстави для

притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності [3, с. 13]. Отже, у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів необхідно конкретизувати, що саме слід вважати грубим порушенням правил прокурорської етики, закріпивши ознаки такого порушення.

Наступною проблемою є невизначеність часових рамок для проведення дисциплінарних проваджень і винесення рішення щодо притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності. Так, у ч. 9 ст. 46 закону України «Про прокуратуру», зазначено, що перевірка відомостей про наявність підстав для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності проводиться у строк, який не перевищує 2 місяців із дня реєстрації дисциплінарної скарги, а в разі неможливості завершення перевірки протягом цього строку він може бути продовжений КДКП, але не більш як на місяць [1]. Проте після такої перевірки здійснюються інші етапи дисциплінарного провадження: член КДКП готує висновок, в якому зазначає про те, наявні чи відсутні ознаки дисциплінарного правопорушення у діях прокурора, а також наводить перелік обставин, які це підтверджують; цей висновок та зібрані у процесі перевірки матеріали передаються на розгляд КДКП; далі відбувається засідання КДКП, на якому розглядається висновок про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора, це засідання завершується прийняттям КДКП відповідного рішення [1]. Слід відмітити, що рішення про накладення на прокурора дисциплінарного стягнення або рішення про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора може бути прийнято не пізніше ніж через рік із дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування прокурора у відпустці [1]. Проте вбачається, що процедура розгляду дисциплінарного провадження щодо прокурора повинна бути здійснена у розумний строк. Строк в 1 рік з моменту вчинення дисциплінарного проступку здається занадто великим, доцільно було б його скоротити до 6 місяців.

Викликає дискусії чинна процедура оскарження рішень КДКП. Так, наразі є дублювання процедури оскарження рішень КДКП до Вищої Ради правосуддя та до суду. Так, на думку деяких науковців розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора повинен бути у повноваженнях лише суду [3, с. 14]. Проте, така позиція суперечить нормам Конституції України та ст. 3 закону України «Про Вищу раду правосуддя», оскільки до повноважень Вищої ради правосуддя відноситься розгляд скарг на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора [4]. Отже, вбачається, що положення законодавства щодо оскарження рішень КДКП не потребує змін.

Цікаво, що Положенням про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів передбачена можливість дострокового зняття дисциплінарного стягнення, накладеного на прокурора. Як відомо, прокурор вважається таким, який притягувався до дисциплінарної відповідальності протягом одного року з дня накладення на нього дисциплінарного стягнення. Однак, за клопотанням керівника відпові-

дної прокуратури через 6 місяців із дня накладення дисциплінарного стягнення за умови відсутності подальших порушень законодавства, сумлінного й професійного здійснення своїх службових обов'язків, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів може прийняти рішення про визнання прокурора таким, який не притягувався до дисциплінарної відповідальності [2], тобто достроково зняти дисциплінарне стягнення. Така норма дає можливості для зловживань з боку прокурорів, на яких часто накладаються дисциплінарні стягнення. Доцільно було б обмежити можливість дострокового зняття дисциплінарного стягнення, наприклад, не частіше, ніж 1 раз на 10 років.

Можна зробити висновок, що існуюча процедура дисциплінарного провадження щодо прокурорів потребує свого удосконалення. З урахуванням завантаженості КДКП та широкого кола повноважень, що на неї покладається, доцільно збільшити її склад до 15 осіб. Існує необхідність визначення ознак грубого порушення правил прокурорської етики у законодавчому порядку. Процедура розгляду дисциплінарного провадження щодо прокурора повинна бути здійснена у розумний строк, тому пропонується скоротити цей термін до 6 місяців з моменту вчинення дисциплінарного проступку. Можливість дострокового зняття дисциплінарного стягнення, накладеного на прокурора доцільно обмежити – не частіше, ніж 1 раз на 10 років.

Список використаної літератури:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України від 16.01.2015 / № 2-3 /, стор. 54, стаття 12.
2. Положення про Порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняте всеукраїнською конференцією прокурорів 27 квітня 2017 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kdkp.gov.ua/uploads/files/Polojennja_pro_KDKP_zi_zminami_vid_21.12.2018.doc
3. Дисциплінарна відповідальність прокурорів в Україні / О. Банчук, М. Каменев, Є. Крапивін, Б. Малишев, В. Петраковський, М. Цапок. – К.: Москаленко О. М., 2019. – 140 с.
4. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. Відомості Верховної Ради України від 24.02.2017 – 2017 р., / 7-8 /, стор. 6, стаття 50.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність прокурорів, дисциплінарна скарга, дисциплінарне провадження, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, КДКП, прокурор.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность прокуроров, дисциплинарная жалоба, дисциплинарное производство, квалификационно-дисциплинарная комиссия прокуроров, КДКП, прокурор.

Key words: disciplinary responsibility of prosecutors, disciplinary complaint, disciplinary proceedings, qualification and disciplinary commission of prosecutors, QDCP, prosecutor.

КОВАЛЬЧУК ІННА СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ КАДРІВ ДО ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

На сьогоднішній день органи прокуратури стикнулися з проблемою дефіциту кадрів, адже з прийняттям в 2014 році Закону України «Про прокуратуру» докорінно змінилася процедура добору кадрів до органів прокуратури. При цьому слід відмітити, що перший конкурс на добір кандидатів на посади прокурорів був оголошений Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів лише влітку 2017 року

Відповідно до статті 29 цього закону вона складається з наступних етапів:

1) прийняття Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів рішення про проведення добору кандидатів на посаду прокурора, що розміщується на офіційному веб-сайті Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів та повинно містити виклад передбачених цим Законом вимог, яким має відповідати кандидат на посаду прокурора, а також перелік документів, що подаються до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, і кінцевий термін їх подання;

2) подання особами, які виявили бажання стати прокурором, до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів відповідної заяви та документів, визначених цим Законом;

3) здійснення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів на основі поданих кандидатами на посаду прокурора документів перевірки відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду прокурора;

4) складання особами, які відповідають установленим вимогам до кандидата на посаду прокурора, кваліфікаційного іспиту;

5) оприлюднення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів на офіційному веб-сайті списку кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит;

6) організацію Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів спеціальної перевірки кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит;

7) визначення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів рейтингу кандидатів на посаду прокурора серед осіб, які успішно склали кваліфікаційний іспит та щодо яких проведено спеціальну перевірку, а також зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів;

8) проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки в Національній академії прокуратури України;

9) оголошення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів у разі відкриття вакантних посад прокурорів конкурсу на зайняття

таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві та пройшли спеціальну підготовку;

10) проведення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів конкурсу на зайняття вакантних посад прокурорів на основі рейтингу кандидатів;

11) направлення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів подання керівнику місцевої прокуратури щодо призначення кандидата на посаду прокурора;

12) призначення особи на посаду прокурора;

13) складення особою присяги прокурора.

Вважаємо за доречним зупинитися на основних етапах, які мають визначальне значення при доборі кандидатів на посади прокурорів.

Отже, одним із основних етапів добору нових працівників до органів прокуратури є складення кваліфікаційного іспиту. Під кваліфікаційним іспитом розуміється перевірка рівня теоретичних знань у галузі права, європейських стандартів у галузі захисту прав людини, володіння державною мовою, аналітичних здібностей кандидатів та практичних навичок і складається з анонімного тестування та практичного завдання. Анонімне тестування складалося із 100 питань кожне з яких мало чотири варіанти відповіді, кожна правильна відповідь на тестове завдання оцінювалась в один бал. Тестові завдання охоплювали наступні блоки, а саме : кримінальний процес, кримінальне право, законодавство про прокуратуру, антикорупційне законодавство України, конституційне право, адміністративне судочинство, господарський процес, господарське право, цивільний процес, цивільне право, доступ до публічної інформації та розгляду звернень громадян, конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, професійна етика прокурора, юридична психологія, кримінально-виконавче право.

Практичне завдання являло собою чотири процесуальні документи, що стосуються прокурорської діяльності, які повинні були скласти конкурсанти. Кожен процесуальний документ оцінювався максимально у 25 балів. Отже, за результатами кваліфікаційного оцінювання кандидат на посади прокурора міг отримати максимум 200 балів.

Після оприлюднення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів на офіційному веб-сайті списку кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит із зазначенням результатів, кожен кандидат повинен був пройти спеціальну перевірку. Слід відмітити, що на етапі спеціальної перевірки виникли складності у зв'язку з недосконалістю законодавства та не вироблення стратегії співпраці між Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів та Національного агентства з питань запобігання корупції, процедура спеціальної перевірки кандидатів на посади прокурорів затягнулася на три місяці, хоча могла тривати до одного місяця.

Після проходження спеціальної перевірки кандидатів на посади прокурорів зараховували в резерв за рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

Важливим етапом в доборі кандидатів на посади прокурорів стала спеціальна підготовка, яка проводилася на базі Національна академії прокуратури України. Спеціальна підготовка кандидата на посаду прокурора включає теоретичне і практичне навчання. Теоретичне навчання складалося із наступних видів навчальних занять, а саме : лекцій-дискусії; практичні заняття; семінарські заняття; круглий стіл; майстер-класи; ділові гри; тренінги; консультації; прокурорські практики; самостійна робота. Практичне навчання полягало у проходженні практики на базі місцевої прокуратури.

За результатами спеціальної підготовки кандидатами на посади прокурорів складається іспит, яким підтверджується успішність проходження підготовки.

Слід відмітити, що в питанні спеціальної підготовки законодавцем не було враховано можливості проходження скороченої спеціальної підготовки для кандидатів на посади прокурорів, які вже мали стаж роботи в органах прокуратури. Адже дана категорія осіб вже має, як теоретичні, так і практичні навички прокурорської діяльності. Створення “переваг” для них в-першу чергу зменшило б витрати з Державного бюджету України на підготовку кадрів для органів прокуратури, по-друге прискорило б поповнення новими кадрами органи прокуратури, що в свою чергу зменшило б дефіцит кадрів.

Наступним етапом конкурсного відбору являється оголошення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів у разі відкриття вакантних посад прокурорів конкурсу та проведення самого конкурсу на зайняття таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві та пройшли спеціальну підготовку. На даному етапі залишається не вирішеним питання щодо вирішення питання щодо можливості подання кандидатом на подати декілька заяв на різні вакантні посади.

Далі Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів направляє подання керівнику місцевої прокуратури щодо призначення кандидата на посаду прокурора, який вже вправі призначити особи на посаду прокурора.

Заключним етапом у конкурсному відборі являється складення особою присяги прокурора, що являється фактично формальним етапом.

Підсумовуючи слід відмітити, що конкурсний відбір на посади прокурорів є багаторівневим та тривалим у часі, що в свою чергу займає великий проміжок часу від моменту оголошення у відборі до складення присяги прокурора. Це в свою чергу породжує кадровий голод в органах прокуратури. Тому виникає необхідність внесення відповідних змін до законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють дану правову сферу.

Список використаної літератури:

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

2. Про затвердження Порядку проходження кандидатами на посаду прокурора спеціальної підготовки та методики її оцінювання, навчального плану спеціальної підготовки (із змінами, внесеними Рішеннями КДКП від 02.04.2018 № 39дк-18, від 14.06.2018 № 84дк-18) : рішеннями КДКП від 13.09.2017 № 25дк-17 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.kdkp.gov.ua/page/rishennia-25dk-17>.
3. Про затвердження Програми тестування кандидатів на посаду прокурора місцевої прокуратури : рішеннями КДКП від 13.09.2017 № 23дк-17 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.kdkp.gov.ua/page/rishennia-23dk-17>.
4. Про затвердження тестових запитань для складання кандидатами на посаду прокурора місцевої прокуратури кваліфікаційного іспиту : рішеннями КДКП від 13.09.2017 № 22дк-17 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.kdkp.gov.ua/page/rishennia-22zp-17>.

Ключові слова: прокурор, конкурсний відбір, кваліфікаційний іспит, спеціальна підготовка, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів.

Ключевые слова: прокурор, конкурсный отбор, квалификационный экзамен, специальная подготовка, квалификационно-дисциплинарная комиссия прокуроров.

Key words: prosecutor, competitive selection, qualification exam, special training, Qualification and Disciplinary Commission of Public Prosecutors.

СВИДА ОЛЕКСІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДИРЕКТОРА ДБР

Концептуальні зміни в правовому полі України останнім часом все більше торкаються системи правоохоронних органів, що пов'язане із кардинальним перетворенням національного законодавства, реформуванням правових систем і державно-правових інститутів влади. Протягом років, що минули в моменту прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, йде реформування системи досудового розслідування. Цей процес супроводжується прийняттям нових законодавчих положень та створенням відповідно нових державних органів, уповноважених здійснювати досудове розслідування.

Серед таких органів, наділених правом досудового розслідування, стало Державне бюро розслідувань, правове регулювання функціонування якого було визначено Законом України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. Цей Закон визначив Державне бюро розслідувань (далі – Закон про ДБР) як центральний орган виконавчої влади, що здійснює правоохоронну

діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції (стаття 1 Закону), наразі відбувається процес подальшого розгортання діяльності ДБР, що пов'язане з низкою проблем організаційного, правового, технічного, кадрового та інших аспектів забезпечення.

Цілком зрозуміло, що в процесі практичної реалізації окремих законодавчих положень виникають складнощі, що потребують вдосконалення галузевого Закону. Одним із таких аспектів є визначення у ч. 1 ст. 12 досить широкого кола повноважень Директора ДБР.

Насамперед виникає проблема з реалізації повноваження стосовно забезпечення законності в процесі здійснення досудових розслідувань у Державному бюро розслідувань.

Окремо тут доцільно звернутися до положення статті 3 галузевого Закону ДБР, якими закріплено засаду «єдиноначальності у поєднанні з колективним способом реалізації окремих повноважень Державного бюро розслідувань. Принцип єдиноначальності не заперечує принципу процесуальної самостійності слідчого органу Державного бюро розслідувань» (п. 8 ч. 1 ст. 3 Закону).

Проте, вбачається, що реалізація повноваження стосовно забезпечення законності здійснюваних Державним бюро розслідувань досудових розслідувань для Директора ДБР є безпосередньо ускладненою, оскільки гарантії процесуальної незалежності слідчих передбачаються насамперед Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України).

Адаптуючи положення п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України до предмета дослідження, можна вказати, що слідчий ДБР – службова особа органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Аналіз положень КПК України дозволяє зробити висновок, що при здійсненні досудового розслідування правом реалізації повноважень, спрямованих на забезпечення законності в цій сфері, наділені безпосередньо слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор та суд.

Одразу ж відкидаючи варіанти щодо ототожнення Директора ДБР із слідчим, прокурором та судом, потребує окремої уваги питання стосовно його ототожнення з керівником органу досудового розслідування.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України керівник органу досудового розслідування – начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Як бачимо, у КПК України здійснення керівництва органом досудового розслідування покладається на конкретних посадових осіб – начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення, й у жодному разі не згадуються перші керівники відповідних правоохоронних органів.

У зв'язку з цим на підставі аналізу норм КПК України можна зробити висновок, що на фактично Директор ДБР не може реалізувати повноваження, спрямовані за забезпечення законності при проведенні у ДБР досудового розслідування, оскільки він не наділений чинним КПК правом ознайомлюватися з матеріалами досудових розслідувань, заслуховування стану досудових розслідувань на оперативних нарадах, невправі оцінювати рішення та дії слідчих та керівників органу досудового розслідування, надавати вказівки у кримінальних провадженнях, вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчими чи керівниками Бюро, відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування, в тому числі і у разі неефективного досудового розслідування. Це пов'язане з тим, що цими повноваженнями наділений лише керівник органу досудового розслідування ДБР.

Безсумнівно, до практична реалізація закріплених у Законі про ДБР повноважень Директора ДБР щодо забезпечення законності досудових розслідувань, здійснюваних в слідчих підрозділах очолюваного ним правоохоронного органу, можлива лише після внесення відповідних законодавчих змін до чинного КПК України.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, директор, досудове розслідування, забезпечення законності

Ключевые слова: Государственное бюро расследований, директор, досудебное расследование, обеспечение законности.

Key words: State Bureau of Investigations, Director, pre-trial investigation, ensuring legality.

ХРАПЕНКО ОЛЕНА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»

Юриспруденція завжди являла собою систему, в якій технологічні рішення відігравали далеко не головну роль. Але в сучасних умовах трансформації суспільства, зміни вектору розвитку суспільних процесів у бік інформаційно складової та перезавантаження людської діяльності і комунікації в електронну форму юридична діяльність набуває нових властивостей, які тісно пов'язані із інформатизацією суспільства.

Впровадження технологічних рішень, зокрема, інструментів електронного судочинства (наприклад, система «Електронний суд»), є важливим кроком до створення комунікаційної моделі юридичної діяльності, яка має на меті дебіюрократизацію та підвищення ефективності функціонування інститутів державної влади. Застосування системи «Електронний суд» сприяє впровадженню нових опцій та переваг електронного судочинства; розуміння теоретичних аспектів судочинства та зіставлення їх із практичними.

Саме тому необхідно усвідомлювати нагальність використання інформаційно-комунікаційних технологій (на прикладі системи «Електронний суд») щодо практичного застосування.

Дослідники різних сфер заявляють, що інформатизація суспільства має численні ризики, оскільки породжує велику кількість суперечностей нової генерації [2], а здатність людини вчасно усвідомлювати і слідувати темпам функціонування інформаційного середовища значно відстає від цих темпів. Крім того, проявляється загроза приватності життя людини.

Однак, вищезазначене не означає зниження цінності інформаційних технологій для задоволення суспільних потреб. Навпаки, інформатизація суспільних відносин стає важливим інструментом сфер, які мають суто публічний характер [1, с. 5], наприклад, державне управління, окремою складовою якого є правосуддя.

Демократичний устрій держави передбачає поділ гілок влади на законодавчу, виконавчу та судову, ця аксіома може слугувати і до електронної демократії (е-демократії, сутність якої полягає у застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для залучення громадян у суспільно-політичне життя. Судочинство, яке є ключовим компонентом демократичного устрою, в контексті розвитку е-демократії в Україні також не залишається осторонь і отримує нові інструменти забезпечення доступності правосуддя, ефективності та прозорості судової діяльності.

У загальних рисах нововведеннями системи «Електронний суд» стали організаційні поліпшення, а саме – забезпечення доступності правосуддя шляхом впровадження електронного документообігу між учасниками судового процесу, скорочення судових витрат та паперовий документообіг, прискорення обміну документами між судовими органами та інстанціями та багато інших. Власне забезпечення прозорості і доступності правосуддя, ефективності роботи судової системи та економії державних видатків на судову систему є її основними важливими завданнями електронного судочинства.

Державна судова адміністрація розробила і затвердила Концепцію створення Єдиної судової інформаційної системи, метою створення та функціонування якої є насамперед «інформаційна та технологічна підтримка судочинства на принципах дотримання балансу між потребою громадян, суспільства і держави у вільному обміні інформацією і необхідними обмеженнями на її розповсюдження» [3]. В рамках Єдиної судової інформаційної системи України наразі функціонує проект

«Електронний суд», завданням якого є удосконалення функціональних і технологічних можливостей інформаційної інфраструктури системи судоустрою в Україні.

Пріоритетними завданнями проекту є забезпечення відкритого доступу учасників процесу до інформації шляхом створення сучасних інтернет-ресурсів і встановлення в приміщеннях судів інформаційно-довідкових кіосків, поетапний перехід до електронного обміну процесуальними документами між судом і учасниками процесу із застосуванням електронного цифрового підпису, до електронного обміну інформацією з базами даних інших державних органів та установ, до забезпечення повної комп'ютеризації процесів судового діловодства, формування єдиного електронного архіву судових документів [3].

Список використаної літератури:

1. Бринцев О. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи. Харків: Право, 2016, 72 с.
2. Данильян О. «Моральні дилеми інформаційного суспільства», in Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі, Харків, 2012, pp. 21-24.
3. “Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи,” Територіальне управління Державної судової адміністрації України в Одеській області. [Online]. Available: https://od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzercia. [Accessed: 04-May-2018].

Ключові слова: електронне судочинство, «Електронний суд», ефективність судочинства.

Ключевые слова: электронное судопроизводство, «Электронный суд», эффективность судопроизводства.

Key words: e-justice, «Electronic Court», efficiency of justice.

КУРГАНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»

Прийняття Закону України «Про прокуратуру» в жовтні 2014 року стало одним з кроків з реформування правоохоронної системи України. Безперечно необхідність прийняття нового нормативного акту, що мав на меті з урахуванням напрацювань теоретиків та практичних працівників позбутися окремих недоліків регулювання організації та діяльно-

сті органів прокуратури, які були притаманні Закону України «Про прокуратуру» від 5.11.1991 року. Автори законопроекту намагалися вмістити до його змісту якомога більше положень, спрямованих на поглиблення демократичних процесів в органах прокуратури, зафіксувати пріоритет прав, свобод людини та громадянина, продемонструвати практичну реалізацію принципу верховенства права в Україні.

Основою Закону України «Про прокуратуру», прийнятого 14.10.2014 року став законопроект 3541, поданий до Верховної Ради 31.01.2013 року. Текст даного проекту свідчив про те, що безпосередні виконавці знаходилися під значним впливом раніше прийнятих законів «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 року та «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року, або, взагалі, приймали участь у їх розробці. Про це свідчить максимально можливе співпадання текстів ч. 4 ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 та ч. 3. ст. 7 проекту 3541, яка в подальшому трансформувалася в ч. 4 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру», прийнятого 14.10.2014 року. Цікавим є той факт, як первинний варіант законопроекту 3541, поданий до першого читання, так і текст від 17.06.2014 свідчили про подальшу імплементацію концепції ліквідації спеціалізованих прокуратур, курс на яку було взято раніше. В такому ж ключі було витримано і текст Закону України «Про прокуратуру» від 5.11.1991 року до 14 серпня 2014 року, коли прийняті до вказаного закону зміни відновили існування військових прокуратур. Подібних змін набув й законопроект 3541, де в варіанті зі змінами станом на 13.10.2014 з'явилася нова варіація ч. 2. ст. 7, зі вказанням на існування підсистеми військових прокуратур.

Окрему увагу слід звернути на еволюцію статусу працівника прокуратури, а саме, щодо існування класних чинів в органах прокуратури. Первинний варіант законопроекту 3541 містив перелік класних чинів працівників прокуратури, а текст ст. 22 передбачав поглинання Положення про класні чини працівників органів прокуратури України, яке існувало раніше. Тексти ж від 14.06.2014 та 13.10.2014 демонстрували відсутність подібних положень, що, в подальшому й набуло свого відображення в тексті Закону України «Про прокуратуру», прийнятого 14.10.2014. Подібний підхід, як вбачається, набув свого розвитку після прийняття рішення щодо подальшого зближення прокуратури з системою судової влади, що в результаті відбулося в змінах до Конституції України від 02.06. 2016 року. Тим самим було ліквідовано особливості проходження служби в органах прокуратури, відмінності від проходження держслужби в органах виконавчої влади. Схожість з текстом Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 року вже на початковому етапі розробки законопроекту 3541 вбачається ще й у запровадженні поняття адміністративних посад в органах прокуратури, що не було характерним для Закону України «Про прокуратуру» від 5.11.1991 року.

Характерною особливістю проекту 3541, починаючи від редакції 21.10.2013 року, стало запровадження терміну «орган прокурорського самоврядування». Поява такого терміну є не випадковою, оскільки один

з передбачених даною новацією органів, а саме- всеукраїнська конференція працівників прокуратури передбачався ще з 1998 року, після прийняття Закону України «Про Вищу раду юстиції». Дійсно, досить дивною виглядала відсутність згадок в Законі України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року, навіть в своїй кінцевій редакції, про даний орган. Навіть з урахуванням того, що в 2012 році текст закону було доповнено статтею 48¹, де вказувалося що, Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури схвалюється всеукраїнською конференцією працівників прокуратури, щодо організації та проведення конференції вся інша частина закону не містила жодних згадувань.

А ось статус Ради прокурорів України як органу прокурорського самоврядування та кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, як органу, що забезпечує діяльність прокуратури (до речі, також відчувається вплив на зразок «організаційного забезпечення діяльності судів») значно скоротили обсяг повноважень Генерального прокурора та керівників нижчестоячих прокуратур в частині організації роботи з кадрами, застосування дисциплінарних стягнень та заохочень, позбавивши вказаних посадових осіб можливості самостійно приймати рішення в цих сферах. А починаючи з другої редакції проекту 3541 Генерального прокурора було позбавлено ще й можливості самостійно визначати кількісний склад працівників органів прокуратури, нормативно, в тексті закону, закріпивши штатну кількість працівників прокуратури в Україні.

Щодо статусу Генерального прокурора, то вже друга редакція проекту 3541 свідчить занадто розширений підхід до визначення процедури звільнення Генерального прокурора з посади. Було передбачено, що Генеральний прокурор України звільняється з адміністративної посади Президентом України за згодою Верховної Ради України на підставі подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів або Вищої ради юстиції. Однак, ані текст Конституції України, ані тексти Законів України «Про вищу раду юстиції», «Про Вищу раду правосуддя», «Про регламент Верховної Ради України» не містять згадувань про необхідність чи можливість застосування подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів або Вищої ради юстиції в якості необхідного елементу процедури дострокового припинення повноважень Генерального прокурора.

З урахуванням викладеного, можна судити про те, що при опрацюванні законопроекту 3541, що став основою для прийнятого Закону України «Про прокуратуру», законодавець припустився деяких кроків, що значною мірою відбилися на формуванні статусу прокурора, Генерального прокурора, української прокуратури в цілому, нажалі, в напрямку послаблення позицій прокуратури в державі та суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp>

2. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/>
3. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 05.11.1991 № 1789-XII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
4. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Проект Закону України № 3541 від 31.10.2013 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=48935&pf35401=281461>
5. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Проект Закону України № 3541 Текст законопроекту до другого читання від 14.06.2014 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=48935&pf35401=304580>
6. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Проект Закону України № 3541 Текст законопроекту до другого читання від 13.10.2014 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=48935&pf35401=314918>

Ключові слова: прокуратура, законопроект, Генеральний прокурор, повноваження, реформування.

Ключевые слова: прокуратура, законопроект, Генеральный прокурор, полномочия, авторские права, реформирование.

Key words: Prosecutor's office, bill, Prosecutor General, powers, reforming.

НЕСТЕРЧУК ЛІЛІЯ ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

СУД ЯК ОРГАН, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ПРАВОСУДДЯ НА ЗАСАДАХ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Забезпечення урозуміння та застосування принципу верховенства права виявилась однією з найнагальніших проблем української юриспруденції як практичної, так і теоретичної. Одними з головних проявів принципу верховенства права є верховенство Конституції та правових законів. Верховенство закону як принцип демократичної держави традиційно пов'язують з його вищою юридичною силою відносно підзаконного нормативного масиву джерел. Проте вирішення тільки цього питання ще не забезпечує здійснення верховенства закону в державі. Принцип верховенства права, як правило, проявляється в максимальному відображенні народної волі, що проявляється в прийнятих актах, в достатності правового регулювання, що має бути як мінімальною так й більшою, а також у забороні передачі законодавчих

повноважень іншим державним органам, акти яких приймаються на виконання положень закону.

Верховенство права вимагає від держави його втілення у закони, зокрема, шляхом внесення змін та ухвалення нових законів. Верховенство закону не замінює і не обмежує принцип верховенства права, оскільки запровадження принципу верховенства закону ще не означає, що цей закон є правовим за змістом, а лише має на нього певний «зворотний вплив» забезпечуючи підпорядкованість та внутрішню несуперечність правових актів. Така підпорядкованість і несуперечність допомагає у формуванні і дії верховенства права в країні, але не забезпечує його.

Складнішою справою є співвідношення принципу верховенства права і принципу верховенства Конституції, що зафіксовано у ст. 8 Конституції України [1]. Принцип верховенства права – справа в подвійній природі самої Конституції, яка є Основним Законом, що, враховуючи психологічну, а не логічну обумовленість законотворення, визначає суб'єктивний характер Конституції. З іншого боку, норми Конституції апіорно правові, такі, що не ставляться під сумнів, тобто в цьому аспекті Конституція набуває об'єктивного характеру. Крім того, Конституція закріплює низку юридичних інституцій, діючих механізмів, що регулятивними на утвердження вимог принципу верховенства права.

Забезпечення верховенства Конституції України здійснюється через діяльність органу конституційної юрисдикції, яким в Україні є Конституційний Суд України. Отже, діяльність Конституційного Суду може бути віднесена до складових дії принципу верховенства права, прийняттям і наданням чинності процесуальних кодексів щодо судочинства, які передбачають перевірку про прийняття (вчинені) певних дій чи бездіяльності (наприклад, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративними судами). Перевіряють розсудливо, добросовісно, з дотриманням принципу рівності всіх перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод і інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення або дія своєчасно, тобто, протягом розумного строку тощо.

Наприклад, відповідно до ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України забороняється відмова у розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини [2]. У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд має застосовувати закон, який регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права).

Надання таких широких можливостей суду з урахуванням обов'язковості застосування принципів верховенства права і законності, має забезпечити відновлення порушених прав і законних інтересів

громадян у одній з найбільш важливих сфері суспільного життя у відносинах громадянина із публічною владою в особі відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування.

Принцип верховенства права став вираженням ідей примату права над державою і пріоритету природних прав людини в суспільстві та знаходить свій прояв у верховенстві Конституції і правових законів, зокрема тих, що регулюють організацію та діяльність органів судової влади в Україні. На утвердження означеного принципу спрямована діяльність Конституційного Суду України.

Проблема реалізації принципу верховенства права у судовій сфері має комплексний характер і може бути вирішена тільки шляхом подальшого проведення судово-правової реформи в Україні. Саме за цієї мети є обґрунтованим удосконалення конституційного й правового регулювання основ організації та діяльності судової влади, статусу суддів в Україні, визначення в Конституції. До них віднесено права особи на справедливий суд протягом розумного строку незалежним і неупередженим судом; верховенства права однією із засад судочинства, можливості постановлення суддями рішень на основі цього конституційного принципу; гарантій фінансування потреб судів на рівні, не нижчому за фактичні потреби на процесуальну діяльність, узгодження проекту видатків на функціонування судової влади з органами суддівського самоврядування. Настав час для української правової держави упевнено стверджувати, що верховенство права – принцип, який дійшов до нас через багато часу (тисячоліття), а тому правосуддя через цей принцип стає проявом вищої справедливості, але не є достатньо застосованим в українському правовому полі. Слід визнати, що в Україні так сталося, що про принцип верховенства права мало згадується у ході судочинства, а закон є в преарітеті. Так відбувається через те, що українським суддям дуже складно ментально та у правовому значенні перелаштуватися і сприйняти логіку мислення суддів, що застосовують англосаксонську систему права.

Отже, принцип верховенства не має перетворюватися на верховенство суддів або чільність їх положення. Тим більше, суддівський корпус в Україні різноманітний, й в його складі ще працюють судді, які не цілком розуміють природне походження принципу верховенства права. Таке становище недоліку, що полягає у нерозумінні сутності верховенства права, полягає у основах вищої юридичної освіти. Але не слід втрачати оптимізму та зазначити, що в Україні все частіше є випадки щодо дотримання верховенства права, як базової частини судочинства.

Цікавим фактором й інструментом у регуляції й реалізації принципу верховенства права став інститут адвокатури. Відомо, процес здійснення правосуддя є змагальним, доказовим, тому адвокатська майстерність є невід'ємною складовою під час захисту прав і свобод особи від будь-яких посягань. І оскільки адвокат у суді виступає опонентом влади, тому йому необхідно надавати особливий захист.

Асоціацією правників України створений і запроваджений спеціальний фонд з метою захисту адвокатів від свавілля й спротиву, що

чинять інколи органи держави у ході здійснення професійних обов'язків ними. Такі дії Асоціації також відповідають принципу верховенства права. Не виникає жодного сумніву про рівноправність і активність України, які держава проявляє, як суб'єкт всіх правовідносин міжнародного співтовариства й європейської спільноти. Тому верховенство права має стати значимим принципом механізму української держави й зокрема у суді, як органу, що здійснює правосуддя на засадах верховенства права.

О.Резніков та О. Вінгловська, коментуючи значимість принципу верховенства права, процитували видатного теоретика права ХХ століття Е. Томпсона, за визначенням якого «дієвим інструментом стримування влади і захисту громадян від посягань тієї ж влади і визнається загальним універсальним благом [3]». Неможливо залишити без уваги той факт, що для України (відзначено вперше в Конституції України) найвищі цінності людини і права й свободи громадянина набувають значимості й збільшують розвиток. Таким напрямом діяльності сприяє європейський вибір України. Такий вибір України визначив державну політику у напрямку обрання європейських стандартів щодо верховенства права. Є.О.Львова зазначила, що завдяки всебічному запровадженню принципу верховенства права на законодавчому рівні рівень життя громадян України може у перспективі бути наближеним до європейських стандартів у галузі, наприклад, захисту прав та свобод людини у державі та суспільстві [4, с. 81-82]. До цього списку адоптації національного законодавства до законодавства Євросоюзу слід віднести всі соціальні, політичні права, права власності, авторські права, що стануть запорукою здійснення в Україні всіх складових принципу верховенства права.

Підводячи підсумки про шляхи вдосконалення механізму безпосередньої реалізації прав і свобод потрібно зазначити, що існує необхідність вдосконалення процесуально-процедурної регламентації прав, реалізованих безпосередньо. Для забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини та громадянина необхідно, щоб кожний громадянин високо усвідомлював важливість дотримання прав і свобод людини. Важливо, щоб проекти нормативно-правових актів, які вносяться до парламенту, а також зміни, які пропонуються внести до чинного законодавства, у жодному разі не звужували змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Т. 2. С. 392.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст. 446.
3. Різніков О., Вінгловська О. Принцип верховенства права і проблеми його забезпечення в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://yurincom.com/legal_practice/analytychna_yurysprudentsiia/pryntsyprav-verkhovenstva-prava-i-problemy-joho-zabezpechennia-v-ukraini/

4. Львова С.О. Розвиток правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в екстремальних умовах глобалізації // Вісник права людини 1 (33). 2016. С. 81-82.

Ключові слова: верховенство права, захист прав, суд, всебічне застосування, європейський вибір.

Ключевые слова: верховенство права, защита прав, всестороннее применение, европейский выбор.

Key words: rule of law, protection of rights, full application, European choice.

ВЛАДИШЕВСЬКА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ЩОДО СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ УЧАСНИКІВ ДОСТУПУ ДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конституція України закріплює право кожного на професійну правничу допомогу, делегуючи цю функцію інституту адвокатури. Для формування високоморальних та професійних представників адвокатської спільноти має суттєве значення забезпечення законності, прозорості, відкритості, рівності усіма суб'єктами та на всіх етапах доступу до адвокатської діяльності.

Під суб'єктами доступу до адвокатської діяльності слід розуміти усіх учасників процедури набуття статусу адвоката, які наділені відповідним комплексом прав, обов'язків та повноважень щодо забезпечення та реалізації права на доступ до професії адвоката. До таких суб'єктів слід віднести: особу, яка виявила намір займатися адвокатською діяльністю; органи адвокатського самоврядування, які, безпосередньо, забезпечують доступ до цієї діяльності; адвоката-керівника стажування (крім випадків, коли особа звільнена від проходження стажування).

Так, особа, яка виявила бажання стати адвокатом, повинна відповідати вимогам, зазначеним у статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме: 1) мати повну вищу юридичну освіту; 2) володіти державною мовою; 3) мати стаж роботи в галузі права не менше двох років; 4) скласти кваліфікаційний іспит; 5) пройти стажування (крім випадків, встановлених Законом); 6) скласти присягу адвоката України; 7) отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [1].

Відповідно до положень вищезазначеного Закону, керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років, адреса робочого місця яких знаходиться у відпові-

дному регіоні. Водночас, слід зауважити, що у одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно.

Органи адвокатського самоврядування, які безпосередньо беруть участь у формуванні кадрового складу адвокатури, зазначені у статті 46 Закону. Зокрема, адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рад адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Таким чином, наразі, процедура доступу до професії адвоката виглядає таким чином: 1) особа, яка виявила бажання стати адвокатом, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту (порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України); 2) кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, перевіrivши відповідність особи вимогам, установленим Законом, приймає одне із рішень: допуск особи до кваліфікаційного іспиту або відмову в допуску; 3) у разі прийняття позитивного рішення – особа складає кваліфікаційний іспит (який полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону), організацію та проведення якого здійснює кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 4) кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури безоплатно видає свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту особі, яка склала кваліфікаційний іспит, протягом десяти днів з дня складення кваліфікаційного іспиту; 5) рада адвокатів регіону видає направлення на проходження стажування; 6) проходження стажування під керівництвом адвоката-керівника стажування; 7) за результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону; 8) за оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або про продовження стажування на строк від одного до трьох місяців; 9) особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України; 10) особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Законопроектом № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» пропонується внести деякі зміни до процедури отримання права на заняття адвокатською діяльністю [2]. Серед стадій доступу до професії слід виділити наступні: 1) особа, яка виявила намір стати адвокатом, звертається із заявою про допуск до складення іспиту до кваліфікаційної комісії адвокатів регіону за місцем фактичного проживання або зареєстрованим місцем проживання (доречно зауважити, що в законопроекті пропонується створення в системі органів адвокатського самоврядування Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, Вищої дисциплінарної комісії адвокатури та, відповідно, кваліфікаційної комісії адвокатів регіону й дисциплінарної комісія адвокатів регіону); 2) кваліфікаційна комісія адвокатів регіону ухвалює рішення про допуск особи до кваліфікаційного іспиту або відмову в допуску; 3) кваліфікаційний іспит проводиться Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури, організацію проведення якого здійснює кваліфікаційна комісія адвокатів регіону (шляхом складення особою, яка виявила намір стати адвокатом, письмового анонімного тестування); 4) за результатами проведення кваліфікаційного іспиту Вища кваліфікаційна комісія адвокатури (її атестаційна палата) ухвалює рішення про позитивний або негативний результат складення кваліфікаційного іспиту особою, яка виявила намір стати адвокатом; 5) стосовно особи, яка склала кваліфікаційний іспит з позитивним результатом, рада адвокатів регіону ухвалює рішення про видачу свідоцтва адвоката України; 6) особа, стосовно якої радою адвокатів регіону ухвалено рішення про видачу свідоцтва адвоката України, не пізніше тридцяти днів з дня ухвалення цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України; 7) особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво адвоката України та посвідчення адвоката України.

Слід зауважити, що пропозиція щодо запровадження кваліфікаційного іспиту шляхом впровадження анонімного тестування є виправданою, оскільки нівелює фактор суб'єктивності членів кваліфікаційно-дисциплінарних комісій регіонів в прийнятті рішень щодо доступу до адвокатської діяльності.

Список використаної літератури:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон від 05.07.2012 № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. С.1438, ст. 282.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону від 06.09.2018 № 9055. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6ZJ00A.html.

Ключові слова: адвокатура, доступ до адвокатської діяльності, набуття статусу адвоката, органи адвокатського самоврядування.

Ключевые слова: адвокатура, доступ к адвокатской деятельности, приобретение статуса адвоката, органы адвокатского самоуправления.

Key words: advocacy, access to advocacy, acquisition of status of lawyer, selfgovernment bodies of lawyers.

ДЕМЕНЧУК МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ НАДАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВЕРХОВНИМ СУДОМ

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на Верховний Суд покладено обов'язок з забезпечення єдності судової практики. Задля реалізації цього завдання цей суд використовує широкий перелік процесуальних та процесуальних механізмів. Одним з позапроцесуальних механізмів є забезпечення судів нижчого рівня, тобто апеляційних та місцевих, методичною інформацією з питань правозастосування. Вбачається, що таке повноваження спрямовано на попередження нових помилок, а не на виправлення вже існуючих, що є набагато продуктивнішим як для суддів, так і для громадян, що вимагають та очікують справедливих та законних судових рішень.

Зазначимо, що вказане повноваження не було одразу передбачено новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., а було додано із змінами, що відбулися 12.07.2018 р. Залишається незрозумілим чому саме таке повноваження було відсутнє раніше, адже надання методичної допомоги не суперечить статусу Верховного Суду та спрямовано перш за все на діяльність місцевих судів, на які припадає найбільше навантаження із кількості розглянутих справ порівняно з іншими інстанціями. За даними судової статистики у 2017 р. на розгляді місцевих загальних судів перебувало понад 2 млн. 383 тис. справ і матеріалів (із них надійшло у звітному періоді майже 2 млн.). Розглянуто за цей самий період майже 1 млн. 865 тис. справ і матеріалів. Для прикладу, у провадженні апеляційних судів перебувало лише 277,3 тис. справ і матеріалів (із них надійшло у 2017 р. 253,7 тис., а розглянуто 245,9 тис. справ і матеріалів) [1].

Видається, надання методичної допомоги не пов'язано з неправомірним впливом на суддів у конкретних справах. Адже методична допомога має орієнтовний характер, стосується вирішення існуючих проблем застосування норм матеріального чи процесуального права, і в жодному разі не містить зауважень або критики чи пропозицій щодо вирішення конкретних справ, які перебували у провадженні тих чи інших судів чи суддів.

Прикладами методичної допомоги із цих питань є організація та проведення конференцій, круглих столів, відкритих лекцій, семінарів, брифінгів на яких обговорюються актуальні питання реформування системи судоустрою та перегляд положень законодавства, які можуть викликати труднощі у правозастосуванні. Так, 25 та 26 жовтня 2018 р. судді Касаційного цивільного суду та Касаційного кримінального суду

Верховного Суду, секретар Пленуму Верховного Суду з метою надання методичної допомоги відвідали Хмельницький апеляційний суд. Окрім організаційних особливостей роботи структурних елементів найвищої судової установи було обговорено деякі новели цивільного процесуального законодавства, а саме: зловживання процесуальними правами, способи судового захисту, процедуру розкриття доказів, електронний суд, малозначні справи, спрощене провадження, процесуальні строки, повноваження апеляційного суду, а також процедуру апеляційного перегляду судових рішень [2].

Заслуговує на увагу і те, що подібні зустрічі можуть бути присвячені важливим правовим позиціям Верховного Суду, зокрема щодо правових позицій у зразкових справах, наприклад, щодо перерахунку пенсій постраждалому в наслідок Чорнобильської катастрофи, перерахунку щомісячного грошового утримання судді у відставці, про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі, про оформлення паспорта громадянина України тощо.

Крім того, вважаємо, що така діяльність повністю відповідає принципу оперативності на якому має ґрунтуватися забезпечення єдності судової практики Верховним Судом. Адже судді Верховного Суду мають можливість у результаті аналізу норм чинного законодавства виявити положення, які через їх неточність у формулюванні, недосконалість або суперечність уже існуючим положенням законодавства, можуть викликати проблеми у суддів під час тлумачення або застосування норм права.

Недоліком надання методичної допомоги, на нашу думку, є складність перевірки ефективності проведених заходів. А тому вбачається доцільним отримання зворотного зв'язку від суддів, які прийматимуть участь у лекціях, семінарах тощо. Зворотній зв'язок може бути отримано шляхом заповнення анкет після заходу, можливість заповнення електронної форми. Звісно, це потребує додаткових витрат часу, грошових коштів, проте надасть можливість зробити висновки щодо результатів заходу та подальших тем обговорення.

Проте, ще раз підкреслимо, що ця діяльність має носити комплексний та систематичний характер, і лише в цьому випадку це повноваження сприятиме зменшенню навантаження на суди першої та апеляційної інстанції, підвищить прогнозованість судових рішень, їх узгодженість та підвищить довіру населення до судової влади, що в умовах сучасних політичних змін є одним з головних завдань держави.

Список використаної літератури:

1. Інформація про розгляд місцевими та апеляційними судами судових справ і матеріалів (січень-вересень 2017 р.) // Судова влада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/9_micaciv_2017
2. Надання методичної допомоги судам значно підвищує рівень здійснення судочинства в регіонах [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://sud.ua/ru/news/publication/127898-nadannya-metodichnoyi-dopomogi-sudam-znachno-pidvischuye-riven-zdiysnennya-sudochinstva-v-regionakh>

Ключові слова: Верховний Суд, судова практика, методична допомога, методична інформація, позасудові механізми.

Ключевые слова: Верховный Суд, судебная практика, методическая помощь, методическая информация, внесудебные механизмы.

Key words: Supreme Court, court practice, methodological assistance, methodological information, extrajudicial mechanisms.

ДЖАБУРИЯ ЕЛЕНА АЛЕКСАНДРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры судебных, правоохранительных органов и адвокатуры

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМОЙ ИНДИВИДУАЛЬНО

Статьей 4 Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» предусмотрены такие организационные формы осуществления адвокатской деятельности: индивидуальная адвокатская деятельность, в организационно-правовой форме адвокатского бюро, в организационно-правовой форме адвокатского объединения [1]. Адвокат самостоятельно выбирает форму осуществления адвокатской деятельности в зависимости от предполагаемого объема работы, специализации, наличия помещения, организации рабочего места и других обстоятельств.

При выборе адвокатом формы осуществления адвокатской деятельности одним из решающих факторов являются форма и порядок налогообложения.

По вопросам регистрации и налогообложения адвокатской деятельности в виде адвокатского бюро или адвокатского объединения, то есть в форме юридических лиц, как правило, не возникает двояких толкований. Однако, в случае принятия решения об осуществлении адвокатской деятельности индивидуально, адвокату необходимо обратить внимание на некоторые нюансы и неоднозначное применение императивных норм Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» и положений Налогового кодекса Украины.

Так, в соответствии с ч. 1 ст. 13 Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности», адвокат, который осуществляет адвокатскую деятельность индивидуально, является самозанятым лицом [1].

Согласно п. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Налогового кодекса Украины самозанятое лицо – это плательщик налога, который является физическим лицом – предпринимателем или осуществляет независимую профессиональную деятельность при условии, что такое лицо не является работником в пределах такой предпринимательской или независимой профессиональной деятельности [2]. Независимая профессиональная

деятельность – участие физического лица в научной, литературной, артистической, художественной, образовательной или преподавательской деятельности, деятельности врачей, частных нотариусов, частных исполнителей, адвокатов, арбитражных управляющих (распорядителей имущества, управляющих санацией, ликвидаторов), аудиторов, бухгалтеров, оценщиков, инженеров или архитекторов, лица, занятого религиозной (миссионерской) деятельностью, другой подобной деятельностью при условии, что такое лицо не является работником или физическим лицом – предпринимателем и использует наемный труд не более четырех физических лиц.

Адвокаты, которые планируют осуществлять независимую профессиональную деятельность, обязаны стать на учет в контролирующих органах по месту своего осуществления своей профессиональной деятельности (постоянного места жительства) как самозанятые лица и получить справку о взятии на учет в соответствии со ст. ст. 63, 178 Налогового кодекса Украины [2].

Условием ведения учета физических лиц, которые осуществляют адвокатскую деятельность, является получение свидетельства о праве на занятие адвокатской деятельностью.

Взятие на учет в контролирующих органах самозанятых лиц осуществляется независимо от наличия обязанности по оплате того или иного налога или сбора (ст. 63 Налогового кодекса Украины).

Подтверждением регистрации в контролирующем органе физического лица, который осуществляет независимую профессиональную деятельность, является справка о взятии на учет плательщика налогов по форме № 4-ОПП. В справке обязательно указывается вид профессиональной деятельности – «Адвокат».

Необходимо обратить внимание, что именно данная справка о взятии на учет дает право адвокату, который осуществляет независимую профессиональную деятельность, при определении объекта налогообложения учитывать расходы, связанные с адвокатской деятельностью (п. 178.3 ст. 178 Налогового кодекса Украины). Кроме того, указанная справка позволяет налоговым агентам, которые выплачивают доходы, не получать налог на доходы физических лиц во время выплаты дохода адвоката (п. 178.5 ст. 178 Налогового кодекса Украины) [2].

Однако, несмотря на очевидные положения закона, предусматривающие определенный порядок постановки на учет в органах Государственной фискальной службы, неоднократные разъяснения Национальной ассоциации адвокатов Украины и контролирующих органов, у адвокатов возникают вопросы и дискуссии на тему о том, может ли адвокат осуществлять адвокатскую деятельность в качестве физического лица-предпринимателя (ФЛП) и, соответственно, выбрать упрощенную систему налогообложения?

При кажущейся определенности ответа этот вопрос возникает, прежде всего, потому, что кардинальным образом отличается порядок налогообложения ФЛП и адвокатской деятельности, системы налогообложения и, в конечном итоге, ставки налога.

П. 291.3 ст. 291 Налогового кодекса Украины предусмотрено, что юридическое или физическое лицо-предприниматель может выбрать упрощенную систему налогообложения, соответственно сократить объем собственной работы, связанной с предоставлением отчетности в контролирующие органы, и минимизировать оплачиваемые налоги и сборы [2].

Однако понятие адвокатской деятельности и предпринимательства четко разграничиваются законодательством.

Так, в соответствии с п. 2 ч. 1 ст. 1 Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» *адвокатская деятельность* – это независимая профессиональная деятельность адвоката в связи с осуществлением защиты, представительства и предоставления других видов правовой (юридической) помощи [1].

Согласно ст. 19 Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности», предусмотрены такие виды адвокатской деятельности: предоставление правовой информации, консультаций и разъяснений по правовым вопросам, юридическое сопровождение деятельности юридических и физических лиц, составление заявлений, жалоб, процессуальных и других документов правового характера, защита в уголовных делах, представительство юридических и физических лиц в судах, и т.д. [1].

В соответствии с ч. 1 ст. 42 Хозяйственного кодекса Украины *предпринимательская деятельность* – это самостоятельная, инициативная, систематическая, на собственный риск хозяйственная деятельность, которая осуществляется субъектами хозяйствования (предпринимателями) с целью достижения хозяйственных и социальных результатов и получения прибыли [3].

Исходя из вышесказанного, речь идет о двух разных видах деятельности, с разными методами и результатами. Соответственно, доходы, полученные от адвокатской деятельности и предпринимательской деятельности, имеют разные базы налогообложения и основания для оплаты Единого социального взноса (ЕСВ).

Можно сделать следующий вывод: физическое лицо, которое осуществляет независимую адвокатскую деятельность, не может быть предпринимателем в рамках такой деятельности. Адвокатская деятельность не является предпринимательской. Однако адвокат, будучи зарегистрированным, как лицо, осуществляющие независимую профессиональную деятельность, может одновременно регистрироваться, как физическая лицо предприниматель и осуществлять иную деятельность, в том числе, в сфере права под кодом КВЭД 69.10, которая корреспондируется с некоторыми видами адвокатской деятельности.

ФЛП, осуществляя предпринимательскую деятельность в сфере права, может предоставлять различные услуги по правовым вопросам, в том числе, консультирование, юридическое сопровождение деятельности юридических и физических лиц, составление заявлений, иных документов, осуществление договорной и претензионной работы.

Однако необходимо обратить внимание, что в соответствии с Законом Украины от 02.06.2016 г. были внесены изменения в Конституцию

Украины: добавлена ст. 131² [4], в соответствии с которой, установлено исключительное право на представительство другого лица в суде и защиту от уголовного обвинения. Соответственно, этот вид деятельности может осуществляться исключительно адвокатом на основании договора об оказании правовой помощи.

Таким образом, уплаченный адвокатом как ФОП единый налог (если он избрал упрощенную систему налогообложения) распространяется на тот вид деятельности, который указан в его регистрационных документах в соответствии с видами деятельности, предусмотренных Классификацией видов экономической деятельности, однако не касается адвокатской деятельности, осуществляемой им индивидуально в качестве самозанятого лица.

Список использованной литературы:

1. Налоговый кодекс Украины: Закон Украины № 2755-VI от 02.12.2010 р. [Электронный ресурс] // ВВР. – 2011. – № № 13-17. – ст. 112 – Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Об адвокатуре и адвокатской деятельности: Закон Украины от 05.07.2012 № 5076-VI // [Электронный ресурс] // ВВР. – 2012. – Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
3. Хозяйственный кодекс Украины // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Закон Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины (относительно правосудия)» [Электронный ресурс] // ВВР. – 2016. – Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1401-19>

Ключевые слова: адвокатская деятельность, индивидуальная адвокатская деятельность, налогообложение, самозанятое лицо.

Ключові слова: адвокатська діяльність, індивідуальна адвокатська діяльність, оподаткування, самозайнята особа.

Key words: advocacy, individual advocacy, taxation, self employed person.

ЧЕКМАРЬОВА ЛАРИСА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

МОДЕЛІ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Специфічними особливостями класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката є цілісність вивчення процесу, що дозволяє побачити не тільки складові цього виду страхування, але й зв'язки між ними та можливість вивчення процесу запровадження окремих моделей в законодавстві до їх реалізації.

Модель (фр. *modèle*, від латинського слова «*modulus*») – зразок, норма, міра. Поняття «модель» використовується в різних сферах людської діяльності. Широка різноманітність типів моделей та варіативність застосовуваних у літературі тлумачень даного поняття, зумовлює складність у його визначенні [1, с. 170]. Незважаючи на те, що модель, насамперед, передбачає втілення закладених в ній ідей – разом із тим, як стверджує американський дослідник Маркс Вартофський, вона також є прогнозом, і засобом реалізації авторської ідеї досягнення цілей і завдань дослідження [2, с. 127]. Моделювання може використовуватись з різною метою та на різних рівнях (етапах) дослідження. Тому існує велика кількість форм і видів моделей, що ускладнює можливість створення єдиної загальноприйнятої класифікації моделей. Проте, у зв'язку з підвищенням ролі моделювання, у якості методу пізнання кожна конкретна наука так чи інакше проводить класифікацію моделей, що використовуються у даній галузі знання [3, с. 71]. Моделі досить різноманітні, як за роллю в процесі пізнання, так і за способом їх реалізації. Спільним для всіх моделей є те, що вони мають дослідницький характер [1, с. 170]. Отже, вважаємо, під поняттям «модель страхування професійної відповідальності адвоката», слід розуміти теоретичну конструкцію, яка характеризує страхування професійної відповідальності адвоката через його основні складові.

У зв'язку із вищезазначеним, видається необхідним перейти до безпосереднього аналізу поглядів науковців щодо виділення окремих моделей страхування професійної відповідальності адвоката. Так, заслуговує на увагу класифікація видів страхування професійної відповідальності, яка проведена О.А. Файер, а саме науковець виділяє види страхування професійної відповідальності за такими критеріями: за формою страхування; за групами страхових ризиків; в залежності від кількості застрахованих осіб за договором страхування; в залежності від кількості вигодонабувачів за договором страхування; в залежності від цілей ліцензування страхової діяльності згідно вимог Закону України «Про страхування»; в залежності від статусу страхувальника, як особи, яка здійснює певний вид професійної діяльності; за видами професійної діяльності [4, с. 71-74].

Щодо моделей (деякі науковці використовують поняття «види») страхування професійної відповідальності адвоката, серед науковців здійснено виокремлення тільки деяких із них. Так, у своїй статті Р. Стренг виділяє такі види (моделі) страхування професійної відповідальності адвокатів за колом споживачів страхових послуг [5, с. 28]:

- 1) індивідуальне страхування конкретного адвоката в приватній страховій компанії (Бразилія, Німеччина, Японія тощо);

- 2) колективне страхування: адвокатська асоціація, яка представляє інтереси всіх своїх членів, на підставі укладання договору страхування вступає у відносини зі страховою компанією (Бельгія, Данія, Швейцарія тощо);

3) самострахування, що здійснюється за допомогою об'єднання адвокатів у товариства спільного страхування (Австралія, Велика Британія, Канада тощо);

4) змішана система, яка поєднує в собі декілька із зазначених видів.

В контексті запровадження добровільного чи обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката, панує дві думки. Першої думки, що страхування професійної відповідальності адвоката повинно мати добровільний характер притримується Р.Г. Мельниченко, І.С. Токмаков. Іншої думки притримуються такі науковці, як Т.Б. Вільчик, А.С. Михайлова, Д.В. Наумов, Н.О. Обловацька, що страхування професійної відповідальності адвоката повинно мати обов'язковий характер. На думку В.В. Заборовського, «на початковому етапі введення таке страхування повинно розглядатися як добровільне, а обов'язкове, за нашим переконанням, може бути запроваджене лише через декілька років. Необхідність проміжного періоду, на нашу думку, пов'язана, зокрема, з можливими фінансовими ризиками у професійній діяльності адвоката та потребою вироблення надійного і ефективного механізму страхування цивільно-правової відповідальності адвоката» [6, с. 197]. На підставі вищезазначеного можна виділити таку модель страхування професійної відповідальності, як за підставами звернення до страхування, що носить добровільний чи обов'язковий характер.

Залежно від підстав настання професійної відповідальності В.В. Заборовський зазначає, що така відповідальність може бути договірною та деліктною (недоговірною). На відміну від договірної, деліктна цивільно-правова відповідальність адвоката настає не у зв'язку з виконанням умов договору про надання правової допомоги, а за діяння, які хоча й можуть бути вчинені адвокатом під час здійснення своєї професійної діяльності, але безпосередньо не пов'язані з її реалізацією [7, с. 370]. Проаналізувавши зазначене, можна виділити таку модель страхування професійної відповідальності, як за видом професійної відповідальності: страхування договірної або деліктної (не договірної) професійної відповідальності адвоката.

Про договірний та колективний види захисту професійної відповідальності адвокатів зазначає у своїй статті Н.О. Обловацька, так на її думку, «до підстав страхування професійної відповідальності адвокатів належить також порушення умов договору між адвокатом та клієнтом щодо надання юридичних послуг. Особа, яка придбала послугу, розраховує на компетентність та професійність діяльності адвоката. Якщо клієнту завдано шкоди, він має право притягти адвоката до юридичної відповідальності в судовому порядку (договірний). Відповідно до п. 1 ст. 1172 Цивільного кодексу України, юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. Суб'єктом відповідальності в цьому випадку виступає не тільки адвокат, але й вся організація, в якій він працює (колективний)» [8, с. 27]. Про колективний вид страхування професійної відповідальності адвоката зазначає і Д.В. Кухнюк та А.В. Кухар.

Отже, ми пропонуємо класифікувати моделі цього виду страхування за наступними критеріями: підстав звернення до страхування (добровільність чи обов'язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу звернення), виду відповідальності (договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності), групи страхових ризиків (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов'язків), правового статусу адвоката, як страхувальника (індивідуальне чи колективне, змішана система, яка поєднує в собі індивідуальне та колективне страхування), правового статусу страховика (індивідуальне, колективне, самострахування чи змішана система), правового статусу клієнта (захисту майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захисту майнових інтересів необмеженого кола осіб), механізму відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок).

Список використаної літератури:

1. Султанова Л. Обґрунтування вибору методу моделювання у дослідженні процесу розвитку полікультурної компетентності майбутніх викладачів / Л. Султанова // Витоки педагогічної майстерності. 2016. Випуск 17. С. 169-174.
2. Вартофський М. Модели. Репрезентация и научноепонимание / М. Вартофський. М.: Прогресс. 1988. 508 с.
3. Моделирование как метод научного исследования: гносеологический анализ / Б.А Глинский, Б.С. Грязнов, Б.С. Дынин, Е.П. Никитин. Минск: Изд-во МГУ. 1965. 248 с.
4. Файер О.А. Страхування професійної відповідальності: цивільно-правовий аспект: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / О.А. Файер. Х., 2011. 198 с.
5. Стрэнг Р. Практика страхования профессиональной ответственности адвокатов в США / Р. Стрэнг // Вестник Адвокатской палаты Иркутской области. 2006. № 10. С. 28-30.
6. Заборовський В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні: обов'язкове чи добровільне / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Серія право. Вип. 43. Т. 2. С. 194-198.
7. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук / В.В. Заборовський. Київ. 2017. 577 с.
8. Обловацька Н.О. Страхування професійної відповідальності адвокатів України / Н.О.Обловацька // Наука і практика. 2010. № 9. С. 25-28.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, страхування професійної відповідальності, страхування професійної відповідальності адвоката, моделі страхування професійної відповідальності адвоката.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, страхование профессиональной ответственности, страхование профессиональной ответственности адвоката, модели страхования профессиональной ответственности адвоката.

Key words: attorney, practice of law, insurance of professional discipline, insurance of professional discipline of attorney, models of insurance of professional discipline of attorney.

КОЗЛОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, адвокат, голова Комітету захисту прав адвокатів
та реалізації гарантій адвокатської діяльності
Ради адвокатів Одеської області

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД КРАЇН КОЛИШНЬОГО СРСР

Одним з перших законодавчих актів незалежної України став Закон «Про адвокатуру», прийнятий Верховною Радою 19 грудня 1992 року (на теперішній час втратив чинність), в якому було врегульовано основні питання організації і функціонування адвокатури. Як відомо, характерною особливістю правового статусу адвоката є забезпеченість реального здійснення широкого кола наданих йому професійних прав, закріплених в нормах чинного законодавства. Отже, можна стверджувати, що фактичне забезпечення реалізації прав адвоката з надання професійної правничої допомоги досягається, насамперед, створенням необхідних умов у країні, доповнених спеціальними юридичними засобами, особливо місце серед яких займають гарантії діяльності адвокатів. Законодавчі положення стосовно гарантій адвокатської діяльності знайшли своє відображення на новому рівні в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року.

Проведений нами аналіз свідчить, що усі без виключення країни, що колись входили до складу СРСР, неодноразово оновлювали законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність, в тому числі і щодо гарантій адвокатської діяльності. Узагальнюючи законодавство цих країн можна виділити такі загальні для всіх гарантії адвокатської діяльності:

- заборона та втручання в адвокатську діяльність, встановлення гарантій незалежності адвокатів;
- гарантії, спрямовані на збереження адвокатської таємниці (заборона допиту, вимагання відомостей, втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом);
- заборона на втручання у правову позицію адвоката;
- додаткові гарантії захисту адвоката, членів його сім'ї, майна адвоката у зв'язку з його професійною діяльністю;
- встановлення особливостей притягнення адвоката до кримінальної та дисциплінарної відповідальності тощо.

Порівняльний аналіз положень статті 23 чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та положень статті 16 Закону Білорусії «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Республіці Білорусь» від 30 грудня 2011 року № 3334-З, статей 8, 18 Федерального Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Російській Федерації» від 31 травня 2002 року № 63-ФЗ, статей 21, 22 Закону Вірменії

«Про адвокатуру» від 13 січня 2005 року № НО-29, статті 23 Закону Таджикистану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 18 березня 2015 року № 1182, статтей 16, 17 Закону Туркменістану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 10 травня 2010 року та статтей 9, 35, 37 Закону Республіки Казахстан «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» від 5 липня 2018 року № 176-VI свідчить, що вітчизняні положення щодо гарантій адвокатської діяльності є чи не найбільш передовими та ґрунтовними.

Наприклад, більшістю законодавчих актів про адвокатуру та адвокатську діяльність вказаних країн відносно відомостей, пов'язаних з наданням особі правничої допомоги встановлюється заборона на допит адвоката, помічника, стажиста саме в якості свідка, натомість у вітчизняному законі міститься загальна норма, що встановлює заборону самої можливості допиту у будь-якій якості, що видається більш вірним та усуває можливість зловживань у цій сфері.

Водночас досить цікавим є положення статті 35 Закону Республіки Казахстан «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» від 5 липня 2018 року, якою встановлюється така гарантія адвокатської діяльності: «Органи кримінального переслідування, їх посадові особи у випадках, передбачених процесуальним законом, **зобов'язані (виділено нами)** повідомляти адвоката про необхідність його участі в слідчих та інших процесуальних діях в **узгоджений** з адвокатом термін» (частина 7). Видається за доцільне доповнити національне законодавство щодо гарантій адвокатської діяльності аналогічними положеннями.

Заслугове також на увагу й така гарантія адвокатської діяльності, передбачена в законодавстві про адвокатуру Казахстану: «Адвокат при виконанні прийнятого доручення має право використовувати в суді комп'ютери, смартфони та інші технічні засоби, необхідні для здійснення адвокатської діяльності в порядку, встановленому процесуальним законодавством» (частина 9 вказаної статті). Аналогічне положення передбачено пунктом 8 частини 1 статті 20 вітчизняного Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність, проте воно передбачає *право* адвоката на використання відповідних технічних засобів, натомість законодавством Казахстану це розглядається саме як важлива гарантія адвокатської діяльності і такий підхід законодавця слід визнати цілком виправданим та таким, що заслугове на запровадження у вітчизняному законодавстві.

Отже, дослідження законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність країн колишнього СРСР є досить корисним, оскільки дозволяє з'ясувати, чи є національне законодавство з розглядуваних питань прогресивним або ж потребує свого вдосконалення, що особливо актуальним в світлі проведення останнім часом активних законопроектних робіт з вдосконалення законодавства про адвокатуру.

Ключові слова: адвокат, гарантії адвокатської діяльності, незалежність адвокатів.

Ключевые слова: advocate, advocacy guarantees, independence of advocates.

Key words: адвокат, гарантии адвокатской деятельности, независимость адвокатов.

ПИТОМЕЦЬ АРТЕМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, заступник голови Президії «Південно-української
міжнародної колегії адвокатів», адвокат

ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Реформування інституту адвокатури України в сучасних умовах має на меті її вдосконалення та забезпечення ефективного виконання завдань, поставлених перед адвокатурою в сфері реалізації захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги. Перебудова системи державного регулювання забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів громадян, суспільства, держави буде ефективною в тому випадку, коли діяльність адвокатури реалізуватиметься як система якісних послуг, що ґрунтується на законних підставах і дозволяє надавати різні види правової допомоги, з одного боку, а з іншого – коли в цілому буде створюватися основа для забезпечення ефективного правового регулювання організаційно-правової діяльності адвокатів, зокрема на досудовому розслідуванні, за рахунок високого рівня правової культури та соціальної відповідальності на мікро-, мезо- та макrorівнях.

Серед учасників, які сприяють досудовому розслідуванню важливе місце займають свідки. Під час досудового розслідування свідок залучається з метою отримання від нього інформації, що має значення для об'єктивного з'ясування всіх обставин справи. Від якості повноти інформації, яку надає свідок, багато в чому залежить ефективність досудового розслідування. Цінність показань свідків в кримінальному провадженні обумовлена тією обставиною, що вони можуть знати про факти предмета доказування, доказові факти, факти процесуального характеру, а також про причини виникнення кримінально-правових спорів, факти порушення режиму законності будь-ким із суб'єктів кримінального процесу.

У зв'язку з чим Ю.В. Лисюк цілком справедливо вказує, що з однієї сторони свідок є основним й особливим учасником кримінального провадження, ключовим джерелом інформації, на якій базується кримінальне провадження, а з іншої – найбільш уразливою фігурою кримінального провадження, щодо якої можуть бути цілеспрямовано використані небезпечні методи (погрози, шантаж, заходи фізичного й психічного впливу) для недопущення надання правдивих показань під час здійснення кримінального провадження. Автор слушно зауважує, що лише створення надійної, цілісної системи заходів щодо процесуальної підтримки і захисту його прав і свобод зможе стати реальним гарантом безпеки свідка і значно посилити його правові позиції у кримінальному провадженні (Лисюк Ю.В. Процесуальна фігура свідка у кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи. Наукові записки

інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 4. С. 95. URL: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=68456>.)

Отже, важливість своєчасної та кваліфікованої правничої допомоги свідку адвокатом на досудовому розслідуванні складно переоцінити, адже, як відомо, статус свідка надалі може змінитись на статус підозрюваного, і дійсно якість та своєчасність надання такої допомоги може суттєво вплинути на рівень правового захисту особи в подальшому.

Згідно з нормами п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України свідок є одним із учасників кримінального провадження. Відповідно до норм ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. З аналізу норм ст. 66 КПК України та ст. 59 Конституції України випливає, що свідок має право на отримання професійної правничої допомоги на всіх стадіях кримінального провадження, зокрема й на досудовому слідстві. У якості єдиного суб'єкта надання професійної правової допомоги п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України визначено адвоката. Так п. 2 вказаної статті зазначено, що свідок має право під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України.

На жаль цим вичерпується регламентація порядку надання правової допомоги адвокатом свідку. Аналізуючи зміст організаційно-правової діяльності адвоката, який надає правничу допомогу свідку на досудовому розслідуванні під час давання показань, участі свідка у проведенні інших процесуальних дій, слід звернути увагу на те, що нормами КПК України не передбачено механізм реалізації надання адвокатом визначених видів правничої допомоги. Крім того, зміст правової допомоги – консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема у судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо, – не може бути реалізований адвокатом, оскільки нормами КПК України не передбачено право свідка або його адвоката подавати скарги або клопотання на дії, бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що норми КПК України не повною мірою визначають процесуальний статус та організаційно-правову діяльність адвоката, який надає правову допомогу свідку на досудовому розслідуванні. Крім того, у нормах КПК відсутня норма, яка б чітко визначала процесуальний порядок залучення адвоката свідка до участі у кримінальному провадженні. Залучаючись у кримінальне провадження як його учасник, адвокат виконує відповідну функцію, набуває власних процесуальних прав і обов'язків, які повинні мати нормативне закріплення у КПК України.

Ключові слова: свідок, адвокат, правова допомога, досудове розслідування.

Ключевые слова: свидетель, адвокат, правовая помощь, досудебное расследование.

Key words: witness, advocate, legal aid, pre-trial investigation.

КРАВЧЕНКО ОЛЬГА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОКРУЖНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

В умовах активного реформування судової системи України питання правового статусу окружного адміністративного суду набуває особливо значення, адже це дозволяє виявити слабкі та сильні сторони у нормативному врегулюванні його правового статусу, а також окреслити роль у суспільних відносинах зі здійснення правосуддя.

Згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Завдання суду визначені у ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1, с. 2].

Таким чином, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає основне призначення будь-якого суду, чим є забезпечення кожній людині права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод. Призначення суду реалізується в завданнях, що покладені на суд.

Згідно з ст. 2 КАС України, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Відповідно до ст. 17 КАС України, юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів та референдуму [2, с. 2, 17].

В Україні на законодавчому рівні закріплена трирівнева система адміністративної юстиції: судом першої інстанції є окружний адміністративний суд, судом другої інстанції – апеляційний адміністративний суд. Судом касаційної інстанції виступав Вищий адміністративний суд, проте нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає створення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду.

Згідно із ст. 125 Конституції, в Україні діють адміністративні суди, що мають на меті захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічних правових відносин.

В Кодексі адміністративного судочинства України зазначається, що адміністративний суд виступає як суд, до компетенції якого цим Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ (переданих на вирішення адміністративного суду публічних правових суперечок) (ст. 4)

Місцевими адміністративними судами є місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди. Станом на 01.01.2018 р. до мережі місцевих адміністративних судів належать: Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим; окружні адміністративні суди в областях, окружні адміністративні суди міст Києва та Севастополя [3, с. 372].

Існує думка, що використана в Законі назва для місцевих адміністративних судів – «окружні» – є не зовсім вдалою, оскільки суттєво ускладнює розуміння того, де саме утворюються ці суди. Плутанина ще зумовлена й тим, що адміністративні апеляційні суди, згідно з зазначеним Законом, утворюються в апеляційних округах (частина 3 статті 26). У цьому випадку, використання одно корінних слів «окружні», «округи» створило значні термінологічні труднощі не лише для пересічних громадян, а й для деяких юристів.

Також існує думка, щоб доцільно було б в майбутньому відмовитись від терміну «окружні» стосовно місцевих адміністративних судів, а назвати їх регіональними, як воно і є в дійсності. А згодом, з урахуванням кількості справ, що розглядатимуться цими судами, можна було б поступово «роздрібнювати» їх на міжрайонні, міські, і міськрайонні.

Отже, чимало питань стосовно правового статусу окружного адміністративного суду залишилось поза увагою вчених, тому можемо констатувати, що для дослідження правового статусу окружного адміністративного суду мають значення різні категорії робіт: 1) роботи, що безпосередньо стосуються судоустрою; 2) роботи, що стосуються організаційно-правових засад функціонування адміністративних судів в Україні; 3) питанням здійснення адміністративного судочинства в умовах судово-правової реформи.

Список використаної літератури:

1. Про судоустрій і статус суддів Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

2. Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

Ключові слова: суд, судоустрій, адміністративний суд, окружний адміністративний суд, судово-правова реформа.

Ключевые слова: суд, судоустройство, административный суд, окружной административный суд, судебная реформа.

Key words: court, court system, administrative court, district administrative court, legal and judicial reform.

ФОМІНА ОКСАНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДОВІРА ЯК СКЛАДОВА ВІДНОСИН МІЖ АДВОКАТОМ ТА КЛІЄНТОМ

Довіра – складна та багатогранна категорія, яка охоплює взаємовідносини між двома або більше особами, між особою та колективом, суспільством, державою або її окремими інститутами. Відповідно до тлумачного словника української мови, слово «довіра» походить від «довір'я», тобто ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість тощо [1]. Довірчі відносини, у свою чергу, є психологічним уособленням з іншою людиною, що здійснюється шляхом обміну значущою інформацією на основі віри в те, що в силу моральних якостей співбесідника його дії не будуть протирічити інтересам і цілям особи, що надала інформацію [2].

Питання довіри між адвокатом та клієнтом досліджувалося у працях Н.М. Бакаянної, А.М. Бірюкової, Й.Л. Бронза, Т.Б. Вільчик, С.О. Іваницького, М.А. Погорецького, О.О. Храпенко, О.Г. Яновської та ін. Незважаючи на проведені ґрунтовні дослідження, актуальність теми не зменшується через те, що, по-перше, категорія «довіра» є етичною категорією, що знаходиться на межі досліджень філософії, соціології, психології та інших наук; по-друге, продовжується реформування інституту адвокатури та чинного законодавства, яке передбачає удосконалення законодавчої регламентації принципу конфіденційності та інституту адвокатської таємниці.

Формування довірчих відносин є складним та тривалим процесом, на який може впливати ряд чинників. У найбільш загальному вигляді до таких чинників слід віднести: 1) компетентність (чинник тісно

пов'язаний із досвідом та успіхом діяльності адвоката); 2) привабливість (охайний вигляд, діловий стиль одягу, високий рівень загальної культури, дотримання норм етикету тощо); 3) психологічну врівноваженість (здатність спокійно, стримано спілкуватися, бути здібним до роботи в умовах високої психологічної напруженості); 4) чесність та добропорядна репутація адвоката (яка викликає почуття довіри до адвоката).

Вивчаючи проблематику довірчих відносин, закономірним постає питання щодо моменту їх виникнення між адвокатом та клієнтом. Відповідаючи на нього, варто підтримати точку зору Н.М. Бакаянної, яка відзначає, що довірчі відносини між адвокатом та клієнтом, звичайно ж, встановлюються значно пізніше, ніж під час прийняття доручення: у ході виявлення адвокатом професійних та особистих якостей, надання клієнту конкретної допомоги порадою чи на ділі [3, с. 164].

Проте, якщо рівень довіри може зрости, то, закономірно, може і зменшитися, наприклад, у разі невиконання або неналежного виконання своїх професійних обов'язків, порушення правил адвокатської етики. У зв'язку з цим доцільним буде проведення дослідження щодо коливання рівня довіри клієнтів до адвокатів, які надавали їм професійну правничу допомогу на кожній із стадій взаємовідносин.

Одним з найважливіших факторів, що може негативно вплинути на рівень довіри вважаємо порушення адвокатом вимог конфіденційності. З метою поглиблення цієї тези варто звернути увагу на точку зору Ципкіна А.Л., який відзначав, що для того, щоб гідно виконувати те призначення, до якого покликані адвокати, їм передусім необхідна довіра клієнта. Її не може бути там, де немає впевненості у збереженні таємниці [4, с. 152].

Варто відзначити, що положення щодо встановлення довірчих відносин знайшло своє відображення як на міжнародному, так і національному рівнях. Так, відповідно до п. 2.2. «**Довіра** і особиста порядність» Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, **довірчі** відносини між адвокатом і клієнтом можуть виникнути лише у разі відсутності в останнього сумнівів щодо чесності і сумлінності адвоката [5].

У Правилах адвокатської етики (надалі – ПАЕ) в ст. 10 закріплено, що дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою **довірчих** відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва [6]. У зв'язку зі значенням довіри у відносинах «адвокат-клієнт», вбачається недостатньою опосередкована згадка цієї засади в чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (заборона допиту адвоката, його помічника, стажиста та ін. осіб стосовно інформації, яка містить адвокатську таємницю крім випадків, коли особа, яка **довірила** відповідні відомості, не звільнила від обов'язку зберігати таємницю). Крім того, законопроект «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 від

06.09.2018 р. також не містить вказівки на довірчий характер відносин між адвокатом та клієнтом.

Проте довіра виступає одним з найважливіших засад взаємодії адвоката з клієнтами, а тому вона заслуговує на увагу у дослідженнях, що присвячені адвокатській діяльності, потребує законодавчого закріплення в ст. 4 «Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності» чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Список використаної літератури:

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. Розов І. Комунікативна підготовка співробітників правоохоронних органів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://textbook.com.ua/mentedzhment/1473451639/s-18>
3. Бакаянова Н.М. Етичні аспекти прийняття адвокатом доручення на ведення справи // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – С. 163-168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v39/28.pdf>
4. Бірюкова А. М. Довіра як етична основа відносин адвоката з клієнтом (міжнародний та вітчизняний вимір) // Вісник кримінального судочинства: Науково-практичний журнал. – 2017. – № 3. – С. 149-154.
5. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/A4QYVb>
6. Правила адвокатської етики від 09.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/pXWtc4>

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, довіра, конфіденційність, адвокатська етика.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, доверие, конфиденциальность, адвокатская этика.

Key words: advocate, advocate's activity, trust, confidentiality, ethic of advocate.

ДУЖЕНКОВ МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ТА ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Одним з головних обов'язків держави є забезпечення прав і свобод людини, у тому числі дітей, серед яких є право на безпечне дитинство при достатньому життєвому рівні, право на опіку та піклування, виховання з боку батьків або осіб, що їх замінюють охорону здоров'я та лікування, відпочинку, доступ до безоплатної повної загальної та

професійної освіти, право на справедливий судовий розгляд із забезпеченням права на захист на всіх стадіях кримінального процесу та цивільних прав.

Стан підліткової злочинності в державі викликає глибоку занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів її попередження. Одним із яких є створення ювенальної юстиції та відновного правосуддя. Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України у 2016 році 4218 осіб вчинили кримінальні правопорушення, з них до 14 років – 218 осіб, 14 – 15 років 1127 осіб, 16-17 років 2873;

у 2017 році 4510 осіб вчинили кримінальні правопорушення, з них до 14 років – 212 осіб, 14 – 15 років 1337 осіб, 16-17 років 2961;

у 2018 році 3980 осіб вчинили кримінальні правопорушення, з них до 14 років – 176 осіб, 14 – 15 років 1240 осіб, 16-17 років 2564, застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою – 107, засуджені – 2103, закриті судом – 404 [1].

На сьогодні існують детальні розроблені світовим товариством стандарти ювенальної юстиції, у тому числі Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р., Європейська Конвенція про здійснення прав дітей, Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення судочинства у справах неповнолітніх (Пекінські правила), затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10/33 від 10 грудня 1985 р., Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинності неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи), прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 45/112 від 14 грудня 1990 р., Рекомендації CM/REC (2008) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (зокрема, Україні), Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів від 5 листопада 2008 р., Основні правила застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах Економічна і Соціальна Рада ООН, 24 липня 2002 р., які є міцним підґрунтям формування системи ювенальної юстиції у будь-якій країні світу. Вони відбивають сучасне ставлення світової спільноти до необхідності особливого правового захисту неповнолітніх правопорушників, вік яких є однією з головних причин особливого правового захисту їх прав та охоронюваних законом інтересів [2, с. 20].

Державна політика України у сфері захисту прав дитини відповідно до вимог Основного Закону та внаслідок виконання міжнародних зобов'язань скерована на розвиток нового пріоритетного напрямку – ювенальної політики України. Однією з її стратегічних цілей є створення системи юстиції щодо дітей та визначення ефективних механізмів її розвитку, що спрямовані на захист прав і свобод дітей, які опинились у конфлікті з законом або у ролі свідків чи жертв злочинів, посилення відповідальності держави і суспільства за процес їх соціалізації / ресоціалізації та перевиховання, підвищення рівня правового та соціального захисту, зменшення рецидивної злочинності неповнолітніх тощо [3, с. 16].

Ювенальна юстиція повинна базуватися на:

- відновному правосудді (restorative justice) – це новий підхід до розв'язання правових конфліктів, який ґрунтується на зосередженні уваги на відшкодуванні заподіяної потерпілим шкоди, породженні в правопорушників почуття відповідальності за їхні дії та залученні громади до розв'язання конфлікту за умови активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків, на примиренні та розробленні угод між потерпілими й правопорушниками для досягнення бажаних результатів та відшкодувань [4, с. 5-6]. Зокрема угода, про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим передбачена главою 35 статті 468 КПК України. Це свідчить про ще один крок до впровадження відновного правосуддя. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть вести як представники, так і за допомогою іншої особи, мова йде про медіацію. Це означає, що неповнолітній правопорушник розглядається державою насамперед не як об'єкт репресії а як об'єкт реабілітації.

Позитивним зрушенням на мій погляд є те, що в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» передбачена спеціалізація судів, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Однак з позитивними тенденціями в цьому напрямку є низка невирішених питань, а саме до цього часу в Україні відсутні спеціалізовані суди у справах неповнолітніх. Справи відносно неповнолітніх розглядаються у судах загальної юрисдикції, суддями які окрім справ відносно неповнолітніх розглядають справи дорослих правопорушників, через це на мою думку не можливо в повній мірі забезпечити захист прав і свобод дитини, під час судового розгляду справи. Відсутність у процесуальному законодавстві спеціальних вимог до прокурора чи слідчого судді, який здійснює кримінальне провадження щодо неповнолітнього також є неприпустимим. На мою думку судді повинні мати окрім юридичної освіти, ще педагогічну або освіту психолога.

На мою думку більш сприйнятлива для України є континентальна модель ювенальної юстиції, за основу можна взяти модель ювенальної юстиції Франції. Система кримінального судочинства щодо неповнолітніх цієї країни має чітко виражену реінтеграційну спрямованість, а її суб'єктами є не тільки правопорушники, а й діти, які потрапили в соціально небезпечні ситуації ще до вчинення протиправного діяння. Наприклад ст.2 Ордонансу «Правопорушення неповнолітніх» від 2 лютого 1945 р. передбачає переважне застосування заходів захисту, нагляду та сприяння перед кримінальним покаранням. До того ж певна система заходів по захисту неблагополучних дітей передбачена також в Цивільному та Цивільно-процесуальних кодексах Франції, однак і тут головною ланкою по їх застосуванню виступає ювенальний суддя [5, с. 24]. Позитивними елементами французької моделі ювенальної юстиції є перевага виховних заходів над каральними, спеціалізація судів, які займаються виключно справами неповнолітніх, окремі суди, які є окремою судовою інстанцією, їхня юрисдикція поширюється на всі справи щодо неповнолітніх, робота психологів з неповнолітніми, ведення соціального дослідження неповнолітнього правопорушника,

яке оформлюється як соціальне досье. Запозичені та впроваджені в правову систему України елементи ювенальної юстиції Франції стануть дієвим способом превенції злочинності та відновного правосуддя.

Можна погодитись з Н.В. Ортинською, яка розглядає ювенальну юстицію як комплексну систему з її основоположними елементами для повного і дієвого застосування в суспільстві. Її складниками вбачає не лише суди (судді, адвокати, соціальні працівники служби пробації, судові вихователі, працівники правоохоронних органів, слідства), а широку інституційну систему органів, які функціонували б комплексно (від початкової до стадії виконання покарань та ресоціалізації неповнолітнього) [6, с. 361].

Отже, в правовому плані ювенальна юстиція включає масиви норм матеріального та процесуального права, в інституціональному плані – низку державних та недержавних установ та організацій, діяльність яких спрямована на протидію правопорушенням дітей та молоді, захист їх від несприятливих наслідків правопорушень та повернення їх до суспільного життя [7, с. 10].

Підводячи підсумки можна зробити висновки, що в Україні необхідно створити ювенальну юстицію яка б була спроможна забезпечити права дітей які перебувають у конфлікті з законом та потрапили у несприятливі життєві обставини. Спираючись на міжнародний досвід, міжнародно правові акти, необхідно прийняти низку законодавчих актів, які слугуватимуть фундаментом для запровадження ювенальної юстиції яка б базувалась на нових сучасних підходах реагування на злочини та профілактику правопорушень а саме відновному правосудді, охоронній та реабілітаційній функціях, соціальній адаптації, ресоціалізації та введенні такої процедури як медіація яка має стати невід'ємною частиною відновного правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько – слідчої діяльності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
2. Ювенальна юстиція в Україні : навч.-метод. посібник / Є.М. Гідулянова. – Одеса : Юридична література, 2013. – 20 с.
3. Міжнародно-правові акти у сфері ювенальної політик / Інститут законодавства Верховної Ради України, Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. – К.: ФО-П Буря О.Д., 2014. – 16 с.
4. Організація профілактики правопорушень та застосування програм відновного правосуддя в діяльності кримінальної міліції у справах дітей: Навчальний посібник / Кол. авторів: Бухтіарова Т.М., Горова А.О., Коваль Р.Г., Лазаренко О.О., Мороз Л.І., Ростомова Л.М., Яковенко С.І. – Київ: Український Центр Порозуміння, 2009. – С. 5, 6.
5. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія / В.В. Романюк. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 24 с.
6. Правовий статус неповнолітніх : теоретико-правове дослідження [Текст] : монографія / Н.В. Ортинська. – Львів : СПОЛОМ, 2016. – 361 с.

7. Ювенальна юстиція: Навчальний посібник / Кол. авторів: Гусев А.І., Костова Ю.Б., Крестовська Н.М., Семікоп Т.Є., Терещенко І.Г., Шмеріга В.І.; За заг. ред. Крестовської Н.М. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. – 10 с.

Ключові слова: права дітей, ювенальна юстиція, суд, неповнолітні, ювенальне законодавство.

Key words: children's rights, juvenile justice, court, minors, juvenile law.

Ключевые слова: права детей, ювенальная юстиция, суд, несовершеннолетние, ювенальное законодательство.

ЛЮЛЬЧУК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

Національна академія внутрішніх справ,
кафедра цивільного права і процесу, аспірант

ПРАВОВА ПРИРОДА НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Право на правову допомогу є одним із невід'ємних прав людини, котре має конституційний характер як гарантована державою можливість кожної особи отримати правничу допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права [1].

Загальнотеоретичні аспекти права професійну правничу допомогу досліджувались у наукових працях таких вчених, як М.Антонович, О.Бандурка, О.Банчук, О.Гнатів, А.Грушицький, Д.Гудима, М. Демкова, С.Добрянський, Р.Кассен, В.Копейчиков, В.Котюк, М.Кузінс, Р.Куйбіда, В.Панченко, П.Рабінович, О.Скакун, Р.Титикало, Ю.Тодика, О.Юшкевич тощо. Втім правова природа надання правничої допомоги наразі досліджена недостатньо.

Слід зауважити, що з 02 червня 2016 року Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [2] було змінено статтю 59 Конституції України – слово «правову» замінено словами «професійну правничу». Тож на сьогодні стаття 59 Конституції України має наступний вигляд: «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [3].

У 2017 році процесуальне законодавство України зазнало змін, які, серед іншого, передбачають запровадження аналогічного до конституційного юридичного поняття – «правнича допомога» [4]. За змістом відповідних статей, «правнича допомога» – це складне поняття, яке включає в себе різні види, одним з яких є професійна правнича допомога. Водночас, законодавство України містить визначення поняття «правова допомога», яке застосовується, зокрема, у нормах Законів України «Про безоплатну правову допомогу» [5] й «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6]. Втім слід констатувати, що поняття «право-

ва допомога» й «правнича допомога», так само, як і «юридична допомога» є синонімами.

В «Основних положеннях про роль адвокатів», прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам (1990 рік) під правом на юридичну допомогу розуміється: право на звернення за допомогою до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту на всіх стадіях кримінальної процедури (п. 1); право на юридичну допомогу бідних і незаможних людей (п. 3); право на консультацію про права та обов'язки (пп. а) п. 13); право на отримання допомоги клієнтом будь-яким законним способом та вчинення адвокатом правових дій для захисту інтересів клієнта (пп. б) п.13); право на отримання допомоги в судах, трибуналах та адміністративних органах (пп. в) п. 13) [7]. За змістом Резолюції Комітету міністрів Ради Європи «Про юридичну допомогу та консультації» від 2 березня 1978 року № (78) 8 поняття «юридична допомога» та «юридичні консультації» є рівнозначними, причому під юридичною допомогою слід розуміти: можливість особи використовувати або захищати свої права у будь-яких судах, компетентних виносити рішення у цивільних, торгових, адміністративних, соціальних чи податкових справах (п.1); усі витрати, понесені особою, якій надається юридична допомога, у ході захисту своїх прав, і, зокрема, гонорари адвокатів, мита, витрати на експертизу, відшкодування витрат свідків і витрати на переклад (п.2); звільнення від внесення затрат або депозиту на покриття судових витрат (п. 3). У свою чергу, поняття «юридична консультація» включає забезпечення особам, які перебувають в економічно несприятливому становищі, можливість одержання необхідної юридичної консультації з усіх питань, що можуть стосуватися їхніх прав та інтересів (п.12) [8]. За змістом статті 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [5], правнича допомога – це надання правових (правничих) послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. У свою чергу, правові послуги – це надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, забезпечення захисту особи від обвинувачення, а також надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Отже, за своєю правовою природою правнича допомога становить надання послуг, причому, за змістом статті 131² Конституції України [3], такі послуги повинні бути професійними і надаватись виключно адвокатами у здійсненні представництва іншої особи в суді, а також захисту від кримінального обвинувачення. При цьому законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів і референдумів, у малозначних спорах, а також щодо представництва малолітніх або неповнолітніх осіб та осіб, визнаних судом недієздатними або дієздатність яких обмежена. Перехідними

положеннями до відповідних конституційних змін було передбачено поетапний алгоритм введення виключного представництва в суді як для адвокатів, так і для прокурорів залежно від рівня інстанції. Також, згідно з частиною 2 статті 60 Цивільного процесуального кодексу України [9], представником (не адвокатом) при розгляді спорів, що виникають із трудових відносин, і в малозначних справах може бути особа, яка досягла 18 років і має цивільну процесуальну дієздатність. Отже, правничі послуги надаються не тільки особами, що мають статус адвоката, але й іншими фаховими правниками та юридичними особами правничої спеціалізації.

Розвиток сфери надання правничих послуг в умовах сьогодення вимагає адекватного правового регулювання. Оскільки надання правничої допомоги за своєю правовою природою належить до категорії послуг і договірних відносин, регулювання відповідних правовідносин може здійснюватися відповідно до положень Глави 63 Цивільного кодексу України («Послуги. Загальні положення») [10], а також положеннями щодо договорів доручення, підяду тощо, якщо це не суперечить закону, а також особливостям предмета договору. Втім застосування даних норм до договору про надання правничої допомоги видається досить складним внаслідок особливостей його предмета, який може представляти послуги як юридичного характеру в інтересах замовника (судове представництво), так і послуги фактичного характеру (консультування а, складання процесуальних документів, ведення перемовин тощо). Не менш складним видається питання щодо контролю якості правничих послуг, зокрема, застосування до договорів про надання правничої допомоги положень законодавства про захист прав споживачів, та підстав юридичної відповідальності за надання правничої допомоги неналежної якості.

Так, оскільки юридичною підставою цивільно-правової відповідальності виступає її закріплення в нормах цивільного права, з метою створення реальних можливостей реалізації цивільно-правової відповідальності за неналежне надання правової допомоги, у законодавстві повинні бути закладені правові засади застосування відповідальності та встановлені гарантії її застосування. Зокрема, сторони за договором надання правничої допомоги повинні мати у своєму розпорядженні достатні майнові можливості, які б створювали гарантії застосування відповідальності у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Важливим є також питання і страхування майнової відповідальності правників, щодо якого доцільно запровадити обов'язковість.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу, N 1-23/2009) від 30.09.2009 р.: [Електронний ресурс]. – Режим дос-

- тупу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09/ed20140302/sp:max20> (дата звернення 02.04.19)
2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 02.04.19)
  3. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр (дата звернення 02.04.19)
  4. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.17 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 02.04.19)
  5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення 02.04.19)
  6. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. (в редакції від 05.01.2017 р.): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 01.04.19)
  7. Основні положення про роль адвокатів: прийнята VIII Конференцією ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 01.04.2019).
  8. Резолюція (78) 8 Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації від 02.03.1978 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_132 (дата звернення 02.04.19)
  9. Цивільний процесуальний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 02.04.19)
  10. Цивільний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 02.04.19)

Ключові слова: права людини, право на правову допомогу, юридичні послуги, договір про надання правничої допомоги.

Ключевые слова: права человека, право на правовую помощь, юридические услуги, договор о предоставлении правовой помощи.

Key words: human rights, the right to legal aid, legal services, the contract on the provision of legal assistance.

СЕКЦІЯ 18.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

СТРЕЛЬЦОВ ЄВГЕН ЛЬВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

УКРАЇНСЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ: ПРОСТЕ І СКЛАДНЕ

Складність сучасних соціальних процесів, які відбуваються на світовому рівні, в зарубіжних країнах та в Україні, потребують, поруч з необхідністю постійного удосконалення функціонування політичної, економічної, соціальної та інших суспільних сфер, більш чіткого соціального контролю за такими заходами та забезпечення для цього необхідного суспільного спокою та громадської стабільності [1, с. 221-224]. Саме соціальний контроль як система соціальної регуляції повинен в цьому напрямку організовувати поведінку людей – членів суспільства. В цілому, соціальний контроль являє собою механізм самоорганізації (саморегуляції) і самозбереження суспільства шляхом встановлення і підтримки в такому суспільстві необхідного порядку, в тому числі і нормативного порядку (правопорядку), усунення (нейтралізація, мінімізація) нормопорушуючої (девіантної) поведінки [2, 44]. До цього потрібно додати, що у періоди реформ і соціальних трансформацій соціальний контроль набагато частіше стає або надмірним, або недостатнім, що теж необхідно враховувати.

Є різні види достатньо ефективного соціального контролю, причому їх ефективність реальна, а не проголошена, багато в чому залежить від того ментального, морально-етичного становища, яке існує в суспільстві. Наприклад, значні соціальні інститути (власність, родина, громадська думка), форми оцінки соціального рівня особи в суспільстві, зокрема рівня престижу особи в суспільній системі, існуючі правила соціальної стратифікації (соціально-економічної диференціації) та інш, можуть здійснювати реальний вплив на поведінку значних груп осіб в суспільстві, планування ними свого життя.

Поруч з вказаними видами соціального контролю значне місце посідає і право, яке, як відомо, має своє відмінності в цій системі. Перше полягає в тому, що, як відомо, реальність правових приписів забезпечується державно-владним примусом, і, друге – право потрібно розглядати як форми закріплення не стільки індивідуальних, скільки спільних інтересів, які притаманні (повинні бути притаманними) більшості членів суспільства [2, 45-51]. Ці ознаки мають усі і кожна галузь права, але, в той же час, кожна з них має свої особливості, в залежності від предмету, основного методу та функції. Має такі особливості й кримінальне право. При цьому не слід розглядати кримінальне право як засіб, який містить тільки репресивно-каральні заходи.

Кримінальне право має, образно кажучи, багато можливостей для здійснення свого «особистого» соціального контролю [3], сутність яких полягає в тому, що практично усі засоби, що воно має і які спрямовані на індивідуальну (групову) свідомість і поведінку людини, можливо віднести до таких можливостей. Потрібно враховувати, що такі засоби можуть мати різну змістовну насиченість. Визнання конкретного діяння (групи діянь) злочинним, встановлення підстав кримінальної відповідальності, встановлення конкретних видів покарання, визначення інших засобів кримінально-правового характеру тощо традиційно відносять до кримінально-правових заходів. Але не потрібно виключати з цього переліку і ті положення кримінального права, які, так би мовити, напрямку не мають такого визначення, але, на нашу думку, можуть не меншою мірою, ніж безпосередній кримінально-правовий спосіб, впливати на свідомість і поведінку людей, схилити їх до необхідного уточнення своїх соціальних орієнтирів, здійснюваних вчинків. До цього можливо віднести підстави звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування. Для цього у кримінальному праві також існують заохочувальні норми, які стимулюють позитивну поведінку та ін. Все це, умовно кажучи, можливо визнати «простим» в такій оцінці кримінального права як виду соціального контролю. В цілому, ця сукупність обставин, перелік яких можна розширити, дозволяє вважати кримінальне право одним з ефективних видів правового соціального контролю, на який покладене важливе «персоніфіковане» соціально-правове завдання.

Водночас, включення кримінального права в систему соціального правового контролю, незважаючи на його предметну «персоніфікацію», не повинно оцінюватися поза своїм соціальним контекстом. Соціальна, а скоріше – соціально-правова ефективність є найважливішим різновидом ефективності права, що характеризує розвиток правових галузей на конкретному етапі державного будівництва, в тому числі і кримінального права. При цьому, соціальна ефективність кримінального права може бути розглянута в більш широкому та більш вузькому сенсі. В більш вузькому сенсі – це досягнення за допомогою правового впливу конкретних соціальних цілей, досягнення соціально-значущих резуль-

татів. В широкому сенсі, що не потрібно відкидати, досліджуючи і кримінальне право, соціальний контроль повинен забезпечувати соціальне корисне існування і розвиток особистості, членів різних соціальних груп, забезпечення результативної взаємодії особистості, суспільства і держави в рамках встановленого правопорядку. Правовий вплив, який здійснюється, має всіляко сприяти соціальній активності при максимальному скороченні соціальної конфліктності. Для кримінального права таке скорочення соціальної конфліктності реалізується за рахунок виділення і заборони діянь, які вважаються шкідливими для особи, суспільства, держави.

Водночас, спроба надати цим обставинам не тільки і не стільки формальної (зовнішньої) форми, а й наповнити їх необхідним змістом завжди, що потрібно підкреслити, породжує відповідні питання. Причому такі питання, які багато в чому пов'язані з конкретним етапом розвитку держави та тією суспільно-політичною, економічною, соціальною та іншою обстановкою, що в ній існує, міжнародним становищем та положенням цієї держави у міжнародному середовищі та інші значні соціальні обставини можуть бути більш або менш «еволюційними». Таким чином, кримінальне право виступає водночас як певний державний «продукт», який державою і «створюється». Але, в той же час, після свого народження, кримінальне право отримує і так звану зворотну можливість впливу на функціонування держави. На це завжди потрібно звертати увагу, аналізуючи цю проблему. Виходячи з цього, потрібно враховувати, що наповнення конкретним змістом принципових інститутів кримінального права – це складна, організаційно-змістова діяльність, яка повинна враховувати багато соціально-правових обставин та мати зримі (не утопічні) мети існування цього виду правового соціального контролю [4, 154-157].

Список використаної літератури:

1. Кузьменко Т.М. Соціологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 320 с.
2. Соціологія / За заг. ред. проф. В.П. Андрущенко, М.І. Горлата: Х., 1998. 350 с.
3. Ніжиборська Л.А. Основні види соціально-нормативних регуляторів. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013'3, с. 45-51
4. Потрібно розрізняти кримінальне право як один з нормативно-правових видів соціального контролю від, певною мірою, відокремленого напрямку державної діяльності – соціального контролю над злочинністю. Так, кримінально право створює систему заходів, яка може бути використана для запобігання злочинності, але в даній публікації мова йде про інші аспекти використання кримінального права як виду соціального контролю.
5. Стрельцов Є.Л. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної на-

уково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2, відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 784 с.

Ключові слова: соціальний контроль, види соціального контролю, соціально-правовий контроль, кримінальне право.

Ключевые слова: социальный контроль, виды социального контроля, социально-правовой контроль, уголовное право.

Key words: social control, kinds of social control, social legal control, criminal law.

МИРОШНИЧЕНКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІЙНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ ПОКАРАНЬ, ЩО МОЖУТЬ БУТИ ПРИЗНАЧЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМ ПРАВОПОРУШНИКАМ

Діюче кримінальне законодавство України передбачає обмежений перелік покарань щодо неповнолітніх правопорушників. З одного боку це відповідає принципу гуманізму, а з другого боку, має місце неузгодженість із санкціями статей Особливої частини КК України, що завдає певні складнощі при призначенні покарання неповнолітнім правопорушникам.

Слід звернути увагу на існуючі в КК України обмеження застосування деяких видів покарань щодо неповнолітніх правопорушників. Такі види покарань як арешт, виправні роботи та громадські роботи призначаються лише особам, які досягли 16 річного віку, а обмеження волі взагалі не призначається неповнолітнім. Але позбавлення волі (найбільш суворий вид покарання) може бути призначений неповнолітнім правопорушникам з 14 років. Штраф призначається лише неповнолітнім, що мають самостійний дохід, кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення.

Стаття 22 КК (ч.2) надає вичерпний перелік злочинів (кримінальних правопорушень), за які кримінальна відповідальність може наставати від 14 до 16 років.

Проаналізувавши перелік видів покарань (с. 98 КК), які можуть бути застосовані до неповнолітніх правопорушників, слід зробити висновок що більшість з них не може бути призначена особам у віці від 14 до 16 років. Хоча ці види покарань розташовані у порядку від найменш суворого до більш суворого виду покарань, тому суд повинен звертати увагу перш за все на менш суворі види покарання що не пов'язані з позбавленням волі.

Якщо це кримінальний проступок або нетяжкий (середньої тяжкості) необережний злочин вчинений вперше, то ще можливе обговорювати питання про застосування примусових заходів виховного харак-

теру в порядку ст. 97 КК. В інших випадках, залишається призначати лише найбільш суворий вид покарання – позбавлення волі, що не відповідає принципу гуманізму. Тому необхідно переглянути перелік видів покарань не пов'язаних із позбавленням волі відносно можливості їх призначення неповнолітнім правопорушникам.

Вважаємо, якщо неповнолітня особа вже працює, то до неї можливе застосування виправних робіт за місцем роботи з 15 років. Крім того, слід розглянути можливість призначення неповнолітнім деяких видів громадських робіт, якщо особа є працездатною та вчинила кримінальне правопорушення у віці з 14 до 16 років. Наприклад, такі види нетяжких робіт як прибирання вулиць, парків, поміч хворим у лікувальних закладах та інші види не тяжких робіт.

Арешт є фактично короткостроковим позбавленням волі. Якщо до осіб, за злочини що передбачені у переліку ч. 2 ст. 22 КК, можливе застосування позбавлення волі (від 6 міс. до 10 років), так чому ж не може бути застосований такий вид покарання як арешт, він є менш суворим видом покарання (для неповнолітніх строк арешту від 15 до 45 днів). В таких випадках йдеться про осіб, яким виповнилося 14 років на час вчинення кримінального правопорушення за злочини, передбачені у ч. 2 ст. 22 КК України. Арешт може бути призначений за вчинення кримінальних проступків або за нетяжкі злочини, наприклад за грабіж (ч. 1 ст. 186 КК). Крім того, слід обговорити питання про так званий домашній арешт, який застосовується у законодавстві деяких зарубіжних країн.

Так, санкція ч. 1 ст. 185 КК передбачає такі види покарань як штраф, громадські, виправні роботи, арешт та позбавлення волі на строк до трьох років. Відповідальність за крадіжку настає з 14 років. За діючим кримінальним законодавством України неповнолітньому у віці від 14 до 16 років можливо вибрати та призначити лише позбавлення волі, цей вид покарання є найбільш суворим із зазначених у санкції цієї статті. Чи є це гуманним та справедливим покаранням щодо неповнолітньої особи яка вчинила нетяжкий злочин? Таких прикладів можливо навести забагато.

Вважаємо, що такий вид покарання як обмеження волі також доцільно застосовувати до неповнолітніх правопорушників, але з 16 років, це менш суворий вид покарання ніж позбавлення волі. За нетяжкі злочини (злочини середньої тяжкості) в альтернативних санкціях статей Особливої частини КК позбавлення волі на строк до 5 років частіше за все передбачене в альтернативі з обмеженням волі на той самий строк. Наприклад, ч. 2 ст. 126 КК, яка має санкцію: «карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк», надає можливість застосувати до неповнолітнього лише позбавлення волі. За санкцією ч. 2 ст. 296 КК (хуліганство) також може бути призначене покарання лише у виді позбавлення волі, тому що обмеження волі взагалі не застосовується до неповнолітніх правопорушників. Ці неузгодженості можливо подолати шляхом доповнення переліку видів покарань, передбаченого ст. 98 КК таким видом пока-

рання як обмеження волі. Обмеження волі відбувається у спеціальних виправних установах відкритого типу без ізоляції від суспільства, де є можливість спілкуватися з рідними. За засудженими також здійснюється нагляд та залучення до праці, якщо вони працездатні та досягли 16 річного віку.

Перелічені види покарань є менш суворими ніж позбавлення волі, тому слід доповнити перелік видів покарань обмеженням волі, та уточнити вік неповнолітніх щодо можливості призначення арешту, виправних і громадських робіт. Їх застосування забезпечить більш гуманний підхід щодо неповнолітніх правопорушників, та надасть можливість суду індивідуалізувати відповідальність та покарання в межах альтернативних санкцій статей Особливої частини КК України.

Відносно додаткових видів покарань щодо неповнолітніх правопорушників, теж треба внести деякі уточнення, а саме, про які такі посади може йти мова стосовно неповнолітніх осіб? Вважаємо за необхідне залишити лише такий додатковий вид покарання як «позбавлення права займатися певною діяльністю».

Основна проблема співвідношення загальної системи покарань (ст. 51 КК), що застосовується до повнолітніх, із спеціальною системою (ст. 98 КК), що має відношення до неповнолітніх, вбачається у тому, що вони повинні відповідати типовим санкціям, які передбачені при класифікації окремих видів кримінальних правопорушень (ст. 12 КК). Санкції статей Особливої частини КК не враховують вік неповнолітніх правопорушників і фактично пристосовані лише до загальної системи покарань. Тому на практиці при призначенні покарання неповнолітнім правопорушникам виникають певні складнощі.

Якщо врахувати перелічені пропозиції щодо уточнення переліку видів покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх правопорушників, то не буде складнощів при призначенні їм (неповнолітнім) покарання.

Крім того, в розділі 15 Загальної частини КК необхідно передбачити статтю 97-1 Цілі покарання щодо неповнолітніх. Поряд із виправленням та запобіганням вчиненню нових злочинів, передбачити таку ціль як перевиховання неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення.

Вважаємо, що в стаття 51 КК та стаття 98 КК повинні мати не тільки перелік видів покарань, а бути загальною та спеціальною системами покарань, що матимуть вичерпний перелік видів покарань. Крім того, ці системи покарань повинні бути узгоджені з санкціями статей Особливої частини КК України.

Список використаної літератури:

1. Мирошниченко Н. А. Пропозиції щодо вдосконалення кримінального кодексу України // Вісник Південного регіонального центру національної Академії правових наук України, 2015, № 5, с. 176-181.

2. Мирошніченко Н. А. Деякі проблеми Загальної частини кримінального права: монографія : Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані. – Миколаїв, 2016, с. 661-671.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, система покарань, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі.

Ключевые слова: несовершеннолетние правонарушители, система наказаний, общественные работы, исправительные работы, арест, ограничение свободы.

Key words: juvenile offenders, punishment system, community service, correctional labour, arrest, restriction of freedom.

ТУЛЯКОВ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
суддя ad hoc ЄСПЛ, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

ТРЕНД УПОВІЛЬНЕНОЇ ШИЗОФРЕНІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Уповільнена (вялотекущая – рос.) шизофренія – діагноз хвороби дисидентського руху колишнього СРСР. Достатньо було публічно висловити свою незгоду із пануючою ідеологією, щоб уповноважена особа КДБ СРСР прийняла відповідні кроки, які могли були б закінчитися поміщенням вільнодумця у психіатричну клініку із названим діагнозом. Застосування державного насильства у вигляді перманентних примусових заходів медичного характеру зумовлювалося як соціальною практикою, так і можливостями безкарного застосування позасудової репресії та зловживання владою.

Час минав. Але проблеми залишилися.

Диверсифікація практик поводження зі злочинцями є неминучим трендом часу.

Це свідчить про тенденцію зміни позиції держави відносно девіантів: від знищення, ізолювання від суспільства й примусового лікування до соціальної адаптації та добровільності терапії. Сучасне постіндустріальне суспільство переходить до цивілізованих форм насильства, оскільки останнє нікуди не зникає, а на місце брутальних технологій реалізації насильства приходять його субституційовані та латентні форми: наприклад, на місце фізичного насильства приходять психіатричне лікування [1, с. 461].

Відповідно в системі заходів кримінально-правового регулювання виникають паралельні покаранню заходи безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації. Особа, винна в вчиненні злочину зобов'язана понести кримінальну відповідальність, проте форми реаліза-

ції останньої різняться: від обов'язкового обмеження прав до соціальної та особистої реабілітації та ресоціалізації.

До того ж стосовно осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, зміна форм реалізації державного примусу зумовлена:

- конвергенцією соціологічних та позитивістських теорій причин злочинності відносно заходів поводження з правопорушниками;
- переповненістю кримінально-виконавчих установ [2];
- спрямованістю європейської та світової кримінальної політики на застосування кримінально-правових заходів, альтернативних позбавленню волі;
- мовчазному визнанню існування категорії невинуватих злочинців, до яких застосування покарання не приносить свого профілактичного ефекту.

Виникають форми кримінально-правового регулювання поведінки, спрямовані на фізичне усунення можливостей скоєння злочину (хімічна кастрація та стерилізація для педофілів), інформаційну стигматизацію (зобов'язання розповсюдження інформації про кримінальне минуле), примусове психіатричне та психологічне поводження, обов'язкова соціальна реабілітація.

Лімітом кари за злочин завжди виступала суспільна небезпека діяння, проте, з розвитком антропологічного підходу, держава все частіше використовує додаткові форми примусу, які по своїй каральній сутності можуть не відрізнятися від основних, але несуть іншу ідеологічну спрямованість. Так, наприклад, у Німеччині (ст. 62 КК), окрім покарання, існують заходи корекції та превенції (психіатричні примусові заходи медичного характеру, примусова детоксикація та превентивне утримання під вартою). Завдання останнього не тільки реабілітація суспільно-небезпечних злочинців, але й захист суспільства від дій таких осіб. Ці заходи зорієнтовано не тільки на суспільну небезпечність діяння, але й на ознаки невинуватості злочинця, його потенційну небезпеку для розвитку суспільства. Слід зазначити, що застосування практик превентивного ув'язнення після відбуття основного покарання за мотивами неможливості виправлення особи певним чином протирічить концепту захисту фундаментальних прав людини, та положенням ст. 7 Європейської конвенції з захисту прав людини та фундаментальних свобод.

Поруч з цим, існуюча судова практика у цій сфері більше зорієнтована на захист політичних та соціальних інтересів суспільства та держави, ніж прав людини.

Відома справа *Inseher v. Germany* (ECHR, 2018) [3], у якій заявник стверджував, що застосування до нього превентивного ув'язнення після відбуття основного покарання у вигляді 10 років позбавлення волі протирічить формулі *ne bis en idem*. Задля очевидні порушення ст. 7 Конвенції, Європейський суд став практично на позицію Конституційного Суду Германії, який наголосив, зокрема, що конституційна вимога про розмежування превентивного затримання та позбавлення волі та принципів, викладених у статті 7 Конвенції, вимагає індивідуалізова-

ного та посиленого терапевтичного забезпечення та догляду за відповідними особами. Згідно новому кримінальному законодавству Німеччини, (див., статтю 66с Кримінального кодексу), особи, які перебувають у превентивному ув'язненні, тепер повинні бути затримані в установах, що пропонують їм не тільки умови, більш асимільовані загальним умовам життя, але, зокрема, індивідуальний та інтенсивний догляд для посилення їх готовності брати участь у психіатричному, психотерапевтичному або соціально-терапевтичному лікуванні з урахуванням їхніх потреб. Тобто мета превентивного ув'язнення не у карі та виправленні злочинця, а в превенції суспільства від його потенційних суспільно-небезпечних дій у майбутньому, що пов'язані із особливостями психічного стану особи.

У випадку п.І, засудженого за вбивство з сексуальних мотивів, Європейський суд встановив, що визначивши міру, яка накладається пізніше в порівнянні з обвинувальним вирок, повинно враховувати останню характеристику засудженої особи, яка повинна ґрунтуватися на психічному розладі, що існував на момент накладання заходу, і робить небезпечним подальшу поведінку правопорушника. Заявник, який був покараний за акт сексуального садизму і, ймовірно, вчинить ще одне вбивство, якщо він буде звільнений, був соціально небезпечним для цілей застосування превентивного ув'язнення [3, р. 109].

Отже у певних випадках, держава свідомо йде на зловживання правом на примус з метою захисту громадян від потенційно небезпечних осіб. Питання неефективності спеціальної превенції заходів покарання відносно певних категорій громадян з психічними аномаліями приводить до того, що застосування актів позасудового превентивного примусу до невинуватених злочинців у Європі (Франція, Іспанія, Німеччина, Сполучене королівство) стає все частішим [2].

Україна у таких випадках, на жаль, продовжує шлях застосування примусових заходів медичного характеру з гнучким діагнозом уповільненої шизофренії... У 2016 році у Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини під егідою Програми розвитку ООН в Україні відбулася експертна дискусія, присвячена реформуванню закладів судової психіатрії в Україні. Один із авторів незалежного моніторингового звіту ПРООН професор Роберт Ван Ворен, говорячи про системні порушення прав людини в українських психіатричних закладах, відмітив: «Одну пацієнтку я не ніколи не забуду. Це 25-річна жінка, яка п'ять років тому вбила жінку в супермаркеті. Їй було поставлено розповсюджений діагноз «уповільнена шизофренія» – тренд радянської психіатрії. Перебуваючи вже п'ять років у лікарні, вона зістарилася ніби на 20 років, замість реальних п'яти. До її звільнення залишається ще 5 років. Її найбільше побажання – вивчити англійську мову, щоб після звільнення мати можливість чимось займатись. Проте їй не дозволили це через заборону використовувати MP3-плеєр. Ми бачили зруйновані життя і це все через систему, яка бачить тільки злочин і не бачить людину» [4].

Можливе розгляд питання щодо доцільності превентивного ув'язнення як самостійного заходу кримінально-правового реагування, пов'язаного із застосуванням психокорекційних практик та заходів соціальної реабілітації, є доцільним у процесі реформи діючого кримінального законодавства України, враховуючи високу емоціональну та психічну нестійкість значної кількості українських громадян у сучасних умовах розвитку.

Список використаної літератури:

1. Піронкова О. Ф. Соціальні практики поводження із психічно хворими: соціологічний вимір. Дис... докт. соціологічних наук. Спец. 22.00.04 Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2018. 500 с.
2. Aebi, M. F., & Tiago, M. M. Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe pc-cp/space/documents/pc-cp SPACE I – 2018.
3. Case of Ilınseher v. Germany (Applications nos. 10211/12 and 27505/14). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187540>
4. Від покарання до лікування: заклади судової психіатрії в Україні. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/03/30/-html>

Ключові слова: кримінально-правове регулювання, кримінально-правові заходи, превентивне ув'язнення, поводження з правопорушниками.

Ключевые слова: уголовно-правовое регулирование, уголовно-правовые меры, превентивное заключение, обращение с правонарушителями.

Key words: criminal-law regulation, criminal-law measures, preventive detention, treatment of offenders.

ПОЛЯНСЬКИЙ ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО – ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Минуло вже кілька століть від часу, коли вийшли друком епохальні твори великих митців кримінального права. Що спонукало, наприклад, Беккарія написати його книгу «Про злочини та покарання»? Цей факт добре відомий – криза кримінального права, зумовлена специфікою тогочасних покарань. Адаже скільки не намагалися королі та імператори тих часів досягти тотальної слухняності своїх підданих методами репресії, нічого з цього не виходило: покарання ставали дедалі суворішими та жорстокішими, втім вплив такої стратегії на злочинність був надто відносним. Тому тези Беккарія та інших про те, що

покарання має відповідати злочину, були своєчасними та об'єктивно зумовленими.

Отже, покарання має відповідати злочину. Цей принцип так чи інакше можна зустріти в усіх сучасних кримінально-правових системах розвинутих країн Світу. Втім чи усе так однозначно? Звісно ні. Можна поглянути на систему кримінального права в США. Хіба передбачені кримінальним законом покарання завжди відповідають вчинюваним злочинам? Наприклад, в більшості випадків згвалтування карається довічним позбавленням волі чи позбавленням волі на дуже тривалий термін. В цілому ж існує значний масив злочинів, за які може застосовуватися довічне позбавлення волі, в тому числі у відношенні неповнолітніх осіб. Наслідки такої політики добре відомі: це переповнення пенітенціарних установ. З кожним роком американських в'язнів стає дедалі більше, але що ж зі злочинністю? Добре відомо, що майже в усіх великих американських містах існують такі собі етно-національні гетто, населені маргінальними елементами. Де фактично не діють американські закони. Отже, суворість законів США також компенсується необов'язковістю їхнього виконання. Видається що так. Перший раз постає питання навіщо ж тоді надмірне застосування заходів кримінальної репресії?

Всім добре відомо якою є зворотна сторона цієї медалі. Тривалі терміни покарання у виді позбавлення волі фактично відповідають похованню засуджених заживо. Звісно, якщо злочинець становить для суспільства особливу небезпеку, то такий підхід цілком виправданий. Але що трапляється, коли засуджений до позбавлення волі звільняється з пенітенціарної установи.. років так через 15-20.. Хіба він стає менш небезпечним? Особливо якщо враховувати відсутність соціальних зв'язків, відсутність джерел існування, результати впливу субкультури тощо. Показники рецидиву краще за все свідчать про те, що трапляється потім.

Отже, постає основне питання: чи взагалі позбавлення волі на сучасному етапі розвитку суспільства є раціональним кримінальним покаранням?

Більше того, повертаючись до українських реалій, ми можемо побачити і порушення того самого принципу відповідності тяжкості вчинюваного злочину та покарання за нього. Останніми роками в Україні намагаються боротися з корупцією, при тому переважно заходами кримінальної репресії. Але це має негативні наслідки. Можемо побачити як Загальна частина Кримінального кодексу України перевантажена застереженнями на кшталт «крім осіб, які вчинили корупційні діяння». Видається, що крім корупції в структурі злочинності немає інших, небезпечніших чинників? Крім того, не викликає заперечень і той факт, що верхівка корупційного айсбергу знаходиться далеко за межами досягнення правосуддя. При тому результативність роботи нових антикорупційних органів залишається сумнівною, навряд-чи вони здатні переломити існуючу ситуацію. Втім проблема навіть не в тому: корупція є системним явищем в українському суспільстві, адже

кожний другий чи кожний перший українець так чи інакше з нею зіткалися та змушені були діяти по продиктованим нею правилам. Цьому сприяє в першу чергу низький рівень життя українців, отже причини корупції більше економічні. Звісно, це не стосується «великих» корупціонерів, причини корупції яких, скоріше за все психологічні, а в деяких клінічних випадках навіть психіатричні.

Що ж з цього? Будемо «саджати» всіх корупціонерів? Тоді підемо американським шляхом, що призведе лише до негативних наслідків. Отже, видається, що кримінально-правові заходи, особливо кримінальне покарання у виді позбавлення волі, вже не відповідають викликам сучасності.

Видається, що політики, приймаючи рішення відносно реформування кримінального законодавства, не дуже переймаються статистичними даними та здобутками кримінології взагалі. І це прикро. Адже відомою є аксіома про те, що причини злочинності є доволі диверсифікованими. І кримінально-правові заходи мають відповідати певним причинам злочинності. В якості приклада можна навести таке порівняння: кримінальна відповідальність за корупційні злочини та за жорстоке поводження з тваринами. Причини вчинення таких злочинів кардинально відрізняються, в першому випадку вони економічні, в другому – особисті (зумовлені певними психологічними та ціннісними відхиленнями особистості). Як демонструє статистика, загроза застосування позбавлення волі не зупинила корупціонерів, втім значним чином пригальмувала катів тварин. Звісно, має також значення кардинально різний ступінь латентності зазначених злочинів, адже корупція часто залишається на перший погляд непомітною, в той час як знущання над тваринами залишають сліди вчинення злочину, а також викликають обурення в суспільстві, в той час як корупціонерам суспільство часто навпроти – потурає.

Є підстави вважати, що кримінальне право в своєму сучасному вигляді застаріло і потребує нових ідей та підходів. І що найголовніше – потребує реформування інституту кримінального покарання в цілому. Адже історично відійшли у минуле тілесні покарання, кваліфіковані страти тощо. Настав час обмежити і застосування позбавлення волі випадками, коли ізоляція злочинця від суспільства зумовлена його особливою небезпечністю.

Ключові слова: кримінальне покарання, позбавлення волі, ізоляція злочинця, корупція;

Ключевые слова: уголовное наказание, лишения свободы, изоляция преступника, коррупция;

Key words: criminal punishment, deprivation of liberty, isolation of the offender, corruption.

КВАПА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
доктор юридичних наук, професор

ПОНОМАРЕНКО ВІТА ВОЛОДИМИРІВНА

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ХУЛІГАНСТВО У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Кримінально-правове забезпечення охорони громадського порядку від хуліганства є багатоаспектним. Так, У нормах Кримінального кодексу України встановлено відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України). У ч. 1 ст. 296 КК України дається визначення хуліганства як грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Окремі рекомендаційні роз'яснення щодо уясування ознак такого діяння визначено ще у постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». Зокрема, у п. 4 вказаної постанови вказано, що суди мають відрізняти хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій.

Разом із цим, для забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації фактично вчиненого суб'єкти кримінально-правової кваліфікації перш за все повинні мати чіткі орієнтири щодо чіткості та точності ознак кримінально-правового діяння. У цьому аспекті варто зазначити, що поряд із складом відповідного злочину в Кодексі України про адміністративні правопорушення міститься також такий склад правопорушення як «дрібне хуліганство» (ст. 173 КУпАП) та встановлює адміністративну відповідальність за нецензурну лайку в громадських місцях, образливе чіплення до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян.

Співставлення ч. 1 ст. 296 КК України та ст. 173 КУпАП дає можливість встановити, що при розмежування злочину та адміністративного проступку розмежувальними ознаками є наявність в діянні особи ознак особливої зухвалості або виняткового цинізму. Хоч такі ознаки утворюють склад злочину, КК України не містить їх визначень, що уже саме по собі створює потенційну правову невизначеність для особи щодо характеру відповідальності за фактично вчинені нею дії.

В свою чергу підлягає врахуванню, що вимоги принципу верховенства права та принципу правової визначеності закону у сфері кримінальної юстиції є більш вищими, ніж в інших сферах правового регулювання, оскільки закон України про кримінальну відповідальність не може допускати випадків нечіткого або ж колізійного тлумачення вміщених у ньому понять. У практиці Європейського суду з прав людини, зокрема у п.п. 63, 64 Рішення цього Суду від 11 квітня 2013 року «Веренцов проти України» визначено певні вимоги до правової визначеності закону, якщо йдеться про відповідальність за порушення вимог законодавства. Зокрема вказано, що: «Говорячи про «закон» стаття 7 Конвенції посилається на те ж саме поняття, що й те, на яке посилається Конвенція будь-де у її тексті, – поняття, що охоплює як закони, так і прецеденти. Відповідно, Суд завжди розумів термін «закон» у його «сутнісному» значенні, а не у «формальному». Таким чином, він включав до меж цього поняття як акти нижчого ніж закони рівня, так неписане право. У підсумку, «закон» – це чинне положення, розтлумачене компетентними судами

Більш того, термін «закон» несе якісні вимоги, включно із тими, що стосуються доступності та передбачуваності. Ці якісні вимоги повинні бути дотримані як у розрізі визначення правопорушення, так і покарання, яке це правопорушення тягне за собою. Особа повинна знати із тексту відповідного положення та, у разі необхідності, за допомогою його тлумачення судами, які дії та бездіяльність призводять до кримінальної відповідальності та яке покарання буде призначено за дію та/або бездіяльність, про яку йдеться. Більш того, закон відповідатиме вимозі «передбачуваності», навіть якщо особа має звернутися за відповідною юридичною консультацією для того, щоб оцінити, у тій мірі, що є розумною за цих обставин, наслідки, до яких може призвести ця дія [1].

Слід зазначити, що визначення кримінально-правових понять «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм» міститься лише у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство».

Так, за ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла.

Крім того, хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані, та ін [2].

Слід зазначити, що визначені поняття є оцінними, мають встановлюватися в кожному конкретному випадку, а чітких орієнтирів у правозастосувача немає, що свідчить про те, що виключно стала судова практика застосування ст. 296 КК України здатна певним чином надати такому законодавству правову визначеність.

У практиці Європейського суду з прав людини уже є одне рішення. В якому заявник ставив під сумнів положення ст. 174 КУпАП щодо невизначеності поняття дрібне хуліганство. У справі «Швидка проти України» заявниця ставила питання про невідповідність диспозиції ст. 173 КУпАП принципу правової визначеності закону та неможливість застосування до неї такої норми КУпАП. Суд у п. 39 рішення вказав: «Суд пам'ятає про доволі загальне юридичне визначення «дрібного хуліганства», тлумачення та практичне застосування якого можуть у певних випадках бути предметом зловживання. У цій справі заявниця вдалася до провокативного жесту, який міг занепокоїти або образити деяких людей, які були його свідками. Зважаючи на поведінку заявниці та її кваліфікацію національними судами, Суд погоджується з тим, що застосовне національне законодавство відповідало вимозі щодо передбачуваності. Суд доходить висновку, що визнання заявниці винною у дрібному хуліганстві та застосування до неї стягнення, передбаченого відповідним положенням, відповідало вимозі щодо законності [3].

Таким чином існують проблемні питання при визначенні поняття дрібного хуліганства, а розмежувальні ознаки з кримінально-карним хуліганством визначено через оцінні неконкретизовані поняття, що вимагає пошуку як правозастосовчих, так і можливо нових законодавчих рішень для забезпечення дотримання принципу правової визначеності закону при кваліфікації за ст. 296 КК України.

Також необхідно враховувати, що з огляду на прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII [4], який вступає в дію з 01 січня 2020 року, у нормах КУпАП залишено ст. 173 (дрібне хуліганство), ч. 1 ст. 296 КК України буде визнаватися кримінальним проступком, а ч. 2, 3, 4 ст. 296 КК України – злочином, що вимагає визначення правил кваліфікації та розмежування для усіх категорій правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2013 року у справі «Веренцов проти України» URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_945.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06>.
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 30 жовтня 2014 року у справі «Швидка проти України» URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a40.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.

Ключові слова: хуліганство, дрібне хуліганство, Європейський суд з прав людини.

Ключевые слова: hooliganism, petty hooliganism, European Court of Human Rights.

Key words: хуліганство, мелкое хуліганство, Европейский суд по правам человека.

ХІМЧЕНКО СВІТЛАНА АНАТОЛІІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

КОНКУРЕНЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Випадки притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності, а тим більше винесення щодо них обвинувального вироку в Україні є порівняно нечастими.

Так, згідно з даними, оприлюдненими за допомогою Реєстру у 2018 році, жодну особу не було притягнуто до кримінальної відповідальності за насильницьке донорство, незаконне проведення дослідів над людиною, неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.

При розкритті злочинів та розслідуванні кримінальних справ, передбачених ст. ст. 131, 132, 134, 138-145 Кримінального кодексу України, по-перше, важко добути, зібрати ґрунтовну переконливу доказову базу; по-друге, не допомагає повному, всебічному, об'єктивному досудовому слідству з перспективою направлення справи до суду відсутність напрацьованих методик розслідування цієї категорії злочинів; по-третє, відсутність спеціалізації при розслідуванні цих справ і відповідно відсутність первинних знань, передусім професійних та медичних навичок у слідчих для розслідування кримінальних справ.

Загалом злочини, що вчинюються медичними працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, умовно можна поділити на такі групи: злочини проти життя і здоров'я особи (пацієнта); злочини проти прав особи (пацієнта); злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; інші злочини, вчинені медичними працівниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

Деякі науковці визначають злочин у сфері медичної діяльності як передбачене КК України суспільно небезпечне діяння, яке вчинюється медичним працівником у зв'язку з виконанням (а також невиконанням

або неналежним виконанням) ним своїх професійних обов'язків з надання медичної допомоги чи медичної послуги, а також діяння, що завдає шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, у зв'язку з зайняттям медичною діяльністю особою, яка за законом не має на це права.

Дана категорія злочинів є надзвичайно латентною, що в значній мірі пов'язано з традиційною професійною корпоративністю медиків.

За підрахунками Всеукраїнської ради захисту прав і безпеки пацієнтів, лише 10–15% осіб намагаються довести провину лікарі. Небажання потерпілих звертатись до правоохоронних та судових органів для захисту своїх прав викликане не тільки загальною недовірою громадян до них, а й зумовлене низкою факторів, основними з яких є: небажання розголошу інтимних сторін життя (наприклад, при зараженні пацієнта ВІЛ внаслідок неналежного виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків); малозначність заподіяної злочином шкоди (наприклад, заподіяння легкої шкоди здоров'ю); відсутність у потерпілого часу для подачі заяви і її розгляду, тому що нерідко кримінальні провадження, порушені за фактом вчинення злочину медичним працівником, розслідуються дуже повільно й до винесення вироку може пройти кілька місяців або навіть років, після чого у більшості випадків настає не меш тривала стадія оскарження судових рішень; невпевненість у неминучості покарання злочинця, пов'язана із сформованими уявленнями громадян про «кругову поруку», корпоративність, закритість медичної сфери, що забезпечують надійний «захист» її представників від правоохоронних органів та правосуддя в цілому; дефекти правосвідомості, що полягають у хибному уявленні про злочин як про порушення лише особистих інтересів певної особи, без урахування його небезпеки для всього суспільства й держави; наявність взаємних інтересів пацієнта й лікаря, наприклад при добровільній згоді пацієнта.

При кваліфікації злочинів у сфері медичної діяльності можлива конкуренція загальних і спеціальних норм, тому необхідно вирішити питання подолання конкуренції між такими нормами, що містяться в КК України. Прикладом конкуренції загальної та спеціальної норми, є норми, передбачені ч. 1, 2, 3, 5 ст. 143 КК України «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» та ст. 144 КК України «Насильницьке донорство». У цих складах злочинів спільними виступають усі ознаки об'єкта (крім предмета злочину), об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони (крім мети злочину). Ознакою, яка обумовлюватиме кваліфікацію за тією чи іншою нормою, виступатиме предмет злочину. Предметом злочину, передбаченого ст. 143 КК України, є орган або тканина людини, кров людини є предметом злочину, передбаченого ст. 144 КК України, тому, незважаючи на те, що кров теж виступає одним із видів тканин людини, вилучення медичним працівником крові у людини необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 144 КК України. Крім того, спеціальною метою злочину, передбаченого ч. 1, 2, 3, 5 ст. 143 КК України, є використання вилучених органів чи тканин для трансплантації, а злочину, передбаченого ст. 144 КК України, – для донорства. Власне, зважаючи на

те, що норма, передбачена ст. 144 КК України, є ширшою за об'ємом (адже конкретизує вид тканини людини, який вилучається), але вужчою за змістом (підлягатиме застосуванню до вужчого кола правовідносин), вона виступатиме спеціальною у відношенні до норми, передбаченої ст. 143 КК України.

У конкуренції загальної і спеціальної норми перебувають також і норми, передбачені ст. ст. 132 та 145 КК України. Норма, передбачена ст. 138 КК України «Незаконна лікувальна діяльність», перебуває у конкуренції спеціальної і загальної норми із нормами, передбаченими ст. ст. 119 і 128 КК України. Спільними ознаками у складах злочинів, передбачених цими статтями, будуть ознаки об'єкта та суб'єкта. Однак, виходячи із того, що характер діяння, як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 138 КК України, конкретизовано і полягає він у зайнятті лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, а також у зв'язку із спеціальною метою вчинення даного злочину (надання медичної допомоги чи вилікування хворого), відповідна норма виступатиме спеціальною у відношенні до норм, передбачених ст. ст. 119 або 128 КК України. Норма, передбачена ст. 140 КК України, буде спеціальною у відношенні до норм, передбачених ст. ст. 119 або 128 КК України. Так ознаками основного складу злочину, передбаченого ст. 140 КК України, яких не містять конкуруючі склади, є суб'єкт – медичний або фармацевтичний працівник та характер діяння, яке полягає у невиконанні чи неналежному виконанні професійних обов'язків.

Список використаної літератури:

1. Лист Міністерства юстиції України Департаменту конституційного, адміністративного та соціального законодавства управління соціального, трудового та гуманітарного законодавства «Відповідальність медичних працівників» від 20.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0040323-11>.
2. Судовий захист права на охорону здоров'я // Узагальнена доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398059970#_ftn1.
3. Балабко В. В. Кримінальна відповідальність медичних працівників за злочини проти життя та здоров'я особи: проблемні аспекти / В. В. Балабко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2009. – № 2. – С. 164-170.
4. Чеботарьова Г. В. Поняття та види злочинів у сфері медичної діяльності / Г. В. Чеботарьова // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20-21 травня 2011 р. // редкол.: Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ.ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 557-562.

Ключові слова: незаконна лікувальна діяльність, склад злочину, медичний працівник.

Ключевые слова: незаконная лечебная деятельность, состав преступления, медицинский работник.

Key words: illegal medical activity, offense, medical worker.

АБАКІНА-ПЛЯВСЬКА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

Чинний Кримінальний кодекс України не закріплює поняття причетності до злочину, однак у ч. ч. 6, 7 ст. 27 КК України звернено увагу на те, що не є співучастью заздалегідь не обіцяне недонесення та приховування злочинів. У теорії кримінального права виокремлено такі види причетності як заздалегідь не обіцяне приховування, недонесення та потурання злочину. Уявляється, що інститут причетності є необхідним, оскільки виникають спірні ситуації щодо розмежування співучасті та причетності до злочину.

Визнання в доктрині кримінального права ролі і значення боротьби з діями, що утворюють причетність до злочину в якості важливого кримінально-правового інструменту, на жаль, в даний час не привело до усвідомлення необхідності створення єдиної концептуальної схеми причетності до злочину і однозначного вирішення питання про місце причетності в системі кримінального закону. Хоча у КК України містяться окремі норми, що утворюють деякі види причетності до злочину, але єдність і зв'язок цих норм між собою не відображено. У сучасних умовах суспільного розвитку особливого значення набувають питання практичної ефективності реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за злочини, встановлення контролю над злочинністю шляхом активізації діяльності, насамперед, правоохоронних органів. Союзником правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю має стати населення, більш обізнане про її стан. Однак багато методів заохочення, які широко використовувалися раніше при залученні громадян до боротьби зі злочинністю, сьогодні втрачені або практично не діють.

Певними можливостями в даному аспекті володіють норми кримінально-правового інституту причетності до злочину, спрямовані, в першу чергу, на боротьбу з тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Реалізація даних норм може сприяти вирішенню ряду завдань: по-перше, наблизити до пізнання реального стану злочинності в державі, оскільки частина з них орієнтована на об'єктивізацію кримінологічних показників; по-друге, підвищити рівень розкриття злочинів, забезпечити більш ефективну діяльність органів попереднього розслідування; по-третє, мобілізувати громадян на боротьбу зі злочинністю.

Тим часом можливості названого інституту використовуються не повною мірою. Про це свідчать тенденції сучасного кримінального законодавства (звуження рамок кримінально караної причетності до злочину, пом'якшення покарання) і сформована судово-слідча практика.

Причетність до злочину – це самостійна протиправна діяльність, яка пов'язана з основним (попереднім) злочином, але при цьому не обумо-

вляє його вчинення, не пов'язана із ним причинно та має характер наступного злочину.

Водночас, основний (попередній) злочин – це суспільно небезпечне діяння (закінчений або незакінчений злочин), передбачене Особливою частиною КК України, яке передувало вчиненню причетного діяння та з приводу якого виникає причетність до злочину. Причетність до попереднього злочину може виникати після його вчинення, готування або одночасно. Основний (попередній) злочин характеризується тим, що: об'єктом цього злочину можуть бути будь-які суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом; основний (попередній) злочин до настання причетності може бути як закінченим, так і зупиненим на стадії готування чи замаху; вчинення основного (попереднього) злочину може бути завершено самостійно або одночасно з причетним діянням.

Так, причетність до злочину – це умисне або необережне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочином, яке не сприяло та не обумовлювало його вчинення. Дія або бездіяльність причетної особи завжди пов'язана з основним (попереднім) злочином іншого суб'єкта.

Основними видами причетності є заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину; заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом; заздалегідь не обіцяне потурання злочину (вчинене загальним суб'єктом та вчинене службовою особою); заздалегідь не обіцяне недонесення про злочин. Разом з тим, до спеціальних видів причетності віднесено: легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України); заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК України); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України).

Особливо дискусійним видається питання щодо закріплення поняття недонесення про злочин в Кримінальному кодексі України, яке становить це умисне заздалегідь не обіцяне неповідомлення відповідним державним органам достовірної відомої інформації про готування злочину, його вчинення чи вже закінчений злочин, даних про особу, яка вчинила злочин, обставин вчинення злочину. На необхідність, наявність кримінально-правових підстав та факторів соціальної обумовленості необхідності передбачення самостійного складу діяння, яке утворює заздалегідь не обіцяне недонесення, свідчать історичний процес регулювання питань недонесення, встановлені міжнародно-правовими актами вимоги щодо попередження даного протиправного діяння, зарубіжний досвід та активність досліджень у науковій доктрині кримінального права, встановлення кримінально-правової характеристики даного виду причетності до злочину та судової практики щодо нього. На підставі цього уявляється, що цей вид причетності до злочину на рівні з іншими має бути закріплено серед норм інституту причетності до злочину в Загальній частині КК України.

Недонесення про злочин тягне за собою негативні наслідки у вигляді своєчасного не відвернення, не попередження та не припинення злочину, що могло би бути, якби дані про достовірно відомий злочин потрапили до відповідних державних органів вчасно. Існуючі негативні наслідки, поширеність такого виду поведінки, наявність суспільної шкоди вимагає встановлення достатніх заходів кримінально-правового впливу, що одночасно не вимагає додаткових матеріальних ресурсів у рамках можливостей системи кримінальної юстиції. Перераховані обставини свідчать на користь передбачення заходів державного впливу на осіб, які вчиняють недонесення про достовірно відомий злочин.

Вважається, що в силу необхідності нормативного закріплення недонесення про злочин як виду причетності в КК України, при вирішенні проблем та ліквідації помилок кваліфікаційного характеру, характеристики об'єктивної сторони, ступеня суспільної небезпеки та рівня можливої завданої шкоди, необхідності кримінально-правового впливу на цей вид правопорушення, стимулювання позитивної поведінки громадян та гармонізації чинного кримінального законодавства із міжнародно-правовими актами у сфері кримінальних правовідносин, ратифікованими Україною: передбачити окрему норму щодо недонесення про злочин у пропонованому розділі VI-I Загальної частини КК України серед інших видів причетності до злочину як умисне неповідомлення відповідним державним органам достовірної відомої інформації про готування до злочину, його вчинення чи вже закінчений злочин, даних про осіб, які вчинили злочин, обставини вчинення злочину, яке становить кримінальний проступок.

При цьому, відповідальність за недонесення про злочин має виключатися, якщо повідомлення про злочин було зроблено належному адресату: суду або органу кримінального переслідування; іншим державним органам, посадовим особам та установам за умови, що: а) вони відповідно до законодавства наділені особливими правами та обов'язками щодо взаємодії з першою групою спеціально уповноважених органів у сфері боротьби із злочинністю; б) у силу цього в особи є реальні підстави вважати, що інформація про підготовлюваний або вчинений злочин стане відомим органам правосуддя, прокуратури, внутрішніх справ.

При визначенні місця причетності до злочину у кримінальному праві, розробці конкретних норм, які закріплювали б поняття, види та особливості такої протиправної поведінки, необхідно керуватися ідеєю адекватної ефективної законодавчої урегульованості. Такий підхід, за своєю суттю відповідає тенденціям міжнародної та державної кримінально-правової політики, загальновизнаним принципам верховенства права, законності, гуманізму, соціальної справедливості тощо. Окрім того, наступним, не менш важливим аспектом ідеї конструювання самостійного інституту причетності до злочину як теорії, є необхідність максимально точного фіксування межі між злочинною та незлочинною поведінкою. Вважаємо, що така межа має бути чітко встановленою та

визначеною саме за допомогою нормативної оцінки та законодавчого закріплення.

Специфічна роль інституту причетності до злочину полягає у тому, що в його нормах мають розкриватися загальні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, властиві випадкам вчинення умисного або необережного діяння, без ознак співучасті, яке не обумовлювало б та не сприяло б вчиненню основного (попереднього) злочину; визначалося б коло осіб, відповідальних за таку злочинну поведінку; встановлювалися б правові підстави кримінальної відповідальності за вчинення причетного до злочину діяння тощо.

Таким чином, здійснюється кристалізація системи світоглядних, теоретичних, методологічних, ціннісних уявлень, прийнятих науковим співтовариством як модель постановки та вирішення наукових проблем причетності до злочину. Саме в аспекті такого моделювання правових норм щодо причетності до злочину та імплементація останніх до Загальної частини Кримінального кодексу епістемологічно відповідає об'єктивній дійсності та особливостям реалізації причетного до злочину діяння, а значить, ґрунтується на засадах комплексної охорони суспільних відносин та запобігання злочинам.

Відтак, кримінально-правовий інститут причетності до злочину має визначатися як сукупність правових норм, закріплених у рамках окремого розділу Загальної частини Кримінального кодексу, спрямованих на урегулювання суспільних відносин, що виникають із приводу умисних або необережних протиправних діянь без ознак співучасті, які пов'язані з основним (попереднім) злочином, але не сприяли та не обумовлювали його вчинення.

Ключові слова: причетність до злочину, види причетності, неповідомлення про злочин, кримінальна відповідальність.

Ключевые слова: прикосновенность к преступлению, виды прикосновенности к преступлению, несообщение о преступлении, уголовная ответственность.

Key words: implications for crime, types of implications for crime, failure to report a crime, criminal liability.

БАЛОБАНОВА ДАР'Я ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

За останні три десятиліття насильство щодо жінок, включаючи домашнє насильство, привертає підвищену увагу з боку міжнародної спільноти, що знаходить своє відображення у міжнародному праві.

Протягом цього періоду було здійснено кілька вирішальних кроків, серед яких: ухвалення Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в 1979 р., а також загальних рекомендацій та висновків, затверджених Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок; Декларації ООН про викоринення насильства щодо жінок в 1993 р.; Міжамериканської конвенції про запобігання, покарання і викоринення насильства щодо жінок в 1994 р.; Пекінської декларації в 1995 р.; Протоколу про права жінок в Африці до Африканської хартії прав людини і народів в 2003 р.; і це лише деякі з них. Таким чином, існує потужна міжнародно-правова база в галузі боротьби з насильством щодо жінок. Рада Європи також ухвалила низку рішень і дій, спрямованих на вирішення проблеми насильства щодо жінок, в першу чергу, План дій від 1995 р., Рекомендацію Rec (2002) Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про захист жінок від насильства від 2002 р. і, нарешті, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, також відому як Стамбульська конвенція. Фактично, Стамбульська конвенція є найбільш повним і далекосяжним документом у цій галузі, оскільки у ній поєднано кращі світові стандарти та практики. Вона також відтворює сучасний погляд на права людини, який передбачає розуміння того, що боротьба з насильством стосовно жінок є обов'язком держави. Стамбульська конвенція набула чинності 1 серпня 2014 р. після її ратифікації 10 державами.

Україна підписала Стамбульську конвенцію 07.11.2011 р., проте у формулюванні, що виключає можливість ратифікації. Незважаючи на це, до Верховної Ради України 12.07.2016 р. був внесений законопроект, який мав на меті імплементацію положень Стамбульської конвенції у національне законодавство, що давало можливість привести кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України в галузі боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством у відповідність до вимог міжнародних актів.

Відповідний Закон України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» був прийнятий 06.12.2017 р. та набрав чинності з 11.01.2019 р. Цим законом були криміналізовані такі порушення, визначені Конвенцією, як психологічне насильство (ст. 33), переслідування (сталкінг) (ст. 34), фізичне насильство (ст. 35) – домашнє насильство (ст. 126¹ КК); сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, що недвозначно покриває всі сексуальні активності з особою без її згоди (non-consensual sex) (ст. 36) – зґвалтування (ст. 152 КК) та сексуальне насильство (ст. 153 КК); примусовий шлюб (ст. 37) – примушування до шлюбу (ст. 151² КК); примусовий аборт та примусова стерилізація (ст. 39) – незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК).

Окрім цих та інших змін до КК України був включений Розділ XIII¹ Загальної частини «Обмежувальні заходи», який містить одну статтю 91¹

«Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» та введено ст. 390¹ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників». На аналізі цього правопорушення та його місці серед інших норм Розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» слід зупинитися детальніше.

Місце аналізованої норми було визначено законодавцем виходячи з об'єкту посягання. Оскільки відповідні обмежувальні заходи встановлюються судом, родовим об'єктом злочину є відносини, пов'язані з нормальною діяльністю суддів та інших органів та осіб, що спрямована на здійснення цілей та задач правосуддя. Безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, пов'язані з окремими аспектами здійснення правосуддя, а саме належним виконанням судових рішень.

Норма про кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів розташована після ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі». Таке розташування видається не зовсім правильним, хоча це загальне зауваження та в цілому стосується порядку розміщення статей в цьому розділі. Якщо слідувати ідеї про порядок норм, то краще було б розмістити аналізовану та тотожні до неї статті в наступному порядку:

1) ст. 388¹ «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості»;

2) ст. 388² «Злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт»;

3) ст. 388³ «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників»;

4) ст. 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі»;

5) ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі».

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 390¹, полягає у невиконанні обмежувальних заходів або невиконанні обмежувальних приписів, або ухиленні від проходження програми для кривдників.

Один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ст. 91¹ КК, можуть бути застосовані судом в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання, до особи, яка вчинила домашнє насильство. В межах цих заходів на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто

або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробачної програми.

Обмежувальний припис визначається Законом України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та полягає у встановленому в судовому порядку заході тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямованому на забезпечення безпеки постраждалої особи (п. 7 ст. 1 Закону). Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною; 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб (ч. 2 ст. 26 Закону).

Програма для кривдника – це комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків. Типова програма для кривдників затверджена наказом Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 р. № 1434.

Обмежувальний припис може бути застосований незалежно від притягнення особи до кримінальної відповідальності за домашнє насильство, обмежувальні заходи та програма для кривдника – одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання.

Суб'єктом аналізованого правопорушення є особа, щодо якої відповідні заходи застосовані судом та яка визнається кривдником. Кривдник – це особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (п. 6 ст. 1 Закону).

Суб'єктивна сторона складу злочину характеризується виключно умисною формою вини, на що міститься безпосередня вказівка в диспозиції норми.

Ключові слова: домашнє насильство, кривдник, обмежувальні заходи, правосуддя, кримінальна відповідальність.

Ключевые слова: домашнее насилие, обидчик, ограничительные меры, правосудие, уголовная ответственность.

Key words: domestic violence, offender, restrictive measures, justice, criminal responsibility.

БОГУЦЬКИЙ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Сучасність переконує у необхідності більш активного і всебічного дослідження проблем національної безпеки України у їхньому концептуальному та прикладному значеннях з виходом на галузеві науки та практику застосування законодавства.

Наукові дискусії щодо системи національної безпеки певною мірою знайшли практичне втілення та розвиток у прийнятті та затвердженні Стратегії національної безпеки України [1], а згодом – у Законі України «Про національну безпеку України» [2].

Активні наукові дослідження охоплюють наразі практично усі спектри проблем національної безпеки, проте серед таких проблем вітчизняна правова наука не досягла концептуального вирішення усього єдиного комплексу питань, які стосуються правового забезпечення національної безпеки та окремих складових національної безпеки.

Водночас, правове забезпечення національної безпеки, тобто стану захищеності національних інтересів від реальних і потенційних загроз, не може розглядатися лише у контексті нормативно-правового забезпечення, що традиційно пропонується науковцями. Нормативно-правове забезпечення полягає виключно у діяльності щодо прийняття, закріплення у нормативно-правових актах тих положень, які стосуються сфери національної безпеки та її складових, серед яких важливе місце займає громадська безпека. Причому сьогодні варто застосовувати інші підходи до визначення місця та характеристики громадської безпеки у системі національної безпеки, виходячи з того, що громадська безпека формує основи безпекового середовища не лише окремої особи, але й суспільства в межах певної державної організації. Така позиція віднайшла своє відображення у Законі України «Про національну безпеку», який визначає громадську безпеку і порядок як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз [2], що варто особливо відзначити.

Нормативно-правове забезпечення національної безпеки утворює лише одну з багатьох складових правового забезпечення національної безпеки, якими необхідно розглядати нормативну, інституційну та організаційну системи. Серед правових чинників, які формують правове забезпечення національної безпеки, можливо виокремити консти-

туційно-правові, військово-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові тощо системні складові. Водночас, такий підхід є цілком прийнятним та науково обґрунтованим для вирішення проблеми змістовного наповнення правового забезпечення громадської безпеки, де досить відчутними виявляються адміністративно-правові та кримінально-правові складові. Серед них інституційні та організаційні чинники є визначальними, проте їх інституціоналізація і функціональність, основи діяльності засновуються на конституційних положеннях і на нормах законодавства, що обумовлено найвищим рівнем нормативності.

Об'єкти національної безпеки і громадської безпеки є спорідненими. Національні інтереси щодо безпеки окремої особи у її соціальному значенні та водночас соціуму загалом полягають в утворенні таких умов, за яких виключаються будь-які загрози життю або ж правам та свободам людини. Громадська безпека формується на основі загальних вимог щодо забезпечення національної безпеки та конкретизується подоланням індивідуально-визначених загроз безпечному існуванню суспільства, життю та діяльності людини у нескінченній мережі суспільних відносин, соціальних комунікацій.

Реальні та потенційні загрози національній безпеці у їхній трансформації щодо громадської безпеки розглядаються як внутрішні, такі, що мають у своїй основі внутрішні суспільні чинники, серед яких протиправна діяльність набуває особливого значення. Проте саме у визначенні загроз громадській безпеці відбувається певне переломлення об'єктивації не лише соціальних комунікацій, але й тих соціальних факторів, які мають особливе ціннісне значення як для людини, так і для суспільства, а тому суттєво позначаються на формуванні державної політики стосовно забезпечення безпеки. Громадська безпека і порядок, або ж – правопорядок, якщо бути послідовним у визначенні та застосуванні термінів, є об'єктом посягання не лише окремих осіб, груп осіб, у тому числі тих груп, що мають організовані форми діяльності, але й зазнає певних атак ззовні, які ретельно приховуються у тому числі з використанням внутрішніх соціальних акторів або ж елементів. Діяльність таких акторів має різні мотиви, часто переслідує різну мету, проте об'єктивує наслідки, що становлять загрозу громадській безпеці, правопорядку. Саме за таких умов досягається дестабілізація, виведення з рівноваги соціальних механізмів підтримання порядку, діяльності державних органів, соціальних інститутів, стає під загрозу сам факт безпеки людини та соціальних груп і колективів. Прикладом дії таких загроз, які з потенційно небезпечних набувають ознак реальних є тероризм та його виявлення – терористичні акти.

Спорідненість об'єктів національної безпеки і громадської безпеки, як цілого та елемента такої цілісності, змушують переглянути підходи і ставлення до кримінально-правової охорони громадської безпеки, визначитися з метою та завданнями кримінально-правової охорони, у тому числі щодо закріплення відповідних нормативних положень у кримінальному законодавстві України. Очевидно, що сучасний стан

протидії загрозам національній та громадській безпеці, які є більшою мірою реальними для українського суспільства, спонукають до визначення злочинів проти громадської безпеки, як таких, що мають родовим об'єктом суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки, а видовий об'єкт посягання утворюватимуть суспільні відносини щодо забезпечення громадської безпеки. Вирішення у такий спосіб нормативної складової правового забезпечення громадської безпеки посилять можливості протидії загрозам національній безпеці та створюватиме сприятливі умови для відповідного інституціонального і організаційного вирішення цієї важливої проблеми.

Список використаної літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

Ключові слова: національна безпека, громадська безпека, національні інтереси, правопорядок, кримінально-правова охорона, правове забезпечення.

Ключевые слова: национальная безопасность, общественная безопасность, правопорядок, уголовно-правовая охрана, правовое обеспечение.

Key words: national security, public security, law and order, criminal law protection, law support.

ВЕЧЕРОВА ЄВГЕНІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ УПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК» У КК УКРАЇНИ

У зв'язку із нововведеннями до КК України, котрі, як планується, набудуть чинності із 1 січня 2020 р. і пов'язані із запровадженням до його змісту інституту кримінальних проступків, зазнає певних видозмін праксіологічний зріз нормативності кримінального права, тобто механізм юридизації цінностей у кримінальному законі та його окремі складові, крім того буде дещо розширено спектр підстав виникнення кримінальних правовідносин.

Так, аналіз тексту проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1]. дозво-

ляє дійти висновків, що пропозиції Законопроекту торкаються фундаментальних засад кримінального права, а відтак вносять зміни на рівні кримінально-правової доктрини, в основні поняття і підходи до кримінальної відповідальності.

Зокрема, відносно впливу запровадження інституту кримінальних проступків на фіксацію (закріплення) цінностей у чинному кримінальному законодавстві України, то можемо відмітити, що в даному ключі Законом проектом загалом збережено ідею щодо доцільності в якості основи фіксації (закріплення) цінностей у чинному кримінальному законодавстві України використовувати таку категорію, як суспільна небезпека, котра на даному етапі юридизації цінностей в рівній мірі виступатиме межею криміналізації як по відношенню до кримінальних проступків, так і по відношенню до злочинів (ст. 11, 12 КК України в редакції Законопроекту), характер і ступінь якої визначатиметься усіма елементами та ознаками складу кримінального правопорушення.

Крім того, у Законі проекті поряд із диференціацією кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини залишиться майже без змін положення про малозначне діяння. Так, згідно із ч. 2 ст. 11 КК України (в редакції Законопроекту), не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Щодо впливу запровадження інституту кримінальних проступків на ранжування цінностей у чинному кримінальному законодавстві України, то тут видозміни, які нас очікують, є максимально відчутними.

По-перше, зазнає суттєвих змін градація суспільно-небезпечних посягань на цінності, які перебувають під кримінально-правовою охороною шляхом їх поділу в межах кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини (ст. 11, 12 КК України в редакції Законопроекту).

Так, згідно із ч. 1 ст. 11 КК України (в редакції Законопроекту), кримінальним правопорушенням пропонується визнавати суспільно-небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України (в редакції Законопроекту), кримінальні правопорушення поділятимуться на кримінальні проступки і злочини.

Згідно із ч. 2 ст. 12 КК України (в редакції Законопроекту) кримінальним проступком пропонується визнавати передбачене КК діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

По-друге, буде видозмінено внутрішню субординацію (ієрархізацію) злочинів, як основної форми суспільно-небезпечних посягань на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною, шляхом їх

поділу на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини (ч. 3 ст. 12 КК України в редакції Законопроекту).

Згідно із ч. 4 ст. 12 КК України (в редакції Законопроекту), нетяжким злочином пропонується визнавати передбачене КК України діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Відповідно до ч. 5 ст. 12 КК України (в редакції Законопроекту), тяжким злочином пропонується визнавати передбачене КК України діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Із приписів ч. 6 ст. 12 КК України (в редакції Законопроекту) вбачається, що особливо тяжким злочином пропонується визнавати передбачене КК України діяння (дію або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі.

По-третє, Законопроект спрямований на певні термінологічні коригування із метою послаблення стигматизаційного нахилу Кримінального закону.

Як приклад, даним Законопроектом пропонується у ч. 1 ст. 1 КК України слова «злочинних», «злочинам» замінити відповідно словами «кримінально-протиправних», «кримінальним правопорушенням». Крім того, у КК України пропонується відмовитися від терміну «злочинець» та замінити його словосполученням «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» (ч. 5 ст. 27 КК у редакції Законопроекту).

Щодо впливу запровадження інституту кримінальних проступків на перерозподіл цінностей у чинному кримінальному законодавстві України, то в даному ключі показовим є той факт, що Законопроектом передбачено включити до КК України та визнати кримінальним проступком такі правопорушення, як керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також передачу керування транспортним засобом особі, яка перебуває в такому стані, що на даний час визнаються адміністративними правопорушеннями (ст. 286-1 КК України в редакції Законопроекту). З нашої точки зору, подібні новели є довгоочікуваними з боку широких верств населення, а сама ця кримінально-правова заборона є виправданою та легітимною, адже, як засвідчують статистичні дані, досить значний відсоток дорожньо-транспортних пригод в нашій державі вчиняється саме через керування транспортними засобами в стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного тощо).

Щодо впливу запровадження інституту кримінальних проступків на охорону та захист цінностей у чинному кримінальному законодавстві

України, то в даному випадку, як уже згадувалося, прослідковується обернена залежність: конструювання санкцій у вигляді покарання стане тепер своєрідною розмежувальною лінією не лише між окремими категоріями злочинів, а й між кримінальними проступками та злочинами, адже за кримінальні проступки, як вбачається із ч. 2 ст. 12 КК України (у редакції Законопроекту), може бути призначено не будь-який основний вид покарання, а лише покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Загалом же, підсумовуючи суть нововведень до КК України, які нас очікують самим найближчим часом і стосуються кримінальних проступків, варто підтримати Зауваження, зроблені Головним юридичним управлінням та Головним науково-експертним управлінням на даний рахунок наступного змісту. Запровадження поняття «кримінальне правопорушення» і пов'язаний з цим поділ суспільно-небезпечних діянь на категорії злочинів та кримінальних проступків є досить трудомістким процесом, для якого зовсім не достатньо формального перейменування поняття «злочин» на кримінальне правопорушення», визнання менш тяжких злочинів кримінальними проступками та встановлення за них покарання у виді штрафу або іншого покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Інакше кажучи, підписаний Президентом України Законопроект не зважаючи на позитивні риси, має низку недоліків принципового характеру, над усуненням яких потрібно буде ще ретельно попрацювати у майбутньому як науковій спільноті, так і законодавцю.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: проект Закону України від 20 квітня 2018 р. № 7279-д (текст законопроекту до другого читання зі змінами від 21 листопада 2018 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

Ключові слова: нормативність, кримінальний проступок, злочин, кримінальне правопорушення, кримінальна юстиція.

Ключевые слова: нормативность, уголовный проступок, преступление, уголовное правонарушение, уголовная юстиция.

Key words: normativity, criminal misconduct, crime, criminal offense, criminal justice.

ГОРБАЧОВА ПРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО РІШЕННЯ: «ДІЄВІСТЬ» НОРМИ

Стаття 129 Конституції України встановлює, що судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Порухення суддями цього принципу є неприпустимим, тим більше шляхом вчинення злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Вказана норма встановлює кримінальну відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Здавалося б існує конституційний припис, що є приписом прямої дії, чинні процесуальні кодекси містять вимоги щодо оцінки доказів судом під час розгляду справи і вимоги щодо законності та обґрунтованості рішень, тож, здавалося немає перепон до застосування положень ст. 375 КК України. Натомість на практиці виявляється фактично неможливим притягнення винних осіб до відповідальності за вказаною нормою.

Аналіз офіційних статистичних даних щодо кількості осіб, які були засуджені за ч. ч. 1 та 2 ст. 375 КК свідчать про те, що в Україні майже відсутня судова практика за даною нормою. Так, з 2008 року по 2018 рік в Україні за даними судової статистики, тільки 10 осіб було засуджено за ст. 375 КК, при цьому 5 з них – з 2014 року. Виникає питання, чому при рівні довіри суспільства до судової влади в 16% (станом на листопад 2018 року) [1], фіксується такий низький показник притягнення до відповідальності суддів за винесення завідомо неправосудного рішення? Більш того, аналіз останньої судової практики показав, що за низкою справ, розглянутих за цією нормою вища судова інстанція України підтверджує виправдувальні вироки, винесені щодо суддів, який виносили рішення про заборону проведення масових акцій під час подій 2013-2014 років [2].

Наприклад, в одній із справ було пред'явлено обвинувачення судді окружного адміністративного суду, який в листопаді-грудні 2013 року за позовом виконавчого комітету міської ради за відсутності на те підстав заборонив проведення зборів, мітингів, пікетів, походів, демонстрацій, маршів, мирних зібрань політичному об'єднанню. В обвинуваченні зазначалося, що, усвідомлюючи, що будь-які підстави для обмеження учасників заходів у реалізації права на мирні зібрання відсутні, всупереч вимогам ст. 182 КАС України без наявності належних та допустимих доказів, які би свідчили про реальну можливість порушення національної безпеки та громадського порядку, суддя постановив завідомо неправосудну постанову, якою задовольнив безпідставні та необґрунтовані позовні вимоги виконавчого комітету про обмеження проведення масових акцій міською організацією політичної партії, усвідомлюючи відсутність у матеріалах справи підстав для задоволення позову про

обмеження прав громадян на мирні зібрання. Постановою Вищого адміністративного суду України від 27 травня 2014 року постанову судді окружного адміністративного суду від 25 листопада 2013 року скасовано у зв'язку з грубим порушенням норм матеріального та процесуального права під час її прийняття. В результаті умисних дій, пов'язаних із постановленням завідомо неправосудної постанови, суддею завдано істотної шкоди у вигляді порушення законних, передбачених ст. 39 Конституції України, прав громадян на мирні зібрання, а також дискредитації і підриву авторитету та престижу органів державної судової влади України. За таких обставин стороною обвинувачення дії судді було кваліфіковано за ч. 2 ст. 375 КК України. Натомість, суди всіх інстанції одногласно вирішили про відсутність в діях судді ознак складу злочину.

Існуюча судова практика виправдувальних вироків у вказаній категорії справ виходить з того, що: 1) на законодавчому рівні поняття «неправосудне» судові рішення наразі не визначено, не прийнято рішення й Конституційним Судом України за зверненням Пленуму Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення вказаного поняття; 2) відсутні підстави для ототожнення цього поняття із такими поняттями як «незаконне» та «необґрунтоване»; 3) немає жодних законодавчих підстав стверджувати, що неправосудне судові рішення – це у будь-якому випадку таке рішення, яке було скасовано вищою судовою інстанцією; 4) неоднозначність судової практики з аналогічних справ, у яких таке «неправосудне» рішення суддею виносилося.

Виходячи з наведеного, існує декілька аспектів реальної неможливості застосування ст. 375 КК України у конкретно визначених ситуаціях.

По-перше, на сьогодні дійсно відсутнє будь-яке легальне тлумачення «неправосудності» судового рішення. Така категорія, яка є ключовою у визначенні злочинності діяння за ст. 375 КК, є виключно оціночною, і, визначаючи її, виходити суто з «незаконності» чи «необґрунтованості» судового рішення було б фактично визнанням презумпції винуватості кожного судді, який виніс рішення і яке було відмінено вищою судовою інстанцією з підстав, визначених законом.

Так, відповідно до чинного процесуального законодавства, що діє в Україні, законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо певного виду провадження. Натомість, оцінка конкретної ситуації по справі в розрізі чинних норм законодавства здійснюється виключно за переконанням суду. І суд зобов'язаний за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин провадження, керуючись законом, оцінити кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення – але це теж предмет суддівського розсуду.

Завідома неправосудність рішення, а саме завідомо одностороннє, неповне й упереджене дослідження всіх обставин провадження, викривлення норм чинного законодавства реально може бути виявлене тільки у випадку ідеальної сукупності «винесення суддею завідомо неправосудного рішення» з іншими службовими (або корупційними) злочинами. Оскільки карати суддю за рішення, яке було скасовано вищою інстанцією вважається неприпустимим з позиції світової спільноти. Так, згідно до рекомендації Комітету міністрів РЄ 2010 року «тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів... не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру». Також передбачається, що «судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду» [3]. Таким чином, існує ймовірність притягнення до кримінальної відповідальності, лише «якщо має місце злісний умисел чи злочинна недбалість».

По-друге, слід виходити з того, що порушення критерію правосудності судового рішення є підставою для скасування чи зміни судового рішення судом вищої інстанції. Суд кваліфікує спірні правовідносини, тобто дає їм правову оцінку за нормами матеріального права, які включають, зокрема, й норми процесуального права, що визначають поведінку суб'єктів спірних правових відносин. І тут не можна оминути того факту, що в Конституції України фактично закріплена презумпція законності судового рішення, і ніхто не може ставити під сумнів його правосудність. А тим більше, якщо судовий акт не переглядався вищими інстанціями, зокрема в силу прямої законодавчої заборони щодо їх оскарження.

І не треба забувати про існування певного «антиважеля» ст. 375 КК України – норми про кримінальну відповідальність за втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України). Так, відповідно до роз'яснень ВСУ під втручанням у діяльність судових органів слід розуміти вплив на суддю в будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання» (п. 11) [4]. Таким чином, притягнення судді до кримінальної відповідальності може розглядатися як здійснення втручання в діяльність судової влади.

З суб'єктивної сторони вказаний злочин вчиняється виключно з прямим умислом. Так, особа усвідомлює, що винесення завідомо неправосудного акту суспільно небезпечно, тому що в такий спосіб суттєво порушуються вимоги чинного законодавства та відповідно права особи, стосовно якої такий акт винесено, та бажає винести такий судовий акт. Натомість, вище зазначалося, що фактично встановити умисел на винесення неправосудного рішення, за умов незалежності суддів, презумпції законності судових рішень, суддівського розсуду і, навіть,

судової помилки (наприклад, в одній із справ суд першої інстанції, встановивши у мотивувальній частині вироку відсутність попередньої змови на вчення розбою групою осіб, які за дозволом власника увійшли до його квартири, і вже там у одного з них виник умисел на незаконне заволодіння чужим майном, а інший спостерігав за його діями, кваліфікував дії останнього за ч. 3 ст. 187 КК – за ознакою проникнення до житла) без реально встановленої ідеальної сукупності з корупційними злочинами, не уявляється можливим.

Список використаної літератури:

1. Рівень довіри суспільства до судової влади в процесі реформ зріс втричі і становить 16 відсотків: Прес-служба РСУ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rsu.gov.ua/ua/news/riven-doviri-suspilstva-do-sudovoi-vladi-v-procesi-reform-zris-vtrici-i-stanovit-16-vidsotkiv>
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 26 червня 2018 року у справі № 520/8135/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75099762>
3. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: Комітет Міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38
4. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07>

Ключові слова: неправосудність рішення, суддівський розсуд, суддівська помилка, законність рішення, обґрунтованість рішення.

Ключевые слова: неправосудность судебного решения, судебная ошибка, законность решения, обоснованность решения.

Key words: illegality decision, judge discretion, judge error, legality of decision, validity of decision.

ГУРТОВЕНКО ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

«СНОДІЙНЕ» І «ПСИХОДЕЛІЧНЕ» КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Кримінальне право повинно бути збалансованим. Відхиленням від збалансованості кримінального права є явища, які можна назвати «снодійним» кримінальним правом і «психodelічним» кримінальним правом. Світ складається із збуджень і гальмувань. Це одна із класифікацій видів компонентів світу, яка потребує виділення і

визнання її всезагальною. Снодійне кримінальне право є проявом надмірного зазначеного гальмування. Психоделічне кримінальне право є проявом надмірного зазначеного збудження.

Перше є порушенням принципу необхідності. Ось його приклади і приклади споріднених явищ:

1) неврахування в кримінальному праві належних характеристик людини, груп людей, суспільства;

2) байдужість релевантних суб'єктів до питань реформування кримінального права;

3) «кабінетне» кримінальне право: дослідник є тільки теоретиком і, відповідно, не аналізує правозастосовну практику, зокрема, у конкретних справах, не обмінюється думками із практиками, не співробітничав із ними або не є практикуючим юристом, не читає робіт, не слухав, не дивиться виступів практикуючих юристів;

4) відсутність уявлень у дослідника про життєві реалії у сфері кримінального права, емоції залучених до сфери кримінального права людей;

5) надмірна емоційна прохолодність в дослідницьких роботах з питань кримінального права, в питаннях розвитку кримінального провадження/кримінальної справи;

6) недбале ставлення (через байдужість до долі людей, груп людей, суспільства) авторів дослідницьких робіт з питань кримінального права, створювачів положень позитивного кримінального права, учасників правозастосовної практики до якості своєї роботи та поверхове ставлення людей до формування своєї правосвідомості та правосвідомості інших (зокрема, до тлумачення-з'ясування і діяльності із тлумачення-роз'яснення, питань популяризації та антиреклами правомірної та обачливої поведінки та її антиподів);

7) відсутність уваги або слабка, неналежна увага до жертви злочину в дослідницьких роботах з питань кримінального права, позитивному кримінальному праві, правозастосовній практиці, правосвідомості і т. ін.;

8) байдужість юриста до долі залучених до кримінально-правової дійсності осіб (суб'єкта злочину, жертви злочину, свідків і т. ін.), відсутність врахування або слабке, неналежне врахування (в дослідницьких роботах з питань кримінального права, позитивному кримінальному праві, правозастосовній практиці, правосвідомості і т. ін.) особистісних характеристик людей, залучених до кримінального провадження, значимих для кримінального провадження характеристик певних юридичних осіб, адміністративно-територіальних одиниць, держав. Отже, постає питання зв'язку між кримінальним правом і почуттям відповідальності за долю суб'єкта кримінально-правових і пов'язаних із ними правовідносин (суб'єкта злочину, жертви злочину, рятівника, свідка і т. ін.);

9) пасивне ставлення до долі, розвитку кримінального провадження/кримінальної справи;

10)включення до складу злочину ситуації непереборної сили, випадкових причинно-наслідкових зв'язків, а також (об'єктивне ставлення у вину) казусів, зокрема, через компоненти складу злочину, які вимагають ледве не екстрасенсорних здібностей від людини; відсутність інституту обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання; відсутність виділення інституту ексцесу виконавця, недостатнє приділення уваги індивідуалізації кримінальної відповідальності співучасників, кругова порука. У цьому зв'язку привертає увагу Доктрина Пінкертона. Втім постають такі питання: а) популяризація за кордоном вітчизняних досягнень у сфері уявлень про склад злочину, потреба міжнародного обміну думками щодо теорій причинно-наслідкового зв'язку між діями і наслідками як компоненту складу правопорушення, зокрема кримінального, та щодо суб'єктивного і об'єктивного ставлення у вину; б) необхідність обговорення складностей з'ясування, який підхід – вітчизняний чи більш репресивний американський (як-от застосування доктрини Пінкертона в ряді штатів США) – має кращий превентивний ефект, які виникають, зокрема, у зв'язку із різницею характеристик життя в Україні та США, питаннями статистичного характеру і ризикованістю кримінально-правових експериментів із запозичення ідей у іншої юрисдикції, протилежних тим, які є значною мірою усталеними в теорії і на практиці.

Прикладом снодійного кримінального права є неякісне сприйняття правозастосовною практикою концепції подвійної вини у злочинах із похідними наслідками. Скажімо, суб'єкт кримінального правопорушення умисно ставить до настання першого наслідку і з необережністю – до настання другого. При цьому на практиці часто ігнорується існування першого наслідку і відповідне ставлення до нього, внаслідок чого, скажімо, завдання умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинило смерть потерпілого, помилково кваліфікується як вбивство через необережність.

Зараз в теорії проголошується необхідність усвідомлення того, що в злочинах з похідними наслідками і подвійною виною стосовно перших наслідків мається ставлення у виді прямого визначеного умислу, або прямого альтернативного умислу, який не включає в себе таку альтернативу як похідні наслідки, або непрямого умислу, а стосовно похідних наслідків мається ставлення у формі необережності. Постає питання занадто великої складності такої моделі для її усвідомлення при правозастосуванні і для доведення відповідних фактів, що часто призводить до об'єктивного ставлення у вину, а саме відсутності аналізу відповідних фактів і положень Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1], обґрунтування кваліфікації у вироках. Це нівелює усталену вітчизняну доктрину щодо складу злочинів, але є дискусійним питанням, яке потребує розумного відвертого вирішення.

Психоделічне кримінальне право є порушенням принципу достатності. Ось його приклади і приклади споріднених явищ:

1) хаотична надмірна динаміка (динамічність) кримінального права, наприклад, занадто високий темп внесення змін і доповнень до позитивного кримінального права України, який випереджає потреби і можливості людини і суспільства;

2) випадковість положень КК України, внаслідок якої текст КК України нагадує вкрай строкатий екран із поміхами;

3) надмірна залученість до сфери емоцій людей, втягнутих до кримінально-правової дійсності (занадто особисте сприйняття подій рядом осіб), надмірні симпатія, антипатія, які можуть виникнути у слідчого судді, прокурора, адвоката і т. ін. до особи, проти якої ведеться кримінальне переслідування, жертви злочинів, третіх осіб, свідків і т. ін., зокрема, недотримання золоті середини між полярними позиціями захисника «клієнт мій – друг мій» і «клієнт мій – ворог мій». При цьому зрозуміло, що досягти позиції, яка була би дуже близькою до балансу у виді стану залученості (досягти балансу нереально, оскільки не буває нічого ідеального) досить складно;

4) надмірна емоційність в дослідницьких роботах з питань кримінального права, в питаннях розвитку кримінального провадження/кримінальної справи;

5) невинновато складні положення (формули) кримінального права, що є прикладом порушення принципу правової певності, якот положення про неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

6) надмірна психологізація положень кримінального права.

Прикладом психоделічного кримінального права є концепція подвійної вини, згідно з якою суб'єкт кримінального правопорушення умисно ставиться до діяння і з необережністю – до наслідків. Часто цей приклад ілюструється шляхом посилання на такий склад злочину як порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. В Україні він передбачений ст. 286 КК України. Але в такому випадку потрібно казати, що і, наприклад, при завданні необережного тілесного ушкодження суб'єкт кримінального правопорушення умисно ставиться до діяння і з необережністю – до наслідків. В такому випадку злочинів з необережною («простою») виною не залишається взагалі. Справа в тому, що в наведеній концепції бажання особи вчинити діяння помилково сприймається як умисна форма вини стосовно діяння. При вчиненні злочинів і з умисною, і з необережною формою вини особа бажає вчинити діяння (рефлекторні рухи і т. ін. не є компонентами складу злочину). І це не є підставою називати таке бажання умислом. Тому злочини, які в зазначеній концепції розглядаються як злочини із подвійною виною, постають злочинами із необережною («простою») формою вини.

Снодійне кримінальне право є проявом явища негативної відчуженості у сфері кримінального права, а психоделічне кримінальне право – проявом явища перенасиченості у сфері кримінального права.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С. 1. – Ст. 920.

Ключові слова: баланс, «снодійне» кримінальне право, «психоделічне» кримінальне право, відчуженість, перенасиченість.

Ключевые слова: баланс, «снотворное» уголовное право, «психоделическое» уголовное право, отчуждённость, перенасыщенность.

Key words: balance, 'hypnotic' criminal law, 'psychedelic' criminal law, estrangement, oversaturation.

ДМИТРУК МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

СТАДІЇ ЗЛОЧИНУ: ТАК ЇХ «ДВІ» ЧИ «ТРИ»?

Кримінальне законодавство у своєму розвитку «відірвано» від кримінального права як науки. Про що свідчать хоч б прийняття Верховною Радою України закону України № 7972-д від 20.04.2018 р., який містить значну кількість недоліків, а також повернення до адміністративної преюдиції у ст. 389-2 КК України, що суперечить ч. 1 ст. 2 КК України. Поряд із цим, в кримінальному праві як в навчальній дисципліні, в її розділах, які є усталеними, існують деякі логічні суперечності, що ускладнюють засвоєння навчального матеріалу студентами.

Наприклад, в ч. 2 ст. 13 КК України, зазначено «Незакінченим злочином є готування до злочину та замах на злочин». Зазначене положення КК України у більшості підручників із кримінального права пояснюється наступним чином: «КК визначає злочинними та караними три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин; 3) закінчений злочин. Закінчений злочин – це завершальна (остання, підсумкова) стадія вчинення злочину. Вона поглинає попередні стадії вчинення злочину і останні не мають значення для кваліфікації, якщо не створюють склад іншого злочину, оскільки всі стадії одного і того самого злочину мають єдиний (один і той самий) об'єкт посягання» [1, с. 183-184]. Таке розуміння є найбільш поширеним, проте не є загальновизнаним.

М.Д. Дурманов визначав правильною наступну кількість та послідовність стадій вчинення злочину: 1) закінчений злочин; 2) приготування; 3) замах [2, с. 34]. Така послідовність частково пояснює чому остання стадія (закінчений злочин) у більшості сучасних підручників із кримінального права розглядається першою.

В Курсі радянського кримінального права у здійсненні умисної злочинної діяльності виділялись такі стадії: 1) виявлення умислу; 2) готу-

вання до злочину; 3) замах на злочин; 4) закінчений злочин [3, с. 403]. Проте з часом від виділення такої стадії як «виявлення умислу» в науці кримінального права відмовились. М.Д. Дурманов зазначав: «В більшості робіт радянських авторів дослідження починається із більш ранніх стадій. Спочатку розглядається готування (або навіть виявлення умислу, якщо воно визнається стадією), потім замах і, на кінець, закінчений злочин. Така послідовність прийнята і в програмах з радянського кримінального права, крім програми 1954 року, в якій чомусь взагалі не згадувалось про таку стадію як закінчений злочин» [2, с. 32]. Тобто «закінчений злочин» як стадія злочину виділялась не завжди.

На нашу думку, незакінчений злочин поділяється на стадії, якими є «готування» та «замах», а виділення третьої стадії – «закінчений злочин» є неправильним розумінням ст. 13 КК України.

«Закінчений злочин», не є стадією незакінченого злочину із *наступних доводів*: 1) виділення стадії «закінченого злочину» порушує «правила логіки»; 2) виділення стадії закінченого злочину не узгоджується із ст. 13 КК України; 3) виділення стадії закінченого злочину нічого не додає науці кримінального права, а лише обумовлює необхідність виділення «концепції видів незакінченого злочину» та «вчення про етапи злочину».

Коротко розглянемо зазначені доводи. Перед цим з'ясуємо, що слід розуміти під поняттям «стадія». «Стадія вчинення злочину – певний етап умисної злочинної діяльності, які розрізняються між собою за характером діянь, моментом їх припинення, ступенем реалізації злочинного наміру» [4, с. 78], інші визначення є досить казуїстичними або взагалі не відображають зміст досліджуваного поняття.

1. У логіці «поділ» як логічна операція, що складається із подільного поняття, членів поділу та підстави поділу над поняттям може бути або дихотомічним або поділом за видозміною ознакою. Виділення «стадій» в теорії кримінального права є поділом за видозміною ознакою, оскільки підставою поділу є саме стадія як певний етап реалізації умислу, а подільним поняттям є незакінчений злочин, а самі види стадій (готування, замаху) є подільними членами подільного поняття [5, с. 59]. Якщо уявити, що подільним поняттям є «злочин», а не «закінчений злочин» (це необхідно для того, щоб обґрунтувати виокремлення такої третьої стадії як «закінчений злочин»), то виходить, що подільне поняття та один із членів поділу є тотожними поняттями, що свідчить про наявність такої логічної помилки як «поділ із зайвим членом» [5, с. 60].

Оскільки загальновизнаним є твердження, що «закінчений злочин – це завершальна (остання, підсумкова) стадія вчинення злочину, що поглинає попередні стадії вчинення злочину і останні не мають самостійного значення та не впливають на кваліфікацію, якщо не створюють склад іншого злочину, оскільки всі стадії одного і того самого злочину мають єдиний (один і той самий) об'єкт посягання» [1, с. 183-184], то виокремлення «закінченого злочину» як стадії злочину призводить до таких логічних помилок як «стрибок у поділ», «підміни підстави поділу» [5, с. 60].

Отже, із позиції логіки виділення стадії «закінченого злочину» поряд із готуванням та замахом свідчить про невірне обрання подільного предмета, а саме ним має бути «незакінчений злочин», а не «злочин», а також про наявність двох підстав поділу: 1) для поділу злочинів на закінчені та незакінчені, поділ як логічна операція за видом є «дихотомічним», а підставою поділу є закінченість або незакінченість злочину; 2) для поділу незакінченого злочину на стадії поділ як логічна операція є поділом із видовізмінною ознакою, а підставою виділення готування та замаху є стадія незакінченого злочину.

2. В Розділі III «Злочин, його види та стадії» Загальної частини КК України, в ч. 1 ст. 13 вказано, що злочин може бути закінченим та незакінченим тобто це види злочинів (як ми з'ясували дихотомічний поділ). В ч. 2 ст. 13 КК України передбачено, що саме незакінчений злочин поділяється на готування та замах (поділ за видовізмінюваною ознакою).

Правильним буде визначати закінчений та незакінчений злочин видами, а лише один із видів, а саме незакінчений злочин поділяється на стадії готування або замаху. Так зазначено в тексті КК України, а тому включення «закінченого злочину» у стадії незакінченого злочину є незаконним.

3. Закінчений злочин – це «стадія злочину», що характерна для будь-якого виду злочинного діяння, яка завжди є підставою кримінальної відповідальності, є констатацією необхідності кваліфікації злочинного діяння за відповідною статтею Особливої частини КК України без посилання на положення Загальної частини КК України. Законодавцем в статтях Особливої частини КК України всі злочини описані як «закінчені злочини», що позбавляє необхідності додатково виокремлювати стадію «закінченого злочину», оскільки це нічого не пояснює ні з теоретичної ні з практичної точки зору.

Більше того, виділення стадії «закінченого злочину» суперечить конструкції усіченого складу злочину, оскільки усіченим складом злочину вважаються такі діяння, в яких момент закінчення злочину самим законом переноситься на стадію готування або на стадію замаху (погроза вбивством, розбій) [1, с. 94], тобто виходить, що стадія закінченого злочину то є, то вона відсутня, і стає стадією замаху або готування. Що ж це за стадія злочину, якщо вона в одних злочинах є самостійною стадією злочину, в інші злочинах взагалі не визнається стадією злочину, а дорівнює стадії готування або замаху.

На нашу думку, така суперечність ще раз підтверджує помилковість виокремлення «закінченого злочину» як окремої стадії злочину. А.П. Козлов із цього питання зазначав: «При этом ни у кого из ученых не возникает критического отношения к «стадии» *(оконченного преступления – уточнение Д.М.)*, *кочующей по различным стадиям*» [6, с. 128].

Співрізність виділення такої стадії злочину як «закінчений злочин» обумовило виділення «концепції видів незакінченого злочину» («зло-

чинів по ступеню їх завершеності», «концепції позастадійних деліктів») та «вчення про стадії злочину» [7, с. 152].

Отже, «стадії» слід виокремлювати лише у незакінченому злочині, до яких слід зараховувати «готування» та «замах», які в свою чергу є окремими кримінально-караними діяннями. Систему наукових знань про стадії незакінченого злочину правильно іменувати саме як «концепцію видів незакінченого злочину», а саме поняття «стадії» використовувати лише щодо поняття «закінчений злочин».

Використання в літературі поняття «закінчений злочин» як етап (стадія) злочину свідчить про дослідження злочину із позиції «вчення про етапи злочину» згідно якого етапи виокремлюються у закінченому злочині як взаємопов'язані та взаємообумовлені послідовні дії спрямовані на досягнення злочинного результату.

Виділення зазначених підходів пояснює виокремлення етапу (стадії) «закінченого злочину», проте відсутність однозначності у використанні термінів призводить до змішування зазначених вище підходів у розумінні «стадій», що ще раз свідчить про недоцільність виокремлення стадії «закінчений злочин».

Список використаної літератури:

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. в допов. – Х.: Право, 2010 – 456 с.
2. Дурманов М. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. – Москва. Гос. изд.-во Юр. лит.-ры. 1955. – 209 с.
3. Курс советского уголовного права. Часть общая. Том II. Преступление. (под ред. А. А. Пинтковского). – Москва. Наука. 1970. – 516 с.
4. Кримінальне право України: навчально-методичний посібник / кол. Авторів: С. В. Ківалов, С. В. Албул, Д. О. Балобанова, [та ін.] / відп. ред. В. О. Туков. – Одеса: Юридична література, 2014. – 612 с.
5. Хоменко І. В. Логіка: теорія та практика: Підручник. – К.: Центр учбової літератури. 2010. – 400 с.
6. Козлов А.П. Учение о стадиях преступления. – Санкт-Петербург: Изд.-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 353 с.
7. Пудовочкин Ю.Е. Учение о преступлении: Избранные лекции. – Москва: Юрлитинформ, 2010. – 280 с.

Ключові слова: злочин, стадія, замах, готування, концепія, закінчений злочин.

Ключевые слова: преступление, стадия, приготовление, покушение, оконченное преступление.

Key words: crime, stage, crime preparation, attempted crime, completed crime.

КОЛОМІЄЦЬ ЮЛІЯ ЮРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ІДЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВЦЯ НА ЗМІСТ ТА ФОРМУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Аналіз останніх змін та доповнень до КК України свідчить про те, що український законодавець налаштований дуже серйозно щодо реформування кримінально-правових норм під впливом політики євроінтеграції. На початку цього року Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який набув чинності 11 січня 2019 року, КК України було доповнено статтями: 126-1 (Домашнє насильство), 151-2 (Примусування до шлюбу), 390-1 (Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників). У новій редакції були викладені статті: 134 (Незаконне проведення абортів або стерилізації), 152 (Зґвалтування), 153 (Сексуальне насильство).

Прийнятий закон впровадив в кримінальне законодавство України неконкретні, оціночні поняття, які не узгоджуються із загальною термінологією національного кримінального права. Без урахування напрацювань юридичної доктрини, без аналізу емпіричного матеріалу, без розрахунку на те, як нові закони будуть сприйматися українцями, законодавець переніс до КК України положення наступних Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Революційні ідеї українського законодавця негативно відображаються на праворозумінні та правозастосуванні кримінального закону. Новаторські ідеї, які можуть призвести до неоднозначної інтерпретації кримінально-правових норм і, як наслідок, до помилок під час кваліфікації злочинів, відобразилися, навіть, на одному з найбільш стабільних розділів Особливої частини КК України – IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», практичне застосування положень якого традиційно вирізнялося однозначністю та послідовністю [1]. Існує думка, що «неприйняття змін до чинного законодавства, викликаних необхідністю ратифікації Стамбульської конвенції, нагадує супротив позитивним змінам та спроби зупинити інтеграцію до Європейської спільноти» [2, с. 27]. Щоправда, автор цієї думки наводить свої міркування з приводу необхідності доопрацювання внесених змін.

Історія існування людства свідчить про те, що позитивні зміни не завжди мають бути революційними. Нове не може формуватися із нічого, воно ґрунтується на історично сформованому світогляді, досягненнях науки та мистецтва. Можливо уявлення про те, що неприйнят-

тя змін до чинного законодавства, викликаних необхідністю ратифікації міжнародних конвенцій, нагадує спроби зупинити інтеграцію до Європейської спільноти, є міфом. Наприклад, М. І. Хавронюк під час дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, здійснюючи порівняльний аналіз кримінального законодавства України та інших держав континентальної Європи, дійшов висновку, що з метою удосконалення структури КК України у контексті його гармонізації з міжнародним, загальноєвропейським та національним кримінальним законодавством інших держав Європи, в Особливій частині КК України доцільно виокремити і визначити злочини: проти сім'ї та дітей; проти майбутнього (ненародженого) життя; пов'язані з генетичними маніпуляціями; пов'язані з порнографією і проституцією; проти недоторканності приватного життя особи; проти громадської довіри; проти культурної спадщини; проти інтересів служби у комерційних й інших організаціях; що посягають на відносини з іншими державами; проти порядку забезпечення призову і мобілізації та проти альтернативної служби; терористичного характеру [3, с. 28].

На момент прийняття КК України 2001 р. за усі перераховані злочини була передбачена відповідальність, наприклад: за злочини проти сім'ї та дітей відповідальність встановлювалась ст. ст. 137, 148, 150, 155, 156, 164–169, 304, 323, 324; за злочини проти майбутнього (ненародженого) життя – ст. 134; за злочини, пов'язані з генетичними маніпуляціями – ст. 142; за злочини, пов'язані з порнографією і проституцією – ст. ст. 301–303; за злочини проти недоторканності приватного життя особи – ст. 182; за злочини проти громадської довіри – ст. ст. 157–161, 170; за злочини проти культурної спадщини – ст. ст. 172, 178, 298; за злочини проти інтересів служби у комерційних й інших організаціях – ст. ст. 364–369; за злочини, що посягають на відносини з іншими державами – ст. ст. 436–447; за злочини проти порядку забезпечення призову і мобілізації та проти альтернативної служби – ст. ст. 335–337; за злочини терористичного характеру – ст. 258 (незважаючи на те, що в КК України була передбачена відповідальність лише за вчинення терористичного акту, за діяння, які зараз відносяться до злочинів терористичного характеру теж можна було притягнути до кримінальної відповідальності, адже кримінальному праву України відомі такі поняття як співучасть та незакінчений злочин).

Якщо названі М. І. Хавронюком злочини виокремити в самостійні розділи, то виникне питання, що слід вважати об'єктом кримінально-правової охорони та об'єктом злочину. Якщо наважитись до більш кардинальних змін, скористатися досвідом юристів англосаксонської правової сім'ї і відмовитись від поняття складу злочину, а значить і від об'єкта злочину, то з одного боку науковцям доведеться розробити новий критерій для систематизації Особливої частини КК України, з іншого боку доведеться переглянути основні інститути кримінального права (наприклад, інститут кримінальної відповідальності, підставою якого є склад злочину, а також процес кваліфікації суспільно небезпечних діянь). Внесення змін без дотримання принципів формальної

визначеності та системності руйнує кримінальне право. Виявилося, що за для вдосконалення процесу законодавчої техніки попереднє покоління юристів зробило набагато більше, ніж сучасне покоління. Незважаючи на окремі недоліки радянської правової системи, а також помилки, які довелося згодом виправляти, нормативність, формальна визначеність, системність вважалися обов'язковими ознаками права.

Наука не може бути категоричною, вона має бути об'єктивною та обґрунтованою, тому постановка питання про те, що метою наукових досліджень є проведення реформування кримінального закону для позбавлення аспектів радянського надбання як механізму євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, може призвести до утопічних висновків. Вважається, що дерадянізація – процес оновлення, звільнення. Ідеологія і політичний курс держави на остаточне звільнення від залишків практики життєдіяльності СРСР із політичної, ідеологічної, культурної та інших сфер життя пострадянських держав; процес позбавлення від проявів «*homo sovieticus*» («людини радянської») [4, с. 99].

Термінологічний зворот «*homo sovieticus*» до радянських громадян застосував американський вчений-психолог Фріда Полат, який побував у СРСР в розпал «перебудови». Громадянам Радянського Союзу він надав наступну характеристику: «Ваші люди панічно бояться приймати самостійні рішення, навіть думати бояться. Не люблять альтернатив. Всіх переслідує страх вибору. Але де немає вибору, там немає творчості, немає свободи – головних цінностей у житті. На обличчях покірність долі. Не хочуть чимось ризикувати, тому взагалі не вживають ніяких активних кроків. Мені здається, що у вас сидить, за вас думає і діє не вільна, розсудлива, поважаючи себе людина, а «гомо советікус» [5, с. 226].

Висновки Фріда Полата про радянських громадян є поверхневими. Творчість і свобода відносні поняття. Вченому не вдалося вловити менталітет радянських громадян. При всьому тому, що в радянському суспільстві цінувалися бездумне виконавство, різні прояви «старанності не по розуму», ревне виконання команд зверху, такі цінності, як совість, честь, борг, порядність, почуття солідарності, мали визначальний вплив на поведінку людей. Наукові праці, твори літератури і мистецтва, створені в період Радянського Союзу, в порівнянні з сучасними роботами відрізняються більшим професіоналізмом, глибиною і смисловим змістом.

Ціннісно-сміслові ядро сучасного суспільства розпалося, залишила лише психологія «культіків» та «гвинтиків», яка продовжує стримувати розвиток суспільства, змушує відмовлятися від досвіду попередніх поколінь, напрацювань вітчизняної науки, власної культури та традицій. Прикро те, що розвиток сучасної науки відбувається без усвідомлення змісту ідей, що впроваджуються. Навіть до впровадження ідей євроінтеграції склалося формальне ставлення. Механізм євроінтеграційних процесів відбувається без усвідомлення того, що ми впроваджуємо, з якою метою і до яких наслідків це призведе.

Список використаної літератури:

1. Маркін В. Секс за Кримінальним кодексом: нова редакція. *Юридична газета*. 20 лютого 2018. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-nova-redakciya.html>.
2. Васильєв А. А. Насильство в сім'ї: від фонового явища до злочину. *Фонови для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. унт внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Харків: ХНУВС, 2018. С. 26–28.
3. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2007. 36 с.
4. Гулай В. Десовєтизація. Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори) / І.Я. Вдовичин, О.М. Сорба, Л.Я. Угрин та ін.; за заг. ред. Н.М. Хоми. Львів : Новий світ – 2000, 2015. 492 с.
5. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрист, 2000. 776 с.

Ключові слова: реформування кримінального законодавства, ідеологія, євроінтеграція, наслідки євроінтеграції, наука кримінального права.

Ключевые слова: реформирование уголовного законодательства, идеология, евроинтеграция, последствия евроинтеграции, наука уголовного права.

Key words: criminal law reform, ideology, European integration, the consequences of European integration, the science of criminal law.

КОТКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР СТАНІСЛАВОВИЧ

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін,
кандидат економічних наук, доцент

ШУСТРОВА КСЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін,
кандидат юридичних наук

ШАХРАЙСТВО З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ: СУТІСНИЙ ТА ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

В сучасних умовах господарювання, з огляду на зміни у фінансово-кредитній сфері, зумовлені кризовими явищами, правоохоронні органи мають протидіяти шахрайству, що має тенденції до зростання. Більшість фінансових компаній коли-небудь стикалися з фактами шахрайс-

тва, при цьому фіксували ті чи інші випадки шахрайства протягом останніх років. Дослідженнями доведено, що певні компанії ніколи не стикалися з випадками шахрайства. Актуальність теми даного дослідження полягає у наявності проблем, які виникають у правоохоронній та судовій практиці при правовій оцінці шахрайства з фінансовими ресурсами.

Проблеми кваліфікації та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами досліджують такі учені-криміналісти, як О. О. Дудоров [1], О. В. Курман [2], В. Р. Мойсик [3], С. С. Чернявський [4] та багато інших. Водночас у підручниках і навчальних посібниках з криміналістики, наукових фахових виданнях, питання розслідування цих злочинів розглядають без урахування змін у способах і технологіях злочинної діяльності.

Метою дослідження є спроба авторів зосередити увагу науковців і практиків на визначенні конкретних заходів щодо протидії шахрайству з фінансовими ресурсами, які допоможуть у боротьбі із цим злочином.

Шахрайство з фінансовими ресурсами законодавством України віднесено до злочинів у сфері господарської діяльності та закріплено ст. 222 Кримінального кодексу України. Характерно, що в галузевому розрізі суттєво частіше, ніж в цілому по ринку, зіткнення з випадками шахрайства відзначали представники сфер: промислового виробництва, торгівлі, харчової промисловості та сільського господарства. У певному сенсі дана ситуація відповідає загальносвітовим тенденціям – за даними глобального дослідження шахрайства в організаціях ACFE [5], промислове виробництво входить в топ-5 галузей, найбільш шкідливих до шахрайських схем.

Найбільші побоювання в плані потенційного виникнення мають ті ж види шахрайства, які і зараз лідирують за частоті поширення: необґрунтовані/недоцільні витрати, розкрадання активів, саботаж і недба-лість, корупція і хабарництво [6].

На відміну від глобальної ситуації, де відсутність внутрішнього контролю розцінюється як основний фактор вразливості компанії перед шахрайством, в Україні ключовим фактором виникнення шахрайства в компаніях вважається несумлінність співробітників. Відсутність/недосконалість внутрішнього контролю також присутній серед найважливіших чинників виникнення шахрайства, але оцінюється як істотні меншою мірою. Сама можливість шахрайства здатна стимулювати його здійснення. Крім того, незадоволеність співробітників власним матеріальним становищем може бути стимулом до здійснення шахрайських дій.

Якщо розглядати факти шахрайства у підрозділах компаній, то частіше вони відбуваються у відділах продажів. Іншими підрозділами, в яких випадки шахрайства фіксуються частіше, ніж в інших, виступають: відділ закупівель та виробничий відділ. На відміну від українських реалій, в світі основним підрозділом, в якому найчастіше фіксуються факти шахрайства, є фінансовий відділ.

Частіше від інших, випадки шахрайства були виявлені в результаті внутрішнього аудиту і за допомогою неофіційних внутрішніх джерел. Практично третина випадків шахрайства була виявлена випадково. Неофіційні джерела в світі лідирують як форма виявлення випадків шахрайства в організаціях. Однак, на відміну від України, в світі найбільш поширеною формою отримання інформації з неофіційних джерел є «гаряча лінія», яку явно недооцінюють компанії в нашій країні. На підставі даних глобального дослідження ACFE, наявність «гарячої лінії» практично в два рази підвищує ефективність виявлення шахрайських схем через неофіційні джерела інформації [5].

На сьогоднішній день звернення до зовнішніх консультантів для проведення розслідувань щодо фактів/ймовірності шахрайства в компаніях залишається недостатньо популярною мірою. Основною причиною звернення до зовнішнього консультанту з'явилася впевненість у більшій об'єктивності зовнішнього розслідування.

Таким чином, усі випадки шахрайства з фінансовими ресурсами громадськість сприймає як ознаку ненадійності фінансової системи, показник неефективності заходів її кримінально-правової охорони. Для подолання негативних тенденцій надзвичайно важливо не лише вдосконалити відповідні норми Кримінального кодексу України, зокрема щодо відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, а й підвищити ефективність засобів і прийомів застосування цих норм у розслідуванні конкретних злочинів. Це можливо шляхом розроблення та впровадження у практику методик, адекватних потребам сьогодення.

Список використаної літератури:

1. Дудоров О. Шахрайство з фінансовими ресурсами: врахування банківської специфіки при кваліфікації злочину / О. Дудоров, О. Богушко // Підприємництво, господарство і право. – 1999. – № 6. – С. 38-43.
2. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. В. Курман. – Х., 2002. – 20 с.
3. Мойсик В. Р. Кримінальна відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами в Україні : [навч. посіб.] / Мойсик В. М. – К., 2010. – 243 с.
4. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : [моногр.] / Чернявський С. С. – К., 2010. – 623 с.
5. Association of Certified Fraud Examiners. URL: <https://www.acfe.com>.
6. Мошенничество в украинских компаниях. Текущая ситуация. Механизмы противодействия. URL: <https://kreston-gcg.com/wp-content/uploads.pdf>.

Ключові слова: шахрайство; розкрадання активів, саботаж, корупція, хабарництво; розслідування злочинів.

Ключевые слова: мошенничество; хищения активов, саботаж, коррупция, взяточничество; расследование преступлений.

Key words: fraud; theft of assets; sabotage; corruption; bribery; crime investigation.

КУЗЕМБАЄВ ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ VS. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

На продовження теми існування в кримінальному праві кримінально-правового регулювання чи кримінально-правової охорони [1], також назріла необхідність дослідження та аналізу позитивного й негативно-го ставлення до визнання крім кримінально-правової охорони також й кримінально-правового регулювання. Так, серед вчених, що досліджували проблему кримінально-правових відносин були й такі які висловлювались про відсутність такого явища як кримінально-правове регулювання, через те, що кримінальне право не має в якості об'єкта регулювання свого специфічного виду відносин, оскільки його норми не призначені регулювати суспільні відносини, а призначені охороняти і захищати їх [2, с. 196-198; 3, с. 122-124]. Проте, з такою позицією важко погодитись через те, що ними не правильно було визначено об'єкт регулювання. Кримінальним законом регулюються не суспільні відносини, що виникають з різних підстав, а кримінально-правові відносини, що виникають з приводу охорони, тому він регулює суспільні відносини охороною.

Також, спроби обґрунтувати існування поряд з охоронною також й регулятивну функцію кримінального права почав ще М.Д. Дурманов, який казав, що не можна уявити собі таку правову охорону певних суспільних відносин, яка не виражалася б у їх регулюванні [4, с. 100]. А також, й А.М. Яковлев зазначав про заборонювальну та регулятивну функцію кримінального права [5, с. 155]. М.О. Огурцов вказував про регулятивні кримінальні правовідносини поряд із охоронними [6, с. 20].

Серед українських вчених О.В. Наден обґрунтовано переконує у наявності в кримінальному праві регуляторної властивості [7, с. 71]. Слушно вказує Прохоров В.С., що саме по собі протиставлення одних галузей права які тільки регулюють суспільні відносини, кримінальному праву, яке нібито тільки охороняє відповідні відносини, не можна визнати обґрунтованим. Отже, норма права, до якої б галузі права вона не належала, не може «тільки регулювати» або «тільки охороняти», таких норм не існує. Всяке правове регулювання є разом з тим охороною, і всяка охорона передбачає регулювання [8, с. 78].

В.О. Меркулова також при дослідженні проблем кримінальної відповідальності вказує на здійснення статтями КК України, що містять норми права, регулювання відносин у сфері застосування інститутів звільнення від реального відбування покарання [9, с. 25].

Протилежну позицію займає Є.Л. Стрельцов, який іншим чином визначає правовий вплив – це, традиційна складова соціального регулю-

вання суспільних відносин, який виражається у комплексному процесі дії права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою прямих та непрямих правових засобів. В свою чергу, правове регулювання – це процес організаційно-правового упорядкування, розвитку, охорони суспільних відносин [10, с. 9]. Отже, вченим ототожнюється правовий вплив і правове регулювання, а правове регулювання зводиться до правової охорони. Зовсім інший погляд вбачає Гуртовенко О.Л. який вказує на те, що регулювання є функцією права, стосовно якої всі інші функції постають її проявами [11]. Отже, ним вказується на примат регулятивної функції кримінального права поряд з іншими, в тому числі й з охоронною.

Зовсім інший погляд на розуміння кримінально-правового регулювання дається Ю.С. Жаріковим. Так ним це представляється, як створення у формі кримінального закону системи норм, що визначає принципи і підстави кримінальної відповідальності, критерії протиправності діянь, що перебувають за рамками правових дозволів, і караності осіб за їх вчинення, що встановлює правові заборони й таке, що забезпечує справедливе покарання за їхнє порушення, а також таке, що упорядковує й такі суспільні відносини, які за зовнішніми ознаками є протиправними, але за своїм характером є такими, що не підпадають під кримінальну відповідальність через свою соціальну корисність [12, с. 23].

Як видно з наведеного визначення, ним вкладається інший зміст у галузеве поняття правового регулювання ніж пропоновані погляди в рамках теорії права. Так, якщо в розумінні загальної теорії права правове регулювання полягає в систематизації нормативно-правових засобів і методів, необхідних для забезпечення впорядкування суспільних відносин, то в даному розумінні вона повинна ще створювати й умови для формування і розвитку відносин, що вже стали до моменту виникнення юридичного факту правовими. Дана позиція розуміння до визначення поняття кримінально-правового регулювання нами вважається найбільш вдалою й такою, що відповідає сучасному розумінню цього поняття як самостійного кримінально-правового явища, а не як такого, що залежить від загальнотеоретичної платформи.

Таким чином, нами не підтримується позиції вчених, що вказують про відсутність такого явища як кримінально-правове регулювання, та одноставно підтримується наявність в кримінальному праві такого правового явища, як «кримінально-правове регулювання» у зв'язку із дією поряд із охоронною функцією кримінального права також й регулятивної функції, та підтримується точка зору про примат регулятивної функції кримінального права поряд з іншими, в тому числі й з охоронною.

Список використаної літератури:

1. Кузембаев О.С. Джерела кримінально-правового регулювання в Україні: доктринальні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кузембаев Олександр Сергійович. – Одеса, 2017. – 305 с.

2. Лейст О.Е. Санкции и ответственность по советскому уголовному праву / Лейст О.Е. – Москва: Изд-во МГУ, 1981. – 239 с.
3. Бондаренко В.Е. Основание уголовно-правовой охраны и ее прекращение.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бондаренко В.Е.; «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов, 2014. – 266 с.
4. Дурманов М.Д. Советский уголовный закон / Дурманов М.Д. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1967. – 319 с.
5. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / Дагель П.С., Злобин Г.А., Келина С.Г., Кригер Г.Л., и др.; Отв. ред.: Кудрявцев В.Н., Яковлев А.М. – Москва: Наука, 1982. – 303 с.
6. Огурцов Н.А. Правоотношения и ответственность в советском уголовном праве. Учебное пособие / Огурцов Н.А. – Рязань: Изд-во РВШ МВД СССР, 1976. – 205 с.
7. Наден О.В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія / Наден О.В. – Харків: Право, 2012. – 272 с.
8. Прохоров В.С. Преступление и ответственность / Прохоров В.С. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 136 с.
9. Меркулова В.О. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей: окремі аспекти вдосконалення чинного кримінального законодавства / В.О. Меркулова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 2. – С. 24-30.
10. Стрельцов Є.Л. Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування регулювання суспільних відносин: деякі міркування / Є.Л. Стрельцов // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – № 9. – С. 8-15.
11. Гуртовенко О.Л. Колізії vs. баланси в кримінальному праві / О.Л. Гуртовенко // Проблеми законотворчості у світлі сучасних реформаційних процесів: Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (15 червня 2017 р.). – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2124 (дата звернення: 05.03.2019).
12. Жариков Ю.С. Уголовно-правовое регулирование и механизм его реализации / Жариков Ю.С. – М.: Юриспруденция, 2009. – 216 с.

Ключові слова: кримінально-правове регулювання, кримінально-правова охорона, кримінально-правові відносини, джерела кримінального права, кримінальне право.

Ключевые слова: уголовно-правовое регулирование, уголовно-правовая охрана, уголовно-правовые отношения, источники уголовного права, уголовное право.

Key words: criminal law regulation, criminal law protection, criminal law relations, sources of criminal law, criminal law.

КУЗЬМІН ЕДУАРД ЕДУАРДОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Сучасні реалії сьогодення¹ неодмінно актуалізують довготривалу проблему щодо визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) («Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), що фактично зводиться до декількох ключових принципових питань:

по-перше, переважна більшість навчально-методичних, навчальних та наукових джерел, присвячених дослідженню положень означеної частини КК України визначають, що родовим об'єктом відповідних злочинів є мир, безпека людства та міжнародний правопорядок², що у свою чергу суперечить такій традиційній теорії об'єкту, як «суспільних відносин», а відтак й загальноприйнятому підходу, за яким об'єктом злочину визнаються охоронювані кримінальним законом суспільні відносини [3, с. 105], що зрештою призводить до більш глобальної дискусії щодо наявності різноманітних теорій (концепцій) об'єкта злочину у кримінально-правовій літературі³;

по-друге, це змістовна складова відповідних понять: мир, безпека людства та міжнародний правопорядок, за якою відмінності в думках фахівців полягають виключно в питанні віднесення тих чи інших злочинів до відповідних безпосередніх об'єктів [13, с. 80]. Так, наприклад, В. О. Поповичук зазначає про те, що мир виступає безпосереднім об'єктом для таких злочинів, як: пропаганда війни та планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. ст. 436, 437 КК України) [9, с. 321-322], у той час коли на думку В. В. Сташиса до злочинів проти миру слід відносити не тільки ст. ст. 436, 437, а й ст. ст. 438, 447 КК України [4, с. 566];

по-третє, це заперечення «триоб'єктності» родового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Так, С. П. Кучевська говорить про те, що «триоб'єктність» родового об'єкта відповідних злочинів полягає в тому, що його формують три категорії суспільних відносин: 1) суспільні відносини щодо забезпечення миру; 2) суспільні відносини щодо забезпечення безпеки людства; 3) суспільні

---

¹ Див. детальніше, наприклад: [11, с. 249-255; 5].

² Див., наприклад: [10, с. 299; 2, с. 742; 9, с. 321-322] та ін.

³ Мова йде про те, що на сьогоднішній день в сучасній теорії кримінального права виділяють щонайменше сім різних теорій (концепцій) об'єкта злочину. Див. детальніше, наприклад: [7, с. 113].

відносини щодо забезпечення міжнародного правопорядку [6, с. 85], а С. М. Мошончук у свою чергу, – про необхідність її перегляду, доцільність виокремлення лише двох видів: 1) злочинів проти миру та 2) злочинів проти безпеки людства [7, с. 129-130] й пропонує взагалі виключити поняття «міжнародний правопорядок» з назви розділу XX Особливої частини КК України з огляду на те, що він являє собою всю сукупність суспільних відносин, що охороняються системою міжнародного права в цілому, є ширшим, ніж поняття «мир та безпека людства» і співвідноситься з ними як ціле і частина [7, с. 220], а також перенести склад злочину піратства до іншого розділу Особливої частини Кримінального закону [8, с. 696];

по-четверте, твердження про те, що однією з характерних ознак злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є те, що вони взагалі не мають спільного родового об'єкта [1, с. 153, 155]. Таку позицію займає, зокрема, Д. В. Бойчук, який зазначає, про необхідність внесення змін до чинного КК України, в частині назви розділу XX Особливої частини КК України із «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» на «Злочини міжнародного характеру та міжнародні злочини»¹ та включити в цей розділ інший перелік злочинів, аніж той, що передбачений нині [1, с. 155].

Таким чином, вбачається, що сьогодні й досі немає єдиного підходу щодо визначення родового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Разом з цим з-поміж великої кількості різноманітних поглядів, найбільш раціональним наразі, на нашу думку, є визначення родового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку як охоронюваних кримінальним законом суспільних відносини щодо забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [12, с. 250]. Що ж стосовно внесення змін до чинного КК України в частині перейменування розділу та переносу окремих статей, то вважаємо, що ці питання безумовно вимагають подальшого ґрунтовного дослідження задля вдосконалення кримінального законодавства України, а також приведення його у відповідність до вимог чинних міжнародних договорів.

Список використаної літератури:

1. Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 151-156.
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2015. 786 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

---

¹ Примітно, що подібний підхід є характерним як правило для наукових досліджень у сфері міжнародного права. Див., детальніше, наприклад: [13, с. 80-81].

4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
5. Кузьмін Е. Е. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві: зарубіжний досвід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2018. 20 с.
6. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2009. 331 с.
7. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 447 с.
8. Мохончук С. М. Особливості правової регламентації системи злочинів проти миру та безпеки людства в Кримінальному кодексі України. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20-21 листоп. 2013 р.). Харків, 2013. С. 693-697.
9. Поповичук В. О. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 320-323.
10. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 312 с.
11. Стрельцов Є. Регулювання складних соціальних процесів у міжнародному та національному праві. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 249-255.
12. Тестові завдання з кримінального права: для підготовки до ЗНО для вступу до магістратури : навч. посіб. / Д. О. Балобанова та ін. ; пер. редм. С. В. Ківалова ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; НУ «ОЮА». Одеса : Юридична література, 2019. 260 с.
13. Шамара А. В. Система преступлений против мира и безопасности человечества в уголовном законодательстве Украины – их классификация в теории уголовного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 11. С. 80-83.

Ключові слова: злочини, родовий об'єкт, мир, безпека людства, міжнародний правопорядок.

Ключевые слова: преступления, родовой объект, мир, безопасность человечества, международный правопорядок.

Key words: crimes, generic object, peace, human security, international legal order.

МИРОШНИЧЕНКО НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

На протязі тривалого часу особливої уваги набувають питання щодо впровадження інституту кримінального проступку у чинне законодавство України. У зв'язку з прийняттям та підписанням Президентом, Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» зазначені питання набули особливої актуальності. У зазначеному законопроекті, на наш, погляд, є багато суперечностей та недоліків, та деякі питання залишаються не вирішеними. Розглянемо деякі питання щодо особи, яка підлягає відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Окремі питання щодо запровадження кримінальних проступків досліджували такі науковці, як: Д.О. Балобанова, М.М. Дмитрук, Н.А. Мирошніченко, Є.Л. Стрельцов, В.О. Туляков та інші.

Відповідно до зазначеного закону у розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу внесені переважно технічні зміни, а саме слово «злочин» було замінено на слово «кримінальне правопорушення». Тобто КК України з 2020 буде містити тільки визначення суб'єкта кримінального правопорушення, і буде відсутнє визначення «суб'єкт злочину» та «суб'єкт кримінального проступку». Бажаємо це спірний підхід, оскільки є два різновиду кримінального правопорушення, тому й необхідно виділяти різновиди суб'єкта кримінального правопорушення.

Вважаємо необхідним виокремлювати три види суб'єкта: суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єкт злочину, суб'єкт кримінального проступку. Обов'язковими ознаками цих видів суб'єктів є: фізична особа, досягнення віку та осудність (обмежена осудність, вікова осудність).

Доцільно уточнити у КК України, що кримінальна відповідальність за кримінальний проступок настає з 16 років. За злочини вік кримінальної відповідальності необхідно диференціювати в залежності від складу злочину: мінімальний з 14 років, загальний вік з 16 років, як передбачено у чинній редакції КК України, проте необхідно переглянути перелік злочинів, який передбачений у ч. 2 ст. 22 КК, наприклад, пропонуємо виключити такі статті, як 112, 113 КК.

Також доцільно на законодавчому рівні поряд із обмеженою осудністю виділяти вікову осудність.

У ст. 485 КПК України зазначається необхідність під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень про злочини неповнолітніх, поряд з іншими обставинами встановлювати

«стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси неповнолітнього. При наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними». Однак правові наслідки встановлення такого відставання, що знижує рівень усвідомлення не врегульовані ані чинним Кримінальним кодексом, ані Кримінально-процесуальним кодексом України. У зв'язку із зазначеним постає необхідність у нормативному закріпленні у матеріальному кримінальному законодавстві правових наслідків вчинення кримінального правопорушення неповнолітніх осіб, які під час вчинення суспільно небезпечного діяння не були здатні повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку своїх діянь чи керувати ними в наслідок відставання у психічному розвідку, яке не пов'язано з психічними розладами чи захворюваннями.

Необхідно зробити акцент, що такі неповнолітні є суб'єктами кримінального правопорушення, тобто вони підлягають відповідальності, оскільки вікова осудність це різновид осудності. Наявність відставання у психічному розвитку, яке не обумовлено психічними розладами, не може виступати підставою неможливості притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності. Проте доцільно встановити на законодавчому рівні особливості кримінальної відповідальності та покарання такої категорії осіб.

Оскільки вікова осудність передбачає відставання у психічному розвитку неповнолітньої особи, яке обумовлено біологічними та соціальними факторами, для їх усунення, а також для виправлення такої категорії осіб необхідні спеціальні виховні та освітні заходи, а не покарання. Це свідчить про те, що виправлення неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності, у більшості випадків, можливе без призначення покарання, а за допомогою застосування примусових заходів виховного характеру.

Отже пропонуємо неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності, які вчинили кримінальні проступки обов'язково звільняти від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

За вчинення злочину, при наявності підстав, що зазначені у ст. 97 або ч. 1 ст. 105 КК України, доцільно, у першу чергу, ставити питання про можливість звільнення таких осіб від покарання або кримінальної відповідальності, з обов'язковим застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Оскільки мова йде про особливу групу неповнолітніх, а саме тих, що відстають у психічному розвитку, внаслідок не медичних факторів, а більш соціальних (наприклад, педагогічна занедбаність, умов виховання в неблагополучних сім'ях тощо), першорядною метою призначення таких заходів необхідно визнавати надання належного виховання й освіти, а також надання соціальної і психологічної допомоги, яка допоможе неповнолітньому навчитись оцінювати свої вчинки, а також інших осіб, правильно мислити, усвідомлювати протиправність дій, які

заборонені законодавством, тим самим сприяти належному розвитку дитини, а також попередженню скоєння нового кримінального правопорушення. Тому доцільно застосовувати до такої категорії осіб тільки такі види примусових заходів виховного характеру: обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи.

Також доцільно встановити особливості призначення покарання неповнолітнім з ознаками вікової осудності, у тих випадках, коли не має підстав застосування примусових заходів виховного характеру.

Не можна призначати однакове покарання за вчинення тотожного злочину неповнолітнім особам, які відстають у психічному розвитку і внаслідок цього не були здатні повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку свого діяння, і тим, хто має нормальний розвиток та усвідомлює значення своїх дій у повному обсязі. У протилежному випадку це буде суперечити таким принципам, як індивідуалізація відповідальності, справедливості тощо.

Оскільки кримінальна політика України останнього десятиліття йде шляхом пом'якшення покарання за наявності обставин, що зменшують суспільну небезпеку діяння та особи злочинця, наприклад, призначення покарання при незакінченому злочині (ст. 68 КК), призначення більш м'якого покарання (ст. 69 КК), призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 КК), тому доцільно за наявності ознак вікової осудності ставити питання також про зниження міри покарання до неповнолітніх осіб.

Тому пропонуємо закріпити у КК України норму наступного змісту: «При встановленні у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, не пов'язаного з психічними розладами (захворюваннями), що знижують рівень здатності усвідомлення суспільної небезпеки або фактичний характер свого діяння або керування своїми діями (бездіяльністю), строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальний проступок, неповнолітній, злочин, вікова осудність, суб'єкт злочину, примусові заходи виховного характеру.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, уголовный проступок, несовершеннолетний, преступление, возрастная вменяемость, субъект преступления, принудительные меры воспитательного характера.

Key words: criminal offense, criminal misconduct, minor, age responsibility, subject of crime, compulsory educational measures.

СМУШАК ОЛЕКСАНДРА МАРКІЯНІВНА

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології, кандидат
юридичних наук

ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Сучасне кримінальне законодавство не містить в Загальній частині КК України 2001 року, спеціального інституту причетності до злочину, а також не використовує терміну «причетність». Щодо розуміння причетності, його загальна характеристика дається в теорії кримінального права, хоча єдиної точки зору з приводу його змісту немає.

Потрібно зазначити, що причетність впливає на кваліфікацію діянь та визначення виду та розміру покарання, а значить, на долю особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. Тому цілком закономірним є інтерес науковців до проблеми, які виникають при застосуванні інституту причетності до злочину в кримінальному праві.

У юридичній літературі немає єдиної думки стосовно змісту інституту причетності до злочину. Майже всі дослідники, характеризуючи причетність до злочину, вказують на таку ознаку, як суспільна небезпека джерелом якої виступає збільшення можливості для уникнення особи, яка скоїла основне діяння, від кримінальної відповідальності і покарання за допомогою осіб, які не брали участі у його вчиненні. Властивість суспільної небезпеки вказує на суттєву шкідливість досліджуваного діяння і говорить про те, що причетність до злочину знаходиться у сфері кримінально-правового регулювання.

В кримінальному праві виділяють такі види причетності до злочину:

- заздалегідь не обіцяне приховування злочину (ст. 396 КК України) чи злочинної діяльності учасників злочинних організацій (ст. 256 КК України), а також, придбання отримання та зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України);
- потурання злочину (ст. ст. 197, 364, 367 КК України тощо);
- неповідомлення про злочин (даний вид злочину є кримінально караним, лише коли він поєднаний із завідомо неправдивими показаннями та відмовою давати показання (ст. ст. 384, 385 КК України).

КК Франції, як і КК України не містить ні в Загальній ні в Особливій частинах поняття «причетності до злочину». Та при цьому встановлює відповідальність за такі види причетності, як приховування та недонесення про злочин. Потурання визнається самостійним злочином, крім цього даний інститут виділений із інституту співучасті.

Законодавством Франції встановлюється кримінальна відповідальність за приховування злочинця. Стаття 434-4 КК Франції визначає заздалегідь необіцяне приховування, як діяння вчинене з метою перешкоджання встановленню істини, яке проявилось в зміні стану місця

вчинення злочину або проступку або шляхом спотворення, фальсифікації або стирання відбитків, слідів, шляхом підкидання, переміщення або знищення будь – яких предметів (п.1) знищення, вилучення, укриття або викривлення будь – якого приватного документа або предмета, який здатний полегшити розкриття злочину або проступку, пошук доказів або засудження винних (п.2) [1, с. 410].

В той же час відповідно до КК Франції приховування трупів і речей, добутих злочинним шляхом (ст. ст. 460 і 461), оцінювалось, як самостійне злочинне діяння. Відповідно до ст. 434-6 КК Франції підлягають кримінальній відповідальності особи, які приховують злочинця, який вчинив тяжкий злочин (покарання за яке передбачено не менше 10 років тюремного ув'язнення). За КК України у відповідності до ст. 396 (Приховування злочин) покарання за таке приховування встановлюється до 3 років позбавлення волі.

Наступне питання, яке знайшла відображення в кримінальному законодавстві Франції, є можливість звільнення від кримінальної відповідальності за причетність подружжя, родичів, інших близьких особи, яка вчинила злочин. Відповідно, до КК Франції до переліку осіб які звільняються від кримінальної відповідальності включено родичів по прямій лінії та їх чоловіка або дружину (подружжя), а також брати і сестри та їх чоловіки або дружини, виконавця або співучасника злочину. Не підлягають кримінальній відповідальності чоловік або дружина чи особа, яка мешкає разом із виконавцем або співучасником (співмешканець), а також особи, які зобов'язані зберігати таємницю в порядку передбаченому ст. 226-13 (Розголошення відомостей отриманих в результаті професійної діяльності) [2, с. 124, 3, с. 408].

Як бачимо, дана норма є ширшою в порівняння з нормою, яка міститься в ст. 396 КК України. В ст. 434-4 КК Франції визначає заздалегідь необіцяне приховування, як діяння вчинене з метою перешкоджання встановленню істини, яке полягає в зміні стану місця вчинення злочину або проступку або шляхом спотворення, фальсифікації або стирання відбитків, або слідів або шляхом підкидання, переміщення або знищення будь – яких предметів (п.1) знищення, вилучення, укриття або викривлення будь – якого приватного документа або предмета, який здатний полегшити розкриття злочину або проступку, пошук доказів або засудження винних (п.2) [3, с. 410].

У відповідності до ст. 321-1 КК Франції під приховуванням майна, добутого злочинним шляхом, як діяння, яке виражається в приховуванні, зберіганні або передачі будь-якої речі чи надання опосередкованих послуг з метою її передачі, коли відомо, що така річ отримана в результаті вчинення злочину або проступку. Також під приховуванням розуміється діяння, яке виражається в будь якому використанні майна, яке отримане від будь-якого злочину, або проступку, у випадку коли відомо його походження [4, с. 310].

Відповідно до кримінального законодавства Франції, приховування майна добутого злочинним шляхом кваліфікується як співучасть в тому злочині, в результаті якого добуто майно, коли придбання або збут

даного майна було заздалегідь обіцяне, а також коли особа яка придбала або збула майно виступає в ролі співвиконавця, організатора, підбурювача. Цілком логічно було б віднести придбання або збут майна, яке не було заздалегідь обіцяне до однієї із форм причетності до злочину, однак законодавець вказаних країн відніс і даний випадок до пособництва злочину як однієї із форм співучасті.

Наступний вид причетності до злочину, який отримав своє законодавче регулювання в КК Франції, є недонесення про злочин, який готується або вчиняється (ст. 434-1-434-3, 434-11). Відповідно до ст. 434-1 даного Кодексу, встановлена відповідальність за неповідомлення про вчинений злочин, а також, неповідомлення про осіб які його вчинили.

Не притягуються до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення злочину по відношенню до неповнолітньої особи, яка не досягла 15 років, осіб, які не здатні себе захистити у зв'язку із віком, фізичним чи психічним станом, які не донесли на родичів по прямій лінії, чоловіка (дружину), співмешканця, які вчинили злочин, а також священнослужитель (ст. 434-3) [4, с. 410].

Крім того, в КК Франції передбачена кримінальна відповідальність за неповідомлення про докази невинуватості особи, яка тимчасово взята під варту або засуджена за злочин (ст. 434-11). При цьому звільненню від відповідальності підлягає особа, яка, хоч із запізненням дасть свідчення за власною волею. Дані норми могли б дістати своє законодавче закріплення і в КК України.

Наступним видом причетності до злочину який отримав законодавче регулювання в законодавстві Франції є потурання злочину. КК Франції (ст. 423-5) прямо зазначає обов'язок посадових осіб перешкоджати злочинам.

Крім спеціального суб'єкта, кримінальній відповідальності підлягає і загальний суб'єкт.

Відповідно до ст. 223-3, 223-4 КК Франції, встановлюється відповідальність осіб, які залишили без допомоги особу, яка не здатна сама себе захистити. Суб'єкт даного злочину є спеціальний (це особа, що залишила людину, яка знаходиться в безпорадному стані, в небезпеці, повинна піклуватися про неї).

Отже, подана інформація про законодавче регулювання інституту причетності до злочину в законодавстві України та Франції дозволяє зробити такі висновки:

1. Законодавством Франції врегульоване не тільки заздалегідь не обіцяне приховування, але і недонесення, потурання визнається самостійним злочином.

2. Покарання за заздалегідь не обіцяне приховування до злочину залежить від покарання, яке загрожує за основний злочин, та при цьому є суворішим в порівнянні з покаранням за даний злочин в Україні.

3. Крім того в КК Франції, на відміну від КК України, окремо здійснюється кваліфікація щодо недонесення про злочини щодо осіб, які знаходяться в безпорадному стані.

Список використаної літератури:

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
2. Крылова Н.Е. Уголовное право зарубежных стран (Англии, Франции, Германии): Учебное пособие / Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Зерцало, 1998. – 208 с.
3. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части : учебник / под ред. И.Д. Козочкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
4. Уголовный кодекс Франции (с изм. и доп. на 1 января 2002 года) / [науч. ред. Л.В. Головкин, Н.Е. Крылова]. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

Ключові слова: причетність до злочину, приховування, близькі родичі, члени сім'ї, співучасть.

Ключевые слова: прикосновенность к преступлению, укрывательство, близкие родственники, члены семьи, соучастие.

Key words: involvement to the crime, concealment, connivance, non-disclosure, participation.

СТЕПАНЕНКО ОКСАНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ СТАНУ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНИННЯ АБО СТАНУ, ВИКЛИКАНОГО ВЖИВАННЯМ НАРКОТИЧНИХ АБО ІНШИХ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТА ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Відповідно до ст. 21 Кримінального кодексу України (далі КК України) особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності. При цьому, вчинення злочину в такому стані відповідно до ст. 67 КК України визначається обставиною, що обтяжує покарання, яку суд відповідно до ч. 2 ст. 67 КК України має право, залежно від характеру вчиненого злочину, такою не визна-ти. В свою чергу, ч. 4 ст. 67 КК України передбачає, що якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Здавалось вказані положення є абсолютно визначеними і ніяких проблем щодо їх застосування не може виникнути на практиці. Однак, аналіз судової практики свідчить що не все так однозначно.

Розглянемо знакові з даного питання рішення Верховного Суду (далі ВС). ОСОБА_1 засуджено за те, що він, керуючи транспортним засобом порушив Правила дорожнього руху, в результаті чого здійснив наїзд на пішохода ОСОБА_2, чим спричинив йому тяжкі тілесні ушкодження. ОСОБА_1 засуджено за ч. 2 ст. 286 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк 2 роки. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_1 звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 2 роки. Апеляційним судом Волинської області вирок суду першої інстанції в частині звільнення ОСОБА_1 від додаткового покарання скасовано та ухвалено свій вирок, яким його на підставі ст. ст. 75, 76 КК України звільнено від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 2 роки. В решті вирок суду першої інстанції залишено без зміни.

У касаційній скарзі прокурор просить скасувати вирок апеляційного суду та призначити новий розгляд обґрунтовуючи свої вимоги вказує, що якщо обставина, яка обтяжує покарання передбачена в статті особливої частини як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз її враховувати при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

ВС вказує, що доводи прокурора у касаційній скарзі про те, що якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті особливої частини КК України як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, то призначаючи покарання її не можна враховувати як таку, що його обтяжує, на думку колеги суддів, є необґрунтованими. Згідно з п. п. «а» п. 2.9 Правил дорожнього руху, водівеі забороняється керувати транспортним засобом у стані сп'яніння або перебувати під впливом наркотичних чи токсичних речовин. При цьому ВС робить висновок, що керування транспортним засобом у стані сп'яніння належить до характеристики стану свідомості та волі суб'єкта злочину, тобто до внутрішніх характеристик складу злочину, а тому вважати її ознакою об'єктивної сторони складу злочину є недопустимим [1]. Таким чином, стан сп'яніння, при вчиненні злочину передбаченого ст. 286 КК України, в будь якому разі є обставиною яка обтяжує покарання. Щодо покарання ВС вирішив, що визначене покарання, у вказаному виді та розмірі є справедливим, необхідним і достатнім та є домірним вчиненому. Тобто, відповідно до позиції суду вчинення особою вказаного злочину у стані сп'яніння не є перепорою для її звільнення від відбування покарання.

Дещо інший підхід передбачено в наступному рішенні ВС. Так, ОСОБА_6, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, керував технічно справним автомобілем порушуючи Правила дорожнього руху допустив наїзд на пішохода ОСОБА_7, який отримав тілесні ушкодження, від яких помер. Суд першої інстанції засудив ОСОБА_6 до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки без позбавлення права керування транспортними засобами та на підставі ст. 75 КК звільнив засудженого

від відбування покарання, встановивши іспитовий строк тривалістю 2 роки. Апеляційний суд залишив без змін вирок суду першої інстанції.

У касаційній скарзі прокурор просить скасувати ухвалу апеляційного суду і призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції. На його думку, апеляційний суд не перевірів і не спростував твердження сторони обвинувачення щодо безпідставності застосування до засудженого ст. 75 КК. А саме, на думку прокурора, апеляційний суд не врахував, що злочин є тяжким, ОСОБА_6 вчинив його за обтяжуючої обставини – перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, а також що своїми протиправними діями засуджений позбавив людину життя, яке є найбільшою соціальною цінністю. Окрім того, апеляційний суд вирішив, що обставини вчинення злочину та бездоганна репутація засудженого дають змогу не зважати на вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння. ВС не погоджується з таким висновком і вважає, що перебування засудженого у стані навіть легкого сп'яніння не можна не враховувати при призначенні покарання, адже, керуючи автомобілем у нетверезому стані, ОСОБА_6 грубо порушив Правила дорожнього руху, що призвело до тяжких наслідків. Уникнення особою реального покарання за таких обставин негативно вплине на сприйняття суспільством, зокрема іншими водіями, необхідності дотримуватися Правил дорожнього руху [2]. Таким чином, знаковість зазначеного рішення ВС в тому, що особі, яка грубо порушила Правила дорожнього руху, що призвело до тяжких наслідків має бути призначено реальне покарання; при його призначенні стан алкогольного сп'яніння не можна не враховувати.

Таким рішенням ВС фактично звужує суддівський розсуд при призначенні покарання за ст. 286 КК України. Так, якщо особа вчинила вказаний злочин у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів така обтяжуюча ознака обов'язково враховується при призначенні покарання. Крім того, особам винним у вчиненні аналізованого складу злочину повинно бути призначене реальне покарання, тобто мова йде про недоцільність застосування щодо таких осіб звільнення від відбування покарання.

Список використаної літератури:

1. Постанова Верховного Суду від 26 квітня 2018 року у справі № 166/937/16-к (провадження № 51-3138км18) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73758604>
2. Постанова Верховного Суду від 29 травня 2018 року у справі № 484/3291/16-к (провадження № 51-2658км18) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74551477>

Ключові слова: призначення покарання, стан сп'яніння, кваліфікація злочинів.

Ключевые слова: назначение наказания, состояние опьянения, квалификация преступлений.

Key words: sentencing, state of intoxication, qualification of crimes.

ТАВЛУЙ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВ ДІТЕЙ ПРИ УСИНОВЛЕННІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Інституціоналізація норм про захист прав дітей, у тому числі у процесах, пов'язаних з усиновленням, по-різному відображається у кримінальному законодавстві окремих держав.

Так, переважна їх частина (Кримінальні кодекси Російської Федерації, Польщі, Іспанії, ФРН, Швейцарії, Казахстану) містять окремий розділ – злочини проти сім'ї та неповнолітніх; інші (Нідерланди, Китай та ін.) такої глави (розділу) не мають.

Законодавством окремих європейських держав права та законні інтереси неповнолітніх, сімейні відносини поставлено під кримінально-правову охорону та передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти сім'ї. Так, Кримінальний Кодекс Іспанії 1995 року внаслідок довготривалого розвитку кримінального законодавства, захисту інтересів сім'ї та неповнолітніх присвятив цьому Розділ XII «Злочини проти сімейних відносин», який містить три Глави: «Незаконний шлюб» (глава 1), «Незаконне усиновлення, порушення батьківських прав, порушення статусу неповнолітніх» (глава 2), «Злочини проти сімейних прав та обов'язків» (глава 3).

Стаття 221 Кримінального закону Іспанії встановлює кримінальну відповідальність за незаконне усиновлення з позбавленням батьківських прав, а також за передачу дитини третій особі з метою зміни її походження.

За законодавством Іспанії до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти сімейних відносин може бути притягнуто і юридичну особу. Так, за торгівлю дітьми, скоєну з використанням органів опіки та інших органів, де проживають діти, може відбутися тимчасове або постійне закриття таких закладів [1, с. 54– 55].

Кримінальний Кодекс Нідерландів у статті 151-а встановив кримінальну відповідальність тому, хто «із мотивів отримати матеріальну вигоду умисно сприяє передачі на виховання у сім'ю дитини молодше шести місяців, яка не знаходиться під опікою юридичної особи, не маючи на це попередньої письмової згоди Ради з опіки і захисту інтересів дітей».

Аналогічне покарання передбачено у статті 151-е КК Нідерландів для особи, яка «під час здійснення професійної чи підприємницької діяльності умисно організовує чи заохочує прямі або непрямі переговори між жінкою та іншою особою або організовує зустріч у відповідності до її

бажання надати іншій особі право на постійній основі піклуватися та виховувати її дитину».

Разом із тим, нідерландським законодавством встановлено заборону на посередницьку діяльність у сфері сурогатного материнства. Так, особа, яка в процесі зайняття професійною чи підприємницькою діяльністю умисно організовує чи заохочує прямі або непрямі переговори між сурогатною матір'ю та іншою особою або влаштовує для цього зустріч, підлягає кримінальній відповідальності. Такий же вид відповідальності передбачено для «рекламодавців» у цій сфері, які публічно пропонують та надають послуги, що полягають в організації або в допомозі організації переговорів щодо пошуків жінки, яка бажає стати сурогатною матір'ю.

За статтею 151-е Кримінального кодексу Нідерландів притягуються до відповідальності особи які «під час зайняття професійною або підприємницькою діяльності умисно організовують або заохочують прямі чи непрямі перемовини між жінкою та іншою особою або організовують зустріч у відповідності з її бажанням надати іншій особі право на постійній основі піклуватися та виховувати дитину» [2, с. 144–145].

Посередницька діяльність у сфері усиновлення являється кримінально караною і за статтею 227-12 Кримінального кодексу Франції, яка вказує на заборону «посередництва між особою, яка бажає усиновити дитину, і батьками, які бажають віддати свою дитину, яка народилася, чи має народитися, скоєного з корисливою метою». У Кримінальному кодексі Франції криміналізовано також такі дії, як підбурювання батьків або одного з них, вчинене або з корисливою метою або з використанням подарунків, обіцянок, погроз чи шляхом зловживання владою до залишення дитини, яка народилася чи має народитися, посередництво між особою, яка бажає усиновити дитину, і батьками, які бажають залишити свою дитину, яка народилася чи має народитися; умисна підміна, стимуляція пологів фіктивною матір'ю або приховування факту пологів біологічною матір'ю, що є посяганням на громадянський стан дитини [3].

Схоже положення міститься у статті 253 Кримінального кодексу Польщі, яка встановлює кримінальну відповідальність за «зайняття організацією усиновлення дітей не зважаючи на приписи закону» [4, с. 175].

Також варто звернутися до законодавства країн СНД, оскільки історія розвитку правових основ кримінального законодавства цих держав здійснювалась, в основному, в подібних історико-правових реаліях із вітчизняним законодавством.

У своїй більшості, кримінальні кодекси держав-учасниць СНД містять окремі глави, спрямовані на охорону сім'ї та неповнолітніх. Так, у Кримінальному кодексі Узбекистана міститься глава «Злочини проти сім'ї, молоді та моральності», у Кримінальних кодексах Киргизії, Казахстану, Таджикистана – глава «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», у Кримінальному кодексі Азербайджана – глава «Злочини проти неповнолітніх і сімейних відносин».

Кримінальні кодекси Азербайджана та Таджикистана містять норми, які захищають дітей від незаконних дій при їх усиновленні, але, на відміну від України, не на вказують посередницьку діяльність як на ознаку об'єктивної сторони складу злочину, проте зазначають корисливі та інші низьменні мотиви при скоєнні цього злочину [5].

Кримінальний кодекс Киргизії у статті 160-1 встановлює відповідальність за незаконні дії щодо усиновлення дітей, помилково на думку автора, включаючи у цю норму положення про притягнення до кримінальної відповідальності лише у разі накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення протягом року, але разом із тим цікаво описує посередництво (дії по підборі та передачі дітей на усиновлення (удочеріння) від імені чи в інтересах осіб, які бажають їх усиновити (удочерити), які здійснюються особою, не уповноваженою законодавством Киргизької Республіки) [6].

З огляду на вищезазначене, варто зробити висновок про доцільність перейняття Українською державою досвіду європейських держав щодо заборони посередницьких дій у сфері усиновлення та її комерціалізації, що безперечно повинно бути відображено у вітчизняному законодавстві.

Список використаної літератури:

1. Ильяшенко А.Н. Семья как объект охраны по уголовному законодательству Испании / А.Н. Ильяшенко // Международное публичное и частное право. – 2002. – № 3. – С. 54–55.
2. Товмазова Є. Окремі аспекти кримінально-правового захисту життя та здоров'я дітей за законодавством України та деяких зарубіжних країн / Є. Товмазова // Підприємництво, господарство і право – 2008. – № 4. – С. 144–145.
3. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс] // Российский правовой портал: библиотека Пашкова. – Режим доступа : <http://constitutions.ru>. – Название с экрана
4. Кримінальний кодекс Республіки Польща / наук. ред. канд. юрид. наук, доц. А.І. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова; вступ. ст. канд. юрид. наук, доц. А.І. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Є.А. Саркісової; переклад з польського Д.А. Барілович – СПб. : Вид-во Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.
5. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан [Електронний ресурс] // Хабархо. – Режим доступу : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30397325#pos=8;263. – Назва з екрану.
6. Кримінальний кодекс Киргизії [Електронний ресурс] // Параграф. Інформаційна система. – Режим доступу : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30222833. – Назва з екрану.

Ключові слова: дитинство, усиновлення, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, незаконні дії щодо усиновлення, незаконна посередницька діяльність.

Ключевые слова: детство, усыновление, дети-сироты, дети, лишённые родительской опеки, незаконные действия по усыновлению, незаконная посредническая деятельность.

Key words: childhood, adoption, orphans, children deprived of parental care, in relation to adoption, illegal intermediary activity.

ТИМОФЄЄВА ЛІЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник
науково-дослідної частини,
асистент кафедри кримінального права

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Кримінальне право та кримінальний закон характеризуються строгістю та формалізмом. Кримінальне законодавство має бути максимально чітке та зрозуміле, що не зовсім співвідноситься з останніми змінами Кримінального кодексу України (далі – КК).

Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) у Доповіді «Верховенство права», схваленій на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25-26 березня 2011 р., зазначила, що одним із неодмінних елементів верховенства права є юридична визначеність (п. 41); юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними (п. 46). Конституційний Суд України (далі – КСУ) неодноразово наголошував на важливості вимоги визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (п. 5.4 мотивувальної частини Рішення КСУ від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005).

Щодо необхідності додержання принципу юридичної визначеності також зазначається в рішеннях ЄСПЛ «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства № 1 (The Sunday Times v. the United Kingdom № 1) від 26 квітня 1979 р., «S.W. проти Сполученого Королівства» (S.W. v. the United Kingdom) від 22 листопада 1995 р., «Солдатенко проти України» (Soldatenko v. Ukraine) від 23 жовтня 2008 р. та ін.

Як зазначено в рішенні ЄСПЛ «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства № 1 (The Sunday Times v. the United Kingdom № 1) від 26 квітня 1979 р., «норма не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано достатньо чітко, що дає змогу громадянину регулювати свою поведінку» (п. 49). Відповідно до рішення ЄСПЛ «S.W. проти Сполученого Королівства» (S.W. v. the United Kingdom) від 22 листопада 1995 р. принцип правової визначеності в контексті кримінального права означає, що особа має знати за які дії або бездіяльність її може бути притягнуто до кримінальної відповідальності з формулювання відповідного припису закону, а за потреби – за допомогою його тлумачення судом (п. 35).

Важливо, що п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. не просто відсилає до національного закону, але також стосується «якості закону», вимагаючи від закону відповідності

принципові верховенства права; при цьому «якість закону» означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля (п. 111).

У Рішенні КСУ у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 р. № 1-п/2019 неконституційність ст. 368-2 КК обґрунтовується зокрема невідповідністю принципу юридичної визначеності як складової принципу верховенства права закріпленого в ч. 1 ст. 8 Конституції.

Відповідно до п. 3 вищезазначеного Рішення КСУ дотримання вимоги ясності і недвозначності норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, є особливо важливим з огляду на специфіку кримінального закону та наслідки притягнення до кримінальної відповідальності, адже притягнення до такого виду юридичної відповідальності пов'язане з можливими істотними обмеженнями прав і свобод людини. Так, ст. 368-2 КК передбачає, зокрема, застосування такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк. Крім того, до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, передбаченого названою статтею КК, можуть бути застосовані, зокрема, такі запобіжні заходи, як домашній арешт та тримання під вартою, що пов'язані з обмеженням волі.

Вищезазначеним положенням також не зовсім відповідають деякі інші зміни КК. Наприклад, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII були внесені істотні зміни в розділ «Злочини проти статевої свободи та недоторканості особи» (зміни набрали чинності 11.01.2019 р.). Зокрема, суттєво змінився підхід до визначення зґвалтування. Відповідно до редакції КК до внесення змін склад зґвалтування передбачав вступ у природні статеві відносини із застосуванням насильства щодо потерпілої або використання її безпорадного стану. У чинній редакції вступ у статевий зв'язок або вчинення інших дій сексуального характеру з потерпілою (чи потерпілим) **без згоди** вже утворює склад зґвалтування (ст. 152 КК). При цьому відсутність згоди не обов'язково має бути пов'язано з опором, це може бути «ні» в усній формі.

Дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) за новою редакцією можуть також кваліфікуватись за ст. 152 КК, виходячи з тлумачення її тексту.

Новий законодавчий підхід до дефініції зґвалтування відповідає практиці ЄСПЛ (рішення ЄСПЛ у справі «М.С. проти Болгарії» від 4.12.2003 р.). Однак погляди вчених та науковців на такі зміни неоднозначні [2]. Ментальність і особливості багаторічної практики по даній

категорії справ жодним чином не співвідносяться з асоціюванням зґвалтування та відмовою від вступу в статевий зв'язок у формі усного «ні» і без опору щодо статевого акту або інших дій сексуального характеру.

Крім того не дуже зрозуміло яким чином сприймати мовчазні відмови тощо. Виходячи з тлумачення практики ЄСПЛ особа, яка вступає в статевий зв'язок крім усього іншого має не тільки не отримати відмову, але й упевнитися в згоді на вступ в статевий зв'язок. При цьому фрази, які стверджують невпевненість, зокрема «я не знаю», «я не впевнена (не впевнений)», «може бути іншим разом» також не уявляють собою згоди і тлумачаться як «ні» (О.В. Харитоновна) [3]. Виходячи з редакції статті та практики ЄСПЛ згоду на вступ у статевий зв'язок має бути схоже на письмовий договір на вступ в статевий зв'язок, форми сексуального контакту, умовні знаки щодо припинення та інше. Оскільки особа може відмовитися не тільки до, але також в процесі статевих зносин.

Кримінальне право по різному сприймається громадянами та владою, відрізняється в сприйнятті потерпілих і осіб, які вчинили злочин, суспільством і державою, деякі його положення по різному тлумачаться. Проте різність тлумачення не може стати причиною кримінальної відповідальності та відповідних обмежень для людини.

Отже, кримінально-правові норми мають відповідати конституційним принципам, зокрема верховенства права та юридичної визначеності як його основного елемента. Кримінально-правові норми бути визначеними, чіткими та зрозумілими не тільки правозастосувачам, але також суб'єктам кримінально-правових відносин. Звичайно, що абсолютно визначені кримінально-правові норми достатньо важко уявити. Разом з тим мінімізувати невизначеності можна та потрібно, зокрема пов'язані з наявністю в КК великої кількості оціночних понять, банкетних норм тощо.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368-2 Кримінального кодексу України. Справа № 1-135/2018 (5846/17) від 26 лютого 2019 р. № 1-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19>.
2. Чутуніков І.І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи на порозі змін. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Т. 2. 2018. С. 117-126.
3. Харитоновна О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Харків: Права людини, 2018. 344 с.

Ключові слова: юридична визначеність, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, євроінтеграція, верховенство права.

Ключевые слова: юридическая определенность, преступления против половой свободы и половой неприкосновенности, евроинтеграция, верховенство права.

Key words: legal authority, sexual crimes, evrointegration, the rule of law.

ХИЛЬЧЕНКО АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАКТИЦІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ

Обов'язковою умовою ефективності покарання є його справедливість. Остання, у свою чергу, має визначатися з точки зору врахування інтересів усіх суб'єктів кримінально-правових відносин (особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, держави, потерпілого, третіх осіб) і таким чином бути врахованою серед принципів призначення покарання. Покарання призначається у суворій відповідності закону. Покарання відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особі винного, обставинам, що пом'якшують та обтяжують покарання. Відновлення справедливості передбачає як можна більш повне відновлення порушених інтересів особи, суспільства і держави.

У практиці призначення покарань в Україні з точки зору врахування справедливості є певні дискусійні моменти при заміні смертної кари на інший вид покарання до вступу Кримінального кодексу (далі – КК) 2001 р. у силу. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування України в Раді Європи. Це стало однією з причин скасування смертної кари в Україні, де мораторій на виконання смертних вироків уперше почав діяти в 1995 році, незадовго до вступу в цю міжнародну організацію. Проте через кілька місяців смертні вирoki знову продовжили виконувати, дійшовши висновку, що рішення про мораторій було прийнято без дотримання належної процедури. Такий стан речей міг призвести до виключення України з Ради Європи, але в 1997 році мораторій на виконання смертних вироків знову почав діяти, і з тих пір в Україні вже ніколи нікого не страчували. Це не зупинило винесення нових смертних вироків, адже продовжував діяти КК 1960 р. 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України (далі – КС) своїм Рішенням № 11-рп/99 визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, чим остаточно закрит шлях до її відновлення. У зв'язку з цим, починаючи з лютого 2000 року, в Україні були внесені відповідні зміни в положення Кримінального, Кримінально-процесуального і Виправно-трудового кодексів України; смертна, як вид кримінального покарання, була скасована, передбачено новий вид покарання – довічне позбавлення волі.

КК 2001 р. уже не знає смертної кари, а серед видів покарань згадує «довічне позбавлення волі». До цього 22 лютого 2000 року Україна ратифікувала Протокол № 6 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який стосується скасування смертної кари, 1983 року «із збереженням застосування смертної кари відповідно до статті 2 цього протоколу» (за діяння, вчинені під час війни або неминучої загрози війни), який почав діяти з 2002 р. 4 травня 2002 р. Україна приєдналася

до Протоколу № 13 Європейської конвенції про права людини, що передбачає повне скасування смертної кари за будь-яких обставин в мирний і воєнний час (протокол був ратифікований і набув чинності 01.07.2003 р.). Враховуючи неоднозначність у питаннях урегулювання застосування смертної кари законодавством, не внесення змін до КК України, винесення вироків із призначенням такої міри покарання мало місце стосовно злочинів, скоєних до оприлюднення рішення КС від 29.12.99 № 11-рп/99, хоча ці вирoki не виконувалися.

Конституційний Суд України зазначив у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі (Рішення КСУ від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011), що альтернативний характер санкцій статей Кодексу 1960 року, які передбачали покарання за особливо тяжкі злочини, не давав підстав для призначення судами іншого покарання замість смертної кари до моменту її заміни Верховною Радою України на довічне позбавлення волі, оскільки це порушувало принцип співмірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення, не відповідало принципу справедливості в кримінальному праві [2].

Як зазначив Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м'якого покарання, окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004) [1].

Крім цього, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (рішення у справах «Алакран Хумматов проти Азербайджану» від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02) [2].

Крім цього, останнім часом все більшої актуальності набуло питання застосування до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, умовно-дострокового звільнення. КК України не передбачає умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Практика ЄСПЛ дає підстави підтримати позицію, що умови призначення та застосування до особи покарання у вигляді довічного позбавлення волі, передбачені ст. 64, ч. 2 ст. 87 КК України не відповідають стандартам ст. 3 Конвенції, так як у нашій країні відсутній механізм перегляду рішення про призначення особі довічного позбавлення волі через визначений період часу, в ході якого

з'ясовувалося б, чи є легітимні пенологічні підстави для подальшої ізоляції особи. Передбачена ч. 2 ст. 87 КК України можливість для особи, засудженої до довічного позбавлення волі, бути помилуваною Президентом України в порядку, встановленому Указом Президента «Про Положення про порядок здійснення помилювання» від 21 квітня 2015 року не дає підстав визнати цей вид покарання в Україні, таким, що підлягає пом'якшенню у розумінні ЄСПЛ.

Нові законодавчі кроки щодо «зменшуваності» довічного позбавлення волі зроблені. Так, очікує розгляду проект Закону про пенітенціарну систему (реєстр. № 7337 від 24.11.2017 року), яким пропонується ряд змін до КК України, зокрема, у частині застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, яким довічне позбавлення волі було замінено більш м'яким покаранням. Таким чином, українським законодавцем уже зроблені важливі кроки щодо відповідності вітчизняного законодавства практики ЄСПЛ у частині «зменшуваності» довічного позбавлення волі. Однак, чи буде позитивний вплив від законодавчого закріплення умовно-дострокового звільнення від відбування покарання щодо осіб, яким покарання у виді довічного позбавлення волі замінено більш м'яким, передбачити не видається можливим.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-пп/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року N 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26.01.2011 р. № 1-пп/2011 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>.

Ключові слова: принцип справедливості, смертна кара, довічне позбавлення волі.

Ключевые слова: принцип справедливости, смертная казнь, пожизненное лишение свободы.

Key words: principle of justice, capital punishment, life imprisonment.

ЧУТУНІКОВ ІГОР ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

АНТИСОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СТ. 387 КК УКРАЇНИ

У кримінально-правовій літературі вже неодноразово зверталася увага на те, що сучасна українська кримінальна законотворчість подекуди носить швидкоплинний, погано виважений і навіть волонтаристський характер, зазнаючи необґрунтованого впливу політичних програм, установок та переконань, результатом чого стають не тільки такі закони, що засновуються на ідеях, які не пройшли належного наукового осмислення й обґрунтування, а й такі, що містять відверто помилкові положення, грубі неточності та недоречності. Показовими у цьому сенсі є зміни, що торкнулися ст. 387 КК України, які, з нашої точки зору, дещо суперечать певній логіці принципу недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування, виводячи на передній край боротьби з цим діянням тих, у чиїх інтересах і впроваджувався зазначений принцип.

Внаслідок запропонованих Законом України від 16 листопада 2017 р. нововведень, суб'єктом розголошення, відповідальність за яке передбачена ч. 2 ст. 387, повинні визнаватися і судді, прокурори, слідчі, працівники оперативно-розшукового органу, які приймають безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності чи досудовому розслідуванні, незалежно від характеру і наслідків такого розголошення (згідно попередньої редакції ч. 2 ст. 387 передбачала таку конститутивну ознаку цього злочину, як здатність зганьбити людину, принизити її честь та гідність).

Зазначений підхід нівелює процесуальну самостійність слідчого та прокурора щодо визначення напрямків розслідування, тактики проведення слідчих (розшукових) дій, планування та прийняття процесуальних рішень, оскільки у ході здійснення досудових розслідувань та в процесі оперативно-службової діяльності правоохоронних органів за рішенням уповноважених суб'єктів (слідчого, у провадженні якого перебувають матеріали кримінального провадження, прокурора, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні) виникає необхідність доведення даних досудового розслідування до відома інших осіб.

Так, прикладом такого розголошення можуть бути тактичні прийоми слідчого (прокурора) під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – повідомлення учаснику кримінального провадження певної інформації, здобутої у ході розслідування чи оперативно-розшукової діяльності, з метою спонукати його для дачі

відповідних показань або спостереження в установленому законом порядку за подальшою поведінкою суб'єкта.

Також, з метою захисту інтересів держави при заподіянні злочином збитків слідчі ініціюють подання уповноваженими суб'єктами цивільних позовів у рамках кримінального провадження. При цьому, уповноваженим суб'єктам, які готують та подають цивільних позов і не є учасниками групи слідчих чи прокурорів, розголошуються дані досудового розслідування, надаються матеріали кримінального провадження, що обґрунтовують факт встановлення та розмір заподіяних збитків (шкоди).

Крім того, певні дані досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності під час здійснення службових нарад доводяться до відома службових осіб правоохоронних органів, які можуть безпосередньо не входити до групи слідчих або прокурорів у відповідному кримінальному провадженні.

Діюча редакція ч. 2 ст. 387 КК цілком дозволяє трактувати такі дії слідчого або прокурора як злочин, що вже має місце у вітчизняній правозастосовній практиці. Її буквально тлумачення дозволяє позитивно вирішити питання щодо притягнення до кримінальної відповідальності навіть Генерального прокурора України, який звертаючись до Верховної Ради з поданням про притягнення до кримінальної відповідальності, затримання та арешт народного депутата, обґрунтовуючи своє подання доволі детально зупиняється на обставинах вчинення злочину, називаючи і можливих його співучасників. При чому робить це на засіданні Верховної Ради, яке, як правило, транслюється у прямому ефірі.

Оцінюючи вітчизняні законодавчі новели хотілося б зазначити наступне. Виокремлення у якості самостійного суб'єкта злочину, передбаченого ст. 387 КК, суддів, прокурорів, слідчих, працівників оперативно-розшукового органу, незалежно від того чи приймали вони безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності або досудовому розслідуванні у цілому заслуговує на підтримку.

Така кваліфікація дозволяє більш точно визначити об'єкт посягання, на відміну від тих країн, де зазначені дії розглядаються у якості службового злочину, оскільки правосуддя за КК України є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Цілком слушним є і вітчизняне рішення щодо виокремлення такого спеціального суб'єкта, як судді, прокурори, слідчі, працівники оперативно-розшукового органу, що не приймали безпосередньої участі в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні.

Такі особи, завдяки своєму службовому становищу, можуть володіти певними даними оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування, розголошення яких здатне заподіяти шкоду інтересам правосуддя і у тих випадках, коли розголошені відомості не ганьблять людину та не принижують її честь і гідність. Тобто будь-яке розголошення, вчинене цими суб'єктами, спрямоване на інтереси правосуддя. Попереджати таких осіб про їх обов'язок не розголошувати відомості

досудового розслідування без відповідного письмового дозволу не потрібно, оскільки вони добре обізнані щодо необхідності їх збереження у таємниці, що обумовлено колом їх службових обов'язків. Якщо ж такими діями поряд з інтересами правосуддя шкода заподіюється і честі та гідності особи (розголошуються відомості про її інтимне життя, захворювання, аморальні вчинки тощо), вони можуть утворювати кваліфікований склад злочину, передбачений діючою редакцією ч. 3 ст. 387 КК або сукупність злочинів (ч. 2 та ч. 3 ст. 387 КК). Що ж стосується суддів, прокурорів, слідчих, працівників оперативно-розшукового органу, які безпосередньо приймають участь в оперативно-розшуковій діяльності чи досудовому розслідуванні, то тут таке однозначне вирішення питання є неприпустимим. Саме ці особи, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України), і визначають, що і в якому обсязі може бути розголошено, завжди діючи в інтересах правосуддя. Якщо зазначені суб'єкти розголошують дані оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування, керуючись не інтересами правосуддя, а іншими мотивами (особисте збагачення, підвищення власного іміджу, сприяння ухиленню підозрюваного від кримінальної відповідальності, бажанням знищити доказову базу тощо), такі дії можуть утворювати склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 387 КК. Інакше кажучи, підставою їх кримінальної відповідальності може бути лише таке розголошення, яке суперечить інтересам правосуддя або ганьбить людину, принижує її честь і гідність, оскільки заподіяння шкоди цим об'єктам не може бути виправдано інтересами правосуддя.

Таким чином, на наше переконання, ст. 387 КК виглядала б більше логічніше та відповідала б принципу недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування, якщо б передбачала у своїй конструкції частину четверту, де б встановлювалася відповідальність суддів, прокурорів, слідчих та працівників оперативно-розшукового органу, які приймають безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування, яке вчинено всупереч інтересам правосуддя або ганьбить людину, принижує її честь та гідність.

Список використаної літератури:

1. Тацій В., Тютюгін В., Пономаренко Ю. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі // Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. праць / редкол.: О.В. Петришин та ін. Х.: Право, 2015. № 4 (83) с. 54-66 (134 с.)

Ключові слова: розголошення, предмет, суб'єкти, завдання кримінального провадження.

Ключевые слова: разглашение, предмет, объекты, задания уголовного производства.

Key words: disclosure, object, objects, tasks of criminal proceedings.

ШОСТАК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Українське кримінальне право увійшло у модну сучасну тенденцію до зближення національного законодавства з відповідними європейськими правовими інститутами. І от все б нічого, якби ця тенденція вписувалася і в вітчизняний досвід та здобутки законотворчості, а також мала логічний, раціональний та виважений характер.

Натомість з огляду на «європейські» новації, або можливо краще говорити про новації кримінального законодавства прийняті під прапором нібито апроксимації та гармонізації, викликають у більшості науковців щонайменше подив, а в переважній більшості негативне сприйняття таких новел. В ейфорії єврооптимізму Верховна Рада України, не зважаючи на слушні заперечення в періоді розгляду відповідної законодавчої ініціативи з «європейським» присмаком своїх структурних підрозділів, все ж керуючись політичною необхідністю (мабуть так) все ж таки приймає відповідні новації, при цьому робить це заповзятю та з вражаючою швидкістю.

В середньому приймається близько 11-12 нових законів на рік (майже по 1 кожен місяць), та 34 зміни до існуючих редакції статей щороку (майже по 3 зміни на місяць). Чи можна при таких темпах криміналізації та уточненні кримінально-правових норм говорити про стабільність кримінального закону (за умови що це і є однією з найголовніших заporук якісного правозастосування)? Питання риторичне.

Слід відзначити, що «європейське» походження новацій в КК України та кримінально-правовій матерії в цілому, починаючи фактично з 2012 року, носить безсистемний, хаотичний та неповноцінний характер. Доречно в цьому аспекті згадати як зміст, так і кількість видозмін норм КК України (як Загальної, так і Особливої частин) щодо заходів кримінально-правового характеру, застосованих до юридичних осіб; спеціальної конфіскації; кримінальної відповідальності за злочини проти журналістів; кримінальної відповідальності за статеві злочини; кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, тощо.

Європейський досвід значно впливає на національне законодавство, разом з тим є підстави вбачати такі моменти як стихійність прийняття новацій, фрагментарність змін, непослідовність змін, невідповідність змін національній кримінально-правовій традиції, і в тому числі через це також низька ефективність (за показниками правозастосування та оцінкою потерпілих), що продукує зневіру у гарантуванні державою реального, а не декларованого в тексті КК України захисту своїх прав.

На прикладі навіяних європейським вектором видозмін у сфері кримінально-правового захисту прав журналістів можна прослідкувати з-поміж інших такі несуразні дії з гармонізації відповідних норм та їх інкорпорації у КК України вітчизняного законодавця. «Професійна діяльність журналіста» – дефініція безпосередньо в КК України – це один з найодіозніших аспектів при посиленні (1) та удосконаленні (2) захисту прав журналістів. Обидва Закони приймалися за поданням Комітету ВР з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. У висновках та зауваження юридичного та науково-експертного управлінь взагалі не йшла мова про наявність у Законопроекті примітки до статті 345-1. Складається враження, що Законопроект був доповнений приміткою після його розгляду вказаними суб'єктами. Після вступу прийняття Закону 2015 року 14 травня, рівно через 6 днів Комітет ВР¹ раптово бачить, що примітку, яку вони планували до приєднання до статті 171, вже була прийнята з аналогічним змістом до статті 345-1.

Іншими словами, в Комітеті примітки до статей КК України стрибають із законопроекту в законопроект, і там це помічають дивом при опрацюванні наступної хвилі криміналізації.

Слід приєднатися до слушної точки зору В.М. Бурдіна, що євроінтеграція не передбачає руйнацію власної правової системи та національних правових традицій, тим паче – прямого запозичення зарубіжних кримінально-правових норм, яке часом нагадує «мавпування». Але на жаль, наш законодавець на це іноді заплющує очі, керуючись не тільки правовими факторами та здоровим глуздом.

Маємо надію, що такі скептичні висновки та оцінки новацій у кримінальному законодавстві, створюють передумови для переосмислення «проєвропейських» новацій в аспекті, який буде відповідати вітчизняній кримінально-правовій традиції криміналізації; прийняття з дотриманням правил юридичної техніки; не створювати конкуренцію кримінально-правових норм, яку має шукати як подолати правозастосовувач; буде раціональним з точки зору вже наявного обсягу криміналізації та пеналізації певного роду діянь; сприяти стабільності та наступності кримінально-правового регулювання як запоруки ефективного судочинства. Отже, метою цих тез було не критиканство, а вираження надії на те, що КК України не має бути предметом для торгів та юридичних експериментів з огляду на політичну казуїстику.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 року // [Ел. ресурс] : Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-19>

---

¹ Подання Комітету від 20.05.2015 року / http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=53168

2. Закон України «Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 4 лютого 2016 року // [Ел. ресурс] : Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-19>

Ключові слова: Кримінальне право, КК України, європейський вектор, новації, апроксимація, гармонізація.

Ключевые слова: Уголовное право, УК Украины, европейский вектор, новации, апроксимация, гармонизация.

Key words: Criminal law, Criminal Code of Ukraine, european trend, novations, approximation, harmonization.

ІСКЕНДЕРОВ ФІРДОВСІ ШОШАН ОГЛИ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПОКАРАННЯ ТА МЕЖІ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Одним із засобів протидії злочинності є притягнення осіб, винних у вчиненні злочинних діянь, до кримінальної відповідальності з призначенням покарання. І яким би не був в сучасній демократичній державі арсенал засобів кримінально-правового впливу на осіб, винних у вчиненні злочинів, найбільш типовою і цілком природною формою реагування суспільства на їх кримінальну активність залишається покарання. Водночас відмічається непослідовність і суперечливість підходів судів до індивідуалізації покарання та інших заходів кримінально-правового характеру: призначення невинуватим м'яких покарань, незастосування заходів кримінально-правового впливу, які підлягають обов'язковому застосуванню, «притягнуте» звільнення від покарання з випробуванням як наслідок невинуватимого заниження призначеного покарання. Звичайно, індивідуалізація покарання при його призначенні судом в значній мірі залежить від правового регулювання меж і засобів диференціації кримінальної відповідальності і покарання, зокрема, від регламентації санкцій норм Особливої частини КК, системи покарань, загальних і спеціальних правил призначення покарання.

В сучасних історичних умовах уявлення про межі диференціації і індивідуалізації покарання, про міру допустимості суддівського розсуду при виборі конкретного виду і розміру покарання особі, яка вчинила злочин, вимагають їх осмислення, а іноді і переосмислення. З одного боку, диференціація покарання в кримінальному законі і його індивідуалізація в правозастосовній практиці сприяють підвищенню ефективності протидії злочинності. З іншого боку, закон, який допускає надмірний суддівський розсуд при його застосуванні, створює можливості для свавільного необмеженого тлумачення. Цим обумовлюється значення

правової регламентації диференціації і індивідуалізації покарання для сучасної судової практики, і для усієї практики протидії злочинності.

Для досягнення цілей покарання, підвищення його ролі як засобу протидії злочинним проявам потрібна система, що забезпечує реальну можливість застосування різних об'ємів покарання до засуджених різних категорій залежно від тяжкості злочину, обставин його вчинення і особи винного. Рішення цієї задачі можливе тільки на основі диференціації і індивідуалізації покарання. Саме диференційоване застосування покарання є обов'язковою умовою його справедливості, а отже, і його ефективності.

В діючому КК відсутні самостійні кримінально-правові норми, в яких би визначалися спеціальні принципи призначення покарання, що відносяться до диференціації і індивідуалізації покарання. І лише в теорії кримінального права окремими авторами визнаються в якості принципів індивідуалізації покарання загальні засади та спеціальні правила призначення покарання.

Сьогодні індивідуалізація покарання передусім отримує своє вираження в законі, в нормах кримінального права. Стаття 65 КК України встановлює, що суд призначає покарання в межах, встановлених статтею Особливої частини, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, в точній відповідності з загальними положеннями. При цьому закон зобов'язує суд враховувати характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, особу винного і обставини, що обтяжують та пом'якшують покарання. Тут відбувається індивідуалізація покарання за діями. Ці загальні вказівки закону про те, що має враховувати суд, носять абстрактний характер і реалізуються потім в суді стосовно конкретного злочинця.

Але індивідуалізація покарання не може обмежитися врахуванням загальних засад кримінального законодавства в рамках складу злочину. Цих положень у більшості випадків очевидно недостатньо, щоб принцип індивідуалізації покарання отримав своє логічне завершення. Абстрактні вказівки про необхідність індивідуалізації покарання суд застосовує практично з урахуванням особи винного (характеристика за місцем роботи та проживання, працевлаштованість, попередні притягнення особи до відповідальності, сімейний стан, вік, стать та ін.). На цій стадії зростає значення характеристик особи злочинця.

В літературі пропонується розрізняти індивідуалізацію покарання в законі і індивідуалізацію покарання в суді [1, с. 56]. Індивідуалізація покарання в законі – це відображене в абстрактній формі в нормах Загальної і Особливої частин кримінального права загальних положень, що зобов'язують суд враховувати ці положення при призначенні покарання особі, що вчинила злочин, у рамках санкції статті закону. Індивідуалізація покарання в суді – це застосування положень Загальної і Особливої частин при призначенні покарання конкретній особі з урахуванням особливостей особи винного і обставин справи, пом'якшуючих і обтяжуючих відповідальність. Інші автори пропонують розрізняти індивідуалізацію покарання на двох етапах: при його призначенні і при його виконанні [2, с. 17].

Важливим теоретичним і практичним питанням індивідуалізації покарання є оптимальне співвідношення волі законодавця з дискреційними повноваженнями. Питання про межі суддівського розсуду як чинник, що впливає на індивідуалізацію покарання, і тенденції його розвитку – в науці кримінального права упродовж тривалого часу є дискусійним. Деяким ученим майбутнє бачиться за розширенням можливостей суддівського вибору. Наприклад, ряд вчених, висловлюючись за таке розширення, проте, обмежує його тільки відносно можливості пом'якшення відповідальності і покарання [3, с. 70]. Інші вчені констатують, що з точки зору законодавчої техніки широкий простір суддівського розсуду при призначенні покарань є наслідком нечіткості визначення ознак складів злочинів [4, с. 14]. Дійсно, призначаючи покарання, суд згідно із законом обмежений межами норм Особливої частини КК. Проте, оцінку характеру і міри суспільної небезпеки вчиненого злочину, оцінку особи винного, обставин, пом'якшуючих і обтяжуючих покарання, а також вплив призначеного покарання на виправлення засудженого і на умови життя його сім'ї суд робить самостійно, за внутрішнім переконанням. Тому позиція про те, що суддівський розсуд повинен звужуватися у міру уточнення складів, поглиблення диференціації простих, кваліфікованих і привілейованих їх видів представляється спірною, оскільки в ній відсутня вказівка на роль суду у вирішенні оціночних питань, а рамки суддівського розсуду обмежуються тільки межами санкцій складів злочинів.

Ніяка норма не в змозі охопити усього різноманіття фактів, і межі передбаченого законом розсуду суду – це межі можливого урахування конкретних особливостей як вчиненого злочину, так і особи винного. Неможливо настільки детально регламентувати особливості призначення покарання, щоб суду була відведена тільки роль «закона, що говорить». Як справедливо відмічає Петухов Н.А., закон, нехай навіть найідеальніший, сам по собі не діє: необхідно, щоб положення головного гаранта прав і інтересів громадян займав суд, з властивими йому принципами судочинства: гласності, презумпцією невинуватості, змагальності, правом на захист і на оскарження [5, с. 11].

Врахування передбачених законом чинників, включених в загальні засади призначення покарання, бажано робити в наступному порядку. Спочатку береться до уваги ступінь суспільної небезпеки злочину, у тому числі відповідні пом'якшуючі і обтяжуючі обставини, потім – особа винного. Запропонований порядок забезпечує можливість врахувати окремо один від одного, але відразу разом, з одного боку, все те, що відноситься до міри суспільної небезпеки злочину, з іншої – все те, що відноситься до особи винного.

Список використаної літератури:

1. Кругликов Л.Л. О принципах назначения наказания / Л.Л. Кругликов // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе: Межвуз. сб. науч. тр. Свердловск: Изд-во Свердловского юридического института, 1985. – С. 56.

2. Кузнецова Н. Ф. Принципы уголовного законодательства II Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1: Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М., 1999. – С. 17.
3. Нажимов В.П. Справедливость наказания – важнейшее условие его эффективности / В.П. Нажимов // Вопросы организации суда и осуществления правосудия в СССР. Т. 2. – Калининград, 1973. – С.70.
4. Сахарук Т.В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз / Т.В. Сахарук : автореф. дис. к.ю.н. – К., 2006. – С. 14.
5. Бриллиантов А.В. Дифференциация наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты: Автореф. дисс. докт. юрид. наук. / А.В. Бриллиантов – М., 1998. – С. 11.

Ключові слова: індивідуалізація покарання, суспільна небезпека злочину, засади призначення покарання, судовий розсуд.

Ключевые слова: индивидуализация наказания, общественная опасность преступления, начала назначения наказания, судебское усмотрение.

Key words: individualization of punishment, public danger of a crime, principles of sentencing, judicial discretion.

ДАНІЛЬЧЕНКО ІНГА РОБЕРТІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права

ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ

Домашнє насильство вважається серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання. «Аналіз матеріалів експертних обстежень і доповідей Комісії ООН з попередження злочинності і кримінального правосуддя, доповідей Комітету ООН по гендерній політиці, документів і матеріалів правозахисних організацій свідчить, що насильство в сім'ї являє собою світову проблему. В усьому світі близько 60% осіб піддаються фізичному насильству з боку партнерів; 40% піддаються побоям з боку партнерів і ще 40% – психологічним знущанням» [5, с. 764].

Розробленням правового аспекту проблеми насильства в сім'ї у своїх працях займалися такі науковці: В.О. Туляков, Н. В. Аніщук, В. В. Вітвіцька, П. О. Власов, Г. Є. Запорожцева, О. В. Ковальова, Д. В. Коломєць, Т. В. Лактіонова, та інші.

Проблема насильства в сім'ї є предметом численних міжнародних актів, які ратифіковані багатьма демократичними країнами світу. Насамперед, йдеться про Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенцію ООН про економічні, соціальні, культурні права, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких,

нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенцію ООН про права дитини, Декларацію ООН про викоринення насильства стосовно жінок від 20 грудня 1993 року.

Значних зусиль щодо подолання сімейного насильства докладає Рада Європи, учасницею якої є й Україна. Статистика свідчить, що 25% усіх тяжких злочинів у Європі вчиняються чоловіками, які застосовують насильство проти своїх дружин. У зв'язку з цим Радою Європи були прийняті такі важливі документи: Рекомендація № R (85) 4 про насильство в сім'ї, Рекомендація № R (91) 11 про сексуальну експлуатацію, порнографію і проституцію, а також про торгівлю дітьми і підлітками [4, с. 280].

Українським законодавцем також ведеться плідна робота з протидії насильству в сім'ї. Основу законодавства України з попередження насильства в сім'ї становить Конституція України, зокрема, ст. ст. 3, 21-24, 27-29, 32, 51, 52.

Важливим кроком у подоланні сімейного насильства мав стати Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року. [2] Слід зазначити, що Україна була першою країною на теренах колишнього Радянського Союзу, яка прийняла такий закон. Це, перш за все, свідчить про офіційне визнання насильства в родині негативним суспільним явищем, з яким потрібно боротися із залученням держави. Але сам факт прийняття цього Закону не став панацеєю для вирішення проблеми домашнього насильства. Оскільки суспільні відносини, які виникають у родині, за своєю природою були, є і будуть приватними, то державі, в особі державних органів, організацій надзвичайно складно втручатися та впливати на процеси сімейного насильства. Для розв'язання цієї проблеми недостатньо прийняти кілька нормативно-правових актів, необхідно створити налагоджений ефективний механізм протидії насильству в сім'ї. Тому для практичної реалізації даного Закону в Україні були прийняті наступні підзаконні нормативно-правові акти: Міністерством внутрішніх справ України була затверджена інструкція «Про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство у сім'ї» від 9 квітня 2002 року № 329; Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23 січня 2004 року № 38, тощо.

На сьогодні в Україні набув чинності Закон № 5294 «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Верховна Рада прийняла цей Закон ще у грудні 2017 року, а з 11 січня 2018 року набула чинності норма документа про обтяжуючі обставини. З 11 січня 2019 року набули чинності інші норми закону.

Розглянемо детальніше в чому суть цих змін:

По-перше, зміни стосуються не лише злочинів проти статевої свободи, а ще й домашнього насильства. Тепер за домашнє насильство та

примушування до шлюбу діє кримінальна відповідальність, ККУ доповнено наступними статтями:

- ст. 126-1 «Домашнє насильство»

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років;

Цікаво, що постраждалою дитиною визнається не тільки та, яка зазнала домашнього насильства, а яка є свідком цієї події.

- ст. 151-2 «Примушування до шлюбу»

1. Примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, – караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

У нових редакціях викладено три статті ККУ:

- ст. 134 «Незаконне проведення абортів або стерилізації»

2. Примушування до аборту без добровільної згоди потерпілої особи – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

- ст. 152 «Зґвалтування»

1. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування) – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

- ст. 153 «Сексуальне насильство»

1. Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) – карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

По-друге, статевий акт завжди потребував добровільної згоди. Раніше термін «зґвалтування» розумівся з медико-біологічної точки зору як вагінальний секс між чоловіком та жінкою, а все інше – задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Як наслідок, суб'єктом цього злочину майже завжди були чоловіки і доволі нечасто – жінки (але у

формі співучасті, наприклад організатори). Це викликало безліч проблем в частині кваліфікації, розслідувань.

Саме тому з 11 січня згвалтуванням є будь-який секс (проникнення вагінальне, анальне, оральне), якщо на це немає добровільної згоди особи. Її не треба нотаріально посвідчувати, це робиться в будь-який спосіб, часто невербальний (стаття 152 КК України). Якщо сексу не було, тобто проникнення в тіло особи, це може бути кваліфіковане як сексуальне насильство без згоди особи (стаття 153 КК України).

По-третє, Кримінальний кодекс доповнено розділом XIII-1 «ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ», що передбачає можливість застосування таких заходів в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

По-четверте, поліцейським надали право контролювати поведінку домашнього кривдника. Це робиться задля того щоб не допустити повторних випадків насильства. Тобто, якщо поліцейські почують крики, шум та галас, що свідчитиме про побиття, вони мають право зламати двері та увійти в помешкання і захистити постраждалих.

Поліцейські отримали право анулювати дозволи на право купівлі, носіння, зберігання зброї та боеприпасів до неї. Водночас, вони можуть вилучати зброю, якщо вона використовується не для захисту, а для агресії.

Відтепер за насильство над рідними будуть карати громадськими роботами від 150 до 240 годин або навіть й позбавленням волі терміном до двох років.

По-п'яте, домашнім насильством вважаються не лише побої, а й факти психологічного та економічного тиску. Але аби довести ці факти потрібно, щоб над членом сім'ї систематично знущались (подія відбулась понад три рази) і з'явилися психологічні наслідки. Все це потрібно буде доводити шляхом проведення численних експертиз.

З вищенаведеного можна сказати, що для попередження насильства в сім'ї та практичної реалізації відповідного закону в Україні була прийнята численна кількість підзаконних актів, сформовано коло спеціальних суб'єктів і постійно вносяться зміни до законодавства. Новий Закон проти домашнього насильства заслуговує на позитивну реакцію спільноти, проте має певні прогалини, які пов'язані із його застосуванням на практиці. Невідомим залишається місце перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі; невідома доказова база для застосування обмежувальних приписів; захист людей, які стали свідками насильства, тощо. Але сам факт того, що Україна виходить на нову дорогу боротьби з насильством в родинах, не може не радувати.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: Закон України від 03.10.2017р. № 5294 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
3. Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству / В. В. Пивоваров, А. В. Ілліна // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – № 1. – С. 280–284.
4. Туляков В.О. Профілактика насильства в сім'ї: проблеми і перспективи. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), М.О. Баймуратов (за ст. голов. ред.), Р.Л. Біла [та ін.]; МОН України, ОНЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. Вип.18. С. 764-769.

Ключові слова: домашнє насильство, статєва свобода, психологічний тиск, насильницькі дії, зґвалтування, незаконне проведення аборту, сексуальне насильство, побой.

Ключевые слова: домашнее насилие, половая свобода, психологическое давление, насильственные действия, изнасилование, незаконное производство аборта, сексуальное насилие, побои.

Key words: domestic violence, sexual freedom, psychological pressure, violent acts, rape, illegal abortion, sexual abuse, beatings.

КЕДИК ВЕРОНІКА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО КАТЕГОРІЇ ОСІБ, ВИЗНАЧЕНИХ У СТАТТІ 9 КК УКРАЇНИ

Стаття 9 КК України – «Правові наслідки засудження особи за межами України» не лише законодавчо закріплює можливість врахування органами досудового розслідування та вітчизняними судами вироку, винесеного іноземним судом, а й відображає кримінально-правову політику України по відношенню до зазначеної категорії осіб, що виражається не лише у можливості посилити відповідальність особи, а й прийняти рішення про звільненні від кримінальної відповідальності або покарання [1, 157].

Правова політика щодо категорії осіб, зазначених у ст. 9 КК України, будучи частиною внутрішньої політики держави, не утворює єдиної монолітної структури. Як магістральний напрямок діяльності держави по боротьбі зі злочинністю, вона складається з кількох елементів – кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної (профілактичної) політики. Всі ці чотири елементи, як ми можемо бачити, у тій чи іншій мірі, прямо чи побічно, відображені у змісті ст. 9 КК України.

Кримінально-правова політика це самостійний напрямок внутрішньої правової політики України, який, на підставі загальної теорії боротьби зі злочинністю розробляє стратегію і тактику, формулює

основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановвах Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики) [2, 3].

Процес інтеграції України у міжнародну спільноту демократичних країн вимагає дотримання міжнародних норм і стандартів у різних галузях внутрішнього життя. Це висуває зобов'язання приведення національного законодавства у відповідність до норм і стандартів, які зафіксовані у міжнародних договорах та угодах. Вказане положення у повній мірі стосується і кримінального законодавства України, у зв'язку з чим міжнародні договори, які тим чи іншим чином впливають на національне кримінальне законодавство, стають джерелом кримінально-правової політики України [3, 2].

Вважаємо, що закріплена у ч. 1 ст. 9 КК України положення, що вирок суду іноземної держави *може* бути врахований, а не обов'язково повинен бути врахований судом відображає принцип доцільності, як елемент кримінально-правової політики держави Україна. Даний принцип означає, що застосування заходів кримінально-правового впливу повинно узгоджуватися з метою, що стоїть перед кримінальною репресією. При здійсненні кримінально-правової політики важливо не тільки не впасти в ригоризм, але й уникнути іншої крайності – надмірної лібералізації репресії. Однаково неправильним було б як надання заходам кримінально-правової дії характеру відплати або віддяки, так і безмежна їх гуманізація. Рамки кримінальної репресії, види і характер заходів дії, а також їх вибір і застосування на практиці визначаються за допомогою принципу доцільності. Кінцевою метою і задачею розробки і застосування даних заходів є охорона правопорядку від злочинних посягань, зниження рівня злочинності, виправлення й перевиховання злочинців, загальна й спеціальна превенція.

В свою чергу, *принцип невідворотності відповідальності*, як елемент кримінально-правової політики нашої держави, не має чіткого вираження у ст. 9 КК України, а навіть в деякій мірі надає злочинцеві надію отримати більш м'якого покарання чи взагалі уникнути відповідальності за вчинений злочин на території України (наприклад, суду з тих чи інших причин не стало відомо про винесення вироку іноземним судом, що стало підставою застосування до злочинця амністії).

принцип диференціації й індивідуалізації відповідальності й покарання полягає в тому, що кримінальна репресія не повинна мати зрівняльного характеру. Як немає двох абсолютно ідентичних злочинів, а також абсолютно тождесних їх виконавців, так і не повинно бути усередненого підходу до різних категорій злочинів і злочинців. Він означає необхідність на законодавчому і правозастосовному рівнях розробки й застосування суворих заходів кримінально-правового впливу до осіб, що скоюють тяжкі злочини, до небезпечних і злісних злочинців, і порівняно м'яких – до осіб, що скоюють злочини невеликої та середньої тяжкості, до ситуативних і випадкових злочинців;

принцип соціальної справедливості є загальноохоплюючим і пов'язаний як із самим установленням кримінально-правової заборони, так і з реалізацією кримінального закону [2, 56].

Отож, кримінальне законодавство України та норми міжнародного права осучаснюються по мірі необхідності. Також вносяться необхідні корективи задля важливої цілі – дати належну оцінку діям особи, з урахування її загальної правосвідомості та поваги до кримінальних норм заборон, діючих як на території мешкання особи так і за її межами.

Список використаної літератури:

1. Зюбанов Ю.А. Действие уголовного закона в пространстве: дис. канд. юр. наук : 12.00.08 / Ю.А. Зюбанов – Москва, 2001. – 243 с.
2. Борисов В. І., Фріс П. Л. Засади сучасної кримінально-правової політики України // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 56-57.
3. Рубашенко М. А. Поняття і ознаки територіальної цілісності України, охоронюваної ст. 110 КК України / М. А. Рубашенко // Право і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 3.

Ключові слова: кримінальний закон, злочин, соціальна справедливість, принцип диференціації й індивідуалізації відповідальності й покарання, принцип невідворотності відповідальності.

Ключевые слова: уголовный закон, преступление, социальная справедливость, принцип дифференциации и индивидуализации ответственности и наказания, принцип неотвратимости ответственности.

Key words: criminal law, crime, social justice, the principle of differentiation and individualization of liability and punishment, the principle of inevitability of liability.

БЕРЕЗНЕР ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри кримінального права

ПІДКУП ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 386 КК УКРАЇНИ

У кримінальному законодавстві будь-якої країни світу можна виокремити доволі значну групу злочинів, які полягають у протиправному впливі на свідомість та волю іншої особи з метою домогтися від неї бажаної для винного поведінки. Одним із способів такого впливу є підкуп, який завжди пов'язаний із переконанням іншої особи у вигідності, корисності, необхідності такого кроку, тобто є різновидом впливу на свідомість особи, наслідком якого є виникнення у неї за власною волею бажання вчинити певні дії. У свою чергу, поведінка адресата впливу може бути як злочинною, так і не визнаватися злочином з позицій

діючих КК. Ця обставина є вирішальною для визнання впливу закінченим злочином. У першому випадку, суспільну небезпеку впливу законодавець вбачає у підбурюванні до вчинення кримінально-караного діяння, яке є наявним тоді, коли у адресата підкупу виникло бажання (рішучість) вчинити такі дії, а у другому – у самому факті такого впливу, незалежно від реакції на це з боку його адресата.

Правила кваліфікації цих видів впливу є різними. Вдале підбурювання до вчинення злочину (коли у схиленого співучасника виник намір його вчинити) кваліфікується за ч. 4 ст. 27 КК України та відповідною статтею Особливої частини КК. Невдале підбурювання (коли у особи, яку схиляють, такий намір не виник) розцінюється як готування до відповідного злочину з посиланням на ч. 1 ст. 14 КК. Другий вид впливу (коли особу схиляють до вчинення дій, які не є злочином, наприклад, до нез'явлення до суду) визнається закінченим вже на стадії готування. Тому, невдалий вплив на особу, коли винний не зміг досягти згоди від адресата, повинен визнаватися закінченим злочином.

Особливістю ст. 386 КК України є та обставина, що вона передбачає відповідальність одразу за два види впливу, які вчиняються шляхом підкупу: 1) підкуп свідка, потерпілого, експерта з метою перешкодити з'явленню їх до суду чи інших органів; 2) підкуп цих осіб з метою схилити їх до відмови від давання показань чи висновку або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку. У першому випадку злочин повинен визнаватися закінченим з моменту пропозиції матеріальної винагороди за нез'явлення до суду чи інших органів (незалежно від її прийняття чи неприйняття), а у другому – виключно з моменту прийняття свідком, потерпілим чи експертом такої пропозиції за відмову від давання чи за давання завідомо неправдивих показань або висновку, оскільки ст. 386 у цій частині є спеціальним видом підбурювання до вчинення злочинів, передбачених ст. 385 чи ст. 384 КК.

Однак, аналіз сучасної судової практики застосування ст. 386 КК України свідчить про те, що вона йде іншим шляхом. Перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України та схилення шляхом підкупу цих осіб до відмови від давання показань (висновку) чи до давання завідомо неправдивих показань (висновку) розглядаються, переважно, як однопорядкові за характером діяння і визнаються закінченими злочинами з моменту вчинення самого впливу, незалежно від того, чи вдалося винному домогтися бажаної для нього поведінки від потерпілого. Так, наприклад, вироком Скадовського районного суду Херсонської області від 1 квітня 2014 р. за ст. 386 КК був засуджений гр. О., який пропонував свідку грошову винагороду за давання завідомо неправдивих показань у кримінальній справі за фактом розбійного нападу на магазин «Алмаз», хоча у мотивувальній частині вироку прямо зазначається, що свідок від цієї пропозиції відмовився [1]. Вироком Первомайського міського суду Луганської області від 20 грудня 2013 р. за ст. 386 КК була засуджена гр. О., яка пропонувала очевидцю вчинення вбивства гроші

за надання завідомо неправдивих свідчень під час досудового розслідування, хоча ця пропозиція останньою прийнята не була [2]. Слід звернути увагу на ту обставину, що майже у всіх випадках засудження особи за ст. 386 суди посилаються на те, що винний мав на меті перешкодити всебічному, повному і об'єктивному досудовому розслідуванню. Саме таке мотивування і призводить до визнання схвалення до відмови або до давання завідомо неправдивих показань закінченим злочином і тоді, коли відповідна пропозиція була відхилена адресатом підкупу. Проте, у диспозиції ст. 386 КК мова йде не про перешкодження досудовому розслідуванню, а про перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта до суду чи інших органів, у зв'язку з чим подібна аргументація не може бути визнана обґрунтованою.

Невдале підбурювання до давання завідомо неправдивих показань чи висновку утворює готування до введення суду в оману, що вчиняється з корисливих мотивів і повинно кваліфікуватися за ч. 1 ст. 14 та ч. 2 ст. 384 КК. Готування до відмови від давання показань або висновку не є кримінально-караним, оскільки діяння, передбачене ч. 1 ст. 385 КК є злочином невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 14 КК).

Список використаної літератури:

1. Вирок Скадовського районного суду Херсонської області у кримінальному провадженні № 663/3466/13-к від 1 квітня 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37963924>
2. Вирок Первомайського міського суду Луганської області у кримінальному провадженні № 421/3065/13-к від 20 грудня 2013 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37442955>

Ключові слова: підкуп, злочин, спосіб підбурювання, вплив.

Ключевые слова: подкуп, преступление, способ подстрекательства, воздействие.

Key words: bribery, crime, method of incitement, influence.

ВІРТ АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ПРАВО ЛЮДИНИ НА АДЕКВАТНІ УМОВИ ЖИТТЯ У НАВКОЛИШНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

У 1972 році ООН організувала в Стокгольмі першу міжнародну конференцію, присвячену проблематиці взаємозв'язку навколишнього середовища та прав людини. Стокгольмська Декларація стверджує, що людина має фундаментальне право на свободу, рівність і адекватні умови життя, у якісному навколишньому середовищі, яке дозволяє

достойно і благополучно жити, та також вона несе відповідальність за захист і вдосконалення навколишнього середовища для майбутнього покоління [1] Принцип 1 Стокгольмської декларації розглядає поняття, які мають очевидний зв'язок з громадянськими та політичними (свобода, рівність, гідність), а також економічними, соціальними та культурними правами (адекватні умови життя і благополуччя).

Звідси адекватні умови життя репрезентуються через систему захисту основних прав і свобод у тому числі й у сфері захисту довкілля кримінально-правовими заходами. Нелегальна торгівля дикою природою, посягання на сталий та безпечний розвиток соціальних відносин у сфері довкілля відноситься до злочинів, пов'язаних правом людини на сталий розвиток, з експлуатацією природних ресурсів, продуктами дикої природи або їх похідними, як флорою, так і фауною, у всьому світі. Міжнародна поінформованість та занепокоєння з приводу злочинів, пов'язаних з безпечним довкіллям, експлуатацією природних ресурсів, торгівлею дикою природою потребує все більшої увазі. Однак незаконна експлуатація природних ресурсів є набагато складнішою, включаючи безліч видів і різноманітні ринки.

Це загрожує вразливому біорізноманіттю сталого розвитку довкілля.

Через транснаціональну природу організованих злочинних мереж, що займаються посяганнями на довкілля, ускладняється їх виявлення, якщо не проводяться скоординовані транскордонні розслідування з метою притягнення до відповідальності членів більш високого рівня та трейдерів нижчого рівня.

Транснаціональна злочинність проти безпеки довкілля є великим бізнесом і продовжуватиме зростати доти, доки не буде поставленою під сумнів дилемма високого прибутку та низького ризику. Країни в усьому світі повинні працювати, щоб зменшити легкість і прибутковість торгівлі природними ресурсами поза встановлені квоти. Зрештою, це вимагає широкого та цілісного підходу. Глобальна незаконна промисловість у сфері довкілля – це не лише одна мережа, одна країна або навіть один злочин. Саме з цією метою було започатковано запобігання злочинності через концепт охорони фундаментальних прав та свобод громадян, пов'язаних із правом на сталий та безпечний розвиток людини у безпечному довкіллі.

Програма навколишнього середовища ООН розглядає регіональні та міжнародні зобов'язання та механізми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю проти довкілля, керуючись визнаними правами людини, захист яких потребує субрегіональних, регіональних та міжнародних зобов'язань, спрямованих на протидію незаконному обігу злочинів в сфері довкілля та дикої природи, та рекомендовано відповідні зміни до внутрішньої правової бази. Таке становище, на думку багатьох експертів, є показником того, що потенціал більшості країн Світу для вирішення юридичних проблем боротьби з злочинністю у сфері захисту безпечного та сталого довкілля має бути посилений. Звідси, наприклад, вимагається посилення відповідальності за злочини, пов'язані з довкіллям, встановивши середній термін ув'язнення до 5 років [2].

Підвищення покарання за злочини, пов'язані з довкіллям, щоб уникнути серйозних розбіжностей між сусідніми країнами та сприяти більш скоординованому підходу до подолання цих злочинів, є ключовим напрямком правової реформи для різних країн.

Отже завданням кримінальної політики України у цьому напрямку стає формування адекватних заборон, гармонічно поєднуючих характеристики різних правових родин та уніфікацію складів злочинів, та, за можливості, – покарань з метою адекватної відповіді на кримінальні виклики проти прав людини на безпечне та стале довкілля.

Список використаної літератури:

1. Declaration on the Human Environment. URL: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf>
2. Recognising the Threat of Environmental Crime. URL: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/environmental-crime>

Ключові слова: злочини проти довкілля, права людини, злочинність проти природних ресурсів, охорона права на сталий розвиток.

Ключевые слова: преступления против окружающей среды, права человека, преступность против природных ресурсов, охрана права на устойчивое развитие.

Key words: crimes against the environment, human rights, crime against natural resources, protection of the right to sustainable development.

ІСРАЄЛЯН АЛІК ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРИМИРЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ПОТЕРПІЛИМИ У КОНТЕКСТІ СТ. 46 КК УКРАЇНИ

Невідворотність кримінальної відповідальності є одним з важливих принципів кримінального права. Поряд з цим, сучасна кримінально правова політика України орієнтована в першу чергу на досягнення цілей кримінального права найменш репресивними заходами. Саме тому, в КК України передбачено звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності викликає особливий інтерес серед науковців. Особливо це стосується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, що пояснюється розширенням диспозитивних засад в кримінальному праві. Поряд з цим, ряд питань і досі залишаються малодослідженими, серед них питання, чи можуть з точки зору засто-

сування ст. 46 КК України укласти угоди про примирення законні представники потерпілого, якщо ним є неповнолітній.

З даного питання в науковій літературі відзначається, що право на примирення – це матеріальне право особи, яке не може бути передано представнику, оскільки кримінальне право не знає інституту представництва.

У зв'язку з цим законні представники відповідних потерпілих не вправі здійснювати належні останнім матеріальні права і, відповідно, бути суб'єктами примирення, врегульованого кримінальним законом (О.О. Дудоров).

При цьому в Постанові Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 (далі Постанова) також зазначає, що саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК України. Право на примирення у ст. 46 КК України – це особисте право потерпілого. Воно не може бути ніким присвоєне та не може бути нікому делеговане. Використання права на примирення іншими особами є неможливим, оскільки таке право тісно пов'язане з особою, яка безпосередньо постраждала внаслідок вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Під час примирення лише сам потерпілий може виражати свою волю, а не інші особи, які є його представниками або правонаступниками.

Поряд з цим, у Постанові зазначає, що суд враховує положення ст. 59 КПК України, відповідно до якого у разі, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник. Таким чином, хоча в Постанові немає чіткої відповіді на питання чи може законний представник реалізувати замість потерпілого права на примирення, поряд з цим суд не виключає таку можливість. В свою чергу, про законних представників не зазначено в ч. 4 ст. 56 КПК України, яка визначає, що право примиритись із підозрюваним (обвинуваченим) і укласти угоду про примирення у випадках, передбачених у тому числі законом України про кримінальну відповідальність, має потерпілий.

В той же час, у Постанові Пленуме Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 11.12.2015 р. закріплено, що угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітній. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище

випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення та засвідчено їх підписом. Укладення угоди у випадку, якщо неповнолітній заперечує проти такої угоди, не допускається.

Досить цікавим щодо даного питання є досвід зарубіжних країн. КК Республіки Армєнія, КК Білоруської Республіки, КК Азейбаржанської Республіки, так само і як КК України не передбачають ніяких законодавчих положень щодо особливостей звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку примирення винного з потерпілим у разі коли останнім є неповнолітня особа або недієздатна особа.

Поряд з цим, в КК Молдови зазначено, що відносно недієздатних осіб примирення здійснюється їх законними представниками. Обмежено дієздатні особи здійснюють примирення за згодою осіб, передбачених законом. В КК Іспанії передбачено, що у справах про злочини і проступки проти неповнолітніх і недієздатних суд, враховуючи думку прокуратури, може відхилити вибачення винних законними представниками неповнолітніх або недієздатних.

Проаналізувавши з даного питання вітчизняне та зарубіжне законодавство, судову практику та позиції вчених можемо зробити певні висновки. Відповідно до ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Враховуючи це, вважаємо що саме з 16 років особа набуває кримінально-правової дієздатності, тому вважаємо що із досягнення вказаного віку особа може бути суб'єктом примирення. При цьому беручи до уваги положення КПК України, вважаємо що особи віком від 16 до 18 років мають за згодою своїх законних представників безпосередньо укладати відповідну угоду, тобто позиція неповнолітнього є вирішальною в контексті ст. 46 КК України.

Крім того, для уникнення суперечностей при застосуванні даної норми вважаємо за доцільне закріпити, в примітці до ст. 46 КК України роз'яснення щодо особливостей реалізації права на примирення особами різного віку.

Ключові слова: примирення, право на примирення, неповнолітній потерпілий, звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключевые слова: примирение, право на примирение, несовершеннолетний потерпевший, освобождение от уголовной ответственности.

Key words: reconciliation, right to reconciliation, minor victim, exemption from criminal liability.

ТАТАРКЕВИЧ ЯРОСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ФОРМИ ВИКРАДЕННЯ: КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Згідно з усталеною у вітчизняній кримінально-правовій теорії позицією, однією з ознак об'єктивної сторони складу злочину є спосіб його вчинення. У тлумачних словниках спосіб визначається як прийом, дія, метод, який застосовується при виконанні якої-небудь роботи чи при здійсненні якої-небудь діяльності. Таким чином, з кримінально-правової точки зору, спосіб розглядається у якості зовнішньої форми прояву злочинного діяння, яка являє собою сукупність певних прийомів і методів, що використовуються при вчиненні злочину. За загальним правилом, спосіб вчинення злочину є факультативною ознакою об'єктивної сторони. Проте, у тих випадках, коли спосіб виконує конститутивну (це означає, що злочин може бути вчинений тільки у такий спосіб) або кваліфікуючу (наявність певного способу посилює відповідальність, наприклад, наявність способу, небезпечного для життя багатьох осіб при умисному вбивстві) функцію, його статус змінюється і він набуває обов'язкового характеру. Набувши статусу конститутивної ознаки складу злочину, спосіб його вчинення може змінювати характер суспільної небезпеки діяння, що дає підстави законодавцю виокремлювати самостійні види злочинів, які розрізняються між собою тільки за способом їх вчинення. Саме на цій підставі у Кримінальному кодексі (далі КК) України диференціюється відповідальність за викрадення, заволодіння, привласнення чужого майна (крадіжка, грабіж, шахрайство тощо). Адже спосіб як конститутивна ознака складу злочину і виступає тим об'єктивним критерієм, який дозволяє класифікувати ті чи інші діяння на певні форми. Виходячи з цього, під формами викрадення слід розуміти ті юридично значущі прийоми та методи, за допомогою яких вилучається чуже майно.

Термін «форми розкрадань» (рос. хищений), який широко використовувався у науці кримінального права України радянських часів, на сучасному етапі її розвитку майже не вживається. Що стосується терміну «викрадення» (рос. похищение), то щодо злочинів проти власності він використовується лише в диспозиціях ст. ст. 185, 186 та 188¹ КК. В деяких нормах (ст. 187, ст. 190, ч. 2 ст. 191) вживається інше поняття – заволодіння чужим майном. Решта статей КК, спрямованих на охорону власності від корисливих посягань на неї (ст. 189, ч. 1 ст. 191) взагалі не оперує ні поняттям «викрадення», ні поняттям «заволодіння чужим майном». Така ситуація відбивається і на доктринальних уявленнях щодо системи злочинів проти власності, які подекуди є прямопротилежними. Так, наприклад, на думку М.І. Панова і Ю.П. Дзюби об'єктивна сторона злочинів проти власності полягає в таких діях, як: 1) викрадення (ст. 185-187), хоча у диспозиції ч. 1 ст. 187 КК мова йде про заволодін-

ня – Я.Т.; 2) привласнення (ст. 191); 3) розтрата (ст. 191); 4) вимагання майна (ст. 189); 5) заволодіння ним шляхом шахрайства (ст. 190); 6) заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191); 7) вчинення інших дій, спрямованих на порушення права власності (ст. 192-198). Що стосується класифікації, то згадані автори пропонують розподілити злочини проти власності таким чином: 1) діяння, які характеризуються протиправним корисливим заволодінням чужим майном, що полягає в обертанні на свою користь чи користь інших осіб чужого майна (ст. ст. 185-187, 189-191); 2) діяння, які характеризуються протиправним корисливим заподіянням шкоди власникові без ознак заволодіння чужим майном. Останнє може відбуватися як протиправне обертання чужого майна на свою або інших осіб користь без ознак його вилучення (ст. 188¹, ст. 192, ст. 193, ст. 198); 3) некорисливі посягання на власність (ст. ст. 194-197) [1, с. 174-175]. Звідси постає, що, по-перше, форми викрадення обмежуються фактично двома способами – крадіжкою та грабіжем, оскільки термін «викрадення» законодавець у ч. 1 ст. 187 КК не вживає, а, по-друге, заволодіння чужим майном розглядається як синонім вилучення, оскільки обертання чужого майна на свою користь або користь інших осіб є можливим і без ознак заволодіння. З точки зору авторів харківського підручника з Особливої частини кримінального права України, корисливі злочини проти власності за способом їх вчинення можуть бути поділені на злочини, пов'язані з незаконним обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб і не пов'язані з таким обертанням. Тобто, з цієї позиції головною ознакою що об'єднує злочини, передбачені ст. ст. 185-187, 189-191 КК України, є незаконне, безоплатне обертання чужого майна на користь винного або інших осіб, яке полягає у вилученні чужого майна з володіння, розпорядження, користування власника або особи, якій воно ввірено на законній підставі. Цьому випадку, навпаки, синонімом вилучення є обертання. Що ж стосується заволодіння та викрадення, то ці поняття вживаються лише при характеристиці конкретних способів посягання на власність [2, с. 164-177].

Окрему позицію у зазначеному питанні займає Пленум Верховного Суду України, який у п. 2 своєї постанови від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» розглядає викрадення, заволодіння та обертання чужого майна у якості однопорядкових понять, які характеризують відповідні способи посягання на власність, не визначаючи їх одне через інше. При цьому протиправне і безоплатне обертання чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи Пленум пов'язує лише з такими формами вчинення злочину, як привласнення, розтрата та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (п. 23) [3, с. 398, 407].

Така невизначеність як законодавця, так і доктрини щодо основних понять, які використовуються при характеристиці злочинів проти власності, поза сумнівів, стала наслідком швидкоплинного та, подеку-

ди, погано виваженого реформування вітчизняного кримінального законодавства, яке відбулося на рубежі XX та XXI століть.

Відмову вітчизняного законодавства від використання такого узагальнюючого поняття як розкрадання, при характеристиці злочинів проти власності, слід визнати невдалим кроком, оскільки це сприяє появі негативних тенденцій у кримінальній законотворчості та численним помилкам на рівні правозастосування. Тому, подальший розвиток національного законодавства щодо відповідальності за злочини проти власності повинен бути пов'язаний з поверненням цього поняття (бажано шляхом його легального визначення) у кримінально-правову площину. Це дасть змогу, з одного боку, забезпечити «речову чистоту» відносин, що охороняються розділом VI КК, а з іншого – правильно вирішити питання щодо його інструментальних можливостей у межах інших розділів Особливої частини.

Список використаної літератури:

1. Кваліфікація злочинів: навч. посібник / за ред. М.І. Панова. Х.: Право, 2016. 356 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 528 с.
3. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних провадженнях / упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. К.: ПАЛІВОДА А.В., 2016. 860 с.

Ключові слова: власність, викрадення, заволодіння, обертання, розкрадання, форми.

Ключевые слова: собственность, похищения, завладение, вращения, хищения, формы.

Key words: ownership, abduction, capture, rotation, theft, forms.

KHIMCHENKO ANASTASIYA

Department of Criminal Law
National University «Odessa Law Academy»
Postgraduate Student:

EUTHANASIA: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

In recent years, disputes over the admissibility, justification, ethics of euthanasia, and even its legal implementation (“legalization”) have become more active. The discussion was encouraged by adoption of special regulations which not only allow euthanasia, but also regulate the conditions for its realization by health professionals. Nowadays, the issue of euthanasia is of international significance. The question of whether euthanasia is a mercy killing remains unclear [1].

The idea of euthanasia originated a long time ago. However, health professionals are increasingly willing to use this practice, when the

patient asks for death. How do we treat this trend? The issue of euthanasia has many aspects: biomedical, legal, moral and ethical, religious and others [3]. The problem of euthanasia became especially acute in recent decades, when medicine achieved unprecedented results in the field of resuscitation, transplantology, rehabilitation of comatose patients, and got ahead in developing new methods of life support and establishing the criteria for death coming.

The issue of euthanasia has always been reduced to several aspects: the human right to choose to live or die; the right of the person who chooses death with the help of health professionals [4]. Medicine advances put a set of questions, the answers to which have not yet been found. Does a person have the right to dispose of his/her own life and refuse of medical care in the case of an incurable disease? If a patient has this right, can a health professional, whose duty obliges him/her to fight the disease and to preserve the life, comply with the patient's request? Is it legitimate and humane to refuse terminal ill patient to end his/her suffering? This is not a complete range of questions that all the researchers of euthanasia face [5].

Proponents of euthanasia believe that the following advantages exist:

1. A person has the right to die. Every person has the right to control his/her body and life, so people should be able to dispose of when and how to die. Death is a personal right of everyone and the state should not interfere with this right.

2. Humanity of the method. Euthanasia is a relatively painless process, so this type of death is considered the most humane.

3. The distribution of medical resources. Terminal ill patients are provided with large resources, while patients who can be cured do not receive the necessary drugs.

The opponents agree with the disadvantages of euthanasia:

1. Violation of the will of God. God gave life and only God can dispose of it, determining the moment when its end will come and how it will happen.

2. Medical malpractice. When a medical professional makes an incorrect diagnosis, the patient may ask about euthanasia, although in this situation his/her life could be saved.

3. Crimes committed under the guise of euthanasia. In this case, we are talking about incitement to make a decision on euthanasia or the murder for mercenary motives by relatives or other people interested in the death of the patient.

4. The deterioration of medicine progress. In this case, it is the development of medicine that makes it possible to hope for a positive outcome in the treatment of patients.

I am opposed to euthanasia and I guess it is unacceptable to legalize euthanasia because of serious disadvantages. Moreover, euthanasia entails negative consequences including death, that significantly prevail over the advantages. The problem of euthanasia is highly debatable, both locally and internationally. In my opinion, medicine should evolve, thereby minimizing the level of incurable diseases.

References:

1. Francis Bacon: the major works By Francis Bacon, Brian Vickers.
2. Euthanasia Terminology. Retrieved from <http://www.life.org.nz/euthanasia/abouteuthanasia/euthanasia-controversy1/Default.htm>
3. Najimudeen M., Melaka Manipal Medical College (2013). Euthanasia.
4. American Pocket Medical Dictionary. Philapedia. – London: Saunders, 1953. – P. 230.
5. Pichugin V. Right to Live or Right to Die.

Ключові слова: евтаназія, медичний працівник, право на життя.

Ключевые слова: эвтаназия, медицинский работник, право на жизнь.

Key words: euthanasia, medical worker, right to life.

СЕКЦІЯ 19.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

ДРЬОМІН ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінології та кримінально виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ

Злочинність і сучасні способи інформації та комунікації – одна з проблем, що активно обговорюється в сучасній кримінології. Зазначену проблему вивчають у межах підгалузі кримінології, яку називають «кримінологія масових комунікацій» або «інформаційна кримінологія».

Як відомо, традиційними елементами предмету кримінології є такі категорії як злочинність, чинники злочинності, особи, що скоюють злочини, заходи запобігання та протидії злочинності. З позиції кожного з названих напрямів вивчають економічні, правові, психологічні, культурологічні та інші аспекти злочинності. Сьогодні важко знайти соціальну сферу, в яку б не втручалися кримінологи з метою вивчення злочинності та розроблення ефективних попереджувальних заходів. Важливо відзначити, що наукові інтереси кримінологів в даний час зміщуються у сферу феноменології злочинних проявів, пов'язаних насамперед із науково-технічним прогресом, що, з одного боку, вимагає від кримінологів оволодіння спеціальними знаннями, а з іншого, – їх універсалізації.

Комплексне вивчення взаємозв'язку «злочинність – інформація» є важливим напрямом кримінологічних досліджень. Саме кримінологія як загальнотеоретична наука про злочинність повинна взяти на себе функцію інтеграції відомостей про злочини, пов'язані з розвитком інформаційних технологій. Подібну функцію не можна передати криміналістиці – прикладній науці про тактику і методику розслідування злочинів, науці кримінального права, що вивчає юридичні аспекти побудови і застосування кримінально-правових норм, чи іншим суто юридичним наукам. Абсолютно очевидно, що тільки в межах комплексної науки, яка широко використовує методи системного аналізу, досягнення різних наукових галузей та напрямків,

можливе дослідження такого багатофакторного соціального інституту, як інформаційна сфера. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) та комунікації (ЗМК) є важливим культурологічним феноменом і найбільш результативним способом трансляції стандартів поведінки і поширення певних цінностей, що і визначає теоретичний і практичний інтерес кримінологів.

У науковій літературі наголошують на взаємозв'язку кримінології та інформатики, що полягає в появі нових знань, які синтезують досягнення цих наук, а також у новій термінології, що відображає взаємопроникнення цих галузей наукового знання, унаслідок чого набули поширення такі терміни як інформаційне право, інформаційна злочинність, кіберзлочинність, кримінологічна інформатика тощо, які відбивають основні напрямки сучасних кримінологічних досліджень в інформаційній сфері.

У західній кримінології термін «інформаційна кримінологія» не набув поширення, оскільки найчастіше зв'язок злочинності із засобами масової комунікації розглядають у межах так званої «культурологічної кримінології».

Не викликає сумнівів те, що значущість вивчення ролі засобів масової інформації та комунікації у детермінації злочинності значно зростає в умовах деформації культурних традицій і цінностей, але очевидна необхідність виокремлення інформаційного аспекту із багатогранної культурологічної сфери.

Одним з основних елементів предмета «інформаційної кримінології», як окремої наукової теорії, повинна стати діяльність людини у сфері інформаційних технологій, що визнається згідно з національним чи міжнародним правом злочинною, або становить загрозу суспільній безпеці, або виявляє властивості криміногенності. Кримінолог повинен сфокусувати увагу на інтернеті та соціальних мережах, друкованих та електронних ЗМІ, книгах, радіо, телебаченні, аудіо- та відеопродукції з позицій предмета кримінології. Такий підхід відкриває можливості комплексного, системного аналізу вивчення криміногенних або антикриміногенних властивостей ЗМІ та ЗМК. Також слід здійснити систематизацію накопичених знань про роль ЗМІ в механізмі індивідуальної злочинної поведінки і розробки методики вивчення їхнього впливу на масову поведінку, вивчати та враховувати криміногенні наслідки впливу ЗМІ на окремі соціальні групи. У межах обговорення кримінологами проблеми поширення криміногенної інформації в ЗМІ, потрібно звернути увагу на необхідність дотримання прав людини в інформаційній сфері. Багато кримінологів звертає увагу на віктимологічний аспект впливу ЗМІ і проблему оцінки злочинності в ЗМІ. Крім того, необхідно дослідити так звану «інформаційну злочинність», ознаки якої, у нашому розумінні, формуються під впливом засобів масової інформації і не завжди збігаються з ознаками реальної злочинності.

Ми живемо в епоху інформаційного суспільства, тому зосереджуємо увагу на вкрай важливому аспекті цієї проблеми – ролі ЗМІ та ЗМК в

механізмі криміналізації суспільства та інституціоналізації злочинності. На нашу думку, є всі підстави стверджувати, що сучасне інформаційне середовище сприяє відтворенню злочинності, а у взаємозв'язку явищ «інформація – злочинність» виявляється стійка системна взаємодія. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених масовій комунікації, учені не сформували єдиного погляду на наслідки поширення через ЗМІ та ЗМК інформації про злочинність і злочинців та механізми зворотного впливу злочинності на суспільство.

Сьогодні загальноновизнано, що ЗМІ та ЗМК – носії та провідники інформації масового споживання – перетворилися на потужний інструмент психологічного впливу, що охоплює майже все населення нашої планети. Сучасні засоби прийому і передачі інформації для багатьох людей стали основними джерелами формування соціально значущих понять, стереотипів поведінки, уявлення про багато явищ. Результатом дії інформації є пропаганда і зміцнення певних духовних цінностей, ідеологічний, політичний, економічний або організаційний вплив на оцінки, думки і поведінку людей. З огляду на сказане зауважимо, що ЗМІ та ЗМК на сьогодні є одним із найефективніших засобів стереотипізації злочинності в суспільній свідомості як буденного соціокультурного явища, що фактично приводить до її інституціоналізації як масової соціальної практики.

З огляду на вищенаведені положення про всеохоплюючу роль ЗМІ та ЗМК в сучасному суспільстві стає очевидною необхідність кримінологічного аналізу змісту поширюваної інформації в суспільстві. Безумовно, через специфіку обговорюваної проблеми нас у першу чергу цікавлять ті комунікативні аспекти, які пов'язані з криміналізацією суспільної свідомості. Є всі підстави стверджувати, що проблема виникла досить давно і багато в чому пов'язана з романтизацією кримінального світу в художній літературі, на підставі чого сформувався напрям, названий дослідниками «кримінальним романтизмом». Постає питання про соціальні наслідки поширення засобами масової комунікації «кримінального романтизму» і загалом інформації про злочинність та її окремі прояви. Кримінологи особливо наголошують на тому, що стереотипізація злочинності у свідомості людей, тобто вироблення ставлення до неї з певних моральних позицій, починає відбуватися вже в ранньому віці. Формування кримінальних практик як соціальних інститутів засновано на сприйнятті певних ціннісних орієнтацій людей, включених у ці практики.

Вивчення зазначеної проблеми приводить до думки, що ми повинні повернутися до теорії соціального навчання, згідно з якою людина засвоює не тільки способи поведінки, а й установки, соціальні цінності й стереотипи, обираючи те, що більшість вважає за правильне. Сьогодні у свідомості людей під впливом різних соціальних чинників формуються спотворені образи злочинця і злочинності. Усе це зрештою відбивається на оцінці кримінальної ситуації в суспільстві, на особистому ставленні до злочинів і покарань.

Названі проблеми, безумовно, не вичерпують предмет інформаційної кримінології, а лише окреслюють перелік основних тем, що потребують обов'язкового вивчення. Інформаційні технології розвиваються дуже швидкими темпами і кримінологи не встигають дати належну оцінку новим формам протиправної або асоціальної поведінки в цій сфері. Інформаційна кримінологія, яка перебуває на етапі становлення, заслуговує, на наш погляд, на більш глибоку увагу вчених з точки зору формування власної методології вивчення та аналізу кримінологічних аспектів ЗМІ та ЗМК.

Ключові слова: кримінологія, масова комунікація, інформаційна кримінологія; інформаційна злочинність.

Ключевые слова: криминология, массовая коммуникация, информационная криминология; информационная преступность.

Key word: criminology, mass communication, informational criminology; informational criminality.

МЕЛЬНИЧУК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних, наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

З ускладненням суспільних відносин, появою нових кримінологічних феноменів, посиленням окремих криміногенних трендів з'являється необхідність переглянути вектори державної політики у сфері протидії злочинності та спроби переосмислити прикладну роль науково-академічних розробок. Проведення наукових досліджень кримінальної активності та навколо злочинного середовища без належної теоретико-методологічної основи та узгодження із більш ранніми фундаментальними досягненнями призводить до інфляції кримінологічних концептів, які не мають завершеного, цілісного характеру. На додаток враховуючи, те, що кримінологія активно запозичує та екстраполює методи і техніки інших наук для досліджень, замість наукової системної диверсифікації, формується модель «сніжної лавини» із розрізнених доктринальних поглядів, що суттєво знижує затребуваність результатів кримінологічних досліджень та зменшує перспективи їх реалізації у практичній діяльності. Певним чином вирішити вказану проблему та заповнити прогалину впорядкування здатна систематизація кримінологічних знань.

Міждисциплінарний характер та активний розвиток кримінологічних досліджень зумовлює «народження» нових ідей, теорій, кон-

цепцій, галузей, які у предметно кримінологічній єдності утворюють симетричну структуру наукового знання. Поступово формуються дослідницькі групи, наукові школи, нові напрямки та парадигми, які належать до внутрішньо-дисциплінарних кримінологічних елементів.

Прийдешня епоха, що дістала назву постнекласичної в наукових поглядах, зародилася у ХХ ст. як реакція на злам ілюзій порядку, відзначилася зміною векторів кримінологічних досліджень, переосмисленням концептів злочинної поведінки та превентивних інструментів і можливостей. Саме в цей час з'являються інтегративні та постмодерністські кримінологічні теорії. Для останніх характерні: критичне ставлення до попередніх кримінологічних уявлень, в тому числі детермінізму (значний внесок у чому наукового напрямку критичної (радикальної) кримінології), загальний скептицизм до потенціалу наукового пізнання дійсності; відсутність явно домінуючих парадигм, більш виражена еклектичність досліджень, але разом з тим використання синтезу наукових знань, що забезпечує міждисциплінарність; комплексність методології досліджень, активне запозичення методів сучасних природних наук (теорії хаосу, катастроф, біономіка, синергетика, квантова механіка).

Постмодернізм вніс свої корективи у природу кримінологічних досліджень та класифікацію наукових знань та виявив спроби поєднання декількох критеріїв в межах однієї класифікації.

Попри якість та відносну операціональність традиційної структуризації кримінологічної науки слід зазначити, що процес вироблення нових знань веде до спеціалізації і, як наслідок, до ускладнення внутрішньої структури знання.

Широке застосування методів класифікації, типологізації та систематизації дозволяє побудувати внутрішньо-дисциплінарну матрицю кримінологічної науки.

Поняття «дисциплінарна матриця» використовував Т. Кун для позначення сукупності когнітивних характеристик науки, які об'єднують членів того чи іншого наукового співтовариства. Поняття дисциплінарної матриці враховує, по-перше, належність вчених до певної дисципліни, по-друге, систему правил наукової діяльності. До складу дисциплінарної матриці Т. Кун включив: 1) символічні узагальнення; 2) метафізичні компоненти парадигм; 3) цінності; 4) зразки, або парадигми вирішення проблем [1, с. 234-240].

Побудова внутрішньодисциплінарної матриці кримінологічних знань заснована на оцінці та класифікації теорії за шістьма критеріями, що дозволяє поєднати таксономію кримінологічних одиниць (критерій «предмет» та його подальша структуризація) та таксономію кримінологічної доктрини (сукупність критеріїв), а також прослідкувати близькість/відмінність окремих теорій, тим самим визначити їх місце у загальній системі кримінологічних знань, встановити так б мовити щільність логічних зв'язків та наукову комунікацію розробок вчених в межах диференціації науки.

Внутрішньодисциплінарна матриця кримінології

Критерії аналізу та класифікації теорії	Зміст критерію
Предмет дослідження / універсальність теорії	✓ охоплює усі види злочинності та превенції; ✓ охоплює лише окремі види злочинної поведінки та превентивного впливу
Мета та основні положення	✓ теоретичні та/або прикладні питання, які теорія покликана визначити, вирішити; ✓ ключові гіпотези, твердження та пропозиції теорії
Епістемологічні аспекти	✓ теорія дає пояснення та/чи інтерпретацію кримінологічних одиниць; ✓ нейтралітет чи суб'єктивізм дослідника
Методологічні аспекти, емпіричні дані	✓ генетично-дедуктивні та/чи індуктивні, та/чи адаптивні методи, ✓ дані : кількісні та/чи якісні
Онтологічні аспекти	✓ свобода волі/детермінізм/екзистенціалізм; ✓ вплив зовнішнього світу (так, ні); ✓ існування об'єктивних даних (так, ні);
Наукова цінність	✓ емпіричне підтвердження; ✓ репрезентативність та валідність; ✓ інноваційність; ✓ узгодженість з усталеними науковими постулатами, ✓ здатність до інтеграції макро- та макрорівня предмету

Мультикритеріальна таксономія (рівень теорій)

- Класичні - Некласичні (модерні) - Постнекласичні (постмодерні)	- Предметні - Нормативні - Методологічні - Прикладні	- Загальні (базові) - Окремі (середнього рівня)	- Т. злочинності - Т. особистості злочинця - Т. пояснення (детермінації) злочинності - Т. превенції	- Дедуктивні - Індуктивні - Адаптивні (Е.Боттом) [2]	- Індивідуально-орієнтовані з ПС - Соціально-орієнтовані з ПС - Індивідуально-орієнтовані з АС - Соціально-орієнтовані з АС (С. Генрі та Д. Мілованович) [3]	- Т. з раціональним актором - Т. із зумовленим актором - Т. з віктимізованим актором - Інтегративні т. Т. епохи «моральної невизначеності» (Р.Х. Берк) [4]

Зв'язки різних типів теорій у матриці є гібридними: як горизонтально-вертикальними (хоча більш відбувається горизонтальне дроблен-

ня без чіткого ієрархічного зв'язку), так і мережево-міждисциплінарними (враховуючи запозичення методів різних наук, в тому числі математичних та природничих).

У когнітивному ракурсі, який забезпечує пізнавальному цінність наукових знань та отримання інформації про криміногенні явища та процеси, кримінологія в цілому відповідає очікуванням академічної спільноти та суспільства, виконуючи описову функцію. Разом з тим пояснювальна функціональність, пов'язана із визначенням причинно-наслідкових процесів у кримінальній реальності представлена полемічною множиною концепцій. З одного боку, це є виправданим в контексті відмови від моністичного підходу в кримінологічній науці та відсутності явного домінування «правильної» парадигми. З іншого – академічна хаотичність негативно позначається на формуванні та реалізації кримінологічної політики держави. Систематизація кримінологічних знань має потенціал подолання хаотичності та вирішення наступних задач:

- упорядкування кримінологічних знань в умовах багатогранності проблеми злочинності та дотичних феноменів, міждисциплінарного характеру методології, нелінійності детермінаційних процесів та кримінальних трендів;
- формування глибинного розуміння кросс-референтності знань про злочинність; визначення дивергентності кримінологічних концепцій, а також наукових, методологічних та прикладних зв'язків теорій та досліджень, що сприятиме більш якісній організації наукових досліджень та науково-дослідницьких інституцій;
- моніторинг структурного розвитку кримінології, визначення його траєкторії; відбраковування застарілих, апробація нових підходів та парадигм;
- оцінка релевантності превентивних політик та практик.

Список використаної літератури:

1. Кун Т. Структура научных революций: пер. с англ. / Т. Кун ; со ст. В. Ю. Кузнецов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 605 с.
2. Див. Bottom A. The Relationship between Theory and Empirical Observations in Criminology / Bottom A. In R.D. King and E. Wincup, eds. Doing Research on Crime and Justice. Oxford: Oxford University Press: 2008. – P. 75-106.
3. Див. Henry S., Milovanovic D. Constitutive Criminology: Beyond Postmodernism / Henry S., Milovanovic D. – London, Sage. – 1996. – 304 p.
4. Див. Burke R. H. An introduction to criminological theory / Roger Hopkins Burke. – Fourth edition. – 2014. – 586 p.

Ключові слова: кримінологія, кримінологічні теорії, систематизація.

Ключевые слова: криминология, криминологические теории, систематизация.

Key words: criminology, criminological theories, systematization.

ЧЕРНИШОВ ГЕОРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ

Важливість та необхідність науково-аналітичного напрямку проти-дії злочинності фактично не визиває заперечень. Разом з тим, зверта-ють на себе увагу існуючі недоліки та проблеми, які стають на заваді розвитку сучасної прогресивної кримінологічної науки в країні та подальшого використання її здобутків у діяльності правоохоронних органів.

З цього приводу слушною є думка В. М. Дрьоміна про те, що кримі-нологія на межі століть опинилася в складному становищі: з одного боку, високий рівень злочинності стимулює інтерес до кримінологіч-них досліджень, з другого – практика боротьби зі злочинністю все далі відсторонюється від її результатів [1, с. 388].

Як справедливо зазначав А. П. Закалюк, незважаючи на помітне поширення кримінологічних досліджень, застосування здобутків кримінології у практичній правоохоронній діяльності перебуває на вскрай низькому рівні [2, с. 3].

Продовжуючи ці міркування, зазначимо, що, на нашу думку, про-блеми є не тільки у відірваності теорії та практики протидії злочин-ності, але й в організації самої науково-аналітичної діяльності. Не дивлячись на активізацію публікацій на кримінологічну тематику, що є свідченням зростаючого дослідницького попиту на проблемати-ку злочинності, кримінологія як наука та навчальна дисципліна у вітчизняних вищих навчальних закладах освіти переживає не най-простіші часи.

Науково-аналітичне забезпечення протидії злочинності як певний вид інтелектуальної людської діяльності у найбільш тривіальному вигляді складається з пошуку кримінологічної інформації, її збирання, аналізу, інтерпретації та обрання відповідних напрямків подальшого використання. Більше того, саме кримінологія виконує прогностичну функцію та повинна передбачати розвиток криміногенних процесів та явищ у суспільстві.

Кримінологічна інформація – різновид соціальної інформації, що складається з сукупності даних та відомостей про об'єкти, що станов-лять предмет кримінологічного вивчення (злочинність та її види, особа злочинця, детермінанти злочинності, протидія злочинності і т.д.). Враховуючи специфіку предмету кримінології, джерелами криміноло-гічної інформації стають різнопланові дані з багатьох сфер суспільного життя: статистика злочинності; судова практика; кримінальні справи та провадження; заяви до правоохоронних органів; пенітенціарна

статистика; дані діяльності спеціалізованих громадських організацій; експертні оцінки; показники соціально-економічного розвитку країни; показники соціально-демографічних коливань; результати роботи психологів та психіатрів і т.д.

Кримінологічна інформація

Недоліки	Проблеми
✓ Наявність офіційних та неофіційних джерел (між якими, як правило, є розбіжності)	✓ Широкий обсяг та різнобічність кримінологічної інформації (вимагають акумуляцію знань з різних сфер та галузей: юриспруденції, соціології, економіки, психології, політології і т.д.)
✓ Нестатичний характер кримінологічної інформації	✓ Закритий характер частини кримінологічної інформації
✓ Латентність частини кримінологічної інформації	✓ Відсутність певних систематизованих даних, що мають кримінологічне значення
✓ Відносний та статистичний характер частини кримінологічної інформації	✓ Бюрократично-управлінські перепони (відсутність зацікавленості та гальмування в отриманні інформації відповідальними працівниками державних органів та установ; необхідність документального оформлення відповідних запитів і т.д.)
✓ Спотворений характер кримінологічної інформації, яка, скоріше, є абстрактною моделлю кримінальної дійсності, а не самою дійсністю	

Кримінологічний аналіз – процес дослідження кримінологічної інформації. Пошук, збирання та подальше вивчення необхідної та достатньої кримінологічної інформації вимагають від дослідника тривалого часу та використання різних методів. Іноді для формування концептуальних кримінологічних теорій необхідно охопити період у десятки років для того, щоб висновки, які висуває дослідник, мали характер не гіпотези, а емпірично обґрунтованої кримінологічної теорії.

Окрім проблеми часу, кримінологічний аналіз може ускладнюватися упередженою суб'єктивністю оцінок дослідника, коли необхідний висновок та результат ставляться за мету ще до закінчення дослідницької роботи, та прямим маніпулятивним використанням отриманих даних.

В якості підтвердження цих слів наведемо найбільш поширений, але й одночасно з цим показовий приклад. Одні й ті самі дані з офіційної статистики кількості зареєстрованих правопорушень в країні (а це

далеко не істина останньої інстанції у вивченні кримінальної дійсності) у різних роботах чи публічних виступах науковців та представників державної влади можуть бути представлені як в якості погіршення, так і в якості покращення криміногенної ситуації в країні. Адже вирвані з контексту дані за короткий проміжок часу без прив'язки їх до відповідних соціальних процесів в країні не можуть бути висновками у аналізі кримінальної дійсності.

Кабінетна теза про нерозривність теорії та практики протидії злочинності в нашій країні все більше виглядає відірваною від реалій. На фоні збільшення дисертаційних та інших кримінологічних досліджень відбувається закріплення домінуючого принципу: наука в аудиторіях, практика – в державних інституціях.

Коротко окреслюючи попередні міркування, хочеться в якості висновків звернути увагу на основні проблеми науково-дослідницької роботи у сфері протидії злочинності в Україні, які гальмують і розвиток самої кримінологічної науки, і практики запобіжної діяльності:

1. Відсутність належного фінансування.

Фактично ґрунтовне дослідження кримінологічних явищ стає тягарем того науковця, який його проводить. Фінансова непривабливість професії позбавляє будь-яких стимулів до ефективної та прогресивної дослідницької роботи. Як результат – маємо багато публікацій, які відірвані від практики, писались в кабінетах заради кабінетів. Висновки емпірично не переконливі, тому й не можуть мати прогресивного значення ні для науки, ні для практики.

2. Відірваність теорії протидії злочинності від її практики.

Аналіз багатьох з сучасних вітчизняних кримінологічних досліджень різного рівня та напрямку наводить на міркування, що науково-аналітична діяльність більше розрахована на аудиторії слухачів, а не на кабінети органів державної влади та правоохоронних інституцій. Кількість прикладних досліджень відносно невелика, а замість цього – міркування з приводу доцільності використання того чи іншого терміну, дискусії заради дискусій, які не можуть бути цікавими та корисними ні оперативному співробітнику, ні слідчому, ні прокурору. Це призводить до того, що в теорії у нас «превенція», «ресоціалізація», «примирення», «соціальна справедливість», а на практиці – боротьба зі злочинцями методами минулого століття.

3. Спотворення кримінологічної інформації.

Не дивлячись на різноплановість джерел кримінологічної інформації, основним із них залишається офіційна статистика зареєстрованих кримінальних правопорушень. Це є відправною точкою, навколо якої будуються кримінологічні теорії та стратегії запобіжної діяльності. Наскільки дані, які відображені в офіційній звітності, наближені до реальності? Очевидно, що в різні часи, в різних країнах ці розбіжності між «офіційним» та «фактичним» можуть бути різними, але вони в будь-якому разі будуть. Спотворення кримінологічної інформації в свою чергу призводить до спотворення кримінологічної дійсності. Наслідком є відставання соціального контролю над злочинністю. Адже латент-

ність та безкарність – головні стимули у відтворенні та привабливості кримінальної діяльності.

4. Відсутність прогресивної оцінки якості науково-аналітичної діяльності.

Якщо ефективність роботи слідчого, прокурора й інших працівників правоохоронних інституцій оцінюється кількістю підписаних підозр, обвинувальних висновків, вироків суду тощо, то науково-педагогічного працівника – кількістю публікацій та об'ємом друкованих аркушів. І коли абстрагуватись від закону діалектики про перехід кількісних змін у якісні, то запитань до необхідності таких «оцінок» чимало. Звідси і переосмислення дослідниками змісту та значимості своєї праці, адже «гонитва за показниками» вносить відповідні корективи у проведення науково-аналітичної роботи, де цифри у клітинці звіту і є кінцевою метою такої діяльності.

Відсутність нормального забезпечення перетворює роботу будь-якого вченого, в тому числі і кримінолога, на нерентабельну та неперспективну. Без наявності сильної прогресивної кримінологічної науки, говорити про кардинальні зміни у напрямку подолання багатьох кризових явищ, викликаних проблемою злочинності, не доведеться. Будуть змінюватись реформи та реформатори, назви суб'єктів, керівники, посадові особи і т.д., але сутність і зміст діяльності не зміняться, поки не зміниться їх концептуальне наповнення та оцінка показників ефективності у роботі.

Список використаної літератури:

1. Дрьомін В. М. Інституціональна концепція злочинності / В. М. Дрьомін // Вісник Асоціації кримінального права України, 2013. – № 1. – С. 388-408.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 3: Практична кримінологія / А. П. Закалюк. – Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2008. – 320 с.

Ключові слова: злочинність, протидія злочинності, науково-аналітичне забезпечення протидії злочинності, кримінологічне дослідження, кримінологічна наука.

Ключевые слова: преступность, противодействие преступности, научно-аналитическое противодействие преступности, криминологическое исследование, криминологическая наука.

Key words: criminality, crimes counteraction, scientific and analytical crimes counteraction, criminological research, criminological science.

ДИКИЙ ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. декана факультету кібербезпеки та інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук

КІБЕРКРИМІНОЛОГІЯ: СУЧАСНИЙ НАПРЯМОК У НАУКОВІЙ ДУМЦІ

XXI століття стало епохою тотальної інформатизації та кібернетизації усіх сфер життя у більшості країн світу. З однієї сторони це дозволило покращити, спростити життя людей, з іншої створило нові виклики, наприклад кіберзлочинність.

В останні роки кіберзлочинність не тільки в Україні, а в світі набрала загрозливих масштабів. Багато в чому це зумовлено як відсутністю належного міжнародного співробітництва, так і швидкоплинними процесами, що відбуваються в кіберсередовищі. З кожним роком технології змінюються, створюються нові системи даних, програмне забезпечення, яке використовуються злочинцями тощо. Безумовно це вимагає адекватних заходів реагування на загрози та їх попередження, що повинно ґрунтуватися на наукових та практичних рекомендаціях.

Враховуючи сучасні тенденції Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй у резолюції від 17.12.2018 року виразила занепокоєність посиленням кіберзлочинності і використанням інформаційних та телекомунікаційних технологій при вчиненні багатьох видів злочинів. У зв'язку з цим, рекомендувала державам-членам активізувати їх зусилля у боротьбі з кіберзлочинністю і злочинним використанням інформаційних і комунікаційних технологій у всіх його формах та розвивати міжнародне співробітництво в цій сфері, включаючи обмін електронними доказами [1].

Не меншого значення має наукове забезпечення протидії кіберзлочинності, яке у вітчизняній доктрині перебуває не досить розвиненим, незважаючи на прикладні дослідження вчених. Причин цьому може бути безліч, наприклад, відсутність чітких меж предмету дослідження, застарілі методики збору та аналізу емпіричного матеріалу, ігнорування у використанні результатів досліджень вчених, у першу чергу, з розвинених країн Європи та США тощо. У зв'язку з цим природа кіберзлочинності спотворюється, спрощується до комп'ютерних злочинів або в сфері інформаційних технологій. Більше того, відсутність ґрунтовних кримінологічних досліджень кіберсередовища створюють реальні проблеми у практиці протидії цьому виду злочинності в контексті міжнародного співробітництва. Так, в доповіді по роботі двадцять п'ятої сесії комісії з попередження злочинності і кримінального правосуддя Економічної і соціальної ради ООН за 2016 рік було підкреслено важливість наявності адекватного національного законодавства та активізації міжнародного співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю. Також, висловлювалися різні думки щодо найкращого підходу до боро-

тьби з кіберзлочинністю на міжнародному рівні [4]. Наприклад, учасники звертали увагу на необхідність розробки нового всеосяжного міжнародно-правового документу з кіберзлочинності, в якому основна увага буде приділена, зокрема, процесуальним питанням. Однак це питання є не вирішеним до сих пір, а головним міжнародним документом виступає Конвенція з кіберзлочинності Ради Європи, що була прийнята у 2001 році.

Вперше кіберкримінологія як науковий напрям була запропонована у 2007 році індійським вченим К. Джайшанкар. У своїй роботі науковець визначає дефініцію кіберкримінології: «...як, вчення про причинно-наслідкові зв'язки при вчиненні злочинів, що відбуваються в кіберпросторі та їх вплив на фізичний простір» [2]. Безумовно, вказане визначення не відображає всю сутність кримінології загалом і кіберкримінології, як її складової, а тому потребує додаткового дослідження крізь призму сучасних досліджень.

У вітчизняній науковій думці термін «кіберкримінологія» майже не зустрічається. Наявні лише описові згадки у російських працях, на кшталт: «На стику інформатики та кримінології з'явилося новий науковий напрям кіберкримінологія. На сьогоднішній день кіберкримінологія – це приватна кримінологічна теорія, яка вивчає злочинність в кіберпросторі (кіберзлочинність), її причини, особливості особистості кіберзлочинця і заходи протидії цьому явищу» [3].

Очевидно, що кіберкримінологія за своєю природою є мультидисциплінарною галуззю дослідження. Вона охоплює криміналістику, соціологію, психологію, віктимологію комп'ютерні та інтернет-науки. До того ж, в основі кіберкримінології лежить вивчення злочинної поведінки та віктимізації в кіберпросторі з поведінкової теоретичної точки зору, що видається з одного боку перспективним, з іншого – надскладним. Це пов'язано, у першу чергу, з емпіричним матеріалом. Так, науковцям та практикам досить легко ідентифікувати жертв кіберзлочинів, але не злочинців, а наявні вивчення на підставі вироків у кримінальних справах формують уявлення не про професійного кіберзлочинця, а про аматора або початківця. Це одна із важливих проблем, які необхідно вирішити кіберкримінології для вироблення ефективних заходів протидії цьому виду злочинності. Саме кіберкримінологія повинна стати тією галуззю знань, яка дозволить більш детально дослідити кіберпростір з точки зору порушення норм кримінального закону.

Список використаної літератури:

1. Укрепление программы Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия, в особенности ее потенциала в сфере технического сотрудничества. Принята резолюцией 73/186 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 2018 года. *Организация Объединенных Наций : офіційний веб-сайт*. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/73/186>
2. Jaishankar K. Cyber criminology: Evolving a novel discipline with a new journal. *International Journal of Cyber Criminology*. 1 (1). P. 1–6.

3. Шестаков Д.А., Дикаев С.У., Данилов А.П. *Летопись Санкт-Петербургского международного криминологического клуба*. Год 2014 // *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. – 2015. – № 1 (36). – С.73
4. Доклад о работе двадцать пятой сессии (11 декабря 2015 года и 23-27 мая 2016 года) Комиссии по предупреждению преступности и уголовному правосудию Экономического и Социального Совета ООН. *Организация Объединенных Наций : официальный веб-сайт*. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/E/2016/30>

Ключові слова: кіберкримінологія, кіберпростір, кіберзлочини.

Ключевые слова: киберкриминалогия, киберпростор, киберзлочини.

Key words: cyber criminology, cyber space, cybercrime.

ЦИТРИК ВІКТОР ЯРОСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК

Не зважаючи на те, що причини та умови злочинності є одним із усталених елементів предмету кримінологічної науки, слід констатувати відсутність єдності серед провідних вчених щодо вчення про взаємобумовленість та залежність злочинних проявів від об'єктивних та суб'єктивних явищ і станів.

Не маючи на меті заглиблюватися у всі існуючі кримінологічні концепції детермінації злочинності та розуміючи практичну неможливість універсалізації певної з них, спробуємо визначити соціально-психологічний механізм корупційної злочинності.

З огляду на сучасні характеристики корупційних відносин, зміщення акцентів у розумінні сутності корупції як суто корисливої діяльності – неправомірного одержання вигоди службовою особою – до сприйняття концепції підкупу-продажності, соціально-психологічні детермінанти корупційного підкупу набувають особливого звучання.

Серед них потужним фактором уважати неузгодженість між проголошенням курсу та закличками до боротьби з корупцією на найвищому державному рівні та реальною обстановкою бездіяльності або й навіть потурання корупційним відношенням.

Непідготовлені належним чином, а часом і просто безсистемні (хаотичні), швидкоплинні «кампанії» або «хрестові походи» з боротьби з корупцією у всіх її формах, видах, сферах і проявах швидше шкодять цій боротьбі, ніж справляють позитивний ефект, оскільки ці широко розклямовані в засобах масової інформації антикорупційні «кампанії»

переслідують найчастіше політичні цілі і є одним з аморальних способів їх досягнення» [1].

Крім того, як свідчать дослідження, у суспільстві зростає толерантність до корупційних відносин, яка формується з одного боку, за рахунок об'єктивної функціональності корупції, а з іншого, через невіру у спроможність протистояти підкупу, зокрема, й на рівні правоохоронних органів, які й покликані вести боротьбу з корупцією. У буквальному значенні слова насаджувані засобами масової інформації насильство, агресія, корупція часто пов'язуються з діяльністю правоохоронних органів, у результаті чого у суспільстві складається певний стереотип, що співробітники правоохоронних органів «усі продажні».

Важливим фактором є відсутність державної ідеології, яка б орієнтувала на правомірне вирішення проблем, пов'язаних із корупцією. У такій обстановці у свідомість громадян впроваджується культ збагачення незаконним шляхом, розповсюдження у житті суспільства традицій, правил та інших атрибутів субкультури.

Природа корупції свідчить про те, що дії суб'єктів злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, не імпульсивні, не спонтанні, частіше за все сплановані, мають усвідомлений, осмислений характер. Осмисленість, окрім іншого, передбачає усвідомлення та оцінку переваг корупційних відносин за вираховуванням ризиків відповідальності. Таким чином, формується функціональне сприйняття підкупу як прийнятного та навіть бажаного вирішення проблем. «Вічність» корупції, характерність її для будь-якого суспільства, дійсно свідчить про її функціональність, тобто спроможність задовольнити певні вимоги суспільної системи – спростити адміністративні зв'язки, прискорити прийняття управлінських рішень, сприяти економічному розвитку шляхом усунення бюрократичних бар'єрів.

Як відомо, при будь-якій усвідомленій протиправній поведінці, у тому числі корупційній, виникає суперечність між дозволеним та бажаним, між публічним та приватним інтересом. Тому в якості криміногенного фактору можна також розглядати і конфлікт інтересів службовця, а тим більше неспроможність особисто його уникнути або протистояти йому.

Стосовно психологічних детермінант корупції, варто говорити про соціальну фрустрованість як про вид (форму) психологічного напруження, обумовленого незадоволеністю досягненнями і статусом особистості у соціально заданих ієрархіях. Склалася ситуація, коли існує культ матеріальних цінностей, планка поняття «заможна людина» вельми завищена, а адекватних, правових способів її досягнення практично немає [2].

Значну роль у формуванні кримінальної мотивації відіграє соціально-психологічна обстановка у трудовому колективі, який розглядає корупцію в якості допустимого або бажаного типу поведінки.

Оцінюючи соціально-психологічні фактори корупції, населення охоче підтримує публічні звинувачення у корупції, заходи державного

впливу на неї, але для вирішення власних проблем погоджується приймати «правила гри», запропоновані або нав'язані корупціонерами.

Злочинність поведінки практично завжди, за виключенням можливо необережних злочинів, супроводжується правовим нігілізмом, деформацією правосвідомості. Ю.М. Оборотов відзначає традиційність правового нігілізму для нашої держави [3]. Проте, злочинність сприймається населенням передусім з точки зору моралі, а не права. Тому, можливо, тут слід говорити про соціальний нігілізм загалом (моральний, правовий, політичний, релігійний тощо) як про причину відтворення корупційних відносин, а не лише про правовий нігілізм.

Насамкінець слід зазначити, що зв'язок між корупційним підкупом та проблемами, що його породжують, є двостороннім та взаємоспрямованим. На перший погляд, усі досліджені нами фактори корупційних відносин, особливо соціально-психологічні детермінанти, погіршують криміногенну (корупціогенну) ситуацію, а тому їх нейтралізація здатна мінімізувати корупцію та зменшити ступінь корупційних ризиків. З іншого боку, зворотній детерміністичний зв'язок, розширене відтворення корупційних відносин, особливо у виді підкупу, сприяє загостренню соціально-економічних, правових, політичних, психологічних тощо проблем у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Кабанов П.А. Политическая коррупция в России: понятие, сущность, причины, предупреждение: Монография. – Нижнекамск: Нижнекамский филиал МГЭИ, 2004. – С. 122.
2. Балина Т.Н. Психологические детерминанты коррупционного поведения / Т.Н. Балина // Философия права. – 2010. – № 6. – С. 68.
3. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права. Державний іспит. – Х.: Одисей, 2011. – С. 221.

Ключові слова: корупція, соціально-психологічний механізм, корупційні ризики.

Ключевые слова: коррупция, социально-психологический механизм, коррупционные риски.

Key words: corruption, socio-psychological mechanism, corruption risks.

МАНДРИЧЕНКО ЖАННА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА КОМПЛЕКСНОГО МІЖГАЛУЗЕВОГО ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Спостерігаючи тенденцію посилення впливу вибору громадян на політичні процеси та формування демократичної правової держави особливої актуальності набувають питання, щодо механізмів правового удосконалення самих виборчих процесів.

Основною формою безпосередньої демократії, за допомогою якої реалізується волевиявлення народу, є вибори. Частиною 1 статті 213 загальної декларації прав людини визначено, що кожна людина безпосередньо або через вільно обраних представників має право брати участь в управлінні своєю країною [1, ст. 21].

Конституція України ст. 5 встановила, що єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2, ст. 5].

Удосконалення виборчого законодавства України, розвиток виборчої системи, підвищення політико-правової культури учасників виборчого процесу передбачає обов'язкове врахування генезису виборчого законодавства, національних традицій, та досвіду світової виборчої практики. Сьогодні вибори є головним інструментом формування, визнання, підтвердження легальності політичної системи і політичного режиму.

Як відзначає Шкурат І.В., виборчі технології, це сукупність засобів і методів виборювання, оновлення і утримання політичної влади в демократичному суспільстві, що спираються на механізми взаємодії різних соціальних груп, соціальних інститутів громадянського суспільства з урахуванням правових, політичних, матеріальних, духовних та інших чинників, з метою стабілізації суспільно – політичної ситуації у країні, рекрутування нової політичної еліти, легітимації влади, реалізації волі більшості на управління державою [3, с. 2].

Найбільш ефективними засобами впливу на виборчі механізми є визначені форми юридичної реакції державних інституцій, а саме кримінальна та адміністративна відповідальність. На сьогодні національна нормативна база містить 14 складів адміністративних правопорушень (ст. 212⁷ – 212²⁰ КпАП) і 7 складів кримінальних злочинів (ст. 157, 158, 158¹, 158², 159, 159¹, 160 КК) [4].

Об'єктом даних злочин і виступає здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення. Об'єктивна сторона правопорушень передбачає не тільки активні дії, а й бездіяльність, що може виражатися в порушенні встановлених термінів виборчого процесу та ігноруванні законних вимог його учасників.

Кримінальний кодекс України містить окремих розділ де визначені злочини, що посягають на активні та пасивні виборчі права громадян (ч.1-3 ст. 157, ст. 158, ст. 158¹, ч. 1 і 3 ст. 159¹, ч. 1 ст. 160). Зазначимо, що суб'єктом таких злочинів може бути:

- *визнана фізична особа, що звинувачується;*
- *фізична особа, посадова особа, члени виборчої комісії;*
- *лише члени виборчої комісії або інші посадові особи [5].*

Законодавство України містить інші види відповідальності за правопорушення під час виборчого процесу. Зокрема, це конституційно-правова відповідальність, яка передбачає накладення виборчими комісіями санкції у формі попередження кандидатом, відмови їм у реєстрації або скасування рішення про реєстрацію кандидатів. Також конституційно-правовими санкціями є визнання голосування і виборів недійсними, припинення діяльності груп, що ініціюють референдум. До самих виборчих органів та їх представників можуть бути застосовані такі санкції, як дострокове припинення повноважень виборчої комісії або її члена.

До дисциплінарної відповідальності у встановленому порядку притягуються члени виборчих органів, інші посадові особи, якщо в їх протиправних діях, так чи інакше пов'язаних з виборчим процесом, відсутній склад адміністративного або кримінального правопорушення.

Цивільно-правова відповідальність за вчинення порушення під час виборчого процесу полягає у відшкодуванні матеріальної та моральної шкоди і може застосовуватися як додатковий вид відповідальності одночасно з іншими видами.

Зважимо, що ефективність виборчих технологій у сучасних умовах українського суспільства залежить не тільки і не скільки від наявності матеріально-фінансових ресурсів, організаційної структури, доступу до засобів масової інформації, підтримки впливових людей, морально-вольових якостей політичного лідера, а і безпосередньо від самих юридичних механізмів виборчої системи.

Україні пройшла шлях від мажоритарної абсолютної більшості до змішаної відносної більшості, сьогоднішні намагання моделювання та модернізації виборчої системи показує, що для посилення державного управління суспільними процесами оптимальною може бути чутлива до інновацій мажоритарна виборча система відносної більшості, а якщо ставиться за мету мінімізація негативних наслідків управління, то в нагоді може стати пропорційна виборча система, як більш консервативна до змін.

Сьогодні в Україні сформований комплексний міжгалузевий інститут юридичної відповідальності за порушення під час виборчого процесу, та мало дослідженою залишається сфери змістовного кримінологічного

наповнення, щодо удосконалення виборчих процесів, формування політико-культурних уподобань виборців, теорії і методології дослідження динаміки виборчих процесів, їх технологій. Саме даний напрямок проблем потребує подальшого вивчення та змістовного наповнення.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Конституція України [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Шкурат І.В. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні: автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата наук з державного управління: спец. 25.00.01– теорія та історія державного управління / І.В. Шкурат -Київ, 2002. – 21с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Ключові слова: вибори, виборча система, юридичні механізми виборів, волевиявлення народу, мажоритарна та пропорційна виборча система.

Ключевые слова: выборы, избирательная система, юридические механизмы выборов, волеизъявление народа, мажоритарная и пропорциональная избирательная система.

Key words: elections, electoral system, legal election mechanisms, the will of the people, majority and proportional electoral system.

ФЕДЧУН НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ДЕТЕРМІНАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогне небезпечних та інших речовин, яка створює підвищену небезпеку для осіб, яку цю діяльність здійснюють, та інших осіб.

Характерні ознаки джерела підвищеної небезпеки:

- неможливість повного контролю з боку людини;

- наявність шкідливих властивостей;
- велика ймовірність завдання шкоди.

У випадку порушень правил безпеки характер завданого збитку визначають не стільки рівнем моральної зіпсованості особи, скільки сферою діяльності суб'єкта, способом використання ним знарядь і засобів, ситуацій, за яких скоєно злочин, а також багатьма іншими обставинами, що можуть бути випадковими для суб'єкта. Тому при злочинному порушенні правил безпеки наявне певне протиріччя між соціально-психологічною характеристикою правопорушника і значущістю наслідків, що настають. Так, порушуючи встановлені правила безпеки експлуатації або ремонту, особи-працівники транспорту або виробництва діють на шкоду соціальному зв'язку, змінюючи характер своєї діяльності таким чином, що вона стає небезпечною для суспільства. У поєднанні із зовнішніми умовами (погодні умови, особливості технічного засобу і т.п.) це призводить до втрати контролю над джерелом підвищеної небезпеки або його механізмами, які забезпечують його нормальне функціонування.

Стосовно аналізу помилкових дій людини, що потягнули за собою аварійні випадки, використовується поняття «людський фактор», що включає в себе індивідуальні характеристики людини безстосовно до характеристик технічних засобів, з якими вона взаємодіє. Але порушення правил безпеки відрізняється від помилки тим, що працівник знає про можливі небезпечні наслідки своєї неправильної дії і може виконати цю дію безпечно. Більша частина аварій, зокрема тих, наслідками яких стали людські жертви, пошкодження майна, екології обумовлені «людським фактором». Щодо фактичного стану речей – у спеціальній літературі вказується, що «людським фактором» спричиняється 80 % і більше аварій.

Ситуація і, наприклад, транспортний засіб як джерело підвищеної небезпеки виступають зовнішнім фоном, умовою вчинення злочину. Лише поведінкою суб'єкта (особистісний людський фактор), що взаємодіє із ситуацією і судом, загроза, що призводить до суспільно-небезпечних наслідків, реалізується в дійсності. Необхідно зазначити, що причини порушень правил безпеки кореняться в суперечності між двома цими сторонами, тобто полягають у невідповідності особистості (або її поведінки) вимогам ситуації або стану технічного засобу.

Роль та характер взаємозв'язку кожного з перерахованих елементів у механізмі порушення правил безпеки неоднакові. 68 % в загальній структурі факторів відносяться до особистості порушника, 20 % аварій детерміновано ситуацією та прихованими дефектами обладнання, 12 % факторів поєднують всі три компоненти: особистість, ситуацію та джерело підвищеної небезпеки [1].

Таким чином, об'єктивні чинники сприяють створенню кордону, меж, в рамках яких особа може вибрати як неправильний (необережний), так і правильний (тобто не порушує інтересів суспільства) варіант поведінки.

Під ситуацією необережного злочину слід розуміти сукупність обставин зовнішньої по відношенню до суб'єкта злочину обстановки, що складається до моменту виникнення і в процесі порушення суб'єктом норми обережності, визначаючої настання наслідків такого порушення.

На думку О. І. Коробєєва, конкретна ситуація при порушенні правил безпеки, зокрема на морському транспорті, складається з наступних структурних елементів: а) об'єктивних факторів, що породжують можливість вчинення аварії (гідрометеорологічна обстановка, час, район плавання, конкретні умови плавання), б) сигналів, що несуть інформацію про можливість настання таких аварій, в) можливості уникнути заподіяння шкоди. Лише сукупність всіх зазначених елементів дозволяє поставити в провину особі вчинений нею злочин [2, с. 154].

Джерело виникнення небезпечної ситуації може бути трояким. Небезпека може породжуватися безпосередньо ситуацією і не бути пов'язана з поведінкою дійової особи. Типовим прикладом може слугувати шторм, тайфун, землетрус, ураган і тому подібні стихійні лиха. Зрозуміло, за настання подібних подій ніхто не відповідає, але деякі категорії людей можуть нести відповідальність за те, що вони поводитися в умовах цих подій неправильно або не відступили від їх дії (наприклад, не переcheкали шторм в захищеній бухті чи не передали на судно відповідні попередження). Тим більше необхідно звернути увагу, наприклад, на практично стовідсоткові можливості гідрометеорологічного забезпечення суден. Мабуть, повністю виключити можливість настання небезпечних стихійних подій ніколи не вдасться, проте, у міру розвитку науки і техніки, підвищуватимуться можливості захисту людини від їх шкідливого впливу. Елементами такого захисту є вимоги (правила) і «добра морська практика». Поки ж стихія приносить ще досить багато шкоди. У всякому разі, аварійність через штормові ушкодження складає на вітчизняному морському флоті 3 % від загального числа аварій [3].

Небезпечні елементи в ситуацію можуть бути внесені і діями третіх осіб. Наприклад, доглядач маяка, розташованого в місці, де спостерігається інтенсивний рух суден, не ввімкнув засоби сигналізації, створивши тим самим аварійну обстановку.

Нарешті, такі елементи можуть вводитися в ситуацію самим необережно діючим суб'єктом. Необережне поводження має здатність перетворювати безпечні чинники ситуації в небезпечні. Так, туман, відносно безпечний при русі судна з невеликою швидкістю і при включеному радіолокаторі, при перевищенні швидкості або непрацюючій радіолокаційній станції може бути однією з причин аварії. Однак, в даному випадку туман є лише умовою, а причиною є несанкціонована швидкість руху.

З викладеного видно, що конкретна ситуація помітно впливає на порушення безпеки, певним чином впливаючи на особистість порушника. Однак, характер зазначеного впливу не завжди однозначний: конкретна ситуація може не тільки сприяти створенню загрози безпеки, а й бути індиферентною або навіть ускладнювати реалізацію загрози.

У спеціальних дослідженнях вказується, що відносно більшість всіх аварій при експлуатації джерел підвищеної небезпеки (63,3 %) скоєно в сприятливій ситуації, значно менше (27,5 %) – у нейтральній і тільки 9,2 % – в умовах перешкоджаючої ситуації. Поряд із цим у літературі зазначається, що конкретна ситуація в 63 % випадків порушень правил безпеки давала особі достатню інформацію про можливість заподіяння шкоди, і у всіх випадках вона ж створювала для неї об'єктивну можливість уникнути шкоди [1, с. 157]. Зазначена закономірність є свідченням того, що порушники за своїми особистими якостями в більшості своїй не відповідають ситуації, так як при усвідомленні небезпеки ситуації і наявної об'єктивної можливості уникнути заподіяння шкоди вони повинні були зробити це.

Особливо необхідно відмітити, що при порушенні правил безпеки джерело підвищеної небезпеки (обладнання, транспортний засіб) набуває самостійності. Використання його на шкоду суспільству не входить в сферу свідомої діяльності особистості [5, с. 32].

Джерело підвищеної небезпеки та ситуація мають у цьому випадку підпорядковане значення, яке може ускладнювати завдання особи щодо сприйняття їх впливів та ситуації загалом.

Отже, основні причини порушень правил безпеки обумовлені суперечностями між суб'єктом їх вчинення і об'єктивними обставинами (ситуацією, конкретними знаряддями праці, технічними засобами і т.п.). У той же час самі дефекти особистості порушника, небезпечні властивості ситуацій та знарядь криються в загально-соціальних причинах й умовах злочинності в цілому: політичній та економічній кризі, деформації суспільної та індивідуальної свідомості, дезорганізація суспільного життя [4, с. 68].

Список використаної літератури:

1. 68% аварій з українськими суднами трапляється через людський фактор // Тиждень.ua. – 31 липня 2018 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/27370>
2. Коробеев А. И. Уголовно-правовая охрана безопасности мореплавания в СССР / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во ДГУ, 1984. – 195 с.
3. Аналіз аварійності на морському та річковому транспорті за 2017 рік [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: <http://sismit.gov.ua/analiz-avarijnosti.aspx>
4. Крайник Г. Мотиви злочинів, вчинених з необережності / Г. Крайник // Юридична Україна. – 2014. – № 12. – С. 65-70.
5. Дагель П.С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы. – М.: «Юрид. лит.», 1977. – 144 с.

Ключові слова: безпека, порушення правил безпеки, джерело підвищеної небезпеки, особистість порушника, ситуація.

Ключевые слова: безопасность, нарушение правил безопасности, источник повышенной опасности, личность нарушителя, ситуация.

Key words: safety, violation of safety rules.

МАРЧУК АЛЬОНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

В умовах розбудови в Україні правової держави реформування того чи іншого інституту механізму держави має спиратися не лише на позитивні вітчизняні здобутки, а й, використовуючи порівняльно-правовий (компаративний) підхід, на позитивний зарубіжний досвід у визначеній сфері правовідносин. Як зазначають деякі фахівці, програми реабілітації злочинців не діють так ефективно, як це пропагандується у засобах масової інформації. Зростання кількості засуджених у всьому світі, переповнення в'язниць, «тюремна приватизація», неефективність більшості ресоціалізаційних програм при виконанні покарань – все це стає порогами, на яких остаточно розбивається «виправний ідеал». Саме тому у багатьох сучасних країнах погляди на цілі покарання, у тому числі і його відбування, базуються на теорії безпеки, яка враховує криміногенний потенціал кожного окремого засудженого.

В пенітенціарних системах таких країн як Велика Британія, Німеччина, Ізраїль, Японія, скандинавських країнах на практиці втілюється фактор безпеки. Тюремні служби цих країн визначають криміногенний потенціал кожного засудженого і в залежності від нього, розподіляють до установ виконання покарань або застосовують сучасні альтернативні покарання (домашній арешт, електронний моніторинг та ін). Так, у Великій Британії засуджені класифікуються на категорії (А, В, С, D) в залежності від ступеню вірогідності того, що вони можуть здійснити втечу з місць позбавлення волі і тієї небезпеки, яку вони будуть нести для суспільства. Ступінь відповідальності за здійснення втечі, за яким засуджених відносять до однієї з категорій, визначається за видом вчиненого злочину, строком вироку і наявністю попередніх судимостей. При розподілі засуджених у тюрми відповідного рівня безпеки, враховується також принцип територіальності. Отже, за результатами вивчення злочинець зараховується до певної класифікаційної групи, згідно з якою підлягає направленню для відбуття покарання в той чи інший вид центральної пенітенціарної установи [1, с. 13].

Оцінку безпеки і криміногенних потреб засудженого проводять у скандинавських країнах. До прикладу, у виправних установах Нідерландів функціонує система біометричних даних засуджених. При першому позбавленні волі та прибутті до в'язниці, крім реєстрації даних про в'язня, паспорти містять інформацію щодо спроб і вірогідності втечі засуджених осіб [3, с. 62]. Слід зазначити, що за останні 25 років у Данії кількість засуджених майже не змінюється. Деякі дослідники пов'язують даний факт з тим, що покарання у виді позбавлення волі

застосовується судом у випадках крайньої необхідності і тільки до засуджених з досить високим криміногенним потенціалом.

Законодавча система виконання покарань у Німеччині спрямована на забезпечення громадянам високої ступені безпеки, як і в вищезазначених країнах. У зв'язку з цим суди у Німеччині досить часто призначають покарання у виді позбавлення волі [3, с. 32]. У цьому контексті зазначимо той факт, що для країн Західної Європи характерно короткострокове покарання до позбавлення волі (від 2-х до 3-х років). Таким чином, у 85,5 % засуджених до позбавлення волі строк покарання не перевищував 2-х років. На строк від 2-х до 5 років було засуджено не більше 13, 3 % та вище 5 років – тільки 1, 2 % [3, с. 33].

Зазначимо, що фактор безпеки покладений в основу пенітенціарної політики країни аж ніяк не виключає виправлення засудженого та необхідності застосування до нього різноманітних програм реабілітації. Не врахування цього фактору призводить до негативних наслідків. Так, до прикладу, США зіштовхуються з серйозною проблемою переповнення пенітенціарних установ. Більшість американських дослідників пов'язують це з в'язничною приватизацією, яка повинна відповідати таким цілям як – забезпечення безпеки суспільства шляхом ізоляції засуджених, та їх трудова реабілітація. Як уявляється, на цьому фоні категорія «безпеки» покликана поширювати «тюремну приватизацію» у пенітенціарні системи, практично без соціальної складової виправлення засуджених. Крім того, така пенітенціарна політика дуже обмежує можливості застосування альтернативних покарань, не пов'язаних з ізоляцією засуджених осіб.

Крім того, один із крайніх заходів постпенітенціарного контролю за засудженими – адміністративний нагляд в Україні, досить часто носить декларативний характер та зводиться до виконання звільненими особами зобов'язання щодо реєстрації в органах поліції (від одного до чотирьох разів на місяць). Саме цей інститут потребує удосконалення з урахуванням фактору безпеки.

Проаналізуємо позитивний досвід такого виду постпенітенціарного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як електронний моніторинг. Найбільш ефективно цей інститут використовується у США та Британії. У цих країнах електронний моніторинг застосовується достатньо широко: з метою дотримання вимог застави, як складова умовного засудження, як складова умовно-дострокового звільнення з в'язниці або як складова окремих альтернативних покарань та ін. Але нас цікавить використання електронного моніторингу як превентивного заходу безпеки для окремих категорій правопорушників з метою попередження їх девіантної поведінки, оскільки у цьому разі електронний моніторинг виступає необхідною умовою постпенітенціарного нагляду за особами звільненими з місць позбавлення волі. В США понад 150 тис. осіб звільнених з місць позбавлення волі перебувають під електронним наглядом (переважно ті, хто вчинив статеві злочини, дорожньо-транспортні пригоди або домашнє насильство).

Причому понад 40 тис. злочинців перебувають під електронним наглядом за формулою «24 години на день, 7 днів на тиждень» [4, с. 189].

Широке розповсюдження застосування електронного моніторингу пов'язано з використанням GPS технологій та мобільного зв'язку. У більшості країн вищезазначений інститут використовується до статевих злочинців, яким було заборонено наблизитися менш, ніж на 100 метрів до шкіл, дитячих майданчиків або певних інших громадських місць, в який і встановлювалися відповідні датчики. Штат Флорида є лідером за масштабами використання електронного моніторингу в США. Найбільша цільова група статевих злочинців перебуває у штаті Каліфорнія (4 тис.) [4]. У США та Великобританії від злочинців, які знаходяться під таким наглядом, вимагається мати постійне місце проживання та телефон у місці проживання. Учасник програми повинен дотримуватися встановленого графіку перебування під електронним моніторингом. Порушенням умов даного превентивного заходу вважається: 1) пошкодження електронного браслету або спроба його зняти; 2) пошкодження електронного обладнання, встановленого у місці проживання особи; 3) порушення інших умов, передбачених програмою.

У вищезазначених країнах загальне управління та координацію діяльності здійснюється Відділом електронного моніторингу, який має статус структурної частини Національної служби пробачії.

Оцінюючи перспективи реформування заходів контролю дільничних офіцерів поліції щодо осіб, звільнених з місць позбавлення волі за допомогою електронного моніторингу до законодавства України, варто надати чіткі рекомендації щодо подолання «кризи пост пенітенціарного впливу», а саме : 1) застосування електронного моніторингу як заходу безпеки суспільства для окремих категорій осіб, що звільняються з місць позбавлення волі з метою попередження їх девіантної поведінки (особливо це стосується осіб, що вчинили тяжкі злочини, яких в Україні нараховується близько 35%); 2) проаналізувати чи існує у сучасній Україні необхідність постпенітенціарного нагляду за категорією засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, оскільки більшість держав для застосування постпенітенціарного нагляду орієнтується на так званих «невиправних» злочинців (наприклад, статевих злочинців). 3) розглянути чи доцільно реалізовувати адміністративний нагляд органами Національної поліції, чи можлива передача цих функцій органам пробачії та відповідним відділам, які будуть здійснювати заходи безпеки і контролю за певними особами, звільненими із місць позбавлення волі.

Одним з головних напрямків реформування української пенітенціарної системи має бути реформування, певною мірою, застарілої системи установ виконання покарань з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Однак застосовувати його необхідно з урахуванням економічних, політичних, культурних та інших особливостей держав, традицій і менталітету громадян. І все ж критичне осмислення і вико-

ристання передового пенітенціарного європейського досвіду безсумнівно, прискорить процес реформування кримінально-виконавчої системи України і сприятиме її наближенню до міжнародних стандартів.

Список використаної літератури:

1. Prison walkthrough – Questions. Understanding your sentence.. Criminal Justice System. – 13 September. – 2017. – 213 с.
2. Закордонні в'язниці: особливості архітектури, будівництва та обладнання // Аналітичний огляд з пропозиціями. – М., 2011. – С. 61-62.
3. Strafrechts pflege in Deutschland: Faktenund Zahlen. Bonn, 1996. – S. 32.
4. Community Corrections. Electronic Supervision Program [Електронний ресурс]. Джерело доступу – www.mcscs.jus.gov.on.ca/english/corr_serv/comm_corr/elect_mon/elect_mon.html

Ключові слова: покарання, виправлення, засуджені.

Ключевые слова: наказание, исправление, осужденные.

Key words: punishment, correction, convicted.

ІЗОВІТА АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми захисту прав та законних інтересів жертв злочинів, ефективного їх поновлення, своєчасного відшкодування збитків, що спричинені злочинним посяганням, залишаються надзвичайно актуальними.

За статистичними даними в Україні тільки протягом 2018 року від злочинів потерпіло 345 тисяч осіб, з них від тяжких та особо тяжких злочинів – 137 тисяч осіб [1]. І хоч у більшості випадків потерпілі в рамках судового процесу мають змогу реалізувати своє право на відшкодування завданої шкоди, на практиці вони зіштовхуються з набагато більшою кількістю проблем соціального та психологічного характеру, які потребують швидкого вирішення.

Проблема реабілітації жертв злочинів почала активно висвітлюватись в кінці минулого століття. Цьому процесу сприяла активна нормотворча діяльність в цій сфері як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих держав. Фундаментальним міжнародним документом, який закріпив основні засади поводження із жертвами злочину, стала Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, яка була рекомендована для прийняття Конгресом Організації Об'єднаних Націй з метою запобігання злочинності та

поводженні з правопорушниками, прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 р. Декларація акцентує увагу на сприянні тому, щоб судові та адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам жертв та визначає такі напрямки їх соціальної підтримки:

1) надання необхідної матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги по урядовим, добровільним, громадським і місцевим каналам;

2) інформування жертви про наявність медичних і соціальних послуг та іншої відповідної допомоги і забезпечення їм повної можливості користуватися ними;

3) необхідність працівникам поліції, системи правосуддя, охорони здоров'я, соціальних служб та іншому відповідному персоналу проходження підготовки, що дозволяє забезпечити розуміння ними потреби жертв і керівних принципів надання належної оперативної допомоги;

4) приділення уваги жертвам, які відчують особливі потреби, обумовлені характером завданої шкоди або факторами раси, кольору шкіри, статі, віку, мови, віросповідання, національності, політичних чи інших поглядів, культурних переконань або практики, майнового, станового або сімейного стану, етнічного або соціального походження та непрацевдатності [2].

В багатьох країнах були прийняті закони, спрямовані на захист жертв злочинів, їх соціальну реабілітацію, компенсацію матеріальної і моральної шкоди, деякі з них в подальшому стали грати ключову роль у побудові механізму забезпечення прав жертв злочинів. Серед них особливої уваги заслуговує «Хартія жертв злочинів» (The Victim's Charter), яка прийнята 22 лютого 1990 року у Великобританії, та прийнятий у 1990 році в Сполучених Штатах Америки федеральний закон, в якому виділені основні принципи судочинства щодо жертв злочинів. У цих документах було задекларовано право на справедливе і шанобливе ставлення до потерпілих з дотриманням гідності особистості і конфіденційності; право на захист жертви злочину від обвинуваченого; право бути детально поінформованим про хід судового засідання, представляти свої інтереси та бути уважно вислуханим; непорушне право на реституцію, а також на інформацію про звинувачення, вирок, про строк відбування покарання злочинцем.

Здійснюючи порівняльний аналіз зарубіжного та національного законодавства, звертає на себе увагу той факт, що в Україні недостатньо розроблені питання соціальної реабілітації жертв злочинів, поодинокі випадки впровадження спеціальних програм медико-соціальної допомоги жертвам злочинів.

Позитивним є досвід країн Західної Європи і США, де існує сильна державна підтримка віктимологічних програм. Наприклад, у США створено Національну організацію допомоги жертвам злочинів, при Міністерстві юстиції функціонує Департамент допомоги таким жертвам. У 80-х роках був заснований Федеральний фонд допомоги жертвам для додаткового фінансування двох головних національних програм.

Перша програма розрахована на утримання державних, громадських і приватних служб; друга – на забезпечення штатів додатковими коштами для виплати потерпілим державної компенсації за шкоду, заподіяну злочином. В цій країні діє більш 2000 таких програм по захисту жертв злочинів, з них більш 1400 підтримується Мін'юстом, на їх здійснення виділений федеральний Фонд у розмірі приблизно 35 млн. доларів. Не федеральне фінансування є ще більшим і складає 200 млн. доларів. Реалізація подібних програм реально дозволяє знизити окремі види злочинів і надати необхідну допомогу жертвам злочинних зазіхань [3, с. 334].

Резюмуючи викладене, можна визначити пріоритетні напрямки впровадження реабілітаційного механізму для жертв злочинів: розроблення та законодавче закріплення умов та порядку соціальної підтримки потерпілих від злочинів; створення центрів соціальної реабілітації, громадських організацій і благодійних фондів надання соціальної допомоги потерпілим від злочинів; встановлення обсягів відповідного бюджетного фінансування для реалізації програм соціальної реабілітації жертв злочинів.

Список використаної літератури:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розгляду: статистична інформація 2018 рік // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
2. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою: резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml
3. Юрченко О.Ю. Проблеми захисту жертв злочинів у Європейських країнах та США / О.Ю. Юрченко // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». № 3-2. – 2013. – С. 334. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5219/1/Yurchenko_332_335.pdf

Ключові слова: жертва злочину, реабілітація, віктимологічна профілактика.

Ключевые слова: жертва преступления, реабилитация, виктимологическая профилактика.

Key words: victim of crime, rehabilitation, victimological prophylaxis.

ІЛЬКО СВИТЛАНА АНАТОЛІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Проблема соціально-культурної девіації – складна та багатоаспектна. Складність цього явища неможливо з позицій однієї теоретичної моделі. Актуальними є міждисциплінарні, універсальні методологічні підходи. У сучасному суспільстві спостерігається значне зростання різноманітних девіацій, що є наслідком глибоких соціальних змін і тривалих кризових процесів в економічній, фінансовій, соціальній та політичній сферах. Такі форми девіантності, як організована злочинність, корупція, алкоголізм і наркоманія населення, посилені кризою, призупиняють вихід із неї. Сучасна Україна, де зосереджена багатоманітність девіантогенних факторів, може слугувати полігоном дослідження виявів соціальних девіацій. Існує об'єктивне соціальне замовлення, не завжди усвідомлене і артикульоване, на проведення вітчизняних девіантологічних досліджень явища девіантності у філософсько-правовому аспекті [1, с. 42].

Девіантна поведінка – це складне і багатопланове явище, в ньому можна знайти сліди впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників, зовнішнього і внутрішнього, соціально-загального і індивідуально-особливого. Як соціальне явище, воно породжується соціальним середовищем, підпадає під дію загальних об'єктивних чинників, соціальних закономірностей. На особистісному рівні девіація проявляється як сукупність конкретних вчинків, які мають індивідуально неповторним поєднанням психобіологічних, культурних, інтелектуальних та інших рис, які перебувають в нерозривному зв'язку з конкретною ситуацією життя. Всі ці рівні взаємопов'язані, виступають по відношенню один до одного як причина і наслідок. Кримінологічна ефективність профілактичної роботи визначається розумінням природи девіантної поведінки, його соціокультурної, соціально-психологічної та особистісної обумовленості.

Поведінка набуває характеру девіації тільки в співвідношенні з нормами суспільства, при наявності реакції з боку групи або організації. Отже, критерієм визначення девіації є ступінь відповідності нормам, тобто виробленим культурою заборонам і приписам, виконання яких необхідно для спільного існування і виживання людини і соціуму. Девіантна поведінка – різновид ненормативного поведінки індивідів або соціальних груп, що характеризується відхиленням від загальноприйнятих норм, що викликають відповідні реакції з боку групи, організації або товариства у вигляді несхвалення і соціальних санкцій. «Радіус» девіантності залежить від характеру особистісних проблем, груп-

вих традицій, характеру культури, релігійних норм і т.д. Різновидом девіантної активності є асоціальна поведінка, для якого характерний відкритий конфлікт з оточуючими [2].

Відповідно до перелічених критеріїв вирізняють три основні групи поведінки, що відхиляється: антисоціальна (делінквентна) поведінка, асоціальна (аморальна) поведінка, аутодеструктивна (саморуйнівна) поведінка. Антисоціальна (делінквентна) поведінка – це поведінка, що суперечить правовим нормам, становить загрози соціальному порядку і добробуту інших людей. Вона охоплює будь-які дії або бездіяльність, заборонені законодавством. У дорослих людей делінквентна поведінка виявляється переважно у формі правопорушень, що тягнуть за собою кримінальну, адміністративну або цивільну відповідальність. У підлітків переважають такі види делінквентної поведінки: хуліганство, крадіжки, пограбування, вандалізм, фізичне насильство, торгівля наркотиками. У дитячому віці (до 12 років) найбільш поширені такі форми, як насильство стосовно молодших дітей або однолітків, жорстоке поводження з тваринами, крадіжки, дрібне хуліганство, руйнування майна, підпали [1, с. 42.].

Можна виділити базові соціально-культурні та психологічні передумови і фактори девіантної поведінки: а) зміни в системі цінностей і спосіб життя, викликані загальнокультурних тенденціями: зміна в суспільстві цінностей по осі «індивідуалізм-колективізм» в бік більшого індивідуалізму; соціально-культурна аномія, що формує досвід переживання вседозволеності, «надмірності» можливостей задоволення потреб в ситуації відсутності усіляких перешкод і перешкод; втрата відповідальності як визначальної моральної детермінанти, готовності і здатності до самостійного і морально-осудної поведінки; б) специфічна група психологічних якостей особистості, що перешкоджають позитивної соціалізації; психологічна неготовність своєчасно вирішувати актуальні проблеми, що виникають в значній соціальному оточенні і внутрішньому світі особистості; в) загострені проблеми особистісної ідентичності – антикультурні форми молодіжної активності виступають в якості компенсаторного і адаптивно-психологічного механізму, в рамках якого соціально неконкурентоспроможна молодь дистанціюється від суспільства, виробляючи нетрадиційні для соціуму цінності і форми самореалізації, приймаючи деструктивні моделі і форми поведінки; г) Негативний вплив соціального середовища, найближчого соціального оточення [2].

Сьогоднішня ситуація ціннісно-нормативної та соціально-культурної невизначеності знижує роль традиційних інституційних каналів соціалізації і підвищує значущість соціалізуючого впливу безпосереднього оточення, ЗМІ, зразків масової культури; вона змінює співвідношення суб'єктивної значущості громадських і особистих інтересів; послаблює ідентифікацію особистості з державою і суспільством і стимулює зростання особистісної автономії, відчуження від традиційних моральних норм. У цьому контексті дослідження профілактики девіантної поведінки передбачає: аналіз стану соціалізації молоді

в ключових сферах життєдіяльності (в неформальних групах і субкультурних спільнотах, в освітньому закладі, в сім'ї), виділення і послідовне дослідження факторів впливу і груп ризиків формування залежної поведінки [1, с. 52].

Соціальні, культурні, психологічні чинники формування девіантної поведінки досить глибоко і системно вивчені в спеціальних дослідженнях. Виявлено, що на зростання девіантних форм поведінки певний вплив мають макрооб'єктивні чинники, в тому числі зростання простір соціальних ризиків постреструктурального періоду розвитку російського суспільства, зміни в сфері суспільної свідомості, пов'язані з актуалізацією таких негативних рис етнокультурного менталітету як агресивність, підозрілість, нетерпимість до чужої думки.

Цілі і завдання профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків: забезпечення інформаційної та соціально-психологічної безпеки життєдіяльності особистості; підвищення комунікативної культури та освоєння ефективних навичок діалогу, що дозволяють протистояти деструктивному впливу середовища, успішно адаптуватися в умовах колективу; активізація соціально-значимої діяльності учнів; оптимізація внутрішнього середовища особистісного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія / Т. З. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 420 с.
2. Гатальский В. Д. Система педагогической профилактики девиантного поведения учащейся молодежи. Дис. доктора пед. наук. – Санкт-Петербург, 2011 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lvduvs.edu.ua:8080/bitstream/123456789/836/1/Гарасимів%20монографія.pdf>

Ключові слова: девіантність, делінквентність, девіантна поведінка, фактори девіантності, профілактика девіантності.

Ключевые слова: девиантность, делинквентность, девиантное поведение, факторы девиантности, профилактика девиантности.

Key words: deviance, delinquency, deviant behavior, factors of deviance, prevention of deviance.

МЕЛЬНИК ПЕТРО ВАСИЛЬОВИЧ

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
заступник директора, кандидат юридичних наук, доцент

ДИКА ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

ЗАХИСНІ СТРАТЕГІЇ ТА НАВИЧКИ ПОДОЛАННЯ ЯК ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ

Все частіше до проблеми психологічного подолання звертаються представники крос-культури і соціальної психології при вивченні адаптації мігрантів, маргіналів, люмпенів: виділяються чинники, які передують і/або сприяють вибору тих чи інших стратегій копінг, аналізуються наслідки особливостей подолання стресу на рівні загальних стратегій акультурації і результативної ефективності крос-культурної адаптації. До вивчення особливостей так званої копінг-поведінки або захисної стратегії звертаються й сучасні кримінологи, аби пояснити поведінку потенційної жертви злочину, задля більш ефективної віктимологічної профілактики злочинності.

Копінг (навички подолання) поєднує у собі два акценти: акцент на ситуації, в якій діє суб'єкт, і акцент на особистісних особливостях, які в ній проявляються. Яким би не було широким поняття подолання, воно неминуче апелює до процесу адаптації як до своєї базової функції: призначення копінг полягає у забезпеченні адаптації людини до вимог ситуації. Саме через це виражена актуалізація соціально-психологічного та кримінологічного інтересу до проблеми подолання [1].

Дж. Кохен і Р. Лазарус, узагальнивши дані багатьох досліджень, виділили п'ять основних завдань існування захисних стратегій:

- мінімізація негативного впливу обставин та підвищення відновлення психічних та фізичних ресурсів (одужання);
- терпіння, пристосування або регулювання, зміна життєвих ситуацій;
- підтримання позитивного «образу Я», впевненості у своїх силах;
- підтримка емоційної рівноваги;
- підтримання, збереження тісних взаємозв'язків з іншими людьми [2].

У 1978 році Л. Перлін і К. Шулер уперше використали метод інтерв'ю осіб, які були жертвами у минулому, для вимірювання захисної поведінки.

нки дорослих. Ці вчені виділили три копінг-стилі, які відповідають основним сферам психічної діяльності: копінг-стилі, спрямовані на змінення самої ситуації; копінг-стилі, спрямовані на змінення значення ситуації; копінг-стилі, спрямовані на контроль негативних емоцій [3, с. 126].

Дж. Амірхан на основі факторного аналізу різноманітних копінг-відповідей на стрес розробив «Індикатор стратегій». Він виділив три групи захисних стратегій, спрямованих на вирішення проблем, на пошук соціальної підтримки і на уникнення [4, с. 57]. «Індикатор захисних стратегій» можна вважати одним з найбільш вдалих інструментів дослідження базисних стратегій відповідної поведінки людини. Ідея цього опитувальника полягає в тому, що всі поведінкові стратегії, які формуються у людини протягом життя, можна поділити на три великі групи:

- Стратегія вирішення проблем – це активна поведінкова стратегія, відповідно до якої людина прагне використовувати всі наявні особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми.

- Стратегія пошуку соціальної підтримки – це активна поведінкова стратегія, відповідно до якої людина для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою та підтримкою до навколишнього середовища: сім'ї, друзів, значущих інших.

- Стратегія уникнення – це поведінкова стратегія, відповідно до якої людина прагне ухилитись від контакту з оточуючою дійсністю, відійти від проблем. Людина може використовувати пасивні способи уникнення, наприклад, занурення в хворобу або вживання алкоголю, наркотиків, а може зовсім «піти від вирішення проблем», використавши активний спосіб уникнення – суїцид [5, с. 24].

Віктимологічну профілактику можна вважати успішною, якщо в процесі взаємодії із ситуацією людина усвідомлюючи важливість її вирішення, знаходить свій індивідуальний варіант подолання, і шляхом здійснення певних дій, задовольняє свої актуальні потреби та відновлює свій комфортний психологічний стан. Профілактична з віктимологічної точки зору значущість «захисної поведінки» полягає в тому, щоб якомога ефективніше та швидше адаптувати людину до вимог конкретної ситуації, дозволяючи особі оволодіти нею, ослабити або пом'якшити ці вимоги, постаратися уникнути або звикнути до них і, таким чином, погасити негативну дію ситуації, а також свою власну негативну або провокуючу поведінку, аби не стати жертвою насильства. Основне завдання копіngu – забезпечення і підтримка внутрішнього та зовнішнього благополуччя людини і задоволеності соціальними відносинами. Подібні стратегії більш направлені на психологічне подолання стресу, як основної руйнівної сили в екстремальній ситуації. При дослідженні злочинності, нас також цікавлять поведінкові аспекти, а саме стратегії поведінки суб'єкта при спілкуванні з оточуючими людьми. Сама стратегія поведінки може

досліджуватись на прикладі будь-якої професії, субкультури, соціальної спільноти, клубу за інтересами і т.д.

Існують й так звані «прикордонні» стратегії, адже стратегії поведінки можливої жертви злочину, як і поведінка та мотиви злочинця можуть мати змішану структуру, та пояснювати себе не одним психофізичним станом. З цього і висновки про те, що й захисна поведінка при криміногенній ситуації може бути різною в чоловіка і жінки.

У пострадянській та вітчизняній кримінологічній науці вже була спроба встановити новий спосіб отримання кримінологічної інформації завдяки аналізу віктимологічної поведінки осіб, постраждалих від злочинів. Така необхідність була викликана необхідністю отримання нових методів вивчення інформації, які б дозволили виявити латентні процеси злочинності та якісно підвищити рівень аналізу поведінки потенційних жертв та жертв злочинів. Одним з таких методів стало моніторингове опитування населення з метою визначення осіб, відносно яких були скоєні злочини. Реалізується також довгострокова програма періодичних міжнародних опитувань жертв злочинів (The International Crime Victim Survey – ICVS). Опитування, присвячене досвіду жителів Європейського Союзу у сфері злочинності та правоохоронної діяльності, проводилося Європейським консорціумом, включно з Gallup, UNICRI, Інститутом Макса Планка, CEPS/INSTEAD та GeoX Ltd [6].

Опитування порівнює рівні виктимізації в ЄС та вимірює, як громадяни відносяться до своєї безпеки та безпеки в цілому. В ньому аналізуються відносини між поглядами громадян ЄС на їх якість життя та рівень злочинності в окрузі в ЄС (ЄС-15, Естонія, Польща та Угорщина) – всі вони незалежні від фактичних поліцейських записів [6]. Опитування проводилося в 15 старих членах Союзу Польщі, Угорщини та Естонії. Дослідження було профінансовано DG Європейської комісії. Україна приймала участь в цій програмі у 1997 та 2000р. З огляду на те, що у 2015 році Україна підписала асоціацію з Євросоюзом доречно було б знову поновити себе в статусі членів та розробників подібної програми. Але, щоб розпочинати подібні програми є нагальна необхідність всеукраїнського перепису населення. Актуальна статистична картина зможе надати змогу виявлення більш вразливих категорій громадян (дітей, неповнолітніх, пенсіонерів), а також найбільш небезпечних категорій громадян (раніше судимих осіб, безпритульних, безробітних і т.д.).

Отже, слід підвести висновки про те, що самозахист та вміння подолати стрес є невід'ємною частиною будь-якого копінгу. Когнітивна модифікація поведінки особи шляхом засвоєння тренінгів та навичок призведе до успішного прояву профілактики злочинності серед населення. Індикатором вимірювання цієї дієвості стане зменшення рівня подразників, збудників та провокацій неправомірної поведінки серед населення. Якщо злочинність схильна до самовідтворення та саморегуляції, то відповідно правосвідомо та законослухняна поведінка громадян також в змозі корегувати прояви злочинності у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Ткачук Т. Копінг-поведінка як проблема сучасної психології. Рідна мова. Копінг-поведінка як проблема. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm32_05.
2. Lazarus R.S., Cohen J.B. Environmental stress in human behavior and the environment. Current theory and research, edited by I. Altaian and J.F. Wohlwill: New York, Plenum, 1977.
3. Пельцман Л. Стрессовые состояния у людей, потерявших работу / Л. Пельцман // Психологический журнал. – 1992. – Т. 21. № 1. – С. 120-130.
4. Лазарус Р.С. Психология эмоций : учеб. пособие [для студ. вузов, обуч. по спец. псих.] / Р.С. Лазарус. – СПб : Питер, 2007. – 328 с.
5. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности / С.К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. № 5. – С. 20-30.
6. ICVS – International Crime Victims Survey. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute -URL: http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/.

Ключові слова: захисні стратегії, навички подолання, копінг, стрес, віктимологія, профілактика, злочинність.

Ключевые слова: защитные стратегии, навыки преодоления, копинг, стресс, виктимологическая профилактика, преступность.

Key words: defensive strategies, coping skills, coping, stress, victimological prevention, crime.

ОДИНЦОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ФАКТИЧНОГО СТАНУ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Отримання науково обґрунтованого уявлення про стан та динаміку злочинності в Україні, зокрема про організовану злочинність, продовжує залишатись одним із головних завдань сучасної кримінологічної науки. Одним із напрямів реалізації зазначеного завдання, а також складовою кримінологічного моніторингу, є аналіз офіційної статистики про злочинність [1, с. 146-165].

Проте, як свідчить аналіз даних кримінальної статистики МВС України та Генеральної прокуратури України за 2002-2018 рр. [5, с. 256-260; 2, 3, 4] про організовану злочинність, дане джерело кримінологічної інформації відображає стан, структуру, динаміку, характер злочинності організованих груп та злочинних організацій примітивного рівня. Усі питання про даний соціально-правовий феномен, на які можна відпові-

сти за допомогою методів статистичного аналізу, зокрема про його рівень, характер, географію, структуру, тенденції розвитку в минулому та майбутньому, питому вагу у структурі злочинності в цілому, окремих її видів, рівень латентності та його зміни, регіональну специфіку, внутрішні та зовнішні кореляційні зв'язки організованої злочинності зі злочинністю в цілому та окремими її видами, іншими суспільними явищами, стосуються лише описаних вище організованих злочинних угруповань [6, с. 304].

На нашу думку, головне призначення даного джерела кримінологічної інформації про організовану злочинність полягає в тому, що воно характеризує стан та динаміку протидії організованим злочинності з боку правоохоронних органів та суду. Це найбільш доцільний напрям використання у кримінологічній науці кримінальної статистики про організовану злочинність. При такому підході кримінальна статистика МВС України та Генеральної прокуратури України виступає важливим і цінним джерелом інформації про минулий та теперішній стан протидії організованим злочинності з боку вказаних державних органів, про тенденції зміни правотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності державних органів, а також є незамінною для розробки нових, удосконалення існуючих заходів та напрямів протидії даному виду злочинності.

У кримінологічній літературі обґрунтовується позиція щодо необхідності проведення на державному рівні комплексних досліджень латентної організованої злочинності [7, с. 143]. Висновки, зроблені на підставі аналізу відомостей кримінальної статистики МВС України та Генеральної прокуратури України, можуть слугувати відправною точкою для досліджень, направлених на встановлення фактичних характеристик та тенденцій розвитку організованих груп та злочинних організацій не лише примітивного рівня, а й середнього та вищого рівнів.

У цьому світлі залишається вкрай актуальною проблематика підбору джерел кримінологічної інформації про ті або інші аспекти організованої злочинності. При цьому аналіз кримінальної статистики правоохоронних органів про організовану злочинність примітивного рівня дозволяє стверджувати, що матеріали кримінальних проваджень та написані на їх основі публікації у ЗМІ містять інформацію про той же рівень організованої злочинності лише у більш повній мірі.

На відміну від зазначених джерел кримінологічної інформації про організовану злочинність публікації у ЗМІ за результатами оперативнорозшукової діяльності або за підсумками інтерв'ю з експертами можуть містити окремі відомості про так званих «авторитетів» і «злочинців у законі», організовані групи та злочинні організації всіх рівнів, а також вчинювані ними злочини. Журналістські розслідування, присвячені проявам корупції, відображають характеристики імовірних суб'єктів корупційних діянь, котрі, можливо, «співпрацюють» з учасниками організованих груп та злочинних організацій всіх рівнів.

Джерелом кримінологічної інформації про організовану злочинність можуть виступати також звіти про результати вивчення громадської думки щодо організованої злочинності, а також звіти про результати вивчення громадської думки щодо: а) факторів злочинності соціально-психологічного характеру (зокрема ставлення населення до правоохоронних органів та суду, окремих заходів протидії злочинності, готовність сприяти їм у протидії злочинності); б) «фонових» явищ, що, з одного боку, сприяють організованій злочинності, а з іншого, – відтворюються нею (корупція, наркоманія, алкоголізм, тіньова економіка тощо).

Список використаної літератури:

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : ХНУВС, 2011. 308 с.
2. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-грудень 2016 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112759&libid=100820 (дата звернення: 21.04.2019).
3. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-грудень 2017 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113287&libid=100820 (дата звернення: 21.04.2019).
4. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-грудень 2018 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113656&libid=100820 (дата звернення: 21.04.2019).
5. Кулик О.Г., Наумова І.В., Бова А.А. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002-2014 рр.) : монографія. Київ : ДНДІ МВС України, 2015. 364 с.
6. Одинцова О.В. Відбиття характеристик організованої злочинності у кримінальній статистиці МВС України за 2002-2011 рр. *Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 2. С. 300-313.
7. Шостко О.Ю. Сучасний стан організованої злочинності в Україні // Проблеми законності. 2016. Вип. 135. С. 136-146. URL: https://www.academia.edu/30615409/СУЧАСНИЙ_СТАН_ОРГАНІЗОВАНОЇ_ЗЛОЧИННОСТІ_В_УКРАЇНІ_Current_Situation_with_Organized_Crime_in_Ukraine (дата звернення: 21.04.2019).

Ключові слова: організована злочинність, організована група, злочинна організація, джерела кримінологічної інформації про організовану злочинність, кримінальна статистика, публікації в ЗМІ, звіти про результати вивчення громадської думки.

Ключевые слова: организованная преступность, организованная группа, преступная организация, источники криминологической информации об организованной преступности, уголовная статистика, публикации в СМИ, отчеты о результатах изучения общественного мнения.

Key words: organized crime, organized group, criminal organization, criminological sources about organized crime criminal statistics, publications in mass media, reports on results of public opinion analysis.

СИДОРЧУК ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У правовій державі проблема боротьби зі злочинністю, захисту прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань є актуальною завжди. Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, на сторожі якої повинна стояти держава, її правоохоронні органи. Важливою функцією держави є комплексна багаторівнева протидія злочинності. Її наступальний характер забезпечується поряд з іншими видами діяльності також і застосуванням моніторингових процедур, зокрема і щодо латентної злочинності.

Цим зумовлюється актуальність завдання пошуку класифікаційних підстав для подальшої систематизації видів латентної злочинності, в чому вбачається резерв нарощування ефективності діяльності правоохоронних органів, спрямованої на протидію злочинності в сучасних умовах. Теоретичний і практичний інтерес становлять питання наукових засад класифікації латентної злочинності.

Класифікації будуються за різними підставами (критеріями). При цьому можливе застосування декількох класифікаційних підстав.

Класифікація латентної злочинності проводиться здебільшого за двома критеріями:

- а) за рівнем латентності окремих злочинів;
- б) за механізмом їх утворення, тобто залежно від обставин, внаслідок яких злочини залишилися латентними.

За першою підставою (критерієм) А.І. Алексєєв виділяє злочини з високим, середнім і низьким рівнем латентності [2, с. 46–48].

О.О. Ковалкін пропонує більш дрібну класифікацію. Зокрема, він поділяє латентну злочинність на п'ять груп: дуже висока, висока, середня, низька і дуже низька латентність [5, с. 89–92].

С.М. Іншаков пропонує поділити всю латентну злочинність на наступні групи: особливо латентні, високолатентні, середньолатентні та низьколатентні [4, с. 8].

В.Ф. Оболенцев пропонує розділити всі злочини залежно від рівня їх латентності на три групи. Перша група – це злочини, рівень латентності яких не перевищує половини від кількості зареєстрованих. Такі злочинні посягання мають мінімальний рівень латентності. В другу групу можна включити злочинні діяння, серед яких кількість латентних перевищує 50%, але менше загальної кількості зареєстрованих. Це група посягань з середнім рівнем латентності. І, нарешті, до третьої групи слід віднести злочини, рівень латентності яких перевищує кількість зареєстрованих діянь певного виду [6, с. 8].

Видається найбільш обґрунтованим і доцільним розділити всі злочини залежно від рівня їх латентності на три групи:

1) злочини з низьким рівнем латентності – вчинені в умовах очевидності тяжкі злочини, інформація про які швидко поширюється (вбивство, розбій, грабїж тощо);

2) злочини з середнім рівнем латентності – злочини, вчинення яких не є таким очевидним. Потерпілі з різних причин не звертаються за захистом до правоохоронних органів, хоча і не приховують факту вчиненого злочину (незначна шкода, завдана злочином; відсутність віри в можливість розкриття злочину правоохоронними органами);

3) злочини з високим рівнем латентності – злочини, про вчинення яких у більшості випадків відомо тільки злочинцю і потерпілому, а останній зацікавлений у приховуванні факту злочину з різних мотивів (сором, наявність хвороби, корисливі мотиви при шахрайстві, хабарництва тощо).

Ця категорія злочинів через їхню неочевидність та практично «нульову» активність з боку потерпілого має найменшу інформативність і найвищу латентність.

Звернемося тепер до класифікації латентних злочинів за другою підставою – механізмом їх утворення, появи. В даному випадку також відсутня єдина точка зору, проте більшість кримінологів погоджуються із виділенням природньо-латентних (не заявлених) та штучно-латентних (неврахованих) злочинів.

Р.М. Акутаєв умовно поділяє всю латентну злочинність залежно від обставин, у зв'язку з якими злочини стають латентними, на три групи: природньо-латентні, штучно-латентні й так звана група «межових ситуацій» [1, с. 32–39].

На думку К.К. Горяїнова та ін., система латентної злочинності складається з трьох частин:

1) незаявлені злочини – ті, які були вчинені, але потерпілі, свідки, службові особи та інші громадяни, по відношенню до яких було скоєно злочин, свідками яких вони були чи про які вони були обізнані, не повідомили про це у правоохоронні органи;

2) невраховані злочини – ті, про які правоохоронні органи були обізнані (мали підстави для реєстрації злочинів та порушення кримінального провадження), але вони їх не зареєстрували та не розслідували;

3) невстановлені злочини – ті, які були заявлені, зареєстровані, їх розслідували, однак з причин халатності або недостатнього бажання оперативних та слідчих працівників, їх слабкої професійної підготовки, помилкової кримінально-правової кваліфікації та з інших причин у вчиненому не було встановлено події та складу злочину [3, с. 32–39].

У вітчизняній літературі також існує підхід щодо класифікації латентних злочинів на наступні її видові класи, групи. Перша група – це сукупність фактичних злочинів, про які ні правоохоронні органи, ні посадові особи, ні громадяни не мають ніякої інформації. Друга група – злочини, відомі як окремим громадянам, так і посадовим особам, але ні ті, ні інші не повідомляють про це у відповідні органи. Третя група –

злочинні діяння, факт вчинення яких став відомий потерпілим чи стороннім особам, але вони через неясність ситуації або неправильну правову оцінку не повідомляють про них в органи кримінальної юстиції. Четверта група – злочини, про які органу, що веде боротьбу зі злочинністю, стало відомо, але його представник з різних причин не реєструє виявлений злочин.

Проаналізувавши викладені точки зору, а також інші класифікації латентних злочинів за механізмом їх утворення, вважаємо більш обґрунтованою та логічною для використання в системі моніторингу протидії злочинності ту, яка виходить з поділу «темної цифри» злочинності на наступні види: природну, штучну та суміжну (прикордонний стан).

Така класифікація уявляється більш коректною. В ній відсутнє перетинання обсягу класів, що буває у зв'язку із зайвою деталізацією обставин латентизації. Вона відображає найбільш типові відмінні ознаки, на підставі яких обґрунтовано групуються видові класи латентних злочинів.

Список використаної літератури:

1. Акутаев Р. М. Криминологический анализ латентной преступности : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р. М. Акутаев. – СПб., 1999. – 42 с.
2. Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций / А.И. Алексеев. – М.: Щит, 1999. – 340 с.
3. Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратюк Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования / К.К. Горяинов, А.П. Исиченко, Л.В. Кондратюк. – М.: НИИ МВД РФ, 1994. – 152 с.
4. Иншаков С.М. Исследование криминальной латентности и парадоксы социального отрицания преступности / С.М. Иншаков // Криминологический журнал БГУЭП. – 2008. – № 4. – С. 3–11.
5. Ковалкин А.А. Латентная преступность и ее выявление органами внутренних дел: учебное пособие / А.А. Ковалкин. – Киев: КВШ МВД СССР, 1985. – 96 с.
6. Оболенцев В.Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.Ф. Оболенцев ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2001. – 19.

Ключові слова: злочин, латентність, латентна злочинність, класифікація, підстави, критерії.

Ключевые слова: преступление, латентность, латентная преступность, классификация, основания, критерии.

Key words: crime, the latency, latent crimes, classification, grounds, criteria.

СЕКЦІЯ 20.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

АЛЕНІН ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України

ЩОДО ФУНКЦІЙ ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Практика застосування КПК 2012 року свідчить про те, що цей закон не в повній мірі відповідає вимогам сучасності: науковцями та практиками була привернута увага до значної кількості нормативних колізій та прогалин правової регламентації на кожній стадії кримінального судочинства. Наслідком спроб нейтралізації цих негативних явищ і з'явилися численні поправки та поява нових норм в КПК України, інших законодавчих актів, та навіть в Конституції України. Слід також підкреслити, що найбільших зауважень заслуговує регламентація стадії досудового розслідування. На наш погляд потребують і зміни, щодо процесуального статусу деяких суб'єктів кримінального судочинства, які діють на вказаній стадії кримінального процесу. Зокрема, це стосується прокурора, слідчого, оперативних підрозділів та потерпілого. Як справедливо зазначають деякі автори, що дуже багато питань викликає функція прокуратури здійснювати організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань, під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1]. Доведено, що значення і роль прокуратури в правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні важко переоцінити. Разом з тим, різні підходи серед науковців та практиків в питанні кількості і видах виконуваних прокурором функцій призводить до розмивання його ролі у кримінальному процесі та вимагають переосмислення процесуального становища прокурора в контексті реалізованих ним функцій. М.І. Смирнов спеціально підкреслює, що невизначеність термінів, понять, використання спірних дефініцій у діючому кримінальному процесуальному законодавстві, внесли ще більшу плутанину в проблему яка розглядається. «Обвинувачення»,

«нагляд», «процесуальне керівництво» – поняття не тотожні, тому використані в законодавстві правові категорії щодо функціональної спрямованості діяльності прокурора у кримінальному провадженні не можуть не викликати питань про кількість функцій прокурора їх співвідношення між собою та особливості реалізації [2]. Цієї ж позиції дотримуються й багато інших авторів (див. Черноусько М.В. [3], Лапкін А.В. [4], Тертишник В.М. [5] та інші).

Не вдаючись до розгляду всіх проблем, пов'язаних з реалізацією функцій прокурора на першій стадії кримінального процесу, а зупинимося на головному питанні – співвідношення функцій «нагляду» та «процесуального керівництва досудового розслідування». Спочатку історія питання. Так, відповідно до п.3 ст.121 першої редакції Конституції України (1996 р.), на прокуратуру України покладался нагляд за дотриманням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Така конституційна функція була продубльована в ст. 29 діючого на той час Закону України про «Про прокуратуру» та ст. 227 КПК України (1960 р.). Ні про які інші повноваження прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства мови не велося. Але ось в КПК України (2012 р.) з'являється новація – ч. 2 ст. 36 передбачає, що прокурор здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Це малозрозуміле словосполучення – «нагляд у формі процесуального керівництва» викликає подив і є основою для труднощів реалізації цієї функції в правозастосовній діяльності. До речі, в діючому Законі України про прокуратуру ніяке «процесуальне керівництво» не передбачається, а мова йде лише про таку функцію як нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство (див. п. 3 ч. 1 ст. 2 та ст. 25 вказаного закону). Далі, новий поворот, оскільки Конституцію України 2 червня 2016 року доповнено статтею 131-1, де в п. 2 вказується, що прокуратура здійснює «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження». Що ж стосується нагляду, то цією нормою передбачається лише нагляд за негласними та іншими розшуковими діями органів правопорядку.

Наша позиція щодо наведених вище колізій та протиріч стосовно функцій прокурора про нагляд, організацію, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням полягає в наступному: а) повноваження прокурора, які узагальнено отримали назву «процесуальне керівництво» та передбачені ч. 2 ст. 36 КПК, по суті своїй, є нічим іншим, як одним із засобів здійснення кримінального переслідування, але при цьому не враховано, що Конституція України не покладає на органи прокуратури здійснення цієї функції на стадії досудового розслідування; б) слід наголосити і на відмінності понять «нагляд» і «керівництво», а також неможливість включення керівництва в нагляд, а тим більше розгляду керівництва як кращої і єдиної можливої форми нагляду; в) не слід

змішувати і поняття «організації», «контролю» і «координації» – діяльності правоохоронних органів в боротьбі зі злочинністю – цих різних за своїм змістом функцій; г) варто мати на увазі, що покладання на прокуратуру функції процесуального керівництва та організацію досудовим розслідуванням означає не тільки появу нових повноважень стосовно органів досудового розслідування, а й персональної відповідальності прокурорів за якість і ефективність розкриття і подальшого розслідування всіх кримінальних правопорушень. Але на сьогодні, на жаль, відсутня конкретна юридична відповідальність за недбале виконання прокурорами обов'язків щодо організації і керівництва досудовим розслідуванням.

Отже, остаточний висновок, щодо згаданої проблеми, полягає в тому, що визначені в КПК, Законі про прокуратуру та ст. 131-1 Конституції України повноваження прокурора на досудовому провадженні є дещо перебільшеними та неузгодженими між собою.

Список використаної літератури:

1. Гловюк І.В. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованої діяльності. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 4.
2. Смирнов М.І. Правова природа нагляду прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса. 2017.
3. Чорноусько М.В. Кримінально-процесуальний закон та Конституція України: деякі аспекти відповідності: Актуальні проблеми удосконалення кримінально-процесуального законодавства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Одеса, 2017.
4. Лапкін А.В. Деякі проблеми визначення термінології щодо діяльності прокурора у кримінальному провадженні у зв'язку зі зміною конституційної регламентації функцій прокуратури: Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. V Міжнарод. наук. практ. конференції: – Харків, 2016.
5. Тертишник В.М. Принцип юридичної визначеності та проблеми подолання юридичних колізій, прогалин і конкуренції правових норм у системі кримінально-процесуального права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України – 2017. № 3.

Ключові слова: досудове розслідування, прокурор, функція, нагляд, керівництво.

Ключевые слова: досудебное расследование, прокурор, функция, надзор, руководство.

Key words: pre-trial investigation, prosecutor, function, supervision, guidance.

ГЛОВЮК ІРИНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, доцент,
АО «Barristers», адвокат

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ СКАРГ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

Стаття 306 КПК України, яка регламентує порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування, не передбачає повноваження стосовно витребування слідчим суддею матеріалів для розгляду таких скарг, хоча у доктрині зазначається про наявність такого права слідчого судді [1, с. 653]. На практиці це питання вирішується [2-8], при тому, що процесуальний порядок прийняття рішення про витребування є різним: наприклад, слідчі судді виносять ухвалу про витребування матеріалів кримінального провадження та ухвалу про відкриття провадження, в якій вказують на необхідність надання матеріалів кримінального провадження (по скаргах на закриття кримінального провадження) [9, с. 65].

Разом з тим, таке витребування у ряді випадків спричиняє затягування розгляду скарги, якщо вчасно ці матеріали стороною обвинувачення з різних причин не подаються. На це звертається увага в узагальненні судової практики, хоча і тільки стосовно скарг на постанову про закриття кримінального провадження. Так, як зазначено в Узагальненні «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування», результати аналізу судової практики розгляду скарг на рішення, дії, бездіяльність під час досудового розслідування свідчать про те, що в окремих випадках недотримання встановленого строку їх розгляду зумовлено незалежними від слідчого судді причинами. Зокрема, це стосується строків витребування матеріалів кримінального провадження, дослідження яких є невід'ємною умовою прийняття обґрунтованого рішення за результатами розгляду скарги на постанову слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження. Незважаючи на те що стосовно цієї категорії скарг встановлено більш тривалий строк розгляду, порівняно з іншими скаргами, згідно з інформацією, наданою апеляційними судами, процесуальні строки в таких випадках порушуються через те, що витребувані матеріали надходять на запит суду лише через 7 – 10 днів з моменту їх витребування. При тому, що строк розгляду скарги – не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги, то за такого строку подання матеріалів неможливо вчасно розглянути скаргу.

У свою чергу, з позицій відстоювання інтересів скаржника, неподання матеріалів може унеможливити розгляд скарги, якщо сторона обвинувачення “дотягне” до закінчення досудового розслідування, коли слідчий суддя вже не матиме повноважень з розгляду та вирішення скарги. Це особливо характерно для розгляду скарг на повідомлення про підозру, нездійснення інших процесуальних дій, які слідчий, прокурор зобов’язаний вчинити у визначений КПК України строк, на постанови про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Тому виникає потреба вирішення цього питання як на практичному рівні, так і на нормативному.

На практичному рівні можливо запропонувати такий алгоритм дій:

- 1) у скарзі за ст. 303 КПК України формулювати клопотання про витребування матеріалів кримінального провадження у сторони обвинувачення (з урахуванням наявності групи слідчих та групи прокурорів), уточнивши коло необхідних матеріалів;

- 2) у разі неподання матеріалів стороною обвинувачення подавати слідчому судді клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, а саме матеріалів відповідного досудового розслідування, обґрунтувавши його необхідністю розгляду та вирішення скарги у розумний строк.

Що торкається нормативного рівня, то слід внести комплекс змін та доповнень до КПК України, які зможуть мінімізувати зловживання сторони обвинувачення стосовно неподання матеріалів слідчому судді.

По-перше, слід повністю погодитися із пропозицією С.О. Пшенічка, що у КПК слід передбачити повноваження слідчого судді витребувати матеріали кримінального провадження для вивчення при вирішенні питання про відкриття провадження за скаргою або вже після відкриття цього провадження [10, с. 151] та передбачити повноваження слідчого судді постановляти таку ухвалу у вигляді окремого процесуального документу, у якому встановлювати формалізований граничний строк подання матеріалів слідчим, прокурором слідчому судді.

У доктрині є пропозиція прямо передбачити механізм витребування лише для розгляду та вирішення скарг на постанову про закриття кримінального провадження [9, с. 66], що викликає зауваження. Як видається, абсолютно неможливо розглянути без матеріалів кримінального провадження скаргу на: бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у не поверненні тимчасово вилученого майна; рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування; рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим; рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки; рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України; рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час

досудового розслідування; повідомлення слідчого, прокурора про підозру; відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9¹ частини першої статті 284 КПК України, адже без матеріалів неможливо всебічно перевірити законність та обґрунтованість вищеперелічених рішень, законність дій слідчого та прокурора, а у розпорядженні сторони захисту та інших учасників кримінального провадження може бути недостатньо матеріалів для належного обґрунтування своєї правової позиції при розгляді скарги слідчим суддею, що обумовлено, серед іншого, і недоліками ст. 221 КПК України [11]. Відповідно, механізм витребування має бути застосовний для розгляду та вирішення усіх скарг за ст. 303 КПК України.

По-друге, слід передбачити процесуальний порядок, дещо схожий на заходи забезпечення позову за ЦПК України, КАС України, а саме – можливість у разі неподання у встановлений слідчим суддею строк матеріалів стороною обвинувачення ухвалою слідчого судді заборонити стороні обвинувачення здійснювати дії, передбачені ч. 2 ст. 283 КПК України, та ст. 290 КПК України. Про це слід відразу вказувати в ухвалі слідчого судді про витребування матеріалів кримінального провадження для розгляду скарги, і відповідне рішення має прийматися у разі, якщо про це вказано у скарі або окремому клопотанні скаржника.

Таким чином, розумність строків розгляду та вирішення скарг слідчим суддею у аспекті забезпечення прав скаржника з урахуванням сучасних правозастосовчих реалій має бути забезпечена внесенням змін та доповнень до КПК України, адже наявних процесуальних можливостей для захисту прав скаржника явно недостатньо.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
2. Ухвала слідчого судді Іванківського районного суду Київської області від 28 грудня 2015 р. (справа № 366/3054/15-к) Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63380344>
3. Ухвала слідчого судді Бахмацького районного суду Чернігівської області від 9 січня 2014 р. (справа № 728/3/14-к) Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36594693>
4. Ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси від 22 лютого 2017 року (справа № 522/3493/17) Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65764126>
5. Ухвала слідчого судді Новомиkolaївського районного суду Запорізької області від 10 червня 2014 р. (справа № 322/391/14-к) Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44576518>
6. Ухвала слідчого судді Червонозаводського районного суду м. Харкова від 8 листопада 2017 р. (справа № 646/4876/17) Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71611429>

7. Ухвала слідчого судді Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 18 жовтня 2018 р. (справа № 196/1481/15-к) Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77219652>
8. Ухвала слідчого судді Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 4 жовтня 2017 р. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69334140>
9. Шапутько С.В. Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 267 с.
10. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 253 с.
11. Гловюк І.В. Актуальні проблеми вдосконалення нормативної регламентації ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжнародна науково-практична конференція (11 листопада 2016 року) / упор. Ю. С. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 73-77.

Ключові слова: слідчий суддя, скарга, ухвала, сторона обвинувачення, розумний строк.

Ключевые слова: следственный судья, жалоба, определение, сторона обвинения, разумный срок.

Key words: investigating judge, complaint, ruling, prosecution, reasonable time.

ГЛУШКОВ ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Київський інститут інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік Європейської Академії безпеки та конфліктології,
заслужений юрист України

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Судовий контроль під час здійснення оперативно-розшукової діяльності – це регламентована нормативно-правовими актами діяльність судових органів України, що спрямована на забезпечення прав і свобод людини при здійсненні певних оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами правоохоронних органів, що стосуються обмеження в рамках визначених законодавством України таких прав. Головною метою судового контролю є: забезпечення прав і свобод людини і громадянина за законністю та обґрунтованістю обмеження конституційних прав осіб при проведенні визначених оперативно-розшукових заходів. У ст. 64 Конституції України закріплено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним законом. Контроль

за обмеженням прав громадян на свободу, особисту недоторканість, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово-телеграфної кореспонденції, передбачених статтями 29, 30, 31 віднесено до компетенції суду.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», під час здійснення не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод можуть мати винятковий і тимчасовий характер та застосовуються лише за рішенням **слідчого судді** з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства. Систему оперативно-розшукових заходів, що пов'язані із обмеженням права особи на приватність, передбачено ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно змісту статті, оперативні підрозділи мають право здійснення оперативно-розшукових заходів, у тому числі й тих, що обмежують права людини, а саме: негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі, шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння; здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж; накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку; здійснювати спостереження за особою, речю або місцем, а також проводити аудіо-, відеоконтроль місця; здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Організація та проведення відповідних оперативно-розшукових заходів уповноваженими підрозділами здійснюється відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, особливостей, встановлених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення.

Ч. 3, 4 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлено, що інтрузивні оперативно-розшукові заходи проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. Виключно з метою отримання розвідувальної інформації для забезпечення зовнішньої безпеки України зазначені заходи можуть здійснюватися лише за ухвалою слідчого

судді без розголошення третій стороні, а заходи, що не потребують дозволу слідчого судді, – без повідомлення прокурора. Судовий контроль встановлюється також за діяльністю оперативних підрозділів щодо отримання копій документів від підприємств, установ, організацій, особливо тих, що можуть містити відомості приватного характеру. За умов, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за рішенням слідчого судді, у порядку, встановленому ст. ст. 159-162 КПК України, можуть бути витребувані документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку.

Об'єкт судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів – це те, на що спрямована його предметно-практична й пізнавальна діяльність. Судовому контролю протистойть не оперативно-розшуковий підрозділ чи оперативний співробітник, а їх діяльність, що співвідноситься із законом – законність проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права та свободи людини і громадянина. Поняття предмета судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів слід використовувати як таке, що конкретизує об'єкт за необхідності виокремлення тих дій і актів, законність яких оцінюється в ході здійснення судового контролю.

Засади судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів визначаються законодавчими та відомчими правовими актами. Процедура реалізації дозвільних повноважень суду щодо законності проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують права громадян на свободу, особисту недоторканість, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово-телеграфної кореспонденції регламентовано у Постанові Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 року № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації». Постановою Пленуму Верховного Суду України № 2 від 28 березня 2008 року «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» судам дано роз'яснення щодо застосування окремих норм законодавчих та відомчих правових актів при здійсненні судового контролю за обмеженням прав громадян на свободу, особисту недоторканість, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово-телеграфної кореспонденції.

Клопотання керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника щодо проведення оперативно-розшукових заходів, котрі

обмежують права людини і громадянина на свободу, особисту недоторканість, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово-телеграфної кореспонденції вноситься на розгляд слідчого судді (ст. 247 КПК України – голови апеляційного суду області, м. Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим або уповноваженого ним заступника) за місцем провадження справи.

Клопотання складається у трьох примірниках і підписується керівником підрозділу, у провадженні якого перебуває справа, або його заступником та погоджується у з прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням закону органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність. У разі здійснення заходу стосовно кількох осіб клопотання складається на кожну особу окремо. Перший примірник клопотання з гербовою печаткою органу, у складі якого діє підрозділ, реєструється без розкриття відомостей про особу і змісту заходу у відповідному режимно-секретному органі та доставляється в суд з дотриманням вимог режиму секретності. Другий примірник додається до справи, а третій – видається підрозділу, працівники якого залучаються до здійснення заходів, у разі видачі дозволу. Якщо суд відмовив у видачі дозволу, третій примірник клопотання знищується в установленому порядку. У клопотанні слід обґрунтувати неможливість отримання необхідної інформації за оперативно-розшуковою справою у спосіб інший, ніж проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів. Суди не вправі надавати дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, якими тимчасово обмежуються конституційні права і свободи людини і громадянина, якщо стосовно особи не заведено оперативно-розшукову справу чи немає даних, які б свідчили, що отримати інформацію в інший спосіб неможливо.

З урахуванням положень діючого законодавства України, розгляд клопотань про проведення оперативно-розшукових заходів, які обмежують права людини, відбувається протягом шести годин з моменту отримання його судом. У разі надходження до провадження слідчого судді клопотання, яке повинно бути погоджено з прокурором, але якщо з ним не погоджено, суд має відмовити у його розгляді, про що виноситься відповідна ухвала. Така відмова не перешкоджає повторному зверненню до слідчого судді після погодження клопотання з прокурором. Невиконання законних вимог слідчого судді може бути підставою для відмови в задоволенні клопотання.

Відповідно вимог ст. 249 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді на проведення оперативно-розшукового заходу не повинен перевищувати більше 2 місяців. Поряд з тим, якщо потреби документування протиправної діяльності за оперативно-розшуковою справою потребують продовження проведення оперативно-розшукових заходів, оперативний підрозділ в установленому законом порядку має право повторно звернутися до слідчого судді з метою вирішення питання про надання дозволу на продовження проведення оперативно-розшукових заходів. При цьому слід враховувати, що загальні строки проведення оперативно-розшукових заходів не можуть перевищувати строки прова-

дження у оперативно-розшуковій справі. При розгляді клопотань оперативних підрозділів ведення протоколу судового засідання законом не передбачено.

Ухвала слідчого судді про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують конституційні права та свободи людини підписується ним особисто, скріплюється гербовою печаткою і оформляється за правилами таємного діловодства. Разом із оперативно-розшуковою справою дві належним чином завірені копії ухвали передаються суб'єкту звернення. Один примірник приєднується до оперативно-розшукової справи, а інший – передається підрозділові-виконавцю заходів. Якщо слідчий суддя відмовив у наданні дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, оперативному підрозділу передається лише один примірник ухвали.

Судовий контроль встановлено також за використанням результатів оперативно-розшукових заходів, що проводяться за рішенням слідчого судді. Відповідно вимог ч. 2 ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», якщо оперативно-розшуковій справі здійснювалися оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про закриття справи надсилається до цього суду у триденний строк.

Ключові слова: права людини, прокурорський нагляд, оперативно-розшукова діяльність, приватне життя.

Ключевые слова: права человека, прокурорский надзор, оперативно-розыскная деятельность, частная жизнь.

Key words: human rights, prosecutor's supervision, operative-search activity, private life.

СТАРОДУБОВ СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ НАПРЯМИ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕРОЗКРИТИХ ЗЛОЧИНІВ МИНУЛИХ РОКІВ

Опрацювання матеріалів практики свідчить, що одним із ключових напрямів аналітичної роботи слідчого під час розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років є **вивчення матеріалів інших кримінальних проваджень**. Так, вчені аналізуючи методи роботи слідчого у призупиненому кримінальному провадженні вказують, що метод, яким широко повинні користуватися слідчі – це вивчення кримінальних справ щодо однорідних злочинів, який вчинені у цьому ж районі, області тощо. Під «однорідними» у даному випадку необхідно розуміти ті справи щодо убивств, зґвалтувань, розбійних нападів, грабежах, крадіжках, а іноді справи щодо хуліганства спосіб

вчинення чи приховування яких схожий із способом вчинення злочину стосовно якого проводиться розслідування. Вивченню підлягають однорідні справи, раніше призупинені, такі що знаходяться у провадженні, а також і ті архівні кримінальні провадження, за якими засудженні особи відбули кримінальне покарання і на момент вчинення злочину знаходились на волі. Вивчення цих матеріалів забезпечує отримання відомостей, хоча і не завжди прямих, щодо особи злочинця, його прикметах та ознаках, можливих свідків вчинення злочину. У результаті співставлення отриманих даних із даними, які є у кримінальній справі кількість інформації та інформативних ознак щодо злочинця суттєво зростає, що призводить до звуження кола підозрюваних осіб [2, 577-580]. Інші науковці слушно відзначають, що під час роботи із розкриття нерозкритого злочину минулих років необхідно враховувати так званий стереотип поведінки злочинця: однією і тією ж особою не лише вчиняються аналогічні злочини, але і під час вчинення різних злочинів способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину мають багато спільного, що може свідчити про відповідний "почерк" злочинця. У зв'язку із цим під час розслідування необхідно вивчати матеріали інших кримінальних справ щодо злочинів вчинених аналогічним способом чи під час схожих обставин. З цією ж метою необхідно вивчати провадження не лише щодо сугубо аналогічних злочинів (наприклад, тільки вбивствах), але і справи щодо інших злочинів: хуліганство; крадіжка із проникненням до житла; грабежах; нанесенні тілесних ушкоджень, які вчинені у тому ж районі міста у той же час та/або напередодні чи одразу після вчинення злочину. Ознайомлення із цими справами дозволить слідчому виявити дані, які співпадають із тими, що містяться у матеріалах його розслідування, наприклад схожість окремих прикмет злочинця, способів нападу, знарядь вчинення злочину, слідів залишених на місці вчинення злочину. Знайдені схожі ознаки злочинної діяльності слугують джерелами інформації для встановлення додаткових, інколи доволі важливих доказів, які необхідні для розкриття злочину [3, с. 163]. Аналізуючи інструментарій слідчого у роботі з розслідування нерозкритих злочинів минулих років інші науковці також виокремлюють у якості самостійного інструмента – **аналіз кримінальних справ щодо інших злочинів**, відзначаючи, що слідчий, який працює над матеріалами призупиненого кримінального провадження повинен постійно вивчати дані щодо інших злочинів, аналогічних за способом вчинення виходячи із того, що особа, яка вчинила злочин, який залишився нерозкритим раніше могла вчиняти однорідні злочини, а також може вчинити такі злочини у межах посткримінальної поведінки [1, 358].

Як відзначає А.А. Парамонов, можливість використання матеріалів архівних кримінальних справ для вирішення багатьох завдань розслідування (виявлення особи злочинця та його співучасників; розшук викраденого майна; отримання вихідних даних для визначення конкретних тактичних прийомів розслідування) базується на об'єктивних закономірностях, зокрема, закономірності відображення предметної

діяльності у свідомості людей, у доказах, на предметах матеріального світу у вигляді слідів; закономірність повторюваності способу вчинення злочину.

Далі автор відзначає, що працюючи із архівними справами, слідчий повинен чітко усвідомлювати наступне: 1) яка інформація йому потрібна та з якою метою (для висунення версій, для перевірки експертного висновку, для вибору тактичних прийомів слідчих дій); 2) у якій формі та у якому обсязі необхідна інформація; 3) де і коли можна отримати вказану інформацію; 4) яким способом зафіксувати вказану інформацію, зробити її доступною для сприйняття її іншими, надати їй (у разі можливості та необхідності) доказового значення [4].

Проведене нами дослідження свідчить, що рівень використання матеріалів архівних кримінальних справ під час розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років залишається незадовільним, і лише під час розслідування окремих серійних злочинів проти життя та/або статевої свободи і недоторканості слідчі звертаються до такого аналізу. Необхідно відзначити, що суттєвою перешкодою на шляху оптимізації аналітичної роботи за рахунок вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень є виключно паперовий спосіб їх зберігання.

У зв'язку із цим, вважаємо необхідним формування окремого банку даних – *“Архівні провадження (кримінальні справи)”*. Безумовно, що створення такого банку даних щодо усіх наявних архівних кримінальних проваджень є недоцільним, тому пропонуємо включити до нього лише кримінальні провадження які можуть бути використані як джерело аналітичних матеріалів та методичні рекомендації для розкриття та розслідування окремих категорій злочинів. Зважаючи на викладене, структура такого банку даних повинна включати архівні кримінальні провадження щодо:

- серійних насильницьких злочинів та злочинів проти статевої свободи і недоторканості;
- злочинів вчинених організованими злочинними угрупованнями;
- злочинів вчинених професійними злочинцями, а також рецидивістами;
- злочинів, вчинених унікальним способом та/або із використанням нетрадиційних знарядь та засобів (наприклад саморобної вогнепальної зброї тощо).

Формування такого банку даних можливе шляхом оцифрування матеріалів кримінальних проваджень у яких прийнято остаточне процесуальне рішення та надання доступу до цієї інформації працівникам слідчих підрозділів. Необхідно зауважити, що матеріали архівних кримінальних проваджень можуть використовуватись слідчими для вирішення широкого кола завдань, зокрема:

- розшуку майна викраденого у результаті вчинення злочину (конкретизація скупників краденого за відповідними категоріями та спеціалізацією; формування переліку осіб, які переправляють викрадені предмети через державний кордон України тощо);

- вибору тактичних прийомів проведення слідчих дій (тактичних моделей допиту певних категорій осіб; планування та проведення обшуків із метою виявлення схованок у певних типах приміщень тощо;
- конкретизації соціально-психологічного портрету невідомого злочинця;
- вибору оптимальних моделей перевірки слідчих версій як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування;
- конкретизації обставин, які підлягають встановленню під час розслідування проваджень за конкретними видами злочинів;
- обрання переліку необхідних експертних досліджень тощо.

Підсумовуючи, звернімо увагу, що конкретні аналітичні методи використовуються з урахуванням типової слідчої ситуації та рівня інформаційного наповнення матеріалів кримінального провадження.

Список використаної літератури:

1. Гаврилин Ю.В., Шурухнов Н.Г. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций. Москва: Книжный мир, 2004. 468 с.
2. Руководство для следователей /под ред. Н.В. Жогина. Москва: Юрид. лит., 1971. 752 с.
3. Расследование отдельных видов преступлений: учебное пособие / О.Я. Баев и др. Воронеж: изд-во Воронежского университета., 1986. 192 с.
4. Парамонов А.А. Архивные уголовные дела и другие архивные материалы как элемент информационного обеспечения деятельности по раскрытию и расследованию преступлений: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Краснодар, 2004. 27 с.

Ключові слова: злочини минулих років, розслідування, слідчий, аналітична робота.

Ключевые слова: преступления прошлых лет, расследование, следователь, аналитическая работа.

Key words: past crimes, investigation, investigator, analytical work.

ВОЛОШИНА ВЛАДЛЕНА КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВІДНОШЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 8 КПК України кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні засто-

совується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Ст. 9 КПК України серед засад кримінального провадження закріплює принцип законності й також указує на обов'язковість урахування практики Європейського суду з прав людини під час застосування кримінального процесуального законодавства України. Отже виникає питання: «Як же співвідносяться верховенство права й законність у кримінальному провадженні?»

У доктрині триває дискусія щодо співвідношення принципів законності і верховенства права. Переважна більшість учасників дискусії сходиться на тому, що принцип законності є застарілим і непотрібним, повністю поглинається принципом верховенства права. Наприклад, В.Т. Нор і О.Ю. Прокопенко прямо зазначають, що принцип верховенства права має інтегральний характер і фактично увібрав в себе й інші принципи, в їх числі і принцип законності [1]. Водночас С.С. Алексєєв наполягає на включенні реалізації і захисту основоположних (природних) прав людини до змісту терміна «законність», адже, на його думку, ідея і принципи законності – це універсальна цінність правової держави. Тож неприпустимо вважати природні права людини такими, для забезпечення яких не потрібні позитивні дії держави. Запозичені з декларацій, природні права людини стають такими лише в юридичному значенні, тобто після закріплення їх у Конституції демократичної держави та конкретизації у законах з обов'язковим розробленням процедур (правил), упорядковуючи реалізацію та захист цих прав [2]. Вважаємо, що верховенство права взаємодіючи з принципом законності зумовлює застосування належної процедури кримінального провадження, що забезпечує виконання завдань у кожному конкретному кримінальному провадженні і створює якісне процесуальне підґрунтя для досягнення загальної мети кримінального процесу.

Треба зазначити, принцип верховенства права взаємопов'язаний генетично та змістовно не лише із законністю. Як вказує М. Савчин, принцип верховенства права пов'язаний з визначенням міри втручання держави у приватне життя особи [3]. Це цілком логічно, оскільки без визначення міри втручання здійснити захист права від надмірного обмеження практично неможливо. При цьому має бути дотримано критерій такого втручання, яким і є, зокрема, принцип пропорційності. Адже без адекватності, обґрунтованості, виправданості втручання у права людини забезпечити реалізацію верховенства права неможливо. Актуалізація досліджень пропорційності в царині кримінально-процесуальної доктрини викликана необхідністю забезпечення ефективної реалізації у кримінальному провадженні засади верховенства права, застосування якого вимагає врахування практики Європейського суду з прав людини. А пропорційність визнається складовою частиною верховенства права. Принцип пропорційності – це одна з необхідних вимог, яка повинна дотримуватися державою при обмеженні прав людини, та обов'язковий критерій оцінки для суду при визначенні правомірності таких обмежень. Призначення принципу пропорційності полягає в збалансуванні публічних та

приватних інтересів та недопущення неправомірного обмеження прав осіб; за допомогою якого дотримується одна з найважливіших функцій – захист та збереження прав та свобод людини. Вважаємо, що принцип пропорційності можна визначити як окремий принцип кримінального провадження згідно якого мета процесуальних дій має бути суспільно вагомою, а засіб її досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах, втручання у сферу прав і свобод людини, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів, може допускатись лише в випадках крайньої необхідності, з метою забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК, та завдань окремих стадій кримінального провадження [4].

Принцип верховенства права вимагає дотримання вимог «якості» закону, яким передбачається втручання у права особи та основоположні свободи. [5] Зокрема, щоб не суперечити ст. 8, втручання повинно бути здійснене «відповідно до закону», мати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішеннях у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» від 25 березня 1993 р., серія А № 61, с. 32, § 84 та рішеннях у справі «Петра проти Румунії» від 23 вересня 1998 р., Звіти 1998-УІ, с. 2853, § 36). Насамперед Суд повинен розглянути, чи було втручання здійснене «відповідно до закону». Цей вираз передусім вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права [6].

Суд завжди дотримувався думки, що словосполучення «згідно із законом» не просто відсилає до національного законодавства, а й пов'язане з вимогою якості «закону», тобто вимогою дотримання принципу верховенства права», про що прямо говориться у преамбулі Конвенції... Отже, цей вислів означає – і це впливає з предмета і мети статті 8, – що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані пунктом 1 [...] (рішення «Волохи проти України» від 2 листопада 2006 р. (заява № 23543/02)) [7].

Верховенство права між іншим передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай повинен здійснюватися судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження [8].

Слід зазначити, що верховенство права й законність стосуються усіх без винятку процесуальних дій та рішень. Ці засади розповсюджуються на всіх етапах кримінального провадження, як під час застосування запобіжних заходів, отримання дозволу та прийняття рішення щодо проведення проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негла-

сних слідчих (розшукових) дій, стосуються усіх суб'єктів кримінального провадження та ін.

Висновок: в світлі прагнення України до інтеграції в європейське співтовариство реальне затвердження та дотримання дії принципу верховенства права є одним із першочергових завдань і пріоритетів у державних органів, підприємств, установ та організацій, фізичних та юридичних осіб і особливо органів досудового розслідування, прокуратури та судів. Водночас варто дотримуватися й принципу законності чітко визначати його зміст та відмежовувати його від принципу верховенства права, досліджуючи верховенство права і законність як «взаємодоповнюючі правові феномени». Порівняння концепцій верховенства права і законності приводить до висновку, що законність, на відміну від верховенства права, зосереджено на формальному аспекті – відповідності дій (актів) закону.

Список використаної літератури:

1. Прокопенко О.Ю. Діяльність органів Національної поліції України як суб'єкта забезпечення правопорядку в регіон; адміністративно-правові засади : монографія / О.Ю. Прокопенко. – Х., 2016. – С. 97; Нор В.Т. Науково-практичний коментар до ст.8 (верховенства права) КПК України 2012 року / В.Т. Нор // Кримінальний процесуальний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – С. 40.
2. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. Изд.-во БЕК, 1995. – С. 265; Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини / С. Шевчук // Право України. – 2010. – № 2. – С. 57.
3. Савчин М.В. Зміст принципу верховенства права та конституційна юриспруденція / М.В. Савчин // Держава і право. – 2007. – Вип. 38. – С. 254.
4. Alenin Yu., Voloshyna V. Determining the principle of proportionality in criminal proceedings // Юридичний вісник, 2018. – № 2 – Режим доступу: http://www.yurvisnyk.in.ua/v2_2018/6.pdf
5. Михайлюк та Петров проти України: рішення ЄСПЛ від 10.12.2009 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500
6. Полторацький проти України: рішення ЄСПЛ від 29.04.2003 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_168
7. Волохи проти України: рішення ЄСПЛ від 2 листопада 2006 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/974_138
8. Класс та інші проти Німеччини: рішення ЄСПЛ від 06.09.1978 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=532>

Ключові слова: верховенство права, законність, засада, кримінальне провадження.

Ключевые слова: верховенство права, законность, принцип, уголовное производство.

Key words: rule of law, legality, principle, criminal proceedings.

ГАБЛЕЙ НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА

Івано-Франківський юридичний інститут Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО ЗАСУДЖЕНОГО КОРИСТУВАТИСЯ ПОСЛУГАМИ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Без перекладача неможливо створити належні умови комунікації між учасниками кримінального провадження, якщо деякі з них не володіють мовою кримінального провадження. Важливість участі перекладача у кримінальному провадженні підкреслюється Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [1], Конвенцією про захист прав людини основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [2] та положеннями чинного КПК України [3]. Ст. 14 Пакту та ст. 6 Конвенції гарантують кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення безоплатну допомогу перекладача, якщо він не розуміє мову, що використовується в суді, або не говорить (не розмовляє) нею.

Відповідно до п.18 ч. 3 ст. 42 КПК України засуджений має право користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави. Кримінальне провадження здійснюється державною мовою, яка відповідно до ст. 10 Конституції України є українською [4], а ст. 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» визначає державну мову як мову судочинства і діловодства у судах [5].

Відповідно до ч. 2 ст. 29 КПК України засудженому як учаснику кримінального провадження у разі, якщо він не володіє чи недостатньо володіє державною мовою, надається право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача. Звідси випливає, що для залучення до кримінального провадження перекладача треба з'ясувати чи володіє засуджений державною мовою. Г.П. Саркісянц і Т. Н.Добровольська зазначали, що володіти мовою судочинства означає вільно розуміти вказану мову і без будь-яких труднощів давати пояснення на цій мові під час процесу [6, с. 24; 7, с. 92]. В.Т. Маляренко зазначає, що володіти мовою – означає мати максимальний словниковий запас, бездоганно знати всі правила мови, майстерно говорити, писати і читати, тобто бути грамотною у повному розумінні цього слова людиною [8, с. 5]. Верховний Суд України висловив позицію, що особами, які не володіють мовою судочинства, необхідно вважати тих, хто не розуміє або погано розуміє таку мову і не може вільно розмовляти нею, а питання про забезпечення перекладачем має вирішуватися не тільки за клопотанням, а й з ураху-

ванням рівня освіти обвинуваченого та інших обставин, які свідчать про неможливість здійснювати право на захист [9, с. 30].

Виникають практичні труднощі також із тлумаченням норми ст. 29 КПК України щодо права давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною мовою. Рідна мова – це перша мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві. Проте законодавець не врахував випадків виховання дитини у двомовних сім'ях, коли батьки вчать розмовляти дитину з раннього віку двома мовами. Тоді виникає питання, яка з них буде для дитини рідною мовою? Знову ж таки це буде визначатись особою самостійно. Вирішити питання про рівень володіння засудженим державною мовою, необхідно перш за все з'ясувати його особисту думку. Якщо він робить заяву про те, що не володіє державною мовою, то це означає, що незалежно від внутрішнього переконання посадової особи з цього питання учаснику провадження має бути надане право користуватися послугами перекладача. Доцільно виключити з ч. 3 ст. 29 КПК України формулювання «рідна мова», залишивши «мова, якою особа володіє».

Слід зауважити, що у процесуальній літературі слушно зазначається, що засада мови кримінального провадження реалізується у всіх стадіях судового провадження [7, с. 92-93; 6, с. 39; 10, с. 24], у тому числі при провадженні в суді апеляційної, касаційної інстанцій. Оскільки процесуального статусу засудженого особа набуває з моменту набрання обвинувальним вироком законної сили, то очевидним, що нас цікавитиме участь перекладача саме у касаційному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 424 КПК України у касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції. За змістом ст. 425 КПК України касаційну скаргу мають право подати засуджений, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого. Вважаємо, що в кожному випадку подання відповідної скарги (заяви), особа, яка її подає повинна забезпечити у необхідній кількості примірники в перекладі на мову, якою володіє учасник кримінального провадження інтересів якого стосується відповідна скарга. Дану позицію варто закріпити в КПК України.

Варто також зауважити, що засада мови кримінального провадження, визначена в ст. 29 КПК України, продовжує діяти і під час засідання суду касаційної інстанції.

В перекладі на мову, якою володіє особа, підлягають врученню всі процесуальні документи, копії яких згідно з кримінальним процесуальним законом підлягають обов'язковому врученню особі відповідно до її процесуального статусу. Письмовий переклад процесуального документу повинен бути зроблений повно і правильно, без будь-яких скорочень, з дотриманням його структури. Текст перекладу процесуального документу підлягає підписанню перекладачем на кожній сторінці.

Текст перекладу процесуального документу складається у двох примірниках, один з яких долучається до матеріалів кримінального провадження, а другий вручається особі. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

Під час судового розгляду в касаційному суді необхідним є послідовний переклад усіх процесуальних дій, при цьому, як зазначається в літературі, головуючий у справі зобов'язаний: 1) створювати в судовому засіданні необхідні умови для здійснення якісного перекладу; 2) вживати всіх заходів, щоб перекладач мав реальну можливість перекладати повно і точно все, що відбувається в суді [11, с. 155]; 3) стежити за тим, щоб в кожному випадку перекладачу було надано достатньо часу для здійснення точного і повного перекладу; 4) в ході судового слідства запитувати у особи, яка користується послугами перекладача, чи зрозумілий їй переклад; 5) звертати увагу перекладача на дослівний переклад інформації про обставини, що мають істотне значення для справи; 5) не обмежуватися в ході судового слідства тільки перекладом в усній формі, а в разі, якщо виникають труднощі у здійсненні повного і точного перекладу оголошуваних документів, замінювати її письмовою [12, с. 104].

Отже, вважаємо за недоцільне в подальшому використовувати у ст. 29 КПК України підставу для участі перекладача у кримінальному провадженні «недостатнє володіння мовою кримінального провадження». З метою усунення труднощів у з'ясуванні рідної мови учасника кримінального провадження пропонуємо виключити з ч. 3 ст. 29 формулювання «рідна мова», залишивши «мова, якою особа володіє». Касаційна скарга може бути подана учасником кримінального провадження, як мовою кримінального провадження так і іншою мовою, якою він володіє, і переклад такої скарги, вважаємо, за необхідне законодавчо покласти цей обов'язок на учасника, який подає відповідну скаргу.

Список використаної літератури:

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Резолюція 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Конституція України від 28 червня 1996 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 7.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>
6. Саркисянц Г.П. Переводчик в советском уголовном процессе / Г.П. Саркисянц – Ташкент:Фан. – 1974. – 90 с.
7. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики) / Т.Н. Добровольская. – М.: Юридическая литература, 1971. – 199 с.
8. Маляренко В.Т. Про державну мову та перекладача у кримінальному процесі України / В.Т. Маляренко.// Голос України. – 2006. – № 175 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1D141B574FD9BE5CC22571F100318413>
9. Судова практика з перегляду кримінальних справ у касаційному порядку: Узагальнення Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 4 (56). – С. 29-36.
10. Леоненко М.І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Максим Іванович Леоненко. – Запоріжжя, 2001 – 187 с.
11. Абшилава Г.В. Процессуально-правовые и гуманитарные проблемы участия переводчика в уголовном судопроизводстве России: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Георгий Валерьевич Абшилава. – М., 2005. – 203 с.
12. Габлей Н. Г. Правовий статус засудженого як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності за новим КПК України / Н.Г. Габлей // Наше право. – № 4 ч. 2, 2012. – С. 103-107.

Ключові слова: засуджений, перекладач, рідна мова, державна мова, засада судочинства.

Ключевые слова: осужденный, переводчик, родной язык, государственный язык, основа судопроизводства.

Key words: convict, translator, native language, state language, jurisprudence.

ГУРТІЄВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ УХВАЛЮЮТЬ СУДОВІ РІШЕННЯ НА СТАДІЇ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ ЗА КПК УКРАЇНИ

Однією з ознак судового рішення є те, що воно може бути прийнято лише уповноваженими суб'єктами кримінального провадження, які реалізують владні повноваження в межах своєї компетенції. Системний аналіз положень КПК України дозволяє дійти висновку, що уповноваженими суб'єктами, які приймають судові рішення на стадії перегляду судових рішень в апеляційному порядку є суд першої інстанції (ч. 3 ст. 400 КПК), суддя-доповідач, суд апеляційної інстанції.

Суд першої інстанції приймає рішення про поновлення (або відмову у поновленні) строку апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження (in absentia). Так, згідно з ч. 3 ст. 400 КПК якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених статтею 138 КПК, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції з дотриманням правил, передбачених статтею 399 КПК.

Суддя-доповідач ухвалює судові рішення як самостійний суб'єкт, так і у складі колегії суддів суду апеляційної інстанції.

Судові рішення, які суддя-доповідач ухвалює як самостійний суб'єкт, можна поділити на рішення, постановленні: **а)** за результатами перевірки апеляційної скарги на відповідність вимогам КПК (ст. 398, 399 КПК); **б)** у зв'язку з підготовкою до апеляційного розгляду (ст. 401 КПК).

А. За результатами перевірки апеляційної скарги на відповідність вимогам КПК суддя-доповідач постановляє ухвалу про:

- відкриття апеляційного провадження (ст. 398, ч. 2 ст. 399 КПК),
- залишення апеляційної скарги без руху (ч. 1 ст. 399 КПК),
- повернення апеляційної скарги (ч. 3 ст. 396 КПК),
- відмову у відкритті апеляційного провадження (ч. 4 ст. 399 КПК).

На етапі перевірки апеляційної скарги на відповідність вимогам КПК деякі судові рішення (зокрема, ухвалу про поновлення строку апеляційного оскарження (п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК), поданням про визначення підсудності (ч. 3 ст. 34 КПК)) приймає **суд апеляційної інстанції**, але процесуальний порядок їх ухвалення у КПК не врегульовано.

Так, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК апеляційна скарга повертається, якщо була подана після закінчення строку апеляційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Звернемо увагу, що свого часу ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі № 10-1717/0/4-12 від 21 листопада 2012 року «Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [1] зазначив: «...суддя-доповідач виносить ухвалу про повернення апеляційної скарги, якщо ... пропущено строк апеляційного оскарження, при цьому особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або ж суддя-доповідач не знайшов підстав для поновлення строку. ... суддя-доповідач, за наявності для того підстав, має право поновити строк...» (пп. 2 п. 5). Згідно з викладеною позицією ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ питання про поновлення строку апеляційного оскарження вирішує суддя-доповідач. Однак, даний підхід не відповідає положенням п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК, ч. 4 ст. 534 КПК, де вказано суд апеляційної інстанції як суб'єкта, який вирішує питання про

поновлення строку апеляційного оскарження за наявності відповідної заяви особи. Так, у ч. 4 ст. 534 КПК зазначено: «У разі поновлення судом апеляційної інстанції строку апеляційного оскарження ...». За ст. 117 КПК у судовому провадженні питання про поважність причин пропущення строку та можливість його поновлення вирішує суд за клопотанням заінтересованої особи.

Таким чином, прийняття суддею-доповідачем рішення про поновлення чи відмову в поновленні строку апеляційного оскарження є порушенням вимог кримінального процесуального закону, оскільки дане рішення ухвалює суд апеляційної інстанції колегіально. На це звертається увага у п. 27 «Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 рік» [2], постановах ККС ВС [3; 4 та ін.]. (Як вже зазначалось, питання про поновлення строку апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження (in absentia), вирішує суд першої інстанції (ч. 3 ст. 400 КПК)).

Вважаємо, що у разі встановлення суддею-доповідачем пропуску строку апеляційного оскарження та наявності заяви про його поновлення, він повинен призначити підготовче судове засідання, для того, щоб суд апеляційної інстанції мав можливість вирішити це питання. На жаль, у КПК України процесуальний порядок вирішення цього питання не врегульовано.

Суд апеляційної інстанції має повноваження звернутися до Верховного Суду з поданням про направлення кримінального провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого (ч. 3 ст. 34 КПК) у разі необхідності визначення підсудності. Така необхідність може мати місце, зокрема, у випадку встановлення суддею-доповідачем невідсудності кримінального провадження (наприклад, суддя-доповідач встановив, що обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 34 КПК)).

Б. На етапі підготовки до апеляційного розгляду суддя-доповідач вирішує питання, які зазначено у ст. 401 КПК. Одним із таких питань є вирішення клопотання про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу (п. 3 ч. 1 ст. 401 КПК). Процесуальний порядок вирішення суддею-доповідачем даного клопотання у КПК не закріплено. За загальними положеннями під час судового провадження питання про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу вирішує суд у судовому засіданні (ч. 4 ст. 176, ст. 193, ч. 4 ст. 201, ч. 3 ст. 315, 331 КПК).

Ще одним прикладом неузгодженості норм чинного кримінального процесуального законодавства, які визначають суб'єкта, уповноваженого ухвалювати певне судове рішення, є положення п. 1 ч. 1 ст. 401 КПК та ч. 1 ст. 402 КПК. Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 401 КПК суддя-доповідач встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу. Проте зі змісту ч. 1 ст. 402 КПК даний строк встановлює суд апеляційної інстанції.

На етапі апеляційного розгляду суддя-доповідач здійснює судове провадження у складі колегії суддів суду апеляційної інстанції (ч. 2 ст. 405 КПК). Звернемо увагу, що Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. було внесено зміни до редакції п. 2 ч. 1 ст. 3 КПК: «головуючий – суддя, який розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді справи – суддя-доповідач, визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи». Отже, за логікою законодавця, суддя-доповідач керує ходом судового засідання при здійсненні судового провадження судом колегіально (по суті є головуючим). Проте, законодавець виявив певну непослідовність, оскільки вніс зміни до положень п. 2 ч. 1 ст. 3 КПК, але не узгодив їх з положеннями інших статей, зокрема, з ч. 14 ст. 31, ст. 321, ч. 1 ст. 344, ч. 2 ст. 375, ст. 385, ст. 387, 391 КПК, де йде мова саме про *головуючого*, який керує ходом судового засідання у колегіальному складі суду, а не про суддю-доповідача. У судовій практиці, зазвичай, у вступній частині судового рішення суду апеляційної інстанції при викладенні складу суду зазначають саме «головуючого» [5 та ін.].

Список використаної літератури:

1. Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-1717/0/4-12 від 21 листопада 2012 року. URL: [http://rada.gov.ua; http://www.sc.gov.ua/](http://rada.gov.ua;http://www.sc.gov.ua/)
2. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 рік. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 27-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2016_4_10
3. Постанова ККС ВС від 15 березня 2018 року (справа № 522/20586/16-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72850754>
4. Постанова ККС ВС від 20 грудня 2018 року (справа № 723/3369/16-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78979848>
5. Ухвала Луганського апеляційного суду від 08 квітня 2019 р. (провадження № 11-кп/810/95/19) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80999791>

Ключові слова: суд першої інстанції, суддя-доповідач, суд апеляційної інстанції.

Ключевые слова: суд первой инстанции, судья-докладчик, суд апелляционной инстанции.

Key words: trial court, judge-reporter, the court of appeal.

КОВАЛЬЧУК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики,
доктор юридичних наук, доцент

ПОВЕРНЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ВЛАСНИКУ (ЗАКОННОМУ ВОЛОДІЛЬЦЮ) ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ЇХ ДОЛІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Повернення речових доказів власнику (законному володільцю) зумовлює поновлення у нього відповідних правомочностей, що впливають з належного йому права власності, у зв'язку з чим виступає одним зі способів вирішення долі речових доказів (п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України). Повернення речових доказів власнику (законному володільцю) становить зміст кримінальної процесуальної реституції як одного із процесуальних засобів захисту майнових прав потерпілого. Для позначення цього засобу, поряд із терміном «кримінальна процесуальна реституція», вченими нерідко використовується термін «кримінально-правова реституція», хоча аналіз наведених ними визначень свідчить про те, що переважна більшість науковців, незалежно від використовуваної термінології, розуміє під вказаним процесуальним засобом фактичне поновлення майнового становища потерпілого шляхом повернення йому майна, неправомірно відчуженого внаслідок вчинення щодо нього кримінального правопорушення [1, с. 252; 2, с. 152-153; 3, с. 228]. Окремі вчені розмежовують вказані терміни за пропонуваним ними предметом реституції та розуміють під кримінально-правовою реституцією поновлення матеріального становища потерпілого шляхом повернення йому речових доказів – об'єктів злочинного посягання, а під кримінальною процесуальною реституцією – поновлення матеріального становища потерпілого шляхом повернення йому майна, вилученого у нього внаслідок незаконних дій слідчого, прокурора, суду [4, с. 53; 5, с. 227].

Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що, по-перше, захист майнових прав потерпілих за допомогою реституції, як обґрунтовано вказує В.Т. Нор, можливий лише за наявності таких умов: 1) протиправного (злочинного) відчуження майна, яке перебувало у володінні потерпілого; 2) виявлення майна (об'єктів злочинного посягання) та його приєднання до кримінальної справи в якості речового доказу; 3) збереження вказаним майном свого початкового (до відчуження) стану; 4) володіння ним властивістю перебувати у цивільному обігу [2, с. 164]. Виходячи з цих умов, застосування реституції зумовлюється неправомірним відчуженням потерпілим майна, яке виступало предметом вчиненого щодо нього кримінального правопорушення та у подальшому було визнано речовим доказом.

По-друге, застосовувана у кримінальному провадженні реституція спрямована на повернення власнику (законному володільцю) неправомірно відчуженого ним внаслідок вчинення кримінального правопорушення майна, визначеного п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України, – грошей, цінностей та іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння та не підлягають конфіскації. Застосування реституції призводить до повернення власнику (законному володільцю) вказаного майна та поновлення його правомочностей щодо володіння і користування ним. Хоча кримінально-процесуальна реституція нерідко розглядається як одна із форм (способів) відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні [1, с. 243; 6, с. 4; 7, с. 84], проте її застосування не призводить до відшкодування завданої потерпілому шкоди і відбувається незалежно від його здійснення. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає позиція вчених, які вказують на недоцільність ототожнення реституції з відшкодуванням завданої злочином майнової шкоди [2, с. 156; 8, с. 111] і заперечують можливість її визначення в якості однієї з форм відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні [8, с. 112; 9, с. 148].

На відміну від застосовуваної у кримінальному провадженні реституції, повернення власнику (законному володільцю) іншого майна, вилученого у нього під час кримінального провадження внаслідок незаконних дій слідчого, прокурора та суду, як і грошова компенсація втрачених або пошкоджених ними речових доказів, охоплюється відшкодуванням (компенсацією) шкоди у кримінальному провадженні. Повернення власнику (законному володільцю) такого майна та компенсація його вартості у разі втрати здійснюється у порядку, визначеному ст. 130 КПК України і Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР [10; 11].

По-третє, нормативне закріплення предмету реституції, підстав і процесуального порядку її здійснення у КПК України вказує на кримінальну процесуальну природу відповідних правовідносин і доцільність використання для позначення вказаного процесуального засобу захисту майнових прав потерпілого терміну «кримінальна процесуальна реституція».

Таким чином, кримінальна процесуальна реституція являє собою процесуальний засіб захисту майнових прав потерпілого, що полягає у поновленні його майнового становища шляхом повернення визнаних речовими доказами грошей, цінностей та іншого майна, що були предметом вчиненого щодо нього кримінального правопорушення.

З огляду на норму п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України, у разі, якщо власника (законного володільця) грошей, цінностей та іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, не встановлено, то вони переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку [10].

Повернення речових доказів власнику (законному володільцю) як спосіб вирішення їх долі закріплюється законодавцем у п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України в якості винятку із застосування спеціальної конфіскації, що призводить до помилкового висновку про пріоритет публічного інтересу держави у конфіскації предметів кримінального правопорушення над приватним інтересом потерпілого у поновленні його майнових прав на гроші, цінності та інше майно, яке було неправомірно відчужене ним внаслідок вчинення кримінального правопорушення. По-перше, відповідно до ч. 10 ст. 100 КПК України, під час вирішення питання щодо спеціальної конфіскації насамперед має бути вирішене питання про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику (законному володільцю) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [10]. З огляду на вказану норму, законодавець надає пріоритет забезпеченню майнових прав потерпілого. По-друге, у порядку застосування кримінальної процесуальної реституції власнику (законному володільцю) підлягає поверненню будь-яке майно, що виступало предметом вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, за винятком вилученого з обігу майна. Проте, при вирішенні питання про долю останнього прийняття, на підставі п. 3 ч. 9 ст. 100 КПК України, підлягає рішення про його передачу відповідним установам або знищення. Таким чином, гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, підлягають поверненню власнику (законному володільцю), а у разі його невстановлення переходять у власність держави, що зумовлює необхідність внесення відповідних змін до п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процес: Підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; [за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило]. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
2. Нор В.Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве / В.Т. Нор. – К.: Вища школа, 1989. – 275 с.
3. Тлепова М.І. Правова природа кримінальної процесуальної реституції / М.І. Тлепова // Малиновські читання: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 13-14 листопада 2015 року). – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 227-228.
4. Корякін Р.В. Реституція в сучасному кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Роман Вячеславович Корякін. – Луганськ, 2006. – 196 с.
5. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України: Монографія / М.Є. Шумило. – Х.: Арсіс, 2001. – 320 с.
6. Гузела М.В. Відшкодування заподіяної злочином шкоди за ініціативою суду в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Михайло Васильович Гузела. – Л., 1999. – 18 с.

7. Стебелев А.М. Правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Антон Михайлович Стебелев. – Х., 2016. – 204 с.
8. Горелова В.Ю. Кримінально-процесуальна реституція: поняття та порядок застосування / В.Ю. Горелова // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2011. – Вип. 8. – С. 107-113.
9. Миколенко О.М. Класифікація та правове закріплення процесуальних форм відшкодування шкоди у кримінальному провадженні / О.М. Миколенко // Правова держава. – 2015. – № 20. – С. 146-151.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.

Ключові слова: речові докази, вирішення долі речових доказів, повернення речових доказів, кримінальне провадження.

Ключевые слова: вещественные доказательства, разрешение судьбы вещественных доказательств, возвращение вещественных доказательств, уголовное производство.

Key words: material evidences, solving of the fate of the material evidences, return of the material evidences, criminal proceedings.

КРЕТ ГАЛИНА РОМАНІВНА

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «ОБҐРУНТОВАНА ПІДОЗРА» ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Приводячи вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство у відповідність до міжнародних правових стандартів правосуддя, законодавець закріпив у чинному КПК України низку стандартів доказування. До їх числа входить стандарт «обґрунтована підозра», пряма вказівка на застосування якого міститься у нормах кримінального процесуального закону, присвячених врегулюванню підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, в якості одного із загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження законодавець закріплює неприпустимість їх застосування у випадках, якщо слідчий, прокурор не доведе наявності обставин, вказаних у ч. 3 ст. 132 КПК України, у тому числі існування обґрунтова-

ної підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Водночас, як випливає зі змісту норм кримінального процесуального закону, присвячених врегулюванню окремих заходів забезпечення кримінального провадження, вказане правило не може носити загальний характер, оскільки поширюється лише на частину з них.

По-перше, покладення у ч. 3 ст. 132 КПК України на слідчого, прокурора обов'язку довести існування обґрунтованої підозри свідчить про неможливість його застосування до заходу забезпечення кримінального провадження, виконання якого не потребує ухвали слідчого судді – виклику слідчим, прокурором.

По-друге, частина заходів забезпечення кримінального провадження застосовується у разі невиконання учасниками кримінального провадження покладених на них процесуальних обов'язків. Так, привід може бути застосований до підозрюваного, обвинуваченого або свідка, який був у встановленому КПК України порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття (ч. ч. 1 і 2 ст. 139 та ч. 3 ст. 140 КПК України). Грошове стягнення застосовується у цих самих випадках до підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також до підозрюваного, обвинуваченого, який не виконав обов'язки, що охоплюються особистим зобов'язанням, до поручителя, який не виконав взяті на себе зобов'язання, до батьків, опікунів і піклувальників неповнолітнього підозрюваного, який був переданий їм під нагляд (ч. 1 ст. 139, ч. 2 ст. 179, ч. 5 ст. 180 і ч. 5 ст. 493 КПК України). Обґрунтованість підозри не впливає на застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі й до підозрюваного (за винятком випадків його затримання з метою приводу), оскільки вони виступають наслідком невиконання учасниками кримінального провадження покладених на них процесуальних обов'язків. Більше того, норми ч. 1 ст. 141 і ч. 1 ст. 145 КПК України, які визначають вимоги до змісту відповідно клопотання про здійснення приводу та клопотання про накладення грошового стягнення, не вказують на необхідність наведення у них відомостей, що підтверджують обґрунтованість підозри.

По-третє, тимчасовий доступ до речей і документів виступає способом збирання доказів сторонами кримінального провадження, у зв'язку з чим його застосування, як і інших способів збирання доказів (за винятком моніторингу банківських рахунків як однієї з негласних слідчих (розшукових) дій), не може ґрунтуватися на стандарті доказування «обґрунтована підозра». При цьому законодавець, як і в попередньому випадку, не включає до числа вимог до змісту клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів вказівку на наведення відомостей на підтвердження наявності обґрунтованої підозри (ч. 2 ст. 160

КПК України). Повною мірою це стосується і тимчасового вилучення майна, яке може здійснюватися під час затримання особи, обшуку й огляду та триває до вирішення питання про арешт майна або його повернення (ч. 1 ст. 167 та ч. ч. 1 і 2 ст. 168 КПК України).

По-четверте, арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів і спеціальної конфіскації (п. п. 1 і 2 ч. 2 ст. 170 КПК України). Оскільки у цих випадках арешт майна спрямовується на забезпечення схоронності речових доказів і подальше вирішення їх долі на підставі судового рішення, у тому числі й шляхом застосування спеціальної конфіскації з підстав і у порядку, визначених ч. ч. 9 і 10 ст. 100 КПК України, то рішення про його застосування може не ґрунтуватися на наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Як передбачають п. п. 2 і 4 ч. 2 ст. 173 КПК України, у разі, якщо арешт майна накладається з метою збереження речових доказів, під час вирішення питання про його накладення слідчий суддя повинен враховувати можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні, а у разі, якщо він накладається з метою забезпечення спеціальної конфіскації, – можливість спеціальної конфіскації майна.

У ході ухвалення рішення про застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження (виклику, приводу, грошового стягнення, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна й арешту майна у випадках, передбачених п. п. 1 і 2 ч. 2 ст. 170 КПК України) застосовується стандарт доказування «достатні підстави». Зокрема, на це міститься пряма вказівка у ч. 2 ст. 133 КПК України, відповідно до якої слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Усі інші заходи забезпечення кримінального провадження (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешт майна у випадках, передбачених п. п. 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжні заходи) підлягають застосуванню з дотриманням стандарту доказування «обґрунтована підозра». Водночас, термін «обґрунтована підозра» законодавець застосовує лише у нормах кримінального процесуального закону, присвячених врегулюванню підстав застосування арешту майна, запобіжних заходів і затримання особи на підставі ухвали слідчого судді. Так, п. 3 ч. ст. 173 КПК України до числа обставин, які підлягають врахуванню слідчим суддею під час вирішення питання про арешт майна у випадках, передбачених п. п. 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України (арешт майна з метою його конфіскації як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи і з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з

юридичної особи отриманої неправомірної вигоди), відносить наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Ч. 2 ст. 177 КПК України закріплює, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї статті. П. 4 ч. 1 ст. 190 КПК України передбачає, що ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу повинна містити посилання на обставини, які дають підстави для обґрунтованої підозри про вчинення особою кримінального правопорушення.

Стосовно низки інших заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади і тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя) законодавець оперує терміном «підозра». Зокрема, закріплюючи вимоги до змісту клопотань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, про відсторонення від посади і про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності та продовження строку такого тимчасового відсторонення, законодавець відносить до їх числа необхідність викладу обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини (п. 3 ч. 2 ст. 150, п. 3 ч. 2 ст. 155 і ч. 6 ст. 155-1 КПК України). Вказані заходи забезпечення кримінального провадження підлягають застосуванню до підозрюваного, у зв'язку з чим під час ухвалення рішення про їх застосування слідчий суддя повинен керуватися стандартом «обґрунтована підозра».

Таким чином, стандарт доказування «обґрунтована підозра» підлягає застосуванню слідчим суддею лише під час ухвалення рішення про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, а саме: тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешт майна у випадках, передбачених п. п. 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжні заходи. У зв'язку з цим необхідно внести зміни до норм кримінального процесуального закону, якими уточнити сферу застосування вказаного стандарту доказування під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження у досудовому розслідуванні, зокрема: 1) викласти пункт першої частини третьої статті 132 КПК України у такій редакції: «1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених статтями 148, 154, 155-1, пунктами 1 і 2 частини другої статті 170, статтею 176 цього Кодексу»; 2) пункт третій частини другої статті 150 КПК України після слів «обставин, що дають підстави» доповнити

словом «обґрунтовано»; 3) пункт третій частини другої статті 155 КПК України після слів «обставин, що дають підстави» доповнити словом «обґрунтовано».

Ключові слова: стандарт доказування, обґрунтована підозра, заходи забезпечення кримінального провадження, досудове розслідування.

Ключевые слова: стандарт доказывания, обоснованное подозрение, меры обеспечения уголовного производства, досудебное расследование.

Key words: standard of proof, reasonable suspicion, measures for ensure criminal proceedings, pre-trial investigation.

ЛУКАШКІНА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Питання про взаємозв'язок матеріального кримінального права та кримінального процесуального права досить важливе та дискусійне. Розглядаючи дане питання, В.В. Навроцька звертає увагу на певні недоліки кримінального процесуального законодавства, яке в певних випадках регулює питання, які повинні бути віднесені до сфери регулювання матеріального права, вказує на прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві, які полягають у відсутності норм процесуального права, що повинні забезпечити реалізацію норм матеріального права [1, с. 117-140]. Виходячи з того, що метою кримінального провадження є забезпечення правильного та ефективного застосування норм матеріального права, в першу чергу, кримінального, вважаємо, що можна умовно виділити дві групи норм кримінального процесуального права: норми, які безпосередньо забезпечують реалізацію норм матеріального кримінального права та норми процедурного характеру, які можна назвати досить «автономними», вони спрямовані, зокрема, на забезпечення прав та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального судочинства, забезпечують належний порядок провадження тощо. «Провідними» повинні бути норми, що безпосередньо забезпечують реалізацію норм матеріального права.

На жаль, доводиться констатувати, що чинний КПК України не завжди містить норми, які повинні безпосередньо забезпечити реалізацію норм матеріального кримінального права. Так, відповідно до п. 3 ст. 93 КК примусові заходи медичного характеру застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності; які вчинили злочин в стані обмеженої осудності, а також до осіб, які вчинили злочин в стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або **під час відбування покарання**. КПК в Главі 39 регу-

лює порядок провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру відносно неосудних, а також осіб, які вчинили злочин в стані осудності а потім захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку. В ч. 2 ст. 504 КПК зазначено, що відносно обмежено осудних осіб провадження здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК, а суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусових заходів медичного характеру. А от порядок вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо осіб, які захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання, КПК взагалі не регулює ні у Главі 39, ні в Розділі VIII «Виконання судових рішень». В Розділі VIII в п. 7 ч. 1 ст. 537 передбачено можливість вирішення питання про застосування до засуджених **примусового лікування** та його припинення, але йдеться мабуть про застосування примусового лікування, що передбачене ст. 96 КК (щодо осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб). Отже, чинний КПК не визначає, який саме суд повинен вирішити питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо осіб, які захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання, який суд буде вирішувати питання про подальше відбування покарання такими особами в разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру, про зарахування у строк покарання часу застосування примусових заходів медичного характеру. Не визначено також наявність права на оскарження рішення суду про продовження відбування строку покарання, а тут можливі суперечки щодо обчислення строків.

Відповідно до ч. 6 ст. 94 КК якщо не буде визнано за необхідне застосування до психічно хворого примусових заходів медичного характеру, а також у разі припинення застосування таких заходів, суд може передати його на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.¹ Можливість ухвалення такого рішення, підстави, умови його ухвалення чинним КПК не передбачені.

Такими, що не забезпечують належного застосування норм матеріального кримінального права можна визнати і статті КПК, які передбачають підстави та порядок звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності тільки із застосуванням примусових заходів виховного характеру, не згадуючи про можливість звільнення за іншими підставами. Не передбачений КПК і порядок реалізації положень ч. 3 ст. 97 КК, відповідно до яких у разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності.

---

¹ Тут мабуть йдеться про осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності. В тих випадках, коли особа вчинила злочин, а після цього до ухвалення вироку захворіла на психічне захворювання, вона підлягатиме кримінальній відповідальності, якщо ж внаслідок психічного захворювання така особа не потребує застосування примусових заходів медичного характеру, але не може взяти участь у провадженні, досудове розслідування чи судовий розгляд необхідно буде зупинити.

Не забезпечують реалізацію норм кримінального права і положення КПК, які встановлюють строки досудового розслідування. Після внесення змін до КПК Законом від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» можна вести мову про два види (два етапи) строків: строки, які обчислюються з моменту внесення даних до ЄРДР до повідомлення про підозру і строки, які обчислюються з моменту повідомлення про підозру і до закінчення досудового розслідування (ч. 1 ст. 219 КПК). Строки, які обчислюються з моменту повідомлення про підозру забезпечують права особи, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, на справедливий і публічний розгляд його справи **упродовж розумного строку**, що передбачено ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ч. 5 ст. 28 КПК України. До того ж ч. 5 ст. 284 КПК передбачено, що рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення.¹ А встановлення строків досудового розслідування, які обчислюються з моменту внесення даних до ЄРДР і до повідомлення про підозру, та закриття кримінального провадження в зв'язку із закінченням цих строків, не забезпечує реалізацію положень кримінально правового інституту строків давності (ст. ст. 49 та 106 КК). Відзначимо, що деякі науковці схвально оцінюють встановлення строків досудового розслідування з моменту внесення даних до ЄРДР, вважають, що встановлення таких строків буде активізувати органи досудового розслідування до здійснення дізнання та досудового слідства [2, с. 735] з такою оцінкою розглядуваної новели законодавства навряд чи можна погодитись, незрозуміло, чому активізування діяльності органів досудового розслідування повинно відбуватись за рахунок ігнорування інституту кримінального права, забезпечити реалізацію якого (як і інших норм кримінального законодавства) – мета кримінального провадження. Не вирішує проблеми реалізації інституту давності і передбачений чинним КПК порядок продовження строків давності (ст. 294, 295, 295-1). Відповідно до ч. 1 ст. 294 КПК строк досудового розслідування, який обчислюється з моменту внесення даних до ЄРДР до повідомлення про підозру може бути **неодноразово** продовжений слідчим суддею за клопотанням слідчого (погодженим з прокурором або клопотанням прокурора на строк, встановлений п.п. 1-3 ч. 2 ст. 219 КПК (2 місяці у провадженні щодо проступку, 6 місяців у провадженні

---

¹ На наш погляд, доцільно було б перебачити можливість ухвалення у досудовому розслідуванні двох різних рішень: про завершення досудового розслідування закриттям кримінального провадження в цілому, коли, наприклад, встановлено відсутність події злочину, відмову потерпілого від обвинувачення в справах приватного обвинувачення тощо, та припинення кримінального переслідування певної особи, якщо спливли строки досудового розслідування, які обчислюються з моменту повідомлення про підозру, а підстав для продовження строків немає. В останньому випадку досудове розслідування має продовжуватись в межах строків давності, передбачених ст. ст. 49 та 106 КК.

щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості, та 12 місяців у провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів). Перш за все, зазначимо, що таке регулювання не дуже чітке, незрозуміло, чи має право слідчий суддя продовжити строк розслідування кожного разу на 2, 6 чи 12 місяців, чи всього в межах даних строків. Як вважає О.О. Торбас, йдеться про право слідчого судді продовжувати строк розслідування злочинів (до повідомлення про підозру) неодноразово, кожного разу на 6 чи 12 місяців, отже в разі постійного задоволення клопотань слідчим суддею строк розслідування може тривати необмежену кількість часу¹ [3, с. 314]. На наш погляд, такі висновки не можна вважати достатньо обґрунтованими, чинний КПК передбачає **обов'язок** слідчого, прокурора закрити кримінальне провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру (другий абзац п. 10 ч. 1 ст. 284). До того ж ч. 9 ст. 284 КПК передбачене право **іншої особи**, права та законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника звернутися до слідчого судді з клопотанням про закриття кримінального провадження, якщо з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР закінчилися строки розслідування до повідомлення особі про підозру. І слідчий суддя, задовольнивши таке клопотання, своєю ухвалою закриває кримінальне провадження. Розглядаючи дану норму КПК як цілком слушну, І.В. Гловюк відзначає певні її недоліки (відсутність права іншої особи на одержання витягу з ЄРДР, відсутність права на ознайомлення з матеріалами провадження, відсутність права на оскарження ухвали слідчого судді у відмові у клопотанні про закриття провадження). Авторка виходить з того, що в практиці правоохоронних органів випадки порушення прав осіб, щодо яких провадяться дії, що обмежують їх права, без повідомлення їх про підозру, непоодинокі, отже необхідні механізми, які б надавали можливість цим особам захищати свої права. [4, с. 158-164] Із думкою про необхідність забезпечення прав інших осіб, чий права обмежуються чи порушуються під час досудового розслідування, не можна не погодитись. От тільки незрозуміло, чому механізмом такого забезпечення законодавець обрав можливість закриття кримінального провадження. Чи завжди закриття кримінального провадження з метою захисту прав інших осіб дозволить дотримуватись балансу публічних та приватних інтересів у кримінальному судочинстві? Чи можна вважати, що в деяких випадках не постраждають інтереси потерпілих (позиція яких взагалі не враховується при вирішенні питання про продовження строків досудового розслідування)? Чи можна визнати, що КПК в розглядуваних випадках виконуватиме своє призначення – забезпечувати реалізацію норм матеріального кримінального права. На всі питання відповідь негативна.

---

¹ До речі, автор посилається на вкрай негативну оцінку розглядуваних змін до КПК практичними працівниками.

Отже, виходячи із запропонованої нами класифікації норм кримінального процесуального законодавства необхідно в першу чергу приділяти увагу нормам, які безпосередньо забезпечують реалізацію норм матеріального кримінального права, узгодити норми КПК з нормами інституту строків давності, передбачити процесуальний порядок вирішення питання про застосування строків давності у провадженнях, в яких жодній особі на було зроблено повідомлення про підозру, а строки давності, передбачені КК закінчилися.

Список використаної літератури:

1. Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки та колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг.ред. Ю.П. Аленіна; відпов.за вип. І.В. Гловюк. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018.
2. Волошина В.К., Немчинов Є.С. Деякі питання щодо порядку обчислення та продовження строків досудового розслідування. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов.за вип. І.В. Гловюк. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018.
3. Торбас О.О.Новий порядок обчислення та продовження строків досудового розслідування до повідомлення особі про підозру, здобутки та прорахунки // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018.
4. Гловюк І.В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України 2019. – № 18.

Ключові слова: узгодженість норм кримінального процесуального права з нормами кримінального права.

Ключевые слова: согласованность норм уголовного процессуального права с нормами уголовного права.

Key words: consistency of the rules of criminal procedural law with the rules of criminal law.

ПІДГОРОДИНСЬКА АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УЧАСТІ АДВОКАТА СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституцією України, а також нормами багатьох міжнародних договорів, ратифікованих Україною, нормами галузевого законодавства передбачено низку прав та свобод людини, які потребують ефективної реалізації в певних формах провадження.

Так, ст. 59 Конституції України передбачає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Правова допомога, як це визначено у Рішенні Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» [2]. При цьому за змістом ст. 64 Конституції України зазначене конституційне право, виражене у правовій нормі, є нормою прямої дії і в жодному випадку не може бути обмежено. Це, безумовно, стосується права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі.

Висновок щодо надання свідкові реальної можливості реалізувати свої права під час кримінального провадження підтверджено і існуючою практикою ЄСПЛ (рішення у справі «Яременко проти України», «Луценко проти України», «Шабельник проти України») [2]. Однак вказана реальність наданих можливостей під час здійснення кримінального викликає певні сумніви.

Кримінальним процесуальним законом передбачено право свідка на правову допомогу під час дачі показань та участі в інших процесуальних діях. Зазначене право може бути реалізоване, зокрема, шляхом залучення адвоката, повноваження якого підтверджуються в порядку, передбаченому ст. 50 КПК України (свідомством про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги).

Адвокат, відповідно до п. 1 ч. ю1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та у порядку, визначеними вказаним законом. Адвокатська діяльність, згідно із вищезгаданим законом, представляє собою незалежну професійну діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Надання правової допомоги свідку адвокатом є відокремленим видом діяльності, визначеним п. 4 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Реалізуючи його, адвокат користується процесуальними правами особи, яку представляє (свідка), передбаченими ст. 66 КПК України, зокрема і зважаючи на невизначеність власного процесуального статусу у кримінальному процесуальному законі, а також правами та обов'язками, передбаченими для нього як для адвоката, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У кримінальній процесуальній теорії свідок і його адвокат відносяться до суб'єктів кримінального провадження, які не мають власного інтересу в кримінальному провадженні, а своєю діяльністю сприяють його здійсненню [3, с. 105]. Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України). Як свідок у кримінальне провадження може залучатися особа, яка не подала заяву або не надала письмову згоду про залучення її у кримінальне провадження як потерпілого (ч. 7 ст. 55 КПК України).

Виникає питання про ефективну реалізацію свідком та адвокатом свідка прав, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Буквально трактування останніх, що виходить із ст. 66 КПК України, передбачає можливість надання правової допомоги при здійсненні допиту, або у інших процесуальних діях, що здійснюються за участю свідка. Наскільки ефективною буде така допомога у випадках, коли особа допитується як свідок виключно з мотивів того, що у слідчого немає підстав на даний момент допитати його як підозрюваного. Законодавець надає можливість реалізації права на правову допомогу, а не захисту, оскільки останній чітко пов'язаний із набутим особою процесуальним статусом: підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній держав (екстрадицію), що дозволяє адвокату якомога ширше використовувати як власні, передбачені законом для захисника процесуальні права, так і права особи, захист якої він здійснює, за виключенням тих, які мають бути реалізовані нею особисто.

Свідок, відповідно до КПК України, має бути належним чином повідомлений про місце і час проведення допиту (в порядку, передбаченому ст. ст. 111, 112 КПК України). Це положення є відповідною гарантією для надання можливості зв'язатися із адвокатом і забезпечити його прибуття. Перед допитом слідчий, прокурор повинні встановити особу, роз'яснити права, а також порядок проведення допиту. Оскільки участь у допиті для свідка є обов'язком, то останній зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду і надати правдиві показання, але перед цим він повинен бути попереджений про кримі-

нальну відповідальність за відмову давати показання і за надання завідомо неправдивих показань. Окрему увагу необхідно акцентувати на тих суб'єктах, які не можуть бути допитані як свідки, вони визначені у ч. 2 ст. 65 КПК України, або які за загальним правилом не можуть бути допитані, але за наявності письмової згоди від довірителя певної інформації, допит допускається у певному обсязі, або безумовно не можуть бути допитані. Положення, закріплене Конституцією України, а також КПК України про те, свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, виступають важливою процесуальною гарантією від самовикриття для свідка. Певні особи, які наділені т.зв. свідочьким імунітетом не можуть бути допитані без їх згоди – особи, які мають право дипломатичної недоторканості, без згоди представника дипломатичної установи – працівники дипломатичних представництв.

Певні труднощі у слідства і у свідка можуть виникати, коли останній є іноземцем, оскільки його статус і можливість перебування на території України на законних підставах обмежені у часі, що визначений законодавством України, а також необхідністю повернення на територію держави, громадянином якої він є. Для забезпечення виконання завдань кримінального провадження слідчий, прокурор повинні якнайшвидше допитати таку особу, за необхідності – у порядку ст. 225 КПК України.

Окремо слід звернути увагу на необхідність залучення до участі у допиті перекладача. На ступінь розуміння свідком мови кримінального судочинства, зокрема, повинен звернути увагу і адвокат. Законодавець право залучення перекладача надає сторонам кримінального провадження або слідчому судді чи суду для перекладу пояснень, показань або документів, свідок і його адвокат не є сторонами кримінального провадження, однак відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 66 КПК свідок має право давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, або користуватися допомогою перекладача.

Адвокат свідка, приймаючи участь у допиті свідка, повинен звернути увагу на дотримання особою, що його здійснює вимоги законодавця щодо часу допиту: дві години без перерви і не більше восьми годин на день.

Інформація про повідомлення свідка про його права і обов'язки має бути належним чином зафіксована в протоколі допиту (або іншої процесуальної дії). Оскільки КПК України у ст. 104 передбачає необхідність фіксації ходу і результатів проведеної процесуальної дії у протоколі слідчої дії, після складання протоколу допиту його належить уважно прочитати і підписати кожну сторінку, за наявності виявлених в ході здійснення процесуальної дії порушень чи зловживань, внести їх у відповідні зауваження. Оскільки фіксація процесуальної дії може відбуватись за допомогою технічних засобів, рішення про що приймає під час досудового розслідування особа, яка проводить відповідну

процесуальну дію, доцільно заявити клопотання про застосування такої фіксації, що тягне обов'язковість такої фіксації. При цьому, якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситись до відповідного протоколу, однак за умови, що жоден із учасників допиту не наполягає на цьому У такому випадку у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до протоколу. Отже і свідок, і його адвокат можуть заявляти клопотання особі, що буде здійснювати допит, клопотання про здійснення його фіксації за допомогою технічних засобів.

Допит свідка відбувається і у випадку, коли немає достатніх підстав допитувати таку особу в іншому процесуальному статусі, зокрема як підозрюваного. В такому випадку слідчим, прокурором можуть застосовуватися різні заходи впливу не процесуального характеру, пов'язані із необхідністю забезпечення перебування такої особи в межах певної території. Особливо, коли тата особа є іноземцем. Чи може вона покинути територію України? Однозначно так. Особливо, коли вона вже була допитана як свідок, оскільки кримінальний процесуальний закон не передбачає можливості застосування заходів кримінального процесуального примусу до такої особи без наявності підстав. Слідчий в такому випадку не вправі обмежувати таку особу в свободі пересування. Свідок і його адвокат не являючись стороною кримінального провадження, потерпілим тощо не вправі заявляти клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. ст. 221, 290 КПК України, на подання клопотань із отриманням відповіді у строк не більше трьох днів у порядку ст. 220 КПК України, що може мати важливе значення у випадку надання правової допомоги від подальшого обвинувачення.

Отже, процесуальний статус адвоката свідка потребує детального вивчення і аналізу з метою законодавчого подолання суттєвої прогалини у законодавстві, що безпосередньо впливає на можливість реалізації особами, що беруть участь у кримінальному провадженні, прав та свобод.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням гр-на Голована Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про правову допомогу) від 30.09.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#n54>
3. Кримінальний процес : підручник. За заг.ред. О.В. Капліної, О.Г. Шилов, В.М. Трофименко. Х. : Право. 2018. 582 с.

Ключові слова: правова допомога, адвокат, свідок, захист, процесуальний статус.

Ключевые слова: правовая помощь, адвокат, свидетель, защита, процессуальный статус.

Key words: legal assistance, lawyer, witness, protection, procedural status.

МУДРАК ІННА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОПАНУВАННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Режим правової захищеності особи у сфері кримінального правосуддя – одна з найважливіших цілей галузевого процесуально-правового регулювання. Його створення й укріплення передбачають систему засобів, які забезпечували б правозахисну діяльність правозастосовувача в кримінальному судочинстві, формування і реалізацію активної правової позиції учасника кримінального процесу [1]. Бачення механізму забезпечення прав та законних інтересів особи, безумовно, має авторські варіації залежно від галузі дослідження та особистого погляду науковця, проте в цілому ґрунтується на базовій конструкції, яка лежить в основі відповідних теоретичних розробок. Зазначений базис у найбільш загальному вигляді зводиться до такого: забезпечення реалізації прав та законних інтересів відбувається, по-перше, за рахунок нормативного встановлення відповідних процедур та, по-друге, за рахунок виконання державними органами тих обов'язків, які кореспондують відповідним правам інших учасників процесу та спрямовані на їх реалізацію [2, с. 231].

Особливої актуальності набувають проблеми своєчасного забезпечення, захисту та ефективного поновлення прав, свобод і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України, створення та вдосконалення не лише системи гарантій, а й процесуального механізму реалізації прав потерпілої від кримінального правопорушення особи. У зв'язку з цим чинне кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати активність потерпілого під час досудового розслідування та судового провадження [3, с. 78]. Погоджуючись з такою думкою, підкреслимо, що законність реалізації кримінально-процесуальної активності передбачає такий спосіб дій суб'єкта щодо захисту своїх прав та інтересів, який відповідав би вимогам галузевого законодавства, нехай навіть небездоганного. Адже кримінально-процесуальна активність усвідомлюється не тільки як кримінально-процесуальна діяльність (бездіяльність) потерпілого, що проявляється як спосіб ставлення жертви кримінального правопорушення до відстоювання своїх законних прав та інтересів, але й здійснюється відповідно до процесуального механізму реалізації, закладеного в галузевому законодавстві.

Щодо етапів кримінальної процесуальної активності потерпілого під час кримінального провадження, то, на нашу думку, слід вказати на:

- Початковий етап, що виникає до початку досудового розслідування та являє початок кримінальної процесуальної діяльності (до якої

залучається з власної волі особа, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення) й виникнення кримінальних процесуальних правовідносин. Наприклад, на цьому етапі кримінально-процесуальна активність потерпілого проявляється шляхом подачі заяви про вчинене кримінальне правопорушення; або ж даний етап може характеризуватися також пасивністю, небажанням жертви злочину з тих чи інших причин діяти з метою набуття процесуального статусу потерпілого. На цьому етапі актуальною є проблематика дискусії на тему: «Чи слід в такому разі визнавати особу потерпілою в кримінальному провадженні?»¹, адже законодавець чітко вказує на визнання особи потерпілою лише за її письмовою згодою. Вважаємо, має бути обов'язком відповідної уповноваженої особи визнати жертву кримінального правопорушення потерпілим у кримінальному провадженні, прийнявши відповідне рішення та вичерпно роз'яснивши потерпілому його права і обов'язки. Проте участь потерпілого у кримінальному провадженні (без передбачення можливості його залучення до кримінального провадження як свідка) – результат його волевиявлення, його право на процесуальну комунікацію, що може бути реалізовано ним шляхом прояву кримінально-процесуальної активності.

Крім того, слід вказати на необхідність вирішення питання визнання потерпілою особи, щодо якої створена загроза заподіяння реальної шкоди, тобто права та інтереси якої було поставлено під загрозу внаслідок кримінального правопорушення, що готується чи замаху на злочин. Для прикладу, відповідно до кримінального процесуального законодавства Польщі потерпілою є фізична або юридична особа, законні інтереси якої були безпосередньо порушені або поставлені під загрозу злочином [4].

- Основний етап, що виникає після визнання особи потерпілою в кримінальному провадженні, характеризує кримінальну процесуальну активність потерпілого під час досудового розслідування, судового провадження в суді першої інстанції та судового провадження з перегляду судових рішень. На цьому етапі прояв кримінально-процесуальної активності найбільше визначається наявним процесуальним механізмом реалізації прав та законних інтересів потерпілого відповідно до чинного законодавства.

- Підсумковий етап, що виникає після винесення судового рішення на етапі його виконання (не належного виконання). Наприклад, згідно ст. 476 КПК України у разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення має право звернутися до суду, який затвердив угоду, з клопотанням про скасування вироку.

---

¹ Напр., див.: Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації/ В. Г. Пожар// Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – № 2, 2013. – С. 126-131.

Приходимо до розуміння, що право на процесуальну комунікацію може бути реалізовано потерпілим шляхом прояву кримінально-процесуальної активності в процесі, а кримінально-процесуальна активність в свою чергу виступає у певному розумінні каталізатором початку, зміни чи припинення кримінальних процесуальних правовідносин.

А от щодо комунікативних передумов виникнення і реалізації кримінально-процесуальної активності потерпілого в кримінальному провадженні, то, вважаємо за можливе виокремити комунікативні передумови такі, що залежать від волі потерпілого та такі, що не залежать від волі потерпілого. Наприклад, комунікативною передумовою початку провадження у формі приватного обвинувачення, що залежить від волі потерпілого, є подання або неподання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (тобто активна або пасивна кримінально-процесуальна активність). А комунікативною передумовою здійснення кримінального провадження на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, що не залежить від волі потерпілого, є неможливість укладення такої угоди у провадженнях щодо деяких тяжких і особливо тяжких злочинів, оскільки ч. 3 ст. 469 КПК України чітко вказує, що угода про примирення може бути укладена виключно у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості¹ та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Таким чином, міркуючи про передумови виникнення кримінально-процесуальної активності потерпілого, невирішеним окремим питанням постають комунікативні «проблеми» на шляху зародження такої активності, і вони, перш за все, пов'язані з необхідністю напрацювання та врегулювання комунікативно-правового механізму захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Такі комунікативні «проблеми» в процесі – це власне питання, зумовлені відсутністю ефективного процесуального механізму реалізації потерпілим своїх законних прав та інтересів, та атрибути особистісного, психологічного характеру, властиві потерпілому від кримінального правопорушення, що разом стоять на заваді його кримінально-процесуальної активності на тому чи іншому етапі кримінального провадження або й до його початку.

З урахуванням тенденцій освітянської реформи, багаторівневої системи освіти і формуванням магістерських програм долучаємося до думки про те, що нині доцільно в навчальних планах для магістрів передбачити окрему дисципліну «Правнича допомога і захист», яка включала б не тільки правові, але й організаційні, криміналістичні та психологічні аспекти забезпечення професійної правничої допомоги і

---

¹ Слід вказати на очікування необхідних змін у цій частині внаслідок прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р., що буде введено в дію з 1.01.2020 р. (щодо класифікації злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі).

захисту [5, с. 130]. Так, наприклад, згідно планів навчального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» на 2018-2019 н. р. цикл професійної підготовки магістрів передбачає такі обов'язкові дисципліни професійного спрямування як «Захист і представництво у кримінальному провадженні», «Адвокатура у системі надання безоплатної правової допомоги», що є важливим та необхідним, на нашу думку, для дослідження й засвоєння відповідної проблематики здобувачами вищої освіти, адже наявність юридичних колізій і прогалин у процесуальному законодавстві, відсутність подекуди системності в реалізації правових позицій і прецедентної практики Європейського суду з прав людини та безумовна актуальність забезпечення захисту прав потерпілого в Україні на сучасному етапі (в т. ч. надання потерпілому безоплатної правової допомоги за рахунок держави, відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, за рахунок Державного бюджету України) вказують саме на це.

Список використаної літератури:

1. Гурджі Ю. О. Забезпечення правової захищеності особи в кримінальному процесі: питання теорії та методології / Ю. О. Гурджі // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10hyotim.pdf>
2. Тітко І. А. Механізм забезпечення реалізації приватного інтересу у кримінальному процесі / І. А. Тітко // Порівняльно-аналітичне право. – № 3. – 2017. – С. 230-233.
3. Гусаров В. М. Особливості процесуального положення потерпілого при перегляді судових рішень в апеляційному порядку / В. М. Гусаров // Судова та слідча практика в Україні. Випуск 1. – 2016. – С. 78-82.
4. Kodeks postępowania karnego: ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555>
5. Тертишник В. М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини / В. М. Тертишник // Правова позиція. – № 2 (19). – 2017. – С. 128-137.

Ключові слова: потерпілий у кримінальному провадженні, кримінальна процесуальна активність, право на процесуальну комунікацію.

Ключевые слова: потерпевший в уголовном производстве, уголовная процессуальная активность, право на процессуальную коммуникацию.

Key words: victim in a criminal proceeding, criminal procedural activity, the right of procedural communication.

МУРЗАНОВСЬКА АЛІНА ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ЕВРИСТИЧНІ МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Зміна уявлень про зміст і роль сучасної юриспруденції, як зазначає Ю.М. Оборотов, багато в чому визначається розвитком її центральної ланки, якою виступає загальнотеоретична юриспруденція, яка стверджує сучасну методологію дослідження, виводить на зміни в категоріальному апараті юриспруденції [докладніше: 1, с. 3-7]. Крім того, загальнотеоретична юриспруденція постійно поповнює свій категоріальний апарат та інструментарій, саме вона використовує принципи юридизації для включення в свою дослідницьку сферу досягнень з інших сфер людського знання, наприклад, антропології, герменевтики, синергетики і т.п. і, таким чином, вона є не тільки не тільки дослідницькою сферою, а й сферою закріплення і подальшого затвердження юридизованих положень у всій системі юридичної науки (юриспруденції) [там само], що знаходить своє відображення і на галузевому рівні.

Загальновідомо, що вчення про евристичні методи вперше було розроблено і введено Сократом. Сьогодні існує самостійна наука – евристико, суттю якої є психологія творчого мислення, що й визначає основні евристичні принципи та методи наукових досліджень. Разом з тим вбачається, що такі методи наукового пізнання використовуються та мають застосовуватись як в правових дослідженнях загальнотеоретичного спрямування, так і в дослідженнях права на галузевому рівні [див., наприклад: 2, 3] – і кримінального процесуального права, зокрема.

Як зазначають О.Г. Данилян та О.П. Дзьобань, міжгалузевий фонд евристичних прийомів налічує близько 200 перевірених світовим досвідом рекомендацій щодо вдосконалення відомих або синтезу нових проектних рішень. Використання цих методів і прийомів допомагає вирішувати різні проблемні завдання, що виникають у науковій діяльності [4, с. 284].

На сьогодні в літературі існує не тільки різне розуміння сутності та поняття евристичних методів, а й визначення їх системи. Так, евристичні методи розглядаються як логічні прийоми та методичні правила наукового дослідження і винахідницької творчості, які здатні призводити до мети в умовах неповноти вихідної інформації та відсутності чіткої програми управління процесом вирішення завдання [5]; як сукупність правил, прийомів, способів, спрощень, що використовує дослідник при розв'язанні певного завдання на основі узагальнення свого власного досвіду [6]; і, головне, в юридичній науці – як система принципів і правил, які задають найбільш імовірнісні стратегії і тактики діяльності дослідника чи групи дослідників, стимулюючи їх

інтуїтивне мислення у процесі генерування та вирішення нових ідей і на цій основі істотно підвищують ефективність вирішення певного класу дослідницьких завдань [4, с. 283]; або як креативний спосіб отримання інформації, та спосіб пошуку, виявлення, обробки та впорядкування системи закономірностей, механізмів, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів досудового розслідування для створення ідей, припущень стосовно сутності злочину або окремих обставин події, яка має ознаки злочину [3, с. 171].

До системи евристичних методів відносять: метод інтуїції, метод евристичних питань, метод багатовимірних матриць, метод вільних асоціацій, метод інверсії, метод уявного (мислительного) експерименту, метод мозкового штурму, метод експертних оцінок [4, с. 284-288]; мозковий штурм, синектику; колективний пошук оригінальної ідеї, евристичні питання, багатовимірні матриці, інверсію, організовані стратегії [3, с. 171].

І тут слід підкреслити, що як би не була визначена така система евристичних методів, вона залишається відкритою, а отже – може бути змінена шляхом доповнення її новими евристичними методами, після того, як відбудеться їх юридизація.

В правовій літературі також виділяють певні етапи процесу вирішення завдань за допомогою евристичних методів [4, с. 284], до яких віднесено: постановка творчого завдання; вибір відповідних прийомів на основі аналізу недоліків і дефектів прототипу (прототип – найбільш близький за технічною сутністю (за змістом) і за ефектом, що досягається, аналог передбачуваного результату і протиріч його розвитку; перетворення прототипу за допомогою вибраних прийомів і формування кількох нових рішень; аналіз нових рішень щодо їх практичної здійсненності і ступеня ефективності використання.

Можна погодитись з думкою, що евристичні методи не гарантують вирішення складних завдань у кримінальному провадженні, однак без них процес прийняття процесуальних рішень буде утрудненим або іноді й зовсім неможливим [3, с. 171], але тут мова йде про пізнання безпосередньо у кримінальному процесі, тоді як евристичні методи мають застосовуватись і як методи наукових досліджень проблем кримінального процесуального права, тобто як складові методології кримінально-процесуальної науки.

Тут важливо звернути увагу на те, що було підкреслено в літературі [4, с. 284], що найбільший ефект застосування евристичних методів досягається тоді, коли ці методи спрямовані на відкриття нових причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей, загальних ознак вирішення цілого класу наукових завдань, в основі яких лежать ще не відомі суб'єкту відносини між певними компонентами досліджуваних конкретних ситуацій.

Таким чином, застосування системи евристичних методів в науковому пізнанні питань кримінального процесуального права також дозволить, як це визначено для правових досліджень в цілому [4, с. 284], забезпечити виявлення, обробку й упорядкування системи закономір-

ностей, механізмів і отримання нового завдання та цілеспрямованих способів діяльності. Таке забезпечення уможливорюється на основі узагальнення колишнього досвіду та випереджуючого відображення моделей майбутнього з метою вирішення поставленого наукового завдання найбільш ефективно.

На жаль, в наукових дослідженнях кримінального процесу практично не згадується про такі методи дослідження, а йдеться здебільшого про визначення евристичних можливостей окремих методів, що є доволі доречним, проте, методологія кримінально-процесуальної науки має бути доповнена також визначенням та застосуванням саме системи евристичних методів наукового пізнання кримінального процесуального права.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю.М. Передмова: формування синтагми загальнотеоретичної юриспруденції. В кн.: Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2019. – 420 с.
2. Дзебань А.П. Общеметодологические и эвристические аспекты современных цивилистических исследований / А.П. Дзебань В.Л. Яроцкий // Методология исследования проблем цивилистики: сб. ст. посвящ. памяти А.А. Пушкина / под. ред. Ю.М. Жорнокуя и С.А. Слипченко. – Харьков : Право, 2017. – С. 176-205.
3. Користін О., Цільмак О. Евристичні методи побудови та перевірки криміналістичних версій // Публічне право. – 2015. – № 3 (19). – С. 170-179.
4. Данилян О.Г. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данилян, О.П. Дзебань. – Харків : Право, 2017. – 448 с.
5. Евристичні методи. URL: <http://it.словник.укр/index.php/>
6. Суть евристичних методів пізнання та їх роль в економічних дослідженнях. URL: <http://library.if.ua/book/25/1769>

Ключові слова: наукове пізнання, методологія, система методів, метод, евристичний метод.

Ключевые слова: научное познание, методология, система методов, метод, эвристический метод.

Key words: scientific knowledge, methodology, system of methods, method, heurism.

ПОЖАР ВАДИМ ГЕОРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО НОВЕЛ ПРАКТИКИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ефективність судово-правової реформи в Україні вимагає побудови такої системи перегляду судових рішень, яка б не допускала набрання законної сили незаконними та необґрунтованими вироками та ухвалами суду. Правосуддя за своєю сутністю не було би правосуддям, якби закон не надавав можливості зацікавленим учасникам судового провадження оскаржувати судового рішення та виправлення можливої судової помилки ще до того, як рішення набрало законної сили та почато його виконання. На сьогодні діючий КПК України передбачає таку форму перевірки судових рішень, які не набрали законної сили – це апеляційне провадження.

Слід зазначити, що практика апеляційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні це «живий» інструмент тлумачення діючого кримінального процесуального законодавства України, яка постійно змінюється та корелюється в залежності від різних факторів, часом від об'єктивних обставин розвитку певних суспільних відносин, а часом від різних суб'єктивних факторів, які обумовлені певними особистими, політичними чинниками, тощо.

Право особи на апеляційне оскарження спрямовано насамперед на реалізацію права на справедливий суд гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Забезпечення такого права є однією з важливих гарантій ухвалення правосудного рішення у кримінальному провадженні.

Відповідно до вимог ст. 24 КПК України кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого, а також на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується його прав, свобод, законних інтересів, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Свобода оскарження як загальна умова апеляційного оскарження пов'язана із суб'єктивним правом особи подати скаргу, якщо, на її думку, винесене рішення стосується її інтересів.

У ст. 393 КПК України, що передбачає коло осіб, які мають право на апеляційне оскарження передбачено право на подання апеляційної скарги іншими особами, прав, свобод чи інтересів яких, стосується оскаржуване судово рішення, проте у ст. 394 «інших осіб» не передбачено, з чого можна зробити висновок про відсутність у таких осіб права на апеляційне оскарження вироків на підставі угод.

Цікавою з точки зору тлумачення зазначених положень КПК України є правова позиція Верховного Суду України, сформована у Постанові

№ 5-347кп15 від 03.03.2016 р. [1], а саме: особа, яка за нормами КПК України не наділена правом апеляційного оскарження вироку має право на таке оскарження, якщо вироком вирішено питання щодо її прав.

Суд виходив з положень Конституції України, яка має найвищу юридичну силу та гарантує реалізацію права на оскарження у більш широкому розумінні, ніж у главі 31 КПК, кореспондується із положеннями статті 24 КПК й розширює коло учасників судового процесу, яким забезпечується конституційне право на оскарження судових рішень.

Офіційне тлумачення цих конституційних положень здійснювалось Конституційним Судом України, який у цілій низці своїх рішень висловив правову позицію щодо права на оскарження судових рішень та доступу до правосуддя, згідно з якою кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку; суд не може відмовити у правосудді, якщо особа вважає, що її права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод; відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке, згідно зі статтею 64 Конституції України, не може бути обмежене (пункти 1, 2 резолютивної частини Рішення від 25 грудня 1997 року № 9-зп, абзац 7 пункт 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11 – рп/2012) [2, 3]. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина (абзац 3 підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007) [4].

Наведене, на думку ВСУ, переконує у тому, що відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому статтею 394 КПК України, за умови, що судові рішення стосується їх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою у доступі до правосуддя та звернення до суду вищої інстанції, що передбачено частиною другою статті 24 КПК України.

Як зазначив ВСУ виходячи із зазначених положень, стосовно розглядуваної справи, ключовим є з'ясування, чи насправді вирок стосується інтересів іншої особи тією мірою, що надає останньому, згідно із частиною другою статті 24 КПК, право оскаржити його до вищих судових інстанцій. І дійсно, такий висновок ВСУ по своїй сутті відповідає конституційним положенням, які забезпечують свободу оскарження судових рішень, проте є певні суперечності з діючим КПК України.

Так, на мою думку, ВСУ невірно трактує норму ч. 2 ст. 24 КПК України та підміняє поняття «особа, яка не брала участь у судовому розгляді» тобто така, що була присутня у судовому засіданні, на «особу, інтересів якої стосується судові рішення».

По суті, вказана норма в нині чинній редакції, гарантує право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня *всім учасникам судового провадження*,

незалежно від того, чи брали вони участь у судовому розгляді. Вона не розповсюджується на всіх осіб, інтересів якої стосується судове рішення, що суперечить нормам Конституції України та обмежує свободу оскарження судових рішень. Така ситуація вимагає виправлення на законодавчому рівні, тому пропонуємо наступну редакцію норми ч. 2 ст. 24 КПК України:

«Гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи є така особа учасником кримінального провадження та чи брала така особа участь у судовому розгляді».

Відповідно ст. 394 КПК необхідно доповнити ч. 4 у такій редакції:

«Вирок суду першої інстанції на підставі угоди може бути оскаржене іншою особою, прав, свобод чи інтересів якої він стосується, в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи була така особа учасником кримінального провадження та чи брала така особа участь у судовому розгляді, за умови обґрунтування цією особою того, що вирок стосується його прав, свобод чи інтересів».

Отже, завдяки такій редакції норм ст. 24 та 394 КПК України, будь-яка особа зможе оскаржити будь-який вирок суду, якщо такий вирок буде стосуватися прав, свобод та зачіпати її законні інтереси, що в свою чергу сприятиме реалізації конституційних положень свободи оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури:

1. Постанова Верховного Суду України № 5-347кц15 від 03.03.2016 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS160249.html
2. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>
3. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v011p710-12>
4. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va11p710-07>

Ключові слова: апеляційне провадження, апеляція, свобода оскарження судових рішень, доступ до правосуддя.

Ключевые слова: апелляционное производство, апелляция, свобода обжалования судебных решений, доступ к правосудию.

Key words: appeal proceedings, appeal, freedom of appeal, access to justice.

СТЕПАНЕНКО АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ПЕРЕГЛЯД ВИРОКУ: ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на перегляд судового рішення є одним з фундаментальних прав людини, що передбачено ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Зокрема визначено, що кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного його вироку. Особливо гостро стає питання перегляду ухваленого рішення стає для особи, якій було призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Не дивлячись на відносну новизну такого виду покарання для України, як заміна смертній карі (починаючи з 22 лютого 2000 року [1]), за даними громадської правозахисної групи «Донецький Меморіал» [2] на 1 січня 2018 року в Україні утримуються 1 572 особи, засуджених до довічного позбавлення волі. При чому, якщо зіставити з даними щодо загальної кількості осіб, що знаходяться в місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої служби України, що на 1 січня 2018 року складає 57 100 осіб, то виходить, що 2,75% від цього числа складають особи, засуджені до довічного позбавлення волі, або 3,73 на 100 тис. населення України.

В той же час серед інших країн-членів Ради Європи показники дуже варіюються. Згідно останнього дослідження (станом на 2018 рік) підготовленого дослідниками Лозаннського університету (SPACE I – 2018) показники щодо загальної кількості осіб, що були засудженні до позбавлення волі, кількості осіб засуджених до довічного позбавлення волі та їх відношення у *Германії* складають – 50 328, 1 831 та 3,63%; *Італії* – 37 724, 1 727 та 4,57%; *Польщі* – 66 137, 397 та 0,6%; *Румунії* – 21 072, 161 та 0,76%; *Молдови* – 6 294, 123 та 1,95%; *Англії та Уельсі* – 74 803, 7 427 та 9,93% відповідно [3, с. 46-47]. Дані щодо Франції та Росії у цьому документі є неповними (а відносно Туреччини взагалі відсутні), проте відповідно до даних іншого дослідження за 2016 рік, вони складали для *Франції* – 489 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі або 0,9% від усієї кількості осіб, що були засудженні до позбавлення волі; для *Росії* – 1 766 або 0,4%; *Туреччини* – 7 303 або 6,0% відповідно [4, с. 6].

Таким чином, показники України, щодо абсолютної кількості осіб, що відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі приблизно відповідають показникам *Германії*, *Італії* та *Росії*, в той же час щодо відносної кількості таких осіб, то вони є меншими від *Германії* та *Італії*, та меншими від показників *Туреччини* і *Англії та Уельсу*, де останні є лідерами Європи за цими значеннями. Одночасно з цим, українські показники є вищими за показники більшості сусідів (як у

абсолютному, так і у відносному значенні), що свідчить про нагальну необхідність зміни державної політики у сфері призначення даного виду покарання. Крім того, на проблемність даної сфери, навіть у більшій мірі, вказують невтішні цифри щодо кількості осіб, які були звільнені від відбування такого покарання. Наразі відомо лише про один випадок звільнення особи від відбування довічного позбавлення волі – щодо Любові Кушинської, яка відбула в місцях позбавлення волі 27 років і 9 місяців [5].

Законодавчо можливість звільнення особи, засудженої до довічного позбавлення волі передбачена ч. 2 ст. 87 Кримінального кодексу України, якою передбачено можливість помилування такої особи, шляхом заміни призначеного судом покарання на позбавлення волі на строк не менше 25 років. В той же час, процедура помилування президентом передбачена Указом Президента України № 223/2015 від 21 квітня 2015 року, зокрема в ній встановлено, що помилування особи, засудженої до довічного позбавлення волі, можливо за двох умов: 1) відбуття особою не менше 20 років призначеного покарання, та 2) подання відповідного клопотання такою особою, її захисником чи членом сім'ї, близьким родичем. Також п. 5 указу встановлюється, що «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин». При чому, нормативним актом не роз'яснюються положення того, що можна вважати винятковими випадками та надзвичайними обставинами, та не визначено, що саме повинна вчинити особа, що відбуває покарання, для того, щоб отримати президентське помилування.

Така невизначеність стала однією з причин визнання Великою палатою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) порушенням Україною ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЕКПЛ) у справі *Petukhov v. Ukraine* (No. 2). Зокрема в § 173 та 174 ЄСПЛ вказав на нечіткість підстав для помилування у вигляді «виключного випадку» та «надзвичайних обставин», і відсутності зв'язку з іншими пенологічними підставами для позбавлення особи волі, що призводить до відсутності розуміння з боку таких осіб з самого початку, які саме дії вони повинні вчинити для їх звільнення та за яких умов. Більше того, ЄСПЛ підкреслив нечіткість процедури президентського помилування, як в частині визначення початкової точки відліку 20-річного терміну відбування покарання (§ 176), так і в частині відсутності необхідності обґрунтування прийнятих рішень чи можливості здійснення судового перегляду таких вироків (§ 179). У підсумку ЄСПЛ було констатовано, що така процедура є «сучасним еквівалентом королівської прерогативи помилування, що скоріше базується на принципі гуманності, а не на механізмі перегляду ситуації ув'язненого, що ґрунтується на пенологічних основах і належних процесуальних гарантіях» (§ 181). Дані доводи змусили ЄСПЛ визнати порушення ст. 3 ЕКПЛ Украї-

ною в частині неможливості зменшення тривалості довічного позбавлення волі заявника [6].

Потрібно зазначити, що ЄСПЛ у своїй практиці виходить з низки вимог, що висувуються до держав-учасниць, при призначенні довічного позбавлення волі. Так, ЄСПЛ визнає широку свободу розсуду держав у частині визначення мір та заходів, що мають бути застосовані, чи виконані, щоб надати змогу засудженому до довічного позбавлення волі реабілітуватися, та отримати право на звільнення [7, § 100]. Разом з тим, ЄСПЛ було встановлено, що сам факт призначення особі покарання у вигляді довічного позбавлення волі не є порушенням ст. 3 ЄКПЛ сам по собі, проте такій особі має бути забезпечено право на перегляд призначеного покарання, що має відповідати певним принципам або вимогам.

Такі принципи (вимоги) включають в себе 1) принцип законності, що передбачає наявність чітких та зрозумілих правил, що мають бути закріплені у національному законодавстві, 2) принцип оцінки пенологічних підстав для тривалого позбавлення волі, на підставі об'єктивних та усталених критеріїв, 3) вимога здійснення перегляду покарання не пізніше ніж через 25 років з дня призначення та після періодичного перегляду, 4) принцип наявності процесуальних гарантій щодо надання причин відмови у звільненні особи, та 5) принцип судового або адміністративного перегляду [6, § 168, 178; 7, § 99-100].

Таким чином, невтішна ситуація у сфері призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, як на кількісному, так і на якісному рівнях вимагає встановлення механізму перегляду призначеного покарання та забезпечення чіткої процедури, що де-юре та де-факто надає можливість звільнення від відбування довічного позбавлення волі, з врахуванням принципів встановлених ЄСПЛ.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1483-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1483-14> (дата звернення: 18.04.2019)
2. Кримінально-виконавча система України в 2017 році. Статистичний огляд. (фрагмент доповіді «Дотримання прав ув'язнених в Україні в 2017 році»). *«Донецький Меморіал»*. URL: http://ukrprison.org.ua/articles/1520330768_ (дата звернення: 16.04.2019)
3. Aebi, M. F., & Tiago, M. M. (2018). SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe. URL: http://wp.unil.ch/space/files/2019/04/FinalReportSPACEI2018_190402.pdf (дата звернення: 18.04.2019)
4. Alex Hewson, Emily Knight. Bromley Briefings Prison Factfile. Autumn 2018. *Prison Reform Trust*. URL: <http://www.prisonreformtrust.org.uk/Portals/0/Documents/Bromley%20Briefings/Autumn%202018%20Factfile.pdf> (дата звернення: 18.04.2019)

5. Після помилювання звільнили вперше засуджену в Україні до довічного покарання жінку. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29156481.html> (дата звернення: 19.04.2019)
6. Petukhov v. Ukraine (No. 2) [GC], Judgment of 12 March 2019, Application no. 41216/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703> (дата звернення: 19.04.2019)
7. Murray v the Netherlands [GC], Judgment of 26 April 2016, Application no. 10511/10. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 19.04.2019)

Ключові слова: довічне позбавлення волі без права на досрочне звільнення, довічне позбавлення волі, право на перегляд вироку, ЄСПЛ, нелюдське поводження.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, пожизненное лишение свободы без права на досрочное освобождение, право на пересмотр приговора, ЕСПЧ, бесчеловечное обращение.

Key words: a whole-life sentence, life imprisonment, right to review sentence, ECHR, inhuman treatment.

ТОРБАС ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПІДСТАВ ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Відповідно до ст. 2 КПК України, до основних завдань кримінального провадження відносяться захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Очевидно, що виконання вказаних завдань в першу чергу покладатиметься саме на уповноважених представників правоохоронних органів, які через виконання покладених на них обов'язків забезпечують реалізацію прав та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. Поряд з цим однією з ключових вимог, яка гарантує виконання зазначених завдань, являється чіткість законодавства, яке має бути неухильно дотримане на всіх етапах здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Складно очікувати єдиної правозастосовчої практики в тому випадку, коли одне правове положення може мати декілька тлумачень, або коли питання кримінального провадження

взагалі не регулюються нормами чинного кримінального процесуального законодавства. При цьому слід констатувати, що таких положень чинний КПК має достатньо багато. В якості прикладу можна проаналізувати такий вид негласних слідчих (розшукових) дій, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Вказаний вид НСРД регулюється ст. 267 КПК. При цьому дане положення КПК встановлює вичерпний перелік підстав, за яких може відбутися таке обстеження у кримінальному провадженні. Так, слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшукуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи. Проте саме таке формулювання викликає низку запитань.

Перш за все необхідно звернути увагу на суб'єкта проведення даної НСРД. Відповідно до ст. 267 КПК, саме слідчий має право обстежувати публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи. Очевидно, що дане положення суперечить ч. 6 ст. 246 КПК, де зазначено, що негласні слідчі (розшукові) дії має право проводити не лише слідчий, а і оперативні підрозділи (за дорученням). Враховуючи специфіку даної процесуальної дії, складність її проведення та необхідну наявність низки специфічних вмінь та навичок, обмеження суб'єктного складу обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи лише слідчим являється необґрунтованим. Тому в даному випадку більш доцільним буде наступне формулювання ч. 1 ст. 267 КПК: «Слідчий або за його дорученням уповноважений оперативний підрозділ має право обстежити...».

Повертаючись до питання підстав обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, необхідно звернути увагу на певну неточність у формулюванні законодавця. Як показує практика, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи дуже часто проводиться у комплексі з іншою негласною слідчою (розшуковою) дією – аудіо-, відеоконтроль особи і фактично являється допоміжною процесуальною дією. Дійсно, з метою здійснення аудіо-, відеоконтролю в першу чергу необхідно встановити відповідні технічні пристрої, які дозволять такий контроль проводити. Саме тому законодавцем в п. 5 ч. 1 ст. 267 КПК передбачив, що обстеження може відбуватися з метою встановлення технічних засобів. Проте в КПК не ведеться мова про кінцевий етап проведення таких процесуальних дій, а саме про вилучення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю з публічно недоступних місць. Очевидно, що лишати такі технічні засоби в житлі чи іншому володіння особи не можна, адже, по-перше, вони в подальшому можуть бути виявлені власником такого житла чи іншого

володіння особи, що ставить під сумнів режим таємності проведення відповідних процесуальних дій, і по-друге – такі технічні засоби мають певну вартість, яка в подальшому повинна бути відшкодована. Крім того, невилучення таких технічних засобів ускладнює або взагалі унеможливує проведення наступних обстежень публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

В такому випадку очевидним буде висновок, що після закінчення аудіо-, відеоконтролю в обов'язковому порядку має бути здійснено вилучення відповідних технічних засобів. Проте законодавець в ст. 267 КПК вказує, що обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи може відбуватися лише з метою встановлення технічних засобів, щодо вилучення нічого не зазначено. Очевидно, що негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою вилучення таких технічних засобів без ухвали слідчого судді відбуватися не може. Проте і підстав для винесення ухвали слідчим суддею для повторного обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи також немає, адже така підстава, як вилучення технічних засобів контролю, чинним КПК не передбачена.

Тому можна зробити висновок, що положення ст. 267 КПК потребують уточнення, а п. 5 ч. 1 ст. 267 КПК необхідно викласти у наступній редакції: «5) встановлення та вилучення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи». Така зміна дозволить уникнути можливого порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Ключові слова: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, технічні засоби аудіо-, відеоконтролю.

Ключевые слова: обследование публично недоступных мест, жилища или иного владения лица, технические средства аудио-, видеоконтроля.

Key words: inspecting publicly inaccessible places, home or any possession of a person, technological devices for audio, video monitoring.

УСТИНОВА-БОЙЧЕНКО ГАННА МИКОЛАЇВНА

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кожній особі, яка зазнала шкоди від кримінального правопорушення Конституція гарантує відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди. Правова система України побудована таким чином, що надає можливість особі обирати не тільки спосіб захисту порушено-

го права, але й вид судочинства, у порядку якого буде відновлено справедливість.

Регламентація відшкодування шкоди знаходиться на стику галузей права: кримінального, цивільного, кримінально-процесуального та цивільно-процесуального.

Загальні положення відшкодування шкоди передбачені главою 82 ЦК України, яка конкретизує порядок відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення статтю 1177. Вказана норма визначає два способи відшкодування шкоди, а саме: 1) за рахунок Державного бюджету України, коли мова йде про завдання шкоди потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин або якщо вона є неплатоспроможною 2) відповідно до положень закону [1].

Порядок притягнення особи до кримінальної відповідальності визначається кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством. Проте відшкодування майнової, фізичної та моральної шкоди можливо лише за допомогою такого процесуального засобу, як позов. Відшкодувати завдану кримінальним правопорушенням шкоду потерпілій, цивільний позивач, територіальна громада та держава можуть тільки у тому випадку, коли звернуться під час розгляду кримінальної справи з позовною заявою або звернуться з такою вимогою у порядку цивільного судочинства.

Позов виступає невід'ємним структурним елементом форми захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права та є характерною ознакою процесуальної галузі.

Центральним інститутом цивільного процесуального права виступає позов, який є засобом порушення справи з метою відновлення порушеного права та виступає предметом дослідження та дискусій великої кількості науковців.

Кримінально-процесуальне законодавство визначає, що потерпілим від кримінального правопорушення може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано: а) моральну; б) фізичну; в) майнову шкоду; та юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано лише майнову шкоду. Натомість цивільним позивачем у кримінальному провадженні може виступати: фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнову та/або моральну шкоду; юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано лише майнову шкоду [2].

Однозначного та категоричного визначення терміну «позов» не існує, але в доктринальній науці сформувалися три основні точки зору з приводу поняття та суті позову. Першу підтримували К.Юдельсон, К.Комісаров, В.Семенов, Ю.Осіпов, М.Треушніков та інші, які наполягали на тому, що позов у цивільному процесуальному праві називається звернення до суду першої інстанції з вимогою про захист спірного цивільного суб'єктивного права або інтересу, що охороняється законом. Друга точка зору, обґрунтовує позов як категорію матеріального та

процесуального права. Прихильниками цієї теорії виступають такі вчені, як С.Абрамов, П.Єлісейкін, Д.Чечот, Н.Чечіна, М.Гурвіч та інші. Представники третьої точки зору: А.Клейман, А.Добровольський, С.Іванова, О.Мельников, Є.Пушкар, М.Штефан, В.Комаров, В.Тертишников, Ю.Червоний та інші вважають, що позов становить собою єдине поняття, яке одночасно має два аспекти – матеріально правовий та процесуально-правовий [3, с. 233-234].

Потерпіла від кримінального злочину особа має право обирати в порядку кримінального чи цивільного законодавства буде захищати порушене право.

Кримінально-процесуальне право не містить чіткої вказівки на форму, зміст та структуру цивільного позову, а відповідно до ч. 4 ст. 128 КПК України форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства [2].

Виступаючи засобом реалізації права особи на судовий захист, позов завжди розглядається як зміст вимоги. Проявом позову є позовна заява, яка виступає матеріально-правовою вимогою позивача до відповідача, про захист порушеного, оспорюваного, чи невизнаного права або законного інтересу, який здійснюється в у певній, визначеній законом, процесуальній формі [4, с. 271].

Позовна заява повинна містити реквізити, передбачені ст. 175 ЦПК України та відповідати вимогам п. 7 Постанови № 2 Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції», відповідно до яких позовна заява обов'язково подається в письмовій формі [5]

Потерпіла особа наділяється правом пред'явити позов в будь-який момент кримінального провадження до органу досудового розслідування або до суду, але до початку судового розгляду, що зумовлено необхідністю доказування підстав та розміру цивільно-правових вимог саме під час судового розгляду. Пред'явивши позов, особа набуває статусу цивільного позивача, а підозрюваний, обвинувачений набуває статусу цивільного відповідача оскільки він несе відповідальність за заподіяну ним матеріальну та моральну шкоду [2].

Особа, яка зазнала збитків від кримінального правопорушення має право обирати не тільки момент подання цивільного позову, але й вид судочинства, кожен з яких має певні переваги.

Розгляд цивільного позову в порядку кримінального провадження відбувається одночасно з встановленням та перевіркою обставин щодо скоєного кримінального правопорушення. Розгляд позову в порядку цивільного судочинства, як правило, відбувається вже після набрання законної сили вироком суду. При цьому позивач та суд, який буде розглядати цивільний позов, не будуть витрачати додатково сили для з'ясування обставин справи. Крім того, відповідно до цивільного процесуального законодавства особа звільняється від обов'язку доказувати преюдиціальні факти, тобто ті факти, які визначені судовим рішенням [5]. Таким чином, більшу частину фактичних обставин, які склада-

ють підставу позову, будуть вже встановлені вироком суду, про який потрібно буде вказати позивачу.

Цивільний позов можна розглядати як міжгалузевий інститут, який регулюється одночасно нормами кримінально-процесуального та цивільно-процесуального права, але норми цивільно-процесуального права застосовуються в більшій мірі, так як ця галузь права для нього виступає «материнським». Обираючи спосіб відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, потерпіла особа не зазнає суттєвих труднощів, але для зручності кримінально-процесуальне законодавство потребує введення норми, яка би визначала зміст та структуру цивільного позову, що подається в порядку кримінального провадження.

Список використаної літератури:

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.01.2019. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 16.04.2019)
3. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Голубева Н. Ю. Цивільний процес України : підруч. Київ : Істина, 2011. 536 с.
4. Комаров В. В., Луспеник Д. Д., Радченко П. І. Позовне провадження: монографія. Харків: Право, 2011. 552 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення 04.11.2018. URL: Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 16.04.2019)

Ключові слова: кримінальне судочинство, цивільне провадження, цивільний позов, відшкодування шкоди, позивач, міжгалузевий інститут, цивільний позивач, цивільний відповідач.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, гражданское судопроизводство, гражданский иск, возмещение вреда, истец, межотраслевой институт, гражданский ответчик.

Key words: criminal proceedings, civil proceedings, civil action, compensation for harm, claimant, interdisciplinary institute, civil claimant, civil defendant.

ШИЛІН ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України одним з завдань кримінального провадження встановлює дотримання належної правової процедури до кожного учасника кримінального прова-

дження. Однак, на жаль, в правозастосовній діяльності виникають деякі ситуації, які не дозволяють цього завдання досягти.

Стаття 30 Конституції України вказує, що кожному гарантується недоторканість житла чи іншого володіння. Ця конституційна заасада також закріплена у статті 13 Кримінального процесуального кодексу. Відповідно до неї не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК.

Обмеження права на недоторканість житла чи іншого володіння особи у демократичному суспільстві не допускається, за винятком випадків, коли втручання відбувається згідно із законом і є необхідним в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або прав і свобод інших осіб.

Частина 1 статті 235 Кримінального процесуального кодексу вказує на те, що ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

На практиці виникають такі ситуації, коли слідчі провадять обшук за однією ухвалою декілька разів. Так, слідчий слідчої групи СУ КР ГСУ ФР Міністерства доходів і зборів України проводив обшук на підприємстві на підставі ухвали слідчого судді 12.09.2014 р., не завершивши обшук у цю ж добу слідчий призупинив обшук та покинув територію підприємства. В подальшому, а саме: 13.09.2014 р., 15.09.2014 р., 16.09.2014 р., 17.09.2014 р., 18.09.2014 р., на підставі тієї ж ухвали слідчого судді про обшук, проведено ще п'ять обшуків на цьому ж самому підприємстві та за цією ж адресою з тих мотивів, що обшук не вдалося завершити в один день. Після проведення цього обшуку слідчий звернувся до слідчого судді з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна. Однак, слідчий суддя відмовив слідчому у задоволенні клопотання про арешт тимчасово вилученого майна з наступних підстав. Відповідно до ч. 1 ст. 235 КПК України, ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз. Зазначена норма закону закладена у зміст КПК України з метою усунення можливих порушень прав та законних інтересів осіб, у яких проводиться обшук. Закон особливо підкреслює, що ухвала надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз, а тому є неприпустимим проведення на підставі однієї ухвали слідчого судді декількох обшуків (декількох проникнень), у тому числі й продовження обшуку одного і того самого об'єкта, оскільки відповідний обшук вважатиметься таким, який проведено без дозволу та судового контролю з боку суду.

Слідством проведено обшуки на території товариства 12.09.2014 р., 13.09.2014 р., 15.09.2014 р., 16.09.2014 р., 17.09.2014 р., 18.09.2014 р. Вилучення речей та документів, про арешт яких ставиться питання, проведено в дні, наступні після проведення першого обшуку. Тобто вилучен-

ня речей проведено під час обшуку, дозвіл на який не надавався слідчим суддею, а, отже, вказані речі не можуть мати у цьому кримінальному провадженні статус допустимих речових доказів та не підлягають арешту в порядку ст. ст. 167, 170 КПК України [1].

Ще одним яскравим прикладом є ухвала слідчого судді Дарницького району м. Києва від 21.09.2019 р., в якій суддя зазначив наступне – згідно протоколу обшуку від 02.08.2018, під час вчинення відповідної процесуальної дії слідчим була оголошена перерва, слідча дія була відновлена наступного дня в 16.00 год. Слідчий суддя вважає дії слідчого такими, що не узгоджуються з вимогами кримінального процесуального закону, оскільки проникнення до приміщення на підставі ухвали слідчого судді можливо лише один раз, виходячи з наступного. Проникнення у контексті обшуку означає потрапляння всередину житла чи іншого володіння особи і в кримінально-процесуальній діяльності пов'язане з подальшим проведенням певних процесуальних дій, а тому у разі залишення (виходу) за межі житла чи іншого володіння особи проникнення слід вважати закінченим, і для продовження обшуку необхідно отримати нову ухвалу слідчого судді. За нормами КПК у чинній редакції у разі залишення особою, яка проводить обшук, обшукуваного житла чи іншого володіння особи, продовжувати обшук на підставі тієї самої ухвали слідчого судді неправомірно [2].

Таким чином можна дійти висновку, що у разі залишення слідчим чи прокурором, що проводять обшук, житла чи іншого володіння особи продовжувати обшук на підставі тієї ж ухвали слідчого судді незаконно. Якщо у слідчого чи прокурора виникне потреба провести повторний обшук в тому самому житлі чи іншому володінні особи, вони повинні знову звернутися до клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді та отримати нову ухвалу.

Ще одним найчастішим порушенням з боку правоохоронців є те, що після надання особі, у якій проведено обшук другого примірника протоколу обшуку, їй не вручається саме відеозапис обшуку.

Ч. 2 ст. 104 КПК передбачає, що запис, здійснений за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим, прокурором обшуку, є невід'ємним додатком до протоколу. Дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані у записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні.

Ч. 9 ст. 236 КПК встановлює, що другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

Однак, слідчі та прокурори не дотримуються вказівок закону в цій частині. Ми вважаємо, що у разі відмови слідчого чи прокурора надати відеозапис обшуку разом з другим примірником протоколу обшуку необхідно звертатися до слідчого судді зі скаргою про зобов'язання надати цей відеозапис.

Список використаної літератури:

1. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 13.10.2014 р. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41798446>
2. Ухвала Дарницького району м. Києва від 21.09.2019 р. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77738726>

Ключові слова: слідчі дії, обшук, слідчий суддя, ухвала про проведення обшуку.

Ключевые слова: следственные действия, обыск, следственный судья, определение о проведении обыска.

Key words: investigative actions, search, investigating judge, search determination.

ЮРКО СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Черкаський факультет, завідувач кафедри загально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ВІЛЬНИЙ ВИБІР ЗАХИСНИКА

Сучасне внутрішньодержавне і міжнародне право дедалі більше орієнтується на людину, стаючи все більш антропоцентричним, що зокрема проявляється в постійному розвитку правового інституту прав людини. На теперішній час сфера прав людини є розвинутою системою принципів і норм, які досить детально визначають міжнародні стандарти у цій галузі. Нині основне завдання полягає в забезпеченні втілення цих стандартів на практиці. З вирішенням саме цього завдання ситуація далеко не найкраща. На початку ХХІ ст. лише третину держав (із великими застереженнями) можна віднести до категорії демократичних.

Певні проблеми із забезпеченням прав людини є і в Україні. У доповіді Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами в Україні, за період з 16 лютого до 15 травня 2018 року зазначено, що ситуація з правами людини в Україні порівняно з попереднім звітним періодом залишилась в основному без змін – що само по собі викликає стурбованість [1]. Станом на 1 січня 2018 року на розгляді ЄСПЛ перебувало приблизно 7100 скарг проти України, що є четвертим показником серед країн-членів Ради Європи (в першій трійці – Туреччина, Росія та Румунія).

Упродовж 2017 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло більше 25 тис. звернень. До основних категорій заявників належать адвокати, засуджені, обвинувачені, а також внутрішні переселенці та пенсіонери [2]. У зв'язку з тим, що значна кількість заяв і скарг до Уповноваженого надходить саме від учасників кримінального провадження на боці захисту, хотілося б зупинитися на деяких проблемах забезпечення права на захист.

Практика застосування КПК України демонструє численні порушення базових складових права на захист. КПК України 2012 року, без сумніву, містить низку позитивних положень, покликаних сприяти максимально повному забезпеченню права особи на захист від кримінального переслідування. Однак повністю вирішити цю проблему, на жаль, не вдалося, оскільки деякі норми КПК потребують суттєвого доопрацювання.

Так, зокрема, відповідно до ст. 59 Конституції України кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [3]. Право на вільний вибір захисника у кримінальному процесі реалізується шляхом укладання договору про правову допомогу або дорученням Центру з надання безоплатної правової допомоги (далі – БПД). В останньому випадку таке право забезпечується далеко не завжди.

Відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 49 КПК України за наявності, передбачених законом підстав слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом [4].

Згідно ст. 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» у разі звернення особи про надання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги БПД зобов'язаний протягом десяти днів з дня надходження звернення прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги [5]. Після прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги БПД призначає адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, враховуючи його спеціалізацію, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат бере участь.

Зазначена вище процедура залучення захисника породжує порушення права особи на вільний вибір захисника своїх прав, оскільки ст. 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» не передбачає врахування думки підзахисного чи його законних представників при виборі адвоката. Фактично керівник БПД, будучи державним службовцем визначає на власний розсуд, хто з адвокатів, які уклали за наслідками конкурсу договір, буде надавати захист від державного обвинувачення. ЄСПЛ з цього приводу у справі «Кроїссант проти Німеччини», звертає увагу, що при призначенні захисника національні органи повинні прислухатися до побажань обвинуваченого щодо кандидатури захисника в усіх випадках.

На наш погляд відповідні норми ст. 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» потребують доповнень в частині обставин, що підлягають врахуванню при виборі захисника за призначенням, оскільки право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду.

Список використаної літератури:

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf
2. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua>
3. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Кримінально-процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 // Офіційний вісник України – 2012 – № 37. – Ст. 1370.
5. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2.06.2011 // Голос України від 08.07.2011. – № 122.
6. European Court of Human Rights – case of Croissant v. Germany (1992) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legislationline.org>

Ключові слова: захисник, адвокат, безоплатно вторинна правова допомога, кримінальне провадження, право на захист.

Ключевые слова: защитник, адвокат, безвозмездно вторичная правовая помощь, уголовное производство, право на защиту.

Key words: counsel, lawyer, free secondary legal aid, criminal proceedings, right to protection.

ДРІШЛЮК КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального процесу

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОБШУКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ ОНОВЛЕНИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ

Із набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 року було істотно оновлено нормативну регламентацію порядку надання слідчим суддею дозволів на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а також процесуального порядку виконання

відповідної ухвали, які потягли за собою: розширення предмету доказування при вирішенні слідчим суддею питання про надання дозволу на проведення обшуку; вирішення низки питань, що стосуються забезпечення прав осіб, у житлі чи іншому володінні яких проводиться обшук на правову допомогу при його проведенні.

Ці та інші новели КПК України стали важливим кроком на шляху до комплексного вирішення питання про забезпечення можливості особи, у житлі чи володінні якої проводиться обшук користуватися правовою допомогою адвоката.

Вказана новелізація стосується, передусім, унормування аспекту, що стосується допуску адвоката до місця проведення обшуку з метою надання особі правової допомоги. У ч. 1 ст. 236 КПК України у первісній редакції містилося лише загальне положення відповідно до якого, для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. Таке диспозитивне нормативно-правове регулювання участі адвоката-захисника у проведенні обшуку часто ставало правовою підставою для відмови адвокату у допуску до місця проведення слідчої (розшукової) дії. Чинною ж редакцію КПК України встановлено імперативний обов'язок слідчого, прокурора, іншої службової особи допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України.

В цьому ключі виникають одразу декілька проблемних питань теоретичного та практичного характеру. По-перше, це алгоритм дій адвоката-захисника у разі, якщо особи, що проводять обшук все ж перешкоджають адвокату у реалізації своїх повноважень. В цьому випадку адвокату слід за допомогою усіх можливих засобів здійснити фіксацію такого недопуску. Це має неабияке значення під час вирішення у судовому провадженні питання щодо допустимості доказів, отриманих під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії, адже тягар доказування факту недопуску покладається саме на адвоката, що впливає із приписів п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України.

Дії, пов'язані із перешкоджанням адвокату у наданні правової допомоги підозрюваному або іншій особі, у житлі якої проводиться обшук можуть складати об'єктивну сторону складу злочинів, передбачених ст. ст. 397, 374 Кримінального кодексу України. Тому доцільним у таких випадках є також і виклик співробітників органів Національної поліції з метою подання відповідної заяви про вчинення кримінального правопорушення для подальшого внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У ч. 1 ст. 236 КПК України мова йде про можливість допуску адвоката, повноваження якого підтверджені відповідно до ст. 50 КПК України, тобто свідцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, а також ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової

допомоги. У разі, якщо особа терміново запрошує адвоката для надання правової допомоги під час здійснення у житлі обшуку, письмовий договір на цьому етапі може бути ще не укладений. Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], договір про надання правової допомоги може вчинятися в усній формі, якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим. Отже, в такому випадку адвокат має бути допущений до участі у слідчій дії за умови пред'явлення свідоцтва про права заняття адвокатською діяльністю.

Перед початком обшуку, адвокат має ретельно ознайомитись із змістом ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи задля перевірки строку дії ухвали (не може перевищувати місяця з дня постановлення), об'єму обшуку (усього житла чи іншого володіння особи або лише його частини), суб'єкту обшуку (не виключно, що житло, указане в ухвалі на час її виконання є власністю іншої фізичної особи або місцезнаходженням іншої юридичної особи). Адвокату слід переконатися в тому, що обшук проводиться належним суб'єктом. Так, наприклад, на практиці непоодинокими є випадки, коли оперативні працівники прибувають до житла особи для виконання ухвали про обшук без письмового доручення слідчого, прокурора на його проведення.

Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України обшук проводиться за обов'язкової участі не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Тому, адвокату слід вжити заходів для встановлення особи понятих, пересвідчитись чи не відносяться ці особи до тих, що не можуть бути понятими відповідно до закону (потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження), а також неповнолітніми.

Слід зазначити, що тактика адвоката-захисника в розглядуваному ключі не обмежується діяльністю безпосередньо під час проведення обшуку, а включає в себе також і ознайомлення із доказами, на підставі яких слідчим суддею надано ухвалу про дозвіл на обшук житла або іншого володіння особи на їх дослідження на предмет допустимості.. Потенційну успішність такої роботи підтверджує позитивна судово практика у цьому ключі. Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 05 лютого 2019 року Суд зробив висновок про те, що він «наділений повноваженнями досліджувати усі обставини, які можуть вплинути на його висновок про допустимість доказів, у тому числі і обґрунтованість ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування» [2].

Таким чином, тактичні аспекти діяльності адвоката –захисника із надання правової допомоги особам, у житлі чи іншому володінні яких проводиться обшук являють собою складну розумово-аналітичну роботу, що проводиться як під час здійснення обшуку з метою

з'ясування правових підстав його проведення, так і після його проведення на предмет вивчення правових можливостей для подальшого подання клопотань про визнання доказів, отриманих за його результатами недопустимими.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n217>
2. Постанова Верховного Суду від 05 лютого 2019 року, судова справа 754/12820/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79883011>

Ключові слова: слідчий суддя, обшук, захист, житло чи інше володіння особи, допустимість доказів.

Ключевые слова: следственный судья, обыск, защита, жилье или другое владение лица, допустимость доказательств.

Key words: investigative judge, search, defense, home or other possession of a person, admissibility of evidence.

МАЛАХОВА ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розширення основ змагальності у кримінальному провадженні є один із пріоритетних напрямків реформування кримінального процесуального законодавства України. Проте досить суперечливими видають новели Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VII [2], щодо порядку залучення експерта під час досудового розслідування.

За чинною редакцією ч. 1 ст. 243 КПК України експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. Таким чином, сторона захисту позбавлена права самостійно залучати експерта на договірній основі. Доцільності внесених таких змін не вбачаємо. Погоджуємося з О. Калужною, що: «з аналізу усіх норм ст. 244 КПК видно, що віддаючи проведення експертизи на судовий контроль, законодавець не наділив слідчого суддю повноваженнями і необхідним ресурсом інформації для перевірки факту – може чи не може судова експертиза, про яку клопоче сторона процесу, бути спосо-

бом зловживання процесуальним правом для затягування строків досудового розслідування» [3].

Окрім того, Закон України від 03.10.2017 № 2147-VII вніс зміни до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої лише державні спеціалізовані установи можуть здійснювати судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні. Слушно з цього приводу зазначають І.В. Гловюк та О.О. Торбас, що: «отже, законодавець унеможливив здійснення певних експертиз, які не проводять у державних експертних установах, і учасники кримінального провадження вже не матимуть змоги звернутися до інших експертів, що можна розцінювати як суттєве обмеження їхніх прав» [4, 100].

Звернемо увагу, що законодавець не зобов'язує повідомляти сторону провадження про звернення іншої сторони до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи. Так, відповідно до ч. 3 ст. 243 КПК України клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. Неповідомлення сторони кримінального провадження про звернення її опонентів з відповідним клопотанням позбавляє її право на подання доказів та доведенні їх переконливості перед судом щодо необхідності залучення експерта, переліку питань, поставлених перед експертом, компетентність та неупередженість експерта. Слушно з цього приводу вказує О.С. Старенький, що: «запропоновані законодавцем зміни до ст. ст. 243, 244 КПК України є необґрунтованими й такими, що не забезпечать належний рівень реалізації засади змагальності у кримінальному процесуальному доказуванні під час здійснення досудового розслідування» [5, 89].

Також на наш погляд не сприяє реалізації завдань кримінального провадження відсутність можливості оскаржувати ухвалу слідчого судді про відмову в задоволенні клопотання про залучення експерта.

На сьогодні зареєстрований проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності» № 8336 від 04.05.2018 року [6]. В Пояснювальній записці до даного законопроекту, слушно на наш погляд, вказується, що: «визначаючи, що в деяких випадках такий контроль дійсно потрібен, ватро зазначити, що доцільність участі слідчого судді в призначенні більшості експертиз на стадії досудового розслідування не обґрунтована. Більше того, це створює перевантаженість суддів і уповільнення здійснення досудового розслідування органами досудового розслідування. За приблизними оцінками мова йде про призначення щороку близько вісімсот тисяч експертиз в кримінальних провадженнях» [7].

Відповідно до вищевказаного законопроекту пропонується повернути право сторін кримінального провадження самостійно залучати експерта. При цьому проект передбачає доповнення ст. 244 КПК України частиною 10, відповідно до якої у разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження необхідно проведення почеркознавчої експертизи, лінгвістичної експертизи мовлення, експертизи відео-, звукозапису, економічної експертизи, товарознавчої експертизи (якщо вартість об'єкта товарознавчої експертизи в 200 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб) сторона обвинувачення звертається з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді. Таким чином, на наш погляд, слушно пропонується обмежити судовий контроль при призначенні експертизи у виняткових випадках, що пов'язані із обмеження конституційних прав і свобод осіб у кримінальному провадженні.

Вважаємо, що вищевказані пропозиції щодо реформування правового порядку залучення експерта сторонами кримінального провадження є необхідними задля забезпечення реалізації основ змагальності під час досудового розслідування. Проте проект Закону України № 8336 від 04.05.2018 року не вирішує інші проблемні питання призначення експертизи під час досудового розслідування, а тому існує потреба подальшого наукового дослідження для розробки варіантів законодавчих новел, спрямованих на вдосконалення порядку залучення експерта в змагальному кримінальному провадженні України.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (із змінами та доповненнями) //Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (Розділи 1-3) [Електронний ресурс]: Закон України від 03.10.2017 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
3. Калужна О. Про доцільність залучення експерта слідчим суддею у кримінальному процесі (за законом № 2147-VIII від 03.10.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pro-dotsilnist-zaluchennya-eksperta-slidchym-suddeyu-u-kryminalnomu-protsesi-za-zakonom-2147-viii-vi/>
4. Гловюк І., Торбас О. Новий порядок залучення експерта за Кримінальним процесуальним кодексом України: здобутки та прорахунки // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2018. – № 2 (54). – С. 97-108.
5. Старенький О.С. Законодавчі нововведення щодо процесуального порядку провадження окремих слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів у досудовому розслідуванні / О.С. Старенький // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – № 4– С. 86-89.
6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності»

№ 8336 від 04.05.2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63960

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63960

Ключові слова: досудове розслідування, слідчий суддя, експерт, сторони кримінального провадження.

Ключевые слова: досудебное расследование, следственный судья, эксперт, стороны уголовного производства.

Key words: pre-trial investigation, investigating judge, expert, parties of criminal proceedings.

ЗАВТУР ВІКТОР АНДРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ПРАВО ЗАТРИМАННЯ АБО ЗААРЕШТОВАНОЇ ОСОБИ НА ЗВІЛЬНЕННЯ, ОБУМОВЛЕНЕ ГАРАНТІЯМИ З'ЯВИТИСЯ У СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ (ПУНКТ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД): ЗМІСТОВНИЙ АСПЕКТ

Складовою передбаченою статтею 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі – Конвенція) права на свободу та особисту недоторканість є право особи на звільнення під час провадження, що може бути обумовлене гарантіями з'явитись у судове засідання. Традиційними різновидами таких гарантій у національному законодавстві держав, що ратифікували Конвенцію, в тому числі і України є особиста та фінансова порука (застава). Переважна більшість рішень Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), у яких сформовані стандарти дотримання положень п. 3 ст. 5 Конвенції присвячені застосуванню саме застави, адже реальне забезпечення конвенційного права на звільнення полягає у правозастосовній площині і пов'язане із реалізацією судової дискреції в частині визначення оптимального розміру застави, формуванням ustalених критеріїв такого визначення, пошуком розумного балансу та пропорційності між необхідністю запобігання обґрунтованим ризикам протидії кримінальному провадженню та наданням особі реальної можливості скористатись перевагами звільнення під заставу.

На жаль, вітчизняна судова практика є непослідовною в окреслених вище аспектах, тому пошук ustalених та одноманітних підходів до питання визначення розміру застави при розгляді слідчим суддею

відповідного питання, зокрема, із урахуванням позицій ЄСПЛ наразі залишається актуальним напрямком досліджень у кримінальній процесуальній доктрині.

Право особи на звільнення, що обумовлене гарантіями з'явитись у судові засідання є проявом закладеної у Конвенції (п.1 ст. 5) та практиці Суду презумпції свободи, відповідно до якої позбавлення свободи може бути виправданим лише тоді, коли інші, менш суворі запобіжні заходи, по-перше, були розглянуті, а по-друге, за результатами розгляду визнані такими, що не зможуть забезпечити мети, досягнення якої вимагається (рішення ЄСПЛ у справах «Амбрушкевич проти Польщі», «Олександр Макаров проти Росії», «Хайредінов проти України», «Ідалов проти Росії», «Худойоров проти Росії»). Водночас, положення п. 3 ст. 5 Конвенції мають спеціальне призначення, яке полягає у спрямуванні національних органів на вжиття усіх заходів задля визначення оптимального виду, розміру та обсягу гарантії, яка з одного боку, буде достатньою аби запобігти ризику втечі особи або ухилення її від кримінальної відповідальності, а з іншого – забезпечить їй реальну можливість скористатись нею та залишитись на свободі.

У цьому аспекті ключового значення набувають питання щодо належної мети та критеріїв визначення розміру застави. Загалом, з цього приводу позиції Суду є ustalеною та послідовною. У справах «Ноймайстер проти Австрії» (Neumeister v. Austria, п. 14) та «Мангурас проти Іспанії» (Mangouras v. Spain, п. 78), ЄСПЛ зазначив, що розмір застави повинен бути встановлений з огляду на особу підсудного, належну йому власність, його стосунки з поручителями, іншими словами, з огляду на впевненість у тому, що перспектива втрати застави або вжиття заходів проти його поручителів у випадку його неявки до суду буде достатньою для того, щоб стримати його від втечі [1].

Таким чином, ЄСПЛ дотримується позиції, згідно якої розмір застави має бути обґрунтовано комплексно, враховуючи усі перелічені критерії, уникаючи безпідставного превалювання одного із них. Так, зокрема, у згаданому рішенні «Ноймайстер проти Австрії» Суд визнав порушенням пункту 3 ст. 5 Конвенції обрахування розміру застави виключно на підставі розміру шкоди, завдання якої ставилося у вину заявникові та підкреслив, що «гарантії, передбачені пунктом 3 ст. 5 Конвенції, мають на меті забезпечення присутності обвинуваченого в судовому засіданні та калькуляція його розмірів не повинна проводитися, як це мало місце в даному випадку, в залежності від суми збитку, що підлягає відшкодуванню в разі засудження заявника» [2].

В аспекті, що стосується кореляції суми застави із розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, традиційно згадують рішення у справі «Мангурас проти Іспанії», в якому Суд визнав, що застава у розмірі 3 мільйони євро є виправданою, враховуючи виключний характер справи та величезну екологічну шкоду, спричинену забрудненням морського середовища [3]. Втім, у даній справі ЄСПЛ також підкреслив, що національними судами було в достатній мірі враховано усі обставини, зокрема особисту ситуацію заявника, його статус найма-

ного працівника, професійні відносини із поручителями, громадянство і відсутність зв'язків у Іспанії, а також вік.

Водночас, Суд визнає, що в окремих випадках, будь-який розмір застави може виявитися недостатнім. У справі «Пунцельт проти Чехії» (Punzelt v. Czech Republic, Заява № 31315/96) ЄСПЛ дійшов висновку, що відмова у звільненні на поруки і накладення більш високої гарантії, ніж та, яка була запропонована їм, не порушили пункту 3 статті 5 Конвенції, якщо брати до уваги розміри угод, які укладалися заявником [4, с. 108].

Важливим критерієм ефективності та практичності права на звільнення, передбаченого п.3 ст. 5 Конвенції є можливість особи реально скористатись такими перевагами, надавши достатні гарантії явки у судові засідання. Це покладає на національний судовий орган обов'язок визначити розмір застави таким чином, аби він не став для особи звідомо непомірним тягарем, але водночас таким, щоб вона усвідомлювала відчутний рівень майнової втрати, яку понесе, у разі порушення взятих на себе зобов'язань. Так, порушення п. 3 ст. 5 Конвенції через нездатність національних органів встановити оптимальний розмір застави було констатовано Судом у рішенні «Гафа проти Мальти» (Gafa v. Malta, Заява № 54335/14). Заявником було подано чотири заяви з проханням про зменшення суми внеску, які були відхилені до його п'ятої заяви – майже через рік, коли національний суд задовольнив його клопотання стосовно того, щоб його мати була поручителем [5]. З цього приводу Суд зазначив, що той факт, що заявник залишався під вартою протягом майже дванадцяти місяців після ухвалення рішення про звільнення під заставу, свідчить про те, що національні суди не вжили необхідних заходів для визначення належного розміру застави. Крім того, ЄСПЛ звернув увагу що жодне рішення не пояснювало як саме була встановлена заставу з урахуванням активів заявника та його матеріального становища, не оцінювало здатність заявника сплатити заставу (п. 75).

В той же час, ЄСПЛ визнає, що здатність національних судових органів визначити прийнятний розмір застави для обвинуваченого, якого вони готові звільнити під заставу, може залежати від того, наскільки правильно та повно особа подає суду інформацію про свій майновий стан (рішення ЄСПЛ у справах «Тошев проти Болгарії», Заява № № 56308/00; «Іванчук проти Польщі», Заява № 25196/94). У разі недостатності таких матеріалів або їх ненадання, суд має зазначити це у своєму рішенні. Зокрема, у рішенні по справі «Гафа проти Мальти» ЄСПЛ відхилив відповідні твердження Уряду, адже національний суд у жодному рішенні не посилався на нездатність визначити розмір застави саме через ненадання заявником документів, що підтверджують його матеріальне становище.

Проблема обгрунтованості розміру застави у судових рішеннях набуває особливого змісту у кримінальних провадженнях щодо злочинів, обвинувачення у вчиненні яких може бути може бути підставою для відмови у визначенні застави відповідно до національного законодав-

ства. Такі випадки передбачені і у КПК України (ч. 5 ст. 176, ч. 4 ст. 183 КПК України). Втім, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, фактичні обставини у такому провадженні мають бути піддані ефективному судовому контролю, а рішення про відмову у визначенні застави повинно бути обґрунтованим. Наприклад, у рішення по справі «Пірузян проти Вірменії» (Piruzyan v. Armenia, Заява № 3376/07) Суд визнав порушенням пункту 3 статті 5 Конвенції відмову у визначенні розміру застави виключно на підставі норми національного права, яка дозволяла не визначати заставу у відповідній категорії справ. Суд зазначив, що «таке автоматичне відхилення клопотань заявника про звільнення під заставу при відсутності будь-якого судового контролю щодо особливих обставин його утримання під вартою було несумісним з гарантіями пункту 3 статті 5» (п. 105) [6].

Аналіз судових рішень, розмішених у Єдиному державному реєстрі судових рішень дає змогу навести приклади відступу слідчими суддями та судами від положень ч. 4 ст. 183 КПК України із детальним обґрунтуванням такого підходу [7; 8]. Водночас, в контексті піднятої проблематики може виникнути питання щодо відповідності пункту 3 статті 5 Конвенції положень ч. 5 ст. 176 КПК України, яка імперативно встановлює неможливість застосувати будь-який запобіжний захід, окрім тримання під вартою у кримінальних провадженнях щодо визначеної категорії злочинів.

Список використаної літератури:

1. Посібник зі статті 5 Конвенції (право на свободу і особисту недоторканість). Стаття 5 Конвенції. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf (дата звернення: 28.03.2019).
2. Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Ноймайстер против Австрии» от 27 июня 1968 г. URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstrii-neumeister-v-avstria-postanovlenie-evropejskogo-suda/> (дата звернення: 28.03.2019).
3. Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Мангурас против Испании» от 28 сентября 2010 г. URL: <http://hrlib.kz/wp-content/uploads/2016/08/2010-Мангурас-против-Испании.pdf> (дата звернення: 03.04.2019).
4. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: «К.І.С.», 2010. 576 с.
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гафа проти Мальти»: від 22 травня 2018 року / пер. О. Дроздова, О. Дроздової. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/06/gafa-proty-malti.pdf> (дата звернення: 29.03.2019).
6. Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Пірузян против Армении» от 28 сентября 2010 г. URL: <http://base.garant.ru/70347834/> (дата звернення: 05.04.2019).
7. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 20 грудня 2018 року, судова справа № 263/17771/18, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78755423> (дата звернення: 08.04.2019).

8. Ухвала слідчого судді Октябрьського районного суду м. Полтави від 19 липня 2018 року, судова справа № 554/1795/18, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75386077> (дата звернення: 08.04.2019).

Ключові слова: судовий контроль, слідчий суддя, суд, запобіжні заходи, застава, тримання під вартою, презумпція свободи особи.

Ключевые слова: судебный контроль, следственный судья, суд, меры пресечения, залог, содержание под стражей, презумпция свободы лица.

Key words: judicial control, investigative judge, court, preventive measures, bail, keeping in custody, presumption of freedom.

ВОЛОШАНІВСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
молодший науковий співробітник науково-дослідної частини

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ЗАХИСТ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В ході наукового дослідження проблеми ефективності права на захист, в світлі дотримання європейських стандартів з прав людини, важливим аспектом є саме визначення основних ідей до розуміння власне категорії «захист». Так окремої уваги заслуговує визначення Р.Л. Сопільника щодо категорії «захист» у матеріальному значенні, а саме – це категорія протилежна обвинуваченню, «контрфорс обвинувачення», вона становить собою сукупність процесуальних прав і заходів, направлених на спростування обвинувачення чи його пом'якшення. У процесуальному значенні «захист» слід розуміти як основний напрям кримінально-процесуальної діяльності, спрямований на спростування доводів обвинувачення, тобто як функція [1, с. 407-408].

Що стосується використання даного терміну у значенні «захист від обвинувачення» – воно є традиційним у літературі з кримінального процесу [2, с. 101]. Зокрема, В.М. Тертишник захист визначає як систему дій, спрямованих на спростування обвинувачення, виявлення сумнівів щодо обґрунтованості обвинувачення, даних, які вказують на невинність обвинуваченого або на пом'якшуючі його відповідальність обставини [3, с. 12]. Волошина В.К. захист визначає як сукупність процесуальних дій, спрямованих на заперечення підозри, обвинувачення (повністю або частково), на доказування невинуватості обвинуваченого або меншої його винуватості [4, с. 169]. На думку С.О. Ковальчука, захист являє собою напрям діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного і їх захисника, спрямований на повне або часткове спростування підозри, обвинувачення, виявлення обставин, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виключають або пом'якшують його кримінальну відповідальність, порушення питання про перевірку законності та обґрунтованості підозри, обвинувачення, а

також реалізацію на цій основі комплексу прав, які забезпечують охорону інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного [5, с. 48]. За словами Ю.І. Стецовського, функція захисту (скорочено «захист») становить процесуальну діяльність, спрямовану на виявлення обставин, що виправдовують обвинуваченого, виключають або пом'якшують його відповідальність, а також на охорону його особистих та майнових прав. Захист – свідомо, цілеспрямована діяльність як самого обвинуваченого (підозрюваного), так і захисника, законного представника, цивільного відповідача і його представника [6, с. 3]. Як вбачається, останній автор взагалі ототожнив поняття «захист» та «функція захисту».

Разом з тим, у літературі існують й інші погляди на розуміння поняття «захист» у кримінальному провадженні. Зокрема, подекуди мова ведеться про захист людини від злочину шляхом притягнення винних до кримінальної відповідальності [7], захист її майнових прав, порушених злочинцем, що є основоположним призначенням цього провадження; зустрічаються думки, що дане поняття охоплює захист осіб, які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності (свідків, потерпілих, власників приміщень, у яких здійснюється обшук) [8, с. 88]. Слід зазначити, що поняття «захист» та «функція захисту» у кримінальному провадженні не співпадають за обсягом. Як вірно наголошує Н.М. Бакаянова, слід розмежовувати захист прав (правозахист) як мету діяльності стосовно учасників кримінального процесу, та захист як кримінально-процесуальну функцію і як підфункцію адвокатури у межах функції надання правової допомоги [9, с. 194-195].

Нажаль, КПК України ніяк не визначає поняття захисту, щоправда визначає коло суб'єктів, щодо яких здійснюється захист захисником (ч. 1 ст. 45 КПК), та суб'єктів зі сторони захисту (п. 19 ст. 3). Проте кримінально-процесуальне законодавство багатьох зарубіжних країн містить визначення цього поняття у його вузькому значенні – як певний вид процесуальної діяльності, що має певне спрямування та здійснюється певним колом суб'єктів. Так, Модельний КПК для держав-учасниць СНД передбачає, що захист – процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною захисту з метою спростування або пом'якшення обвинувачення, огороження прав та інтересів осіб, яким приписано вчинення забороненого кримінальним законом діяння, а також реабілітації осіб, які неправомірно зазнали кримінального переслідування (п. 33 ст. 10) [10]. КПК Республіки Білорусь визначає захист як процесуальну діяльність, яка здійснюється стороною захисту з метою спростування підозри чи обвинувачення або пом'якшення обвинувачення, забезпечення прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також затриманої особи, або до якої застосовано запобіжний захід на підставі рішення про виконання прохання органу іноземної держави, компетентного приймати рішення з питань надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, про надання міжнародної правової допомоги у кримінальній справі на основі принципу взаємності або у зв'язку з перебуванням у міжнарод-

ному розшуку і метою видачі (п. 9 ст. 6) [11]. Як зазначається в п. 17 ст. 7 КПК Республіки Казахстан, захист – процесуальна діяльність, що здійснюється стороною захисту з метою забезпечення прав та інтересів осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, спростування або пом'якшення підозри, обвинувачення, а також реабілітації осіб, які неправомірно були піддані кримінальному переслідуванню [12]. КПК Республіки Молдова тлумачить захист як процесуальну діяльність, яка здійснюється стороною захисту з метою повного або часткового спростування обвинувачення або пом'якшення покарання, захисту прав та інтересів осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, а також реабілітації осіб, які були незаконно піддані кримінальному переслідуванню (пункт 3 ст. 6) [13].

Таким чином, проаналізувавши наукові думки та положення законодавства, можна дійти висновку, що захист у широкому значенні – це діяльність, що протидіє неправомірним діям щодо будь-якого учасника провадження і на всіх його етапах. В такому аспекті категорію «захист» необхідно розглядати як мету всієї кримінально-процесуальної діяльності, яка відповідно до ст. 2 КПК України полягає зокрема й у захисті прав, свобод та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. Захист у вузькому розумінні – це певний вид кримінально-процесуальної діяльності суб'єктів зі сторони захисту, яка спрямована на спростування кримінального переслідування, виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого (підсудного), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання, на охорону особистих та майнових прав, сприяння застосуванню інституту реабілітації, недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, а також відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів захисту.

Список використаної літератури:

1. Сопільник Р. Л. Захист і звинувачення: співвідношення категорій. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 71. С. 407-413. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_71_63.
2. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (Вопросы теории и практики). Москва : Юридическая литература, 1971. – 199 с.
3. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : Підручник. 5-те вид., доп. і перероб. Київ : А.С.К., 2007. – 848 с.
4. Волошина В. К. Забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 166-170.
5. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності : Дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. – 221 с.

6. Стецовский Ю. И. Уголовно-процессуальная деятельность защитника. Москва : Юридическая литература, 1982. – 176 с.
7. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. Киев : Выща школа. 1989. – 276 с.
8. Куцова Э. Ф. Право на защиту и интересы в советском уголовном процессе. Правоведение. 1983. № 2. С. 87-92.
9. Бакайнова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.10 ; Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». Одеса, 2017. – 395 с.
10. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников СНГ : Рекомендательный законодательный акт : Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств 17 февраля 1996 года. Приложение к «Информационному бюллетеню». 1996. № 10. – 374 с.
11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года. URL: http://etalonline.by/?type=text&regnum=HK9900295#load_text_none_1.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года. URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

Ключові слова: право на захист, суб'єкти захисту, права підозрюваного, права обвинуваченого, європейські стандарти справедливого судового розгляду.

Ключевые слова: право на защиту, субъекты защиты, права подозреваемого, права обвиняемого, европейские стандарты справедливого судебного разбирательства.

Key words: the right to protection, subjects of protection, the rights of the suspect, the rights of the accused, European standards for fair trial.

БАБЧИНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри кримінального процесу

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ З НЕДОПУСТИМІСТЮ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією з найважливіших засад кримінального провадження та базовою гарантією запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинуватих осіб є забезпечення права на захист.

За характером нормативного припису право на захист є нормою-принципом, що має в зв'язку з його зобов'язуючим забезпеченням і застосуванням, а також універсальною правовою цінністю в сфері охорони прав особи силу засади кримінального провадження, положенням, що характеризує основні риси кримінально-процесуальної діяльності [1].

Право на захист знайшло своє закріплення в міжнародних правових актах, які є складовою частиною національного законодавства України. Зокрема, ст. 11 Загальної декларації прав людини («Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде доведено в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту»), ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права («Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності: а) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення; б) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником»), ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя»).

Проголошений він також у чинній Конституції України, зокрема у ч. 3 ст. 29, ст. 59, ч. 2 ст. 63 і п. 5 ч. 1 ст. 129, а більш детально знаходять своє закріплення у нормах КПК України, зокрема у ст. 20 КПК України «Забезпечення права на захист».

Мета вказаного права полягає у захисті підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження їх прав і інтересів. Для реалізації призначення будь-якої правової діяльності та захисту законних інтересів закон відводить учасникам кримінальних процесуальних відносин певні засоби, за допомогою яких можна досягти поставленої мети.

Важливою процесуальною гарантією реалізації права на захист є ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Законом регламентовано обов'язок слідчого, прокурора за клопотанням сторони захисту надати матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню (ст. 221 КПК України).

У той же час, відповідно до ст. 222 КПК України відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Таємниця досудового розслідування в українському кримінальному процесі виступає одним з головних елементів, які забезпечують виконання призначення кримінального судочинства. Збереження в таємниці інформації про заплановані та проведені процесуальні дії і їх

результати перешкоджає протидії слідству. Природно, що обвинувачений до моменту закінчення попереднього слідства не повинен володіти всім обсягом інформації, щоб уникнути протидії з його боку. Але, в той же час, актуалізується питання співвідношення загальної умови досудового розслідування – недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування – з правом на захист.

Як вбачається, оцінна категорія «матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню» закладає підґрунтя для зловживань повноваженнями стороною обвинувачення.

Сучасна слідчо-прокурорська практика склалася так, що переважно стороною обвинувачення до завершення досудового розслідування ознайомлення з матеріалами суб'єктами сторони захисту реалізується шляхом надання останнім матеріалів, якими захист володіє в силу інших положень чинного кримінального процесуального закону. Мова йде, наприклад, про попереднє вручення копії протоколу затримання (ч. 5 ст. 208 КПК України), клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 184 КПК України) тощо.

У цьому контексті уявляється обґрунтованою викладена в літературі пропозиція про необхідність закріплення в КПК України переліку документів, які обов'язково мають надаватися стороні захисту для ознайомлення в порядку ст. 221 КПК України, а саме: протоколи слідчих (розшукових) дій, що здійснювалися за клопотанням сторони захисту чи за участі підозрюваного та захисника; матеріали, якими обґрунтовується повідомлення про підозру [2, с. 11].

Призначення судового контролю полягає у підтриманні законності, що включає дотримання органами досудового розслідування та прокурором чинного процесуального законодавства при здійсненні ними повноважень у кримінальній справі.

Сфера сучасного судового контролю, що здійснюється слідчим суддею у досудовому розслідуванні, за чинним КПК України не поширюється на випадки необґрунтованої відмови слідчого у наданні для ознайомлення матеріалів кримінального провадження, що негативно впливає на реалізацію права на захист.

Відтак, вбачається необхідність у розширенні предмета судового контролю на випадки визначення обсягу матеріалів досудового розслідування до його завершення.

Список використаної літератури:

1. Корякина З.И. Теоретическая и нормативная основа права на защиту в уголовном судопроизводстве Российской Федерации // Режим доступа в мережі Інтернет: <http://www.eurasian-advocacy.ru/aktualnye-problemy-advokatskoj-praktiki/1703-teoreticheskaya-i-normativnaya-osnova-prava-na-zashchitu-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-rossijskoj-federatsii>

2. Малахова О.В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Малахова Ольга Валентинівна. – Одеса, 2016. – 23 с.

Ключові слова: засади кримінального провадження, право на захист, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, судовий контроль.

Ключевые слова: принципы уголовного производства, право на защиту, ознакомление с материалами досудебного расследования до его завершения, недопустимость разглашения сведений досудебного расследования, судебный контроль.

Key words: the bases of criminal proceedings, the right to protection, familiarization with the materials of the pre-trial investigation until its completion, the inadmissibility of disclosure of information of pre-trial investigation, judicial control.

ЗИНЬКОВСЬКИЙ ІГОР ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СТОСОВНО ВИКОНАННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ ТА УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ

Повноваження слідчого стосовно виконання ухвали слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження передбачені у КПК України, хоча і не деталізуються у відповідних нормах. Указання на слідчого як суб'єкта виконання такої ухвали характерно для тимчасового доступу для речей і документів, арешту майна, особистого зобов'язання (слідчий здійснює контроль за виконанням особистого зобов'язання), особистої поруки (слідчий здійснює контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку), застосування електронних засобів контролю. Проте, відповідні положення КПК України, по-перше, не вичерпують повноважень слідчого щодо виконання ухвали слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, по-друге, надто узагальнено регламентують межі повноважень слідчого. У зв'язку з цим слід розглянути такі повноваження слідчого із урахування специфіки різновиду заходу забезпечення кримінального провадження, а саме тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та відсторонення від посади.

Стосовно тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом відмітимо, що попри пряму вимогу ст. 152 КПК України про необхідність зазначення переліку документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають вилученню на час тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, не завжди відповід-

ні відомості містять в ухвалах слідчих суддів [1], що, в свою чергу, викликає питання щодо виконання такої ухвали. Відповідно, ухвали слідчих суддів демонструють різні підходи стосовно доручення виконання цього заходу забезпечення кримінального провадження: слідчому [2]; уповноваженим особам (у частині зберігання документів) [3]; центру ДАІ [4]; взагалі не вказується, кому доручається виконання [5]; контроль за виконання ухвали покладається на слідчого [6]; копія ухвали направляється прокурору, ВДАІ [7].

Разом з тим, вирішення цього питання має бути диференційоване залежно від того, чи вилучалися документи, які посвідчують користування спеціальним правом. У разі, якщо документи були вилучені, то п. 5 Порядку передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104 передбачає, що у разі задоволення клопотання документи не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, прокурором відповідної ухвали слідчого судді надсилаються разом з копією такої ухвали рекомендованим листом на зберігання центральному органу виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) у відповідній сфері. В останній день строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом центральний орган виконавчої влади надсилає документи рекомендованим листом слідчому, прокурору, від якого вони надійшли, для вирішення питання про повернення таких документів володільцю.

Якщо ж документи не були вилучені, то питання їх фактичного вилучення є проблемним. Як зазначає В.І. Фаринник стосовно процедури вилучення відповідного документа, то слідчою та судовою практикою дане питання вирішується наступним чином: суд у своєму розпорядженні про виконання судового рішення в регулятивній частині вказує документ, який необхідно вилучити, та орган, якому необхідно його передати; слідчий самостійно вилучає документ або надає відповідному органу доручення з необхідністю вилучити такий документ, до цього доручення додається копія ухвали слідчого судді про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом [8, с. 212]. Проте, це викликає певні зауваження.

Адже у кримінальному провадженні слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманої ними особи в порядку, передбаченому статтею 208 КПК України. Інших випадків тимчасового вилучення цих документів не передбачено, як і не передбачено прямо, кому слідчий суддя може доручити таке вилучення. Якщо йдеться про право керувати транспортними засобами, то слідчий суддя не може доручити виконання управління патрульної поліції, адже цей суб'єкт не є учасником кримінального провадження та, відповідно, не може застосовувати примус до підозрюваного. В той же час, слідчий, якщо підозрюваний не видасть йому документи, які посвідчують користування спеціальним правом,

фактично позбавлений важелів впливу на підозрюваного: адже з метою вилучення документів не може бути проведено тимчасовий доступ (оскільки це інший та самостійний захід забезпечення кримінального провадження), не може ініціювати обшук у житлі чи іншому володінні особи (враховуючи, що вилучення таких документів не є метою обшуку). Таким чином, слід констатувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство нечітко регламентує питання виконання ухвали слідчого судді у разі, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом.

Ухвала слідчого судді про відсторонення від посади має містити відомості про порядок її виконання (п. 4 ч. 3 ст. 157 КПК України). Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень. Аналіз ухвал слідчих суддів показує, що не завжди дотримується правило стосовно вказання в ухвалі відомостей про порядок її виконання [9] або вказується, що ухвала виконується негайно слідчим, прокурором, без уточнень, якими саме [10]. Є випадки, коли виконання ухвали покладається на слідчого [11], контроль за виконанням ухвали покладається на слідчого [12].

Враховуючи специфіку цього заходу забезпечення кримінального провадження, а також те, що фактичні дії із відсторонення підозрюваного від посади здійснюються керівництвом органу, підприємства, установи, організації, у якому він працює, або іншою особою, у випадках, передбачених законодавством, то на слідчого саме виконання ухвали покладено бути не може. Відмітимо приклад, коли виконання ухвали про відсторонення від посади директора Марганецької дитячо-юнацької спортивної школи було покладено на начальника управління освіти виконавчого комітету Марганецької міської ради [13]. Слідчий, натомість, може частково здійснювати контроль за виконанням ухвали про відсторонення від посади; на практиці слідчий зобов'язує осіб, які фактично виконують дії із відсторонення підозрюваного від посади, повідомити про таке відсторонення. Інших повноважень стосовно контролю за виконання цієї ухвали слідчий немає. Саме тому, як видається, з урахуванням положень ст. 157 КПК України, не покладати на слідчого виконання ухвали, адже безпосередньо слідчий її не виконує, а покладати на слідчого контроль за виконанням ухвали, уточнюючи в ухвалі, у чому він має проявитися.

Як зазначено в Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) 2014 р., слід звернути увагу на те, що слідчий суддя, суд, постановляючи ухвалу про відсторонення від посади, зазначають у ній перелік документів, які посвідчують обіймання особою посади та які підлягають поверненню особі або вилученню на час відсторонення від посади. Ухвалою слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 15.02.2013 задоволено клопотання старшого

слідчого в ОВС ВРОВС і 30 СУ ГУ МВС України в Львівській області В. про відсторонення від посади директора підприємства Г. строком на 2 місяці. В ухвалі слідчий суддя зазначив про те, що на час відсторонення від посади вилученню підлягають документи, які посвідчують обіймання ним посади [14]. Проте, такі випадки є поодинокими, і в ухвалях це не вказується. Як видається, це пов'язано із певною невизначеністю у тому, ким мають або можуть вилучатися документи, та кому вони мають передаватися для зберігання. Логічним та послідовним є передавання цих документів слідчому, якщо на нього покладено контроль за виконанням ухвали, адже саме він відповідальний у тому числі за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Проте, питання зберігання таких документів не визначено; тому можна запропонувати поширити дію Порядку передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104, і на документи, які посвідчують обіймання особою посади та які вилучені на час відсторонення від посади, про що внести зміни до зазначеного Порядку.

Таким чином, повноваження слідчого стосовно виконання ухвали слідчого судді про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та ухвали слідчого судді про відсторонення від посади потребують уточнення у КПК України для забезпечення належної правової процедури застосування таких заходів.

Список використаної літератури:

1. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30332920>
2. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58817151>
3. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58466658>
4. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47765420>
5. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30332920>
6. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45436250>
7. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47734232>
8. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія / В.І. Фаринник. К.: Алерта, 2017. 548 с.
9. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55501478>
10. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79346940>
11. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55385004>

12. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59161269>
13. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68982816>
14. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>

Ключові слова: слідчий, слідчий суддя, ухвала, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади.

Ключевые слова: следователь, следственный судья, определение, временное ограничение в пользовании специальным правом, отстранение от должности.

Key words: investigator, investigating judge, ruling, temporary restriction of the enjoyment of a special right, suspension from office.

КАВЕЦЬКА ВАЛЕРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

УЧАСТЬ ЛІКАРЯ ПРИ ДОПИТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Необхідність мати додаткові гарантії забезпечення прав і законних інтересів у справах за участі неповнолітніх, зумовлена положеннями Конституції України, вимогами, які передбачені міжнародними стандартами в цій галузі, зокрема Конвенцією ООН «Про права дитини» від 20 листопада 1989 р. [1] і Мінімальними стандартними правилами ООН щодо здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р. [2].

Згідно з ч. 1 ст. 226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, а відповідно до ч. 1 ст. 354 КПК України допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря [3].

Якщо у статті 226 можна говорити про логічність твердження, то у ч. 1 ст. 354 виникає деяка тавтологія. Зокрема, участь законного представника, педагога, психолога, лікаря вирішується за розсудом суду. Тобто суд не зобов'язаний залучати їх до участі, а лише за необхідності постановляє ухвалу про залучення. Тому, на нашу думку, і законний представник, і педагог, і психолог, і лікар залучається при судовому допиті неповнолітнього за необхідності. А тому в ч. 1 ст. 354 вираз «а за необхідності» вважаємо є недоцільним.

У загальному, необхідними випадками, які потребують участі лікаря при проведенні за участю малолітньої або неповнолітньої особи, слід

розуміти випадки, коли є дані про розумову відсталість дитини, психічне захворювання, хворобливий стан тощо.

Дискусійним сьогорні залишається і визначення процесуального статусу педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні, а також їх співвідношення зі статусом спеціаліста. Кримінальний процесуальний кодекс України не відносить вищевказаних осіб ні до сторін кримінального провадження, ні до учасників кримінального провадження, а також учасників судового провадження. Останніх фактично не можна віднести й до категорії інших учасників кримінального провадження, оскільки у відповідних положеннях § 5 Глави 3 (ст. ст. 60–74) КПК України згадки про них також немає [5, с. 155].

Відповідно до частин першої та другої ст. 71 КПК України: «1. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. 2. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду» [3].

Відповідно до КПК України, ми не можемо говорити про те, що призначення лікаря (психолога, педагога) у кримінальному провадженні зводиться лише до надання консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Проте, ми вважаємо, що потрібно відносити їх саме до спеціалістів, що і наштовхує на законодавче розширення терміну «спеціаліст».

Крім цього, на практиці при забезпеченні участі лікаря під час допиту неповнолітнього, відповідно до частини першої ст. 491 КПК України, не складається жодного процесуального документа. У протоколі допиту вказують лише прізвище, ім'я та по батькові зазначених осіб без будь-якого документального підтвердження повноважень цих осіб на участь у слідчій (розшуковій) дії (наприклад, копія диплому про наявність відповідної вищої освіти, підтвердження професійного стажу роботи з дітьми) під час досудового розслідування. У судовому ж розгляді лікар залучаються на підставі ухвали суду. О.М. Крукевич зазначає, що непоодинокими є випадки, коли в ухвалі суду не вказується якого лікаря потрібно залучити і з якої установи, і чи взагалі є диплом про вищу освіту чи професійний стаж [5, с. 155].

У Кримінальному процесуальному кодексі передбачено можливість залучення до допиту неповнолітніх як спеціаліста й лікаря, причому закон не вказує, якої спеціалізації має бути такий лікар. В актах офіційного і доктринального тлумачення цього законодавчого положення вказується, що участь цих спеціалістів повинна мати суттєве значення для визначення особливостей розвитку неповнолітнього, його здатності давати правильні показання про обставини справи, особу підозрюваного чи обвинуваченого, вказується також, що якщо

законом передбачена можливість і залучення лікаря, то це має бути спеціаліст у галузі дитячої психіатрії.

На практиці слідчі, прокурори та судді частіше всього запрошують до участі у провадженні лікаря за принципом «швидше знайти». Часто запрошуються навіть не практикуючі лікарі, а просто з дипломом про вищу освіту, тому лікар відіграє суто формальну функцію і старається не брати участь при допиті [4, с. 31].

Враховуючи усі вищевказані положення, вважаємо, що потрібно законодавчо розширити поняття спеціаліста, а також механізм його залучення у досудовому провадженні та змінити ч. 1 ст. 354 КПК України.

Тому пропонуємо викласти ч. 1 ст. 354 КПК України у такій редакції: «Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, лікаря, педагога чи психолога».

Стосовно розширення кола осіб, які відносяться до спеціалістів потрібно ч. 1 ст. 71 КПК України викласти у наступній редакції: «1. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати допомогу неповнолітнім особам та консультації усім учасникам під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок».

Список використаної літератури:

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.89 р. // Збірник міжнародних стандартів і норм ООН у сфері правосуддя щодо неповнолітніх. – М. : Юнісеф, 1998.
2. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 15.09.85 р. // Збірник міжнародних стандартів і норм ООН у сфері правосуддя щодо неповнолітніх. – М. : Юнісеф, 1998.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року //Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
4. Белан С.В., Луценко Т.О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі / Белан С.В., Луценко Т.О. // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – № 7. – С. 28-36.
5. Крукевич О.М. Участь неповнолітнього свідка у кримінальному судочинстві / О.М. Крукевич // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 4. – С. 152–159.

Ключові слова: неповнолітній, малолітній, лікар, допит, судове провадження.

Ключевые слова: несовершеннолетний, малолетний, доктор, допрос, судебное производство.

Key words: juvenile, minor, doctor, interrogation, judicial proceedings.

МАРЧЕНКО ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ПРАВО ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЧАС ТА МОЖЛИВОСТІ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СВОГО ЗАХИСТУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ 2018 РОКУ

Право підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення гарантується ст. 6 (3)b Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Практика Європейського суду з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ) слугує маркером ефективності дотримання вищевказаної норми Європейської конвенції. Більше того, послідовний аналіз прецедентних рішень ЄСПЛ дозволяє відслідкувати спрямованість позицій Суду, які в подальшому безпосередньо впливають на прогнозованість та сталість поточної практики національних судів.

Зважаючи на те, що законодавчо не встановлено, що мається на увазі під «достатнім часом», «необхідними можливостями», то в даному випадку, лише практика Суду може дати відповідь, що ж потрібно брати за основу національним судам, щоб зрозуміти сутність та межі гарантованого права. На основі рішень Суду можна виділити певні складові окремо права підозрюваного, обвинуваченого на достатній час та права на можливості, необхідні для підготовки захисту.

Так, у справі «Муртазалієва проти Росії» (заява № 36658/05) заявниця стверджувала, що вона не мала змоги побачити або ефективно вивчити відеозаписи спостереження, показані під час слухання по її справі, оскільки вона не могла бачити монітор в залі суду. Вона посилялася, зокрема, на статтю 6 § 3 (b). Суд одностайно встановив відсутність порушення статті 6§1 і 3 (b), оскільки вона не опинилася в серйозному несприятливому положенні порівняно з прокуратурою щодо перегляду та перевірки відеозаписів спостереження. Заявниця не пояснила ні національним судам, ні в Страсбурзі, чому їй було складно переглядати запис. Захист не подав скаргу на якість аудіозапису, який був достатнім для перевірки точності транскрипту, що захист бажав здійснити за допомогою відтворення запису в суді. Заявниця стверджувала, що Суд повинен був зробити висновки про нездатність уряду створити план дій в суді та домовленості про перегляд запису. Проте Суд постановив, що така відсутність інформації була недостатньою для обґрунтування висновку про несправедливість. Суд був переконаний в тому, що пані Муртазалієва мала можливість ефективно брати участь у перегляді відеозапису у спосіб, який задовольняв її потреби під час судового розгляду, які полягали у перевірці точності транскрипту запису порівнюючи його з аудіозаписом. Тому стаття 6 §1 і 3 (b) Конвенції не була порушена [1].

Незважаючи на те, що заявниця не змогла переконати Суд у своїй позиції, все ж з рішення чітко вбачається, що право мати можливість для ефективного перегляду та вивчення аудіо- / відеозаписів, визнається судом як складова права, гарантованого ст. 6 (3) b Конвенції. Важливо і те, що Суд оцінив можливості сторони захисту у розрізі можливостей, якими користувалась сторона обвинувачення.

У справі *Dridi v. Germany* (App. no. 35778/11) заявник стверджував про порушення його прав, передбачених пунктами 1 і 3 (b) та (c) статті 6 Конвенції, оскільки розгляд справи перед Регіональним судом не був відкладений, незважаючи на клопотання його адвоката, чиє доручення на представництво було відкликано, а згодом відновлене лише за день до слухання. При цьому, адвокат не був належним чином викликаний, не міг бути присутнім і не мав можливості заново ознайомитися з матеріалами справи. Таким чином, його адвокат не отримав ані достатньої можливості на доступ до матеріалів справи, щоб підготуватися до захисту заявника, ані достатньої можливості бути присутнім на слуханні в апеляції (§ 34) [2].

Цікаво те, що Уряд визнав наявність порушення прав заявника. В свою чергу, Суд постановив, що мало місце порушення пунктів 1 і 3 (b) та (c) статті 6 Конвенції. Суд чітко вказав, що саме адвокат заявника не отримав достатньої можливості для підготовки захисту заявника для участі в апеляційному слуханні.

У справі *Mikhaylova v. Ukraine* (App. no. 10644/08) заявниця також стверджувала про порушення ст. 6 (3)b у сукупності з іншими пунктами статті 6 Конвенції. Заявниця вказувала, що о 9.30 год. Суддя М. відклав слухання і доручив своєму секретарю скласти протокол про правопорушення; слухання стосовно цього протоколу розпочалося о 10.27 – не пізніше ніж через годину. Заявниця стверджувала, що вона не була повідомлена про слухання щодо прояву неповаги до суду. Навіть незважаючи на те, що їй було надано протокол про правопорушення о 10.04 год., вона відмовлялась підписати його до того моменту, поки не отримає можливості проконсультуватися з адвокатом. Також заявниця стверджувала, що не могла отримати копії документів у матеріалах справи до слухання (§ 37). У § 68 Суд вказав, що оскільки заявниця скаржилась на порушення пункту 3 (b) статті 6 Конвенції, а вимоги пункту 3 статті 6 містять конкретні аспекти права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 § 1, то Суд розглядатиме скаргу заявниці, подану за § 3 статті 6, в сукупності із § 1 ст. 6 Конвенції.

Суд вже встановлював порушення прав заявників відповідно до пунктів 1 і 3 (b) статті 6 у справах про адміністративні правопорушення, коли, як у цій справі, період між складанням протоколів про адміністративні правопорушення та дослідженням адміністративної справи заявників не перевищував кількох годин (див. *Kornev and Karpenko v. Ukraine*, no. 17444/04, §§ 67 and 68, 21 October 2010).

Дослідивши всі матеріали, що були йому надані, Суд не знайшов жодного аргументу, здатного переконати його досягти іншого висновку у цій справі. Навіть визнаючи, що справа заявниці не була особливо

складною, Суд не переконаний, що обставини, за яких було проведено судовий розгляд, були такими, що дозволяли їй правильно ознайомитися та адекватно оцінити обвинувачення та докази проти неї та розробити стратегію захисту, що мала б право на життя [4].

Тому, Суд вирішив, що мало місце порушення ст. 6 §§ 1 and 3 (b) Конвенції, оскільки заявниці не було надано необхідного часу для підготовки свого захисту.

У справі *Rodionov v. Russia* (App. no. 9106/09) теж було висунуто питання порушення ст. 6 (3)b у сукупності із іншими складовими права на захист, передбаченими ст. 6 Конвенції. У своєму рішенні Суд зазначив, а Уряд підтвердив, що в клітці, в яку заявника було поміщено під час кримінального провадження, була лише одна лава. Суд також зазначив, що не заперечувалось і те твердження заявника, що співробітники тюремної адміністрації завжди були присутні біля цієї клітки і що він міг спілкуватися зі своїми адвокатами лише в їх безпосередній присутності (§171).

Суд нагадав, що у рішенні *Yaroslav Belousov v. Russia* Суд також визнав порушення пункту 3 (b) статті 6 Конвенції, зокрема, через відсутність у заскленій кімнаті, в яку заявник був поміщений, пристроїв, які дозволили б йому робити нотатки (§ 151).

Беручи до уваги аргументи сторін і його прецедентну практику з цього питання, Суд вважає, що Уряд не висунув жодного факту чи закону, здатного переконати його прийти до іншого висновку у цій справі [5].

В результаті розгляду справи, Суд встановив порушення §§ 1 і 3 (b) і (c) ст. 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю в металевій клітці, в якій заявника утримували під час провадження, пристрою, який би дозволив йому робити нотатки, а також відсутністю конфіденційності усної комунікації між заявником та його адвокатами.

Таким чином, у вищезазначених рішеннях ЄСПЛ проілюстрував, що право захисника на ознайомлення з матеріалами справи, робити нотатки та бути присутнім на слуханні є невід'ємними складовими права обвинуваченого мати можливості, необхідні для підготовки захисту. При цьому, для оцінки належного дотримання гарантованого права Суд бере до уваги всі обставини справи. Більше того, з рішення можна зробити проміжний висновок, що для того, щоб встановити чи були можливості, зокрема, для ознайомлення та сприйняття матеріалів справи обвинуваченим достатніми, суд повинен врахувати особу обвинуваченого, особливо, якщо заявник вже мав можливість вивчити матеріали справи під час провадження у 2005 р. Тоді, після повторного відкриття справи у 2010 р., заявнику і його адвокату була надана інша можливість

вивчити матеріали справи. Заявник та його адвокати мали 5 днів для вивчення 6-томної справи на 1500 стр. Згідно з документами, поданими до Суду, вони вивчали від 187 до 413 сторінок на день (§43). У заяві, поданій у 2010 році, заявник детально проаналізував матеріали справи, широко посилався на всі основні докази, включаючи висновки експертів та свідчення свідків, і посилався на точні сторінки у матеріалах справи. Суд також зазначив, що заявника в апеляції представляли два адвокати, які підтвердили суду, що у них було достатньо часу для вивчення справи. Важливо, що заявник не був обмежений у кількості і тривалості його зустрічей з адвокатами (§§44-45).

Вищевказані міркування привели Суд до висновку, що час, виділений стороні захисту для вивчення матеріалів справи, не був таким, що міг би вплинути на суть права, гарантованого §§ 1 і 3 ст. 6 Конвенції. Щодо скарги заявника на невідповідність умов у слідчому ізоляторі, то Суд звернув увагу, що заявник не надав жодних доказів для підтвердження своїх тверджень. Таким чином, Суд дійшов висновку, що він не може встановити те, що можливості для підготовки захисту заявника були недостатніми (§47). Таким чином, Суд встановив відсутність порушення ст. 6 §§ 1 та 3 (b) Конвенції стосовно часу та можливостей, які повинні були надаватися заявникові для підготовки свого захисту під час провадження у 2010 р. [3].

Знову ж таки, в даному рішенні Суд врахував можливості, які були попередньо надані стороні захисту та обсяг матеріалів для ознайомлення щоденно. Більше того, ЄСПЛ переконався, що сторона захисту володіє інформацією, що міститься у матеріалах справи (§§44-45).

Таким чином, нещодавня практика ЄСПЛ стосовно дотримання права підозрюваного, обвинуваченого мати час та можливості, необхідні для підготовки його захисту, ще раз підкреслює наступне:

- до можливостей обвинуваченого та його захисника, як складової права, гарантованого ст. 6 (3)b варто відносити: право на доступ та ознайомлення з матеріалами справи, право робити нотатки право бути присутніми під час судових засідань;
- як обвинуваченому, так і його захиснику, повинно надаватися достатньо часу для підготовки до захисту, навіть якщо є достатні підстави вважати, що справа по своїй суті є не складною;
- Суд при визначенні достатності часу та можливостей повинен брати до уваги наступні чинники: всю історію справи та її обставини, обсяг матеріалів справи, умови, в яких перебуває підозрюваний, обвинувачений, кількість його зустрічей із захисником, можливість самого підозрюваного аналізувати та розуміти матеріали справи, які надані для ознайомлення.

Список використаної літератури:

1. Справа «Муртазалієва проти Росії»: Прес-реліз, виданий Секретарем Суду ЄСПЛ 436 (2018) від 18.12.2018, у перекладі Дроздова О. та Дроздової О.,

URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-murtazaliyeva-proti-rosi%D1%97-pres-reliz/>

2. Case of Dridi v. Germany, 26.07.2018 (App. no. 35778/11) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-184816%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-184816%22]})
3. Case of Lambin v. Russia, 21.11.2017 (App. no. 12668/08) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-178745%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-178745%22]})
4. Case of Mikhaylova v. Ukraine, 06.03.2018 (App. no. 10644/08) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-181381%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-181381%22]})
5. Case of Rodionov v. Russia, 11.12.2018 (App. no. 9106/09) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-188271%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-188271%22]})

Ключові слова: достатній час, необхідні можливості, захист, ЄСПЛ, обвинувачений, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключевые слова: достаточное время, необходимые возможности, защита, ЕСПЧ, обвиняемый, Конвенция о защите прав человека и основных свобод.

Key words: adequate time, adequate facilities, defence, ECtHR, accused, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

МОГИЛА ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ (ЗА Ч. 3 СТ. 233 КПК УКРАЇНИ)

Частиною 3 ст. 233 КПК України передбачено такий різновид судового контролю, як легалізація результатів проникнення до житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках. Слідчий суддя розглядає клопотання про проведення обшуку після проникнення до житла чи іншого володіння особи у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України згідно з вимогами статті 234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Проте, ст. 234 КПК України була піддана істотним трансформаціям у зв'язку із набуття чинності Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 р., а тому слід дослідити, як положення ст. 233 та 234 КПК України натепер корелюються між собою.

Вимоги до клопотання слідчого, прокурора передбачені ч. 3 ст. 234 КПК України. Клопотання у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України без будь-яких особливостей буде містити відомості, передбачені п.п. 1, 2, 3, 5, 6 ч. 3 ст. 234 КПК України. Житло чи інше володіння особи або частину

житла чи іншого володіння особи, буде вказувати *post factum*, оскільки обшук вже було проведено. Індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням як елемент мотивування клопотання слідчого, прокурора матиме особливості у аспекті того, що будуть вказані лише ознаки речей, документів, іншого майна, які вилучено, або дані осіб, яких виявлено та затримано.

Фактична підстава для обшуку у літературі тлумачиться як наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення його мети. До них, зокрема, можна віднести достатні відомості про те, що знаряддя кримінального правопорушення або майно (речі й цінності), здобуте у результаті його вчинення, а також інші предмети і документи, що мають значення для розкриття правопорушення чи забезпечення цивільного позову, відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення знаходяться у певному приміщенні або місці чи в якій-небудь особи. Обшук проводиться також і в тому випадку, коли є достатні дані про те, що у певному приміщенні або місці знаходяться розшукувані особи, трупи чи тварини [1, с. 309]. Проте, у даному випадку ці підстави не зазначаються, оскільки вони трансформуються у підстави проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді, а саме невідкладні випадки, пов'язані з врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Проте, має бути зазначена відсутність добровільної згоди особи, яка ними володіє (оскільки наявність такої згоди виключає необхідність подальшого звернення із клопотанням).

Такі відомості, які обґрунтовують того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 цього Кодексу, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом – не можуть за своєю сутністю бути застосовані при розгляді клопотання у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, адже передбачене цим положенням проникнення як таке виключає можливість застосування наведеного алгоритму, адже випадки проникнення є невідкладними, і такими, що іншими засобами у такій ситуації діяти неможливо.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що: 1) було вчинено кримінальне правопорушення; 2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи; 5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які

мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи (ч. 5 ст. 234 КПК України). Обставини, передбачені п.п. 1-4, з певними особливостями розгляду *post factum*, застосовні до розгляду клопотання про проведення обшуку у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України. Обставина, передбачена п. 5, має розглядатися у аспекті оцінки пропорційності втручання [детальніше див.: 2, с. 22-25]. Тобто обставина, передбачена п. 5, має розглядатися у аспекті необхідності втручання. І лише після перевірки необхідності втручання може розглядатися питання стосовно того, чи мають відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування та те, чи відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду.

Частина 3 ст. 233 КПК України містить формулювання «перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді». Проте, така норма з урахуванням трансформацій ст. 234 КПК України видається неповною, адже не враховує різницю у локальних предметах доказування по ст. 234 КПК України та ст. 233 КПК України.

Тому у силу специфіки клопотання про проведення обшуку у порядку ст. 233 КПК України, локальний предмет доказування має бути триелементним: у межах першого елемента мають перевірятися відповідність клопотання вимогам КПК України у частині п.п. 1, 2, 3, 5, 6 ч. 3 ст. 234 КПК України, а також те, що відшукувані речі, документи або особи знаходилися у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи; у межах другого елемента мають перевірятися необхідність втручання (наявність невідкладних випадків; відсутність добровільної згоди; те, що за встановлених обставин проникнення до житла чи іншого володіння особи було єдино можливим ефективним способом врятування життя людей, врятування майна, затримання осіб, які підозрюються у вчиненні злочину); у межах третього елемента мають перевірятися зв'язок відшуканих речей, документів, іншого майна або осіб, із вчиненням кримінальним правопорушенням (тобто те, що відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; а відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду). Для задоволення клопотання ці елементи мають бути кумулятивними. Невстановлення попереднього елемента виключає можливість подальшого встановлення наступних елементів.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процес: підручник / [О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофіменко та ін.] / за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило – Х.: Право, 2018. – 584 с.
2. Гловюк І.В. Пропорційність та механізм кримінально-процесуального регулювання: теорія і практика // Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна моног-

рафія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 1148 с. – С. 12-39.

Ключові слова: проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, слідчий, прокурор, слідчий суддя, клопотання.

Ключевые слова: проникновение в жилище или иное владение лица, обыск, следователь, прокурор, следственный судья, ходатайство.

Key words: entering home or any other possession of a person, search, investigator, public prosecutor, investigating judge, ruling.

НЕМЧИНОВ ЄВГЕН СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
прокурор відділу прокуратури Дніпропетровської області, юрист 1 класу

ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Корупційні злочини – є кримінальними правопорушеннями, що відрізняються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, яка проявляється в настанні незворотних змін у державному та суспільному управлінні. Таким чином, правовий порядок запобігання та розслідування таких злочинів постійно зазнає змін, що обумовлено необхідністю підвищення рівня ефективності боротьби з корупційними правопорушеннями.

Важливим здобутком для удосконалення порядку боротьби з корупцією в нашій державі стала ратифікація Верховною Радою України у 2006 році Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, цілями яких було сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею.

З метою приведення антикорупційного законодавства України до міжнародних стандартів захисту суспільства від корупції Верховна Рада України у 2015 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [2], яким, з поміж іншого, текст статті 368-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) викладено в новій редакції. Окрім того, ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доповнено п. 6-1 наступного змісту: «6-1) майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно. Пов'язаними особами засудженого

є юридичні особи, які при його сприянні отримали у власність чи користування зазначене майно. Якщо суд визнає відсутність законних підстав набуття прав на частину майна, то конфіскується ця частина майна засудженого, а у разі неможливості виділення такої частини – її вартість. У разі неможливості конфіскації майна, законність підстав набуття прав на яке не було підтверджено, на засудженого покладається обов'язок сплатити вартість такого майна».

Відмітимо, що Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 26.02.2019 року у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 КК України [3] визнав дану правову норму такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною). Дане Рішення Конституційним Судом України мотивоване тим, що ст. 368-2 КК України не відповідає вимозі юридичної визначеності як складовій конституційного принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України), оскільки диспозиція цієї норми сформульована недостатньо чітко й допускає неоднозначне її розуміння, тлумачення та застосування. Зазначена стаття КК України також не узгоджується з конституційним принципом презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції України) та з конституційним приписом щодо неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (право особи не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів) (ч. 1 ст. 63 Конституції України).

Якщо проаналізувати положення п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПК України під призою вищезначеного Рішення Конституційного Суду України можна дійти висновку, що цей пункт не відповідає Конституції України з огляду на наступне. Так, ключовою обставиною для застосування п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПК України є непідтвердження у суді законності підстав набуття права на майно. За змістом вищевказаної правової норми можемо зробити висновок, що законодавець встановлює спростовну презумпцію незаконних підстав набуття прав на майно, *що підлягає спеціальній конфіскації*.

Звернемо увагу, що в ст. 91 КПК України, яка визначає сукупність обставин, що необхідно встановити у кримінальному провадженні, обов'язок доказування яких, відповідно до ч. 1 ст. 92 КПК України, покладено на сторону обвинувачення, відсутня така обставина як підтвердження законності підстав набуття права на майно, яке підлягає спеціальній конфіскації. Отже, законодавець не зобов'язує слідчого, прокурора спростовувати презумпцію незаконних підстав набуття прав на майно, *що підлягає спеціальній конфіскації*. Таким чином, тягар доказування законних підстав набуття прав на майно покладається на сторону захисту. Проте, за змістом ст. 42 та ч. 2 ст. 92 КПК України на підозрюваного (обвинуваченого), захисника тягар доказування покладається лише у тому випадку коли сторона захисту, скориставшись своїм правом, подає докази, а отже зобов'язана обґрунтувати їх належність та допустимість. Окрім того, ст. 18 КПК України вказує, що жодна

особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Аналогічне зазначено в ст. 63 Конституції України. Отже, обов'язок сторони захисту спростовувати презумпцію, яка визначена в п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПК України, суперечить такій засаді кримінального провадження, як свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Відзначимо, що відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 91 та ч. 1 ст. 92 КПК України слідчий, прокурор зобов'язані доказувати обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, виконуючи такий обов'язок доказування, фактично сторона обвинувачення спростовує презумпцію законних підстав набуття прав на майно, *що підлягає спеціальній конфіскації*. З огляду на вищевказане вважаємо за необхідним абз. 1 п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПК України викласти у наступній редакції: «майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено *незаконність підстав* набуття прав на таке майно».

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90-91. – 19 травня 2012 року.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII // Голос України. – 2015. – № 39. – 04 березня 2015 року.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19>.

Ключові слова: корупційні злочини, спеціальна конфіскація, тягар доказування.

Ключевые слова: коррупционные преступления, специальная конфискация, бремя доказывания.

Key words: corruption offenses, special confiscation, burden of proof.

ПИЛИПЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

суддя Новокаховського міського суду Херсонської області,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

З огляду на триваючу в Україні судову реформу, є ряд пропозицій щодо вдосконалення процедур, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, а саме, щодо зміни порядку призначення відеоконференцій у кримінальних провадженнях, по яких обвинувачений утримується під вартою, збереження складу суду після скасування судом апеляційної інстанції ухвали суду першої інстанції про повернення обвинувального акту прокурору, а також щодо призначення колегіального складу суду для розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, виключно за клопотанням сторони захисту (обвинуваченого та/або його захисника). Розглянемо деякі з цих проблем на практичних прикладах роботи суду.

1. Оскільки в місті Нова Каховка відсутні СІЗО та ІТТ, обвинувачені та засуджені, які утримуються під вартою, доставляються конвоєм до Новокаховського міського суду Херсонської області за графіком щопонеділка, щовівторка та щочетверга із ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» м. Херсона, а також слідчого ізолятора при Дар'ївській ВК № 10 в кількості не більше 9 осіб. Враховуючи віддаленість місць попереднього ув'язнення від міста Нова Каховка (понад 80 кілометрів), конвой має прибувати до суду після 13.00 години, однак реальний час прибуття коливається між 12.55 год. до 15.30 год., іноді до 16.58 год.

Новокаховський міський суд Херсонської області під час розгляду кримінальних проваджень активно використовує можливість здійснення дистанційного судового провадження (відеоконференції). Разом з тим, не зважаючи на очевидні переваги, які надає застосування відеоконференцв'язку, що дозволяє суду своєчасно в межах розумного строку розглянути кримінальне провадження та ухвалити судові рішення, врахуванню підлягають чіткі правила та обмеження, встановлені нормами Кримінального процесуального кодексу України.

Призначаючи судовий розгляд у кримінальному провадженні, судді Новокаховського міського суду Херсонської області неодмінно з'ясовують думку обвинуваченого, який утримується під вартою, щодо можливості розгляду справи в режимі відеоконференції. З огляду на те, що більшість обвинувачених надає перевагу особистій участі в судовому засіданні в присутності захисника безпосередньо в приміщенні суду, згоду на дистанційний судовий розгляд надають одиниці.

Також існують об'єктивні технічні обмеження на застосування відеоконференцв'язку, а саме, за повідомленням Державної судової

адміністрації України (лист від 23.01.2019 № 15-1447/19), кількість ліцензій системи відеоконференцв'язку з програмною складовою, що забезпечує відеоконференцв'язок через центр комутації ДСА України обмежена, та дозволяє встановити тільки 500 одночасних он-лайн підключень до сервера. У зв'язку з цим, виникають ситуації, коли суд не може підключитись до сервера у зв'язку з технічними проблемами програми «TrueConf Client» а саме помилкою «Перевищена кількість ліцензій». Впродовж 1 кварталу 2019 року, а особливо останнім часом під час проведення відеоконференцій усе частіше спостерігається затримка трансляції, часом сигнал від одного суду до іншого проходить із затримкою до 50 секунд, що негативно впливає на перебіг судового розгляду, позначається на якості технічного запису судового засідання.

Забезпеченню збільшення кількості розглядів кримінальних проваджень, по яких обвинувачені утримуються під вартою, в режимі відеоконференції може сприяти зміна законодавчого регулювання цього питання та перегляд норм Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку призначення дистанційного судового розгляду у випадку, коли обвинувачений перебуває поза межами приміщення суду. Такі зміни будуть тим більш актуальними, зважаючи на запланований запуск Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та здійснюване поетапне впровадження в судах України електронного судочинства.

2. На збільшення кількості кримінальних проваджень, які в порядку визначення підсудності передаються до іншого суду, впливає також ухвалення окремими судами судових рішень про повернення з формальних підстав обвинувального акту прокурору в кримінальних провадженнях, які розглядаються судом колегіально. Внаслідок цього після скасування такої ухвали судом апеляційної інстанції та за неможливості утворити новий склад суду в суді першої інстанції за правилами Кримінального процесуального кодексу кримінальне провадження направляється до іншого суду.

Враховуючи те, що суд, під час підготовчого судового засідання виключно уповноважений вирішувати питання про відповідність обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру вимогам Кримінального процесуального кодексу України, відповідно, суд не досліджує матеріали кримінального провадження, докази, не уповноважений надавати оцінку фактичним обставинам справи, не розглядає справу по суті. Таким чином, необхідність обов'язкової зміни складу суду після скасування судом апеляційної інстанції ухвали про повернення обвинувального акту прокурору та належного оформлення та направлення такого кримінального провадження на новий розгляд, на нашу думку, відсутня.

Частиною другою статті 76 КПК України передбачено, що суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах апеля-

ційної і касаційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції.

Разом з тим, стаття 416 КПК України визначає особливості нового розгляду судом першої інстанції, а саме, після скасування судом апеляційної інстанції вироку або ухвали про закриття кримінального провадження чи про застосування, відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру суд першої інстанції здійснює судове провадження згідно з вимогами розділу IV цього Кодексу в іншому складі суду.

Зазначена вище норма статті 76 КПК України про недопустимість повторної участі судді в розгляді справи після скасування ухвали суду першої інстанції, вважаємо, дає підстави для зловживання окремими суддями та ухвалення судових рішень про повернення обвинувального акту, які завідомо можуть бути скасовані судом апеляційної інстанції, з метою в подальшому ініціювати питання про передачу кримінального провадження на розгляд до іншого суду.

Ситуацію можливо вирішити шляхом внесення змін до кримінального процесуального законодавства про те, що після скасування ухвали суду першої інстанції про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, справа повертається на розгляд тому суду, який ухвалив відповідне судове рішення. Це дозволить суттєво скоротити тривалість розгляду кримінальних проваджень, особливо тих, по яких обвинувачені утримуються під вартою, запобігатиме випадкам зловживання судом процесуальними повноваженнями.

3. З огляду на триваючу в Україні судову реформу найбільш актуальним залишається питання заповнення суддівських вакансій та призначення на посаду суддів, у яких закінчився 5-річний термін повноважень. Відповідно до інформації ТУ ДСА України в Херсонській області у 20 місцевих загальних судах Херсонській області станом на 01.01.2019 року були наявні 142 штатних посад суддів, при цьому мали повноваження щодо здійснення правосуддя лише 64 судді.

Наприклад, мають повноваження за здійснення правосуддя: 1) 1 суддя – у 3 судах (Верхньорогачицький районний суд, Горностаївський районний суд, Нововоронцовський районний суд); 2) 2 суддів – у 8 судах; 3) 3 суддів – у 3 судах; 4) 4 судді – у 4 судах; 5) 6 суддів – 1 суд (Новокаховський міський суд Херсонської області); 6) 14 суддів – 1 суд (Херсонський міський суд Херсонської області). Тобто, з 20 місцевих загальних судів області мають кількісний склад суддів, мінімально достатній для утворення колегії, 9 судів, а у випадку, коли хоча б один слідчий суддя відповідного суду розглядав клопотання в рамках досудового розслідування, їх кількість падає до 6. Таким чином, навантаження з розгляду кримінальних проваджень, які підлягають колегіальному розгляду, перерозподіляється за рахунок збільшення їх кількості в тих судах, де є можливість утворити колегію.

Станом на 05 квітня 2019 року на розгляді у Новокаховському міському суді Херсонської області перебувало 46 кримінальних прова-

джень, щодо 47 обвинувачених, які утримуються під вартою та рахуються за судом.

Відповідно до частини другої статті 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів.

З огляду на існуючий тотальний дефіцит суддівських кадрів у судах першої інстанції, зокрема, зважаючи на вищенаведену кадрову ситуацію в загальних місцевих судах Херсонської області, законодавча норма про обов'язкове формування колегії для розгляду вищезазначених категорій кримінальних проваджень спричиняє перерозподіл справ між судами в порядку визначення підсудності, що, у свою чергу призводить до нерівномірного розподілу навантаження на суди, та як наслідок тривалого розгляду справ.

Так, за результатами роботи у 2018 році Новокаховський міський суд Херсонської області виявився другим по області за рівнем суддівського навантаження після Херсонського міського суду Херсонської області.

Більше шести місяців станом на 05.04.2019 року на розгляд в Новокаховському міському суді Херсонської області перебуває 88 кримінальних проваджень.

Зміна порядку визначення складу суду для розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, коли колегіальний розгляд таких справ здійснюватиметься за клопотанням обвинуваченого та/або його захисника, дозволить прискорити розгляд справ, оптимізувати графік їх призначення, урівноважить суддівське навантаження, особливо у період відпусток, коли суди працюють у зменшеному складі. Це повністю корелюватиметься із ст.

Відповідно до вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частини розумного строку розгляду справи. Згідно з позицією ЄСПЛ, Конвенція покладає на держави-учасниці обов'язок організовувати свою судову систему таким чином, щоб суди мали змогу діяти відповідно до вимог п. 1 ст. 6 Конвенції, зокрема, розглядати справи впродовж «розумного строку» (рішення у справі «Юртаєв проти України» від 31 січня 2006 року, «Вітрук проти України» від 16 вересня 2010 року тощо).

Таким чином, можливо внести пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України відносно:

- вдосконалення процедури проведення відеоконференцій у кримінальних провадженнях, по яких обвинувачені утримуються під вартою;
- недопустимості безпідставної зміни підсудності справи шляхом врегулювання норм про збереження складу суду після скасування ухвали суду першої інстанції про повернення обвинувального акту,
- зміни порядку призначення колегіального складу суду для розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів, за вчинення яких

передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, з обов'язкового визначення колегії суду на призначення колегіального складу виключно за клопотанням сторони захисту.

Ключові слова: суд, судове провадження, прокурор, склад суду, відеоконференція.

Ключевые слова: суд, судебное производство, прокурор, состав суда, видеоконференция.

Key words: court, court proceedings, prosecutor, composition of court, video conference.

ПОНОМАРЕНКО ДЕНИС ВАСИЛЬОВИЧ

АО «Barristers», партнер,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

КОНТРОЛЬОВАНЕ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ДІЯННЯ: АСПЕКТИ ЗАКОННОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

У кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів нерідко проводиться така операція, як контрольоване вчинення корупційного діяння. Разом з тим, виникають питання стосовно наявності належної правової процедури прийняття рішення про проведення такої операції, а відтак – законності її проведення та можливості використання її результатів у доказуванні. Розглянемо це питання детальніше.

У відповідності до п. 7-1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України, оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України.

Разом з тим, КПК України у жодній статті не передбачає такої слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії, як контрольоване вчинення корупційного діяння, як і термінопоняття «операція». Відповідно, КПК України не містить норм щодо порядку отримання дозволу, строку його дії та порядку проведення операції. У літературі є думка, що йдеться фактично про контроль за вчиненням злочину, який проводиться за постановою прокурора [1, с. 218], проте, враховуючи, що ст. 271 КПК України містить вичерпний перелік форм контролю за вчиненням злочину, то із цією позицією погодитися неможливо.

Таким чином, п. 7-1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» відсилає до неіснуючих норм КПК України. Відповідно, за відсутності вимог щодо порядку отримання дозволу, строку його дії та порядку проведення операції прокурор позбавлений не тільки фактичних, а й правових підстав для прийняття рішення про проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння. Адже, у відповідності до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Стаття 8 Конституції України передбачає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Елементом верховенства права є юридична визначеність. Закон повинен вказати на обсяг будь-якої такої дискреції та на спосіб її здійснення із достатньою чіткістю, аби особа мала змогу відповідним чином захистити себе від свавільних дій [влади] (п. 45 Доповіді «Верховенство права» Європейської комісії «За демократію через право»).

ЄСПЛ у своїх правових позиціях виходить з того, що повноваження державних органів на проведення таємного спостереження за громадянами в ході кримінального розслідування визнаються Конвенцією в тій мірі, в якій вони є абсолютно необхідними. Таке втручання не порушує статтю 8, якщо воно здійснюється «згідно із законом», переслідує законну мету відповідно до пункту 2 та якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення цієї мети (рішення ЄСПЛ у справі «Волохи проти України»). При цьому оскільки здійснювані на практиці заходи таємного спостереження за обміном інформації є закритими для їх ретельного аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання (рішення ЄСПЛ у справах «Malone v. United Kingdom», «Amann v. Switzerland»). Якість закону пов'язана з достатньою чіткістю встановлення ним тих чи інших обставин, на підставі яких діють правоохоронні органи» (рішення ЄСПЛ у справі «Волохи проти України»).

Наведені норми п. 7-1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» не характеризуються юридичною визначеністю, оскільки відсилають до неіснуючих нормативних положень, а за їх відсутності надають необмежену дискрецію щодо прийняття рішення про проведення контрольоване вчинення корупційного діяння. Це свідчить про те, що втручання не здійснюється «відповідно до закону», оскільки не дотримано вимог щодо передбачуваності та якості відповідних положень.

У відповідності до ч. 2 ст. 99 КПК України, матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону

України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Матеріали, отримані за результатами проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння, ні за яких умов не можуть бути визнані такими, що відповідають вимогам ст. 99 КПК України, адже дотриматися вимог цього Закону за такого формулювання неможливо.

Таким чином, прийняття рішення про проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння суперечить положенням ст. 19 Конституції України, оскільки норма Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є бланкетною, а відсутність у КПК України положень щодо порядку отримання дозволу, строку його дії та порядку проведення контрольованого вчинення корупційного діяння свідчить про незаконність реалізації будь-яким прокурором повноваження, передбаченого п. 7-1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно, результати такої операції не можуть бути визнані допустимими доказами у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури:

1. Фомін С.Б. Проблеми нормативного регулювання контролю за вчиненням злочину // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 216-223.

Ключові слова: прокурор, корупційний злочин, контрольоване вчинення корупційного діяння, контроль за вчиненням злочину, оперативно-розшукова діяльність, допустимість доказів.

Ключевые слова: прокурор, коррупционное преступление, контролируемое совершение коррупционного деяния, контроль за совершением преступления, оперативно-розыскная деятельность, допустимость доказательств.

Key words: prosecutor, corrupt crime, controlled conduct of a corrupt act, control of the commission of a crime, operative and detective activity, admissibility of evidence.

СОЛОВЬОВ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ПРАВО ПІДОЗРЮВАНОГО МАТИ ЧАС І МОЖЛИВОСТІ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СВОГО ЗАХИСТУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОБРАННЯМ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) у ст. 6 встановлює право обвинуваченого у кримінальному правопорушенні, серед іншого, мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту. Так як міжнародний договір є частиною

національного законодавства, положення КПК України повинні відповідати приписам, що містяться в ньому. Дане право обвинуваченого (підозрюваного) розповсюджується на всі стадії кримінального процесу. Особливої актуальності реалізація даного права набуває саме на досудовому розслідуванні, адже з затримання починається обмеження прав особи, яка в подальшому стає підозрюваною та відносно якої вирішується питання про обрання запобіжного заходу. Процес підготовки свого захисту до обрання запобіжного заходу є складовим підготовки до захисту в цілому, однак у зв'язку з дуже обмеженим часовим відрізком між затриманням та розглядом клопотання, питання відповідності норм КПК України положенням п. (3) б ст. 6 Конвенції потребує детального дослідження.

Розглянемо етапи підготовки захисту підозрюваного проти обрання запобіжного заходу слідчим суддею, який починається з моменту затримання особи без ухвали слідчого судді. Перший етап підготовки починається з моменту затримання особи і триває до моменту повідомлення особі про підозру. Часовий проміжок даного етапу складає до 24 годин. Даний етап характеризується неможливістю затриманої особи належним чином готуватись до свого захисту з причини обмеження її волі, а тому саме на даному етапі повинен бути залучений захисник. Саме на цьому етапі повинно бути почате кримінальне провадження. Другий етап підготовки триває з моменту повідомлення особі про підозру до моменту доставлення до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу. Часовий проміжок цього етапу становить до 36 годин. На даному етапі затриманому вручається письмове повідомлення про підозру, яке, на відміну від протоколу затримання, дає більш змістовну інформацію для скерування підготовку захисту у відповідних напрямках. Незважаючи на вказівку, що затримана особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна лише бути доставлена до суду для розгляду клопотання, вважаю, що клопотання також повинно бути подано не пізніше 60 годин, положенням про що необхідно доповнити КПК України. Третій етап підготовки починається з моменту доставлення до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу та закінчується моментом винесення слідчим суддею ухвали про запобіжний захід. Третій етап складає до 12 годин, які необхідні слідчому судді для призначення засідання, розгляду клопотання та прийняття рішення. На цьому етапі, не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання, слідчий, прокурор зобов'язані вручити копії клопотання та матеріалів підозрюваному.

Як ми бачимо, юридично підозрюваний має приблизно від 60 до 72 годин для підготовки свого захисту до засідання з обрання запобіжного заходу щодо нього слідчим суддею, при цьому з 72 годин останні 12 годин відведені для засідання. Фактично ж дані часові проміжки можуть зменшуватись, а разом з ними буде зменшуватись і час для підготовки захисту.

Проаналізуємо, які можливості мають підозрюваний, захисник для підготовки захисту. Для початку необхідно зауважити, що підготовка до захисту здійснюється в двох основних напрямках: 1) отримання інформації від слідчого, прокурора – захист повинен бути обізнаним про сутність підозри, про підґрунтя для застосування запобіжного заходу, про усі аргументи сторони обвинувачення; 2) збирання матеріалів, які по своїй сутності є контраргументами проти тверджень сторони обвинувачення, здатних повністю або частково спростувати позицію сторони обвинувачення або покращити стан підозрюваного.

Основними засобами першого напрямку підготовки до захисту є надання слідчим, прокурором доступу до матеріалів досудового розслідування і надання копії клопотання та матеріалів, що підтверджують його сутність, стороні захисту. Обов'язок надання стороні захисту за її клопотанням матеріалів досудового розслідування для ознайомлення встановлений ст. 221 КПК України. Проблема в тому, що для реалізації даного права КПК України створює завідомо несправедливі умови, через що підозрюваний не може реалізувати своє право, передбачене п. (3) б ст. 6 Конвенції. Клопотання захисту про надання матеріалів для ознайомлення розглядається в порядку ст. 220 КПК України, адже особливої процедури, адаптованої до підготовки захисту проти обрання запобіжного заходу, кодекс не передбачає. Згідно ст. 220 КПК України слідчий, прокурор зобов'язані розглянути таке клопотання в строк не більше трьох днів з моменту подання, тобто закон дозволяє стороні обвинувачення обмежити право підозрюваного на достатній час для підготовки свого захисту, надаючи змогу задовольнити клопотання на третій день. На мою думку, виправити даний недолік необхідно шляхом внесення до ст. 221 КПК України доповнень, встановивши, що в разі звернення сторони захисту з клопотанням про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування для підготовки свого захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу слідчим суддею, слідчий, прокурор зобов'язані задовольнити клопотання та надати доступ до відповідних матеріалів не пізніше 12 годин з моменту його отримання.

З приводу надання стороні захисту копії клопотання та матеріалів не пізніше ніж за 3 години до початку його розгляду, то в даному випадку КПК України знов обмежує право підозрюваного, передбачене п. (3) б ст. 6 Конвенції. Зважаючи на обвинувальний ухил слідчого, прокурора, надання захисту копії клопотання і матеріалів рівно за 3 години до початку засідання не викликає великих сумнівів. Підготувати за 3 години обґрунтовані заперечення, підкріплені наявністю відповідних матеріалів, захисник фізично ніяк не зможе, а тому у ч. 2 ст. 184 КПК України необхідно слова «за три години» замінити на «за двадцять чотири години». Тоді вручення буде відбуватись не пізніше 12 годин з моменту повідомлення про підозру, і слідчий, прокурор повинні будуть підлаштовувати час своєї підготовки до обвинувачення (в тому числі складання та погодження самого клопотання). При цьому необхідним є встановлення можливості слідчого судді відкласти розгляд клопотання, в разі подання його без підтвердження вручення у

визначений строк стороні захисту копій клопотання і матеріалів. Вважаю, слідчий суддя повинен відкласти засідання на час, необхідний для підготовки заперечень захисту, але з урахуванням недопущення перевищення граничного строку – 72 годин з моменту затримання. Компенсувати таке порушення прав захисту зможе також слідчий суддя, який, в разі внесення до КПК України відповідних змін, за клопотанням сторони захисту своєю ухвалою повинен буде негайного витребувати відповідні речі, документи або викликати відповідних осіб для допиту в судові засідання.

Що стосується другого напрямку підготовки до захисту, а саме збирання матеріалів, які по своїй сутності є контраргументами проти тверджень сторони обвинувачення, то будь-яка норма КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) взагалі не містить положень, що регулюють збирання стороною захисту необхідних матеріалів, які були б адаптовані до процесу підготовки захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу, у зв'язку з чим не дає змоги підозрюваному реалізувати його право, передбачене п. (3) б ст. 6 Конвенції. Проблема в тому, що час, за який сторона захисту може отримати відповідні матеріали (докази), ніяк не співвідноситься з максимальним часом, який є в розпорядженні підозрюваного, захисника для підготовки захисту проти запобіжного заходу (слід нагадати, що в кращому випадку цей час складає приблизно 60-72 години). В разі залучення адвоката в момент затримання, якщо кримінальне провадження ще не відкрите, останній зможе почати збирати відповідні матеріали, використовуючи адвокатський запит, строк відповіді на який становить 5 робочих днів з дня отримання, що значно перевищує необхідний для підготовки час. Однак отримання матеріалів у такий спосіб може суперечити положенням ч. 1 ст. 93 КПК України, що потребує відповідного врегулювання. З моменту ж відкриття кримінального провадження, матеріали можуть збиратися шляхом витребування та отримання відповідної інформації, тимчасового доступу до речей і документів, отримання висновку експерта та отримання матеріалів за результатами допиту свідка, потерпілого слідчим суддею в порядку ст. 225 КПК України, в разі якщо слідчий суддя вирішить надати такі матеріали стороні захисту. Однак строки отримання матеріалів за допомогою усіх перелічених засобів також значно перевищують необхідний для підготовки час, а строків витребування відповідних матеріалів стороною захисту КПК України зовсім не містить. Винятком є добровільне надання матеріалів у запитуваний строк за бажанням адресата. З метою приведення національного законодавства у відповідність з Конвенцією та недопущення її порушення, КПК України та Закон потребують внесення змін та доповнень в частині визначення особливої процедури збирання доказів стороною захисту з виключною метою, а саме для підготовки до захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу щодо підозрюваного.

У зв'язку з цим пропоную: визначити в КПК України загальну та спеціальну процедуру витребування стороною захисту матеріалів; у

ст. 93 КПК України передбачити, що збирання доказів стороною захисту здійснюється в порядку, визначеному не тільки КПК України, а й Законом; строк надання стороні захисту матеріалів за спеціальною процедурою – для підготовки захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу, не повинен перевищувати 24 годин з моменту звернення; в разі ненадання матеріалів у встановлений строк, слідчий суддя за клопотанням сторони захисту повинен постановити ухвалу про негайне витребування матеріалів; з метою підтвердження підстави (виключної мети) для отримання матеріалів в добовий строк, необхідно встановити, що слідчий, прокурор не пізніше 3 годин з моменту повідомлення про підозру повинні вручити стороні захисту письмове повідомлення про намір звернення з клопотанням про обрання запобіжного заходу. Пропоную встановити адміністративну відповідальність за ненадання у встановлені строки відповідних матеріалів та посилити її за ненадання інформації на адвокатський запит у добовий строк. Вважаю, що процес підготовки захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу слідчим суддею, складовими якого є наявність достатнього, адекватного часу і можливості для підготовки, який наразі закріплений у національному законодавстві, суперечить та порушує п. (3) б ст. 6 Конвенції та не відповідає тлумаченню, викладеному у справі № 11/1984/83/130 «Can v. Austria», що потребує подальшого дослідження даної теми та приведення національного законодавства у відповідність Конвенції.

Ключові слова: підозрюваний, захисник, підготовка захисту, запобіжні заходи.
Ключевые слова: подозреваемый, защитник, подготовка защиты, меры пресечения.
Key words: suspected, defense council, preparation of defense, preventive measures.

КЕДИК ВАСИЛЬ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ПРАКТИКА ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ПРОКУРОРУ: СТАТИСТИКА

Відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України за результатами підготовчого судового засідання, суд має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору (форма рішення – ухвала), якщо вони не відповідають вимогам КПК України. Ухвала про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку (ч. 4 ст. 314 КПК України).

Судова практика (дані взяті з Єдиного державного реєстру судових рішень на 20.04.2019 р.) наступна:

1. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», без визначення періоду надходження. Результат – всього 298 345 документів.

2. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», період надходження: 01.01.2013-31.12.2013 рр. Результат – всього 31 887 документів.

3. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», період надходження: 01.01.2014-31.12.2014 рр. Результат – всього 30 974 документів.

4. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», період надходження: 01.01.2015-31.12.2015 рр. Результат – всього 54 297 документів.

5. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», період надходження: 01.01.2016-31.12.2016 рр. Результат – всього 51 761 документів.

6. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», період надходження: 01.01.2017-31.12.2017 рр. Результат – всього 54 730 документів.

7. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт», період надходження: 01.01.2018-31.12.2018 рр. Результат – всього 53 520 документів.

8. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», без визначення періоду надходження. Результат – всього 14 657 документів.

9. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», період надходження: 01.01.2013-31.12.2013 рр. Результат – всього 2 511 документів.

10. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», період надходження: 01.01.2014-31.12.2014 рр. Результат – всього 2 192 документів.

11. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», період надходження: 01.01.2015-31.12.2015 рр. Результат – всього 2 801 документів.

12. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», період надходження: 01.01.2016-31.12.2016 рр. Результат – всього 2 099 документів.

13. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», період надходження: 01.01.2017-31.12.2017 рр. Результат – всього 1 646 документів.

14. **Пошук за контекстом.** Параметр «повернення обвинувальний акт апеляція», період надходження: 01.01.2018-31.12.2018 рр. Результат – всього 1 522 документів.

Аналітичний аналіз вищезначених статистичних даних щодо повернення обвинувального акту свідчить про таке:

1. За період 2013-2014 роки відбулося зменшення кількості надходження документів за пошуковим параметром «повернення обвинувальний акт» на 3%, а за період 2015-2018 роки має місце тенденція щодо

їх зростання в середньому понад 70%. Це свідчить про стрімке збільшення кількості прийнятих рішень про повернення обвинувального акту прокурору.

2. За період 2013-2018 рік включно, крива показників надходження документів за пошуковим параметром «повернення обвинувальний акт апеляція» йде від зменшення (на 14% з 2013 до 2014 рр.) до збільшення (на 27% з 2014 до 2015 рр.) і знову до значного зменшення (на 83% з 2015 до 2018 рр.). В цілому, за весь період понад 60% в кінцевому результаті. Це свідчить про зменшення кількості оскаржень в апеляційному порядку прийняття рішень про повернення обвинувального акту прокурору.

3. Статистичні дані є підґрунтям для виявлення типових помилок при складанні обвинувального акту та формування рекомендацій щодо їх уникнення.

Отже, доволі велика кількість обвинувальних актів повертається судами прокурору та тільки 0,05% з загальної кількості з вищезначених ухвал оскаржується прокурорами.

Ключові слова: обвинувальний акт, повернення, судовий реєстр.

Ключевые слова: обвинительный акт, возвращение, судебный реестр.

Key words: indictment, return, judicial register.

КЛИМКЕВИЧ РОКСОЛАНА АНДРІЇВНА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМНОГО ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ У МЕЖАХ ЄС

Питання вільного переміщення і використання доказів в межах ЄС не є новим для доктрини кримінального процесу, однак досі залишається актуальним та невирішеним в повній мірі. Дана проблематика розглядалася крізь призму Рамкових Рішень та Директив ЄС, а також була предметом дослідження багатьох європейських вчених. Останнім кроком у сфері європейського доказового права стало прийняття Директиви про Європейський ордер на проведення розслідування [3], яка спрямована на полегшення збору доказів в межах ЄС. У чому ж полягає ефективність вищезазначеної Директиви та чи слід її вважати дієвим інструментом для взаємного визнання допустимості доказів, зібраних у межах ЄС?

Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року [8], яка була першоосновою для взаємної правової допомоги між країнами-членами ЄС, керується принципом *locus regit actum* (стаття 3), відповідно до якого будь-які судові доручення повинні вико-

нуватися запитуваною стороною відповідно до її національного кримінального процесуального законодавства. Інакшими словами, принцип *locus regit actum* передбачає, що вирішальним елементом того, яке законодавство повинне застосовуватися є місцезнаходження доказу чи проведення процесуальної дії. Однак, ця концепція є неспроможною подолати розбіжності між національними процедурами, в результаті чого інколи інформація, зібрана запитуваною стороною не може використовуватися запитуючою стороною, оскільки порядок збирання такої інформації не відповідає процесуальним вимогам запитуючої сторони.

Тому, для того, щоб збільшити ймовірність визнання доказів, які були зібрані на території іншої держави, допустимими, Конвенція про взаємодопомогу у кримінальних справах між державами-членами ЄС 2000 року [9] запровадила новий підхід – *the forum regit actum* (стаття 4 Конвенції). Відповідно до цього принципу держава, яка виконує доручення, повинна дотримуватися вимог і процедури, які чітко встановлені запитуючою стороною. Причиною закріплення нового підходу стало сприяння використанню інформації, отриманої внаслідок взаємної допомоги, як доказів.

Тому, частина 4 цієї Конвенції змінює концепцію взаємної допомоги, даючи право запитуючій стороні встановлювати правила взаємної допомоги. Такий підхід був покладений в основу таких інструментів взаємного визнання, як рішення про замороження майна [1] та Європейський ордер про надання доказів [2].

Однак, ідея взаємної допустимості доказів була радше правовою фікцією, ніж реальністю. Перш за все, розбіжності у правових системах і різні підходи до ключових питань доказового права все ще існували між державами-членами ЄС. Очевидно, що такі розбіжності можуть підірвати взаємну довіру між країнами, піднімаючи питання про процесуальний статус доказів, зібраних у межах міжнародного співробітництва та зробити концепцію взаємного визнання доказів неефективною [6,30].

Договір про Функціонування Європейського Союзу [7] запропонував альтернативу, встановлюючи у ст. 82 можливість прийняття мінімальних правил стосовно взаємного визнання доказів допустимими. Як наслідок, було прийнято Зелену Книгу [5] про отримання доказів у кримінальних справах одною державою від іншої та забезпечення їх допустимості, яка ще раз наголошувала на тому, що найбільш оптимальним варіантом у вирішенні цієї проблеми буде прийняття єдиних стандартів збирання доказів у кримінальних справах.

Абсолютно новим етапом на шляху до співпраці у кримінальних справах стало прийняття Директиви Європарламенту і Ради 2014/41/ЄС про Європейський Ордер на проведення розслідування 3 квітня 2014 року [3], яка повинна бути впроваджена у національне законодавство держав-членів ЄС до 22 травня 2017 року.

Європейський Ордер на проведення розслідування є новим правовим заходом, який повинен бути спрямований на полегшення збору доказів у кримінальних провадженнях ЄС. За своїм змістом цей Ордер є

рішенням, яке видано судовим органом країни-члена ЄС для того, щоб здійснити одну чи кілька слідчих дій в межах іншої країни-члена ЄС. Директива охоплює широке коло слідчих дій: допит свідків, отримання інформації чи доказів, які вже знаходяться у розпорядженні органу, якому надіслали ордер, перехоплення телекомунікаційних повідомлень, а також інформації про банківські рахунки.

Однак, Європейський ордер на проведення розслідування не позбавлений концептуальних недоліків, які перешкоджають його ефективності. Зокрема, Директива не супроводжується правилами, які б сприяли взаємному визнанню доказів, зібраних відповідно до цієї процедури.

Допустимість доказів, зібраних в межах Європейського Ордеру на проведення розслідування продовжує регулюватися національним кримінальним процесуальним законодавством країн-членів ЄС.

Незважаючи на відсутність єдиних стандартів, держави-члени не повинні визнавати недопустимими докази, зібрані відповідно до іншої процедури, ніж це передбачено їхнім національним процесуальним законодавством. Варто погодитися із зарубіжними вченими [6,51], які вважають, що у разі виникнення сумнівів про те, чи варто такі докази вважати допустимими, потрібно враховувати вплив таких доказів на фундаментальні права людини, зокрема на право на захист, з метою визначення справедливості процедури збирання доказів та її відповідність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Таким чином, прийняття Директиви про Європейський Ордер на проведення розслідування не розставило «крапки на і» у проблематиці визнання доказів, зібраних на території іншої держави ЄС, допустимими. Причиною цьому стало те, що дана Директива не скористалася перевагами ст. 82 Договору про функціонування ЄС, яка надає можливість встановлювати мінімальні правила взаємного визнання доказів допустимими. Тому дана Директива буде ефективною лише для тих держав-членів ЄС, кримінальне процесуальне законодавство яких передбачає схожі процедури збирання доказів.

Список використаної літератури:

1. Council Framework Decision 2003/577/JHA of 22 July 2003 on the execution in the European Union of orders freezing property or evidence // Official Journal of the European Union. – 2003. – L 196. – P. 45-50.
2. Council Framework Decision 2008/978/JHA of 18 December 2008 on the European evidence warrant for the purpose of obtaining objects, documents and data for use in proceedings in criminal matters // Official Journal of the European Union. – 2008. – L 350. – P. 72-92.
3. Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters, OJ L 130.
4. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>

5. Green Paper on obtaining evidence in criminal matters from one Member State to another and securing its admissibility, Brussels, 11.11.2009, COM (2009), 624 final.
6. Matryna Kusak. Mutual admissibility of evidence in criminal matters in the EU. A study of telephone tapping and house search. – IRCP research series, volume 53, 2016. – 245 p.
7. Treaty on the Functioning of the European Union (consolidated version 2012) // OJ C 326, 26.10.2012, P. 47–390.
8. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_036
9. Конвенція про взаємодопомогу у кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 29 травня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_23833

Ключові слова: допустимість доказів, взаємне визнання доказів, Європейський ордер на проведення розслідування, Договір про функціонування ЄС.

Ключевые слова: допустимость доказательств, взаимное признание доказательств, Европейский ордер на проведение расследования, Договор о функционировании ЕС.

Key words: admissibility of evidence, mutual recognition of evidence, European Investigation Order, Treaty on the Functioning of the EU.

СЕКЦІЯ 21.

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

ТИЩЕНКО ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри криміналістики,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

БЄЛІК ЛАРИСА СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ФІКЦІЇ ЯК ФОРМИ ДЕЗІНФОРМУВАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Розслідування злочинів у криміналістичному аспекті являє собою складну пізнавальну діяльність, спрямовану на виявлення, розпізнання і дослідження кримінально-релевантних подій, встановлення їх сутності, обставин і винних осіб.

Зазначена мета може бути досягнута за умов отримання та використання достовірної інформації. На достовірність інформації впливають багато негативних факторів природнього і штучного походження, які обумовлюють її скритність, неповноту та викривленість, що у свою чергу, може привести до її трансформації у помилкові, фіктивні відомості. Тому одним з головних завдань криміналістики є розроблення засобів, прийомів і методів пошуку, виявлення та адекватної інтерпретації необхідної інформації з її подальшим використанням у процесі доказування.

Пошук, одержання і використання інформації у розслідуванні не можна сприймати як односторонній процес надходження інформації від події і відповідних осіб, що були її учасниками, до особи, яка веде розслідування. Інформація циркулює у сфері слідчої та оперативно-розшукової діяльності і стає об'єктом бажаного або небажаного сприй-

няття, аналізу і використання всіма учасниками кримінального провадження.

Злочинець й інші зацікавлені особи намагаються протидіяти виявленню та розкриттю злочинів шляхом створення інформаційних фікцій з метою приховування події злочину, або створення видимості події незлочинного характеру (інсценування), або маскування його окремих обставин, або своєї участі у ньому.

Поняття фікція походить від латинського слова *fictio* – дещо не існуюче у дійсності, обман, вигадка [1, с. 616]. Створені злочинцями інформаційні фікції протиправного характеру класифікуються на кримінальні та інші протиправні фікції [2, с. 30].

Серед фікцій кримінального характеру, в залежності від конкретної мети, яку вони переслідують, доцільно виділити такі, що спрямовані на маскування:

- злочинної події в цілому;
- певних фрагментів події;
- предмету злочинного посягання;
- особи злочинця;
- справжніх мотивів і мети злочину;
- особи потерпілого;
- способу вчинення злочину;
- способу підготовки вчинення злочину;
- способу приховування злочину;
- реальної слідової картини;
- дійсного механізму вчинення злочину.

Кримінальні фікції реалізуються суб'єктами кримінального дезінформування (злочинцем або іншими зацікавленими особами, які протидіють виявленню та розкриттю злочинної діяльності) і, у контексті пізнавальної діяльності, криміналістикою можуть розглядатися як елементи протидії розслідуванню злочинам.

У контексті здійснення кримінального провадження, передусім у формі досудового розслідування, визначаються криміналістичні фікції, суб'єктами яких є слідчий, детектив, прокурор та оперуповноважений.

Наразі дослідженню означених аспектів приділено увагу у роботах Р.С. Белкіна, В.П. Бахіна, Л.В. Бертовського, Н.Л. Бертовської, А.І. Вінберга, І.І. Когутича, В.О. Образцова, А.О. Овчинського, М.А. Погорецького, О.О. Протасевича, що свідчить про актуальність та необхідність проведення подальших досліджень.

До категорії кримінальних фікцій відносяться також види, способи та прийоми кримінальних інсценувань як засобів введення в оману співробітників правоохоронних органів.

Відповідно, криміналістичні фікції відіграють роль тактичних прийомів, що спрямованні на створення умов з метою введення розроблюваної особи, яка протидіє розкриттю злочину, в ілюзорну свідомість і подальше її викриття. Метою застосування криміналістичної фікції є отримання достовірних відомостей, які мають значення під час прийняття рішень у кримінальному провадженні, організації та проведенні

слідчих розшукових дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Правозастосовній практиці відомі різні способи кримінальної фікції під час підготовки, вчинення та приховування злочинів (наприклад, інсценування вбивства під самогубство; інсценування крадіжки, нібито вчиненої сторонньою особою з метою приховати розкрадання майна шляхом зловживання службовим становищем), які реалізуються за допомогою певних прийомів і засобів.

В свою чергу, суб'єкти криміналістичної фікції також використовують різні види і форми дезінформації, в тому числі у вигляді «імітування обстановки злочину» (ч. 1 ст. 271 КПК України) з метою викриття злочинного наміру однієї особи або групи осіб.

Практичні результати свідчать, що дезінформування в одних випадках сприяє досягненню корисних завдань, а в інших – суспільно небезпечних. В одних випадках воно є правомірним, морально виправданим, оскільки слугує інтересам особи, суспільства, держави, а в інших – протиправним, аморальним, шкідливим і навіть кримінально караним. Це залежить від того, для вирішення яких завдань застосовують дезінформування, на якій мотиваційній основі воно здійснюється, чи пов'язане з порушенням правових і моральних заборон та обмежень. Аналізуючи означене, варто чітко визначити межу допустимого дезінформування з боку слідчих та працівників оперативних підрозділів [3, с. 116].

Враховуючи викладене, потрібне подальше глибоке дослідження фікцій – як кримінальних, що є методом протидії розслідуванню, тактикою злочинної діяльності, так і криміналістичних, що можна розглядати як тактичний засіб у слідчій та оперативно-розшуковій діяльності.

Список використаної літератури:

1. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов. – М.: Мартин, 2008. – 704 с.
2. Образцов В.А., Бертовский Л. В., Бертовская Н. Л. Дезинформирование в криминальной, оперативно-розыскной и следственной практике. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 240 с.
3. Когутич І.І. Теорія і практика використання в розслідуванні злочинів фікцій: моногр. – Тернопіль : Підруч. Іпосіб., 2014. – 394 с.

Ключові слова: кримінальні фікції, криміналістичні фікції, суб'єкти і мета дезінформування, розслідування злочинів.

Ключевые слова: криминальные фикции, криминалистические фикции, субъекты и цель дезинформирования, расследование преступлений.

Key words: criminal fictions, criminalistics fictions, the subjects and purpose of misinformation, the investigation of crimes.

ЗАГОРОДНІЙ ВІКТОР ЄВСТАФІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор, професор кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОТРИМАННЯ ПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Проблематика отримання правдивих показань свідків, подолання протидії розслідуванню з боку свідків та очевидців вчинення злочину завжди була та залишається однією із ключових проблем криміналістичної тактики. Водночас необхідно звернути увагу, що науковцями тактичні особливості допиту свідків та інших учасників кримінального провадження досліджувались в основному крізь призму досудового розслідування [2]. Аналітичне опрацювання наукових джерел свідчить про недостатню кількість наукових публікацій щодо тактичних особливостей допиту свідків саме під час судового розгляду кримінальних проваджень, що зумовлює актуальність дослідження цієї проблематики на науковому рівні.

Із посиленням змагальності, безпосередності, рівноправності сторін у судовому процесі повинна зазнати змін й методика підготовки до підтримання державного обвинувачення. У підготовку до процесу судового допиту можна віднести заходи щодо забезпечення безпеки свідків, потерпілих, експертів, які викликаються до суду стороною обвинувачення; організація оперативного забезпечення дачі показань особами у суді; проведення організаційних та оперативно-розшукових заходів з фізичного та психічного захисту свідків обвинувачення від обвинуваченого і його зв'язків [1, с. 284-285].

Одним із напрямів, який заслуговує на увагу у контексті вивчення цієї проблематики, є організаційно-тактична діяльність оперативних підрозділів щодо забезпечення правдивих показань свідків під час судового розгляду. З метою викриття завідомо неправдивих показань у судовому засіданні прокурору досить часто доводиться аналізувати оперативну інформацію та матеріали кримінального провадження, а в окремих випадках виникає необхідність проведення працівниками оперативних підрозділів певних оперативно-розшукових заходів у межах справ оперативного обліку. Проте слушно зазначити, що у резонансних кримінальних провадженнях викриття однієї особи, яка надає завідомо неправдиві показання, не захищає прокурора від появи іншого свідка, у тому числі з боку захисту. У зв'язку цим у разі викриття особи, яка дає завідомо неправдиві показання, слід по можливості максимально довго тримати цей факт в таємниці, не даючи можливості злочинцям вжити додаткових заходів з протидії діяльності державного обвинувача.

Розглянемо деякі аспекти підготовки свідків обвинувачення самим прокурором, а також його взаємодію з працівниками оперативних підрозділів у цьому напрямі. Ми солідаризуємось з ученими, які наголошують, що сторона обвинувачення має заздалегідь потурбуватися про підготовку до дачі показань свідком, і це повинно розглядатися як складова частина діяльності із «захисту свідків».

На нашу думку, сьогодні слушно впровадити у якості загального правила для прокурорів при підготовці до підтримання обвинувачення практику особистого знайомства з усіма ключовими свідками, експертами обвинувачення, потерпілими, чії показання будуть представлятися прокурором у суді. Ми розуміємо, що така пропозиція навряд чи знайде широкої підтримки серед працівників прокуратури, однак така практика допомогла б уникнути значної кількості помилок і протиріччя під час судового розгляду.

Наша позиція обумовлюється тим фактом, що сторона, яка представляє свідка, повинна знати, про що він говоритиме і, отже, ставити правильні, зрозумілі для допитуваного, однозначні запитання. Разом з тим слід заздалегідь переконатися у емоційній та психологічній стійкості, обачності свідка, стійкості його позиції та інших обставинах, які можуть вплинути на якість наданих показань. Така клопітка підготовка прокурора пов'язана із тим, що основним завданням сторони захисту є нівелювання доказів обвинувачення. Саме тому прокурору слід приділити значну увагу підготовці своїх свідків до різноманітних питань, які може ставити сторона захисту.

«Підготовка свідка» до допиту у суді – це правомірна діяльність, яка жодним чином не пов'язана із нав'язуванням прокурором своєї волі свідкові чи підбурюванням до дачі неправдивих показань. Фактично, мова йде про структурування показань свідка таким чином, щоб вони найкраще сприймалися судом. Така робота зі свідком є необхідною частиною підготовки прокурора до формування судового доказу, який формується в умовах значної психоемоційної навантаженості допитуваної особи. Прокурор повинен заздалегідь вжити таких заходів, щоб свідок не змінив свідчення в суді, а тим більше не відмовився від них. Необхідно виробити елементарну стійкість свідка перед прийомами тиску з боку захисту, що має особливе значення при перехресному допиті. З цією метою можна провести тренувальний перехресний допит, продемонструвавши свідкові ті тактичні прийоми, які може застосовувати сторона захисту, щоб заплутати свідка, перекутити його свідчення або вивести його з рівноваги. Можна спробувати зімітувати допит у високому темпі або ж у дратівливій формі, щоб перевірити витримку свідка та виробити у нього готовність до дачі свідчень у такій несприятливій ситуації.

Отже, підсумовуючи, наголосимо, що підготовка прокурором свідка до давання показань у суді є важливою складовою процесу забезпечення дачі правдивих показань у ході судового слідства.

Список використаної літератури:

1. Криміналістика: підручник / за ред. В.В. Тіщенко. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 556 с.
2. Образцов В.А., Богомолова С.Н. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии / В.А. Образцов, С.Н. Богомолова. – Москва : Омега-Л, ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2003. – 160 с.

Ключові слова: допит, слідча (розшукова) дія, криміналістична тактика, тактика допиту, свідок, обвинувачення.

Ключевые слова: допрос, следственное (розыскное) действие, криминалистическая тактика, тактика допроса, свидетель, обвинение.

Key words: interrogation, investigative (search) action, criminalistics tactics, interrogation tactics, witness, prosecution.

АРКУША ЛАРИСА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики,
доктор юридичних наук, професор

ЧІПКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ЗАГОРОДНІЙ ІГОР ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПЛОГО ВІД ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В СФЕРІ ОБІГУ АВТОТРАНСПОРТУ

При розслідуванні шахрайств у сфері обігу автотранспорту у першу чергу доцільно здійснювати допит потерпілих, який має свої особливості, та впливає на обрання напряму розслідування в межах відповідної типової слідчої ситуації [докладніше див. 1]. Першочерговий допит проводиться з метою отримання основних вихідних даних для висунення версій про подію злочину і осіб, які його вчинили, а також для організації розшуку та затримання винних.

Формування свідчень – складний процес, в якому беруть участь різні форми чуттєвого пізнання і логічного мислення, у зв'язку з чим наукова розробка тактичних прийомів допиту неможлива без урахування даних

психології. Знання психологічних особливостей формування свідчень допомагає слідчому найефективніше застосовувати тактичні прийоми допиту.

У психології допиту потерпілого від шахрайства у сфері обігу авто-транспортного спостерігаються відмінності від допитів інших осіб. Так при допиті потерпілого необхідно враховувати його індивідуальні особливості пам'яті, з'ясувати який її вид більш розвинутий, володіння професійною пам'яттю (наприклад, колишній працівник оперативних підрозділів запам'ятовує ідентифікаційні ознаки особи, транспортного засобу, звертає увагу на ознаки вчинення можливого злочину; тощо). Це може мати суттєве значення при визначенні тактичних прийомів при допиті потерпілого від шахрайських дій у сфері обігу автотранспорту.

Досить часто потерпілий звертається до правоохоронних органів через певний час. Зазначена ситуація пов'язана з втрачанням окремих миттєвих зображень образів у нього, а також можливе сприйняття по іншому минулої події з додаванням безпідставних оціночних категорій. Крім того, потерпілі від шахрайства часто пов'язують свої дії з гіпнозом з боку злочинця, під впливом якого вони нібито добровільно передали своє майно або грошові кошти. Також, у таких потерпілих у деяких випадках на перший план виступає почуття сорому, внаслідок чого вони намагаються приховувати свої спонукальні мотиви при контакті з шахраєм. Так, при шахрайствах, пов'язаних з псевдовиграшем автомобіля, як правило, потерпілий керується у своїх діях можливістю безкоштовного отримання права власності на авто, що свідчить про хибні риси в його характері (пожадливість, азарт тощо), тому при проведенні допиту потерпілого у зазначеній ситуації, слідчий повинен об'єктивно оцінити свідчення потерпілого, коректно ставити питання, не допускати кепкування та зневаги. На наш погляд, тільки психічний та психологічний стан потерпілого може сприяти повному, об'єктивному відтворенню злочинної події.

Також слід зазначити, що потерпілий від шахрайських дій у сфері обігу автотранспорту, певною мірою, зацікавлена особа.

При наданні свідчень або заяві клопотань, він іноді буває обізнаний про наявні матеріали кримінального провадження ще до закінчення досудового розслідування. Це трапляється через розголошення свідчень недобросовісним свідком, недбайливості або юридичної і психологічної неосвіченості слідчого, який нерідко в потерпілому бачить «колегу», який намагається «допомогти покарати злочинця». Нерідкі випадки, коли потерпілий від шахрайства у сфері обігу автотранспорту явно перебільшує свій збиток, намагаючись будь-яким шляхом відшкодувати завдані моральні й матеріальні збитки. Тому необхідно критично оцінювати свідчення потерпілого, не надавати їм домінуючого значення і розглядати їх сукупно з іншими доказами кримінального провадження.

Прийнявши рішення про необхідність допиту потерпілого від шахрайських дій у сфері обігу автотранспорту, слідчий розпочинає підготовку цієї слідчої (розшукової) дії – першого технологічного етапу.

Слідчий має право викликати потерпілого, зателефонувавши йому особисто або його родичам. За наявності телефонного контакту з потерпілим доцільно визначити час та місце проведення допиту, найбільш зручний для обох сторін. При цьому місце проведення допиту повинно відповідати психологічним прийомам, які слідчий планує використовувати в процесі допиту (створення доброзичливої обстановки, уяви безпеки, тощо).

При підготовці до допиту потерпілого від шахрайства слідчим планується коло питань, на які він розраховує отримати відповіді. Зазначений перелік повинен бути приблизний та може містити тільки вузлові моменти допиту, що створить умови для зміни напряму допиту.

Наступний технологічний етап полягає в ідентифікації особи, що допитується, та попередженні про надання завідомо неправдивих свідчень, які мають суто процесуальний характер. Їхні особливості визначені чітко в КПК України. Це найбільш типові етапи, які присутні при проведенні будь-якого допиту при розслідуванні різних категорій злочинів. Головне тактичне завдання цих етапів – налаштувати потерпілого на діловий настрій, та зосередити увагу на важливості точності відповідей.

Наступним третім технологічним етапом при допиті потерпілого від шахрайських дій повинна бути вільна розповідь потерпілого. Саме в ході такої розповіді слідчий може з'ясувати: ставлення жертви до події, що відбувалася, сприйняття дій злочинця, їхню оцінку, психологічний аспект дії шахрая, його способи й загальні риси механізму вчинення злочину. До і під час викладу потерпілим відомих йому обставин слідчий повинен викликати прихильність до себе допитуваного, переконати його у своїй об'єктивності, серйозності, неупередженості.

Вільну розповідь необхідно проводити у спокійній обстановці, не перебиваючи допитуваного. Слідчий може лише спрямувати розповідь у потрібне русло, висловлюючи інтерес до отриманих відомостей. Важливо створити таку обстановку на місці допиту, щоб не було несподіваних візитів і телефонних дзвінків. Наприклад, попередити колег або оперативних працівників про майбутню слідчу (розшукову) дію, вимкнути свій мобільний телефон, тощо. Зазначене буде сприяти отриманню логічно-послідовної розповіді.

Окрім вищевикладеного, вільна розповідь дозволяє отримати уявлення про обставини, що мають організаційно-тактичне значення (про моральні, освітні, інтелектуальні й інші ознаки допитуваного, його способи життя, інтереси, найближче оточення, про ступінь його ширості, психологічної стійкості, тощо).

Унаслідок зазначеного етапу з'являється можливість вибору більш чіткої лінії поведінки, найбільш доцільних термінів, словосполучень при постановці питань на наступному технологічному етапі запитань та відповідей, зрозумілих для потерпілого.

Повний перелік можливих питань при допиті потерпілого досить повно визначений у криміналістичних дослідженнях [див., наприклад, 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. У загальному вигляді зазначений перелік

повинен містити питання щодо: обстановки (місця, часу та умов) вчинення шахрайства у сфері обігу автотранспорту; предмету злочинного посягання (його вартості, характерних індивідуальних ознак, притаманних саме йому), а також механізму шахрайських дій, що призвели до заволодіння ним шахраєм; обставин, які сприяли знаходженню потерпілого на місці вчинення шахрайських дій; особистісних ознак шахрая (використовуючи методи словесного портрету й комп'ютерного моделювання, описати зовнішність та відмінні риси, тощо), послуг, які він пропонував потерпілому та за яку ціну; документів, які використовував шахрай у процесі спілкування з потерпілим та іншими особами; кількості зустрічей з шахраєм, особливості знайомства (наявність посередника, який познайомив; або порекомендував електронну адресу сайту, тощо); осіб з якими спілкувався шахрай (можливість його дії у складі організованої злочинної групи); поширеності інформації про наявність у потерпілого матеріальних цінностей (або прагнення купувати чи продавати авто); наявності свідків при здійсненні шахрайських дій, які могли б підтвердити зазначений факт та хід подій.

Окрім загальних питань слідчому необхідно з'ясувати конкретні деталі шахрайства, що розслідується. І тут кожен спосіб шахрайства і питання, що підлягають з'ясуванню, мають свої особливості.

Наприклад, потерпілому від шахрайства при купівлі-продажу нового автотранспорту в автосалоні, окрім вказаних загальних питань, необхідно поставити питання, що належать до цього способу, які дозволять висвітлити обставини щодо: місця та часу оформлення договору купівлі автомобіля; особи яка, оформляла договір та приймала (оприбутковувала) грошові кошти (чи це одна і та ж особа); суми грошових коштів, які були передані; документу, який був отриманий на підтвердження оплати (прибуткового ордеру, тощо); валюти у якій сплачувався платіж; додаткових документів, які були надані потерпілому (страховий поліс, гарантійний талон, тощо); суми збитку потерпілому (з урахуванням втраченої вигоди, моральних збитків, тощо).

Технологічний етап запитань та відповідей характеризується більшою мірою використанням методу спостереження за допитуваним. Об'єктом спостереження є його мовна артикуляція, вихідне від нього повідомлення як система звукової інформації. Ці дані доповнюються жестами, мімікою, звуковими явищами, супроводжуваними відповіді на питання, а також інтонацією, тобто додатковими немовними засобами, здатними не лише уточнювати, але і змінювати сутність повідомлення.

Але отримання усних відповідей на поставлені питання не зводиться тільки до спостереження. Окрему увагу необхідно звертати на сутність слів, рухів, тощо. Саме відповідні слова, які використовував шахрай, створили умови для здійснення шахрайських дій шляхом омані та зловживання довірою. Тому необхідно деталізувати не тільки дії, але і порядок слів, як потерпілих, так і шахраїв, використанням ними завуальованих словосполучень, недомовок, тощо. При цьому важливо зрозуміти на які саме слова відреагував потерпілий і здійснив ті чи інші дії. Таким чином при допиті потерпілого від шахрайських дій

у сфері обігу автотранспорту обов'язково необхідно дослівно фіксувати свідчення з метою не допустити у майбутньому розбіжностей у їхньому тлумаченні. Це можна зробити шляхом застосування на завершальному етапі не тільки процесуальним шляхом у протоколі допиту, але і з застосуванням аудіо- та відеоапаратури.

Список використаної літератури:

1. Arkusha L., Chipko N. Methods of committing and investigation of fraudulent motor vehicle transactions. Russian Law Journal. 2018; 6 (4):126-153. <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2018-6-4-126-153>; <https://www.russianlawjournal.org/jour/issue/view/23>
2. Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: лекция. М.: Моск. ин-т МВД России, 1996. 54 с.
3. Замылин Е.И. Тактико-психологические основы допроса в конфликтной ситуации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 1996. 219 с.
4. Кондратенко В.А. Теория и практика допроса в стадии предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2004. 206 с.
5. Кулагин Н.И. Организация и тактика допроса в условиях конфликтной ситуации. Минск: МВШ МВД СССР, 1977. 134 с.
6. Кустов А.М. Истоки и источники тактики допроса // Допрос: процессуальные и криминалистические проблемы (памяти профессора Н.И. Порубова): Сб. матер. 55-х криминалистических чтений: В 2-х ч. М.: Академия управления МВД России, 2014. Ч. 1. С. 382–391.
7. Мазунин Я.М. Особенности тактики допроса в суде // Современные научные исследования: теория, методология, практика. Омск: НОУ ВПО «Омский юрид. ин-т», 2013. № 3. С. 184-194.
8. Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: учеб. пособие. М.: БЕК, 1998. 268 с.
9. Протасевич А.А. Основы тактики и технологии следственного допроса: монография. Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2006. 95 с.
10. Рыжаков А.П. Допрос: основания и порядок производства: науч.-практ. руководство. Ростов на Дону: Феникс, 2006. 288 с.
11. Сорокина Т.А. Тактико-психологические приемы получения, проверки и оценки показаний свидетелей и потерпевших: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2001. 219 с.

Ключові слова: допит, потерпілий, шахрайство, сфера обігу автотранспорту, технологічний етап.

Ключевые слова: допрос, потерпевший, мошенничество, сфера оборота автотранспорта, технологический этап.

Key words: interrogation, victim, fraudulent, motor vehicles transaction, technological stage.

ВАЩУК ОЛЕСЯ ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
доктор юридичних наук, доцент

ФЕЙСБУК ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Криміналістична інформація представляє собою результат гносеологічної діяльності із запобігання, виявлення та розслідування кримінально-караних діянь шляхом виявлення, фіксації, збереження, дослідження й використання інформації, що відображає обставини події, яка досліджується. Технологічний розвиток мережі Інтернет та її продуктів, як то соціальні мережі, утворили нове унікальне джерело криміналістичної інформації – суперскладне джерело. Так на сьогодні, Фейсбук – це 2 млрд. активних користувачів на місяць, які добровільно розміщують про себе інформацію та всесвітньо оприлюднюють її. Аналіз цієї інформації та своєчасне реагування на ймовірні загрози є новим викликом для слідчого, як практика так і вченого-криміналіста, як теоретика.

2004 рік відомий ще тим, що в цьому році була створена соціальна мережа – Фейсбук, як комунікаційна онлайн-платформа для спілкування студентів з різних закладів вищої освіти США. Наразі, Фейсбук – це революційний засіб зв'язку і спілкування та обміну інформацією майже між усіма користувачами мережі Інтернет у всьому світі. Виключеннями є місця без та з обмеженим доступом до мережі Інтернет. Корпорація Фейсбук включає в себе, зокрема сам Фейсбук, Facebook Messenger, WhatsApp, Інстаграм та інші програмні засоби. Функціонал Фейсбук постійно доповнюється та розширюється, з'являються нові функції, виправляються баги, зникають можливості які не користуються попитом тощо.

Фейсбук зосередив в собі великий обсяг даних, який щосекунди поповнюється. Мільйони користувачів добровільно, щосекунди додають до неї інформацію, яка стосується як їх особисто, так і того що коїться навколо них або стосується їх (на їх думку). Ці дані мають різне спрямування, стосуються всіх сфер життя та величезної кількості осіб (zareestrovanih користувачів Фейсбук та не zareestrovanih користувачів Фейсбук). Отже, доступ до Фейсбук має майже кожна людина на Землі, в тому числі і слідчий та вчений-криміналіст. Відповідно і інформація, що міститься в Фейсбуці доступна для використання слідчим при виявленні та розслідуванні злочинів, вченим при напрацюванні теоретичних положень криміналістики.

Ключовими можливостями рядового користувача Фейсбук є:

1. Оприлюднення інформації щодо себе.
2. Пошук контактів та встановлення зв'язків між ними.
3. Комунікація.

Варто визнати, що Фейсбук є реалією сьогодення та перспективним джерелом криміналістичної інформації, відповідно до тих даних які вона вже містить і ще буде містити впродовж свого функціонування.

За процесуальним значенням криміналістична інформація поділяється на доказову та орієнтовну (поняття «орієнтовна інформація» було запропоновано Р.С. Белкіним і А. І. Вінбергом). Відповідно, за процесуальним значенням криміналістична інформація із Фейсбук поділяється на доказову (за умови дотримання норм КПК України) та орієнтовну.

Для слідчого рекомендовано Фейсбук аспектно розглядати через самостійні такі підходи:

1. Інформаційний.
2. Комунікаційний.
3. Організаційний.
4. Тактичний.
5. Прогностичний.
6. Профілактичний.

Завдяки інформації з Фейсбук слідчий має можливість провести пошук необхідної інформації, її виявлення, дослідження, фіксацію та використання в професійній діяльності. Моніторинг змісту Фейсбук – це ефективна діяльність зі збору криміналістичної інформації. Проте, значною перешкодою буде наявність великого масиву даних, для оперативного опрацювання якого необхідно буде опанувати спеціальні знання та здобути певні навички в цій сфері. В протилежному випадку, великий обсяг інформації в Фейсбук та її тривале опрацювання будуть додатково завантажувати слідчого та призупиняти основну його діяльність.

Обґрунтованим є проведення криміналістичного аналізу Facebook та його можливостей щодо використання інформації, яку вона містить, у практиці досудового розслідування та судового розгляду. Це призведе до визначення основних напрямків використання такої інформації у кримінальному провадженні та обґрунтуванню необхідності вивчення інформації, що міститься в Facebook у ході кримінального провадження.

Отже, Фейсбук є суперскладним джерелом криміналістичної інформації, що містить дані з систем люди-речі, тобто ці системи вміщують в собі дані, що свідчать про ідеальні та матеріальні відображення.

Ключові слова: соціальні мережі, фейсбук, джерела інформації, криміналістична інформація, аналітична робота.

Ключевые слова: социальная сеть, фейсбук, источники информации, криминалистическая информация, аналитическая работа.

Key words: social networks, facebook, sources of information, criminalistics information, analytical work.

ГРЕСЬ ЮЛІА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

МІСЦЕ ПОДІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ

Результативність процесу розслідування багато в чому залежить від роботи слідчо-оперативної групи саме на початковому етапі. Чим менший проміжок часу розділяє момент вчинення злочину та момент виявлення факту злочинної події, тим більше доказової інформації зберігається на місці вчинення злочину. І тоді лише від ретельності проведеного огляду, уважності слідчого до всіх деталей на місці події, залучення до участі у проведенні даної слідчої (розшукової) дії належних носіїв спеціальних знань залежить той багаж інформації, з якою слідчий почне планувати та здійснювати розслідування.

Місце події можна розглядати як джерело інформації про сам злочин, його сутність, так і про окремі елементи події. Важливу роль тут відіграє саме інформація, що стосується особи злочинця, встановлення якого та притягнення до кримінальної відповідальності є основним стратегічним завданням розслідування.

Слідова картина, що утворюється на місці події, являє собою складний комплекс різнопланових слідів, що відображають механізм вчинення злочину, поведінку потерпілого та злочинця до і після вчинення злочину, наявність чи відсутність на місці вчинення злочину осіб, які могли стати свідками протиправного діяння, емоційний стан та мотиви злочинця, його особисте ставлення до потерпілого тощо. У криміналістичній літературі поняття сліду має два розуміння. У доктрині криміналістики сліди в широкому значенні – це будь-які матеріальні зміни обстановки, що виникли в процесі підготовки, вчинення та приховування злочину. Традиційно сліди поділяються на ідеальні та матеріальні [1, с. 138]. Тобто у вузькому розумінні сліди як матеріально-фіксовані відображення прийнято ділити на сліди-відображення, сліди-предмети і сліди-речовини.

Тож робота слідчого у ході огляду полягає у виявленні, оцінці та аналізі усіх типів слідів окремо одне від одного та у комплексі.

На місці події можуть бути виявлені сліди-відображення: відбитки пальців, сліди босих ніг, сліди взуття, сліди зубів тощо. Окрім традиційних трасологічних слідів на місці події можуть бути виявлені сліди, що відображають поведінку злочинця: шлях його пересування на місці події; шлях проникнення на місце події та покинення його; речі та предмети обстановки, які злочинець брав у руки, оглядав, користувався або пересував; емоційний стан, у якому перебував злочинець, може відбиватися у обстановці місця події, стані пошкодженого майна, напихах на стінах чи тілі потерпілої особи, способі вчинення злочину, спосо-

бі заподіяння тілесних пошкоджень потерпілій особі; відеозаписи, на яких було зафіксовано сам факт злочину, транспортний засіб, на якому особа пересувалася, або зовнішність самого злочинця тощо.

Аналіз традиційних трасологічних слідів-відображень дозволить зробити слідчому припущення про загальні антропологічні характеристики особи. Аналіз інших слідів-відображень дає можливість слідчому зробити припущення про психолого-психіатричну характеристику особистості, її емоційний стан під час вчинення злочину та мотиви, зовнішність особи та транспортний засіб.

До такого різновиду матеріальних слідів, як сліди-предмети, можна віднести речі та документи, які належали злочинцеві: предмети одягу та їх частини, документи, записники, прикраси, ключі тощо. Також як різновид слідів-предметів можна розглядати знаряддя та засоби, що використовувалися для вчинення злочину: холодна, вогнепальна зброя, її конструктивні елементи, зашморги, шприци, ампули від яду, упаковки від наркотичних засобів тощо. Також особливу увагу слідчий повинен приділити пошуку та виявленню передсмертних записок на місці події у ході здійснення розслідування за фактом самогубства особи.

Аналіз слідів-предметів на місці події може дозволити слідчому отримати різноманітну інформацію. Документи, що посвідчують особу злочинця, можуть дати слідству інформацію про потенційного злочинця або свідка злочинної події, їх зовнішність та біографічні данні. Виявлені знаряддя та засоби вчинення злочину можуть вказати слідчому на необхідність пошуку негативних обставин, які спрямовані на ускладнення та заплутування слідства. Також знаряддя злочину та сліди їх застосування можуть вказати на певні професійні навички злочинця. Виявлені на місці події записники злочинця чи потерпілого можуть вказати на певні життєві обставини, що передували чи спровокували злочин, дати інформацію про напрями пошуку злочинця, місця його переховування, професійні плани чи конфлікти злочинця чи потерпілого.

Сліди-речовини, які можна виявити на місці події, можуть бути поділені на декілька груп: речовини біологічного походження – кров, слина, сперма, блювотиння тощо; хімічні речовини – паливо, отруйні речовини, наркотичні засоби тощо.

Аналіз і оцінка слідів даної групи може дозволити слідчому зробити припущення про знаряддя, які злочинець застосовував під час вчинення злочину, які пошкодження залишилися на ньому, характер та тяжкість таких пошкоджень тощо.

Крім того важливе значення належить ідеальним слідам. Необхідно вказати, що дослідження ідеальних слідів, тобто спогадів, що збереглися у пам'яті потерпілого та свідків, про злочин та злочинця, його поведінку до, під час та після вчинення кримінального правопорушення, повинні досліджувати в рамках кримінального провадження не лише у ході таких слідчих (розшукових) дій, як допит, пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент, але й під час проведення огляду місця події. Така інформація матиме орієнтуючий характер, але буде надзви-

чайно важливою для слідства. Слідчий може враховувати свідчення потерпілого чи свідка при огляді місця події, орієнтуючись на спогади про зовнішність та поведінку злочинця, його мову, тембр голосу, жестикуляцію, міміку тощо.

Підсумовуючи сказане зазначимо, що місце події є надзвичайно важливим джерелом інформації про злочин, злочинця та його поведінку. Умілий пошук, вивчення та аналіз слідів дозволить слідчому побудувати криміналістичний пошуковий портрет злочинця, визначитися із основними версіями та напрямками розслідування.

Список використаної літератури:

1. Криміналістика: підручник / за ред. В.В. Тіщенко. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 556 с.

Ключові слова: злочин, місце події, слід, матеріальні сліди, ідеальні сліди, слідова картина, особа злочинця.

Ключевые слова: преступление, место события, след, материальные следы, идеальные следы, следовая картина, личность преступника.

Key words: crime, place of occurrence, trace, material traces, perfect traces, trace pattern, person of the offender.

КОЛОДІНА АННА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ЕВРИСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розслідування злочинів за своєю сутністю є пізнавальним процесом, адже складність завдань, які постають перед слідчим, потребують застосування різноманітних шляхів та засобів виконання розумових операцій. У вирішенні цих питань особливу роль відіграють: програмування, алгоритмізація, застосування криміналістичної методики та творчий елемент до побудови нової криміналістичної методики, якщо вона відсутня.

Останнім часом спостерігається бажання вчених змінити напрямок наукового пошуку – від «книжкових методик» до побудови алгоритмів і програм дій слідчого відповідно до типових ситуацій [1, с. 191]. Ще Р.С. Белкін піддавав критиці «книжкові методики» і наголошував, що рядовий слідчий, який не має достатньо професійного досвіду, за умов дефіциту часу та в екстремальній ситуації не в змозі відтворити у пам'яті десятки сторінок цієї методики, як оперативного посібника до необхідних дій [2, с. 127].

Отже, на сьогоднішній день можна говорити про існування традиційної описової форми викладення криміналістичних методичних рекомендацій, так званої «книжкової методики» і новаторської у вигляді відповідних алгоритмів та програм [1], серед яких належної уваги та з'ясуванню потребує творчий (евристичний) підхід при побудові криміналістичної методики розслідування злочинів.

В зв'язку з вищевикладеним хотілось би з'ясувати, що таке евристика взагалі, дати поняття криміналістичної евристики, зрозуміти в чому полягає евристичний підхід при побудові криміналістичної методики розслідування злочинів, а також як співвідносяться між собою програма, алгоритм та яке місце серед них займає творчий (евристичний) підхід.

Евристика – це (грец. *heurisko* – знаходжу, відкриваю) сукупність дослідницьких методів, спрямованих на відкриття, пізнання нового, раніше не відомого [3, с. 225].

Криміналістичною евристикою, на наш погляд, можна вважати інтелектуальну діяльність слідчого, яка полягає в застосуванні перш за все творчого підходу, системи методів, прийомів та способів для вирішення завдань, які стоять при розслідуванні кожного індивідуального випадку.

Логіка міркувань наштовхує на питання: в чому все ж таки полягає евристичний підхід та яким чином застосовується при побудові криміналістичної методики розслідування злочинів?

Формування будь-якої криміналістичної методики розслідування, особливо, яка пізнає кримінально-релевантну подію конкретного злочину, має базуватись на методичних рекомендаціях, основоположних принципах, які розроблені наукою. Слідчий повинен адаптувати їх до умов конкретного провадження, виділити ті особливості в розслідуванні злочину, які визначаються індивідуальними ознаками, обставинами злочину, що тягне за собою творчий пошук засобів та методів вирішення виникаючих завдань.

На наш погляд, евристичний підхід проявляється саме тоді, коли слідчий при відсутності належної методики для розслідування, самостійно відшукує методи та засоби вирішення поставлених завдань, враховуючи індивідуальні особливості розслідуваної події, а також застосовує творчий хід мислення, який не збігається з типовими рекомендаціями, що призводить до пошуку іншого, нетрадиційного рішення.

На підставі вищезазначеного виникає питання: на чому оснований евристичний підхід? Та виникає необхідність виділення методів евристичного підходу до побудови методики розслідування.

Вважаємо, що евристичний підхід оснований на базі даних, досвіду роботи в сфері слідчої діяльності, логічному мисленню, інтуїції слідчого та інших професійних якостях.

На нашу думку, *евристичні методи* можна розглядати як: спеціальні методи аналізу, що базуються на використанні досвіду, інтуїції фахівця та його творчого мислення (1). Способи досягнення поставленої мети

для вирішення конкретної задачі, що розглядаються як сукупність прийомів теоретичного, або практичного пізнання (2).

Евристичні методи слідчої діяльності не мають заздалегідь запрограмованих та чітко сформованих етапів. Методи формуються слідчим кожен раз стосовно індивідуальних умов конкретної слідчої ситуації [4, с. 148].

Разом із тим, відомо, що завдання у практичній діяльності, в більшості випадків, вирішуються програмними та алгоритмічними шляхами, на чому хотілось би також зосередити увагу.

В криміналістичній літературі нерідко можна зустріти ототожнення понять «алгоритм» та «програма», які схожі за змістом, але мають різне семантичне значення.

Так, під *алгоритмом* найчастіше розуміють систему операцій, що здійснюються за чітко визначеними правилами і після послідовного їх виконання приводять до вирішення поставленого завдання [3, с. 23].

Програма здебільшого визначається як насамперед продуманий план виконання будь-якої діяльності [3, с. 548].

Програмування – це метод раціоналізації розслідування, який полягає в специфічній організації та забезпеченості слідчого криміналістичною інформацією, яка складає основу його криміналістичних знань [4, с. 145].

На наш погляд, «алгоритм» і «програму» варто розглядати як взаємопов'язані, але відносно самостійні поняття також підтримуємо думку вчених, які вважають, що розглядувані поняття не збігаються, але близькі і по суті об'єднуються на одному етапі підготовки вирішення тих завдань, котрі існують у слідчій тактиці та методиці розслідування злочинів [5, с. 61].

Криміналістичний алгоритм – це сукупність взаємопов'язаних, залежних від слідчої ситуації слідчих та інших процесуальних дій, які мають єдину мету та підлягають виконанню у вигляді плану.

Програма розслідування – більш узагальнене поняття, яке охоплює в собі сукупність алгоритмів тобто послідовність тих чи інших дій (системи дій), постановку завдань, цілей та опис їх вирішення, яке носить рекомендаційний характер.

В.В. Тіщенко з цього приводу вважає, якщо криміналістичний алгоритм розрахований на вирішення певного завдання і має тактичний характер, то програма розслідування охоплює певний етап розслідування, розрахована на вирішення комплексу тактичних завдань, тобто має стратегічний характер. Якщо алгоритм пропонує вирішення завдання в однозначному напрямку, строго визначеної послідовності дій, програма розслідування повинна містити кілька варіантів алгоритмів, моделей діяльності, залежно від слідчої ситуації, етапу розслідування, позиції учасників розслідування [7, с. 113].

Перш ніж прийти до висновку, хотілось би погодитись з І.Е. Биховським, що ідея алгоритмізації та програмування розслідування не повинна позбавляти слідчого можливості пошуку евристичних рішень, навпаки, програма повинна стимулювати його ініціативу щодо відшу-

кання нового оригінального рішення навіть й такого, яке не передбачено її розробниками [6, с. 66].

На підставі вищевикладеного вважаємо, що програма та алгоритм, побудовані слідчим, не можуть бути вичерпними, так як слідчий в своїй пізнавальній діяльності зіштовхується з великою кількістю різноманітних ситуацій, кожна з яких потребує творчого підходу.

Разом із тим треба пам'ятати і враховувати, що криміналістична методика в будь-якій формі її викладення завжди буде зберігати певний рівень абстракції, оскільки неможливо «без залишку» типізувати всі можливі версії та слідчі ситуації і до них запропонувати відповідні програми розслідування та алгоритмічні схеми дій слідчого. Саме через відповідний рівень абстракції криміналістична методика не може претендувати на повну «технологічність», тобто стовідсотково формалізувати розв'язання завдань розслідування, а тому обов'язково вагомим залишається творчий (евристичний) підхід [1, с. 197].

Список використаної літератури:

1. Журавель В. Проблеми алгоритмізації та програмування розслідування злочинів // Вісник Академії правових наук України / 2 (53).
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики – М., 2001.
3. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / За заг. ред. д-ра філол. Наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.
4. Зорин Г.А. Криминалистическая методология. – Мн.: Амалфея, 2000. – 608 с. – (Фундаментальная криминалистика XXI века).
5. Клименко Н.И., Биленчук П.Д. Логико-математические и кибернетические методы в криминалистике: Учеб. пособие. – К., 1988.
6. Быховский И. Е. Программирование расследования: возможности и перспективы // Актуальные проблемы советской криминалистики. – М., 1980.
7. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.

Ключові слова: криміналістична методика, розслідування злочинів, евристика, криміналістична евристика, евристичний підхід.

Ключеві слова: криминалистическая методика, расследование преступлений, эвристика, криминалистическая эвристика, эвристический подход.

Key words: criminalistics method, investigation of crimes, heuristic, criminalistic heuristics, heuristic approach.

ЛЕВИЦЬКИЙ АНДРІЙ ОЛЕГОВИЧ

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права та інших
кримінально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ МІКРОСЛІДІВ ПІД ЧАС БАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час розкриття та розслідування злочинів пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, немаловажне значення приділяється отриманим результатам судово-балістичної експертизи, здебільшого коли йдеться про ідентифікаційне дослідження: ідентифікацію зброї за слідами на гільзах чи кулях.

Також не маловажним залишається те питання коли зброя ще не знайдена, та на огляді місця події виникає необхідність визначити систему та модель зброї, з метою інформування слідчих та оперативних підрозділів, щодо встановлення обставин вчиненого злочину, пошуку зброї, її власника тощо.

З метою визначення за вистріляними кулями та гільзами системи та моделі зброї необхідним є знання матеріальної частини, взаємодії частин і механізмів зброї, особливостей кожної системи зброї, процесу слідоутворення на гільзах і кулях, довідкових даних та ін. Знання механізму слідоутворення є необхідним під час пошуку слідів, у визначенні походження особливостей цих слідів, у правильній їх оцінці (для надання достовірного висновку), а також у виборі методики моделювання пострілу з метою отримання експериментальних слідів каналу ствола [3, с. 185].

Коли ми кажемо про дослідження слідів, як наслідок застосування зброї, то правильно буде зазначити дослідження саме мікрослідів та інформації, на що вони вказують.

Кожна вогнепальна зброя характеризується певними (індивідуальними) ознаками, так звані «балістичні мітки», які у процесі пострілу відображаються у слідах на снарядах і гільзах. Дані ознаки поділяються на загальні та окремі. Загальні ознаки – це ознаки конструкції, притаманні певній моделі та системі зброї. Окремі ознаки – це ознаки виготовлення та експлуатації частин і деталей зброї, притаманні конкретному екземпляру зброї.

Утворення слідів на гільзах і снарядах у штатній (стандартній) зброї та переробленій вогнепальній зброї мають однакове походження, проте мають чимало суттєвих розбіжностей. Слід розглянути та порівняти механізм слідоутворення на снарядах і гільзах під час заряджання та здійснення пострілу зі штатної та переробленої зброї.

Сліди на гільзах утворюються:

- 1) під час заряджання зброї;
- 2) у момент пострілу;

3) під час екстрагування (видалення) гільзи зі зброї [2, с. 321-322].

Стадія детального дослідження гільзи та снаряду складається з двох етапів. Перший етап спрямований на визначення типу, виду та зразка патрона, до якого належать представлена гільза та снаряд. Результат цього етапу дослідження дає змогу зробити висновок про калібр і можливий тип і вид переробленої вогнепальної зброї. Другий етап спрямований на встановлення однієї моделі та системи (зразка) або вузької групи моделей зброї, у використанні якої були стріляні представлені на дослідження гільза та куля. Детально вивчаються основні й додаткові сліди пострілу. Слід враховувати, що такі ознаки, як діаметр і часткова конфігурація патронника, а також канал ствола, знаходять відображення у конструктивній формі та розмірах гільз і снарядів, а також певній деформації стріляного снаряда. Також слід пам'ятати, що відображенням ознак слідоутворюючих частин є сліди частин зброї на гільзі та снаряді [4, с. 19].

В практиці зустрічаються випадки, коли визначення моделі зброї за снарядами та гільзами іноді ускладнює погана вираженість слідів, що відображають конструктивні ознаки вогнепальної зброї. Наявність на снаряді та гільзі кількох слідів від однотипних частин, що утворилися під час пострілу, попередньому досиланні та викиданні патрона в тій або іншій переробленій зброї, ускладнює їхнє дослідження й дозволяє зробити висновок про значну групу моделей зброї, з якої могли бути стріляні надані на дослідження снаряди та гільзи. У цих випадках не потрібно відмовлятися від висновку, оскільки запропонований перелік досить широкої групи моделей переробленої зброї дозволяє оперативному працівнику або слідчому значною мірою звужити коло розшукуваної переробленої зброї.

Для встановлення моделі та системи зброї за снарядами вивчають сліди, залишені на стінках каналу ствола. Головна увага приділяється вивченню відображених у слідах кількісних характеристик полів і нарізів каналу ствола: підраховується кількість слідів полів, проводяться інструментальні вимірювання, в окремих випадках обраховуються лінійні та кутові величини цих слідів.

Яскравим прикладом оцінювання значення мікрослідової інформації для встановлення моделі та системи зброї за снарядами, є факт мікроскопічного дослідження слідів полів нарізів каналу ствола уздовж усієї циліндричної частини кулі свідчать, що вона стріляна з нарізної зброї, калібр якої відповідає її діаметру, а розташування цих слідів на окремих ділянках циліндричної поверхні кулі – що вона стріляна зі зброї більшого калібру. Надрізи на оболонці кулі з'являються, якщо вона стріляна з обріза з дефектами на дульному зрізі ствола. Поздовжня потертість на кулі – ознака того, що вона здійснена пострілом з гладкоствольної зброї, калібр якого відповідає її діаметру [1, с. 141-142].

На снарядах, стріляних із досить зношеного ствола, сліди від полів нарізів представляють суцільну потертість. За такими слідами для визначення кількості нарізів у каналі ствола зброї у потертостях на

снарядах необхідно відшукати найбільш глибокі борозенки від бойових або холостих граней нарізів і за ними вести підрахунок. Якщо борозенки невиражені, рекомендується відшукати інші інформативні борозенки або повторювану через певну відстань «хвилястість» – лінії початку слідів. Кількість борозенок або «хвиль» відповідає кількості нарізів каналу ствола, а також кількості граней багатокутника, форму якого зазвичай набуває денце снаряду.

Кут нахилу слідів полів на кулі залежить від кроку нарізів у каналі ствола зброї. Деякі групи моделей або окремі моделі зброї характеризуються певним кутом нахилу нарізів [1, с. 143].

З погляду на вищезазначене можна стверджувати, що у криміналістичній ідентифікації вогнепальної зброї у сучасних умовах досягнуто значних суттєвих успіхів. Вагому роль під час ідентифікаційних дослідженнях відіграють саме мікросліди, які залишилися на гільзах та снарядах в результаті пострілу, що в подальшому забезпечує встановлення зброї, з якої було здійснено безпосередньо постріл.

Список використаної літератури:

1. Аханов В. С. Криминалистическая экспертиза огнестрельного оружия и следов его применения / Аханов В. С. ; Волгогр. ВСШ МВС СССР. – Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1979. – 232 с.
2. Гуцин В. Ф. Особенности методики раздельного исследования объектов при отождествлении ружей по следам на снарядах / В. Ф. Гуцин // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межведом. сб. науч. и науч.-метод. работ. – К., 1972. – Вып. 9. – С. 321-322.
3. Криміналістична техніка : [навч. посіб.] / за ред. А. В. Кофанова. – К. : Кий, 2011. – Кн. 2, ч. 2. – 2011. – 352 с.
4. Методические схемы. Осмотр места происшествия по некоторым категориям преступлений : [метод. реком. для экспертов, следователей, дознавателей]. – Сумы : УВД Сумской области, 1992. – 71 с.

Ключові слова: сліди, дослідження, зброя, калібр, снаряд, гільза.

Ключевые слова: следы, исследование, оружие, калибр, снаряд, гильза.

Key words: traces, research, weapon, caliber, projectile, sleeve.

САМОЙЛЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИКАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У КІБЕРПРОСТОРІ)

Після набрання чинності КПК України 2012 року інститут пред'явлення обвинувачення було скасовано, що зробило питання щодо кількості етапів розслідування та моментів їх розмежування актуальними. Традиційний поділ розслідування на початковий і наступний етапи потребує поглибленого аналізу. Визначення чинників правового спрямування, що чинять суттєвий вплив з криміналістично значущих позицій на фактичну діяльність суб'єктів здійснення досудового розслідування, надасть можливість сформулювати оптимальний погляд на сучасну структуру діяльності слідчого під час розслідування злочинів певного виду. Небезпідставно Б. В. Щур стверджує, що процес розслідування необхідно розглядати не в статичній, а в динамічній [1]. Тому він визнає обґрунтованою думку окремих науковців, які доводять важливість встановлення інформаційно-пізнавального аспекту конкретного етапу розслідування [2, с. 70].

Аналіз зазначених правових форм діяльності органів досудового слідства дає змогу визначити момент повідомлення особі про підозру як вирішальний для процесу розслідування. Саме це процесуальне рішення впливатиме на подальшу організацію слідчим пізнавального процесу в стадії досудового розслідування. Адже законна й обґрунтована підозра, висунута у встановленому порядку як процесуальний акт, закладає основу змагальної процедури кримінального судочинства. Із цього моменту суттєво розширюється коло суб'єктів доказування, до нього вже входять підозрюваний, його захисник і законний представник, які мають важелі впливу на процес розслідування.

Криміналістично значуща складова обґрунтованої підозри пов'язана з комплексом завдань, які були виконані слідчим для переконання прокурора як об'єктивного спостерігача у встановленні таких обставин:

- факт вчинення кримінального правопорушення наявний у реальності (подія злочину);
- це правопорушення вчинене особою, стосовно якої вирішують питання щодо вручення їй повідомлення про підозру;
- це суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного кримінального правопорушення.

Момент започаткування змагальної процедури кримінального судочинства як основа поділу на криміналістичні етапи дозволить забез-

печити чіткий поділ етапів розслідування, що, як обґрунтовано доводить А. Ф. Волобуєв, слід використовувати для розроблення окремих криміналістичних рекомендацій [3, с. 29–30]. Тож, першим етапом розслідування потрібно вважати традиційний *початковий етап*, що триває з моменту внесення інформації про злочин у ЄРДР до моменту висунення принаймні одній особі законної й обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення (одного або декількох). На початковому етапі обов'язковими для виконання є такий перелік основних завдань:

- встановлення відсутності/наявності події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- встановлення складу визначеного кримінального правопорушення (час, місце, спосіб, мета/мотив, повторність, вчинення групою осіб/організованою групою, наслідки й інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- встановлення фактичних даних, які вказують на конкретну особу, що могла вчинити кримінальне правопорушення (форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення особою, стосовно якої вирішують питання щодо вручення їй повідомлення про підозру);
- забезпечення здійснення кримінального провадження.

Втім, існуюча в практиці слідчої діяльності проблематика оцінювання прокурором правильності кваліфікації дій підозрюваної особи та достатності доказів для складання обґрунтованого повідомлення про підозру призводить до суттєвого навантаження початкового етапу розслідування. З одного боку, під час встановлення складу конкретного кримінального правопорушення, що вчинене в дійсності, й особи, яка його вчинила, прокурор повинен погодити повідомлення про підозру. З іншого боку, повідомлення особі підозри створює фактичні перепони для реалізації в межах кримінального провадження негласних методів роботи (у формі провадження НС (Р)Д), що заважає встановленню всіх обставин, які належать до предмета доказування (ст. 91 КПК України). Наслідком окресленої проблеми стає складання повідомлення про підозру особи максимально наближене в часі до моменту завершення досудового розслідування. В умовах багатоепізодного кримінального провадження така практика позначається на розширенні переліку основних завдань початкового етапу розслідування за рахунок завдань наступного етапу. Тому вище наведений традиційний перелік основних завдань початкового етапу розслідування доповнюється завданнями наступного етапу як-от:

- встановлення злочинної діяльності в повному обсязі;
- встановлення характеру й тяжкості обвинувачення щодо кожного суб'єкта злочину (зміни повідомлення про підозру особи/осіб).

Отже, варто констатувати *особливе методичне значення початкового етапу розслідування злочину в окремих методиках розслідування злочинів*. Як приклад розглянемо кримінальне провадження з обвину-

вачення гр. Я., що мешкав у м. Києві, який за допомогою спеціально створеного Інтернет-ресурсу й особистих зустрічей з моделями розподілив функції між усіма учасниками групи (М. та Б. були співорганізаторами, інші 8 осіб – виконавцями (моделі)), визначивши за собою організацію основних напрямів злочинної діяльності: планування та прийняття остаточних рішень з питань виготовлення з метою збуту, збуту й розповсюдження порнографічної відеопродукції шляхом їх прямої трансляції (демонстрування) за допомогою електронних систем і передавання інформації у всесвітню інформаційну мережу Інтернет у режимі реального часу на спеціалізованих інтернет-ресурсах; організовував фінансування витрат щодо оренди квартири для створення інтернет-студії, її облаштування комп'ютерною технікою, пристроями, призначеними для відео транслявання (веб-камер), налаштування та дистанційну технічну підтримку зазначеної техніки за допомогою спеціального програмного забезпечення, безпосередню реєстрацію дібраних інтернет-моделей на спеціалізованих для цього веб-сайтах, здійснення обліку та розподілу отриманих грошових коштів від злочинної діяльності між учасниками організованої групи й інтернет-моделями відповідно до відпрацьованих годин і відомостей персональних облікових записів на спеціалізованих інтернет-ресурсах за виготовлення та збут відеопродукції.

На початковому етапі розслідування слідчий визначив такі основні тактичні завдання: встановлення фактичних місць розташування студій на території м. Одеси та Одеської області; отримання вичерпної інформації про власників цих приміщень і користувачів мережею, провайдерів, операторів зв'язку, що забезпечують надання телекомунікаційних послуг, послуг зв'язку; встановлення організаторів студій та інших осіб, причетних до вчинення поширення порнопродукції мережею Інтернет; персоналізація відомостей про користувачів визначених соціальних сторінок і встановлення наявності в них засобів платежів; здійснення документування злочинної діяльності кожного учасника злочинної групи; встановлення та подолання засобів конспірації.

Окреслені завдання розслідування виконують шляхом проведення такого комплексу слідчих (розшукових) дій та інших заходів: допит заявника як свідка про виявлене ним кримінальне правопорушення; здійснення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки порнопродукції на компакт-дисках CD-R (тим самим було окремо зафіксовано в реальному часі факт вчинення збуту та розповсюдження продукції порнографічного характеру кожною особою, що виконувала в групі роль виконавця; візуальна інформація, яка відображалася на екрані монітора, була зафіксована під час проведення контролю за вчиненням злочину на окремий носій); призначення та проведення мистецтвознавчої експертизи матеріалів, що містяться на поданих на дослідження CD-R дисках (відеозаписи, отримані внаслідок здійснення контролю за вчиненням злочину); доручення підрозділам ДКП НП України в порядку ст. 40 України; проведення обшуків за місцем розташування порностудії та мешкання спів організаторів; відби-

рання пояснень М. та Б., а також осіб, які виконували роль «моделі»; слідчий огляд вилученого майна та його арешт; огляд соціальних сторінок; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (електронних інформаційних систем) конкретного абонента (Я.) з метою встановлення характеру його дій (опис змісту електронних поштових відправлень); обшук за місцем мешкання Я.; затримання Я.; тимчасовий доступу до речей і документів для отримання: а) інформації, що зберігається на серверах провайдерів, які забезпечували телекомунікаційний зв'язок за адресами порностудії; б) інформації в операторів зв'язку про телефонні дзвінки за сім-картами співучасників, розташування базових станцій, типи з'єднань, ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання, сеанси зв'язку; в) інформації в банківських установах про конкретних власників карток і рух коштів на рахунках; призначення комплексу експертиз. З матеріалів провадження вбачається, що до моменту встановлення кожного учасника групи та документування його злочинної діяльності в кіберпросторі не було оголошено підозру жодному учаснику групи. На момент оголошення підозри організатору, спів організаторам та виконавцям злочину слідчий зібрав достатній обсяг доказів для підтвердження їх вини у вчинюваному злочині.

Отже, акцентуація уваги на початковому етапі розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі, дозволить відобразити динаміку розслідування таких злочинів, сформулювати практично обґрунтовані рекомендації з розслідування злочинів вказаної категорії.

Список використаної літератури:

1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 407 с.
2. Криминалистика: расследование преступлений в сфере экономики : учебник / под ред. В. Д. Грабовского, А. Ф. Лубина. Н. Новгород : Нижегород. ВШ МВД России, 1995. С. 70.
3. Волобуев А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція. Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

Ключові слова: розслідування, криміналістична методика, початковий етап розслідування, обставини, що підлягають встановленню, тактичні завдання, кіберпростір.

Ключевые слова: расследование, криминалистическая методика, начальный этап расследования, обстоятельства, подлежащие установлению, тактические задачи, киберпространство.

Key words: investigation, criminalistics method, initial stage of investigation, circumstances to be established, tactical tasks, cyberspace.

СУПРУНОВСЬКИЙ АНДРІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ АБО ВІДТВОРЕННЯ ОБСТАНОВКИ ТА ОБСТАВИН ПОДІЇ, ЯКИЙ ПРОВОДИТЬСЯ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРАДІЖКИ ЧУЖОГО МАЙНА З АВТОМОБІЛЯ

У процесі розслідування злочинів часто виникає потреба в проведенні експериментів (дослідів) для перевірки і уточнення даних, одержаних у ході проведення інших слідчих дій, для оцінки та перевірки слідчих версій, а також відтворення обстановки та обставин події кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 185 КК України.

Метою відтворення обстановки та обставин події є отримання, перевірки та закріплення доказів у кримінальному провадженні. Згадки про подібний спосіб дії в кримінальному процесі можна знайти ще в давньоримських творах. У кримінальному процесуальному законодавстві Радянського Союзу вона мала різні назви, найбільш поширеними були «Слідчий експеримент», «Перевірка показів на місці», «Відтворення показів на місці» та «Відтворення обстановки та обставин події». Вперше в нашій державі законодавчо закріплено проведення відтворення обстановки та обставин події у Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року. До цього дана слідча дія проводилась на основі наукових рекомендацій, відомих нормативних актів та практичних потреб. Наприклад, в «Настольной книге следователя» 1949 року великий розділ був присвячений слідчому експерименту без посилань на жоден нормативний акт.

Дана слідча дія належить до основних і регламентована ст. 240 КПК України, проведення відтворення обстановки та обставин події в ході досудового слідства.

Найважливішим тактичним прийомом відтворення в усіх випадках являється реконструкція, моделювання обставин події на основі аналізу даних огляду місця події, допитів свідків і потерпілих, оперативно-розшукових даних – які матеріальні сліди і де подія повинна була залишити, які з них могли зникнути або бути пошкодженими, зіставлення побудованої моделі з об'єктивними даними відтворення. При моделюванні потрібно враховувати, що злочинець і потерпілий діяли в надзвичайній, екстремальній ситуації, тому могли вчиняти діяння, неможливі в звичайних умовах. Якщо модель вірна, то вона підтверджується наявними слідами або їх відсутністю, допомагає відшукати сліди і предмети, які навіть були не помічені або упущені. Реконструкція і моделювання події повинні проводитись до початку відтворення, під час його проведення і після закінчення, що інколи викликає необхідність в додатковому огляді всього місця події, або його частини.

З смислу закону також витікає, що можна проводити відтворення не тільки події злочину, а також і інших подій, пов'язаних з розслідуванням кримінальної справи.

Слідчий експеримент і перевірки показів на місці, як окремі слідчі дії, діючим КПК України не передбачені, на думку більшості вчених вони входять складовими частинами у відтворення. Проведення різноманітних дій в ході відтворення, відповідно ст. 240 КПК України, «допускається при умові, коли вони не принижують гідності осіб, що беруть у них участь, і не є небезпечними для їх здоров'я». По загальних принципах кримінального процесу також не можна вчиняти дій, які зачіпають або порушують законні права та інтереси фізичних та юридичних осіб, норми моралі та етики.

Експериментальний метод пізнання широко застосовується в слідчо-судовій і експертній практиці, оскільки проведення дослідів дозволяє пересвідчитись в об'єктивній можливості вчинення певних дій, сприйняття окремих явищ, фактів.

Застосування цього методу у ході досудового слідства передбачене кримінально-процесуальним законом. Відтворення обстановки і обставин події (ст. 240 КПК України) є процесуальною дією, яка полягає в проведенні спеціальних дій за участю підозрюваного, потерпілого або свідка з метою перевірки і уточнення доказів, оцінки слідчих версій і одержання нового доказового матеріалу.

Шляхом відтворення обстановки і обставин події можуть бути перевірені свідчення підозрюваних, свідків і потерпілих, результати оглядів, впізнання та інших слідчих дій. При цьому іноді мається на меті уточнення окремих обставин досліджуваної події.

Проведення відтворення обстановки і обставин події є одним із засобів виявлення причин і умов, які сприяли злочинам і з'ясування яких організаційних, адміністративних чи технічних заходів потрібно вжити, щоб зробити неможливим вчинення подібних злочинів у майбутньому.

При проведенні цієї слідчої події відтворюється не та сама подія злочину, а лише обстановка, умови. Наприклад, гр. П. заявив, що він скоїв крадіжку з автотранспорту портфеля у якому знаходилась значна сума грошей. На підтвердження своєї заяви він пред'явив портфель, яких закривався на замок. Оскільки правдивість заяви П. викликала сумнів, слідчий вирішив перевірити її дослідним шляхом. Встановивши, місце знаходження транспортного засобу вказаного підозрюваним. Після чого підозрюваний пояснив, що 12 травня 2018 року приблизно о 23 годині від йшов зі сторони 5-ої станції Великого фонтана у напрямку 4-ої станції Великого фонтану й приблизно по середині свого шляху від помітив автомобіль марки Мерседес 190 Е, державний номер не запам'ятав, на передньому пасажирському сидінні від помітив шкіряний чорний портфель і вирішив його вкрати. С цією метою від взяв камінь який знайшов неподалік і спричинив один удар в середину переднього пасажирського скла, яке розбилось і у нього з'явилась можливість

проникнення у транспортний засіб. Він протягнув праву руку забрав портфель і зник з місця крадіжки.

Таким чином слідчим було підтверджена винуватість підозрюваного П у скоєні кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст.185 КК України – таємне викрадення чужого майна (крадіжка) з проникненням у автомобіль та здобуті нові докази у кримінальному провадженні.

Ключові слова: слідчий експеримент, відтворення обстановки, слідча (розшукова) дія.

Ключевые слова: допрос, следственное (розыскное) действие, коррупция, органы местного самоуправления, расследование.

Key words: investigative experiment, playback of the situation, investigative (search) action.

ХИЖНЯК ЄВГЕН СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету адвокатури, доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук

ВІРТУАЛЬНІ СЛІДИ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Традиційні вчення про криміналістичні сліди вже не охоплюють всіх проявів злочинності в об'єктивній реальності. Стрімкі процеси науково-технічного розвитку, які якісно змінюють систему суспільних відносин, знайшли своє відображення у різноманітних формах злочинності і методах боротьби з нею. Віртуальна реальність, стаючи частиною суспільного життя, закономірно стає і сферою здійснення кримінальних правопорушень, в межах якої виникають якісно нові типи слідів – віртуальні.

Досліджуючи сліди злочинів, вчинених із використання комп'ютерних технологій, науковці-криміналісти використовують різні поняття, такі як «віртуальні», «цифрові», «електронно-цифрові», «інформаційні», «бінарні», «комп'ютерні сліди», «сліди засобів комп'ютерної техніки» тощо.

Так, В.А. Мещеряков використовує назву «віртуальні сліди» та розуміє під ними будь-яку зміну стану автоматизованої інформаційної системи, пов'язану з подією злочину і зафіксовану у вигляді комп'ютерної інформації на матеріальному носії, у тому числі й на електромагнітному полі [1].

Окремі науковці, наприклад В.Н. Черкасов, заперечують проти застосування терміна «віртуальні сліди», мотивуючи свою позицію тим, що поняття «віртуальний» є усталеним терміном, що застосовується у квантовій теорії поля для характеристики частинок, що перебувають у проміжному стані або у стані невизначеності (координати яких і сам факт їх існування у цю мить можна назвати лише з певною часткою ймовірності) [2, с. 54]. Тобто ця позиція обґрунтована тим, що термін

«віртуальність» та «віртуальний» як його похідна ознака вже має власне смислове навантаження, а тому використання поняття «віртуальний» у криміналістиці в іншому значенні спотворює сутність останнього.

В.А. Мілаш запропонував використовувати термін «бінарні сліди» як «результати логічних і математичних операцій із двійковим кодом», але застосування цього терміну було критично оцінено. Так, М.М. Литкін зазначив, що «зміни в комп'ютерній інформації, що є слідами злочину, переважно доступні сприйняттю не у вигляді двійкових кодів (що і є бінарним слідом), а в перетвореному вигляді (записи у файлі реєстру, зміна атрибута файлу, електронне поштове повідомлення) [3, с. 11]. Пізніше М.М. Литкін запропонував свій власний термін «комп'ютерно-технічні сліди», але він залишився без особливої уваги з боку наукової спільноти, оскільки ця категорія слідів може залишатися не тільки в комп'ютерних, але і в інших цифрових пристроях (у мобільних телефонах, цифрових фото- і відеокамерах тощо).

В.Д. Басай та С.В. Томин констатують, що, незважаючи на певні розбіжності у поглядах різних науковців щодо поняття віртуальних слідів, більшість розглядають їх як результат впливу (знищення, модифікації, копіювання, блокування) на комп'ютерну інформацію шляхом доступу до неї, що виявляється у будь-яких змінах комп'ютерної інформації, пов'язаних із подією злочину. Передусім вони залишаються на машинних носіях інформації і відображають зміни в інформації, що зберігається в них. Мова йде про сліди модифікації інформації, що міститься на жорстких дисках, дискетах та інших матеріальних носіях. Крім того, ці носії можуть містити сліди знищення і модифікації інформації. Ці сліди можуть бути виявлені під час вивчення комп'ютерного обладнання, робочих записів програмістів, протоколів роботи антивірусних програм, програмного забезпечення тощо. Таким чином, віртуальні сліди переважно є результатом вчинення злочинів у сфері інформаційних, телекомунікаційних технологій [4, с. 221].

Отже, віртуальні сліди – це будь-які зміни комп'ютерної інформації, пов'язані з подією злочину, зафіксовані на матеріальних носіях комп'ютерної техніки. Вони не належать до матеріальних слідів, адже не мають фізичних властивостей, та не охоплюються поняттям ідеальних слідів, адже вони існують не у свідомості людини, а на певних матеріальних носіях, які можна дослідити за допомогою спеціальних програмно-технічних комплексів.

В основі механізму формування віртуальних слідів лежить специфічне електронно-цифрове відображення, що відбувається у штучно створеному середовищі (як правило, комп'ютерній системі). У зв'язку із цим якість (характеристика) відображення залежить від особливостей цих штучних середовищ, які визначають «криміналістичну ємність» (обсяг одержуваних криміналістично значущих

ознак, які в подальшому можуть бути пов'язані з кримінально релевантною інформацією) утворюваних слідів [1].

Під час формування віртуальних слідів на матеріальному носії фіксуються не власні властивості (характеристики) спостережуваного фізичного процесу (зображення, звуку тощо), а лише цифрові значення параметрів цифрової програми (моделі), покладеної в основу технічного пристрою.

Зафіксований на цифровому носії віртуальний слід являє собою складну інформаційну структуру, в якій поряд зі значущою кримінально-релевантною інформацією міститься значний обсяг допоміжних даних, що відповідають за цілісність і доступність комп'ютерної інформації віртуального сліду.

Віртуальний слід не має фізично цілісної структури. Він може складатися з великої кількості окремих інформаційних елементів, які можуть бути записані як на одному, так і на декількох фізичних носіях цифрової інформації, підключених як до одного, так і до декількох комп'ютерів, об'єднаних в обчислювальну мережу.

При цьому структура одержуваного в кожному конкретному випадку віртуального сліду залежить як від технічних особливостей пристрою, що реєструє (використовуваний мікропроцесорний набір, вид операційної системи, вид файлової системи цифрового носія інформації тощо), так і від його поточного стану.

Отже, однією із принципових особливостей віртуальних слідів, що докорінно відрізняють їх від традиційних матеріальних слідів, є їх багатокомпонентний характер. Одиночний віртуальний слід, що несе інформацію про будь-яку кримінальну подію злочину, обов'язково складається з низки взаємопов'язаних за особливим правилом частин.

Сутність віртуальних слідів проявляється у їх характерних ознаках, таких як відсутність фізично цілісної структури; зв'язок із матеріальним носієм; специфічний механізм слідоутворення; вони мають багатокомпонентний характер, складну інформаційну структуру, в якій поряд зі значущою кримінально-релевантною інформацією міститься значний обсяг допоміжних даних, що відповідають за цілісність і доступність комп'ютерної інформації віртуального сліду; вилучення віртуальних слідів можливе лише за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів; вони мають нестабільний характер, не мають міцного зв'язку із записуючим інформацію пристроєм, а також легко піддаються знищенню.

Отже, досліджуючи значення віртуальних слідів у процесі розслідування злочинів, передусім варто підкреслити, що віртуальний слід є слідом у криміналістичному сенсі, тобто може надати таку ж криміналістично значущу інформацію, як і традиційні матеріальні та ідеальні сліди. На підставі віртуальних слідів можливо пізнати об'єктивну сторону кримінального правопорушення, коли, де і як саме був вчинений злочин, за допомогою яких знарядь та засобів,

дослідити суб'єктивну сторону правопорушення, ціль та мотиви злочинця, встановити його фізичне місцезнаходження.

Список використаної літератури:

1. Мещеряков В. А. Следы преступлений в сфере высоких технологий // [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%93%D0%BB%D0%B5%D0%B1/Downloads/%D0%92.%D0%90. (2013-5).pdf.
2. Мочагин П.В. Виртуально-информационный процесс отражения следообразования как новое направление в криминалистике / П.В. Мочагин, М.К. Каминский // Вестник криминалистики, 2013. – № 3. – С. 51-57.
3. Лыткин Н.Н. Использование компьютерно-технических следов в расследовании преступлений против собственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук., 2007. – 201 с.
4. Басай В.Д. Дослідження віртуальних слідів – перспективний напрямок кримінального слідства / В.Д. Басай, С.В. Томин // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць, 1994. – 2008. – Вип. 44. – С. 220-223.

Ключові слова: віртуальний слід, ознаки віртуальних слідів, віртуальний простір, трасологія, слідознавство.

Ключевые слова: виртуальный след, признаки виртуальных следов, виртуальное пространство, трасология, изучение следов.

Key words: virtual track, features of virtual tracks, virtual space, research of traces.

ЦЕХАН ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Одним із ключових завдань держави на сучасному етапі є вироблення ефективних моделей і стратегій протидії деструктивним явищам, найнебезпечнішим серед яких залишається злочинність. Реалії сьогодення створюють імператив щодо необхідності наукового пізнання окремих форм кримінальної активності, які недостатньо досліджені науками кримінально-правового циклу. Аналітичне опрацювання наукових джерел свідчить, що протягом тривалого часу лише фрагментарну увагу вчених привертає проблематика протидії злочинності у місцях позбавлення волі. Такий стан справ зумовлений різними чинниками, зокрема закритістю установ виконання покарань, наявністю усталеної позиції щодо незначного рівня криміналізації установ виконання кримінальних покарань на сучасному етапі, складністю отримання емпіричного матеріалу тощо.

Аналіз практики протидії злочинності у місцях позбавлення волі, дозволяє дійти висновку щодо дворівневості системи оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі та виділити: **організаційний** та **тактичний** рівні.

Наукову організацію діяльності будь-якого функціонуючого соціального об'єкта теорія систем розглядає як приведення його у відповідність його взаємопов'язаних частин з метою удосконалення його функціонування [1, 242]. Досліджуючи цей аспект, зауважимо, що у наукових дослідженнях з теорії оперативно-розшукової діяльності її організація, як правило розглядається в аспекті управлінської діяльності конкретних суб'єктів з метою впливу на злочинність як соціальне явище загалом.

Аналізуючи організаційну складову щодо запобігання злочинам, які призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях І.М. Коптун виокремлює дві складові: а) прогнозування злочинів, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях; б) планування заходів щодо запобігання злочинам, які призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях [3]. Не заперечуючи такий авторський підхід, вважаємо, що структурно організація оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є дещо складнішою, а запропоновані вченим елементи є структурними блоками комплексної діяльності – інформаційно-аналітичної роботи.

Організація такого впливу вимагає вирішення першочергового завдання щодо налагодження каналів систематичного отримання інформації щодо об'єкта впливу, зокрема злочинності у місцях позбавлення волі. Саме тому, на нашу думку, першим структурним елементом організації оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є **оперативне обслуговування пенітенціарних установ**. Аналітичне опрацювання наукових джерел, засвідчує що проблематика організації оперативного обслуговування залишається недостатньо дослідженою у теорії оперативно-розшукової діяльності, а окремі наукові роботи щодо здійснення останнього в умовах місць позбавлення волі загалом відсутні. Зважаючи на це, необхідно відзначити, що організація оперативного обслуговування місць позбавлення волі залежить від таких чинників: виду виправної колонії, що вимагає їх класифікації за критеріями: рівня безпеки (нормативно визначена класифікація); місцем розташування по відношенню до населених пунктів; якісними та кількісними характеристиками персоналу; якісними та кількісними характеристиками в'язничного населення; інтенсивністю впливу на організацію роботи виправної установи організованої злочинності; специфікою стратифікації в'язничного населення; рівнем стійкості елементів тюремної субкультури серед в'язничного населення тощо. У залежності від місця у класифікаційній системі для виправної колонії може бути визначено відповідний режим оперативного обслуговування: полегшений, звичайний, посилений. Зважаючи на специфіку архітектурної побудови та засобів забезпечення режиму, які локалізують в'язничне населення у межах чітко визначеного периметру оперативне обслуговування місць позбавлення волі слушно

організовувати за об'єктовим принципом. Крім того, обов'язкового врахування потребує специфіка джерел надходження оперативної інформації, оскільки їх основою є негласні працівники.

Зважаючи на функціональне призначення, а саме забезпечення систематичного надходження оперативного-розшукової інформації оперативне обслуговування виступає підґрунтям для наступної складової організації оперативного-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі – **інформаційно-аналітичної роботи** оперативних підрозділів кримінально-виконавчих установ. Як відзначають дослідники успішність будь-якого виду діяльності кримінально-виконавчої системи багато в чому залежить від своєчасного забезпечення накопиченою протягом тривалого часу та систематизованою інформацією щодо злочинів, які вчинені у минулому, осіб, які до них причетні, способах та знаряддях їх вчинення, різних слідах злочинів і об'єктах, пов'язаних з кримінальними подіями, а також від можливостей і вміня користуватись такою інформацією для виявлення та ототожнення явищ і об'єктів, які становлять інтерес [2]. Повністю погоджуючись з позицією авторів, необхідно акцентувати увагу, що у сучасних умовах якісно організована аналітична робота оперативних підрозділів у місцях позбавлення волі дозволяє: оцінити оперативну обстановку у конкретній виправній установі; прогнозувати розвиток оперативної обстановки на короткостроковий та довготривалий періоди; корегувати розвиток оперативної обстановки; забезпечити оптимальне агентурно-оперативне перекриття установи виконання покарань; виявити та усунути причини і умови, які сприяють вчиненню злочинів; виявити засуджених, які імітують виправлення та приховують свою негативну спрямованість; забезпечити оптимальне розміщення засуджених у межах установи з метою мінімізації кримінальної активності.

У контексті цього питання, принагідно відзначити, що умовно інформацію для аналітичної роботи можна розділити на два види: внутрішню (створюється та циркулює у межах кримінально-виконавчої установи) та зовнішню (створюється та циркулює поза межами виправної колонії, але може вплинути на організацію її роботи).

Підсумовуючи зауважимо, що виокремлюючи у структурі організаційної складової оперативного-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі таких складових як оперативне обслуговування та інформаційно-аналітична робота, ми не претендуємо на безапеляційність такого підходу, а викладена у позиція є результатом початкового аналізу наведеної проблематики та підґрунтям для подальшої наукової дискусії науковців у межах наук кримінально-правового циклу.

Список використаної літератури:

1. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познания и управление: монография / В.Г. Афанасьев. М.: Политиздат, 1981. 279 с.
2. Белов О.А., Валеев А.Т. Информационное обеспечение расследования преступлений, совершаемых в исправительных учреждениях: учебное пособие.- М.: Юрлитинформ, 2012. 144 с.

3. Копотун І.М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : моногр. / Копотун І.М. К.: ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, місця позбавлення волі, злочинність, організація.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, места лишения свободы, преступность, организация.

Key words: operative-search activity, places of deprivation of liberty, criminality, organization.

ЧУМАК СЕРГІЙ ПРОКОПІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ОБСТАВИНИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ФАЛЬСИФІКАЦІЄЮ ВИБОРІВ

Організація і тактики виявлення та розслідування будь-якої категорії злочинів вимагає з'ясування, перш за все, типових способів чи технологій їх вчинення, адже це зумовлює: перелік обставин, які підлягають встановленню та доказуванню у кожному конкретному випадку; систему слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій; можливість та необхідність використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності тощо. Аналітичний огляд наукових досліджень та вивчення матеріалів практики свідчить, що спосіб вчинення злочину є центральним елементом криміналістичної характеристики. Як зазначали певні вчені розробка методики йде «від способів вчинення злочинів до способів їхнього розкриття» [1, с. 59].

Дослідження способів має велике значення для розробки й удосконалення тактичних прийомів, технічних засобів і методичних рекомендацій. Останні містять напрями розкриття вчинених конкретних злочинів, розшук злочинців, а також криміналістичне попередження злочинів. Як відзначає професор В.В. Тіщенко, у криміналістичному аналізі злочинів беруться до уваги всі елементи злочинної діяльності. У той же час одні елементи, їхні окремі параметри, частини, сторони та сукупності, інформативні у криміналістичному відношенні для одних груп і підгруп категорії злочинів, що досліджуються, виявляються неінформативними чи слабо інформативними в інших групах та підгрупах. Усе це не може не відобразитися на змістовній стороні криміналістичної характеристики [3, с. 61].

Джерелом накопичення інформації про способи злочинів, пов'язаних із фальсифікацією результатів виборів, є практика. Вивчення кримінальних проваджень допомогло нам скласти загальне уявлен-

ня про найбільш типові злочинні форми та механізми втручання у виборчі правовідносини та дослідити їх.

Дослідження способів вчинення злочинів, що пов'язані з реалізацією виборчого права, зумовлено в першу чергу появою нових ознак раніше невідомих схем незаконних втручань у виборчий процес. З підвищенням значення конституційного законодавства в сфері виборчого права поряд із традиційними способами вчинення злочинів, пов'язаних із реалізацією виборчого права, у структурі та характері злочинних посягань відбулися радикальні зміни. Дослідження практики проведення виборів дає можливість виявленню не тільки способів вчинення злочинів, а породжує необхідність встановлення обставин які сприяють певним способам вчинення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією виборів.

Криміналістична діяльність по розслідуванню злочинів поряд із установленням обставин їх здійснення дозволяє найбільше повно й точно досліджувати причини діяння, об'єктивні й суб'єктивні характеристики соціальної дійсності, що послужили його джерелами.

Загальновідомо що основним місцем фальсифікації виборів є дільничні виборчі комісії, де реалізуються основні способи здійснення злочинів пов'язаних з фальсифікацією виборів. Спосіб здійснення злочину залежить від певних обставин. Взаємозв'язок обставин і способу здійснення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією виборів мають специфічну особливість. При виявленні й розслідуванні фальсифікації виборів, певні обставини залишаються за межами дослідження й по своїй суті, на перший погляд, ніякого впливу на здійснення злочинів не мають. Так виборчим законодавство України висування кандидатів у президенти й депутатів Верховної Ради кількістю не обмежене.

Так в останні роки набирає обертів маніпуляції голосами виборців та членами дільничних виборчих комісій, щоб в кожній комісії була більшість «своїх» членів. Ці обставини досягаються шляхом висування «технічних» кандидатів як в президенти так і у депутати Верховної Ради. Згідно з виборчим законодавством кандидати мають право висувати в члени виборчої комісії своїх представників.

Висування «технічних» кандидатів не є правопорушенням виборчого процесу, але ці обставини є вагомим підґрунтям для проведення оперативно-розшукових дій по своєчасному виявленню фальсифікації виборів на дільничних виборчих комісіях.

Для прикриття незаконної агітації в день голосування, або напередодні, під видом проведення брифінгу, дається позитивна оцінка певним діям свого кандидата.

Наведені приклади висвітлюють обставини, які по своїй сутності не є порушенням виборчого законодавства, але є прикриттям способу вчинення злочину.

Р. С. Белкін визначає дані про спосіб вчинення та приховання злочину як центральну частину криміналістичної характеристики, оскільки саме вони виражають функціональну сторону злочинної діяльності і містять не тільки дані, яким шляхом готується, вчиняється

та приховується злочин, але і дані про те, яким чином дії злочинця відображаються в навколишньому середовищі, тобто які сліди «відбитки» дій злочинця виникають у результаті злочинного посягання, де їх шукати і як за ними відтворювати механізм злочину вчинення та приховання злочину [2, с. 694].

Обставини які створюються для різного виду способів вчинення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією виборів, вимагають проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів і в подальшому дає можливість своєчасно виявляти та розслідувати злочини.

Список використаної літератури:

1. Колесниченко А. Н. К вопросу о понятии способа совершения преступления в криминалистике / А. Н. Колесниченко, А. С. Савченко // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы : сб. – Душанбе, 1962. – С. 59–63.
2. Криминалистика : [учебник для вузов] / под ред. Р. С. Белкина. – 2-е изд. – М. : Норма, 2006. – 694 с.
3. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.

Ключові слова: обставини вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, фальсифікація виборів, дільничні виборчі комісії.

Ключевые слова: обстоятельства совершения преступления, способ совершения преступления, фальсификация выборов, участковые избирательные комиссии.

Key words: circumstances of a crime, method of committing a crime, election fraud, precinct election commissions.

ЗУБАКОВ ПЕТРО МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ЗАМАСКОВАНИХ ІНСЦЕНУВАННЯМИ

Однією з найважливіших умов успішної боротьби зі злочинністю безсумнівно є підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування з тим, щоб вони забезпечували своєчасне розкриття та якісне розслідування скоєних злочинів. Незважаючи на заходи, спрямовані на значне посилення боротьби зі злочинністю, у практиці все ще трапляються випадки, коли особливо небезпечні злочини, зокрема вбивства, залишаються нерозкритими, а вбивці – безкарними, що викликає почуття законного обурення з боку широкої громадськості. У зв'язку з цим виникає необхідність підвищення рівня слідчої майсте-

ності. І перш за все, слідчі мають навчитися розпізнавати складні способи маскування злочину, застосовувані вбивцями.

Розслідування вбивств в криміналістичній літературі є ряд спеціальних робіт і статей. Значну увагу цій темі приділяється й у підручниках криміналістики.

Однак у всіх цих роботах переважно висвітлюються питання стосовно порядку розслідування лише однієї категорії кримінальних проваджень – про вбивства пов'язаних з виявленням трупа з явними ознаками насильницької смерті, де немає жодного сумніву в тому, що смерть викликана саме вбивством, а методика розслідування вбивств, замаскованих інсценуваннями, залишається недостатньо розробленою. Хоча в слідчій практиці такі злочини зустрічаються не часто, розкрити їх досить складно.

Проблемами встановлення факту інсценування при розслідуванні вбивств займалися як російські, так і українські вчені. Зокрема відомі праці професорів В.О. Коновалової “Вбивство: мистецтво розслідування” та О.С. Саїнчина “Особливості розслідування вбивств, прихованих інсценуваннями”. А також увагу даному питанню приділяли: Аленін Ю.П., Бахін В.П., Колмоков В.П., Шепітько В.Ю. та деякі інші вчені, які вивчали проблему розкриття навмисних вбивств.

Інсценування можна визначити як створення штучної обстановки самогубства (з вогнепальної зброї, самоповішення), нещасного випадку (падіння з висоти), природної смерті (при отруєнні), вчинення злочину іншою особою або у іншому місці. Застосовується інсценування з метою ухилення від відповідальності частіше за все членами сім'ї, родичами, а також знайомими, чиї зв'язки і відносини з жертвою добре відомі оточуючим. Найчастіше інсценування полягає у зміні обстановки на місці вбивства, знищенні або фальсифікації слідів рук, ніг, тілесних ушкоджень та ін.

У тих випадках, коли на початку досудового розслідування немає повної ясності чи справді відбулося вбивство, чи смерть загиблого викликана іншою причиною, наприклад, самогубством, слідчий стикається з необхідністю перевірити, чи відбулося у цьому випадку [3;с. 201]:

- 1) самогубство, подібне за обстановкою на вбивство;
- 2) вбивство, яке нагадує деякими своїми ознаками картину самогубства;
- 3) убивство, замасковане інсценуванням.

У першу чергу слідчий повинен з'ясувати найважливіше для цієї категорії проваджень питання: виявити причину смерті загиблого та встановити, за яких обставин вона настала. Від правильного розв'язання цього питання залежить весь подальший хід розслідування. Тож, необхідно встановити причину смерті і визначити, чи була вона насильницькою.

Відповідь на ці питання слідчий одержує часто вже під час проведення первинних слідчих (розшукових) дій: огляду трупа і місця його виявлення, судово-медичної експертизи трупа і допиту виявлених на

місці події свідків. Однак у більшості випадків на початковому етапі слідства питання про причину смерті загиблого ще не з'ясоване.

У всіх провадженнях аналізованої категорії з самого початку розслідування треба висувати версію про убивство незалежно від того, чи є дані про вбивство, замасковане інсценуванням якою-небудь нейтральною причиною смерті, чи ознаки інсценуванням відсутні і в наявності просто сумнівний випадок смерті, можливо, викликаний вбивством. Поряд з версією про убивство, слідчий, виходячи з даних судово-медичного дослідження трупа й інших обставин, обов'язково повинний включити в план для ретельної перевірки й інші версії про рід смерті загиблого. Обов'язковій перевірці підлягають також версії, висунуті ким-небудь із членів родини, близьких і знайомих загиблого [4].

Після вчинення злочину злочинець, передбачаючи, що слідчий в першу чергу оглядатиме труп і навколишнє оточення, оцінює їхній стан з позиції своєї версії. Якщо він вважає, що місце знаходження трупа, його поза і виявлені на ньому ушкодження, так само, як і вся обстановка місця події, нічим не суперечить поданому їм у своє виправдання поясненню, убивця не вдається до зміни обстановки. Якщо ж обстановка на місці події не відповідає версії злочинця, то він часто створює нові, штучні, сліди й ознаки, спеціально залишає на місці події ті чи інші предмети, тобто інсценує обстановку нейтральних для нього причин смерті. Однак уважний слідчий, який має знання та досвід у питанні розслідування інсценованих вбивств, зуміє зіставити факти і розпізнати інсценування. Пояснюється це тим, що абсолютно точно відтворити обстановку події, що інсценується, вбивця не може. Передусім, коли вбивство вчинено вперше, злочинець не має досвіду в інсценуваннях. Після вчинення вбивства злочинець майже завжди перебуває у збудженому стані, що не дає йому змоги помітити всіх деталей навколишнього оточення, осмислити значення кожної з них. Далеко не всі сліди вбивства, що викривають характер, зрозумілий злочинцю, можуть бути ним цілком знищені чи замасковані.

Відтак розпізнати інсценування слідчий може за такими ознаками:

- випадково не знищеним злочинцем і тому уцілілим слідам і предметам, що є ознаками-наслідками вчиненого ним убивства;
- занадто перебільшеному, неприродному характеру слідів і предметів, які підтверджують версію про нейтральні причини смерті загиблого;
- за слідами, предметами, ознаками і обставинами, які суперечать обстановці у випадку від нейтральної причини, зазначеної у версії близьких загиблого, що впливає із загальної картини місця події;
- неможливість здійснення дій, що приписуються загиблomu;
- суперечності у поясненнях заінтересованих осіб щодо поведінки потерпілого і дійсних причин його смерті.

Серед таких негативних обставин найчастіше вказують на інсценування [2, 246]:

- зміни в обстановці місця злочину;
- ознаки боротьби, зокрема сліди самооборони на тілі потерпілого;

- ознаки переміщення трупа з місця, де настала смерть;
- невідповідність розміщення трупних плям Чпозі трупа;
- характер ушкоджень на трупі, що не впливає зі способу й обставин позбавлення життя, описаних у версії близьких загиблого;
- невідповідність зазначеного в цій версії часу смерті загиблого стану трупних явищ, виявлених під час огляду.

Розслідуючи провадження про убивства, замасковані інсценуванням, слідчий вже в процесі проведення первинних слідчих (розшукових) дій застосовує спеціальні методи, найефективніші для встановлення, чи сталося вбивство чи смерть загиблого була викликана якою-небудь іншою причиною.

Сутність цих методів виражається ось в чому [4]:

1. Зіставлення картини смерті загиблого, даних у поясненнях близьких, з об'єктивними обставинами, встановлюваними первинними слідчими (розшуковими) діями, зокрема оглядом трупа на місці його виявлення і судово-медичною експертизою.

2. Зіставлення кожної з виявлених об'єктивних обставин зі звичною обстановкою під час смерті від причини, зазначеної в поясненнях близьких потерпілого чи події, що впливає з обстановки на місці.

3. Виявлення обставин, зокрема негативних, які вказують або на те, що в обстановку внесли навмисні зміни, тобто має місце інсценування, або просто спростовують версію, висунуту близькими загиблого, і вказують на її свідомо помилковий характер.

4. Виявлення обставин, які прямо чи побічно вказують на те, що смерть загиблого викликана убивством, зокрема, навмисно зробленим ким-небудь з осіб, що висунули версію про нейтральну причину смерті.

Перелічені методи застосовуються під час проведення первинних слідчих (розшукових) дій взаємозалежно й одночасно. Це забезпечує цілеспрямованість усієї ' діяльності слідчого, починаючи вже з початкових дій, спрямованих на встановлення дійсних причин й обставин смерті загиблого. Найчастіше зустрічаються такі випадки інсценованих вбивств: скидання з висоти, заподіяння смертельної травми шляхом наїзду автомобілем, задушення, утоплення, отруєння, ураження електрострумом тощо [2, с. 15].

Вбивці намагаються інсценувати дані злочини під самовбивства чи нещасні випадки, приховуючи справжні мотиви та причини вбивства, чи навіть намагаючись вказати як на вбивць на інших осіб, але слідчий, маючи у своєму «арсеналі» знання про обставини, які вказують на інсценування, та коло методів, які він може застосувати при розслідуванні, у більшості випадків зможе успішно провести розслідування і притягнути винну особу до відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Аленин Ю.П. Особливості розслідування тяжких злочинів проти особи / Ю.П. Аленин, В.В. Тищенко. – Одеса : Бахва, 1996. – С. 15.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблеми, тенденції, перспективи. От теории – к практике/Р.С. Белкин. – М., 1988. – С. 304

3. Помазан С.Г. Інценування як способи приховування умисних вбивств, які вчинені через необережність. – Держава та регіони. – 2013. – № 1. – С. 198-203.
4. Саїнчин О.С. Теорія і практика розслідування умисних вбивств: монографія. Одеса, 2012. 237 с.

Ключові слова: злочини проти життя, методика розслідування вбивств, інценування вбивств, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії.

Ключевые слова: преступления против жизни, методика расследования убийств, инсценировка убийств, досудебное расследование, следственные (розыскные) действия.

Key words: crimes against life, methods of investigating murders, mock-ups of murders, pre-trial investigation, investigative (search) actions.

ВИНОГРАДОВ ВАДИМ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Проведення закупівель товарів, робіт і послуг, попри намагання змінити ситуацію, досі залишається криміналізованим та корумпованим процесом. При цьому, більшість злочинів у цій сфері має латентний характер, як зазначає В. В. Коряк [1, с. 8].

Практика свідчить, що усі злочини, пов'язані зі сферою публічних закупівель, зазвичай вчиняються або посадовими (матеріально відповідальними) особами замовників товарів і послуг, або посадовими особами підприємств-постачальників товарів і послуг (учасників торгів).

Звичайно, за деякими ознаками можна виявити правопорушення у публічній закупівлі, але не завжди таке порушення є злочином. Такі ознаки лише вказують на антиконкурентні дії учасників. Проте, якщо брати до уваги лише кримінальні правопорушення, то способів вчинення злочинів у сфері публічних закупівель може бути безліч. Розглянемо деякі з них, які на практиці зустрічаються найчастіше.

В. В. Дараган пропонує розділяти способи вчинення на дві великі групи – вчинення замовниками торгів і вчинення учасниками торгів або постачальниками [2, с. 186-187]. Проте, з практики вважаємо за потрібне зазначити, що правопорушення у сфері публічних закупівель можуть вчинятися не лише вказаними суб'єктами, але і додатково аудиторами, операторами платформ електронних закупівель та іншими особами.

Визначаючи способи вчинення злочинів у сфері публічних закупівель, слід відзначити, що замовники товарів та послуг можуть вчиняти правопорушення:

- визначаючи переможцем учасника, що не відповідає кваліфікаційним вимогам;
- закуповуючи товари або послуги за завищеними або заниженими цінами;
- здійснюючи закупівлі без належного проведення процедур і дотримання вимог про суму закупівлі;
- закуповуючи непридатні до використання товари та послуги з метою подальшого їх списання тощо;
- невиконання або неналежне виконання службових обов'язків по закупівлі або прийняттю товарів і послуг;
- невиконання або неналежне виконання службовою особою обов'язків проведення тендерної процедури;
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою замовника за виконання чи невиконання будь-якої дії в інтересах учасника процедури закупівлі щодо участі в тендері;
- підроблення документів щодо процедури закупівель;
- встановлення результатів тендеру за попередньою антиконкурентною узгодженістю [див. також: 3, с. 173].

Стосовно способів вчинення злочинів у сфері публічних закупівель учасниками торгів та посадовими особами підприємств-постачальників слід зазначити, що вони відрізняються об'єктом та предметом правопорушення, якщо порівнювати із вчиненням злочину посадовою особою замовника.

Зокрема, серед найпоширеніших способів вчинення злочинів посадовими особами учасників торгів та постачальників такі:

- штучне збільшення цін на предмет закупівлі;
- використання незаконного посередництва для завищення цін;
- підроблення документів тендерної пропозиції, надання недостовірної інформації у відповідь на кваліфікаційні вимоги тендерної процедури;
- пропозиція або надання неправомірної вигоди посадовій особі замовника за перемогу у тендері;
- фіктивне підприємництво без наміру виконання умов укладеного договору;
- реалізація недоброякісної продукції, що не відповідає стандартам і технічних умовам, некомплектної продукції;
- підробка документів щодо якості продукції;
- антиконкурентна узгодженість між учасниками тендеру.

Звісно, перелік способів вчинення злочинів у сфері публічних закупівель можна розширювати, але проблему складає висока латентність таких злочинів. Як зазначає Ю. С. Доліновський, зокрема, високий рівень латентності під час здійснення публічних закупівель мають корупційні злочини за ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України. Найчастіше простежується наявність корупційної складової при організації тендерних пропозицій (отримання хабарів за визначення пере-

можця, а також виконання робіт і надання послуг за завищеними цінами) [4, с. 74-75].

В. І. Василичук, досліджуючи латентність злочинів у сфері публічних закупівель, відзначає, що за період незалежності України спостерігаються численні факти проведення фіктивних тендерів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок «своїх» або фіктивних фірм, існування системи «відкатів» і так званого «кумівства». З метою створення фіктивної конкуренції доволі часто проводяться торги, коли «родинні» фірми-учасники подають різні за ціною тендерні пропозиції для формального дотримання процедури закупівлі [5, с. 319].

Таким чином, способи вчинення злочинів у сфері публічних закупівель характеризуються тим, що зазвичай має місце корупційна складова, змова та кореспондування злочинних дій однієї сторони (замовника чи учасника) діям іншої сторони. Також вчинення злочинів у сфері публічних закупівель характеризується високою латентністю, у зв'язку з чим не завжди можливо встановити сам факт злочину, а, відповідно, і спосіб його вчинення.

Список використаної літератури:

1. Коряк В. В. Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2012. – 19 с.
2. Дараган В. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері державних закупівель / В. В. Дараган // Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – 2016. – № 4. – С. 184-190.
3. Виноградов В. І. Класифікація ознак незаконних антиконкурентних узгоджених дій під час участі в публічних закупівлях / В. І. Виноградов // Одеські юридичні читання : Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, Ю. Д. Батан. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 172-175.
4. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю. С. Доліновський. – Львів, 2018. – 258 с.
5. Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері: монографія. – Київ : ПП «Заграй», 2012. – 344 с.

Ключові слова: публічні закупівлі, способи вчинення злочинів, способи вчинення злочинів у сфері публічних закупівель, латентність злочинності у сфері публічних закупівель.

Ключевые слова: публичные закупки, способы совершения преступлений, способы совершения преступлений в сфере публичных закупок, латентность преступности в сфере публичных закупок.

Key words: public procurements, methods of committing crimes, methods of committing crimes in the field of public procurements, latent crime in the field of public procurements.

ГУПАЛЮК АЛІНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

МОТИВ ТА МЕТА ЗЛОЧИНУ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ

Стаття 91 Кримінального процесуального кодексу України встановлює перелік обставин, які належать до предмета доказування у кримінальному провадженні, як сукупності фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті. Поряд із доказуванням вини особи підлягає також доказуванню мотив і мета вчиненого злочину, які хоча і мають факультативне значення для кваліфікації, але обов'язково враховуються при визначенні суспільної небезпеки вчиненого діяння, особи злочинця та при призначенні покарання обвинуваченому.

Мотиви – це усвідомлені потреби людини (в їжі, одязі, житлі, спілкуванні, дозвіллі) як дійсні, так і уявні, які спонукають її до вчинення певних дій і викликали у особи рішучість вчинити протиправне діяння. Варто сказати, що безмотивних злочинів немає, як немає безмотивної поведінки взагалі. Мотив, як ознака злочину, має досить важливе значення, оскільки не встановивши його тяжко зрозуміти та встановити кримінальний характер діяння. Мотив має значення для характеристики і оцінки як навмисних, так і необережних злочинів [1, с. 87]. Наприклад, перевищення водієм швидкості руху транспортного засобу за мотивом встигнути на літак, має зовсім іншу суспільно громадську оцінку (а значить, потребує більш легкого покарання), ніж перевищення швидкості руху водієм з мотиву хуліганства (легковажності, пущоців) при настанні внаслідок цього одних і тих же наслідків, наприклад, смерті потерпілого.

Мета злочину – це бажані злочинцем наслідки, ті зміни в оточуючому середовищі, яких прагне досягти особа вчиненням даного злочину.

Відмінність між метою та мотивом полягає у тому, що вони по-різному характеризують вольовий процес. Мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка чинить злочин, мета ж, в свою чергу, визначає направленість дій, результат, до якого прагне особа за допомогою вчинення злочину [4].

У процесі оцінки доказів до уваги, перш за все, беруться факти матеріального світу. Беззаперечно, що суб'єктивну сторону злочину не можливо розглядати в абстракції. У процесі розслідування, шляхом проведення слідчих дій уповноваженими особами, докази набувають матеріальної форми [2, с. 58].

Мотив і мета є нематеріальними за своєю природою. Це – психічні процеси особистості. Процесуально обов'язок доводити наявність

мотиву та цілі покладено на слідчого (дізнавача), до того ж особа, що є учасником кримінального судочинства, має право відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України). Тому на практиці слідчим дуже складно встановити та зафіксувати дійсні наміри особи-правопорушника. Виходячи з теорії відображення, можна встановити факт вчинення злочину, засоби його вчинення (предмети та явища матеріального світу), його суб'єкта. Але як можна встановити мотив і ціль в момент вчинення злочину? Чи можна, досліджуючи та аналізуючи матеріальні докази, робити висновок про те, якими були у суб'єкта мотив та ціль на момент вчинення злочину? Оскільки ці категорії вкрай рідко знаходять свій зовнішній вияв та потребують окремих криміналістичних методів та підходів до їх встановлення. Адже ряд статей КК потребує встановлення конкретних цілей або мотиву. Наприклад, ст. 309 КК при розслідуванні потребує наявності цілі – збути наркотичний засіб або психотропні речовини. Доведення умисного вбивства (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) потребує встановлення корисливого мотиву [3, с. 5]. І таких випадків у чинному Кримінальному кодексі безліч.

У зв'язку з характером даних категорій, вважаємо, що про справжній мотив і мету суб'єкта ми можемо лише припускати. Оскільки це чисто психологічні, внутрішні поняття і дійсні мотив або мета, які були у злочинця на момент вчинення злочину нам невідомі, оскільки не сприймаються зовнішньо органами почуттів. Винятком можуть бути лише ті випадки, коли ці розумові та психічні процеси матеріалізуються самим індивідом. Тобто у тих випадках, коли його мотив і ціль сприйматимуться нашими органами почуттів. Сприймаючи їх, слідчий може відтворити і зафіксувати їх процесуально. Наприклад, при допиті злочинець добровільно розповідає про свої спонукання, мету вчинення правопорушення, а слідчий, сприймаючи усне мовлення органом почуття – слухом, відображає своє сприйняття на папері, у протоколі допиту. Також не виключається можливість доведення мотиву і мети за допомогою записів, створених самим злочинцем. Наприклад, коли співучасники ведуть листування між собою, або злочинець веде щоденник своїх дій, тощо.

Отже, підсумовуючи викладене, ми можемо сказати, що процес доказування мотиву та мети у кримінальному провадженні вимагає встановлення:

- обставин, які зв'язують наслідки вчинення злочину з результатом дій підозрюваного (обвинуваченого);
- того факту, що особа розуміла та усвідомлювала значення своїх дій, які осоплюються конкретним складом кримінального правопорушення;
- ступеня вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, а при вчиненні його кількома особами – ступеня вини кожного з них;
- досягнення підозрюваним (обвинуваченим) віку кримінальної відповідальності, на час вчинення кримінального правопорушення;

- психічного стану підозрюваного або обвинуваченого, за наявності підстав сумніватися в його осудності;
- конкретних фактичних даних, які свідчать про спонукання, рушійні сили злочинця (потреби, інтереси, прагнення та ін.), що викликали у нього рішучість вчинити дане правопорушення;
- фактичних даних, які б дозволяли зрозуміти та пояснювали причини вчинення особою кримінального правопорушення.

Список використаної літератури:

1. Криміналістика : підручник / Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. ; за ред. Біленчука П. Д. – 2-ге вид. випр. і доп. – К., 2001. – С. 544.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за редакцією М.І. Мельника, М.І. Хавронюка, Київ – 2001. – С. 256.
3. Осика І., Сафронов С. Доказування мотиву та цілі як ознак суб'єктивної сторони злочину. Право України, № 3, 1997. – С. 7.
4. Поняття мотиву та мети злочину / Міжрегіональна академія управління персоналом. – Електронний ресурс: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9594/>.

Ключові слова: розслідування, обставини, що підлягають встановленню, мета злочину, мотив злочину, доказування.

Ключевые слова: расследование, обстоятельства, подлежащие установлению, цель преступления, мотив преступления, доказывание..

Key words: investigation, initial stage of investigation, the purpose of the crime, the motive of the crime, proving.

МОТЛІЧ ЮРІЙ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

ЩОДО ДОПИТУ ПОТЕРПЛОГО ВІД КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Корупційні злочини, що вчиняються в органах місцевого самоврядування, є досить поширеними. Але практика боротьби з ними значно ускладнюється тим фактом, що вони мають високий рівень латентності. Така ситуація призводить до того, що діяльність з попередження, виявлення, припинення та розслідування злочинів даної категорії перетворюється у складний та трудомісткий процес, який вимагає від усіх членів слідчо-оперативної групи здійснення значної аналітичної та інформаційно-пошукової роботи.

Латентний характер корупційних злочинів в органах місцевого самоврядування обумовлений рядом факторів, серед яких можна назвати такі, як:

1. Кримінальна караність дій усіх осіб, які безпосередньо беруть участь у корупційній схемі, що обумовлює бажання збереження у таємниці домовленостей та дій осіб:

- караність дій особи, яка пропонує, обіцяє чи надає посадовій особі місцевого самоврядування або третій особі неправомірну вигоду;
- караність дій особи, яка здійснює передачу пропозиції чи безпосередньо передає певні майнові чи немайнові блага;
- караність дій особи, яка зловживає своїми повноваженнями з метою отримання неправомірної вигоди, або ж приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду. Також законодавець передбачив покарання за провокацію підкупу, тобто за дії службової особи органів місцевого самоврядування з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [1].

2. Таємний та завуальований характер передачі певної матеріальної чи нематеріальної винагороди службовій особі органу місцевого самоврядування, або ж іншій особі, на яку буде вказано. Тобто пропозиція, обіцянка чи передача неправдивої вигоди здійснюється без свідків. При цьому передача певних коштів, майна, надання знижок на придбання товарів чи то путівок для відпочинку та ін., досить часто може бути завуальованою.

3. Зацікавленість усіх сторін у кінцевому результаті вчинення неправомірних дій.

4. Вчинення службовими особами законних дій у межах своїх повноважень. Тобто на перший погляд дії особи та їх результат не виходять за межі закону і повноважень конкретної особи.

5. Складання доказової бази за даною категорією злочинів із непрямих доказів, які в більшості своїй отримані у ході проведення допиту потерпілої особи-заявника.

Крім того, переважна більшість кримінальних проваджень за фактом вчинення злочинів в органах місцевого самоврядування, що носять корупційну спрямованість, вносяться до ЄРДР саме за заявою потерпілої особи. Безпосередньо багато в чому результат розслідування в цілому залежить від правильності та повноти проведених допитів потерпілої особи-заявника.

При підготовці до допиту слідчий повинен виділити декілька блоків питань, що будуть стосуватися окремих складових злочинної події, зокрема:

- характеристики потерпілої особи-заявника (психофізіологічні, професійні, соціальні та ін. параметри);
- характеристики особи злочинця, його повноважень та службового становища;
- предмета злочинного посягання (майно, грошові кошти, криптовалюта, послуги тощо) та способу його передачі;
- особливостей фізичної та психологічної комунікації між злочинцем та потерпілим;

- наявності та ролі осіб посередників;
- обставин, що передували вчиненню корупційного діяння;
- часу, місця та обстановки передачі неправомірної вигоди, або ж пропозиції чи обіцянки її надання;
- результатів та наслідків злочинної «угоди»;
- наявності чи відсутності інших осіб, що проінформовані про злочинну подію;
- наявності чи відсутності певних документів, записок, повідомлень, фотографій, аудіо- чи відеозаписів, що б підтверджували слова заявника.

Послідовне та повне з'ясування зазначених блоків питань дозволить слідчому належним чином організувати процес розслідування, мінімізуючи можливість виникнення тактичних ризиків.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] / Закон України від 05 квітня 2001 року. № 2341-III: станом на 01 листопада 2014 р. № 3718-17. – Електрон. тек. дані: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Ключові слова: допит, слідча (розшукова) дія, корупція, органи місцевого самоврядування, розслідування.

Ключевые слова: допрос, следственное (розыскное) действие, коррупция, органы местного самоуправления, расследование.

Key words: interrogation, investigative (search) action, corruption, local self-government bodies, investigation.

ПАНАСЮК АРТУР ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національна академія прокуратури України,
слухач Інституту спеціальної підготовки

АЛГОРИТМ ПОШУКУ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Досліджуючи сутність і цінність мережі Інтернет для криміналістики, зазначаємо, що мережа Інтернет – це високий ступінь впливу та технологічна матриця на даний момент. Саме алгоритмічний характер мережі Інтернет, можливість її багаторазового використання у розв'язанні подібних завдань, досягнення заданих результатів і визначає її специфічність та унікальність. Даний процес не обминув й досудове розслідування, оновлюючи зміст виявлення та розслідування злочинів за допомогою мережі Інтернет. Вище зазначене дозволяє зробити висновок, що у всіх випадках мережа Інтернет розуміється у двох взаємодоповнюючих аспектах, як:

1) процедурно організована форма впливу на досудове розслідування за допомогою спеціальної сукупності засобів та методів такого впливу;

2) технологія, що досліджує чи описує відповідну операцію впливу.

Загальний алгоритм пошуку криміналістично значущої інформації в мережі Інтернет складається з наступних етапів:

1. Формулювання пошукового запиту відповідно до обставин, які підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Переформулювання, вже сформованого пошукового запиту, на синоніми та антоніми, з метою формування нових пошукових запитів;

2. Окремий пошук за кожним сформованим пошуковим запитом. Застосування прийомів: розширення чи звуження пошукового запиту; помилкового написання; нових словоформ; додаткових описань; зміни мови;

3. Пошук за метапошуком;

4. Пошук в мережі Інтернет з великим об'ємом індексу (національні та всесвітні системи);

5. Пошук в найбільших соціальних мережах (наприклад: Фейсбук, Твіттер, Інстаграм, Вконтакті та ін.);

6. Пошук в спеціалізованих та профільних соціальних мережах (наприклад, Однокласники, ОК та ін.);

7. Перше покрокове опрацювання отриманої інформації (види: реєстри, запити, дані, бази; характеристики: часові, місцеві; джерело розміщення) та виявлення кола проблемних даних з формулюванням для них власних пошукових запитів;

8. Пошук проблемних даних за результатами вибірки п. 7 за п.п. 2-6;

9. Друге покрокове опрацювання отриманої інформації (види: реєстри, запити, дані, бази; характеристики: часові, місцеві; джерело розміщення);

10. Виділення зі знайденого криміналістично значущої інформації, його криміналістичне опрацювання та за потреби процесуальне закріплення відповідно до КПК України.

Застереження слідчому при роботі в мережі Інтернет та використанні інформації для виявлення та розслідування злочинів полягає у дотриманні ним наступного правила: “Вся інформація в мережі Інтернет не достовірна, поки слідчий не доведене зворотнє”. Тобто, вся інформація без виключень перевіряється на достовірність. Така перевірка відбувається різними шляхами з обов'язковою фіксацією процесу та отриманого результату.

Завданнями перевірки інформації з мережі Інтернет є:

1) пізнання змісту;

2) аналіз реквізитів інформації (тип, обсяг, дата створення, дата зміни, дата відкриття та ін.);

3) перевірка достовірності інформації за допомогою встановлення механізму виникнення (джерела).

Рекомендовано при перевірці інформації з мережі Інтернет використовувати консультативну діяльність спеціаліста або професійну діяль-

ність експертів. Судження спеціаліста і експерта вбирається в форму його укладення, також може бути проведено допит спеціаліста або експерта. Перевірка інформації з мережі Інтернет може здійснюватися шляхом отримання нових доказів (наприклад, висновок експерта, допит потерпілого), а також шляхом їх зіставлення.

Таким чином, загальний алгоритм пошуку криміналістично значущої інформації в мережі Інтернет уявляється етапним та складається з взаємообумовлених дій, що ґрунтуються на інформаційно-комунікаційному та техніко-технологічному підходах.

Ключові слова: джерело інформації, криміналістична інформація, аналітична робота, кіберпростір, мережа Інтернет.

Ключевые слова: источник информации, криминалистическая информация, аналитическая работа, киберпространство, сеть Интернет.

Key words: source of information, criminalistics information, analytical work, cyberspace, Internet network.

СТАУРСЬКА ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ІЗ КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

На сьогоднішній день, проблема боротьби із кіберзлочинністю набуває все більш великих масштабів. Законодавче регулювання даної проблеми на міжнародному рівні розглядається багатьма вченими. Впровадження комп'ютерних технологій у різноманітні сфери життя українського суспільства відкриває широкі перспективи його соціально-економічного і духовного розвитку. Але разом із цим результати науково-технічного прогресу створюють нові можливості для вчинення різноманітних злочинів.

Аналіз взаємозв'язку між технічними характеристиками мережі і зумовленими цими характеристиками правовими і соціальними труднощами, з якими стикаються законодавці та правоохоронні органи, є першим кроком до можливого вироблення механізмів адекватного реагування на розвиток і зростання кіберзлочинності. Боротьба з кіберзлочинністю неможлива без глибокого розуміння і правових проблем регулювання інформаційних мереж.

Основна проблема боротьби зі злочинністю в мережі Інтернет полягає в транснаціональності самої мережі і у відсутності механізмів контролю, необхідних для правозастосування. Коли мережа Інтернет створювалася технологічно як структура без ієрархії і без якогось «ядра», зруйнувавши які, можна було б паралізувати її роботу, навряд чи хтось міг уявити масштаби розвитку проекту,

спочатку не призначеного для широкої аудиторії. Основною метою створення цієї мережі була стійкість до атак ззовні, і навряд чи хтось міг передбачити подальший масштаб її розвитку та її соціальну та економічну роль у майбутньому. Саме відсутність розроблених механізмів контролю мережі зсередини укупі з її доступністю і легкістю використання стало однією з глобальних проблем інформаційного співтовариства: децентралізована структура мережі і відсутність національних кордонів у кіберпросторі зумовили можливість для зростання злочинності та на роки відклали розробку механізмів соціального та правового контролю у сфері використання інформаційних мереж для вчинення злочинів.

В останні роки інформаційні мережі розвиваються занадто швидко, щоб існуючі механізми контролю встигали реагувати на нові проблеми. Хмарна обробка даних, автоматизація атак, вразливість персональної інформації в соціальних мережах: поширення так званої «інформаційної зброї», прикладом якого є вірус Stuxnet, розроблений, на думку фахівців, для атак на ядерну промисловість Ірану, але при цьому заподіяв чималої шкоди інфраструктурі багатьох інших країн – на всі ці проблеми правове регулювання поки не може знайти відповіді [1].

З того моменту, держава включається в інформаційний обмін за допомогою мережі Інтернет, вона сама та її громадяни стають вразливими для посягань з точки земної кулі. Механізми контролю, запобігання та розслідування посягань у кіберпросторі дуже обмежені як соціально, так і технологічно. Наприклад, як показує приклад атак на ядерне виробництво Ірану, навіть відключення особливо важливих для держави об'єктів від глобальних інформаційних мереж не захищає їх від можливих атак: вірус Stuxnet, поширювався через портативні накопичувальні пристрої, що підключаються до комп'ютера через порт USB. Єдиний спосіб повністю убезпечити особливо важливі об'єкти для функціонування суспільства – це повністю відключити мережу Інтернет не тільки від об'єктів захисту, а й у всій державі в цілому. Зрозуміло, це неможливо, оскільки інформаційні технології відіграють найважливішу роль у функціонуванні суспільства.

Кількість користувачів. Із збільшенням числа користувачів зростають, такі фактори ризику: збільшується залежність суспільства від інформаційних технологій, що, у свою чергу, обумовлює його вразливість до різного роду інформаційних зазіхань; збільшується можливість використання мережі для вчинення злочинів, а також росте потенційна можливість стати жертвою використання інформаційних технологій в злочинних цілях. При цьому вчинення злочину не вимагає великих зусиль і витрат – достатньо мати комп'ютер, програмне забезпечення та підключення до інформаційної мережі. Не потрібно навіть глибоких технічних знань: існують спеціальні форуми, на яких можна придбати програмне забезпечення для вчинення злочинів, вкрадені номери кредитних карт і ідентифіка-

ційні дані користувачів, а також скористатися послугами з допомоги в здійсненні електронних розкрадань і атак на комп'ютерні системи як в цілому, так і на окремих стадіях вчинення злочинів [2].

Автоматизація та швидкість використання. Комп'ютерні дані можуть бути передані з однієї точки світу в іншу за кілька секунд. Більше того, практично будь-яка передача даних у мережі зазвичай включає декілька країн, оскільки, коли інформація розбивається на частини і йде по найбільш зручним та доступним каналам. Контролювати передачу даних, з урахуванням їх обсягу та кількості користувачів, дуже важко, якщо не неможливо. Злочинець, потерпілий, сервер з необхідною інформацією можуть перебувати в різних країнах і на різних континентах, що вимагає співпраці правоохоронних органів декількох країн при розслідуванні злочину.

Анонімність мережі Інтернет, вразливість бездротового доступу і використання проксі-серверів істотно ускладнюють виявлення злочинців: для вчинення злочину може використовуватися «ланцюжок» серверів, злочини можуть бути вчинені шляхом виходу в Інтернет через точки загального доступу, такі, як Інтернет-кафе, технології дозволяють також «зламати» доступ в чужу бездротову мережу Wi-Fi. Таким чином, існує достатньо способів ускладнити розслідування злочинів.

Проблема територіальної юрисдикції в кіберпросторі та правового співробітництва. Розслідування злочинів в інформаційних мережах зазвичай вимагає швидкого аналізу та збереження комп'ютерних даних, які дуже вразливі за своєю природою і можуть бути швидко знищені. У цій ситуації традиційні механізми правової взаємодопомоги і принцип суверенітету, одним з проявів якого є те, що тільки правоохоронні органи держави можуть проводити слідчі дії на його території, вимагають безліч формальних погоджень, роблячи розслідування транснаціональних кіберзлочинів проблематичним. Окрім співробітництва правоохоронних органів, яке вимагає тимчасових витрат і дотримання безлічі формальностей, встає також питання про дотримання фундаментального принципу *nullum crimen, nulla poena sine lege*, коли необхідна подвійна криміналізація діяння: як у країні, з території якої діяв правопорушник, так і в державі, де знаходиться потерпілий. Різниця у криміналізації діянь, відмінності у визначенні тяжкості вчиненого діяння, особливо в сфері релігійних злочинів і злочинів проти громадського порядку, в області нелегального контенту, в екстремістських злочинів значно ускладнюють процес співробітництва правоохоронних органів, іноді роблячи його неможливим [3].

Таким чином, ефективний контроль негативних явищ у кіберпросторі, таких як злочинність, вимагає набагато більш інтенсивного міжнародного співробітництва, ніж існуючі заходи по боротьбі з будь-якими іншими формами транснаціональної злочинності. Саме тому окрім гармонізації кримінально-правових норм потрібна гармонізація процесуальних інструментів і вироблення нових механізмів міжнародного

співробітництва. Важливу роль у боротьбі з кіберзлочинністю тому грають міжнародні угоди у відповідній області, такі, як Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, рішення Ради Європейського Союзу, Модельний Закон Співдружності Націй про комп'ютерні злочини 2002 р., Модельний Закон країн Карибського Басейну про кіберзлочинність (проект HPCAR), спільний проект Європейського союзу і Міжнародного Союзу Електрозв'язку для держав Тихоокеанського регіону (проект ISB4PAC), проект ООН з розробки законодавства в галузі кіберзлочинності для країн Африки (проект ESCWA) та ін. [4].

Всі зазначені інструменти не є за своєю суттю універсальними міжнародними інструментами, незважаючи на те, що такі угоди, як Конвенція Ради Європи, вийшли за своїм впливом далеко за рамки регіону, в якому вони були прийняті. Однак світова спільнота поки не володіє ні міжнародним органом, який спеціально займається інтернет-злочинністю, ні загальносвітовим правовим інструментом, що визначає масштаби відповідальності за відповідні злочини, і, що більш важливо – принципи співробітництва при розслідуванні проправних діянь.

Однак, оскільки жодна держава не може захистити себе, вживаючи заходів тільки на національному рівні, для комплексної протидії кіберзлочинності необхідні:

- залучення спеціалістів до роботи з питаннями, що стосуються кіберпростору
- механізм вирішення юрисдикційних питань у кіберпросторі.
- гармонізація кримінального законодавства про кіберзлочини на міжнародному рівні;
- налагоджене співробітництво правоохоронних органів при розслідуванні кіберзлочинів на оперативному рівні.

Процес вироблення заходів на міжнародному рівні, як показує досвід, сам по собі є комплексною проблемою. Однак це єдиний шлях забезпечити безпеку користувачів і держави від електронних посягань, а також ефективно розслідувати і переслідувати кіберзлочини.

Таким чином міжнародне співробітництво є ключовим моментом у ліквідації правового застою, існуючого між розвитком інформаційних технологій та реагуванням на ці технології законодавства.

Список використаної літератури:

1. Біблійна Естер і кіберверсія війни з Іраном [Електронний ресурс] – 2010. – 10 жовтня. – Режим доступу: <http://txt.newsru.ua/press/01oct2010/cyber.html>.
2. Киберпреступность набирает обороты с развитием безналичных платежей [Электронный ресурс] // Экономическая аналитика. – 2013. – 17 мая. – Режим доступа: <http://ea.vuk.com.ua/2013/05/17/киберпреступность-набирает-обороты>.
3. Номоконов В. А. Киберпреступность: прогнозы и проблемы борьбы / В. А. Номоконов, Т. Л. Тропина // Библиотека криминалиста. – № 5. – 2013. – С. 148–160.

4. Савчук Н.В. Кіберзлочинність: зміст та методи боротьби / Н. В. Савчук // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Вип. 19. – С. 338–342.

Ключові слова: розслідування, кіберпростір, мережа Інтернет, транснаціональна злочинність.

Ключевые слова: расследование, киберпространство, сеть Интернет, транснациональная преступность.

Key words: investigation, cyberspace, Internet network, transnational crime.

ТОЛПИГО ДЕНИС МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри криміналістики,
прокурор Одеської місцевої прокуратури № 1, юрист 1 класу

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ ДАНИХ, ОТРИМАНИХ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає можливість проведення як оперативно-розшукових заходів (ОРЗ), так і негласних слідчих (розшукових) дій при проведенні досудового розслідування кримінальних проваджень. Однак постає основне питання допустимості доказів, отриманих в ході проведення ОРД (ОРЗ) та НСРД в доказуванні по кримінальному провадженню. НСРД та ОРД (ОРЗ) мають низку процесуальних відмінностей, до яких, наприклад, можна віднести певну відмінність підстав проведення.

Так, на думку С.І. Ніколаюка [1], фактичними підставами проведення НСРД визначаються такі: наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; наявність інформації про осіб, які готують або вчинили злочини; наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності. В свою чергу, ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає наступні підстави проведення відповідних дій:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;

– осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;

– осіб безвісно відсутніх;

– розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

– реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності;

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, а також осіб, яким надається дозвіл на перебування без супроводу в контрольованих та стерильних зонах, зонах обмеженого доступу, що охороняються, та критичних частинах таких зон аеропортів;

3) потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави;

4) наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку. Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках [2].

В якості суттєвої відмінності НСРД та ОРД науковці вказують на те, що ОРЗ проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, в той час як НСРД спрямовані на виявлення та перевірку інформації, необхідної для розслідування вчиненого злочину.

Як зазначає Я.О. Костоґриз [3], НСРД та ОРЗ суттєві відрізняються за суб'єктним складом. Суб'єктний склад осіб, уповноважених на проведення НСРД, є значно ширшим.

Дійсно, якщо порівняти відповідні положення КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», то можна

встановити суттєві відмінності за вказаною ознакою. Однак практично розмежувати НСРД та ОРЗ за суб'єктивним складом неможливо. Адже спочатку необхідно встановити, яка саме процесуальна дія буде проводитись (НСРД чи ОРЗ), а лише тоді визначати суб'єкта, який буде її проводити. Тому, навіть не зважаючи на наявність вказаної відмінності, практичне її застосування для розмежування досліджуваних процесуальних дій майже неможливе.

Фактично, це основні підстави для розмежування НСРД та ОРЗ. І, не зважаючи на наявність достатньої кількості досліджень з даного питання, необхідно зазначити, що на практиці досі залишаються проблеми з точки зору практичного використання таких відмінностей.

При цьому необхідно зауважити, що НСРД і ОРД мають досить серйозні відмінності за правовими наслідками та процедурами. Так, відповідно до ст. 253 КПК України, особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження [4]. Проте аналогічне положення відсутнє в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Водночас, використовувати в процесі доказування вини на стадії судового розгляду можливо лише ті данні, які отримано у порядку, передбаченому КПК України, та які в установленому законом порядку відкриті зацікавленим сторонам процесу.

Очевидно, що така ситуація має бути врегульована на законодавчому рівні та потребує внесення відповідних змін в КПК України. Так, необхідно ч. 3 ст. 87 КПК України доповнити новим пунктом: «внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, крім випадків, коли на момент ініціювання та проведення оперативно-розшукової діяльності уповноважені особи не знали і не могли знати, що внаслідок такої діяльності можуть бути отримані відомості, які в подальшому будуть використані як докази в даному кримінальному провадженні. Факт того, що уповноважені особи не знали і не могли знати про отримання доказів при проведенні оперативно-розшукової діяльності прокурор зобов'язаний довести в суді під час судового провадження».

За такої ситуації прокурор в суді повинен буде довести, що підстава для проведення ОРД ніяк не була пов'язана з конкретним кримінальним провадженням, а тому на момент проведення таких оперативно-розшукових заходів особи не знали і не могли знати, що в результаті будуть отримані відомості, які можна використати в кримінальному провадженні, що вже ведеться. При цьому ми підкреслюємо, що обов'язок довести наявність таких підстав має покладатися на прокурора, і за відсутності підтвердження таких обставин суд зобов'язаний визнати такі докази недопустимими.

Список використаної літератури:

1. Ніколюк С.І. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій / С.І. Ніколюк // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: зб. Матеріалів наук.-практ. Конф. Київ, 8 листоп. 2012 р. – К.: Нац. Акад. внутр. Справ. – 2012. – С. 33-36.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII. Відомості ВРУ – 1992 – № 22 – Ст. 303.
3. Костогриз Я.О. Розмежування негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів /Я.О.Костогриз// Держава та регіони. Право – 2018 р. – № 1 (59) – С.150-154.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості ВРУ – 2013 – № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, принцип допустимості.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, следственные (розыскные) действия, уголовное производство, принцип допустимости.

Key words: operative-search activity, investigative (search) actions, criminal investigation, admissibility principle.

СЕКЦІЯ 22.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВ ЄВГЕН ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор, завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук

КОНСТРУКТ «ПРИВАТНЕ ПРАВО УКРАЇНИ» ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПОХИБКА

Останнім часом увага до досліджень у сфері приватного права набуває усе більшої популярності, що, безумовно, є цілком виправданим в умовах постіндустріального суспільства.

Разом із тим, набуває актуальності питання коректності використання терміно-поняття «приватне право України». Фактично, останнє виступає як соціальний конструкт, тобто, як ідея, що сприймається як природна і очевидна тими, хто приймає її, залишаючись при цьому винаходом або штучно створеним культурним артефактом, що належить певній культурі або спільноті.

Звісно, такий підхід не виключений, але вимагає визначення методологічної основи, певних «правил гри», оскільки при його застосуванні мається на увазі, що «людина виявляє вибірковість по відношенню до соціальних конструктів, приймаючи одні й відкидаючи інші» [1].

Отже, спробуємо оцінити надійність методологічного підґрунтя використання конструкту «приватне право України».

Для початку зауважимо, що характерними рисами приватного права є те, що воно: 1) ґрунтується на визнанні людини (особи) самостійною цінністю: людина визнається не засобом, а метою права; 2) покликане регулювати відносини між приватними особами, забезпечуючи «суверенітет» кожної; 3) ставить на чільне місце приватний інтерес: акцентує увагу на економічній свободі, вільному самовираженні та рівності товаровиробників, захисті прав власників (у тому числі, від сваволі держави); 4) виходить з можливості вільного волевиявлення приватних суб'єктів при реалізації їхніх прав; 5) припускає широке використання договірної форми регулювання цивільних відносин; 6) містить норми, які «звернені» до суб'єктивного права і забезпечують його судовий захист; 7) характеризується переважанням диспозитивних норм.

Диспозитивний метод (метод координації) характерний для регулювання на засадах формальної рівності, ініціативності та вільного розсуду учасників відповідних відносин. На процес такого регулювання впливає активність учасників суспільних відносин, що регулюються за його допомогою. У характерних рисах диспозитивного методу проявляються особливості приватного права як наднаціонального феномену, що складається, передусім, із сукупності гуманітарних ідей, правових принципів, правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремої особи (людини).

Та обставина, що приватне право (так само, як і право публічне) є наднаціональною системою права, зумовлює необхідність врахування існування різних рівнів правового регулювання: загально-людського (наднаціонального), локально-цивілізаційного (в межах певної цивілізації), національного або ж державного (в межах певної держави або, навіть, ще вужчої спільноти). При цьому зауважимо, що концепт приватного права сформувався в межах Західної європейської цивілізації на підґрунті грецької античної філософії та римського права, ставши наслідком інтеграційних процесів у цій галузі.

Тому некоректними, методологічно необґрунтованими є спроби використання конструктів «приватне право України», «приватне право Франції», «приватне право Німеччини» тощо.

Натомість, виходимо з того, що конструкт «приватне право» існує як концепт найвищого рівня узагальнення і має бути прийнятним, як теоретична категорія, для людства в цілому, незалежно від національності, громадянства, статі тощо.

Інша річ, що це «теоретичне сприйняття» конструкту не означає його впровадження у національну правосвідомість, практику національного законодавства, юридичний побут тощо. Конструкт «приватне право» може прийматися на рівні національного менталітету (який є передумовою формування правового менталітету, а відтак правосвідомості «приватноправового характеру»), а може не відповідати традиційним уявленням суспільства.

Відтак у першому випадку може і має йтися про «традицію приватного права у певній країні» (де «традиції» охоплюють елементи культури, які свідомо передаються з покоління в покоління). Отже, можемо вести мову, наприклад, про «традицію приватного права в Україні» чи «традицію приватного права у Франції», але не про «приватне право України», «приватне право Франції». Натомість, відповідна галузь національного права держави називається: «цивільне право України», «цивільне право Франції» тощо, виступаючи як прояв приватного права на рівні національних правових систем.

Зауважимо також, що у випадках, коли конструкт «приватне право» не сприймається на рівні національного менталітету, не відповідає традиційним уявленням суспільства щодо підходів до регулювання майнових та немайнових відносин, то про «традицію приватного права» у цій державі (правовій системі) не йдеться взагалі. Втім, це не

заперечує використання конструктів «цивільне право», «цивільне законодавство», «правове регулювання цивільних відносин».

Список використаної літератури:

1. Соціальний конструктивізм [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальний_конструктивізм.

Ключові слова: приватне право, цивільне право, конструкт.

Ключевые слова: частное право, гражданское право, конструкт.

Key words: private law, civil law, construct.

КІЗЛОВА ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

Міжнародний гуманітарний університет,
професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права
і процесу, доктор юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ОСОБИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Швидкий процес розвитку сучасного суспільства робить інформацію ключовим елементом у житті людини, а права особи в сфері інформаційних відносин, – невід'ємною частиною прав та свобод особи, закріплених на конституційному рівні. Про важливість інформаційних відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави, свідчить розповсюдження використання інформації, а саме одержання, зберігання, використання та поширення. Усі процеси, що відбуваються у суспільстві, а саме виробництво товарів та послуг, їх розподіл, збут, створення і використання новітніх технологій ніяк не можуть існувати без використання інформації. Результатом цього є перетворення сучасного світу у всесвітню інформаційну мережу. При цьому, основною метою держави повинно стати забезпечення державної підтримки розвитку інфраструктури надання інформаційних послуг через мережу Інтернет; створення умов для розвитку підприємницької діяльності та конкуренції у галузі використання каналів електронного зв'язку, забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Цьому сприятиме національне законодавство у сфері охорони та захисту прав та інтересів приватних осіб.

Незважаючи на те, що існує безліч точок зору щодо визначення поняття «інформаційне суспільство», ця категорія не є правовою, але воно широко використовується у правовому полі. Це пов'язане, насамперед, з тим, що основним об'єктом, щодо якого виникають інформаційні

правовідносини є приватно-правова категорія – інформація. Так, інформаційне суспільство – це новий етап розвитку людства, в якому будь-яка людина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може отримувати, переробляти та розповсюджувати інформацію, а держава повинна забезпечувати якісний рівень інформатизації усіх галузей [1].

В літературі такий термін як «інформаційне суспільство» з'явився близько в 60х рр. XX ст. Однак деякі дослідники припускають, що термін виник у Японії завдяки професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяши. І приблизно у ті ж часові рамки поняття було використане вченим-економістом Ф.Й Махлупом із США. Відповідно до іншої версії, термін «інформаційного суспільства» ввели у науковий обіг одночасно американські та японські науковці Т. Умеасо та Ф. Махлуп. Вони досліджували динаміку розвитку наукоємних виробництв на початку 60 років минулого століття [2].

Основними ознаками, що визначають інформаційне суспільство, є такі:

- 1) вільний доступ людини до інформації;
- 2) високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;
- 3) наявність розвиненої інформаційної-інфраструктури суспільства.

Крім цього, слід додати ще одну, вкрай важливу ознаку, – це можливість, закріплена на законодавчому рівні, охорони та захисту прав і свобод особи в інформаційному суспільстві. Цілий комплекс прав і свобод людини і громадянина, що визначають її правовий статус в сфері інформаційних відносин, міститься в Конституції України. Норми ст. ст. 32 і 34 Конституції є ключовими в цьому аспекті. Так ст. 34 Конституції визначає: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [3]. Це право є «активним» за своїм змістом, оскільки представляє собою певну міру поведінки і для його реалізації людині необхідно вдатися до активних дій. Це право людини може розумітися як можливість здійснювати будь-які дії щодо збирання, обробки, створення, зберігання та розповсюдження інформації у будь-якій формі, окрім випадків наявності прямих заборон з боку закону.

За останні десятиліття в українській правовій науці набув значного поширення термін «інформаційні права людини». Різні дослідники відносять до них неоднаковий перелік прав. Одні у цьому випадку говорять лише про право отримувати, використовувати та розповсю-

джувати інформацію, інші додають також і право на інформаційну приватність та право на честь і гідність, які часто протистоять першому праву. Третє – відносять до інформаційних прав людини лише нові права, що вже сформувалися чи лише формуються в умовах інформаційного суспільства, такі як право на доступ до публічної інформації, право на захист персональних даних, право на доступ до Інтернету. Ще однією поширеною позицією є віднесення до інформаційних прав широкого кола прав людини, які є важливими в інформаційних відносинах. Інформаційні права відносяться до окремої групи прав четвертого покоління – прав людства, основним призначенням яких є забезпечення процесу виживання людства як біологічного виду, збереження цивілізації та подальшої соціалізації людства [4].

ЦК України (ст. 302 ЦК України) передбачає таке особисте немайнове право особи як право на інформацію, і саме питання співвідношення інформаційних прав та права на інформацію викликає дискусію серед науковців. Більшість вчених приєднуються до думки про те, що право на інформацію не є тотожним категорії «інформаційні права». Поняття «інформаційні права і свободи людини та громадянина» є ширшим поняттям, оскільки охоплює не лише можливість «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким способом, на свій вибір» або навіть «можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів», а це усі права і свободи людини і громадянина, що мають інформаційний характер [5]. Основою інформаційних прав людини є право на інформацію, яке включає право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. *Право на інформацію як особисте немайнове право фізичної особи включає в себе можливість вільного, та необхідного для реалізації нею своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.* Відповідно основою права на інформацію є право людини на доступ (отримання) до інформації.

Зміст права на інформацію, вважає О.О. Снитніков, складають такі елементи: право на пошук інформації, право на володіння інформацією, право користуватись інформацією, право розпоряджатись інформацією [6].

Право на інформацію, як і кожне особисте немайнове право має свій спосіб, порядок і форму реалізації, здійснення і використання. Ці особливості впливають з природи та призначення цих прав [7].

Фізична особа згідно з ч. 1 ст. 272 ЦК України здійснює особисті немайнові права самостійно. Так, здійснення права фізичної особи на інформацію полягає в тому, що вона може вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, тобто це можливість *а) збирання інформації, тобто надану законом можливість набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації фізичними особами;*

б) використання інформації, тобто можливість задовольняти свої інформаційні потреби будь-яким незабороненим чинним законодавством способом;

в) поширення інформації, тобто можливість фізичної особи розповсюджувати, обнародувати, реалізовувати у встановленому законом порядку документовану або публічно оголошувану інформації;

г) зберігання інформації, тобто забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Але, право на інформацію у будь-якому вираженні, як суб'єктивне цивільне право також має певні межі реалізації. Так, наприклад, Конституція України передбачає і можливість обмеження права на свободу слова на підставі закону в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. На відміну від статті 10 ЄКПЛ вона не містить такої підстави для обмеження права на свободу висловлювання, як необхідність в демократичному суспільстві.

Так, ЄСПЛ підкреслює, що право на свободу вираження пов'язане із обов'язками та відповідальністю. А тому воно може обмежуватись за умови дотримання низки вимог, встановлених частиною 2 статті 10 ЄКПЛ. Такі обмеження повинні бути:

- встановлені законом (який повинен відповідати критеріям ясності та передбачуваності; бути оприлюдненим та доступним для ознайомлення);
- вводиться лише для досягнення легітимної мети, яка визначена § 2 статті 10 Конвенції. З іншою метою вводити обмеження заборонено.
- бути необхідними в демократичному суспільстві, а саме:
  - для їх введення повинна існувати нагальна суспільна потреба (оцінюються контекст, суспільний інтерес, статус особи та її вплив тощо);
  - обмеження повинно бути пропорційним законній меті (необхідно знайти відповідний баланс між правом, на захист якого спрямоване обмеження, та правом на свободу вираження);
  - мотиви введення обмежень повинні бути відповідними і достатніми [8].

Список використаної літератури:

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Текст] / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : Ун-т внутрішніх справ, 2000. – 386 с.
2. Марущак А.І. Інформаційне право: Доступ до інформації: навч. посіб. / А.І. Марущак. – К.: КНТ, 2007. – С. 52

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Теорія держави і права / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
5. Діордіца І. Класифікація інформаційних прав і свобод людини і громадянина. Підприємництво, держава і право. № 7 2016 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/07/20.pdf>
6. Снытников А.А. Информация как объект гражданско-правовых отношений: Автореф. дис. канд. юр. наук. 12.00.03 / Академия МВД России. – СПб., 2000. – 21 с.
7. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юрид.наук: 12.00.03. – Київ, 2006.
8. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року. – К., 1999. – 19 с.

Ключові слова: інформаційні права, інформаційне суспільство, право на інформацію.

Ключевые слова: информационные права, информационное общество, право на информацию.

Key words: information rights, information society, right to information.

ДАВИДОВА ІРИНА ВІТАЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЮ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОЧИН» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Використання інформаційних технологій при підготовці та укладенні правочинів зумовлюють виникнення деяких проблеми, пов'язаних з даним процесом. Аналіз практики свідчить про помітні зрушення в бік спрощення укладення правочинів. Так, з'явилася можливість вчиняти договори та інші правочини в електронній формі, яка передбачає фіксацію умов угоди не на папері, а за допомогою електронних документів, ознайомлення з якими обов'язково має супроводжуватися використанням спеціального обладнання.

Однак внаслідок поширення інформаційних технологій (зокрема, таких як блокчейн) та програм (таких як «смарт-контракт» тощо) та їхніх відчутних переваг йдеться не лише про удосконалення порядку укладення угоди, а про зміну самого розуміння сутності правочинів. Проблема, що постає перед цивілістикою, полягає в адекватному реагуванні на цей виклик інформаційного суспільства та встановленні засад бачення категорії правочину в умовах сьогодення.

Зазначимо, що категорія правочину не була відома давньоримській юриспруденції, однак реально вона широко використовувалася як права форма опосередкування відносин торгового обігу в Стародавньому Римі. Не використовуючи самого узагальненого терміно-поняття «правочин», що є цілком природним з огляду на казуїстичність правової системи Стародавнього Риму, правознавці класичної та посткласичної доби, використовуючи можливості преторського права, натомість, створили логічно структуровану систему контрактів, які були найбільш поширеним видом правочинів. Вітчизняні дослідники категорії правочину зазначають, що багато видів договорів були рециповані середньовічними правовими системами, а потім пристосовані до нових умов і збереглися в сучасному праві. Однак, вже тоді юридично значущими діями суб'єктів права, які можуть створювати юридичні права та обов'язки (тобто, правочинами в їх сучасному розумінні) визнавалися не лише певні контракти (договори цивільного права), але й інші правомірні цілеспрямовані дії (наприклад, складання заповіту, ведення чужих справ за відсутності доручення тощо), для позначення яких використовувався термін «правочин». Більш того, деякі відомі романісти, наприклад, І.Б. Новицький вважали, що в римському праві говорилося не про контракти, а саме про правочини, для позначення яких використовувався термін *negotium* [1].

На підтвердження тези про виникнення та поширення категорії правочину у приватному праві Стародавнього Риму пошлемося далі на методологічні підходи до визначення підстав виникнення зобов'язань за Римським приватним правом.

На сучасному етапі розвитку людства цивілізаційні, економічні та політичні зміни, реалії постіндустріального суспільства потребують створення нового та оновлення існуючого юридичного інструментарію для опосередкування суспільних відносин у різноманітних сферах людського буття.

Зокрема, це стосується і концепції правочинів, котра в умовах інформатизації суспільства та формування цифрового середовища, може розглядатися, на нашу думку, з двох позицій: традиційного підходу та нового (інформаційного) підходу.

«Традиційними», на наш погляд, можна вважати правочини, правове регулювання яких відбувається відповідно до засад, встановлених у чинному цивільному законодавстві (ЦК України), зокрема, чітко визначені умови дійсності, основи тлумачення, наслідки недійсності тощо. Стосовно правочинів такого роду існує цивілістична доктрина, сформована стала судова практика. «Традиційні» правочини можуть укладатися в конклюдентній, усній та письмовій формах; письмові правочини можуть бути завірені нотаріально та підлягати державній реєстрації. Письмові правочини супроводжується підписами сторін, а до недавнього часу для юридичних осіб обов'язковим було й використання печаток. Нещодавно остання вимога була вилучена з редакції ст. 207 ЦК України, що свідчить про прагнення законодавця спростити документообіг у сфері торгового обороту та адаптувати національне законодавство у цій

галузі до тенденцій розвитку сучасного приватного права, оскільки в багатьох країнах світу використання печаток вже давно не є обов'язковою вимогою при посвідченні документів. За висновками експертів, альтернативою є застосування подвійного підпису, що зменшує ризики підробки, водночас забезпечує більш кваліфікований підхід до прийняття рішень. [2]

Формування інформаційного, цифрового суспільства справило вплив і на «традиційні» правочини (тобто, правочини у їх традиційному розумінні). Так, наразі існує визнана законодавством можливість укладати правочини не лише традиційним способом, але й за допомогою електронних засобів. Це певною мірою впливає на умови та порядок вчинення правочинів, визначення їх сторін, наслідки невиконання тощо, але, практично, не змінює саме розуміння їхньої сутності. Фактично йдеться про використання традиційної юридичної категорії у нових умовах буття суспільства.

Більш важливі зрушення, але також на базі «традиційного» розуміння категорії правочину, відбуваються у процесі формування інституту електронної комерції. Тут слід зазначити, що, хоча ринок електронної комерції в Україні фактично сформований давно, але за відсутності спеціального правового регулювання, електронні правочини вчинялись, як правило, на основі публічної оферти, до якої приєднується інша сторона договору, зазвичай, шляхом вчинення конклюдентних дій. Наразі продаж товарів, надання послуг у Мережі відбувається саме так [3, с. 240]. Істотні зміни у цій сфері відбулися з прийняттям Закону України «Про електронну комерцію», розробленого з метою гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу – Директивою 1999/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 1999 р. про рамки Співтовариства для електронних цифрових підписів. Зазначений Закон легалізував такі поняття, як «електронна торгівля», «електронний правочин», «електронний договір» тощо та врегулював порядок укладення електронних договорів. Зазначимо, що з аналізу сформульованих понять видно, що фактично, йдеться про правочини у традиційному їх розумінні, оскільки змінюється лише характер спілкування сторін, спрощення вимог до оформлення правочинів тощо.

Разом із тим, слід звернути увагу на існування наразі нового типу правочинів, що формується в інформаційному суспільстві. До цього типу, на нашу думку, мають бути віднесені правочини, котрі сутнісно пов'язані з використанням інформаційних технологій. Із врахуванням цієї їх особливості вони можуть іменуватися «ІТ-правочини».

«ІТ-правочини» можна визначити як дії суб'єкта цивільного права, що вчиняються у сфері застосування інформаційних технологій та за допомогою останніх, і спрямовані на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків.

Розглядаючи «ІТ-правочини» у системі правових категорій інформаційного суспільства, до нього, передусім, можна віднести дії вчинені за допомогою платформи блокчейн. У світовій практиці вже є чимало

прикладів успішного укладення правочинів (зокрема, договорів) за допомогою технології розподіленого реєстру. Такі договори отримали назву смарт-контрактів (smart contracts). Не зупиняємось тут на їхній характеристиці, оскільки це є темою самостійного дослідження, але скористаємось нагодою зазначити, що це революційна технологія, котра тільки ще починає апробуватися, однак, на думку експертів, є дуже перспективною.

Отже, аналіз походження, формування та перспектив розвитку категорії правочину дає можливість зробити висновок, що, сформувавшись в основних своїх рисах ще у Римському приватному праві, правочини наразі слугують одним з найважливіших елементів правового механізму буття суспільства.

Разом із тим, в інформаційному суспільстві концепція правочинів зазнала відчутних змін, фактично розділившись на два розгалуження: «традиційні правочини», які ґрунтуються на класичних засадах розуміння цієї категорії, і IT-правочини, котрі сутнісно пов'язані зі сферою буття та використання інформаційних технологій.

У свою чергу, доцільно розрізняти два види IT-правочинів: IT-правочини, тобто, ті правочини, що є діями суб'єктів цивільного права, але не можливі (не існують) поза IT-сферою взагалі, і які можуть бути вчинені за допомогою різних платформ (зокрема, платформи блокчейн), що за своєю природою є цивільно-правовим полем; традиційні за сутністю правочини, які пов'язані з IT, вчиняються за допомогою інформаційних технологій, сюди відносимо: електронні за формою правочини та такі, що пов'язані з використанням різного роду електронних засобів для їх вчинення.

Категорія правочину переживає нову фазу розвитку, переломний момент, який має відбутися не лише в сфері технічного забезпечення можливостей такого укладення правочинів та правового регулювання останніх, але й у свідомості кожної людини.

Список використаної літератури:

1. Новицкий И. Б. Недействительные сделки // Вопросы советского гражданского права. – Изд-во АН СССР, 1945.
2. Барщук І. Застосування подвійного підпису документів захистить краще, ніж печатка. – Режим доступу : <http://legalans.com/articles/publications/7873-zastosuvannya-podvynogo-pdpisu-dokumentv-zahistit-krasche-nzh-pechatka.html>
3. IT-право: теорія та практика : навч. посібн. [авт. кол.] ; за заг. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонові. – Одеса : Фенікс, 2017. – 472 с.

Ключові слова: правочин, договір, інформаційні технології, інформаційне суспільство, IT-правочин.

Ключевые слова: сделка, договор, информационные технологии, информационное общество, IT-сделка.

Key words: deals, contract, information technologies, information society, IT-deals.

КАЛІТЕНКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ШЛЮБ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні процеси трансформації суспільних відносин, пов'язані з переходом людства на новий рівень розвитку помітно впливають на різні сфери життя кожної, окремо взятої, людини. Ці обставини, а також європейський напрямок розвитку нашої країни та загальні ідеї адаптації приватного права України до приватного права Європейського союзу вимагають сучасних законодавчих змін не тільки конкретних норм права, а і загальнодержавних підходів, принципів і напрямків регулювання приватно-правових відносин в цілому. Так, наприклад, варто звернути увагу на сучасні тенденції реформування, зміни та трансформації, так званих, шлюбних відносин, які з давніх часів і до сьогодні нерозривно пов'язані з фізичними особами та реалізацією ними окремих аспектів приватного життя.

Опосередковано право чоловіка і жінки на шлюб вперше було закріплене ще 10 грудня 1948 року в Загальній декларації прав людини (стаття 16). Право на шлюб, як самостійне особисте немайнове право фізичної особи вперше на законодавчому рівні було зафіксовано в статті 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Пізніше відповідно до статті 23 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ратифікованого Україною 19.10.1973 року), за чоловіками та жінками, які досягли шлюбного віку, також визнається право на одруження і право заснувати сім'ю. Однак вже на цьому етапі звертає на себе увагу той факт, що поняття і зміст права на шлюб не формулюється і не розкривається. Акцент в означених нормативних актах робиться лише на шлюбний вік, як юридичний факт необхідний для реалізації права на шлюб.

В національному законодавстві тривалий час право на шлюб також не виокремлювалося і не визначався його зміст. Так в Кодексі про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року поняття «право на шлюб» було взагалі відсутнє. Однак при цьому в науковій літературі право особи укладати шлюб піддавалося юридичному аналізу і найчастіше розглядалося в площині сімейної правосуб'єктності.

Чинний Сімейний кодекс України (стаття 23) вперше в історії розвитку вітчизняного сімейного законодавства вводить поняття «право на шлюб» (зокрема так називається стаття). Однак при цьому аналогічно з міжнародними правовими актами зазначена стаття не визначає ані поняття цього права, ані його зміст, а лише містить традиційне посилання на шлюбний вік. Думається, що така позиція законодавця є некоректною. Право на шлюб – це більш широка категорія і вона пов'язана не тільки із конкретним віком фізичних осіб, а й з низкою інших юридичних фактів – позитивних (які повинні мати місце для

виникнення і реалізації цього права) і негативних (які мають бути відсутніми на момент виникнення і реалізації цього права).

Уточнення і упорядкування потребують в сучасних умовах два особистих немайнових права фізичної особи, які визнаються чинним цивільним і сімейним законодавством України – право на шлюб і право на сім'ю. Так ЦК України встановлює лише право на сім'ю (стаття 291 ЦК України), в той час, як СК України встановлює право на шлюб (стаття 23 СК України) та містить загальні положення про сім'ю (стаття 3 СК України). Враховуючи, що шлюб розглядається законодавцем, як спосіб створення сім'ї, її правова форма доцільно було б привести у відповідність і послідовність сімейне і цивільне законодавство. Зробити це можна шляхом визнання права на сім'ю та встановлення різних правових форм організації сімейного життя: зареєстрований шлюб, фактичний шлюб, одинока особа, тощо.

З огляду на майбутнє, враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства і законодавства, обрані нашою країною напрямки євроінтеграції та загальної демократизації людської спільноти право на шлюб має трансформуватися шляхом розширення і уточнення його змісту та використання узагальнюючих методів регулювання суспільних відносин в цій сфері. Практика організації сімейного життя (і не тільки в нашій країні) останнім часом яскраво свідчить про те, що на відміну від попередніх часів, шлюб, як головна (а в окремі періоди єдина) і найбільш поширена форма організації сімейного життя поступово втрачає свої позиції. Вже сьогодні чинне сімейне законодавство України у якості правової форми організації сімейного життя передбачає не тільки шлюб, як зареєстрований в органах ДРАЦСу союз одного чоловіка і однієї жінки, а й фактичний шлюб – проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу (стаття 74 СК України), що раніше сімейним законодавством не визнавалося, а також визнає сімейні права одинокої особи (частина 3 статті 3 СК України).

Процес адаптації вітчизняного законодавства до законодавства європейського союзу вимагає також розширення видів правових форм організації сімейного життя шляхом визнання та правового регулювання відносин «цивільного партнерства». І окремі кроки в цьому напрямку нашим законодавцем поступово здійснюються. Так Кабміном розробляється законопроект про цивільне партнерство, який передбачає конкретні аспекти цієї правової форми організації сімейного життя і який має бути прийнятий до кінця 2019 року згідно із планом заходів по реалізації Національної стратегії в сфері прав людини..

На підставі вище викладеного доцільно зробити наступні висновки і пропозиції:

1. З метою уніфікації чинного цивільного і сімейного законодавства слід відмовитися від права на шлюб (бо це лише форма організації сімейного життя), а закріпити єдине особисте немайнове право фізичної особи – право на сім'ю.

2. Закріпити в чинному законодавстві принципово нове особисте немайнове право фізичної особи – право вільного вибору правової

форми організації сімейного життя, замість права на шлюб. В демократичній країні людина повинна мати право не тільки на реєстрацію шлюбу, а і на вибір інших форм організації сімейного життя, як то фактичний шлюб, одинока особа, цивільне партнерство тощо. Головне не зовнішня форма, а внутрішнє наповнення – створення комфортних сімейних відносин, дотримання, розвиток і створення нових сімейних традицій, тощо. І якщо фізична особа більш комфортно і забезпечено почувається у відносинах фактичного шлюбу чи цивільного партнерства, то законодавець не повинен обмежувати ці відносини тільки однією правовою формою.

Ключові слова: право на шлюб, історія розвитку права на шлюб, адаптації законодавства.

Ключевые слова: право на брак, история развития права на брак, адаптации законодательства.

Key words: right to marriage, history of development of the right to marriage, adaptation of legislation.

САФОНЧИК ОКСАНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ШЛЮБНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА СІМЕЙНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Категорія «члени сім'ї» віднаходить своє місце в ЦК України: «Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації» (ст. 277 ЦК України). Фізична особа має право на підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває (ч. 3 ст. 291 ЦК України) тощо.

На підставі вище наведеного, враховуючи тісно взаємопов'язані внутрішньородинні процеси, які відбуваються у сучасному суспільстві, закономірності розвитку сучасного українського суспільства на шляху до євроінтеграції, що впливає на життєдіяльність сім'ї, враховуючи залежний від складу сім'ї (способу життя та психологічного клімату сім'ї), взаємозв'язок сім'ї і суспільства, можна надати класифікацію шлюбних правовідносин, яка дасть змогу більш глибоко вивчати особливості, тенденції та закономірності соціальних процесів на рівні сім'ї.

У зв'язку з тим, що на сьогодні існує велика кількість класифікацій сімейних та шлюбних відносин і правовідносин, і кожна класифікація не має єдності та завжди розкриває велику кількість зазначених відносин, особливо у разі коли правовідносини між чоловіком та жінкою,

між батьками та дітьми і між іншими членами сім'ї перебувають на межі шлюбних та сімейних правовідносин, слід об'єднати дослідженні класифікації, та на підставі запропонованого визначення поняття «шлюбні правовідносини», що об'єднує подружні, фактичні шлюбні, релігійні шлюбні, сімейні, між батьками та дітьми, та між цивільними партнерами, відносини, пропонується шлюбні правовідносини класифікувати наступним чином:

1. Шлюбні правовідносини за кількісним складом осіб, що уклали шлюб: 1) Шлюбні правовідносини між членами кровноспорідненої сім'ї, створеної на основі укладеного шлюбу між будь-якими представниками одного покоління; 2) шлюбні правовідносини між членами сім'ї створеної на основі групового шлюбу; 3) шлюбні правовідносини між членами сім'ї створеної на основі полігамного; 4) шлюбні правовідносини створені на підставі моногамного шлюбу, тобто шлюбу укладеного між однією жінкою та одним чоловіком.

Слід звернути увагу на те, що для сучасного світу не скрізь характерна моногамія. У багатьох частинах світу збереглися форми полігамії, зокрема, поліандрія (жінка має кількох чоловіків), має місце в південно-східній Індії, Тибеті, Цейлоні, Новій Зеландії, Гавайських островах; полігінія (шлюб одного чоловіка з двома або більше дружинами), має місце в Китаї, Туреччині, Ірані, країнах Близького і Середнього Сходу.

Деякі вчені підкреслювали значення економічних факторів у визначенні суспільствах. Наприклад, у Тибету земля, що належить сім'ї, передається у спадок всім синам разом. Вона не ділиться на окремі ділянки, які дуже малі, щоб прогодувати сім'ю кожного брата. Тому брати разом використовують цю землю і мають спільну дружину.

Крім економічних факторів, важливу роль грають і інші фактори. Наприклад, полігінія вигідна для жінок у суспільствах, де багато чоловіків гине на війні. Але взагалі, вона залежить від здатності подружжя утримувати велику сім'ю і є більш характерною для заможних класів.

2. Шлюбні правовідносини за розміром сім'ї, з урахуванням моногамного шлюбу: 1) між членами бездітної сім'ї, яка складається лише з подружжя, яке не має дітей; 2) між членами малодітної сім'ї, яка складається з подружжя і одного або двох дітей; 3) між членами середньої сім'ї, яка складається з подружжя та трьох-чотирьох дітей; 4) між членами багатодітної сім'ї, яка складається з подружжя та п'яти або більше дітей.

3. Шлюбні правовідносини за структурою сім'ї: 1) між членами простої (нуклеарної) сім'ї, яка складається з дорослих батьків і дітей; 2) між членами складної (розширена, патріархальна) сім'ї, яка складається з найрізноманітніших комбінацій двох або кількох подружніх пар (дід і баба, дружина і чоловік, рідна сестра (дружини або чоловіка) з чоловіком, рідний брат (дружини або чоловіка) з дружиною). При цьому, слід звернути увагу, що шлюбні правовідносини в нуклеарній родині слід вважати важливішими, так як, погоджуючись з думками багатьох науковців, нуклеарна сім'я – є основним соціальним об'єднанням.

4. Шлюбні правовідносини за станом шлюбу (подружжя): 1) між членами повної сім'ї, яка складається з подружжя та дітей; 2) між членами неповної сім'ї, яка складається з одного з подружжя (або мати або батько) та дітей.

5. Шлюбні правовідносини за типом владних структур: 1) між членами патріархальної сім'ї, тобто сім'ї, де над іншими членами сім'ї головує чоловік (такий тип влади вважається загальноприйнятим і часто узаконеним у Таїланді, Японії, Німеччині, Ірані, Бразилії та ін); 2) між членами матріархальної сім'ї, тобто сім'ї, де над іншими членами сім'ї головує жінка (такий тип влади, незважаючи на відсутність поширення та законодавчого закріплення, є загальноприйнятим в південно-східній Індії, Цейлоні, Новій Зеландії, Швеції тощо). При цьому, зауважемо, що матріархальна сім'я, на відміну від патріархальної декларує рівність прав та обов'язків дружини та чоловіка); 3) між членами егалітарної сім'ї, тобто сім'ї, де вплив та влада розподіляються між дружиною та чоловіком рівною мірою (такий тип існує у багатьох індустріально-розвинених країнах).

6. Шлюбні правовідносини за вибором місця проживання: 1) між членами сім'ї за неолокальним місцем проживання (подружжя проживає окремо від батьків дружини та чоловіка); 2) між членами сім'ї за патрилокальним місцем проживання (подружжя проживає за місцем проживання батьків чоловіка); 3) між членами сім'ї за матриликальним місцем проживання (подружжя проживає за місцем проживання батьків дружини).

7. Шлюбні правовідносини за соціальним і майновим спадкоємством: 1) між членами матрилинеальної сім'ї (тобто у сім'ї де родовід ведеться по жіночій лінії) – майно матері стає власністю дочки, і основну підтримку молодій сім'ї робить брат дружини; 2) між членами патрилинеальної сім'ї (родовід по чоловічій лінії) – основні сімейні зв'язки існують між батьком, сином і онуком; 3) між членами двосторонньої сім'ї (родовід – рівною мірою враховуються кровні родичі з боку батька і матері).

8. Шлюбні правовідносини за видом шлюбу: 1) зареєстрований шлюб – узаконений союз чоловіка і жінки у відповідності до вимог сімейного законодавства; 2) незареєстрований шлюб тобто конкубінат (фактичні шлюбні відносини) – спільне проживання в одному домогосподарстві двох дорослих, не пов'язаних шлюбом чи родинними відносинами, не оформлений згідно з шлюбним законодавством країни.

9. Шлюбні правовідносини за традиційністю: 1) між особами, які перебувають у традиційних шлюбних відносинах, тобто між представниками різної статі чоловіком та жінкою; 2) правовідносини подібні до шлюбних між особами, які перебувають у нетрадиційних шлюбних відносинах, тобто між представниками однієї статі – цивільне партнерство.

Ключові слова: сімейні правовідносини, шлюбні правовідносини, шлюб.

Ключевые слова: семейные правоотношения, брачные правоотношения, брак.

Key words: family relationships, marital legal relations, marriage.

АДАХОВСЬКА НАДІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ОРГАНУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ПІКЛУВАННЯ БАТЬКІВ

Одним із завдань органів опіки та піклування є контроль за збереженням майна і управлінням майном осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням, або поміщених під нагляд в освітні організації або інші організації, в т.ч. для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Таким чином, законодавчо закріплена лише контрольна функція органів опіки та піклування, тоді як функція здійснення управління майном неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків, в законі не поійменовані.

Правила провадження органами опіки та піклування перевірки умов життя неповнолітніх підопічних, дотримання опікунами чи піклувальниками прав і законних інтересів неповнолітніх підопічних, забезпечення збереження їх майна, а також виконання опікунами чи піклувальниками вимог до здійснення своїх прав і виконання своїх обов'язків. Як видно зі змісту, даний акт регулює питання контролю за виконанням обов'язки з управління майном неповнолітніх їх опікунами, тоді як питання управління майном дітей-сиріт, поміщених на виховання в дитячі освітні установи, знову залишилися без уваги.

У такій ситуації логічним було б створення механізму охорони майнових прав дитини, який ефективно перешкоджав порушенню прав дитини, з одного боку, а з іншого – забезпечував охорону і підтримку нормального стану житлового приміщення на час, поки дитина не досягне повноліття, в т.ч. і тому, що «турбота про дітей – це предмет особливої уваги держави».

Практика показує, що невизначеність правового регулювання в цій області викликає порушення майнових прав і законних інтересів неповнолітніх та призводить до висновків про те, що права дитини в Україні, закріплені в ряді нормативних правових актів, «носять декларативний характер». Наприклад, неоднозначно в судовій практиці вирішується принципове питання про наявність у органу опіки та піклування обов'язки з управління майном дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, поміщених у виховні установи.

Стосовно права на забезпечення особи житлом варто відзначити, що, за загальним правилом, особа здійснює своє право на отримання житлового приміщення після досягнення повноліття. Зокрема, відповідно до ст. 57 Житлового кодексу України, діти-сироти й діти, які залишилися без батьківського піклування набувають право на позачергове надання житлових приміщень після закінчення перебування в опікунів, піклувальників тощо за місцем проживання. При цьому на час,

поки колишній підопічний після припинення опіки (піклування) очікуватиме надання постійного житла, він повинен бути влаштований органами опіки та піклування за останнім місцем проживання в гуртожиток або забезпечений іншим упорядкованим житлом.

Законом встановлено, що в разі, коли у дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа після завершення перебування у відповідних закладах, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї або завершення піклування відсутнє житло, то місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують їх упорядкованим соціальним житлом протягом місяця.

Соціальне житло – це житло з житлового фонду соціального призначення, яке надається громадянам України, які потребують соціального захисту, в користування на підставі договору найму на певний строк.

Користування соціальним житлом є платним. Плата за житло в житловому фонді соціального призначення складається з плати за оренду житла, утримання житлових будинків і прибудинкових територій, комунальні послуги. Орган місцевого самоврядування встановлює розмір плати за соціальне житло для кожного наймача такого житла індивідуально.

На практиці використання житлових приміщень в інтересах неповнолітніх, зокрема передачі за договорами найму, зустрічається ряд складнощів. В значній мірі це пов'язано з тим, що житлові приміщення, закріплені за неповнолітніми, знаходяться в непридатному для житла стані і вимагають проведення капітального ремонту. Крім того, частина житлових приміщень розташована в сільській місцевості, де відсутня можливість укладення договорів найму щодо такого майна.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що, незважаючи на те що законодавчо за органами опіки та піклування закріплена лише контрольна функція за збереженням майна і управлінням майном громадян, поміщених під нагляд в освітні організації, в т.ч. для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, це не є підставою для виключення з компетенції самих органів опіки та піклування вчинення дій по безпосередньому управлінню таким майном. Така позиція заснована на тому, що:

- по-перше, контрольна функція не повинна зводитися до наглядової і означати, що орган опіки та піклування повинен лише виконувати роль пасивного спостерігача за здійсненням житлових прав і законних інтересів неповнолітніх;
- по-друге, орган опіки та піклування є уповноваженим адміністративним органом в сфері захисту прав неповнолітніх, які перебувають на вихованні в спеціалізованих освітніх установах, і до тих пір, поки нормативно не визначений інший суб'єкт, за яким будуть закріплені відповідні обов'язки, є відповідальною особою в даній сфері суспільних відносин.

Сьогодні в державі існують серйозні прогалини у правовому полі щодо житлового забезпечення посиротілих дітей. Не дотримуються

передбачені чинним законодавством державні гарантії щодо позачергового отримання житлових приміщень. Тому потрібно прискорити розроблення механізмів забезпечення житлом посиротілих дітей: збереження житла, фінансування заходів для відновлення житла, розширення мережі закладів соціального захисту дітей, зокрема соціальних гуртожитків тощо.

Ключові слова: органи опіки та піклування, діти, контроль, захист, майно.

Ключевые слова: органы опеки и попечительства, дети, контроль, защита, имущество.

Key words: care and care bodies, children, control, protection, property.

БАБИЧ ПРИНА ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ ТА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Особливу актуальність розвитку права на особисті папери та таємницю кореспонденції набувають в Україні у період конституційного реформування, а саме – у період 1991-1996 роках. В цей час були визнані та конституційно закріплені основні права та свободи людини і громадянина. Статтею 31 Конституції України було закріплено, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Вказано, що винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинам чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо.

Право на особисті папери та таємницю кореспонденції тісно пов'язане із правом на недоторканість особистого життя, але у Конституції України окремо врегульоване. Тим самим підкреслюється, що право на особисті папери та таємницю кореспонденції пов'язане із іншими сферами права, не тільки із приватним життям людини.

Виникнення поняття особистого життя можна пов'язати із розмежуванням політики та політичного життя та поняттям сфери сім'ї, що було визначено Аристотелем.

Що стосується римського права, то самого визначення особистого життя не проваджувалось, але римське право розмежовувало приватне і публічне право, що підтверджує визнання римським правом приватної сфери.

У серньовіччі правом загалом було врегульовано особисте життя за допомогою кримінальних заходів. Така ж позиція була відображена у

Зводі Законів Російської Імперії, які гарантували недоторканість житла, таємницю кореспонденції, таємницю рахунків по вкладях [1, с. 2332].

Отже, про регулювання права на особисті папери та таємницю кореспонденції можна вести мову починаючи з часів Російської імперії. Покровський І.А. вказує на наявність «особливих прав»: на таємницю листів, на власне зображення та ін. [2, с. 125].

У радянські часи, у період дії Конституції 1977 року право на охорону особистого життя визначалось як «особисте немайнове право громадянина на свободу визначення своєї поведінки у індивідуальній життєдіяльності за власним розумінням, яка виключає будь-яке втручання у його особисте життя з боку інших осіб, крім випадків прямо передбачених законом» [3, с. 39].

Основне регулювання, а саме визначення права на особисті папери було здійснено, звичайно, у Європейській конвенції прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р.

Стаття 8 Конвенції проголошує чотири види прав, що регулюють сферу приватного життя, сімейне життя, житло та кореспонденцію. Вказується принцип свободи кореспонденції, що стосується відправлення приватних особистих, або сімейних листів, телеграм, а також предметів, що можуть належати до категорії кореспонденції.

У Конвенції немає визначення поняття особистого життя. А Європейський суд з прав людини стосовно приватного життя дійшов висновку, що поняття приватного права, є широким і не може бути визначений вичерпано.

В Конституції України право на таємницю кореспонденції та листування виділяє в окрему категорію прав, тим самим підкреслюючи зв'язок цього права не тільки з особистим життям, але із іншими сферами життя.

В цілому проблеми правового регулювання права на особисті папери та таємницю кореспонденції почали досліджуватись достатньо недавно.

Спроби визначити питання прайвесі здійснювались у Сполучених штатах Америки наприкінці XIX – початку XX ст. ст. Потім вже після Другої світової війни, таке поняття фіксується у Конституціях держав-учасників правових реформ.

Норма статті 31 Конституції України була деталізована та розвинена у статті 364 Цивільного кодексу України. У поняття «кореспонденція» включається письмова кореспонденція (прості, та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, а також дрібні пакети), та усі інші види кореспонденції (телеграми, телефонні розмови, телеграфні повідомлення, повідомлення електронною поштою, пейджером, SMS та MMS повідомлення тощо).

Що стосується електричного зв'язку, відповідно до статті 1 Закону України «Про зв'язок» під електронним зв'язком слід розуміти передачу, випромінювання або прийом знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводних, оптичних та інших електромагнітних системах. Під поштовим

зв'язком розуміється приймання, обробку, перевезення та доставку письмових відправлень, матеріальних цінностей, виконання доручень щодо грошових переказів, банківських операцій.

Відповідно до статті 27 Закону України «Про зв'язок» вказується, що підприємства мають вживати організаційно-технічні заходи щодо охорони таємниці інформації, яка передається засобами зв'язку.

Правилами користування послугами поштового зв'язку, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1997 р. № 1446 встановлено, що підприємства зв'язку можуть вилучати заборонені до пересилання вкладання (зброя, отруйні, легкозаймисті речовини, тощо).

Згідно зі статей 261 та 262 Кримінально-процесуального кодексу України, накладання арешту на кореспонденцію особи без її відома проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді. В розвиток цих норма регулює відносини таємниці кореспонденції стаття 8 Закону України «Про оперативно-пошукову діяльність». В ній саме встановлено, що заходи щодо вилучення кореспонденції проводяться оперативними підрозділами саме як виняткові, у випадках, коли іншим способом неможливо отримати фактичні дані для захисту інтересів суспільства і держави.

Тобто, в розвиток об'єкту охорони даного права було прийнято низку законів та підзаконних нормативно-правових актів у різних галузях права.

Список використаної літератури:

1. Полный свод законов Российской империи (по со ст. на 1 сентября 1910 г.): В 2-х кн. / со ст. А.Л.Саатчиан / под ред. А.А.Добровольского. – С.-Пб.: Изд. кн. маг. И.И. Зубкова под. фирмой «Законоведение», 1911. – Кн. 1. Томы I-VIII. – 3522 с.
2. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. М., 1998, с. 125.
3. Красавчикова Л.О. Личная жизнь под охраной закона. М. 1983, с. 39.

Ключові слова: особисті папери, таємниця кореспонденції, захист.

Ключевые слова: личные бумаги, тайна корреспонденции, защита.

Key words: personal papers, correspondence secret, protection.

БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВИЛ GDPR З ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦМЕРЕЖАХ

В Україні основним нормативно-правовим актом, який регулює відносини, що виникають у зв'язку із захистом персональних даних у соціальній мережі, є Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року. Закон врегульовує правові відносини щодо захисту та обробки персональних даних, він також спрямований на захист фундаментальних прав і свобод людини і громадянина, включно з правом на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних [1].

Поряд з цим варто зазначити, що 25 травня 2018 року набрав чинності Загальний регламент про захист даних Європейського Союзу від 27.04.2016 (далі – Правила GDPR) [2], який почав регулювати відносини щодо захисту персональних даних не тільки в ЄС, а частково і в Україні.

Хоча Україна на даний момент не входить до списку членів ЄС, однак через закріпленій статтею 3 Правил GDPR принцип екстериторіальності, Правила GDPR застосовуються у випадках коли: контролер або оператор персональних даних знаходяться на території Європейського Союзу, незалежно від місця обробки персональних даних; контролер або оператор персональних даних перебувають за межами території ЄС, а власники персональних даних (суб'єкти даних) перебувають на території ЄС: (а) при оплатному чи безоплатному постачанні товарів чи наданні послуг таким особам у межах ЄС або (б) при моніторингу поведінки власників персональних даних у межах ЄС; контролер або оператор персональних даних знаходяться за межами ЄС, але в місці, де застосовується законодавство держави-члена в силу публічного міжнародного права [3].

Крім цього, відповідно до Угоди про Асоціацію від 27 червня 2014 року Україна має узгодити внутрішнє законодавство згідно з Правилами GDPR [4].

У зв'язку з цим українські фізичні та юридичні особи можуть за певних обставин підпадати під дію Правил GDPR. Наприклад, ІТ-компанія, що розробила певну соціальну мережу, у випадку наявності користувача, що знаходиться на території ЄС, зобов'язана обробляти його персональні дані відповідно до Правил GDPR. Також під дію цього документу підпадатиме фізична особа, що знаходиться в Україні, але користується соціальною мережею, яку обслуговує ІТ-компанія, що перебуває у ЄС.

Саме тому виникає нагальна потреба у дослідженні Правил GDPR.

Згідно зі статтею 4 Правил GDPR персональними даними є будь-яка інформація, що відноситься до фізичної особи, яку ідентифіковано чи

можна ідентифікувати («суб'єкт даних»); фізична особа, яку можна ідентифікувати, є такою особою, яку можна ідентифікувати, прямо чи опосередковано, зокрема, за такими ідентифікаторами як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місцеперебування, онлайн-ідентифікатор або за одним чи декількома факторами, що є визначальними для фізичної, фізіологічної, генетичної, розумової, економічної, культурної чи соціальної сутності такої фізичної особи.

Закон України “Про захист персональних даних” персональними даними визначає відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [5]. Закон загалом відображає визначення поняття “персональні дані”, що надане у Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС No 95/46/ЄС про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних, яку Правила GDPR скасували. Тому цілком логічним є те, що зовсім скоро законодавство України у сфері захисту персональних даних буде змінено у відповідності з Правилами GDPR.

Згадані вище визначення “контролера” та “оператора” персональних даних майже ідентичні вітчизняним визначенням “володільця персональних даних” та “розпорядника персональних даних”. Контролером є фізична чи юридична особа, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який самостійно чи спільно з іншими визначає цілі та засоби опрацювання персональних даних. Оператором є фізична чи юридична особа, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який опрацьовує персональні дані від імені контролера [6].

З вищесказаного можемо зробити висновок, що станом на сьогодні захист персональних даних у соціальній мережі вийшов на новий якісний рівень. Після кількох гучних випадків пов'язаних з порушенням захисту персональних даних у соціальній мережі світова спільнота зрозуміла, що дієвий захист персональних даних є нагальною потребою сьогодення. Як наслідок, Європейський Союз у 2016 році прийняв Правила GDPR, які через свою екстериторіальність можуть врегульовувати відносини щодо захисту персональних даних навіть в нашій країні. Відповідно до Угоди про Асоціацію від 27.06.2010 року Україна має впорядковувати внутрішнє законодавство у відповідності із законодавством ЄС, через це зовсім скоро в Україні може з'явитись новий закон у сфері захисту персональних даних, що замінить морально застарілий Закон України “Про захист персональних даних” від 01.06.2010.

Список використаної літератури:

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. No 2297-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
2. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). – Режим доступу : <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5419-2016-INIT/en/pdf>.

3. Офіційний переклад Регламенту Європейського Союзу 2016/679 від 27 квітня 2016 року Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) / Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/es-2016679.pdf>.
4. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами сторони від 27.06.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. No 2297-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5419-2016-INIT/en/pdf>.

Ключові слова: Правила GDPR, соціальна мережа, персональні дані.

Ключевые слова: Правила GDPR, социальная сеть, персональные данные.

Key words: GDPR rules, social network, personal data.

ВОРОНІНА НАДІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ СТРАХУВАННЯ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інститут страхування деліктної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки в Україні перебуває в стадії формування, в той час як реальна соціально-економічна ситуація вимагає розвиненого повноцінного механізму, що дозволить за допомогою страхування відшкодувати потерпілим шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки.

Вивчаючи питання виникнення інституту страхування деліктної відповідальності взагалі, та відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, зокрема, стає ясно, що страхування відповідальності відноситься до одного з сучасних видів страхування, що не існували ні в давнину, ні в середні віки. Пояснюється це появою нового ризику, пов'язаного з встановленням законодавцем конструкції деліктної відповідальності незалежно від вини заподіювача шкоди і виникненням правової категорії «джерело підвищеної небезпеки».

За останні роки значно збільшилася кількість джерел підвищеної небезпеки, які використовуються в самих різних галузях людської

життєдіяльності, що призвело до різкого збільшення числа випадків заповідання шкоди майну, життю і здоров'ю фізичних осіб.

Цивільна відповідальність власників джерел підвищеної небезпеки заснована на принципі «відповідальність без вини», тобто власник джерела підвищеної небезпеки зобов'язаний відшкодувати шкоду, що виходить від цього джерела, незалежно від того, чи винен він персонально чи ні. Це тягне за собою виникнення відповідальності охоплюють ширший діапазон причин. Для покладання відповідальності за заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки досить встановити два факти: наявність шкоди і причинний зв'язок між проявом шкідливих властивостей джерела підвищеної небезпеки і наступними негативними наслідками. Звільнення від відповідальності можливе лише внаслідок обставин непереборної сили, умислу і грубої необережності потерпілого.

Все це накладає ряд особливостей на страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки, пов'язаних з розрахунком страхових тарифів, формуванням страхових фондів, перестраховуванням цих ризиків і т.д.

Питання, щодо предмету та об'єкту договору страхування відповідальності є предметом тривалої дискусії. Більшість сучасних авторів предмет договору страхування трактує як синонім предмету (об'єкту) страхування, під яким слід розуміти майнові інтереси страхувальника, і дана, точка зору знайшла непряме підтвердження в чинному законодавстві [1].

Предметом договору страхування відповідальності слід визнати грошову суму, що відповідає розміру майнових втрат потерпілого в межах страхової суми, що виникли в результаті вчиненого проти нього правопорушення. [2] Відповідно до ст. 9 Закону України «Про страхування», страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку. Страхова виплата – грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку. Страхові виплати за договором страхування життя здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та (або) у вигляді регулярних, послідовних виплат обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету). Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством. Страхове відшкодування – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку [3].

В судовій практиці нерідкі випадки, коли недостатньо чітке визначення предмета договору страхування в частині відсутності вказівки на джерело підвищеної небезпеки, призводить до визнання договору недійсним.

Не менш дискусійним є питання щодо правової природи «джерела підвищеної небезпеки».

Джерелом підвищеної небезпеки слід розуміти матеріальний об'єкт (в окремих випадках – інформацію), який експлуатується певними особами, контролюється ними, але в силу притаманних йому властивостей має високу ймовірність виходу з-під такого контролю, що створює високий ступінь ймовірності заподіяння шкоди оточуючим.

Власник будь-якого майна (в тому числі і джерела підвищеної небезпеки), є власником цього майна, оскільки правомочність володіння є складовою частиною тріади прав, складових права власності. Проте, в ряді випадків, коли володільцем буде виступати не власник, а інша особа, яка здійснює правомочність володіння щодо цього майна, і виступає страхувальником в страховому правовідношенні.

Страхування цивільної відповідальності джерел підвищеної небезпеки в здійснюється як на обов'язковій, так і на добровільній основі і регламентується різними нормативними актами. Особливу увагу в останні роки направлено на страхування цивільної відповідальності власників небезпечних об'єктів.

Отже, на сьогодні значно збільшується частка обов'язкового страхування відповідальності, розширюється сфера застосування такого страхування і розширюється коло небезпек, які за законом необхідно страхувати в обов'язковому порядку, крім того відбувається посилення страхового нагляду з боку держави, вводяться більш жорсткі вимоги до страховиків, що стосуються їх платоспроможності та фінансової стійкості, розширюється перелік «імперативних норм цивільно-правового регулювання, що забезпечують захист прав і інтересів страхувальника (вигодонабувача) фізичної особи». І, слід відзначити окремо, що відбувається міжнародна уніфікація правил страхування деліктної відповідальності, створення єдиної законодавчої бази і єдиного страхового поля за таким страхуванням через специфіку об'єкта страхування.

Список використаної літератури:

1. Якібчук, Н.П. Об'єкт правовідносин страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів / Н.П. Якібчук // Адвокат* : Загальнодерж. період. вид. – 2011. – № 7. – С. 45-48.
2. Сobotник, Р. В. Особливості цивільно-правової відповідальності сторін за договором страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки / Р. В. Сobotник // Часопис Київського університету права : Укр. науково-теоретичний часопис. 2001-2016. – № 1. – С. 207-211.
3. Про страхування: Закон України// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 18, ст. 78.

Ключові слова: страхування, цивільна відповідальність, деліктна відповідальність, джерело підвищеної небезпеки.

Ключевые слова: страхование, гражданская ответственность, деликтная ответственность, источник повышенной опасности.

Key words: insurance, civil liability, tort liability, source of increased danger.

ГЛИНЯНА КАТЕРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ В СИСТЕМІ СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Загальновідомо, що наразі наша держава намагається зблизити свої стосунки з європейськими країнами у різних сферах суспільних відносин, насамперед тих, які стосуються приватної особи, її статусу та захисту прав та охоронюваних законом інтересів. Зокрема, позитивних запозичень зазнала сфера правового регулювання сімейних відносин, що особливо було відчутно на етапі первинного реформування сімейного законодавства та подальшого уточнення й внесення змін до Сімейного кодексу України. Міждержавні інтеграційні процеси не лише стосуються правового регулювання у широкому сенсі, а й переплітаються з живим імміграційним рухом. Численні сімейні зв'язки пов'язують наших громадян з громадянами Німеччини, Франції, Італії, Польщі та інших європейських країн.

Гаазька конференція з міжнародного приватного права запропонувала вісім конвенцій у сфері сімейного права. З них: Конвенція про право, що застосовується до аліментарних зобов'язань стосовно дітей (1956 р.) [1]; Конвенція про визнання та виконання рішень у справах щодо аліментарних зобов'язань стосовно дітей (1958 р.) [2]; Конвенція про компетенцію та застосовуване право стосовно захисту неповнолітніх (1961 р.); Конвенція про укладання шлюбу і визнання його недійсним (1978 р.) [3]; Конвенція про захист дітей і співробітництво в сфері міжнародного усиновлення (удочеріння) (1993 р.) [4]; Конвенція про визнання розлучень та рішень про роздільне проживання подружжя (1970 р.); Конвенція про право, застосовуване до правових режимів власності подружжя (1978 р.) [5]; Конвенція про юрисдикцію, застосовуване право, визнання, застосування та співпрацю стосовно батьківських обов'язків та заходів захисту дітей (1996 р.) [6]; Конвенція про міжнародне стягнення аліментів для дітей та інших видів сімейного утримання від (2007 р.) [7]. До іншої групи договорів у сфері сімейного права належать Конвенції ЄС: Європейська конвенція про усиновлення дітей 2008 р. [8], Європейська конвенція про репатріацію неповнолітніх 1970 р. [9], Європейська конвенція про правовий статус позашлюбних дітей 1975 р. [10], Європейська конвенція про визнання та виконання рішень про тюремне ув'язнення дітей та відновлення тюрем для дітей 1980 року. Комітет міністрів ЄС ухвалив резолюції: про громадянство подружжя з різним громадянством 1977 р. [11], про громадянство дітей, які народилися у шлюбі, 1977 р. [12], про рівність подружжя у цивільному праві 1978 року [13]. Цей же орган прийняв низку документів, що носять рекомендаційний характер. ООН прийняла ряд конвенцій у сфері захисту прав дітей. Серед них: Конвенція про громадянство одру-

женої жінки від 20 лютого 1957 р. [14] (набрала чинності для України ще 16 грудня 1958 р.), стосується правового статусу одруженої жінки; Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р.; Декларація ООН про соціальні та правові принципи від 3 грудня 1986 р. [17], що стосуються захисту та добробуту дітей; резолюція 41/85 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. про передання дітей на виховання та їх усиновлення на національному й міжнародному рівнях. Варто зазначити, що Україна заінтересована врегульовувати відносини як із заходом, так і зі сходом у сфері цивільних та сімейних справ. Для цього вона бере участь у Конвенції про правову допомогу і правовідносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах держав-членів СНД, підписаній 22 січня 1993 року. Міністерство юстиції України 13 жовтня 2011 р. видає Роз'яснення (№ 0066323-11) про надання правової допомоги у майнових правовідносинах та спадкуванні відповідно до положень Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р. передбачає укладення міжнародних двосторонніх договорів, зокрема про надання правової допомоги у цивільних та сімейних справах. Із бази законодавства Верховної Ради України бачимо, що Україна уклала (чи успадкувала) договори про правову допомогу з такими країнами ЄС: Чеською Республікою (28 травня 2001 р.), Республікою Кіпр (6 вересня 2004 р.), Республікою Болгарія (21 травня 2004 р.), Грецькою Республікою (2 липня 2002 р.), Угорською Республікою (2 серпня 2001 р.), Республікою Македонія (10 квітня 2000 р.), тощо.

Отже, можна зробити висновок про те, що в сімейному праві такі міжнародні правові документи, як конвенції, декларації, резолюції, рекомендації встановлюють цінності, принципи правового регулювання, напрями правового регулювання, мету правового регулювання і діють як загальна частина щодо особливої частини, яку представляють міжнародні двосторонні договори про надання правової допомоги (як міжнародні документи), закони про міжнародне приватне право окремої країни та інші закони й підзаконні нормативні правові акти (як національні акти), закріплюють вищевказані норми та встановлюють прості засоби правового регулювання (суб'єктивні права та юридичні обов'язки; заохочення і покарання; пільги та заборони), колізійні норми тощо.

Якщо розглянути вищезазначені договори про правову допомогу, то помітно, що кожен двосторонній договір щодо врегулювання майнових відносин подружжя пропонує використання певного списку з двох або трьох колізійних прив'язок (традиційних для майнових відносин подружжя), що відрізняється від договору до договору. Стаття 3 п. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право»¹⁸ встановлює: якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж встановлені цим Законом, застосовуються правила цього міжнародного договору. Відповідно до цієї статті щодо правового режиму майна подружжя необхідно застосовувати норми двостороннього договору.

Необхідність відмови від обмеженого кола національних норм на користь норм ЄС, все ж, масивне анулювання по всіх країнах-членах положень згаданих договорів (хоча б стосовно майнових відносин подружжя), є лише краплею в процесі гармонізації національно самобутніх інститутів сімейного права, які намагаються щонайменше трансформувати у наднаціональне законодавство, якщо не відмінити. ЄС у світовій історії існує порівняно недовгий період. Тому можна сподіватися, що поступова асиміляція, спорідненість та глобалізація у різних сферах суспільних відносин у ЄС з часом спростить гостроту поставлених позитивних намірів законодавців.

Список використаної літератури:

1. Convention of the Hague Conference of 1 June 1956 concerning the recognition of the legal personality of foreign companies, associations and institutions. – Access Mode : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=36 2
2. Convention of the Hague Conference of 15 April 1958 concerning the recognition and enforcement of decisions relating to maintenance obligations towards children. – Access Mode: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=38 3 Ibid. 4
3. Convention of the Hague Conference of 14 March 1978 on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages. – Access Mode : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=88 5
4. Convention of the Hague Conference of 29 May 1993 on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption. – Access Mode : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=69 6
5. Convention of the Hague Conference of 14 March 1978 on the Law Applicable to Matrimonial Property Regimes. – Access Mode : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=87 7
6. Convention of the Hague Conference of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Cooperation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. – Access Mode : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=70 8
7. Convention of the Hague Conference of 23 November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance. – Access Mode : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=131
8. Європейська конвенція про усиновлення дітей, підписана 27 листопада 2008 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a17 1
9. Європейська конвенція про репатріацію неповнолітніх, підписана 28 травня 1970 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_805 11
10. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, підписана 15 жовтня 1975 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_568 12
11. Resolution on the nationality of spouses of different nationalities, Committee of Ministers, 1977. – Access Mode : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/166.htm> 13

12. Resolution on the nationality of children born in wedlock, Committee of Ministers, 1977. – Access Mode : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/166.htm> 14
13. Resolution on equality of spouses in civil law, Committee of Ministers, 1978. – Access Mode : <http://web.jus.unipi.it/summerlisbon/wp-content/uploads/sites/3/2014/06/res7837e-on-equality-of-spouses.pdf>
14. Конвенція про громадянство одруженої жінки, підписана 29 січня 1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_158

Ключові слова: міжнародні договори, сімейне законодавство, адаптація, правове регулювання.

Ключевые слова: международные договоры, семейное законодательство, адаптация, правовое регулирование.

Key words: international treaties, family law, adaptation, legal regulation.

ГОНЧАРЕНКО ВЛАДА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНА АБО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ІСТОТНОЮ ЗМІНОЮ ОБСТАВИН

Відповідно до ст. 652 ЦК України, істотна зміна обставин, з яких сторони виходили при укладенні договору, є підставою для його зміни або розірвання, якщо інше не передбачено договором або не впливає із суті зобов'язання. При цьому зміна обставин визнається істотною, коли вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це розумно передбачити, договір взагалі не був би ними укладений або був би укладений на умовах, що значно відрізняються.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених ч. 4 ст. 652 ЦК України, – змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона. Так, зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання

договору на умовах, змінених судом. У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

Слід відмітити, що положення ч. 2 ст. 652 ЦК України не покладають на зацікавлену сторону необхідність здійснення дій щодо подолання причин, які викликала істотна зміна обставин. Так само недержавні збірки приватного і договірного права (Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [1] 2010 р., Принципи, визначення та модельні правила європейського приватного права – Проект «загальних критеріїв» (DCFR [2])) передбачають тільки вимогу відсутності причинно-наслідкового зв'язку між зміною обставин і діями зацікавленої сторони.

Відповідно до ч. 3 ст. 653 ЦК України у разі зміни або розірвання договору зобов'язання змінюється або припиняється з моменту досягнення домовленості про зміну або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни. Якщо договір змінюється або розривається у судовому порядку, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішенням суду про зміну або розірвання договору законної сили. Таким чином, договір може бути розірваний або змінений, оскільки сторони не могли розумно передбачити відповідні ризики при його укладенні або оскільки прийнятий боржником на себе ризик виявився надзвичайно обтяжливим і в будь-якому випадку істотно порушує майнові інтереси однієї зі сторін.

Отже, за наявності істотної зміни обставин відповідальність сторін зберігається. Це означає, що сторона, право якої порушено, має право вимагати відшкодування збитків. Сторони при розірванні договору в зв'язку з істотно зміненими обставинами, можуть вимагати не тільки справедливого розподілу реального збитку, але й упущеної вигоди.

Список використаної літератури:

1. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (UNIDROIT) 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/translations/blackletter2010-ukrainian.pdf>
2. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) /Ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol.I – VI. Munich, 2009. – 4795p. // http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.

Ключові слова: зміна договору, розірвання договору, істотна зміна обставин.

Ключевые слова: изменение договора, расторжение договора, существенное изменение обстоятельств.

Key words: change of contract, termination of a contract, substantial change of circumstances.

ДЕРЕВНИН ВЛАДИМИР СЕРГЕЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры гражданского права, кандидат юридических наук, доцент

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИНТЕРЕСОВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Понятие «правовой интерес» шире понятия «охраняемый законом интерес», поэтому вряд ли правильно их отождествлять. Фактический владелец имущества согласно ст. 344 ПСУ («Приобретательная давность») не находится до приобретения права собственности на это имущество в правоотношении абсолютного типа. Однако, защищая свое владение против третьих лиц, фактический владелец защищает свой охраняемый законом интерес в ожидании возникновения права собственности. Итак, интерес – это «сквозная» категория. Юридически значимый интерес либо покрывается субъективным правом, либо выступает в форме «охраняемого законом интереса».

Различие между субъективным правом и интересом – следствие формально-юридических причин. Субъекту интереса может быть предоставлена конкретная мера возможности поведения с формально-юридической позиции. Охраняемый законом интерес (законный интерес; проявляет себя, когда он нарушен кем-то). Таким образом, когда речь идет об охраняемом законом интересе, субъекту интереса предоставляется не мера возможного поведения, а лишь возможность защищать нарушенный интерес в рамках охраны интеллектуального правоотношения. Из этого следует, что различие между интересом, покрываемым субъективным правом и охраняемым законом, только в правовых средствах удовлетворения потребностей. В одних случаях для этого предоставляется мера возможного поведения, в других – достаточно только охраны. Представляется, что в рамках правовой системы социальный интерес трансформируется в такое правовое явление, как юридический интерес.

Во-первых, человек не может реализовать свои интересы без привлечения юридических средств.

Во-вторых, регулируемые правом отношения являются отношениями волевыми. В данном аспекте интерес может пониматься как стимул.

В-третьих, интерес, воздействуя на волю, выраженную посредством волеизъявления, преобразуется в юридическую конструкцию, именуемую юридическим интересом.

Спорным представляется вопрос о правовой природе интереса, а именно: выступает ли интерес явлением субъективным, выражающим известную психическую настроенность субъекта, либо он по своей природе объективен, т. е. представляет собой некое объективное условие человеческого существования [1].

Сторонники первой концепции (субъективной) рассматривают интерес как субъективное понятие, отражающее психическое отношение субъекта к юридическому благу. Однако лица с нарушенной психикой

также нуждаются в определенных социальных условиях, следовательно, имеют свой интерес, который признается государством и берется под правовую охрану. Таким образом, реализация интереса может осуществляться не только через сознание, но и совершением волевых действий.

Сторонники второй концепции (объективной) рассматривают интерес как категорию объективную, возникающую вне сознания и воли субъекта. Это обуславливается тем, что, во-первых, появления интересов у субъекта предопределено наличием у него потребностей. Во-вторых, содержание интересов обусловлено особенностями предмета потребности и процесса овладения им в данных условиях. В-третьих, реализация интересов сопряжена с преодолением объективно существующих препятствий, с наличием определенных средств, вступающих во взаимодействие с субъектом. «...Всякий интерес – это интерес определенного субъекта, независимо от того, является ли таким субъектом отдельный гражданин, группа лиц или даже общество. Но при таком понимании интерес отождествляется с условиями жизни людей» [2].

Третья концепция (субъективно-объективная) рассматривает интерес как двойственную субъективно-объективную категорию. Здесь интерес представляет собой психическое отношение субъекта, выражающееся определенными действиями, но определяемое общественными (объективными) условиями жизни общества. Данной концепции придерживается и Е. О. Харитонов. «...Интерес в общей теории права может рассматриваться как феномен, имеющий объективные и субъективные характеристики» [3].

На основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что правовая природа интереса многогранна, наиболее удачной концепцией природы интереса выступает субъективно-объективная концепция, в соответствии с которой интерес отчасти предопределяется и формируется общественными интересами. А. И. Дришлюк выделяет два случая употребления категории интереса в текстах римских юристов и современном гражданском праве: 1) лицо стремится получить или восстановить определенное благо, что является целью и условием действительности правоотношения (заключение договора, подача иска). Назовем условно интерес в этом случае положительным интересом определенной выгоды, но не получает ее из-за нарушения своего права, является условием для возмещения убытков.

Можно согласиться с дефиницией авторов об объективном и субъективном интересе, где объективный интерес фиксирует меры, осуществления которых ведет к оптимальному удовлетворению тех или иных объективных потребностей, способствуют в конечном итоге, укреплению и положительному изменению социального положения субъекта общественных отношений. Субъективный интерес представляет собой обособленные объективными и субъективными факторами отношения конкретного субъекта к способам достижения этой цели и характеризуется избирательностью и волевой направленностью [4].

Итак, по результатам исследования можно сделать следующие выводы:

1. Юридический интерес – это правовая связь, возникающая между участниками общественных отношений на основании правовой инициативы, проявляемой одним в отношении другого, ожидающего благоприятных юридических последствий собственной правовой инициативы в виде определенного блага.

2. Юридический интерес обеспечивает как формальное (правовое) равенство, так и фактическое равенство (равноправие).

Список использованной литературы:

1. Грибанов В. П. Интерес в гражданском праве / В. П. Грибанов // Советское государство и право. – 1967. – № 1. – С. 50.
2. Грибанов В. П. Интерес в гражданском праве / В. П. Грибанов // Осуществление и защита гражданских прав. – 2-е изд., стереотип. – М. : ЮрИнфор, 2001. – 212 с.
3. Харитонов Є. О. Категорія інтересу в цивільному праві України / Є. О. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 1994-2005. – Вип. 25. – С. 216.
4. Чепис О. І. Интерес в цивільному праві: сутність, місце та особливості захисту : дис. канд. юрид. наук. 12.00.03 / О. І. Чепис. – Ужгород, 2010. – 230 с.

Ключові слова: інтерес, правова система, юридичний інтерес, правова категорія, цивільне право.

Ключевые слова: интерес, правовая система, юридический интерес, правовая категория, гражданское право.

Key words: interest, legal system, legal interest, legal category, civil law.

ДОСТДАР РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції, кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Необхідність та доцільність реформування державної системи опіки та піклування на сьогодні визначають актуальність дослідження історії становлення та розвитку правового інституту опіки та піклування та аналізу чинників, що впливали на розвиток вітчизняного цивільного та сімейного законодавства. Проблеми механізму реалізації та захисту суб'єктивних прав і свобод в приватноправових відносинах в Україні, в правовому регулюванні діяльності органів опіки та піклування є безперечно актуальними в умовах європейської інтеграції. Даній темі свого

часу присвятили свої роботи А.В. Гавловська, В.С. Гопанчук, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова, Ю.О. Заїка, В. Євко, В. З. Ромовська, Д. Прутян, Є.О. Харитонов, та інші.

Інститут опіки є одним з досить ефективних засобів забезпечення суб'єктивних прав та інтересів учасників цивільних відносин. Тому цей інститут традиційно розглядається як один з важливих в цивільному законодавстві, що знайшло відображення у Цивільному кодексі України, де вміщено спеціальну главу «Опіка та піклування». Разом із тим опіка розглядається також як інститут сімейного законодавства, наслідком чого виявилася наявність у Сімейному кодексі України (далі – СК України) глави дев'ятнадцятої «Опіка та піклування над дітьми». Такий підхід законодавця, зазначає Д. Прутян, свідчить про значення, що надається цьому інституту [2, с. 145].

Слід зазначити, що понятійний та категоріальний апарат, термінологія сучасного інституту опіки та піклування ґрунтується на ідеях, засадах та визначеннях, розроблених ще римською класичною юриспруденцією. Опіку й піклування римські юристи розуміли як інститут (юридичний прийом, засіб), за допомогою якого здійснювалося «заповнення» дієздатності особи, що не були під чиєюсь владою. З часом, сутність опіки та піклування не змінилася.

Д. Прутян слушно зазначає, що загалом огляд положень законодавства України стосовно опіки та піклування дозволяє зробити висновок про помітний вплив на структуру та зміст цього інституту вітчизняного права положень стосовно опіки, які були розроблені у римському приватному праві. Таким чином, тут може йтися про рецепцію римського приватного права у формі використання принципів та окремих правових рішень, розроблених свого часу правознавцями Стародавнього Риму і перевірених часом і тривалою практикою застосування [2, с. 145].

У Римському приватному праві цілком очевидно простежувалася тенденція розвитку даного інституту від способу обмеження прав опікуваного до всебічного захисту його інтересів, із чим пов'язані й зміни у визначенні кола потенційних опікунів і порядку їхнього призначення. Дійсно, у найдавніші часи опіка встановлювалася не в інтересах опікуваного, а для захисту його майна в інтересах спадкоємців. Однак поступово стали усе більше враховуватися й інтереси самого опікуваного. Так, якщо раніше опікун міг розпоряджатися майном опікуваного вільно й міг бути притягнутий до відповідальності тільки у випадку несумлінності або розтрата довіреного йому майна, то згодом преторська практика розробила спеціальні позови, спрямовані на відшкодування збитку, заподіяного опікуваному неналежним виконанням опікунських функцій.

В праві країн романо-германської сім'ї приватного права, до яких відносимо й Україну, інститут опіки та піклування є традиційним інститутом, який в свій час було рецепційовано з римського чи через Візантію – греко-римського – права. Звісно, зміст цього інституту дещо відрізняється в окремих країнах, однак, скрізь він сприймається як

ефективний засіб заповнення недостатньої або повністю відсутньої дієздатності фізичної особи й (або) засобом охорони майна, яке тимчасово залишилося без хазяїна.

Отже, опіка та піклування як прийоми, засоби, за допомогою яких здійснювалося «заповнення» дієздатності особи, запроваджені ще римськими юристами, не втратили своєї актуальності після падіння Риму і збереглися в країнах – нащадках римсько-правових традицій. Зараз ми можемо сказати, що доцільність звернення до римського права (рецепція відкрита чи латентна) пояснюється його перевагою в ті часи, а саме, його універсальністю і абстрактністю, що втілювало в собі, свого роду, ідеальну модель права взагалі.

У стародавні часи на теренах сучасної України недієздатні були, як правило, прерогативою сім'ї або церкви. У дохристиянський період опіка та піклування регулювалися лише правовими звичаями. Першу письмову згадку про призначення опіки знаходимо у «Повісті минулих літ»: «Помер Рюрик і передав княжінне своє Олегові, що належав до племені варязького, доручивши йому сина свого Ігоря, був бо той ще малою дитиною» [3, с. 169].

Дослідник опіки та піклування в українському феодальному суспільстві – Н.Я. Рудий – зазначав, що держава, надаючи звичаям юридичної сили, безпосередньо втручалася і змінювала їх лише у процесі спадкування майна опікуваними, розрізняючи привілейовані суспільні верстви (бояри, дружина) та суспільні низи (холопи, смерди). Звичайно, що як і будь-яке джерело феодального права «Руська Правда» закріплювала і охороняла домінування прав феодалів. Але якщо звертатися до загальних норм, які регулювали інститут опіки, то відзначаємо їх тогочасну прогресивність в питаннях охорони прав та інтересів опікуваних [4].

А.В. Гавловська – дослідник джерел правової культури українського народу епохи Київської Русі та Великого князівства Литовського, в своїй праці зазначає, що українські землі, які були невід'ємною частиною Великого князівства Литовського, без сумніву зазнали загальноєвропейського впливу, хоча, визначальною тут завжди була східна традиція, яку репрезентувала багата правова спадщина Київської Русі [6, с. 265].

На межі Середньовіччя та Нового часу, за словами О.О. Малишева, держава починає втручатися в цю сферу: спочатку через впровадження юридичних механізмів засвідчення психічних розладів, встановлення опіки над особами чи майном, а потім вже через розбудову мережі світських закладів утримання душевнохворих людей [7, с. 59].

До середини XIX ст. інститут опіки набув певної довершеності (завдяки Статутам Великого князівства Литовського, славетній збірці малоросійського права «Права, за якими судиться малоросійський народ», Указу Петра I «Про освідчення дурнів у Сенаті», Зводу законів та іншим), і його розвиток стабілізувався [7].

З часом, сутність опіки та піклування не змінилася. На сьогодні, згідно ст. 55 ЦК України основними завданнями опіки і піклування є

забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Однак, незважаючи на це, деякі питання, пов'язані із встановленням, здійсненням та припиненням опіки, залишаються невирішеними або вирішені недостатньо чітко, що породжує труднощі при застосуванні опіки на практиці. Виникають також певні колізії при застосуванні норм цивільного та сімейного законодавства, що регулюють подібні відносини.

Д. Прутян вказує, що незважаючи на інтерес, який виявляли дослідники до цього інституту (маються на увазі дослідження Д.І. Азаревича, Н.А. Аблятипова та інших), вважати його дослідженням достатньо повною мірою не можна. У переважній більшості випадків опіка та піклування розглядалися разом, що не дозволяло повною мірою виявити специфіку кожного з цих явищ. Також, практично не розглядався вплив римського права у цій галузі на сучасне цивільне, а тим більше на сучасне сімейне законодавство. Нарешті, й тому, що внаслідок дії зазначених вище чинників тенденції та напрямки розвитку опіки протягом тривалого часу взагалі залишалися поза увагою вітчизняних і зарубіжних дослідників [2, с. 145-146].

Таким чином, дане дослідження допомагає в порівняльному аналізі розвитку інституту опіки та піклування в цивільно-правовій системі окремого історичного регіону, який сьогодні займає Україна. Зрозуміло, що розвиток та становлення вітчизняного цивільного та сімейного законодавства тісно пов'язаний з конкретними історичними подіями і має розглядатися в закономірному русі, в тісному зв'язку з умовами його існування. У наш час, коли точиться гостра дискусія на суспільному і державному рівнях про визначення напрямків розвитку України, важливе значення має звернення до власних історично-правових джерел, це стосується й інституту опіки та піклування у вітчизняному праві.

Список використаної літератури:

1. Достдар Р.М. Опіка та піклування в Україні та країнах континентального права // Приватне право в умовах глобалізації: виклики постмодерну: збірник наукових праць / за ред. П.М. Шапірка, І.Г. Оборотова. – Миколаїв: Ліон, 2013. – С. 340-344.
2. Прутян Д. Інститут опіки за римським правом та його рецепція в сучасному законодавстві України // Юридический вестник. – 2006. – № 4. – С. 145-151.
3. Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9-ти т. / передм. О. Сліпушко, В. Яременко; упор. прим. О. Сліпушко. – К.: Дніпро, 2001. – Т. 1. X–XV ст. – 632 с.
4. Рудий Н.Я. Інститут опіки та піклування в Українському ранньофеодальному суспільстві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/250-istoriuaprava/14990-2011-01-21-03-56-45.html>

5. Достдар Р.М. Опіка та піклування: наслідки рецепції в сучасному законодавстві України та європейських країн // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2012. – Вип. 12.
6. Гавловська А.В. Інститут опіки і піклування в Українському праві за Статутами Великого князівства Литовського: історико-правові аспекти // Актуальні проблеми держави та права: збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2005. – Вип. 24. – С. 264-268.
7. Малишев О.О. Правове регулювання опіки над душевнохворими за доби Російської імперії // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 59-62.

Ключові слова: опіка, піклування, усиновлення, цивільне право, сімейне право.

Ключевые слова: опека, попечительство, усыновление, гражданское право, семейное право.

Key words: guardianship, caring, adoption, civil law, family law.

ДЖУГАН ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного
та господарського права і процесу

ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК РІЗНОВИДУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Аналіз подій сьогодення, проєвропейський курс розвитку Української держави, впроваджені в Україні реформи обумовлюють необхідність розуміння реального змісту правових та інших понять, зокрема, значення юридичної відповідальності як відповідальності соціальної. Конституція України визначає, що права, свободи, гарантії людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України) [1]. До того ж, юридична відповідальність є складовою частиною механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні, а також різновидом соціальної відповідальності, що взаємодіє та функціонує разом з іншими її різновидами.

Дослідженням інституту юридичної відповідальності вже багато часу займаються українські та зарубіжні науковці (І. Аземша, М. Александров, П. Андрушко, М. Амелер, І. Афанасьєв, А. Барнашов, К. Басін, Ю. Баулін, О. Безклубий, Д. Белова, К. Бельський, Ю. Бисага, Н. Боброва, С. Бобровник, С. Братусь, А. Венгеров, І. Гриценко, В. Джуган, І. Зелена, Д. Златопольський, Т. Зражевська, В. Кампо, І. Канзафарова, М. Кельман, Т. Ківалова, А. Козловський, В. Колісник, Л. Коритко, В. Костицький, В. Котюк, М. Краснов, Н. Кузнецова, В. Лазарев, В. Лучін,

В. Маклаков, В. Марчук, А. Машков, В. Мелашенко, А. Мішин, Л. Наливайко, П. Недбайло М. Никифорак, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, В. Ржевський, І. Самощенко, Н. Свиридюк, В. Середюк, Н. Слободчиков, А. Собчак, Т. Тарахонич, О. Тихомиров, М. Фарукшин, О. Фрицький, Б. Ф'юїті, О. Харитонов, Є. Харитонов, В. Чіркін, Я. Шевченко, Т. Шон та інші), однак значення юридичної відповідальності як різновиду соціальної відповідальності є актуальним питанням для дослідження в умовах сьогодення.

Метою даної доповіді є дослідження сутності та значення юридичної відповідальності як різновиду соціальної відповідальності в умовах сьогодення. Ця мета зумовила наступні завдання: проаналізувати поняття та види соціальної відповідальності; з'ясувати особливості соціальної юридичної відповідальності та зробити висновки.

Відповідальність є загальносоціологічною категорією, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей; означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [2, с. 36]. Соціальна відповідальність – це соціальне явище, яке означає добровільне та свідоме виконання, використання та дотримання суб'єктами суспільних відносин приписів, соціальних норм, а у випадку їх порушення – застосування до порушників засобів впливу, передбачених цими нормами [3, с. 10]. Соціальну відповідальність розуміють також як діалектичний взаємозв'язок між особою та суспільством, що характеризується взаємними правами та обов'язками з виконання приписів соціальних норм та покладенням різноманітних засобів впливу у разі її порушення [4, с. 497].

Очевидно, що соціальна відповідальність є багатоаспектною та інтегрованою категорією, яка залежно від виду соціальних норм (звичаї, традиції, норми моралі, релігійні (канонічні) норми, етичні норми, політичні норми, корпоративні норми, норми громадських організацій, технічні норми, норми культури, норми права тощо) поділяється на: моральну, політичну, корпоративну, релігійну, юридичну (правову) тощо. Науковці поділяють соціальну відповідальність ще й по-іншому, а саме на: 1) моральну, політичну, персональну та власне соціальну (М. Бахтін) [5, с. 20, 24, 32, 44, 51, 225, 253]; 2) правову та неправову (О. Зайчук та Н. Оніщенко) [4, с. 499-502]; 3) індивідуальну та колективну (М. Солодка) [6, с. 33]; 4) позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну) за своїм сутнісним змістом [2, с. 14-15]; 5) добровільну та примусову залежно від форми реалізації [2, с. 15].

Зрозуміло, що соціальна та соціальна правова відповідальність співвідносяться як загальне та особливе (конкретне), причому правова також буває позитивною та негативною. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності в негативному аспекті є закріпленим у законодавстві та забезпечуваним державою юридичним обов'язком правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать [7, с. 21]. Як частина системи права,

юридична відповідальність є складним міжгалузевим інститутом, що становить сукупність однорідних охоронних правових норм різних галузей права, які реалізуються по факту протиправної поведінки суб'єкта, притягнення його до відповідальності, відновлення правопорядку, верховенства права та справедливості. Сталий двоаспектний підхід щодо юридичної відповідальності сформувався в другій пол. ХХ ст. Позитивна юридична відповідальність – це відношення суб'єкта до дорученої йому справи, усвідомлення особою необхідності неухильно виконувати свої обов'язки; негативна – це особливий вид юридичної відповідальності, що становить відповідну реакцію суспільства та держави на здійснення особою винного протиправного діяння у формі застосування до неї заходів державного примусу. Юридична відповідальність, в першу чергу, класифікується за галузевою ознакою (конституційна, цивільна, адміністративна, кримінальна тощо) та становить феномен соціальної реальності, який проявляється в негативних для правопорушника наслідках. Функціональність цього інституту в системі права забезпечується через його взаємодію з іншими її елементами [8, с. 59].

Кожен вид соціальної відповідальності, в тому числі соціальної юридичної, об'єднують: забезпечення та охорона суспільних відносин, наявність суб'єктів та засобів, гарантуванням прав, свобод та інтересів суспільства, динамічний характер дії, регламентованість соціальними нормами, функціональна спрямованість, настання певних наслідків для порушника, їх прояв як культури до суспільства, а розмежовують: належні органи їх призначення, певний вид норм, окремий характер норм та їх застосування, форма виразу, вид обов'язку, який виник, а також характер порушення, суб'єкти впливу, характер відповідальності, самі наслідки порушення та відмінний характер їх настання. Функціонування усіх видів соціальної відповідальності відбувається при більшій чи меншій взаємодії. При високій позитивній соціальній відповідальності формується відповідна соціальна держава та громадянське суспільство, а при належному рівні перспективної юридичної відповідальності, також ще й правова держава. Разом з розвитком України як демократичної високоцивілізованої держави у напрямі інтеграції у світове та європейське співтовариство її громадяни мають мати належний рівень політичної, корпоративної, релігійної, моральної, етичної та правової культури, яка, в свою чергу, впливає на формування позитивної соціальної юридичної відповідальності, тому що вони їй передують. Означені види соціальної відповідальності охоплюють різні сфери діяльності суспільства та держави. Водночас, позитивна соціальна юридична відповідальність є найвищим досягненням держави та суспільства, а негативна – ефективним складовим елементом механізму захисту прав, свобод та інтересів людини. Особистість, соціальна група, суспільство та держава мають мати відоме відношення до соціальних норм, особливо правових, які слід виконувати, тому що низький рівень соціальної юридичної відповідальності політичної еліти, низький рівень політико-правової куль-

тури суспільства не дає змоги їм відчувати відповідальність за спільне майбутнє, аналізувати соціальні програми, реформи та вибудовувати високорозвинену державу.

Соціальна відповідальність є невід'ємним елементом механізму захисту прав людини, особливо юридична. Усі види соціальної відповідальності знаходяться у взаємодії та впливають на розвиток держави як соціальної, правової тощо. Усім видам соціальної відповідальності характерні спільні та відмінні ознаки, зокрема щодо юридичної відповідальності. До того ж, юридична відповідальність має важливе значення у зв'язку з виконанням нею превентивної, каральної, відновлювальної, регулятивної та виховної функцій.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Українська радянська енциклопедія: [в 17-ти т.] / гол. ред. М.П. Бажан; 1-ше вид. – Т. 12: Пряшів-Світлофор. – К.: УРЕ, 1963. – 576 с.
3. Іванова Т.В. Соціальна відповідальність: навчальний посібник / Т.В. Іванова, О.О. Охріменко. – К.: Київський політехнічний інститут, 2015. – 180 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Хрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. Бахтин Н.М. Искусство и ответственность / Н.М. Бахтин. – К.: Наукова думка, 1994. – 478 с.
6. Зелена О. Визначення підстав юридичної відповідальності: актуальні питання / О. Зелена // Право України. – 2003. – № 4. – С. 21-25.
7. Солодкая М. С. Ответственность субъекта управления: состояние проблемы и перспективы исследования / М. С. Солодкая // Credo. – Оренбург, 1998. – № 1. – С. 33.
8. Джуган В.О. Інститут юридичної відповідальності як елемент системи права: погляди сучасних науковців / В.О. Джуган // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 3. – С. 56-61.

Ключові слова: юридична відповідальність, соціальна відповідальність, позитивна відповідальність, негативна відповідальність, значення юридичної відповідальності.

Ключевые слова: юридическая ответственность, социальная ответственность, позитивная ответственность, негативная ответственность, значение юридической ответственности.

Key words: legal liability, social responsibility, positive liability, negative responsibility, value of legal liability.

КОСТОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Електронна комерція, дуже часто використовує електронні засоби зв'язку, вона стала називатися «електронною», зазвичай розуміють використання комп'ютерних мереж для сприяння транзакціям, що включають виробництво, дистрибуцію, продаж і доставку товарів та послуг на ринку збуту. Загалом трактуванням ЮНСІТРАЛ нині до електронної комерції відносять такі форми господарської діяльності [1]: електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange, EDI); електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EFT); електронну торгівлю (e-trade); електронні гроші (e-cash); електронний маркетинг (e-marketing); електронний банкінг (e-banking); електронні страхові послуги (e-insurance). Діяльність у сфері створення правових, адміністративних та організаційних правил електронної комерції та електронного документообігу здійснюється багатьма міжнародними компаніями та регіональними організаціями. Центрами такої діяльності стали Світова організація торгівлі (СОТ), ЮНСІТРАЛ, Комісія ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Всесвітня митна організація (ВМО), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейський Союз, Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) та ін. На сучасному етапі електронна комерція посіла провідне місце поміж перспективних напрямів нормотворчо-правової діяльності СОТ, можна виділити ряд конкретних напрямів, а саме: зниження бар'єрів у торгівлі товарами інформаційної технології, а саме (комп'ютери, телекомунікаційне обладнання, наукові прилади, програмне забезпечення, мікропроцесори тощо); розробка нових правових аспектів електронної торгівлі, включаючи такі важливі проблеми, як ідентифікація підпису під документами, захист конфіденційності, ідентичність інформації й документів, а також товарів і послуг, переданих електронним шляхом, захист авторських прав та суміжних прав.; митне й податкове оподаткування товарів і послуг, які передаються електронним шляхом, насамперед, через систему мережі Інтернет [2]; електронна торгівля припускає передання інформації, продуктів або послуг для продажу, наприклад, електронним шляхом (експортовані книги, програмне забезпечення тощо). Багато видів послуг застосовуються і можуть бути надані електронним шляхом – медичні та консультаційні, резервування готелів, квитків та ін.; обслуговування електронним шляхом звичайної торгівлі товарами та послугами шляхом електронного передання всіх необхідних для зовнішньоторговельної операції документів [3]. Загалом для України ключовими перевагами від запровадження зазначених заходів повинні стати такі.

По-перше, інституційна гармонізація діяльності електронної комерції на вітчизняному та європейському ринках. У ЄС діяльність з електронної комерції регулюється Директивою 2000/31/ЄС.

Товари та послуги, придбані за посередництвом електронної комерції, прирівняні до послуг, до яких згідно з Директивою належать: інформаційні сервіси (наприклад, інтернет-газети); онлайн-продаж продуктів і послуг (книги, одяг, фінансові, туристичні послуги); професійні послуги (лікарі, юристи, ріелтори); розважальні послуги й основні посередницькі послуги (доступ в інтернет, передання та хостинг інформації); інтернет-реклама та спонсорство.

Права та рівень захисту онлайн-споживачів згідно з наведеним документом не поступаються традиційному «офлайновому» способу, а вимоги до якості товарів і послуг також жорсткі, як і у звичайних магазинах (наприклад, слід вказувати ціну з податками та витратами на доставку).

По-друге, сприяння розвитку вітчизняного ринку електронної комерції та збільшення потенційних ринків збуту завдяки залученню мешканців країн ЄС. Суб'єктами електронної торгівлі є домогосподарства, підприємства (бізнес), державний сектор.

По-третє, стимулювання розвитку інфраструктури електронної торгівлі. Завдяки гармонізації законодавчого поля в Україні можуть з'явитися такі легальні міжнародні платіжні системи, як PayPal, європейські оператори логістики, системи захисту інформації. Це наблизить українських виробників та е-посередників до європейських споживачів. А з впровадженням повноцінного 4G-зв'язку передбачається суттєве збільшення доступу до системи надання електронних послуг. Слід очікувати також на гармонізацію статистичного супроводу діяльності електронної комерції в Україні та ЄС, налагодження моніторингу діяльності в цій сфері.

Проблематика електронної комерції відіграє значну роль у системі основних пріоритетів провідних держав світу. Фактично, електронна комерція в епоху інформаційного суспільства посіла місце ключового елемента в структурі нової економіки. На експертному та політичному рівнях активно розвивається діяльність, спрямована на розвиток електронної комерції, яка є потужним важелем економічного зростання, необхідною платформою для переходу національних економік на якісно новий щабель розвитку, що орієнтується переважно на наукоємні інформаційні технології. Норми наднаціонального права стосовно електронної комерції не повинні суперечити нормам міжнародного права. В міжнародно-правовому регулюванні електронної комерції в Європейському Союзі основну роль відіграє міжнародне право. Тобто, керуючись цими факторами, дійдемо висновку, що типові закони повинні бути основою для національного законодавства у питаннях щодо електронної комерції. На відміну від законодавства багатьох країн (США та державленів ЄС), законодавство України містить незначну кількість норм, покликаних регулювати безпосередньо електронну комерцію. Хоча такий підхід має позитивні наслідки (нижчий рівень

зарегульованості та вищий рівень свободи підприємництва, технологічно-нейтральний режим регулювання тощо), відсутність спеціальних норм дедалі дається взнаки. Загальні норми, якими регулюється здійснення підприємницької діяльності (норми Цивільного та Господарського кодексів, Закону України «Про захист прав споживачів» тощо), все частіше виявляються нездатними адекватно регулювати суспільні відносини, що виникають при веденні електронної комерції, та гальмують її розвиток в Україні.

Список використаної літератури:

1. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998. United Nations publication. URL : https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf.
2. UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures with Guide to Enactment 2001. United Nations publication. URL : <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/ml-elecsig-e.pdf>.
3. WTO releases new statistical profiles on global value chains. World Trade Organisation.2016.URL.:https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/miwi_e.htm.

Ключові слова: електронна комерція, електронні технології, інтернет-комунікації, електронні комунікації.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронные технологии, интернет-коммуникации, электронные коммуникации.

Key words: e-commerce, electronic technologies, Internet communications, electronic communications.

КРИВЕНКО ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ГРОШОВИХ ЗАСОБІВ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Релігійна організація як найстаріший ідеологічний і політичний інститут людства займає особливе місце в державній соціальній та економічній політиці. Релігійні організації самі по собі є носіями економічних інтересів, та володіють власністю, доходами. Вони мають у своєму розпорядженні численні спеціалізовані установи в галузях виховання, освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги. Для здійснення різноманітної і широкомасштабної діяльності релігійним організаціям необхідна значна майнова і фінансова база. Так, в країнах, де панували західні християнські конфесії, така база формувалася і вдосконалювалася століттями. Соціалістичні перетворення в державах Центральної

та Східної Європи завдали істотного удару по організаційній структурі і фінансовій базі релігійних організацій, але не зруйнували їх.

Гроші, які знаходяться у власності релігійних організацій використовуються на різноманітні цілі, які пов'язані з задоволенням релігійних потреб. Джерела формування церковного майна (майна релігійних організацій) і доходів заслуговують того, щоб стати об'єктом дослідження.

До джерел формування грошових засобів релігійних організацій слід віднести:

- добровільні пожертвування громадян та організацій;
- прибуток, який отримують релігійні організації в результаті проведення обрядів, реалізації предметів релігійного призначення, релігійної літератури;
- прибуток, який отримують в результаті діяльності різноманітних підприємств, заснованих релігійними організаціями, а також прибуток від видавничої діяльності;
- банківські кредити, страхове відшкодування;
- дохід, отриманий внаслідок укладення різноманітних правочинів.

В статуті релігійної організації «Релігійна громада парафія Різдва Христового Української Православної Церкви Київського Патріархату м. Одеси» визначено, що майно Парафії та її фінансові кошти утворюються з майнових та грошових надходжень у зв'язку із здійсненням богослужбової діяльності, реалізації предметів релігійного призначення та літератури, доходів від діяльності власних та сумісних підприємств та закладів, пожертвувань громадських, приватних та інших підприємств, пожертвувань окремих громадян та інших не заборонених законодавством України надходжень.

В рамках порівняльно-правового аналізу хотілося б зупинитися на питанні про джерела фінансування західних християнських церков.

Основними джерелами фінансування західних християнських церков є церковні податки, податки для витрачання на суспільно-корисні цілі, до числа яких належить і діяльність соціальних релігійних установ; добровільні внески за фіксованою ставкою; добровільні пожертвування фізичних і юридичних осіб на цільові і загальні витрати; щорічні та поточні пожертвування під час відвідування богослужінь. Крім перерахованих податків і внесків, церква отримує плату від віруючих за здійснення обрядів, доходи від церковного майна та господарської діяльності, дотації з державного бюджету на церковні, виховні та медичні установи, будинки для людей похилого віку, на підтримку і реставрацію пам'яток історії та культури, дотації від зарубіжних церков.

Церковні податки не відносяться до державних податків і в той же час близькі їм за цілою низкою ознак. Вони є податками, які носять найчастіше обов'язковий, безоплатний і нецільовий характер, але не надходять ні в центральні, ні до місцевих бюджетів. За економічним змістом у церковних податків є щось спільне із внесками до позабю-

джетних фондів. Зібрані кошти за вирахуванням оплати послуг податкового відомства за збір і перерахування передаються церкві або церквам різних конфесій, якщо такі представлені в країні. Розподіл податкових надходжень за конфесіями відбувається відповідно до декларацій платників податків про їх належність до тієї чи іншої церкви [1, с. 499-501].

Отже, перераховані джерела є характерними в загальному плані для всіх релігійних організацій, але можливі й інші джерела, а також різниця при формуванні грошових фондів в конкретних релігійних організаціях. Так деякі релігійні центри і управління отримують грошові відрахування від релігійних спільнот. В свою чергу релігійні центри і управління перераховують гроші духовним навчальним закладам або іншим релігійним організаціям. В протестантських релігійних організаціях не прийнято продавати релігійну літературу і предмету культури, брати плату за здійснення обрядів, відповідно в них існують інші джерела отримання коштів. Грошові засоби релігійних організацій зберігаються в банківських установах як в країні, так і за її межами.

Список використаної літератури:

1. Віктор Д. Поспішіл Східне католицьке церковне право. Львів. Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 1997. – 615 с.

Ключові слова: релігійна організація, церква, гроші, майно.

Ключевые слова: религиозная организация, церковь, деньги, имущество.

Key words: religious organization, church, money, property.

МАНЖОСОВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ОСОБИСТИМ НЕМАЙНОВИМ БЛАГАМ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Онлайніві соціальні мережі є невід'ємною складовою сучасного світу та певним соціальним феноменом, що породжує нові виклики перед суспільством та юридичною наукою, зокрема. Це й не дивно, адже соціальна мережа будучи соціальною структурою, утвореною з комунікативною метою значною кількістю осіб із власними поглядами, потребами та цілями, відображає різноманітні зв'язки між ними через різного роду соціальні взаємовідносини. Трансформації, які завдяки соціальним мережам відбуваються в різних сферах життєдіяльності людини,

зумовлюють необхідність удосконалення правового врегулювання багатьох питань, в тому числі пов'язаних із захистом прав та інтересів користувачів соцмереж.

Право на захист у користувачів соціальних мереж виникає в разі вчинення інформаційного правопорушення (делікту), що є суспільно небезпечним посяганням на охоронювані права, шляхом спричинення або загрози спричинення їх шкоди. Інформаційні делікти, в залежності від ступеня суспільної небезпеки, на думку О.І. Сафончик, поділяють на дисциплінарні, адміністративні, цивільні правопорушення та злочини [1, с. 135]. Специфіка відносин, які складаються між учасниками соціальних мереж, дає змогу припустити, що найбільш розповсюдженими є цивільні правопорушення, зокрема ті, які посягають на такі основоположні особисті немайнові блага, як життя і здоров'я.

До них віднести ті дії користувачів соціальній мереж, які завдають шкоду психологічному здоров'ю, наприклад кіберзалякування чи кібер-булінг, тобто агресивні, жорстокі дії, цькування в соцмережі з метою завдання шкоди, образи чи приниження. На сьогоднішній день виділяють декілька видів поведінки характерної для кібер-булінгу: флеймінг, або перепалки, або (англ. flaming) – обмін короткими гнівними і запальними репліками між двома чи більше учасниками, використовуючи комунікаційні технології; нападки, постійні виснажливі атаки (англ. harassment) – найчастіше це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву з перевантаженням персональних каналів комунікації; обмовлення, зведення наклепів (англ. denigration) – розповсюдження принизливої неправдивої інформації; самозванство, втілення в певну особу (англ. impersonation) – переслідувач позиціонує себе як жертву, використовуючи її пароль доступу до її аккаунту в соціальних мережах, а потім здійснює негативну комунікацію; ошуканство, видурювання конфіденційної інформації та її розповсюдження (англ. outing & trickery) – отримання персональної інформації в міжособовій комунікації і передача її тим, кому вона не призначалась.

Деякі види протиправних дій у віртуальному середовищі можуть мати не тільки негативні шкідливі наслідки для психічного здоров'я користувача соціальних мереж, але й завдати цілком відчутну неправну шкоду його фізичному здоров'ю чи, навіть, життю. До таких дій варто віднести відтворення потенційно небезпечних для життя і здоров'я дій, вчинених іншими користувачами соцмереж (наприклад, потенційно небезпечні флешмоби, ігри, челенжи); самолікування на основі онлайн-консультації тощо. Окреме місце займають дії, тісно пов'язані з можливістю реалізації шкідливих наслідків онлайн спілкування в реальному житті. До них, на нашу думку, відноситься кіберсамогубство; кібер-переслідування, тобто дії з прихованого вистежування для отримання необхідної інформації з метою організації злочинних дій; хейслепінг (від англ. happy slapping) – відносно новий вид кібер-булінгу, в якому учасники раптово лякають один одного, в той час як інші здійснюють відеозйомку та хоппінг – напад з метою згвал-

тування чи його імітації, що також фіксується на відео. Отримані відео розміщують в соцмережах, де його можуть продивлятися необмежена кількість користувачів, зазвичай без згоди жертви [2].

Зростання правопорушень в процесі користування соціальними мережами, на сьогодні пов'язують із так званою «проблемою безкарності», а саме умовною анонімністю правопорушника. Загалом, можливо визначити (в тому числі ретроспективно), який комп'ютер був використаний для вчинення правопорушення (оскільки кожен комп'ютер має унікальну «адресу інтернет-протоколу»), проте, не завжди можливо визначити, хто конкретно використовував цей комп'ютер. Анонімності правопорушників сприяють також оператори веб-сайтів, які не дотримуються єдиної позиції з цього питання. Так, деякі вимагають використання справжніх імен (Facebook, хоча вони не засвідчують особу); деякі допускають анонімність, але не встановлюють її обов'язковості (Twitter); інші допускають абсолютну анонімність.

Окрім того, не останню роль відіграє складність процедур виявлення правопорушень в соціальних мережах, серед яких перегляд протоколів доступу, перевірка облікових записів провайдерів, визначення телефонних номерів та їх власників, перегляд вмісту серверів, встановлення їх власників тощо [3, с. 141].

Отже, серед основних проблем притягнення до відповідальності за порушення прав користувачів соціальних мереж, можна виділити: складність кваліфікації конкретного діяння як порушення конкретних особистих немайнових благ; проблеми ідентифікації правопорушника; складність оцінки завданої шкоди та відсутність механізму відшкодування завданої шкоди.

Список використаної літератури:

1. Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу : онлайнві соціальні мережі : монографія / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонові ; уклад Б.В. Фасій . Одеса : Юридична література, 2018. 179 с.
2. Kowalski, Robin M., Limber, Susan P., Agatston, Patricia W. Cyber bullying: bullying in the digital age. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. 218 p.
3. Рассолов И. М. Право и Интернет. Теоретические проблемы (2-е издание, дополненное), Норма, 2009. 210 с.

Ключові слова: онлайнві соціальні мережі, особисті немайнові блага, інформаційні делікти, кібер-булінг, кібер-переслідування, кібер-самогубство, хопінг, хепислєпінг, цивільно-правова відповідальність.

Ключевые слова: онлайнвоые социальные сети, частные неимущественные блага, информационные деликты, кибер-буллинг, кибер-преследование, кибер-самоубийство, хопинг, хепислєпинг, гражданско-правовая ответственность.

Key words: online social networks, personal non-property rights, information delicts, cyber-bullying, cyber-persecution, cyber-suicide, happy slapping, civil liability.

МАТІЙКО МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ТЕОРІЯ ТАЄМНИЦЬ ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПЕРЕТИНАННЯ ОНТОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ

В словнику української мови слово таємниця визначається як «те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет», «те, що не підлягає розголошенню», «відомості, знання про щось, способи досягнення чогонебудь, невідомі іншим» або «те, що не пізнане, не стало відомим або ще не доступне пізнанню», «прихована внутрішня суть явища, предмета; прихована причина», «що-небудь незвідане, непережите, привабливе своєю загадковістю» [1, 14].

Таємниці загалом є невідомою складовою суспільного життя, частиною правової системи і в цьому аспекті можуть являти собою соціальні та правові ознаки різних типів суспільств та держав, виступаючи не тільки як механізми обмеження доступу до інформації, а й як відображення тих об'єктивних процесів, які протікають в суспільстві і державі.

Статтею 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 таємну інформацію визначено, як інформація, доступ до якої обмежується відповідно до ч. 2. статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю. При цьому ч. 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 передбачено, що обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Існування сфери таємного обумовлене певними причинами та має відповідну мету, коріння якої мають антропологічний характер. Із давніх часів людина, вступаючи у боротьбу за існування із оточуючим світом, мала завжди являтися світові не в повний зріст, щось приховувати. Яскравим прикладом зараз є тваринний світ. Серед хижаків успіх на полюванні має той, хто найкращим чином може організувати засідку та, відповідно, приховати себе. При цьому сам об'єкт полювання також не буде під атакою хижака, якщо буде замаскований належним

чином. Ці приклади пов'язані із внутрішньогруповою міжіндивідуальною агресивністю, що існує в природі, яка в юридичній антропології розглядається як така, що «як правило здійснює благодатний вплив на вид та забезпечує його збереження» [2, 150].

Із наведеного зробимо висновок про те, що таємниця, що є одним із засобів реалізації агресивності у тваринному світі, може впливати на процес розвитку, прискорюючи або спiniaючи його в залежності від якісної та кількісної характеристик прояву себе, а також того, які форми агресивності супроводжуються нею. При цьому припустимо певне порівняння окремих аспектів існування тваринного світу та людського суспільства, безумовно враховуючи суттєву різницю між ними та складність оцінки особистості людини.

Отже, таємниці є властивими людському суспільству. Щодо кола завдань, цілей та інтересів конкретного суб'єкта таємницею можна вважати все те, що цей суб'єкт не хотів би, щоб було б донесено до відома інших.

Кожна людина має свою таємну сферу, якою вона не хотіла б ділитися з іншими. З цієї точки зору особиста таємниця має найбільше коло застосування в суспільстві та впливає на таємниці, що існують на інших рівнях (сім'ї, об'єднань, держави). У всіх цих випадках «інститут таємниці являє собою механізм захисту інформації, що існує всередині системи, від її розповсюдження у зовнішньому середовищі» [3, 48]. Такі зв'язки та невід'ємність від людської природи безумовно мають враховуватися і правовою сферою. В свою чергу сфера особистої таємниці може бути визнана частиною приватноправової сфери.

Зазначене коло зв'язків цілком вписується у підхід до приватного права як концепту, що може бути визначений як «виражені вербально ідея, уявлення, відчуття, що відображають сприйняття людиною світу і світом людини» [4, 12].

Приватне право є не єдиним способом регулювання та захисту таємниць, але велике значення та визначальне місце, яке воно посідає тут серед інших способів захисту є безсумнівним.

Приватноправова сфера може охоплювати регулювання умов та встановлення критеріїв віднесення певних відомостей до інформації доступ, до якої обмежується (утворення таємниць), визначення механізму захисту відомостей від неправомірного поширення (міри захисту таємниць), на встановлення санкцій за неправомірне поширення інформації, що захищається (відповідальність за порушення таємниць).

Щодо сфери утворення таємниць на певному етапі свого розвитку людство усвідомило, що, не оспорюючи первинності критерію інтересів суб'єкта таємниць щодо їх встановлення, при утворенні таємниці ще мають враховуватися інтереси інших суб'єктів, загалом встановлення таємниць має відбуватися на суспільну користь. Яскравим прикладом прояву цього принципу є визначення в Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. видів інформації, які не можуть бути віднесені до інформації з обмеженим доступом. До того авторами також зауважується, що в сфері комерційної таємниці «надмірне «втаємничення» може

викликати втрату клієнтів» [5,19], що у підсумку буде не на користь суб'єкта таємниці. В цьому аспекті також важливим є те, щоб режим комерційної таємниці не входив у протиріччя із загальними вимогами забезпечення здійснення суб'єктами прав та свобод, не ставав причиною обмеження правоздатності суб'єктів. Спосіб регулювання комерційної таємниці шляхом встановлення переліку відомостей, доступ до яких не може обмежуватися, має місце у зв'язку із тим, що охопити всі варіанти відповідної інформації, що можуть бути захищені завдяки їй, вбачається достатньо проблематичним.

При встановленні мір захисту таємниць також мають враховуватись аспекти дотримання прав та свобод громадян та суб'єктів, яким таємна інформація має бути відома за посадою, видом діяльності та іншими факторами. Встановлення мір захисту має передбачати механізм надання компенсації за обмеження прав, що можуть виникнути як результат захисту таємниць. Цілком можливим є врахування компенсаційної складової щодо збереження професійної таємниці при визначенні фактичних витрат, необхідних для виконання договору надання відповідних послуг.

Щодо встановлення відповідальності то однією з основних функцій відповідальності у цивільному праві, що є «найбільш повним втіленням ідей і положень приватного права на національному рівні» [6, 9], в якій знаходить прояв його специфічність, є компенсаційна функція, що безумовно має враховуватись при встановленні санкцій за неправомірне поширення інформації, що складає таємницю. Визначальним тут є відшкодування на еквівалентній основі. Таким чином особливої важливості в цьому аспекті набуває визначення розміру шкоди від порушення таємниці із залученням для цього спеціальних знань відповідної сфери.

Список використаної літератури:

1. Словник української мови: в 11 томах. –/ [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 10.
2. Рулан Н. Юридическая антропология. Учебник для вузов. Перевод с франц. Отв. ред. В.С. Нерсисянц. – М.: НОРМА, 1999, – 310 с.
3. Фатьянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в РФ. Учеб. пособие. – М. : «Юрист», 2001. – 412 с.
4. Вступ до приватного права: навчальний посібник / За ред. д.ю.н., професора Є.О. Харитоновна. – Одеса : Юридична література, 2018. – 240 с.
5. Дадерко Л.Ф. Правовий режим комерційної таємниці в Україні // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2015, № 1.
6. Цивільне право України: Підручник: у 3 кн.. Кн.1 / За ред. Є.О. Харитоновна, А.І. Дришлюка. – Одеса: Юридична література, 2005. – 528 с.

Ключові слова: приватне право, цивільне право, таємниця, особиста таємниця, комерційна таємниця.

Ключевые слова: частное право, гражданское право, тайна, коммерческая тайна.

Key words: private law, civil law, mystery, personal secret, commercial secret.

НЕКІТ КАТЕРИНА ГЕОРГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

«ВІРТУАЛЬНІ РЕЧІ» У СКЛАДІ ІНТЕРНЕТУ РЕЧЕЙ

У визначенні Інтернету речей відповідно до Рекомендації Y2060 Відділу стандартів зв'язку Міжнародного союзу електрозв'язку «Огляд Інтернету речей» згадуються фізичні та «віртуальні» речі [1, с. 55]. У цій же Рекомендації даються поняття речі та пристрою у контексті IoT. Так, під річчю стосовно Інтернету речей пропонується розуміти предмет фізичного світу (фізичні речі) або інформаційного світу (віртуальні речі), який може бути ідентифікований та інтергований в мережі зв'язку. Пристрій стосовно Інтернету речей означає елемент устаткування, який володіє обов'язковими можливостями зв'язку і додатковими можливостями вимірювання, спрацьовування, а також введення, зберігання і обробки даних. Пристрої (Device) включають пристрої переносу даних (Data-carrying Device), пристрої збору даних (Data-capturing Device), сенсорні пристрої (Sensing Device), виконавчі пристрої (Actuating Device), пристрої загального призначення (General Device) [2].

Отже, говорячи про Інтернет речей варто розрізняти речі як фізичні об'єкти та пристрої, як різноманітні девайси, які надають фізичним об'єктам можливостей бути елементами Інтернету речей. Такі пристрої зазвичай є вбудованими елементами і, очевидно, повинні розглядатися як складові частини речі у значенні ст. 187 ЦК України, тобто такі елементи передаються у власність у складі речі без додаткового обговорення, оскільки відокремлення таких елементів від розумної речі перетворить її на звичайну річ, що призведе до її істотного знецінення.

Поняття віртуальних речей у Рекомендації не деталізується, зазначається лише, що кожна фізична річ в Інтернеті речей може бути представлена однією або кількома віртуальними речами, але при цьому віртуальна річ може існувати без відповідної фізичної речі. Фізичні речі зіставлені віртуальним речам, що зберігаються в БД і інших структурах даних. Додатки обробляють віртуальні речі і працюють з ними [2].

У літературі зустрічається таке визначення віртуальних об'єктів Інтернету речей: це електронний елемент зі специфічною метою, який включає серію даних і може виконувати певні дії. До таких об'єктів відносять електронні квітки, електронні книги, мапи, щоденники, електронні гаманці, контактні карти тощо. Аналіз поведінки таких віртуальних речей з технічної точки зору демонструє відсутність стандартних форматів або яких-небудь рекомендації щодо нормалізації їхнього використання. На сьогодні не існує механізму, який дозволили би ставитись до таких об'єктів уніфіковано, зберігати їх, ділитися ними, управляти ними за допомогою додатків, які можуть не знати їх формату [3]. Фактично, віртуальні речі в Інтернеті речей також інтегруються на

різних рівнях та є доволі різноманітними за своєю сутністю та рівнем складності. Так, уявімо собі йогурт з RFID-міткою, єдиною властивістю якого є можливість його ідентифікації і порівняємо його з розумним холодильником, який є значно більш складним об'єктом, оскільки містить в собі каталог дій, що дозволяє йому взаємодіяти з людьми та іншими речами, такими, як йогурт з міткою [3]. Однак зазначимо, що з точки зору цивільного права обидва ці об'єкти залишається речами – предметами матеріального світу. Так само і з віртуальними речами – незважаючи на те, що вони доволі різноманітні і на цьому етапі складно виробити уніфікований підхід до їх регулювання, для визначення їх правового статусу слід враховувати перш за все те, що вони усі, незалежно від їх різноманітності, є віртуальними речами, тому треба зосередити увагу на визначенні сутності цього явища.

Згадка про «віртуальні речі» у запропонованому в Рекомендації визначенні відсилає до концепції віртуальної власності, яка набуває все більшого поширення в останній час. В основу концепції віртуальної власності покладене припущення, що по-перше, деякі об'єкти у віртуальному просторі цілком схожі з об'єктами у фізичному світі (наприклад, відповідають таким ознакам, як конкурентоздатність, стійкість, взаємопов'язаність, можуть набуватись, відчужуватись, мають споживчу цінність тощо) і, по-друге, що інтелектуальна власність є відмінною від віртуальної власності, і слід запобігти зловживанням носіїв прав інтелектуальної власності, які перешкоджають виникненню прав віртуальної власності, посилаючись на ліцензійну угоду з кінцевим користувачем (EULA). Разом із тим, на думку дослідників, до віртуальної власності цілком може бути застосована загальна теорія власності з урахуванням властивостей кіберпростору [4].

Розвиток концепції віртуальної власності допоможе визначитись із підходами до правового регулювання віртуальних речей, у тому числі в рамках Інтернету речей. Складність тут полягає в тому, що віртуальні речі в рамках Інтернету речей, як зазначалось, є дуже неоднорідними за своєю суттю. Наприклад, електронні записи у хмарних сховищах, отримані з фітнес-браслету у категоріях Інтернету речей є віртуальних річчю, а з точки зору цивільного права є інформацією, більш того – персональними даними. Тоді як електронний білет чи книга у рамках Інтернету речей також є віртуальними речами, але в рамках цивільного права останнім часом висловлюються пропозиції щодо кваліфікації їх як об'єктів права віртуальної власності (оскільки, зокрема, є подібними до речей матеріального світу, можуть відчужуватись, набуватись, мають майнову цінність, і не підпадають під ознаки об'єктів прав інтелектуальної власності). Разом із тим, допустимим є розроблення уніфікованого підходу до розуміння правової сутності віртуальної речі в контексті Інтернету речей як особливого об'єкта права віртуальної власності, або класифікація віртуальних об'єктів в Інтернеті речей за аналогією з об'єктами реального світу (віднесення окремих віртуальних об'єктів до інформації, інших – до речей тощо). Все залежить від подальшого розвитку Інтернету речей, деталізації поняття віртуальної речі

в рамках поняття Інтернету речей і розвитку концепції віртуальної власності. Тому на сьогодні важко говорити про особливості правового регулювання віртуальних речей як елементів Інтернету речей, але вже сьогодні зрозуміло, що так само, як і фізичні об'єкти, деякі віртуальні об'єкти повинні мати можливість змінювати власника, потрібно передбачити наслідки передачі девайсу, в якому міститься такий об'єкт тощо, і ці питання потрібно вирішувати.

Список використаної літератури:

1. Некіт К.Г. Деякі правові проблеми Інтернету речей та напрямки їх вирішення // Часопис цивілістики. – 2018. – № 31. – С. 54-59.
2. Интернет вещей: сетевая архитектура и архитектура безопасности. – URL : <http://internetinside.ru/internet-veshhey-setevaya-arkhitektura-i/>
3. J.P. Espada, O.S. Martinez, B.C. Pelayo Garsia-Bustelo, J.M. Cueva Ljvelle. Virtual Objects on Internet of Things. – URL : <https://pdfs.semanticscholar.org/8aeb/8061f638ba7fb8eae8df3a83fa66c85c0379.pdf>
4. Joshua A.T. Fairfield. Virtual Property. – URL : <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlufac/452/>

Ключові слова: віртуальні речі, інтернет речей, ІТ-право, віртуальна власність.

Ключевые слова: виртуальные вещи, интернет вещей, IT-право, виртуальная собственность.

Key words: virtual things, internet of things, IT-law, virtual property.

ОМЕЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА НА ПОВІТРЯ В КОНТЕКСТІ РОЗШИРЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВА НА ЗАБУДОВУ

Вітчизняне законодавство у визначенні правової природи суб'єктивного права на забудову виходить з вузького підходу, вказуючи на похідний характер природи даного права від прав на землю. Конструкції «право на забудову земельної ділянки», «збудова територій» тощо свідчать про виключну пов'язаність діяльності із забудови з таким об'єктом як земля та комплексом прав щодо цього об'єкта. Однак стрімкий розвиток технологій та поступове зменшення об'ємів незайнятої під будівлями та спорудами землі спонукає переглянути усталені підходи до природи права забудови. Тим більше в законодавстві зарубіжних країн майже століття передбачено норми щодо забудови водних об'єктів (Королівство Нідерланди) та повітря над земельними ділянками (США).

Просторові межі здійснення права на землю закріплювалися ще в римському праві та концентрувалися у формулі «*Cuius est solum, eius est usque ad coelum et ad inferos*», що фактично означало розуміння володіння землею в комплексі з правами на все, що над нею та під нею, дослівно – «від небес до аду» [4, р. 246]. Дана концепція не викликала сумнівів та не піддавалася додатковому тлумаченню аж до початку ХХ століття, коли місцева влада великих міст в Сполучених Штатах не зіткнулася з проблемою вичерпання горизонтальних поверхонь для побудови будинків та споруд та необхідністю збільшення поверховості новоствореного будівництва. Влада Нью-Йорку, наприклад, превентивно встановила ліміт на володіння лише повітряним простором на висоті 35 поверху, а отже й передбачила можливість забудови лише цього об'єму повітря над земельною ділянкою [1].

Американські забудовники швидко знайшли креативний вихід із ситуації, здійснюючи забудову над вже існуючими об'єктами інфраструктури міста. Першими, хто застосував подібну практику, були власники залізних доріг, які почали продавати права на повітря над залізничними коліями, які в подальшому були забудовані. Найяскравішим прикладом такої забудови став Великий центральний термінал в Нью-Йорку, який поєднував як станцію, так і 50-поверхову будівлю над нею [3]. Згодом до цієї практики долучилися й будівельники доріг та автомагістралей, які продавали права на повітря над своїми об'єктами в Бостоні, Лос-Анджелесі, тому ж таки Нью-Йорку та інших великих містах [2].

Крім того права на повітря стали об'єктом купівлі-продажу і між сусідами за земельною ділянкою. Для того, щоб легально збільшити поверховість будівлі в місті Нью-Йорк, забудовники викупали «повітряні права» в сусідів, які не використовували свої права на повітря в повному об'ємі, а отже власники сусідніх будівель нижче 35 поверхів продавали права на невикористане повітря своїм сусідам. З огляду на те, що міські норми дозволяли викупати лише «повітряні права» сусідів, то фактична купівля таких прав для великих забудовників представляла собою ланцюжок перепродажів такого права. Сьогодні місцева влада внесла пропозицію вільного продажу прав на повітря, що дозволить власникам низькоповерхових будівель з будь-яким розташуванням отримувати вигоду від продажу повітряних прав, частина з якої буде йти на благоустрій міста [1].

Ще одним прикладом використання прав на повітря для реалізації права забудови може слугувати будівництво споруд та будівель безпосередньо над чужими земельними ділянками, коли частина такої будівлі або споруди на певній висоті виходить за межі власної земельної ділянки і простирається над чужою земельною ділянкою або спорудою. Такі консольні будівлі, в яких основа є вужчою ніж певні поверхи, є поширеними в мегаполісах по всьому світу. Крім того можна констатувати, що практика такого будівництва стає популярною і в нашій країні, а отже зміст прав на повітря повинен бути регламентований

вітчизняним законодавством для уникнення спірних ситуацій між окремими власниками земельних ділянок та забудовниками.

Отже, використання вузького підходу до визначення права на забудову не є виправданим з огляду на технологічний прогрес та ускладнення суспільних відносин на сучасному етапі розвитку міст. Аналіз зарубіжної практики регулювання здійснення прав на повітря власниками земельних ділянок повинен використаний при формуванні доктрини цивільного права в питанні здійснення права на забудову в повітрі.

Список використаної літератури:

1. Скільки стоить воздух Нью-Йорка? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://znaj.ua/ru/popcorn/skolko-stoyt-vozduh-nyu-jorka>.
2. Варламов И. Право на воздух. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://varlamov.ru/2407940.html>.
3. Grand Central Terminal; The 23-Story, Beaux-Arts 1913 Tower That Wasn't. New York Times. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.nytimes.com/1998/10/11/realestate/streetscapes-grand-central-terminal-23-story-beaux-arts-1913-tower-that-wasn-t.html>.
4. Clement Lincoln Bouvé. Private Ownership of Airspace. *Air Law Rev.* 232, 376 (1930), P. 246–248.

Ключові слова: право на забудову, право на повітря.

Ключевые слова: право на застройку, право на воздух.

Key words: the right to build, the right to air.

РОМАНЮК АНДРІЙ БОГДАНОВИЧ

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного та господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПЛАТИ ВИКОНАВЧОГО ЗБОРУ (ОСНОВНОЇ ВІНАГОРОДИ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ) У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Виконавче провадження – це діяльність, спрямована на примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). При цьому, якщо мова йде про виконання судових рішень, то виконавче провадження одночасно є завершальною стадією судового провадження (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»).

Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та на приватних виконав-

ців у передбачених законом випадках (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження»).

Фінансування виконавчого провадження здійснюється за рахунок виконавчого збору, стягнутого з боржника, або основної винагороди приватного виконавця, авансового внеску стягувача, а також стягнутих з боржника коштів на витрати виконавчого провадження.

Виконавчий збір – це збір, що справляється на всій території України за примусове виконання рішення органами державної виконавчої служби, і стягується з боржника до Державного бюджету України. Виконавчий збір стягується державним виконавцем у розмірі 10 відсотків суми, що підлягає передачі стягувачу за виконавчим документом, заборгованості із сплати аліментів. Якщо виконується рішення немайнового характеру, виконавчий збір стягується в розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника – фізичної особи і в розмірі чотирьох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника – юридичної особи.

Якщо виконавче провадження здійснюється приватним виконавцем, він стягує замість виконавчого збору основну винагороду приватного виконавця, розмір якої відповідає розміру виконавчого збору (п. 19 Порядку виплати винагород державним виконавцям та їх розмірів і розміру основної винагороди приватного виконавця, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 643 від 8 вересня 2016 р.).

За загальним правилом, встановленим у ч. 4 ст. 27 Закону України «Про виконавче провадження» та у ч. 7 ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», державний або приватний виконавець виносить одночасно з постановою про відкриття виконавчого провадження постанову про стягнення виконавчого збору або основної винагороди приватного виконавця.

Хоча, виходячи зі змісту ст. 42 Закону України «Про виконавче провадження», виконавчий збір та основна винагорода приватного виконавця виконують компенсаційну функцію, за рахунок якого здійснюються виплати винагороди державним та приватним виконавцям за виконану ними роботу, а також фінансування виконавчого провадження, проте цілком очевидною є й інша функція виконавчого збору (основної винагороди приватного виконавця) – превентивна, оскільки перспектива сплачувати окрім суми боргу ще й суму виконавчого збору повинна стимулювати боржників не доводити ситуацію до примусового виконання рішення, а виконувати це рішення самостійно в добровільному порядку. Як неодноразово відзначалося і науковцями, і практиками (у тому числі в судових рішеннях вищих судових інстанцій), виконавчий збір виступає для боржника мірою юридичної відповідальності (штрафною санкцією) за ухилення від добровільного виконання рішення суду чи іншого компетентного органу [2, с. 158; 3].

Зважаючи на те, що розмір виконавчого збору (основної винагороди приватного виконавця) за певних обставин може бути досить суттєвим, боржник, стосовно якого винесено відповідне рішення, зацікавлений у

тому, щоб не нести додаткові витрати, пов'язані з примусовим виконанням, а виконати це рішення добровільно.

Зазвичай особа, стосовно якої винесено рішення, яким на неї покладено певний обов'язок, у разі згоди з цим рішенням, має певний період часу на його добровільне виконання до того моменту, поки воно може бути передане у встановленому законом порядку на примусове виконання. Як правило, таким періодом часу є строк, протягом якого рішення може бути оскаржено, а конкретна його тривалість залежить від виду рішення.

Логіка у застосуванні майнових санкцій до боржників, що не бажають добровільно виконувати рішення, і доводять ситуацію до їх примусового виконання, звичайно ж, є.

Проте, якщо стягнення з боржника виконавчого збору чи основної винагороди приватного виконавця розглядати як юридичну санкцію, то очевидно, що при цьому повинні дотримуватися загальні умови юридичної відповідальності, однією з яких є наявність вини у вчиненому правопорушенні.

Таким чином, якщо виконавчий збір – це міра відповідальності боржника за невиконання рішення у добровільному порядку, то для стягнення з нього судового збору він повинен бути винен у такому невиконанні.

Проте на практиці нерідко трапляються випадки, коли боржник дізнається про винесення щодо нього рішення, за яким у нього виникає обов'язок сплатити певну грошову суму, передати майно чи виконати іншу дію, лише після того, як йому надходить постанова про відкриття виконавчого провадження або він, скажімо, дізнається, що його майно арештоване. Боржник з певних об'єктивних причин не знав про те, що стосовно нього відбувалося відповідне провадження, в результаті якого було винесене таке рішення (перебував тривалий час за кордоном, давно змінив місце проживання тощо).

У такому разі боржник фактично позбавлений можливості добровільно виконати це рішення до його передачі на примусове виконання до державної виконавчої служби чи приватного виконавця.

Таким чином, автоматично, до суми стягнення за виконавчим документом, додається ще виконавчий збір або основна винагорода приватного виконавця у розмірі 10 % від стягнутої суми або фіксованої суми у разі примусового виконання рішення у справі немайнового характеру.

Цілком природно, що боржник не зацікавлений окрім виконання свого обов'язку за виконавчим документом сплачувати ще й суму, яку він міг би не платити, якби знав про ухвалення щодо нього рішення суду та виконав це рішення добровільно, не очікуючи передачі виконавчого документу на примусове виконання та відкриття виконавчого провадження.

Проте ефективного правового механізму, який би захищав інтереси боржника у такій ситуації, законодавством не передбачено. Навіть якщо після отримання боржником інформації, що стосовно нього відкрито виконавче провадження, він негайно виконає відпові-

дне рішення, це не гарантує його від необхідності сплати виконавчого збору.

Закон не передбачає можливості скасування постанови про стягнення виконавчого збору тільки на тій підставі, що боржник не міг реалізувати своє право на добровільне виконання рішення через непоінформованість його про наявність цього рішення.

Боржник, звичайно, може і після відкриття виконавчого провадження добровільно виконати грошове зобов'язання, передати майно чи іншим способом виконати відповідне рішення, та на цій підставі звернутися до суду із заявою про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, у порядку, передбаченому ст. 432 ЦПК України, ст. 328 ГПК України чи ст. 374 КАС України (у залежності від виду судочинства). Згідно з вищезазначеними нормами, суд визнає виконавчий документ таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, якщо його було видано помилково або якщо обов'язок боржника відсутній повністю чи частково у зв'язку з його припиненням, добровільним виконанням боржником чи іншою особою або з інших причин.

Проблема у тому, що де-юре таке виконання відбувається в часових рамках виконавчого провадження, тобто після винесення державним чи приватним виконавцем постанови про відкриття виконавчого провадження. А тому боржнику буде досить неспросто довести суду, що незважаючи на цю обставину, виконання було добровільним, не пов'язаним з відкриттям щодо нього виконавчого провадження. Як показує практика, суди не завжди погоджуються з доводами таких заяв, та нерідко відмовляють у їх задоволенні.

З огляду на це, необхідно передбачити у законі механізм, який би захищав інтереси боржника у тому випадку, коли він з поважних причин не знав і не міг знати про те, що стосовно нього видано виконавчий документ та відкрито виконавче провадження.

У зв'язку з цим видається доцільним доповнити статтю 39 Закону України «Про виконавче провадження» частиною десятою такого змісту:

«10. Виконавчий збір також не стягується у разі закінчення виконавчого провадження на підставі пункту 9 частини першої статті 39 цього Закону, якщо рішення було добровільно виконане боржником хоча і після винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, але боржник довів, що він дізнався про наявність рішення, яке виконується, лише після відкриття виконавчого провадження.»

Список використаної літератури:

1. Про виконавче провадження : Закон України № 1404-VIII від 02.06.2016 р. [Електронний документ] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n300>.
2. Стаднік Г. Правова природа виконавчого збору: фінансово-правові аспекти // Право України. – 2009. – № 11. – С. 156-164.

3. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14.03.2012 р. у справі № 6-47892сск11. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23671510>.

Ключові слова: виконавчий збір, основна винагорода приватного виконавця, виконавче провадження, примусове виконання, виконавчий документ.

Ключевые слова: исполнительный сбор, основное вознаграждение частного исполнителя, исполнительное производство, принудительное исполнение, исполнительный документ.

Key words: executive fee, basic remuneration of a private executor, executive proceedings, forced execution, executive document.

ТОКАРЄВА ВІРА ОЛЕКСАНДРІНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ПЕРЕХОДУ ТВОРУ ДО ОБ'ЄКТІВ СУСПІЛЬНОГО НАДБАННЯ

З огляду на розширення можливостей вільного використання творів актуальним стає питання про можливість відмови власника прав від виключного права і передачі такого об'єкта інтелектуальної власності в суспільне надбання, відмінних від припинення дії виключного права.

Можливість відмови від виключних прав закріплена на законодавчому рівні в державах загального права, як США, Великобританії та державах які знаходяться під їх впливом Індії, Чилі, Кенії та ін. У Франції існує громадська ініціатива, пов'язана з введенням інституту «добровільного суспільного надбання» та реформування законодавства про авторське право [1].

Відповідно до § 105 Закону про авторське право і суміжні права США, що міститься в розділі 17 Кодексу законів США, правовласник може в будь-який момент заявити про передачу свого твору в суспільне надбання. Крім того, всі твори, створені державою, автоматично стають суспільним надбанням.

За винятком держав, які однозначно надали офіційного статусу та передбачили у законодавстві можливість передачі твору в суспільне надбання, законність та обґрунтованість відмови від виключних прав, щоб об'єкт авторського права перейшов в суспільне надбання є досить дискусійним.

Слід звернути увагу, що на відміну від патентів або товарних знаків, авторське право на твір виникає внаслідок факту створення (за українським законодавством без вимоги дотримання формальностей або з вимогою реєстрації в окремих правових системах). Як зазначає С. Дюсолє не можна відмовитися від «титулу» після його надання;

“Авторство” є єдиносутнісним з феноменом творчості. Відсутні підстави за якими можна було б відмовити автору в охороні виключних прав. У разі бажання автора відмовитися від охорони, наразі не передбачені та не розроблені способи уникнення, обходу юридичної моделі виключної охорони [2].

Щодо українського законодавства, слід зазначити наступне. Згідно з п. 3 ст. 12 ЦК України особа може відмовитися від свого майнового права.

Майновими правами інтелектуальної власності є право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (відповідно до ст. 424 ЦК України).

Згідно із ст. 425 ЦК України майнові права інтелектуальної власності можуть бути припинені достроково у випадках, встановлених ЦК, іншим законом чи договором.

Відповідно до ст. 447 ЦК України, ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закінчення строку дії авторського права на твори означає їх перехід у суспільне надбання. Тобто, законодавець передбачає застосування терміну «закінчення» строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір як підстава вільного та безоплатного використання твору та переходу у суспільне надбання.

Уявляється, що з урахуванням принципу здійснення своїх прав своєю волею і в своєму інтересі, відмова від права входить в правомочність здійснення правом. Відповідно, відмова від виключного права сама по собі допустима та не викликає будь-яких суперечностей.

Однак чи можна відмову від права розглядати як припинення цього права, яка призводить до переходу об'єкта авторського права в суспільне надбання. Наприклад, укладення договору про відчуження виключного права можна розглядати як окремий випадок відмови автором від виключного права. Однак в цьому випадку право не припиняється, а переходить до іншої особи.

Разом з тим наскільки коректно застосовувати конструкцію відмови від авторського права передбачену законодавством, до ситуації відмови автора від права на користь суспільства, необмеженого кола третіх осіб, відповідно до якої право продовжує існувати у всіх.

Тому визнається, що наразі українським законодавством не передбачає можливість існування добровільного суспільного надбання [3].

З огляду на зазначене, формулювання про те, що в радянській історії відомі такі випадки відмови від майнових прав автора: коли Л.Н. Толстой відмовився за життя і – фактично – за заповітом від виключних авторських прав на свої друковані твори, ставить питання про те чи можна визнавати наслідки такої відмови аналогічними тим: що настають у зв'язку із припинення строків охорони авторських прав та переходом твору у суспільне надбання [4].

Передача твору в сферу суспільного надбання потребує прийняття формальних дій, вираження наміру про відмову від авторського права. Організацією Creative Commons пропонується можливість укладення ліцензії ССО, на умовах повної відмови від авторського права на твір [5]. Ліцензія не адаптована до законодавства якоїсь конкретної правової системи або держави, подібно ліцензіям на програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом. Викликає питання особистого немайнового права, охорона якого є невіддільною від особистості творця у державах континентальної правової системи, що значить неможливість відмови автора від немайнових прав на твір. Тож, навіть у разі відмови від майнових прав відповідно до положень закону, охорона немайнових прав на твір буде залишатись та володілець авторських прав може користуватися ними залишаючи деяку міру контролю над використанням твору.

Добровільне суспільне надбання будучи спрямованим на повну відмову від авторсько-правової охорони, відрізняється від ліцензії з правом безкоштовного поширення або відкритого доступу в тому, що гарантує свободу використання творів, але й зберігає застосування авторського права. Ліцензії які передбачають передачу твору у суспільне надбання та відмову від прав, можна віднести до категорії “права не охороняються”, тоді як традиційні ліцензії зі збереженням права копіювання можуть бути кваліфіковані як “деякі права охороняються”, в свою чергу здійснення виключного авторського права є варіантом “всі права охороняються”. Добровільне суспільне надбання слід відрізнити від випадку коли автор не використовує свої авторські права внаслідок їх порушення, так авторське право на твір не припиняє існування [6].

Хоча ліцензія ССО не надає та не може гарантувати відчуження усіх авторських права з огляду на відмінності щодо особистих немайнових прав континентальної та англосаксонської правової системи, вона не лише надає найбільшу повну альтернативу для сприяння у створенні суспільного надбання, враховуючи безліч складних і різноманітних авторських і систем баз даних по всьому світу, а й виступає інструментом який зближує різні правові системи в умовах інтеграції.

За винятком держав які передбачили в своєму законодавстві можливість передачі творів в суспільне надбання, законність і обґрунтованість відмови від авторського права у решті випадків ставить питання щодо визнання обґрунтованості відмови від авторського прав та допущення можливості відкликати надану відмову.

Суспільне надбання можна розглядати як загальне благо, яке може використовуватися всім, але і охоронятися має усім суспільством. Кваліфікація суспільного надбання як загального благо тягне за собою два основні наслідки, заборони можливості присвоєння твору інтелектуальної власності, як автором, так і будь-якою третьою особою, а, по-друге, можливість використання твору будь-якою особою будь-яким способом.

Враховуючи вищезазначене, питання імплементації вільних ліцензій та добровільного суспільного надбання українське законодавство потребують подальшого дослідження.

Список використаної літератури:

1. Глони́на В.Н. Добровольное общественное достояние. Возможен ли отказ автора от исключительного права на произведение? / В.Н. Глони́на // ИС. Авторское право и смежные права. – 2016. – № 7. – С. 66-71.
2. Дюсо́лье С. Обзорное исследование по авторскому праву и смежным правам и общественному достоянию [Электронный ресурс] / С. Дюсо́лье // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа: http://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/ru/cdip_7/cdip_7_inf_2.pdf. – Дата доступа: 02.04.2017.
3. Литви́н С. Й. Окремі питання щодо припинення чинності виключних майнових прав на твір / С. Й. Литви́н // Право.ua. – 2015. – № 3. – С. 116-122. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_3_22.
4. Гаври́лов Э. Первая «американская история», или об обратной силе действия Бернской конвенции по охране литературных и художественных произведений / Э. Гаври́лов // Хозяйство и право. – 2013. – № 5. – С. 57-81.
5. CC0 “No Rights Reserved” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/cc0>
6. Основные тенденции развития права интеллектуальной собственности в современном мире, в том числе новые объекты интеллектуальных прав и глобальная защита подготовлены АО «Российская венчурная компания» Москва, 2017.

Ключові слова: твори, суспільне надбання, перехід прав, передача твору.

Ключевые слова: произведения, общественное достояние, переход прав, передача произведения.

Key words: works, public property, transfer of rights, transfer of works.

ФАСИЙ БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

КАТЕГОРІЯ «МЕЖА» ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ РОЗСУДУ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Проблематика меж категорії «розсуду» в приватному праві досліджена недостатньо. Науковці висвітлюють лише окремі аспекти означеної проблеми, а саме: загальнотеоретичний (А. Барак, М. Рісний), галузеві питання розсуду (Ю. Старих), розсуд в окремих видах судочинства (В. Канцір, Д. Абушенко, О. Папков) тощо, тобто те, що стосується визначення категорії «розсуду», а межі такого розсуду досліджують побіжно. Здебільшого увагу концентрують на способах обмеження розсуду, зокрема суддівського розсуду. Тож питання меж розсуду набуває актуальності й потребує поглибленого вивчення.

Щодо меж розсуду, то передусім важливо визначитись з етимологічним значенням категорії «межа», як це слово вживають у повсякденному житті, як його розуміють в теорії права та на практиці.

Зокрема, у великому тлумачного словнику сучасної української мови дається визначення поняттю «межа» як границя, рубіж, останній крайній ступінь, грань чого-небудь, вищий ступінь, ідеал, уявну повноту чого-небудь, обсяг чого-небудь; допустиму норму чого-небудь дозволеного [1, с. 517].

Отже, семантичне значення категорії «межа» у праві полягає в тому, що вона є своєрідним бар'єром, рамками, які розділяють дві чи більше частини одного явища [2, с. 8-14]. Наприклад, допустиме і недопустиме, дозволене і недозволене, законне і незаконне. Тобто такий бар'єр/рамки є вирішальною границею, за якою явище набуває іншого забарвлення: правомірне/неправомірне тощо.

Сфера категорії «розсуду» не є безмежною, як, втім, і сама свобода і воля. Будь-яка свобода і воля, яка не має правових обмежень у здійсненні, здатна перерости у свавілля, особливо коли вона пов'язана з суб'єктами приватного права.

Ознайомлення з доробками науковців з означеної проблематики засвідчило, що в сучасній правничій науці немає єдиного розуміння ролі і значення меж категорії «розсуду». Оскільки в усіх наукових працях, присвячених досліджуваній тематиці, проаналізовано питання обмеження категорії «розсуду» [3, с. 501].

У правознавстві межі розсуду одержали різну оцінку – «пошук оптимального співвідношення пов'язаності суб'єкта правозастосовної діяльності жорсткими рамками закону зі свободою оцінок і вибору заходів цивільно-правового і кримінально-правового характеру»; «гарантії винесення правосудної ухвали у справі, що захищає його добросовісних учасників» [4, с. 84].

О. Папкова поділяє межі розсуду на: загальні, такі, що трапляються під час розгляду і вирішення фактично будь-якої справи, і спеціальні, що відображають особливості розсуду під час розгляду і вирішення конкретної справи. До перших автор зараховує: предмет розсуду, суб'єкт розсуду, терміни. До других – умови, закріплені альтернативною юридичною нормою; спеціальні умови, встановлені у відносно конкретній нормі, а саме, ті обставини, що заслуговують на увагу, поважні причини, майновий стан тощо; категорії сумнівності, справедливості, доцільності, моральності [5, с. 41-54].

А. Березін зводить межі категорії «розсуд» до меж, встановлених за допомогою особливого правового інструментарію. Із цим погоджуємось лише частково, і то якщо межу розуміти як правове обмеження [6, с. 8].

Отже, на цьому етапі дослідження можна встановити, що межі категорії «розсуд» – це соціально-юридичні обмеження вільних дій суб'єкта правозастосовної діяльності, відповідно до яких він зобов'язаний прийняти оптимальне рішення в конкретній справі. Зокрема, межі категорії «розсуд» мають такі ознаки

1) встановлюють допустиму свободу дій суб'єкта у виборі варіанта поведінки. Вони характеризують якісну і кількісну визначеність рішень. Межі рухомі і мінливі, багато в чому залежать від волі законодавця. Що «ширші» межі розсуду, то більше альтернатив, доступних для суб'єкта правозастосовної діяльності;

2) виступають індикатором, що дозволяє диференціювати поведінку суб'єкта на правомірну і протиправну;

3) детермінуються необхідністю створення правових умов для повноцінної реалізації принципів законності, доцільності і справедливості. Межі розсуду мають бути такими, щоб у процесі його здійснення суб'єкт правозастосовної діяльності міг реалізувати цілі і завдання законодавства та винести найбільш справедливую ухвалу, не виходячи за рамки законності;

4) є соціально-правовими обмеженнями. Соціальні (загальні) обмеження – це вимоги моральності (справедливості, рівності, розумності), доцільності професіоналізм, релігійні вимоги (у теократичних державах), загальне благо, баланс інтересів, суспільна свідомість, культура, традиції, звичаї. Вони мають загальний, допоміжний характер. Правові (спеціально-юридичні) обмеження – це межі правозастосовного розсуду, а саме: юридичні засоби, закріплені в нормах права та інших правових актах. Вони є основними, первинними.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В.Т. Бусел, ред.-лексикогр. : В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко. К. : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Куфтирев П.В. Джерела суддівського розсуду: теоретико-правовий аспект // Юридична Україна. 2005. С. 8-14.
3. Фасій Б.В. Категорія «розсуд» у приватному праві: вступ до проблематики / Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. О. : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 500-503.
4. Подмосковский В.Д. Правовая основа судебного усмотрения по российскому законодательству (вопросы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук / Волгоград, гос. ун-т. Волгоград, 2004. 158 с.
5. Папкова О.А. Судейское усмотрение в гражданском процессуальном праве // Законодательство. 1999. № 2. С. 41-54.
6. Березин А.А. Пределы правоприменительного усмотрения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Нижегород. акад. МВД России. Н. Новгород, 2007. 19 с.
7. Тихомиров Ю.А. Правоприменение: от стихийности к системе // Журнал российского права. 2007. № 12. С. 27-43.

Ключові слова: приватне право, цивільне законодавство, розсуд в праві, межі розсуду, правова категорія.

Ключевые слова: частное право, гражданское законодательство, усмотрение в праве, предел усмотрения, правовая категория.

Key words: private law, civil legislation, discretion in law, limits of discretion, legal category.

ФОМІЧОВА НАТАЛЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

Особливим випадком спадкування за законом є спадкування за правом представлення. Відсутність у живих на час відкриття спадщини осіб, визначених ч. 1-4 ст. 1266 ЦК України, дає підставу для закликання до спадкування спадкоємців за правом представлення.

За останній час вітчизняна цивілістика поповнилася дослідженнями у сфері спадкового представлення працями вчених-цивілістів, таких як: З.В. Ромовська, В. В. Васильченко, О. В. Дзера, Ю.О. Заїка, Є.О. Харитонов та інші.

Конструкція спадкування за правом представлення вимагає перегляду вже сформованих підходів [1, с. 189]. Термін, який використовує законодавець «спадкування за правом представлення», є досить умовний, оскільки особа, яку «представляють», померла до часу відкриття спадщини [2, с. 178]. В дореволюційному цивільному праві термін «спадщина за правом представлення» вважався невдалим, тому що він не відображає суті цього явища, а успадкування онуків і правнуків називається поколінням спадкоємності [3, с. 261]. В.І. Серебровський, вважав, що родичі за походженням по низхідній лінії особи, яка померла до відкриття спадщини, не є представниками свого родича по висхідній лінії, який набув майно в порядку спадкування, а виступають прямими спадкоємцями спадкодавця. При спадкуванні за правом представлення не відбувається ніякого правонаступництва між спадкоємцем, який вибув через смерть до відкриття спадщини, і його прямим спадкоємцем. Спадкоємці за правом представлення спадкують не за правом, яке належало їх родичу по висхідній лінії, а за правом, яке належить їм самим [4, с. 210]. З цього слідує, що спадкоємці, які спадкують за правом представлення, не мають права на обов'язкову частку. На думку О.О. Грейдин спадкування за правом представлення не обмежує і не може обмежувати правоздатність спадкоємців за правом представлення за законом, а є додатковим правом, тобто розширює правоздатність [1, с. 19-20].

Слід виділити особливості спадкування за правом представлення, а саме спадкування за правом представлення має місце, якщо: 1) спадкодавець не склав заповіт або заповіт у встановленому порядку був визнаний недійсним; 2) спадкоємець за законом помер до часу відкриття спадщини, тобто раніше спадкодавця або одночасно в один день із ним; 3) спадкоємець якого представляють, за життя не втратив права на спадщину, як усунений від права на спадкування; 4) спадкоємець за правом представлення не був усунений від права на спадкування в

установленому законом порядку; 5) померлий спадкоємець мав право спадкування на час відкриття спадщини згідно закону.

Спадкування за правом представлення відбувається тільки при спадкуванні за законом, оскільки при спадкуванні за заповітом особи, зазначені у заповіті, повинні бути живими на час відкриття спадщини. У цьому аспекті необхідно погодитися з позицією Верховного Суду України, яка чітко визначила сферу спадкування за правом представлення [6]. Так у рішенні суду в одному з справ вказується, що спадкування за правом представлення можливе лише у випадку спадкування за законом і не застосовується у разі спадкування за заповітом, а онуки заповідача успадковують тільки ту частку, яка належала їх померлому батькові (матері) під час успадкування відповідно до закону, якщо є кілька онуків, то задана частка поділяється між ними, але не впливає на інтереси інших спадкоємців відповідно до закону.

Наступною особливістю є спеціальний суб'єктний склад осіб, які мають право на спадщину за правом представлення. У теорії цивільного права спадкування за правом представлення визначається саме як спеціальний порядок покликання до спадкування спадкоємців за законом, але аж ніяк не є самостійною основою або видом спадщини. У цьому випадку суб'єктами спадщини за правом представлення є певні групи спадкоємців за законом. Надання цим особам права успадкування правом представлення не позбавляє їх статусу звичайних спадкоємців [3, с. 262].

При спадкуванні за правом представлення також зберігається черговість закликання до спадщини. Оскільки спадкоємці за правом представлення спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім родичам, якби вони були живими на час відкриття спадщини. Наприклад, після смерті спадкодавця спадкоємцями першої черги є його два сини. Проте, на час відкриття спадщини один із синів спадкодавця, який також мав трьох синів (тобто онуків спадкодавця) помер. Згідно зі ст. 1266 ЦК України онуки можуть закликатись до спадкування разом зі спадкоємцями першої черги. Таким чином, суд повинен розподілити частки у спадщині на половину між сином спадкодавця та його трьома онуками, при чому половина частини спадщини онуків має бути розділена між ними також рівними частинами.

Отже виходячи з вище наведеного можна зробити висновки, що спадкування за правом представлення це особливий порядок закликання спадкоємців за законом, а не самостійна основа або тип спадщини. Також лише за наявності певних умов спадкоємці за правом представлення можуть успадкувати майно, а саме: 1) спадкування за правом представлення можливе тільки при спадкуванні за законом; 2) спадкування за правом представлення має місце лише щодо осіб, які зазначені в законі; 3) спадкоємці за правом представлення є безпосередніми правонаступниками спадкодавця і нікого не представляють; 4) спадкоємці за правом представлення не відповідають за борги особи, яку вони представляють. Термін «успадкування за правом представлення» досить довільний і не повністю відповідає змісту цього поняття, оскільки

ки особа яку «представляють» померла до відкриття спадщини. «Представник» спадкоємця не представляє нікого, крім себе. У зв'язку з цим у науковій літературі давно пропонується замінити термін «спадкування правом представлення» на термін «успадкування покоління» або «поділ покоління», оскільки термін «спадкування за правом представлення» неправильно відображає сутність цього явища.

Список використаної літератури:

1. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник / З. В. Ромовська. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – С. 189.
2. Спадкове право: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / кол. авт. ; кер.авт. кол. канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакарь О.В. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ. 2017. – 164 с.
3. Желіховська Ю. В. Поняття та юридична природа спадкового представлення. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 261-265.
4. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В.И. Серебровский. – Мю: Статут, 1997. – С. 210. – (Классика российской цивилистики)
5. Грейдин О.О. О некоторых проблемах, связанных с неоднозначным применением норм при наследовании по закону / О.Грейдин // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2007. – № 3. – С. 19-22.
6. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 вересня 2009 р.. Справа № 6-9785св09 // Єдиний державний реєстр судових рішень України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4965561>.

Ключові слова: спадкове право, право представлення, спадщина, заповіт.

Ключевые слова: наследственное право, право представления, наследство, завещание.

Key words: hereditary law, right of representation, heritage, will.

ЦИБУЛЬСЬКА ОЛЬГА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ

Нормами Книги шостої Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплено два види спадкування: за заповітом та за законом (стаття 1217 ЦК України). Причому спадкування за заповітом є пріоритетним. Адже спадкування за законом може відбуватись лише за відсутності останнього, не охоплення ним всієї спадщини, визнання його

недійсним або внаслідок його нікчемності, відмови або неприйняття спадщини спадкоємцями за заповітом, а також внаслідок усунення спадкоємців за заповітом від права на спадкування (частина друга статті 1223 та стаття 1224 ЦК України).

Одним із проявів принципу диспозитивності, що є «домінуючим» принципом в сфері приватноправових відносин, є можливість особи скласти заповіт на випадок своєї смерті, зміст якого будуть складати будь-які його розпорядження і яким буде охоплюватись або все спадкове майно, або тільки його частина.

Разом із тим, не слід забувати і про існування норм в цивільному праві, що мають імперативний характер. Яскравим прикладом слід вважати норми статті 1241 ЦК України, зміст яких спрямований на регулювання спадкових правовідносин, де є місце здійсненню права на обов'язкову частку. Так, за загальним правилом, є чітко визначеним частиною першою цієї статті коло осіб, які мають право на таку частку. До них відносяться:

- малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця;
- непрацездатна вдова (вдівець) спадкодавця;
- непрацездатні батьки спадкодавця.

Розмір обов'язкової частки, за загальним правилом, дорівнює $\frac{1}{2}$ тієї частки спадщини, яка належала б зазначеним особам у випадку спадкування ними за законом. Цей розмір може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

Доцільно відзначити, що право на обов'язкову є можливим для здійснення зазначеними особами, якщо було складено заповіт на все спадкове майно, або на таку його частку, яка частково поглинає $\frac{1}{2}$ тієї частки спадщини, яка належала б зазначеним особам у випадку спадкування ними за законом.

Цікавою є ситуація, яка може виникати внаслідок встановлення в заповіті заповідального відказу (ст. ст. 1237 – 1239 ЦК України), і яка зі змісту норм, передбачених частинами 2-3 статті 1241 ЦК України, може породжувати два можливих випадки:

- по-перше, відказоодержувачем призначено спадкоємця, який має право на обов'язкову частку;
- по-друге, спадкоємцем за заповітом, обтяженим заповідальним відказом, є спадкоємець, що має право на обов'язкову частку.

В першому випадку до обов'язкової частки у спадщині буде зараховуватись вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку (тобто відказоодержувача).

В другому випадку будь-які обмеження та обтяження, встановлені у заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, будуть дійсними лише щодо тієї частини спадщини, яка перевищує його обов'язкову частку. Тобто обмеження та обтяження, що виникатимуть зі змісту дії, яка є предметом заповідального відказу, повністю або частково можуть поглинатися обов'язковою часткою і залишати-

муться дійсними лише щодо тієї частини спадщини, яка перевищує розмір цієї частки.

Разом із тим, залишається відкритим питання щодо оцінки та визначення вартості обмеження та обтяження, зокрема, у вигляді встановленого заповідальним відказом сервітуту. Відповіді на це питання на нормативному рівні не існує, так само є відсутньою і судова практика по вирішенню цієї проблеми. Зазначене, в свою чергу, на практиці може ускладнювати процедуру здійснення та оформлення права на спадщину не тільки спадкоємцями, які мають право на обов'язкову частку, а також іншими спадкоємцями та третіми особами, на користь яких були встановлені майнові вигоди у вигляді заповідального відказу тощо.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Ключові слова: спадкове право, обов'язкова частка спадщини, спадщина, заповіт.

Ключевые слова: наследственное право, обязательная доля наследства, наследство, завещание.

Key words: hereditary law, obligatory heritage, heritage, will.

ЧАНИШЕВА АЛІНА РАШИДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент

ДОПОМІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У СТРУКТУРІ ЗМІСТУ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Допоміжні організаційні, організаційно-інформаційні та інформаційні зобов'язання – це широкий клас цивільно-правових явищ. Вони потребують належної уваги, бо без такої уваги виникає загроза формулювання наукових положень, що є правильними, але тільки в певних межах. Так, заперечуючи О.О. Красавчикову, О.С. Іоффе писав, що організованість є невід'ємною властивістю суспільних відносин, її неможливо відсікати від правової організації відносин і визнавати окремим цивільно-правовим організаційним відношенням [1, с. 264]. Ця думка є вельми плідною. Але ж будь-яка істина має межі, в яких вона залишається такою. В основних майнових зобов'язаннях неможливо відірвати, наприклад, обов'язки дотримання строків передання відчужуваних товарів набувачеві, доставити товар покупцеві тощо від змісту зобов'язання щодо передання товарів. Це – обов'язки організаційного змісту, які повністю інтегровані до змісту відповідного основного майнового зобов'язання. Проте є численні організаційні відноси-

ни, які, хоч і є допоміжними, але які неможливо помістити в основне майнове зобов'язання, бо вони регулюються спеціальними нормами організаційного змісту, а результатом такого врегулювання є допоміжні цивільні організаційні (організаційно-інформаційні, інформаційні) зобов'язання.

Допоміжні організаційні зобов'язання можуть виникати у зв'язку з розірванням договорів. Такі зобов'язання не виникають, якщо сторони домовляються про розірвання договору в умовах, коли жодна з них не отримала суб'єктивного права на розірвання договору. Вони не виникають і тоді, коли одна зі сторін відповідно до загальної правової норми, передбаченої частиною третьою ст. 651 ЦК України, чи спеціальних правових норм, встановлених стосовно окремих видів договорів, отримала секундарне право на односторонню відмову від договору в повному обсязі або частково.

Допоміжні зобов'язання, в тому числі організаційні, покликані слугувати нормальному розвитку основних зобов'язань, виконанню обов'язків і здійсненню суб'єктивних прав, що складають зміст основних зобов'язань. У організаційних зобов'язань щодо розірвання договорів інше призначення. Вони є цивільно-правовою формою, в рамках якої проходить процедура припинення основних і допоміжних зобов'язань.

Сторона договору може отримати суб'єктивне право на розірвання договору у разі істотної зміни обставин (ст. 652 Цивільного кодексу України [2]), у разі істотного порушення договору іншою стороною, а також у випадках, передбачених спеціальними правовими нормами, які стосуються окремих видів договорів, чи договором (ч. 2 ст. 651 ЦК України). Згідно з частиною першою ст. 651 ЦК України у разі істотної зміни обставин сторони можуть домовитись про розірвання договору «якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання». У контексті даного дослідження положення ч. 1 ст. 652 ЦК України варто тлумачити так, що воно передбачає у разі істотної зміни обставин виникнення на підставі цієї обставини організаційного зобов'язання, в якому заінтересована сторона має суб'єктивне право на припинення договору, яке з моменту його виникнення має характер вимоги, а інша сторона зобов'язання несе обов'язок здійснювати дії, необхідні для розірвання договору. Зазначені суб'єктивне право здійснюється, а кореспондуючий йому обов'язок виконується через укладення відповідної угоди.

Наявність допоміжного організаційного зобов'язання, про яке тут ідеться, підтверджується зазначенням у ч. 2 ст. 652 ЦК України на те, що у разі істотної зміни обставин на вимогу заінтересованої сторони договір може бути розірваний за рішенням суду. Суд при цьому здійснює захист суб'єктивного права заінтересованої сторони. Зазначене допоміжне організаційне зобов'язання припиняється рішенням суду. Суд може встановити, що істотної зміни обставин не було, що зобов'язання, про яке йдеться, не виникло, що суб'єктивне право на

розірвання договору у заінтересованої сторони не виникло. Тоді вимога про розірвання договору судом не може бути задоволена.

Іншу фактичну підставу, що породжує допоміжне організаційне зобов'язання щодо розірвання договору, передбачено ч. 2 ст. 651 ЦК України. Такою підставою є істотне порушення договору: якщо одна сторона припустилася істотного порушення договору (зобов'язання, що ґрунтується на ньому), виникає назване вище зобов'язання. Сторона, яка отримала суб'єктивне право на розірвання договору, що входить до змісту цього зобов'язання, може захищати зазначене право в суді.

Положення ч. 2 ст. 652 ЦК України про істотне порушення договору як підставу виникнення допоміжного організаційного зобов'язання щодо розірвання договору конкретизується в низці законодавчих положень, що стосуються окремих видів договорів (зобов'язань). Зокрема, допоміжне організаційне зобов'язання щодо розірвання договору дарування виникає на підставі ст. 726 ЦК України у разі, коли обдарований порушив свій обов'язок на користь третьої особи, встановлений договором дарування. Частини 2 і 3 ст. 727 ЦК України передбачають виникнення такого зобов'язання (текстуально тут вказується на право дарувальника вимагати розірвання договору) у випадках, коли обдарований створює загрозу втрати дарунка, що має для дарувальника високу немайнову цінність, або загрозу знищення або істотного пошкодження дарунку – речі, що має історичну, наукову або культурну цінність. Із цих законодавчих положень слід зробити висновок про те, що створення зазначеної загрози є істотним порушенням договору (зобов'язання) дарування. Використання пожертви не за призначенням є підставою виникнення організаційного зобов'язання щодо розірвання договору пожертви (ч. 3 ст. 730 ЦК України). Це законодавець положення є підставою для висновку про те, що законодавець розглядає такі дії сторони договору про пожертву як його істотне порушення.

Спеціальні правові норми передбачають виникнення допоміжних організаційних зобов'язань щодо розірвання договорів незалежно від наявності обставин, передбачених ст. ст. 651. 652 ЦК України. Вчинення обдаровуваним умисного злочину проти життя, здоров'я, власності дарувальника надає дарувальникові (його спадкоємцям) суб'єктивне право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей або іншого особливо цінного майна (ч. 1 ст. 727 ЦК України).

Поширеними є допоміжні організаційні зобов'язання, в яких сторона основного зобов'язання несе обов'язок укласти певний договір з третьою особою. Найчастіше у цивільному законодавстві зустрічаються положення, що покладають на відповідних осіб обов'язок укласти договір страхування або передбачають встановлення такого обов'язку договором. Цікаво, що в навчальній літературі обов'язок страхування розглядається поряд з іншими обов'язками, що складають зміст основних зобов'язань, без виокремлення відповідних допоміжних організаційних зобов'язань, до змісту якого входить обов'язок страхування [3, с. 24]. Згідно з ч. 1 ст. 696 ЦК України договором купівлі-продажу може бути встановлений обов'язок продавця або покупця страхувати

товар. Це положення слід тлумачити як виникнення на підставі основного договору обов'язку відповідної особи укласти договір страхування. Стаття 696 ЦК України допускає можливість покладення договором купівлі-продажу обов'язку застрахувати товар як на продавця, так і на покупця. А ст. 253 Кодексу торговельного мореплавства допускає укладення договору страхування вантажу як його відправником, так і одержувачем. Зобов'язання щодо укладення договору страхування у названих випадках є простим організаційним допоміжним. Його зміст складають обов'язок відповідної сторони укласти договір страхування і суб'єктивне право, що кореспондує зазначеному обов'язку.

Примушення сторони договору купівлі-продажу до виконання обов'язку укласти договір страхування товару, що є предметом цього договору, є вельми проблематичним. Але ж це не повинно бути підставою для заперечення існування допоміжного зобов'язання щодо укладення договору страхування товару. Таке зобов'язання існує. Воно може забезпечуватися неустойкою.

Договором ренти може бути передбачено обов'язок платника ренти укласти договір страхування ризику невиконання обов'язку за договором ренти (ч. 3 ст. 735 ЦК України). На підставі цього законодавчого положення і договору ренти виникає просте організаційне зобов'язання платника ренти укласти договір страхування. До змісту цього зобов'язання входить згаданий обов'язок платника ренти укласти договір страхування і суб'єктивне право одержувача ренти, що кореспондує зазначеному обов'язку. Отже, дане організаційне зобов'язання щодо укладення договору варто розглядати як допоміжне.

Відповідно до ч. 2 ст. 771 ЦК України договором або законом може бути встановлений обов'язок наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм. Отже, у будь-якому випадку, якщо не законом, то договором може бути передбачено, що наймач зобов'язаний укласти договір страхування предмета найму. У таких випадках між наймодавцем і наймачем виникає зобов'язання, в межах якого наймач несе обов'язок застрахувати предмет найму, а наймодавець вправі вимагати від наймача вчинення такої дії. Це зобов'язання є організаційним, допоміжним. Воно припиняється належним виконанням.

Аналіз норм ЦК України та інших актів чинного законодавства дає підстави для висновку про існування перелічених вище та інших допоміжних організаційних зобов'язань. Зазначені зобов'язання не вміщуються в рамки основних майнових зобов'язань. Їх виокремлення є можливим у рамках зобов'язальних відносин, які мають свою структуру і зміст. Основне призначення даних зобов'язань – забезпечити нормальне функціонування основних зобов'язань.

Список використаної літератури:

1. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О.С. Иоффе. – М.: Статут, 2000. – 776 с.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-49. – Ст.356.
3. Гувєв А.Н. Гражданское право: Учебник: в 3-х т. Т.2. М.: ИНФРА-М, 2003. 454 с.

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальні відносини, допоміжні зобов'язання, допоміжні організаційні зобов'язання.

Ключевые слова: обязательства, обязательственные отношения, вспомогательные обязательства, вспомогательные организационные обязательства.

Key words: obligations, relations of obligations, auxiliary obligations, auxiliary organizational obligations.

ДЕНИСЯК НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

Міжнародний гуманітарний університет,
старший викладач кафедри цивільного та господарського
права і процесу, кандидат юридичних наук

ЕТИКА ТА ПРОФЕСІЙНА ПОВЕДІНКА НОТАРІУСІВ УКРАЇНИ

Останнім часом дедалі актуальнішим стає питання етики нотаріуса. У зв'язку з цим слід згадати ім'я професора В. М. Горшенєва, який повноправно вважається засновником науки «Юридична деонтологія». Ще у 1988 року було опубліковано авторським колективом за його участю навчальний посібник, де послідовно викладено предмет, функції нової науки, принципи та її роль у системі юридичних знань. В. М. Горшенєв зробив спробу узагальнити всю інформацію про кваліфікаційні вимоги до юриста, розглянувши професію юриста за такими аспектами: а) юрист як особа; б) юрист як політичний діяч; в) юрист як спеціаліст; г) юрист як носій високих моральних якостей; д) естетична культура юриста [8].

Етика, від грецького «ethos» – «характер», «стан духу», відноситься до моральних оцінок, які використовуються в повсякденному житті. Етика пояснює мораль (лат. mores – звичаї) як одну з форм суспільної свідомості, як суспільний інститут, який виконує функцію регулювання поведінки людей у всіх сферах суспільного життя. На думку А. С. Коблікова, поняття «професійна етика» зазвичай застосовується для визначення не стільки етичної теорії, скільки своєрідного етичного кодексу людей визначеної професії. Професійну етику можливо розглядати як сукупність правил поведінки визначеної соціальної групи, яка забезпечує моральний характер взаємовідносин, з професійною діяльністю [9].

Етичні норми в професії нотаріуса складаються по мірі розвитку інституту нотаріату та отримали своє завершення оформленням в спеціальних актах, які приймаються самим нотаріальним суспільством. Перші принципи і формальні правила нотаріальної дисципліни знахо-

дять своє відображення в правилах, встановлених римськими і візантійськими операторами, особливо Юстиніаном у V ст. нашої ери [7].

Діяльність нотаріату України базується на етичних нормах, які закріплені в правилах професійної етики нотаріусів України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 04.10.2013 р. № 2104/5 [3].

Крім того, в Україні було затверджено Кодекс професійної етики нотаріусів України [4] на конференції Української нотаріальної палати у 2007 році. В основу Кодексу було покладено Етичний кодекс нотаріусів Європи та заповіді Міжнародного союзу нотаріату. Він покликаний сприяти сумлінному виконанню нотаріусами свого професійного обов'язку, розумінню нотаріальною спільнотою публічно-правового призначення та відповідального характеру нотаріальної діяльності, а, отже, і підвищенню авторитету нотаріату та репутації нотаріусів. Цей Кодекс визначає професійні та морально-етичні стандарти нотаріальної діяльності і особистої поведінки нотаріусів, розуміння нотаріальною спільнотою публічно-правового призначення та відповідального характеру нотаріальної діяльності, а також високих вимог до виконання професійного обов'язку нотаріуса [6]. Кодекс розроблений у відповідності до Конституції України, Закону України «Про нотаріат», Статуту Української нотаріальної палати та Європейського Кодексу нотаріальної етики [1].

Так, професійна поведінка нотаріусів України ґрунтується на таких основних принципах:

1. Незалежність. Специфіка цілей і завдань нотаріату вимагає належне здійснення нотаріальної діяльності, максимальну незалежність нотаріуса, свободу від будь-якого впливу чи тиску та від неправомірно-го втручання у його діяльність.

2. Законність. У своїй професійній діяльності нотаріус зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, застосовувати всі свої знання і професійну майстерність для належного захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

3. Об'єктивність та неупередженість. Нотаріус зобов'язаний здійснювати свою професійну діяльність відповідно до законодавства і принесеної присяги та бути неупередженим при вчиненні нотаріальних дій.

4. Конфіденційність. Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і найважливішою передумовою довірчих відносин між нотаріусом та фізичними і юридичними особами. Збереження конфіденційності будь-якої інформації, отриманої нотаріусом від фізичних і юридичних осіб, а також про них або інших осіб у процесі здійснення нотаріальної діяльності, є правом нотаріуса у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком – щодо фізичних та юридичних осіб і тих осіб, кого ця інформація стосується.

5. Добросовісність. Нотаріус зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним та юридичним особам компетентно і добросовісно, що

передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування.

6. Чесність. У своїй професійній діяльності нотаріус повинен бути чесним і порядним; не вдаватися до оман, погроз, шантажу, підкупу, використання складних матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення своїх професійних чи особистих цілей; поважати права, свободи, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими він спілкується при здійсненні нотаріальної діяльності.

7. Повага до професії. Усією своєю діяльністю і поведінкою нотаріус повинен стверджувати повагу до нотаріальної професії, її сутності і призначення, сприяти збереженню та підвищенню її престижу.

8. Культура поведінки. Дбаючи про престиж своєї професії, нотаріус повинен забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводитися гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку, мати пристойний зовнішній вигляд [5].

Процес реформування нотаріату в Україні не може бути еклектичним, а має базуватися на попередній розробці концептуальних засад функціонування нотаріату в Україні. При цьому найважливішим є те, що вирішення питання про подальшу долю нотаріату можливе з урахуванням завдань та сутності нотаріату і нотаріальної діяльності, а також необхідності подальшого втілення в українське законодавство основних засад моделі нотаріату як системи превентивного позасудового захисту цивільних прав та інтересів. Однак саме в отриманні розумного балансу приватного та публічного інтересів у професійній діяльності нотаріусів вбачається напрямок нормативного регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Уявляється, що з цієї точки зору доцільним було б прийняття не змін до Закону України «Про нотаріат», а прийняття нового Закону України «Про нотаріат та організацію нотаріальної діяльності в Україні», який відображав би дуалістичну приватно-публічну природу нотаріату України, регулював процедуру вчинення нотаріальних дій та забезпечував гарантії функціонування нотаріату та Нотаріально-процесуального кодексу України [2].

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» : Закон України від 01.10.2008 р., № 614-V // Відомості Верховної Ради. – 2009. – № 13. – Ст. 161.
3. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ М-ва юстиції України від 14.03.2013 № 431/5 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 24. – С. 531.
4. Кодекс професійної етики нотаріусів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.palata.notariat.org.ua/aboutunp/about/doc/133.html>

5. Проект Нотаріального процесуального кодексу України від 19.09.2008 р. реєстр. № 3197 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2008_09_19/JF2GT00A.html.
6. Устав Международного союза нотариата, утвержденный Ассамблеей нотариатов членов 2 октября 2007 года в Мадриде. [Електронний ресурс] // Центр нотариальных исследований. – Режим доступу: <http://www.notiss.ru/usrimg/statuts%20UINL.pdf>
7. Про правила етичної поведінки : Закон України від 17 трав 2012 р. № 4722-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 14. – С. 779.
8. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 240 с.
9. Кобликов А. С. Юридическая этика. Учебник для вузов / А. С. Кобликов. – М., Издательская группа НОРМА – ИНФРА•М, 1999. – 168 с.

Ключові слова: нотаріат, реформування, професійна діяльність, етика нотаріуса, Міжнародний союз нотаріату, професія нотаріуса.

Ключевые слова: Нотариат, реформирование, профессиональная деятельность, этика нотариуса, Международный союз нотариата, профессия нотариуса.

Key words: notary, reformation, professional activity, notary's ethics, International notary association, notary's profession.

ДІДЕНКО ЛАРИСА ВАСИЛІВНА

Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ОСНОВА ІСНУВАННЯ ОБ'ЄКТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В цивільному процесуальному праві немає єдиної думки відносно наявності чи відсутності об'єктів правовідносин, які складаються у процесі судочинства, але ця проблема має значення не тільки для теоретичних досліджень, але й для практичного застосування юристами та суддями.

Для того щоб дослідити об'єкт цивільних процесуальних правовідносин, необхідно звернути увагу на загальнотеоретичний підхід вчених до об'єкту правовідносин. Відомо, що одним із елементів правовідносин є об'єкт.

У вітчизняній правовій науці проблема об'єкту є однією із самих складних і, отже, дискусійних, внаслідок чого досить чітко сформулювалися, як мінімум, дві концепції, що істотно відрізняються одна від одної насамперед самим підходом.

Об'єкт правовідносин у теорії права розглядається як матеріальні, духовні й інші блага, із приводу яких суб'єкти права вступають у правовідносини й здійснюють свої суб'єктивні права й обов'язки. Таким

чином, визначення поняття «об'єкт правовідносин» полягає у тому, щоб розкрити сенс існування правовідносин, показати, для чого суб'єкти вступають у правові відносини й діють у них, реалізуючи свої права й обов'язки [2].

Одна із теорій об'єкта правовідносин називається моністичною (теорія єдиного об'єкту), інша – плюралістичною (теорія множинності об'єкту).

Відповідно до першої теорії об'єктом правовідносин є те, на що спрямовані або на що впливають правовідносини. Але впливати право може тільки на поведінку людей. При цьому, як суб'єктивні права, так і юридичні обов'язки спрямовані на забезпечення певної поведінки зобов'язаної особи в інтересах особи управомоченої. Тобто, саме *поведінка зобов'язаної особи*, якої вправі вимагати управомочена особа, і є згідно з цією теорією юридичним об'єктом правовідносин.

Подібний підхід зазнав критики в науковій літературі у зв'язку з тим, що він не може бути застосованим до всіх правовідносин. Тому плюралістична теорія об'єкта правовідносин не зводить останній тільки до поведінки зобов'язаної особи, але *розуміє під об'єктом різні соціальні блага* (соціальні цінності). Це можуть бути як матеріальні блага – речі, продукти творчості, так і нематеріальні блага – життя, здоров'я, честь, гідність людини, сама поведінка учасників правовідносин і результати поведінки (доставка вантажу до місця призначення за договором перевезення, повернення боргу) [4].

Таку теорію об'єкту, вважають деякі вчені, точніше було би назвати не «плюралістичною», а ціннісною. Дійсно, оскільки правові відносини являють собою інтерсуб'єктивні відносини, то об'єктом таких відносин буде те, *на що спрямовані дії учасників відносин по реалізації своїх прав і обов'язків*. Оскільки дії правозобов'язаної особи спрямовані на задоволення інтересів, – є безсумнівна теза, що загальним об'єктом правових відносин є найрізноманітніші цінності.

Не можна не відзначити, що в сучасній літературі, як загальнотеоретичній, так і галузевій, містяться висловлення, що не відрізняються необхідною точністю. Так, в одному із загальнотеоретичних джерел сказано: «Об'єктом правовідносин виступає те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки його учасників, іншими словами, заради чого виникають самі правовідносини».

Аналогічна неточність міститься, наприклад, в одному з підручників із цивільного процесу: «Об'єкт правовідносин – це те, на що спрямовані права й обов'язки суб'єктів правовідносин, із приводу чого вони вступають у правові зв'язки» [3].

Чи треба доводити, що формули: «на що спрямовані правовідносини» і «із приводу чого вони виникли», породили два взаємовиключних підходи до розуміння об'єкту правовідносин, практично неможливо об'єднати в одному формулюванні поняття об'єкта правовідносин?

Саме собою зрозуміло, що категорія об'єкту правовідносин не може розглядатися ізольовано від інших елементів, із яких складаються

численні й різноманітні зв'язки в соціально-правовому середовищі, від зв'язків, що існують у відповідному правовому регулюванні [5].

Зовнішнє положення об'єкту стосовно суб'єкту правовідносин зовсім не означає, що людина не може деякою мірою змінювати об'єкти. У процесі своєї суспільної діяльності людина активно, іноді навіть занадто, впливає на предмети природи, змінюючи їх у відповідності зі своїми цілями. Якщо, образно кажучи, на початку діяльності той або інший об'єкт виступає в якості «об'єкта-мети», то наприкінці даного процесу людської діяльності цей предмет проявляється вже як «об'єкт-результат» [6].

Звичайно, об'єкт-мета й об'єкт-результат по-різному співвідносяться між собою: по-перше, вони можуть бути тотожні; по-друге, об'єкт-результат може в тому або іншому ступені відрізнятися від об'єкта-мети. Ця відмінність, у свою чергу, проявляється подвійно – у позитивному й негативному змістах: об'єкт-результат може перевершувати об'єкт-ціль за своїми показниками, але він може й не досягати рівня об'єкта-мети.

У процесі своєї цілеспрямованої діяльності людина, впливаючи на різні об'єкти, приводить у відповідність із ними й свою свідомість, яка збагачується знаннями про ці об'єкти. Звідси випливає, що ті зміни, які відбуваються із об'єктами, і саме їхнє положення в результаті цих змін виступали як критерії істинності тих подань суб'єкта, з якими він приступав до впливу на відповідні об'єкти [7].

Звернемося до короткого аналізу названих концепцій об'єкту правовідносин, спираючись на джерела того часу, коли ці концепції формувалися.

Прихильники концепції єдиного об'єкту правовідносин виходять із наступної посилки: об'єктом правовідносин є те, на що спрямовані суб'єктивні права й обов'язки учасників даних правовідносин, на що вони впливають. Але суб'єктивні права і юридичні обов'язки, як підкреслюють прихильники даної концепції, можуть впливати тільки на певні явища, тобто винятково на поведінку, дії людини як суб'єкту правовідносин, тому що тільки поведінка людини здатна реагувати на вплив ззовні [1].

На думку О.С.Йоффе: «Ні речі, ні так звані особисті нематеріальні блага не здатні до такого реагування; отже, ні речі, ні особисті нематеріальні блага не є об'єктами прав. Оскільки лише одна діяльність людини, людська поведінка, виражена в діях або в утриманні від дій, здатна до реагування на правовий вплив, оскільки існує єдиний об'єкт правочину й обов'язку, а відповідно, і об'єкт правовідносин – людська поведінка, діяльність або вчинки людей» [2].

Прихильники плюралістичної концепції об'єктів правовідносин розглядають їх як такі, із приводу яких виникають суспільні відносини, встановлюються права й обов'язки суб'єктів – учасників правовідносин. Звідси можна зробити висновок, що об'єктами правових відносин можуть бути речі, матеріальні цінності, продукти духовної творчості, поведінка людей, особисті нематеріальні блага».

При порівнянні згаданих концепцій кращою, вважають теоретики теорії права, є концепція плюралістична, прихильники якої переконливо заперечують представникам моністичної концепції. Із цього погляду, плюралістична формула об'єкта правовідносини як «те, із приводу чого» складаються суспільні відносини, повніше відображає характер зв'язків між суб'єктом і об'єктом [8].

Однак, на наш погляд, навряд чи можна визнати правильним прагнення представити досить різноманітні зв'язки між суб'єктами й об'єктами тільки в одному якому-небудь аспекті. Більш правильним є висновок про необхідність із найбільшою повнотою й різнобічністю враховувати можливості суб'єктів стосовно об'єктів, розмаїтість їхніх зв'язків. В одному випадку це може бути прямий вплив, в іншому, об'єкт може виступати як результат, у третьому, як ціль і т.д.

Розглянувши висновки прихильників обох поглядів на визначення об'єкту правовідносин, звернемось до елементу цивільних процесуальних правовідносин – їх об'єкту.

Оскільки цивільні процесуальні правовідносини становлять органічну частину правовідносин взагалі, на них, природно, поширюються всі принципи властивості правових відносин, у тому числі й положення загальної теорії права, що стосуються поняття об'єкта. Звичайно, у цьому випадку мова може йти про поширення лише загальних закономірностей, оскільки конкретні особливості того або іншого явища, стосовно до відносин, що цікавлять, можуть бути специфічними саме для даного виду правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Гурвич М.А. Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия // Труды ВЮЗИ. – М., 1965, 154 с.
2. Йоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. М.: Юридическая литература, 1961. 381 с.
3. Комаров В.В. (за ред.) Цивільне процесуальне право України. Х.: Консум, 2001. 240 с.
4. Треушников М. К. Гражданский процесс. М.: Новый Юрист, 1998, – 508 с.
5. Юдельсон К.С. Гражданский процесс. – М.: Юридическая литература, 1968, 439 с.
6. Чечина Н.А. Гражданские процессуальные правоотношения. – Л: ЛГУ, 1966. – Ст. 68.
7. Чечот Д.М. Участники гражданского процесса. – М.: Юридическая литература, 1960. – 198 с.
8. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право. – Ін Юре, 2005. – 624 с.

Ключові слова: об'єкт, категорія, застосування, правочин, реформування, множинність об'єкту, поведінка зобов'язаної особи, цивільні процесуальні правовідносини, юридичні обов'язки.

Ключевые слова: объект, категория, применение, сделка, реформирование, множественность объекта, поведение обязанного лица, гражданские процессуальные правоотношения, юридические обязанности.

Key words: object, category, application, transaction, reform, plurality of the object, behavior of the obligated person, civil procedural legal relationships, legal obligations.

ФАКАС ІЛОНА БОРИСІВНА

Чернівецький юридичний інститут Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Важлива роль у системі охорони дитинства відводиться судовій гілці влади. У зв'язку із проведенням судової реформи, багато справ, що стосуються захисту прав дитини, у тому числі щодо визначення місця проживання дитини розглядаються з порушенням її прав та інтересів.

З аналізу норм сімейного законодавства вбачається, що в тому разі, якщо батьки дитини спільно не проживають, право визначати місце проживання дитини залишається за кожним з батьків. Питання про визначення місця проживання дитини має вирішуватись не тільки з урахуванням інтересів кожного з батьків, а перш за все, з урахуванням прав та законних інтересів дитини.

Відповідно до ст. ст. 18, 27 Конвенції про права дитини, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року (далі – Конвенція), держави-учасниці докладають усіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки, або, у відповідних випадках, законні опікуни, – несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

У п. 1 ст. 9 вказаної Конвенції передбачено, що держави-учасниці забезпечують право дитини не розлучатися з обома батьками у супереч їх бажанню, за винятком випадків, якщо в разі компетентні органи, згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки проживають роздільно і необхідно ухвалити рішення щодо місця проживання дитини.

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що вирішують питання соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється як найкращому забезпеченню інтересів дитини (ч. 1 ст. 3 Конвенції) [1].

Згідно зі ст. 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. У разі, якщо дитина досягла десяти років, її місце проживання визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо,

місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

Відповідно до ст. 161 СК України у випадку, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини [2].

Відповідно до ст. 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна.

У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом.

Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає [3].

Таким чином, цією нормою права встановлено вичерпний перелік осіб місце проживання (місцезнаходження) яких може вважатися місцем проживання дитини, яка не досягла десяти років: батько, мати, опікун дитини, навчальний заклад чи заклад охорони здоров'я, в якому проживає дитина.

Із системного тлумачення ч. 1 ст. 3, ст. 9 Конвенції про права дитини, ч. ч. 2 і 3 ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства», ст. 161 СК України вбачається висновок, що при вирішенні спору про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати передусім інтереси дитини. Встановлений сімейним законодавством принцип повної рівності обох батьків у питаннях виховання дітей може бути обмежений судом в інтересах дитини.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень у 2017 р. судами першої інстанції розглянуто і вирішено 27430 таких справ, у 2018 р. – 39801 справа, а за 1 квартал 2019 р. – 12774 справи [4].

Як свідчить статистика, частка судових справ про визначення місця проживання дитини не лише складає значний відсоток від усіх категорій сімейних справ, але й невинно зростає з року в рік.

Чимало таких судових рішень в подальшому були скасовані або змінені в апеляційному чи касаційному порядку з підстави неправиль-

ного застосування норм матеріального права, зокрема ухвалення судового рішення щодо визначення місця проживання дитини без висновку органу опіки та піклування, який у цій категорії справ є обов'язковим; якщо висновок органу опіки та піклування визнано передчасним та таким, що суперечить положенням ст. 29 ЦК України та ст. 160 СК України [5;6].

З метою забезпечення єдності судової практики місцевими та апеляційними судами у справах щодо визначення місця проживання дитини, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду у Постанові від 12 грудня 2018 р. у справі № 219/1104/16-ц дійшов наступних висновків. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. Такими обставинами є: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 19 Сімейного кодексу України при розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування. Згідно з ч. 2 ст. 19 Сімейного кодексу України рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання, якщо протягом 10 днів від часу його винесення заінтересована особа не звернулася за захистом своїх прав або інтересів до суду [2].

У рішенні ЄСПЛ від 11 липня 2017 р. (заява № 2091/13) у справі «М.С. проти України» стверджується, що при визначенні найкращих інтересів дитини в кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагодібною; по-друге, в найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку в безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є благонадійним. На сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях стосовно дітей їх найкращі інтереси повинні мати першочергове значення [5].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що саме принцип врахування найкращих інтересів дитини має бути покладений в основу всіх судових рішень у справах щодо визначення місця проживання дитини.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року / URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 15.04.2019 р.).
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст. 135.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. /Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40-44, ст. 356.
4. URL <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 24.04.2019 р.)
5. Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2018 р. у справі № 219/1104/16-ц URL <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78627050> (дата звернення 24.04.2019 р.)
6. Постанова Верховного Суду від 26 вересня 2018 р. у справі № 299/941/17 URL <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78044636> (дата звернення 24.04.2019 р.)
7. Постанова Верховного Суду від 26 вересня 2018 р. у справі № 711/276/17 URL <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76822697> (дата звернення 24.04.2019 р.)

Ключові слова: захист прав та інтересів дитини, місце проживання дитини, визначення місця проживання дитини судом.

Ключевые слова: защита прав и интересов ребенка, место жительства ребенка, определение места жительства ребенка судом.

Key words: protection of the rights and interests of the child, place of residence of the child, determination of the place of residence of the child by the court.

ХИЖНЯК АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного права

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ БАТЬКА У ВИХОВАННІ ДИТИНИ

Сім'я, родина – найвища цінність на Землі, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Всім зрозуміло, що батьки повинні усвідомлювати, що саме вони виконують важливу соціальну роль, адже кожна повноцінна родина є фундаментом здорового суспільства.

На даному етапі розвитку науки необхідно відзначити праці наступних видатних вчених: Є.О. Харитонова, Є.І. Харитонова, Н.Ю. Голубева, М.С. Бондаренко, Ю.С. Червоний та інші.

Статтею 141 Сімейного Кодексу України передбачено, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Однак, в реаліях це не завжди так.

Варто звернути увагу на те, що, як правило, після розлучення батьків, дитина залишається з матір'ю, що зумовлено моральними цінностями материнства, впевненості в тому, що тільки мати може дати їй необхідну любов та турботу. В зв'язку з цим, вважаю за необхідне висвітлити проблему обмеження прав саме батька, тому в даній статті висловлюю рекомендації виходячи з власного практичного адвокатського досвіду.

Перш за все, хочу звернути увагу що законодавством передбачена можливість мирного вирішення питання щодо спілкування з дитиною, шляхом укладання договору про здійснення батьківських прав тим з подружжя, хто проживає окремо. В даному договорі сторони можуть визначити наступне: періодичність та тривалість побачень, матеріальну забезпеченість дитини. Даним договором не може бути обмежене право на спілкування з дитиною.

Однак, трапляється так, що матір не бажає вирішувати такі питання мирно і усіляко чинить перешкоди вільному спілкуванню дитини з її рідним батьком, не дає можливості брати участь у вихованні дитини, бачитися з нею, або навіть не надає інформації щодо навчання, медичного обстеження, проведення дозвілля їх спільної дитини. Так, це незаконно, але ніякої відповідальності на даній стадії мати не несе. Тому, надзвичайно важливо визначити вірну лінію поведінки у разі створення останньою неправомірних перешкод законному праву спілкування з дитиною та її виховання.

Статтею 158 Сімейного кодексу України закріплено право того з батьків, хто проживає окремо, звертатися із заявою до органу опіки та піклування з метою визначення способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею. Проаналізувавши умови життя батька, його ставлення до дитини, інші обставини, орган опіки і піклування затверджує графік часу спілкування з дитиною кожного із батьків. Варто зазначити, що рішення органом опіки та піклування, є обов'язковим до виконання.

Однак, часто трапляються випадки, що батьки не дотримуються рішення органу опіки та піклування, ставляючи на перший план не інтереси дитини, а власну неприязнь до колишнього подружжя. Хоча, як зазначалося, рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання, звертаю увагу, що з практики органи виконавчої служби України не мають права примусити виконувати дане рішення того з батьків, з ким проживає дитина.

З метою уникнення можливих порушень прав батька на можливість спілкування та виховання дитини, з метою стимулювання батьків дотримуватись рішення органу опіки та піклування, Сімейний кодекс передбачає можливість звернення до суду (ст.159 СК України). Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні сина чи дочки, місце та час їхнього спілкування. І, звертаю увагу, що для суду рішення органу опіки та піклування носить лише рекомендований характер. Для звернення до суду необхідно скласти позовну заяву, в якій потрібно викласти всі ті факти, що і в заяві до органу опіки та піклування. Звертаю увагу, що батько не обмежений у зборі доказів, тому все залежить від його активної участі у даному процесі (це можуть бути свідчення родичів, друзів, сусідів, вчителів, вихователів і т.д.). Ось і виходить, що чоловікові для того, щоб брати активну участь у вихованні дочки та сина потрібно довести той факт, що він є гідним членом суспільства, гідним громадянином, а потім вже може претендувати на роль батька для рідної дитини.

Під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи. В практиці далеко непоодинокі випадки налаштування дитини проти батька, видумуючи негативні риси характеру останнього. Досить часто в моїй практиці траплялися випадки, коли колишні дружини бажають бути присутніми при спілкуванні при спілкуванні чоловіка з їхньою дитиною, обгрунтовуючи це «стресовим станом дитини». Тому, в таких випадках я б порадила долучити до даної проблеми дитячих психологів з Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які, після спілкування з дитиною нададуть об'єктивний висновок чи є необхідною присутність матері при таких зустрічах. Виходячи з власного досвіду подібних спорів, можу впевнено стверджувати, що психологи, як правило, надають висновки про те, що для спілкування з дитиною присутність матері не просто не обов'язкова, а й не рекомендована, так як їхні конфлікти негативно впливають на дитину. В окремих випадках на стадії судового розгляду є можливість здійснити психологічну експертизу на факт того, чи є у дитини психологічні травми від спілкування з батьком. Однак, потрібно пам'ятати, що процедура проведення подібної експертизи не досить приємна і некомфортна для дитини, тому порадила б батькам знайти в собі сили на пошуки компромісів задля щасливого та здорового дитинства дитини.

Підсумовуючи вищевикладене, пропоную визначити рекомендований алгоритм дій у випадку, коли матір чинить перешкоди у спілкуванні з дитиною:

Написати заяву до органу опіки та піклування з метою встановлення графіку зустрічей батька з дитиною;

Одночасно подати до суду позовну заяву про усунення перешкод та встановлення способу участі батька у вихованні дитини.

Після задоволення судом позовної заяви виникає інша проблема – реалізація даного рішення. Графік побачень, знову ж таки, потребує взаємних поступків та домовленості між колишнім подружжям. Але якщо батьки перебувають в стані конфлікту, зробити це неможливо. І саме в такій ситуації батько змушений звертатись до органів виконавчої служби за допомогою у реалізації даного рішення, що також зумовлює виникнення конфлікту та напруженою комунікації. Тому, вважаю, що робота адвоката в подібних справах полягає не лише в допомозі отриманні рішення суду, але і в необхідності консультування сторін про наслідки його невиконання, з усвідомлення спільних інтересів колишнього подружжя – благополуччя та щастя дітей.

Варто зазначити, що законодавством передбачено і методи впливу на матір, яка чинить перешкоди на спілкування батька з дитиною, а саме, ст.159 Сімейного кодексу України передбачено, що особа, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з

батьків, хто проживає окремо від дитини. А також цією статтею передбачено, що у разі ухилення від виконання рішення суду особою, з якою проживає дитина, суд за заявою того з батьків, хто проживає окремо, може передати дитину для проживання з ним.

Варто зазначити, що не виконуючи рішення органу опіки та піклування тим з подружжя, хто проживає з дитиною, перш за все обмежує власну дитини у її правах, позбавляє її необхідної турботи, тепла та піклування. Адже неправильні та неприпустимі методи виховання дитини можуть призвести до неправильних життєвих установок, може згубно вплинути на світогляд та поведінку, а якщо дитина буде рости в атмосфері довіри, взаєморозуміння, то, як доведено відомими психологами, у підсвідомості буде бажання створити власну міцну сім'ю.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-44. – С. 356.
2. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / За ред. Є.О. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К., 2008. – 740 с.
3. Цивільне право України: Навчальний посібник / За ред. Є.О. Харитонova, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2009. – 280 с.

Ключові слова: батьки, виховання дитини, цивільно-правовий спір.

Ключевые слова: родители, воспитание ребенка, гражданско-правовой спор.

Key words: parents, child upbringing, civil legal dispute.

ПЕСТРУЄВ ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ВЕДЕННЯ ЧУЖИХ СПРАВ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Конструкція зобов'язань з вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення розроблений ще римськими юристами і має назву «Negotiorum gestio», що означає таке відношення, коли одна особа (гестор) веде справи іншої особи (домінуса), управляє його майном і т.п., не маючи на те доручення від цієї другої особи. Ідея Negotiorum gestio формулювалася наступним чином: в принципі ніхто не повинен піклуватися про справи іншої особи і не має права втручатися у чужі справи. Однак, право захищає інтереси того, хто добровільно займається справами іншого. Воно визнає за ним право на відшкодування витрат і, таким чином, заохочує людей до ведення справ інших осіб. У юридичній літературі досліджуване зобов'язання відоме під різними назвами. Найчастіше використовувалися терміни «діяльність у чужому інтересі

без доручення», «ведення чужих справ без доручення», «ведення справ без доручення».

Актуальність визначення правової природи зазначеного інституту полягає в тому, що категорія вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення, хоча і не є новою, законодавчо закріплена була порівняно недавно. Тому не так багато можна налічити і наукових досліджень у даній сфері. Зокрема, це стосується визначення правової природи ведення чужих справ без доручення в сучасному цивільному праві України.

Так, до цієї теми зверталися Є.О. Харитонов [1], В.М. Зубар [2], Н.Ю. Голубева [3, с. 98-99], В.М. Ігнатенко, О.Я. Кузьмич [4], О.І. Чепис [5], загалом в аспекті характеристики відповідних зобов'язань.

Є.О. Харитонов, В.М. Зубар відносять ведення чужих справ без доручення до зобов'язань, що виникають з ніби договорів, дії гестора є осмисленим цілеспрямованим юридичним вчинком. Це юридичний вчинок особливого роду, оскільки не спрямований на виникнення, зміну чи припинення правовідносин з домінусом, обов'язковою є наявність суб'єктивного моменту – спрямованість дій на попередження шкоди, відвернення шкідливого результату.

На думку Н.Ю. Голубевої вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення належить до недоговірних зобов'язань регулятивного характеру, що виникають з односторонніх правочинів.

В.М. Ігнатенко розглядає згаданий інститут у контексті недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій [6].

Як зазначає О.І. Чепис, сьогодні вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення розглядається як вид правомірних дій, спрямованих на усунення загрози виникнення шкоди та які слугають підставою виникнення особливого виду так званих «превенційних зобов'язань», а співвідношення прав та обов'язків сторін – як результат узгодження інтересів суб'єктів цих відносин.

Натомість низка науковців, таких як О.І. Антонюк, Е.Л. Страунінг відносять вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення до самозахисту. Так, О.І. Антонюк згадує про дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення в контексті можливості здійснення самозахисту не лише своїх, а й чужих прав та інтересів [7, с. 44]. Е.Л. Страунінг також в якості способу самозахисту називає дії в чужому інтересі без доручення [8, с. 115]. Він виходить із того, що самозахист може реалізовуватися як особою, чії права порушені, так і іншими особами шляхом так званої товариської взаємодопомоги [9, с. 116]. Відносить вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення до самозахисту у своїх дослідженнях і Л.Л. Стецюк [10].

Розглядаючи існуючі в науковій літературі точки зору стосовно визначення правової природи даних зобов'язань, слід взяти до уваги ту обставину, що існує позиція, згідно якій при веденні чужих справ без доручення виникають два види відносин: квазіделіктні – по відшкодуванню витрат, понесених при вчиненні дій фактичного порядку з метою запобігання шкоди особистості або майну іншої, і квазіконтрак-

тні – по вчиненню в інтересах іншої особи правочину, тобто юридичної дії, не уповноваженою на то особою, коли це було викликано невідкладними обставинами [11].

Таким чином, в межах одного виду зобов'язань ми маємо справу з двома видами відносин, які породжують дії у майнових інтересах іншої особи без її доручення.

З одного боку, це відносини, які виникають між гестором та домінусом у разі здійснення першим дій в інтересах другого без повноважень. Дії мають бути правомірними, навмисними, добровільними, необхідними і доцільними, юридичними або фактичними, в інтересах іншої особи. Йдеться про таке ставлення гестора до вчинюваних ним дій, які характеризуються спрямованістю, усвідомленістю, виправданістю в даній ситуації і ініціативністю за відсутності доручення від домінуса. Причому не тільки відсутності такого доручення, але й неможливості отримання згоди або схвалення таких дій з боку домінуса у момент вчинення правомірних дій.

З іншого боку, йдеться також про відносини відшкодування шкоди, яка виникла при вчиненні дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення, на боці гестора. Виокремлення цих відносин у межах зобов'язань з вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення стало можливим завдяки тому, що деякі автори, при визначенні умов таких зобов'язань додають додаткову умову – наявність шкоди.

На нашу думку, відсутність шкоди (понесених витрат) унеможливає існування самих таких зобов'язань і наявність шкоди є однією з рівноцінних умов виникнення відповідних зобов'язань.

Таким чином, можна говорити про регулятивні правовідносини, що виникають з вчинення правомірних усвідомлених спрямованих дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення з метою запобігання, усунення або зменшення небезпеки настання не вигідних для неї майнових наслідків, які тягнуть на боці гестора виникнення спричинених такими діями витрат, що мають бути відшкодовані в межах даного зобов'язання. З моменту ухвалення дій гестора домінусом виникають зобов'язання на підставі відповідного договору (поруки, підряду, зберігання тощо).

Список використаної літератури:

1. Харитонов Е.О. Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения в советском гражданском праве. Автореферат дис. канд.юрид.наук. – Харьков, 1980. – 26 с.
2. Зубар В. М. Зобов'язання, що виникають з ведення чужих справ без доручення; дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03. – Одеса, 2001. – 178 с.
3. Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія. – Одеса: Фенікс, 2013. – 258 с.
4. Кузьмич О.Я. Зобов'язання у зв'язку із вчиненням дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення: проблеми кваліфікації в судовій практиці // Право і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 58-64.

5. Чепис О.І. Інститут negotiorum gestio в сучасному цивільному праві України // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 119-122.
6. Ігнатенко В.М. Квазі-інститут недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій // Теорія і практика правознавства. – 2018. – Вип. 2 (14). – С. 1-16; Ігнатенко В.М. Понятіє и условия возникновения обязательства по ведению чужих дел без поручения // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. – 2001. – Вип. 48. – С. 48-54.
7. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 – Харків., 2004. – 205 с.
8. Страунинг Э. Л. Самозащита гражданских прав: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 ; 12.00.03. – Москва, 1999. – 167 с.
9. Страунинг Э. Л. Самозащита гражданских прав: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 ; 12.00.03. – Москва, 1999. – С. 116.
10. Стецюк Л.Л. Щодо можливості недієздатної фізичної особи бути гестором – субєктом самозахисту способом вчинення юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи без її доручення // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 865-868.
11. Цивільне право України. Підручник: У 2 т. / Борисова В.І., Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; за аг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Ярпоцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 465.

Ключові слова: договір доручення, ведення чужих справ, цивільні правовідносини.

Ключевые слова: договор поручения, ведения чужих дел, гражданские правоотношения.

Key words: contract of commission, conduct of alien cases, civil legal relations.

ТИЩУК НАТАЛЯ ОЛЕКСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗАВДАННЯ ШКОДИ

Останнім часом проблеми спортивного права привертають значну увагу дослідників, що відповідає загальним світовим тенденціям упорядкування відносин у галузі спорту, зокрема, тих, що виникають у зв'язку зі спортивним травматизмом, частка якого складає близько 10-17 % від усіх випадків травматизму.

Значна частина травм у спорті не є небезпечною для життя, хоча відбивається на працездатності спортсмена і вимагає тривалого періоду реабілітації. Але є й такі види спорту, де без травм, в тому числі важких, не проходить жоден поєдинок. Сумну статистику наслідків у професійному боксі наводить американський журнал «Ринг». Понад 500 боксерів загинули безпосередньо на рингу, або внаслідок травм, що отримали в ході боксерських поєдинків. «Рекордним» вважається 1953 р. – 22 поєдинки з летальним наслідком. Останнім часом зросла кількість смерте-

льних випадків у футболі під час тренувань і змагань та безпосередньо після них. За даними італійського судді Гуаріньєлло за останні 30 років лише в «Серії А» померло внаслідок вживання допінгу 30 футболістів.

Однак бокс і футбол – це не єдині небезпечні види спорту. На думку експертів, «у даний час у топ травмоутворюючих видів спорту» слід включити: єдиноборства, альпінізм, водний туризм, авто- і мотогонки, кінний спорт, хокей, регбі, футбол, гірськолижний спорт, стрибки на лижах з трампліну, гімнастика, легка і важка атлетика. Стає очевидним, що в процесі здійснення спортивної діяльності існує великий ризик завдання майнової шкоди іншій особі.

У зв'язку з цим на практиці постає важливе питання, чи може бути спортивна діяльність (тренування, проведення змагань тощо) визнана джерелом підвищеної небезпеки. Значення цього питання зумовлюється тим, що від його вирішення залежить визначення засад та умов відшкодування шкоди, завданої учасниками спортивних (фізкультурно-спортивних) відносин: зокрема встановлення того, чи для відшкодування такої шкоди необхідна наявність повного складу правопорушення, чи воно може мати місце за наявності спеціальних підстав.

Згідно з частиною п'ятою ст. ст. 1187 ЦК України особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого. Таким чином, відповідальність за завдання шкоди у цьому разі настає незалежно від наявності вини особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з підвищеною небезпекою для інших осіб.

Відповідно до частини першої ст. 1187 ЦК України джерелом підвищеної небезпеки вважається діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнєнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для особи, що цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Як випливає з тексту наведеної норми Цивільного кодексу, ознаками джерела підвищеної небезпеки можна вважати:

- 1) неможливість для особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з підвищеною небезпекою для інших осіб, забезпечувати постійний, стабільний контроль над такою діяльністю;

- 2) наявність у певних речей шкідливих властивостей, які проявляються у процесі їхнього використання, зберігання або утримання;

- 3) підвищена небезпека завдання шкоди особам, причетним до такої діяльності, або іншим особам.

На перший погляд, фізкультура і спорт підпадають під названі ознаки, а тому можуть бути визнані джерелом підвищеної небезпеки.

Проте, системний аналіз положень ст. 1187 ЦК України дає підстави для іншого висновку. Як зазначається у частині другій названої статті, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується

особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Таким чином, як випливає з наведеного тексту, під джерелом підвищеної небезпеки мається на увазі, усе ж таки, не сама діяльність, як така, а певні об'єкти, використання, зберігання або утримання яких, пов'язане з підвищеною небезпекою для оточуючих.

Отже, якщо спортивна діяльність здійснюється за допомогою небезпечних об'єктів (наприклад, автомобільні гонки тощо), то вона може вважатися у таких випадках джерелом підвищеної небезпеки, а відповідальність за завдану шкоду особи, яка володіє цими об'єктами на відповідній правовій підставі, може наставати незалежно від її вини.

Проте, якщо такі об'єкти не використовувалися як засіб (обладнання для змагань тощо), то відповідальність за завдану шкоду настає на загальних засадах, визначених ст. 1166 ЦК України.

Зокрема, умовами відповідальності у таких випадках є:

1) наявність майнової шкоди, завданої неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю з використанням, зберіганням або утриманням. (Відповідальність за завдану моральну шкоду настає на підставах, визначених ст. 1167 ЦК України);

2) протиправність поведінки особи, яка завдала шкоду. Шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, встановлених цим Кодексом та іншим законом;

3) вина особа, котра завдала шкоду. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо доведе, що шкоди завдано не з її вини;

4) шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, встановлених законом.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що самі фізкультура і спорт, як феномени суспільного життя, не є джерелом підвищеної небезпеки. Однак таким джерелом може бути використання, у процесі спортивної діяльності певних об'єктів, котрі створюють підвищений рівень загрози завдання шкоди.

Ключові слова: спортивне право, відшкодування шкоди, джерело підвищеної небезпеки.

Ключевые слова: спортивное право, возмещение вреда, источник повышенной опасности.

Key words: sports law, compensation for damage, source of increased danger.

ШАГАКА ОЛЕКСАНДРА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

РОЗМЕЖУВАННЯ ВИМОГ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК МАЙНОВИХ ТА НЕМАЙНОВИХ

Залежність сучасної людини від суспільства, в якому вона живе, і держави є досить високою і, як наслідок, значною є ймовірність заподіяння їй різної за видом і проявом шкоди. Однією з таких форм шкоди є моральна шкода. Можливість її відшкодування є одним із показників певного рівня захисту прав і свобод людини в демократичному суспільстві та правовій державі, важливим завданням якої є забезпечення справедливого, швидкого і ефективного відновлення порушеного права і адекватного, еквівалентного відшкодування заподіяної шкоди [1].

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [2], вказано наступне: моральну шкоду як втрату немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних незаконними діями чи бездіяльністю можуть зазнавати як фізичні так і юридичні особи; немайнову шкоду як втрату немайнового характеру, що настала у зв'язку з приниженням ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій на зниження престижу чи підриву довіри до діяльності потерпілого можуть зазнавати лише юридичні особи [3, с. 39].

Право на відшкодування моральної шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб, встановлене Конституцією та законами України.

Право на відшкодування моральної шкоди виникає внаслідок завдання шкоди (майнової, фізичної чи моральної), незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства та не містить ніякого майнового елементу [4, с. 15; 5, с. 62], не має економічного змісту [6, с. 16].

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України [7] (далі – ЦК України), кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу, а одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Згідно ч. ч. 1, 2 ст. 23 ЦК України, особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болу та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із

знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

За ч. ч. 3, 4 ст. 23 ЦК України, моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

З аналізу вказаної статті, можна зробити висновок, що позовна вимога про відшкодування моральної шкоди може полягати у відшкодуванні грошима, майном або в інший спосіб. Отже, характер такої вимоги (майновий чи немайновий) є похідним від обраного позивачем (потерпілою особою) способу відшкодування моральної шкоди. Якщо позивач просить відшкодувати моральну шкоду грошима або майном, то така позовна вимога набуває майнового характеру. Якщо ж позивач вибрав інший спосіб відшкодування моральної шкоди, який не має грошового вираження (спростування неправдивих відомостей, прилюдне вибачення тощо), то така вимога є немайною.

Аналізуючи судову практику, а саме підстави залишення без руху позовних заяв, предметом яких є, зокрема, відшкодування моральної шкоди, можна зробити висновок, що суди неоднозначно визначають характер моральної шкоди, в більшості випадків визначають ставку судового збору як за вимогу немайнового характеру, однак, подекуди вказують на необхідність сплати судового збору за вимогами п. 1 ч. 1 ст. 4 (справа № 177/846/18), п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» (справа № 161/10403/18).

Виходячи з правової природи поняття «моральна шкода» слід зазначити, що майнові елементи у її визначенні відсутні, право на її відшкодування – це процесуальна вимога надати можливість особі довести наявність шкоди, визначити її розмір та отримати через судовий розгляд цього питання відповідну компенсацію.

Однак, у Постанові Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду від 28 листопада 2018 року № 761/11472/15-ц було висловлено правову позицію, згідно якої позовна вимога про відшкодування моральної шкоди є майною вимогою, оскільки позивач її визначив у грошовому вимірі [8].

Підсумовуючи викладене вище, слід зробити наступні висновки. Моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, у душевних стражданнях, у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Майнові елементи у законодавчому визначенні (дефініції) моральної шкоди відсутні.

Отже, моральна шкода є немайновою. При зверненні до суду з позовом слід звертати увагу та розмежовувати, що позовна вимога про відшкодування моральної шкоди грошима або майном є майновою, а вимога про відшкодування моральної шкоди в інший (немайновий) спосіб є немайновою вимогою.

Список використаної літератури:

1. Забара І.М. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди в міжнародному приватному праві 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studrada.com.ua/content/забара-ім-відшкодування-моральної-немайнової-шкоди-в-міжнародному-приватному-праві-2002р>
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
3. Тихомиров О.О. Цивільно-правова відповідальність за інформаційні правопорушення: загальнотеоретичні аспекти / О.О. Тихомиров // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2015. – С. 37-40.
4. Беляцкин С.А. Возмещение морального (неимущественного) вреда / С.А. Беляцкин. – М. : Городец, 2005. – 64 с.
5. Пешкова О.А. Компенсация морального вреда: Защита и ответственность при причинении вреда нематериальным благам и неимущественным правам / О.А. Пешкова. – М. : Ось-89, 2006. – 240 с.
6. Бойко М.Д. Відшкодування шкоди: правовий аспект : навч.-практ. посіб. / М.Д. Бойко. – Київ : Атіка, 2007. – 328 с.
7. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
8. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду від 28 листопада 2018 року № 761/11472/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78376562>

Ключові слова: моральна шкода, компенсація моральної шкоди, грошовий еквівалент, суд.

Ключевые слова: моральный вред, компенсация морального вреда, денежный эквивалент, суд.

Key words: moral damage, compensation of moral damage, cash equivalent, court.

СЕКЦІЯ 23.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

СИМУЛЯКРИ ЯК ПОРОДЖЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Як уже не однократно зазначалося, однією з головних рис інформаційного суспільства вважається прояв ефектів нових технологій, котрі охоплюють у ньому усі сфери людської діяльності. Починає формуватися (вже сформувалося) явище віртуальної реальності, у площину якої перенесено безліч соціальних процесів [1].

З точки зору філософської науки віртуальна реальність є технічно сконструйованим за допомогою технічних засобів інтерактивним середовищем породження і оперування об'єктами, подібними до реальних або уявних, на основі їх тривимірного графічного уявлення, симуляції їх фізичних властивостей (об'єм, рух тощо), симуляції їх здатності впливу й самостійної присутності в просторі. Терміни «віртуальність», «віртуальний світ» привертають все більшу увагу науковців, при цьому з точки зору їх сутності комп'ютерні світи вважаються породженням комп'ютерних ігор. Завдяки саме комп'ютерним іграм створюється такий різновид комп'ютерного світу, як віртуальна соціальна реальність, що є не об'єктивним, а суб'єктивно-об'єктивним явищем. Чинники виникнення, підтримання і передачі соціального порядку розкриваються в теорії інституціоналізації. Будь-якій інституціоналізації передують процеси хабітуалізації (узвичаєння). Будь-яка дія, що часто повторюється, стає зразком, усвідомлюється як зразок і може бути здійснена у майбутньому таким же чином і з таким самим зусиллям. Інституціоналізація є всюдю, де здійснюється взаємна типізація узвичаєних дій різними дійовими особами [2, с. 184; 3, с. 216].

Однак сьогодні поняття віртуальності все частіше використовується в контексті, що виходить за межі інформатики і комп'ютерної техніки, наразі ми маємо справу з такими категоріями, як «віртуальне підприємство», «віртуальні гроші», «віртуальна демократія», «віртуальне

навчання», «віртуальні іграшки», тощо. Проникнення віртуальності у соціальне і індивідуальне є життя є настільки глибоким, що йдеться про «віртуалізацію» суспільства і формування «віртуальних ідентичностей» [4, с. 159].

Породженням, результатом віртуалізації соціального буття людини є симулякри.

Щодо самого терміну, його появу пов'язують з іменем Жана Бодрійя-ра, котрий розкриває його зміст і значення у філософському трактаті «Симулякр і симуляції» (фр. *Simulacres et Simulation*), що побачив світ у 1981 році. В цій праці Бодрійяр досліджує взаємозв'язки між реальністю, символами і суспільством. Саме явище симуляції науковець пов'язує з епохою постмодернізму, яка є епохою тотальної симуляції, коли реальність перетворюється на модель, а протиставлення між дійсністю і знаками зникає.

Слід зазначити, що термін «симулякри» має більш давню історію і своєю появою завдячує поняттю, запровадженому ще Платоном – «копія копії», що означав, що багаторазове копіювання зразку призводить до втрати ідентичності образу [5, с. 1040].

Симулякр є копією, котра зображує щось, що або зовсім не має оригіналу в реальності, або втратило його з часом [6].

За Бодрійяром, існує чотири фази розвитку образу:

1) образ є доброякісним зображенням, копією, котрій ми віримо, котре можна назвати відображенням фундаментальної реальності;

2) образ є злоякісним відображенням реальності, недостовірною копією, яка маскує і викривлює фундаментальну реальність і має шкідливий характер;

3) образ маскує відсутність фундаментальної реальності, тут знак видає себе за достовірну копію, однак така копія не має оригіналу. Символи і зображення претендують на репрезентацію чогось реально-го, коли насправді ніякої репрезентації немає і випадкові зображення лише припускаються тими речами, до яких вони не мають жодного відношення;

4) і, нарешті, фаза чистої симуляції, де симулякри не мають жодного стосунку до якоїсь реальності, будучи симулякром в чистому вигляді [7].

Таким чином, симулякри є сконструйованим звабливим символічним за своїм характером об'єктом, орієнтованим на задоволення бажань споживача. Це неправдива подібність, умовний знак чогось, що функціонує в суспільстві як його замітник.

Як наслідок, сучасність є епохою загальної симуляції, яка створює гіперреальність і охоплює усі сфери життя особистості, котра звикла в епоху постмодернізму не відрізняти справжнє від вимислу. Реальність закінчилася, проступившись місцем симулятивній гіперреальності симулякрів [8, с. 204].

Тема симулякра стала дуже актуальною зі зростанням ролі засобів масової інформації і інтернету у формуванні громадської думки. Симулякри використовуються з метою маніпулювання соціумом,

створення необхідного підґрунтя для різноманітних цілей. Одним з прикладів такого формування суспільної думки є, зокрема, розповідь про «распязого в Славянске на глазах у матери трехлетнего мальчика», про якого розповідала якась жінка – «свідок» по ОАО «Первый канал» у РФ [9].

Існує також безліч художніх симулякрів, метою яких є вплив на свідомість людини для стимуляції відповідної поглядом автора поведінки.

Як зазначають дослідники, у сучасному світі найбільш помітним є створення і функціонування політичних симулякрів. Кількість таких симулякрів зростає в періоди політичних криз. Кризова ситуація в політичному житті багатьма дослідниками визначається як «інформаційна війна». Головним засобом маніпуляції свідомістю людей є новинний менеджмент, що включає управління інформаційними потоками за допомогою сучасних психологічних та медіа-технологій [9].

Переведення засобів масової інформації у віртуальну реальність стало новим засобом впливу на психіку людини за допомогою візуалізованих образів.

Україна, перебуваючи на передньому краї інформаційної війни, котру веде проти неї РФ, зазнає на собі щораз потужніших нападів, програючи по декільком напрямкам. Яскравим прикладом застосування симулякрів для спроби зміни вектору цивілізаційного розвитку стала виборча кампанія 2019 року.

Справа в тому, що серед великої кількості реальних і віртуальних криз існує криза розуміння суспільством влади.

На думку Р. Швиденка, стара модель працювала за принципом зривання масок. Її конструкція виглядала таким чином: влада складається зі своїх та чужих політичних сил, які перебувають у стані війни. Чужі скривають свої наміри під масками, вводячи своїх прибічників у оману. Свої, відповідно, таких масок не мають і їх словам і вчинкам можна вірити. Завданням є зривання масок з чужих і демонстрація суспільству їх реальних намірів.

Перший удар по цій моделі відбувся внаслідок відставки Ю.Тимошенко 2005 року. Другий – виходу Соцпартії з демократичного табору. Таким чином, маски виявилися у всіх.

Наразі маємо справу уже не з масками, а з симулякрами. Якщо маска створюється з метою скрити реальність, то симулякри для того, щоб замістити реальність, якої ніколи не існувало [10].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що цифрові технології, в міру свого поступового вдосконалення і вплетіння в культурно-історичний контекст, все більшою мірою стають віртуальними, перестаючи відображати реальність і починаючи симулювати дійсність. Віртуальна реальність і симулякри не є нейтральними стосовно людини, вони змінюють психіку людей, дійсність навколо них, і, таким чином, отримують бажаний замовнику симулякри результат. Чим це може закінчитися, можемо побачити на власні очі вже незабаром.

Список використаної літератури:

1. Погляди Мануеля Кастельса на інформаційне суспільство. Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/econom_history/25179/
2. Иванов А.Е. Виртуальная реальность // История философии: энциклопедия. – Минск: Интерпресс сервис, 2002. – С. 184 (С. 183-186).
3. Поляков А.В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. – СПб, 2004. – С. 216-217.
4. Иванов Д.В. Императив виртуализации. Современные теории общественных изменений. СПб., 2002. С. 159.
5. Можейко М. А. Симулякр // Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный дом, 2001. С. 1040
6. Печенкина О.А. Этика симулякров Жана Бодрийяра. автореферат диссертации ...канд. философ. наук. – Тула, 2006.
7. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция/ Simulacres et simulation (1981, рус. перевод 2011, пер. А. Качалова. – М.: Рипол-классик, 2015.
8. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция. Тула: Тульский полиграфист, 2013. 204 с.
9. Ложь: распятие в эфире Первого канала // <http://www.stopfake.org/lozh-raspyatie-v-efire-pervogo-kanala/?PageSpeed=noscript>.
10. Швыденко Р. Симулякры украинской политики, или зачем стране нужен Ющенко. Электронный ресурс. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2008/07/16/4445284/>

Ключові слова: симулякр, копія, віртуальна реальність, цифрові технології, інформаційне суспільство.

Ключевые слова: симулякр, копия, виртуальная реальность, цифровые технологии, информационное общество.

Key words: simulacrum, copy, virtual reality, digital technologies, information society.

УЛЬЯНОВА ГАЛИНА ОЛЕКСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з наукової роботи, професор кафедри права інтелектуальної
власності та корпоративного права, доктор юридичних наук, професор

ПРИПISУВАННЯ АВТОРСТВА ЯК ПОРУШЕННЯ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Одним із поширених порушень у сфері права інтелектуальної власності, якому останніми роками приділяється все більше уваги, є привласнення авторства – плагіат. Плагіат полягає у представленні чужих об'єктів авторського права як власних особою, яка не приймала творчої участі у їх створенні.

На практиці поряд з привласненням авторства поширеним є неправомірне використання імені автора, яке полягає у приписуванні авторства на твір особі, яка не є його автором (так званий «антиплагіат»).

Приписування авторства може відбуватись як з технічних причин (у зв'язку з помилкою під час редагування), так і навмисно (з метою завдати шкоди честі автора, збільшити попит на результати творчої діяльності шляхом зазначення авторства відомого творця тощо).

Приписування чужого авторства відрізняється від привласнення авторства (плагіату). У першому випадку зловмисник оголошує автором твору іншу особу, тоді як плагіатор оголошує себе автором чужого твору (його частини), або твору, який він створив у співавторстві (засекречує співавтора або співавторів) [1].

На відміну від плагіату, який визнано порушенням прав інтелектуальної власності, приписування авторства не передбачено на законодавчому рівні.

У науковій доктрині сформувалось два підходи до визначення суті приписування авторства та його негативного впливу на права автора.

По-перше, обґрунтовується, що приписування авторства порушує немайнові авторські права. Передбачається, що регламентоване в ст. 6 bis Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів право авторства включає також і можливість протидіяти неправдивій атрибуції твору [2].

По-друге, наголошується на тому, що приписування авторства не призводить безпосередньо до порушення права авторства та права на ім'я, як немайнових прав творця. Так щодо приписування авторства К.А. Флейшиц зазначала, що, якщо особу буде вказано автором статті, яку вона не писала, буде зачеплена «авторська честь» у широкому розумінні слова – честь автора, художника. Але порушення права на ім'я в сенсі, в якому розуміє і повинен розуміти закон про авторське право, у цьому випадку немає: закон про авторське право охороняє ім'я автора певного твору – в даному випадку порушено право на ім'я письменника, художника, який не є автором твору, у зв'язку з яким вчинено порушення. В таких випадках честь письменника, художника повинна захищатись загальними приписами законодавства про право на ім'я [3].

Ураховуючи, що законодавство про авторське право не передбачає безпосередньо право на захист від приписування авторства, обґрунтовується доцільність включення права на протидію недобросовісній атрибуції (приписуванню авторства) до права на ділову репутацію. У зв'язку з цим при виявленні випадків неправомірного зазначення особи автором твору, який вона не створювала, особа може протидіяти недобросовісному використанню авторства двома способами. Перший – позов про припинення неправомірного використання імені. Другий – позов про захист ділової репутації [4].

На практиці у випадку приписування авторства переважно зазначається про порушення честі, ділової репутації особи, ім'я якої неправомірно використали шляхом приписування авторства. Якщо приписування авторства відбувається з метою використання імені автора як відомого діяча, науковця, такі дії визнаються порушенням у сфері професійної діяльності – «ділової репутації». Ділова репутація – це певний

імідж особи. Поняття «ділова репутація» вживається поряд із поняттями «честь», «гідність». У певному розумінні саме поняття «репутація» збігається з поняттям «честь» у її зовнішньому об'єктивному значенні. При цьому репутація людини залежить від неї самої, формується на основі її поведінки. Наскільки людина турбується за свою репутацію, можна судити виходячи з її вчинків. Репутація може бути позитивною або негативною і має рухомий характер залежно від того, на якій інформації вона базується. Ділова репутація являє собою приватний випадок репутації взагалі, яка склалася щодо особливостей конкретної фізичної особи (її переваг та недоліків) [5].

За рішенням суду інформація, поширена під іменем особи, яка не є її автором, як правило визнається неправдивою та такою, що порочить честь та гідність, ділову репутацію. Одним із способів захисту, який обирають в таких випадках особи, яким приписано авторство, є спростування недостовірної інформації в той же спосіб, яким вона була поширена [6].

З метою належного забезпечення прав особи на захист від приписування авторства, запропоновано внести такі зміни до законодавства.

Доповнити частину 2 ст. 296 ЦК України пунктом 2 у наступній редакції: «Забороняється використання імені фізичної особи з метою зазначення її як творця об'єктів права інтелектуальної власності, у створенні яких особа не приймала творчої участі».

Частину 1 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» доповнити пунктом 5 у наступній редакції: «забороняти будь-яке використання імені, псевдоніму творця без його згоди, під час використання творів, які не належать творцю (приписування авторства)».

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» статтю 50 доповнити окремим пунктом у такій редакції: «приписування авторства – обнародування твору під іменем особи, яка не є його автором, без її відома і згоди».

Список використаної літератури:

1. Удалкин В.А. Приписывание произведениям изобразительного искусства чужого авторства [Электронный ресурс] / В.А. Удалкин. – Режим доступа: <http://www.rbis.su/article.php?article=208>
2. Мазуе К. Бернская конвенция об охране литературных и художественных произведений //Международные конвенции об авторском праве. Комментарий. – М., 1982. – С. 21–180. Приводится по: Матвеев А. Право противодействовать ложному указанию авторства / А. Матвеев // ИС. Авторское право и смежные права. 2011. № 6. С. 62.
3. Флейшиц Е.А. Личные права в гражданском праве Союза ССР и капиталистических стран [Электронный ресурс]: / Е.А. Флейшиц. Москва: Юрид. Изд – во НКЮ СССР: 1941. 206. С. 139. Режим доступа: <http://leb.nlr.ru/edoc/372218>.
4. Матвеев А. Право противодействовать ложному указанию авторства / А. Матвеев // Интеллектуальная собственность. авторское право и смежные права. 2011. № 6. С. 64.

5. Рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області 28 січня 2014 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36843941>.
6. Рішення Печерського районного суду м. Києва 5 червня 2012 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24652017>

Ключові слова: приписування авторства, немайнові авторські права, ділова репутація, творча участь.

Ключевые слова: приписывание авторства, неимущественные авторские права, деловая репутация, творческое участие.

Key words: attribution of authorship, non-proprietary copyright, business reputation, creative participation.

БААДЖИ НАТАЛІЯ ПИЛИПІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЛІЦЕНЗІЙ CREATIVE COMMONS ПРИ ФОРМУВАННІ КОНТЕНТУ САЙТІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Актуалізація проблематики інтелектуальної власності та її захисту обумовлена тим, що питома вага прав на інтелектуальні продукти у внутрішній та міжнародній соціально-економічній та культурній взаємодії має явну тенденцію до збільшення.

Інформаційно-комунікаційні технології, діджиталізація у багатьох сферах життя стали невід'ємними елементами функціонування сучасного суспільства, від яких залежить не тільки розвиток науки і техніки, а й демократія, заснована на відкритості та прозорості діяльності всіх механізмів, що забезпечують її реалізацію. Сьогодні інформація надає в розпорядження найбільш дієву владу. Відкритість органів влади є запорукою здійснення ефективної політики, яка дозволяє реалізувати реальний громадянський контроль, забезпечити права людини та громадянина, зміцнити довіру громадян до влади. Одним з інструментів відкритості влади є електронне урядування, що забезпечує нові форми комунікації між громадянами, бізнесом та владою, безперешкодний доступ до публічної інформації та сприяє участі громадян у виробленні та впровадженні державної політики, наданні більш якісних послуг [1, с. 7].

У Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки [2] термін «електронне урядування» визначено як використання ІКТ для покращення ефективності системи державного управ-

ліній, її прозорості та зручності, зокрема операційного компонента, що забезпечує діяльність державних органів.

Ясна річ, що функціонування дієвої моделі електронного врядування неможливе без відповідного правового забезпечення, зокрема, і в питаннях інтелектуальної власності. Наразі забезпечення відкриття даних органів публічного управління в Україні, що передбачається реалізацією електронного врядування, є достатньо новим питанням, що потребує відповідного теоретичного та практичного працювання.

Концепція відкритих даних активно підтримується та розвивається міжнародними ініціативами та організаціями до яких приєдналась Україна. Низка міжнародних декларацій закріплює використання ліцензій відкритого доступу, зокрема, Будапештська Декларація відкритого доступу [3], Берлінська декларація [4], Заява Бетезда [5] та інші.

Міжурядові організації, благодійні організації та спонсорські агентства вже вимагають використання ліцензій CC для результатів проєктів, які вони спонсорують – для повторного використання матеріалів в громадських інтересах і з найменшими обмеженнями.

Директива ЄС 2003/98/ЄС передбачає повторне використання інформації публічного сектора із змінами, внесеними Директивою 2013/37/EU від 26 червня 2013 року. Ця директива, зокрема, запровадила обов'язок держав-членів надавати всі наявні документи для повторного використання, крім винятків, передбачених національним законодавством про доступ до інформації. Зміни 2013 року розширили дію Директиви на дані бібліотек, музеїв та архівів [6].

Європейська комісія повідомила про те, що буде використовувати ліцензію CC BY 4.0 і режим CC0 для поширення документів, включаючи фотографії, відео, доповіді, дослідження і дані [7], приєднавшись до тих інституцій по всьому світу, які використовують стандартні і юридично спільні ліцензії на зразок Creative Commons. Рішення використовувати Creative Commons направлено на те, щоб підвищити юридичну сумісність і полегшити повторне використання матеріалів Комісії. Аналіз різних інструментів для повторного використання, включаючи «повідомлення про повторне використання», ліцензію CC, ліцензію Open Data Commons і потенційну власну ліцензію Європейської Комісії, дав можливість висновку про те, що ліцензія CC BY 4.0 є найкращим варіантом для повторного використання контенту сайту Європейської комісії [8].

На сьогодні офіційні веб-сайти Адміністрації президента України, Київська міська рада, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство оборони України та Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України вже використовують вільну ліцензію Creative Commons Attribution 4.0 International для матеріалів сайтів.

Загалом, ліцензійний договір є однією з головних підстав трансформації (перетворення) творчих (авторських) правовідносин інтелектуальної власності у похідні «обмежені» правовідносини інтелектуальної власності, за якої зберігаються й первісні правовідносини [9, с. 479]. Він є дозволом на використання об'єктів інтелектуальної власності. Розвиток цифрових технологій викликає необхідність трансформації проце-

дури оформлення таких дозволів у бік спрощення у режимі он-лайн, вдосконалення її правового врегулювання.

Загалом, ліцензії СС не є альтернативою або додатковою системою по відношенню до авторського права. Навпаки, вони засновані на авторському праві, розроблялись відповідно до міжнародних принципів авторського права без прив'язки до конкретної юрисдикції. Оскільки ліцензії СС націлені на розширення, а не звуження обсягу переданих прав, будь-які додаткові права, передача яких передбачається чинним законодавством країни, вважаються включеними до ліцензії.

Таким чином, можна стверджувати, що світовий досвід регулювання відкритих даних в системі електронного урядування йде шляхом від Copyright до Copyleft.

Список використаної літератури:

1. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. К., 2017. Частина 2: Електронне урядування: основи та стратегії реалізації / [А.І. Семенченко, А.О. Серенюк]. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2017. 72 с. URL: https://onat.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Part_002_Feb_2018.pdf
2. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>
3. Budapest Open Access Initiative. URL: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>
4. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities URL: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>
5. Bethesda Statement on Open Access Publishing URL: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>
6. Піраєв Ю. Ліцензування публічної інформації у формі відкритих даних. URL: http://dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/itis%20seminar%202016/pdf/112.pdf
7. Commission makes it even easier for citizens to reuse all information it publishes online. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/news/commission-makes-it-even-easier-citizens-reuse-all-information-it-publishes-online>
8. Reuse policy: a study on available reuse implementing instruments and licensing considerations, European Commission's Central IP Service, EUR 29685 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, ISBN 978-92-76-00670-1 (online), doi:10.2760/95373 (online), JRC115947.
9. Харитонova О. І. Ліцензійні договори та вільні публічні ліцензії: проблеми і перспективи / О. І. Харитонova // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. – Одеса: Фенікс, 2014. – Т. 1. – С. 478-480.

Ключові слова: вільні ліцензії, електронне урядування, об'єкти інтелектуальної власності, ліцензійні договори, ліцензії Creativ Commons.

Ключевые слова: свободные лицензии, электронное управление, объекты интеллектуальной собственности, лицензионные договора, лицензии Creativ Commons.

Key words: free licenses, e-governance, intellectual property objects, licensing agreements, licenses Creativ Commons.

ЕННАН РУСЛАН ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
інтелектуальної власності та корпоративного права

«ВІРТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ» У КІБЕРПРОСТОРІ: СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Правові проблеми віртуальної власності тісно пов'язані з проблемою ігрового простору, але мають особливу змістову специфіку та значення, що також виходить за межі власне ігрової індустрії, проте в іншому напрямі. Поява постійних ігрових просторів, таких як віртуальні світи та «несесійні» багатокористувацькі онлайн-ігри, зумовила економічну цінність предметів, які нібито існують у таких віртуальних просторах. Однією із сучасних моделей монетизації багатокористувацьких онлайн-ігор є «умовно-безкоштовна» (*«free-to-play»*) модель, за нею гравець отримує безкоштовний доступ до основного ігрового функціоналу, а додатковий функціонал він може «докупити» в розробника за реальні гроші. Часто така практика не відповідає умовам користувацьких угод, однак питання легальності та належної правової форми таких угод лишається відкритим.

При цьому віртуальна власність, хоча вона й актуалізована історично саме щодо багатокористувацьких ігор, може існувати в будь-якому віртуальному просторі, що має ознаку постійності та моделюється комп'ютерними засобами, наприклад, у соціальній мережі, за умови, що в такому просторі в користувачів буде можливість обмінюватися інформаційними об'єктами.

Необхідно зауважити один інфраструктурний принцип організації віртуального світу, що робить можливим віртуальну власність як об'єкт (наразі умовно) правових відносин. По-перше, таке віртуальне середовище повинне мати ознаку достатньої постійності, щоб віртуальні предмети могли стати предметами соціальних відносин, які опосередковуються через Інтернет і програму-клієнт або інший формат доступу до гри. По-друге, користувачі в такій грі мають бути представлені достатньо помітними віртуальними репрезентаціями (аватарами), щоб можна було структурувати ці відносини за суб'єктним складом. По-третє, організація процесу взаємодії, зокрема і правила гри, має припускати можливість отримання у віртуальному просторі певних корисних властивостей віртуального предмета. При цьому в широкому значенні слова поняття «віртуальна власність» аналогічно може також екстраполюватись у «віртуальні послуги», тобто додатково чи альтернативно може також мати значення така ознака, як можливість користувачів здійснювати у віртуальному середовищі дій корисних один для одного.

За наявності архітектурних елементів створюються передумови для формування економічної цінності віртуальної власності та (чи) віртуа-

льних послуг для користувачів. Теоретичне значення цієї проблеми полягає в тому, що необхідно знайти належну правову оцінку (чи створити нову) для нового в економічному сенсі різновиду товару чи послуги, цінність якого обмежена одним конкретним віртуальним простором чи кількома взаємопов'язаними. Переважно ця системна проблема звертається, насамперед, до цивільно-правових конструкцій і може змусити по-новому поглянути на сталі концепції речових прав, прав інтелектуальної власності, послуг, майна чи інших, які поки не знайшли відображення в сучасному дискурсі. Можливо змодельовати, ґрунтуючись на емпіричному матеріалі про взаємодію користувачів між собою та з розробниками, як мінімум такі напрями розвитку юридичної практики в цій сфері.

Юридичні конфлікти між користувачами та розробниками. Якщо користувач вважає, що яке-небудь його право, пов'язане з грою, порушене розробниками, користувач може спробувати звернутися до суду за правовим захистом. У деяких випадках і в деяких юрисдикціях (наприклад, у Німеччині) суд може відмовити у вимозі, посилаючись на норму, згідно з якою вимоги, що виникли з організації ігор або участі в них, не підлягають судовому захисту, але в інших випадках суд може визнати можливим розглянути позов і винести ухвалу, зокрема й на користь гравця. Якщо предметом суперечки є віртуальна власність, від її правової кваліфікації залежить і вирішення суперечки.

Юридичні конфлікти між користувачами. У багатокористувацьких іграх і супутніх сервісах (наприклад, платформах онлайн-дистрибуції ігор, які мають елементи соціальної мережі) користувачі можуть вступати між собою у відносини з приводу віртуальних благ. З позиції розробників і у світлі створюваних ними правил гри та розроблюваних користувачьких угодах такі відносини можуть потрапляти тільки в «сіру» зону, розробники їх не визнають. Проте не можна бути певними, що суд не підтримає вимогу одного гравця до іншого гравця, попри те, що буде написано в користувачькій угоді. Знову ж таки основна проблема, якщо суперечка має «економічний» або «майновий» характер, – визначення правової природи віртуальної власності.

Юридичні конфлікти між розробниками та державою щодо оподаткування. Віртуальна власність є основним джерелом прибутків від ігор для різноманітних ігрових компаній, і для таких компаній актуальні різні підходи до оцінки податкових аспектів своєї діяльності. Подекуди підходи ігрових компаній і держави можуть різнитися саме в контексті різноспрямованої правової оцінки природи віртуальної власності. На сьогодні відсутня визначеність у питанні правової кваліфікації віртуальної власності. Поміж основних підходів щодо теоретичного осмислення правової природи віртуальної власності, заснованих на теоретичних передумовах та наявній емпіричній (переважно правовій) практиці, що були узагальнені, наприклад, О. І. Савельєвим [1], – підходи, котрі передбачають невтручання правозастосовних органів у відносини в ігровому просторі, застосування положень речового права за аналогією, редукування віртуальної власності до предмета ліцензій-

них відносин, розгляд віртуальної власності як «іншого майна» у цивільно-правовому значенні. Крім цього, розглядається можливість описувати відносини з приводу віртуальної власності як послуги.

Термін «*віртуальна власність*» умовний, навіть більше, за змістом він є не юридичним, а економічним. Насправді, він не відображає правову природу віртуальних об'єктів з позицій речового права. При цьому застосування за аналогією норм речового права теоретично можливе та є одним зі способів вирішення цієї системної проблеми, хоча це сумнівно з позицій цивільного права. Проблематика віртуальної власності спочатку актуалізувалася щодо багатокористувацьких комп'ютерних ігор і віртуальних світів, хоча вона відбиває набагато ширшу предметну сферу, пов'язану із самостійною цінністю певних інформаційних об'єктів, їх фактичною та юридичною оборотоздатністю. Значний сегмент «ринку віртуальної власності» становить оборот, який часом потрапляє у «сіру зону» через заборону користувацьких угод (тобто на рівні саморегулювання), віртуальних предметів в іграх. Предметом угод між гравцями стає віртуальна зброя, їздові тварини, будинки тощо. Проте в ширшому значенні слова в межах різних віртуальних середовищ активно залучаються в оборот й інші інформаційні об'єкти – наприклад, акаунти в соціальних мережах. Проблема віртуальної власності стала предметом обговорення й усередині ігрової індустрії. Основний напрям правової практики, який розвивають ігрові компанії, передбачає максимально, наскільки це можливо відповідно до норм права, розглядати віртуальний світ як виключний об'єкт прав (чи, власне, об'єкт виключних прав) розробника гри. У цьому контексті з позицій індустрії проблема віртуальної власності має також розглядатися під кутом можливості та доцільності надавати гравцям яким-небудь обсяг прав (у значенні «реального» права) щодо віртуальних предметів.

Ринок цифрового контенту не обмежується лише наданням електронних примірників традиційних об'єктів авторського права та суміжних прав, а також віддаленого доступу до них. Ідеться про різноманітних персонажів онлайн-ігор і про віртуальні аналоги реальних об'єктів, які реалізуються у віртуальних світах на кшталт *Second Life* і придбаваються за реальні кошти. Багато онлайн-ігор і віртуальних світів мають розвинену віртуальну економіку з власною валютою, тобто стають джерелом доходів для правоволодільців. Деякі розробники віртуальних світів навіть запрошують економістів, які працюють над створенням моделей таких віртуальних економік [2]. Водночас правовий режим об'єктів віртуальної власності досі лишається невідзначеним. Здебільшого такі питання регламентуються правоволодільцями того програмного продукту, в рамках межах якого циркулюють такі об'єкти. Як інструмент регламентації використовують угоди з кінцевим користувачем (*End User License Agreement, Terms of Service, Terms of Use*) [3].

Відносини, які виникають у віртуальному середовищі, схожі з відносинами в реальному фізичному світі: відповідні об'єкти можна

придбати за реальні гроші, для їх ідентифікації використовують засоби індивідуалізації, що є аналогічними товарним знакам, тощо. Те, що їх відрізняє від класичних відносин, які регулюються правом, – це «віртуальний» характер. З огляду на це, одним з перших питань, які вимагають вирішення, є питання визначення **віртуального світу**. Спеціалісти у сфері віртуальних технологій наводять як основні **ознаки віртуального світу** стабільність і динамічність [4]. Прояв стабільності полягає в тому, що віртуальний світ не припиняє свого існування з вимкненням користувачами своїх комп'ютерів. Прояв динамічності – у постійних змінах, які відбуваються в цьому світі. Визнання віртуальної власності власністю у правовому сенсі зумовить можливість відповідальності правоволодільців за внесення ними змін у віртуальний світ, що, своєю чергою, може призвести до збитків чи зниження вартості таких об'єктів [5].

Право деяких країн вже намагається **регулювати віртуальні відносини**. Так, *Китай* розробляє **віртуальне право** як частину програми з побудови конкурентоспроможної індустрії продажу об'єктів віртуальної власності [6]. Міністерство юстиції *Тайваню* 23 листопада 2011 р. видало Постанову, в якій зазначалося, що об'єкти віртуальної власності у правовому сенсі є відчужуваними та передаваними, а крадіжка таких об'єктів кримінально караною [7]. Аналогічні тенденції помітні й у *Південній Кореї*, де лише за рік було розглянуто близько 22 000 заяв про крадіжки об'єктів віртуальної власності [8]. На сьогодні оборот віртуальних об'єктів є практично нерегульованим у законодавстві більшості країн. Правозастосувачам зазвичай доволі важко провести паралелі між реальною власністю та математичними алгоритмами, що емулюють вигляд і функціонал об'єктів реального світу. Доводиться констатувати, що нині відносини, пов'язані з віртуальною власністю, переважно не отримують судового захисту.

Список використаної літератури:

1. Савельев А. И. Правовая природа виртуальных объектов // Вестник гражданского права. 2014. № 1. С. 127–150.
2. *Freedman R.* How to Make Real Money in Second Life: Boost Your Business, Market Your Services, and Sell Your Products in the World's Hottest Virtual Community. McGraw-Hill. N.Y., 2008; *Terdiman D.* The Entrepreneur's Guide to Second Life. Indiana, 2008.
3. *Fairfield J.* Virtual Property // Boston University Law Review. 2005. N 85. P. 1050; *Benjamin Tyson Duranske.* Virtual Law: Navigating the Legal Landscape of Virtual Worlds. Chicago: ABA Publishing, 2008. P. 27.
4. *Benjamin Tyson Duranske.* Op. cit. P. 3; *Lipson A., Brain R.* Computer and Video Game Law: Cases, Statutes, Forms, Problems & Materials. 2009. P. 505–506.
5. *Bartle R.* Bartle of Virtual Property. The Themis Group. April 2004 // <http://www.themis-group.com/uploads/Bartle%20of3/o20Virtual%20Property.pdf>.
6. *Fairfield J.* Virtual Property // Boston University Law Review. 2005. N 85. P. 1085.
7. Taiwan Ministry of Justice Official Notation N 039030 (90).

8. *Mark Ward*. Does Virtual Crime Need Real Justice? BBC NEWS, Sept. 29, 2003 // <http://www.news.bbc.co.uk/2/hi/technology/3138456.stm>.

Ключові слова: віртуальна власність, віртуальні відносини, кіберпростір, віртуальний світ.

Ключевые слова: виртуальная собственность, виртуальные отношения, киберпространство, виртуальный мир.

Key words: virtual property, virtual relations, cyberspace, virtual world.

КИРИЛЮК АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТВОРІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

З появою і розвитком комп'ютерних мереж чимала частка результатів інтелектуальної діяльності знаходить електронну об'єктивну форму. Така форма, будучи запорукою більш зручного, простого і доступного використання творів, в той же час ускладнює попередження порушень авторського права. Питання використання результатів інтелектуальної діяльності в електронній формі і розміщення їх в мережі Інтернет, з їх широким розповсюдженням, викликали пильну увагу дослідників [1, с. 41].

Правове регулювання відносин щодо реалізації виключного права автора або іншого володільця авторських прав використовувати або дозволяти використання творів поширюється, в тому числі і на використання творів в електронній формі. Однак режим використання електронних творів має особливості, обумовлені їх об'єктивною формою. Враховуючи, що відносини щодо використання творів в мережі Інтернет є лише одним з видів використання творів в електронній формі, хотілося б вказати на першочергове значення форми творів. Сучасні дослідники сходяться на думці, що електронна форма є найважливішим фактором при використанні твору в мережі Інтернет [2, с. 12].

Розглядаючи електронну форму твору, можна говорити про неї в двох аспектах – концептуально-понятійному, і технологічному. На нашу думку, обидва підходи доповнюють один одного. Для того щоб юридична кваліфікація електронної форми твору була успішною, необхідно враховувати як загальнонаукові положення, що лежать в основі концепції розуміння форми твору (поняття, етимологія), так і технологічні особливості.

Загальноприйняте уявлення про результати творчої діяльності, що є об'єктами права інтелектуальної власності, виходить з презумпції їх нематеріальності. Це можна пояснити, перш за все, тривалою історич-

ною традицією, що вказує на принципову протилежність творів інтелектуальної творчості та матеріальних речей.

Законодавче регулювання порядку використання творів науки, літератури і мистецтва поширюється виключно на охороноздатні твори. Головними критеріями охороноздатності творів є, по – перше, їх оригінальність, по-друге, об'єктивна форма вираження. Стосовно першого показника законодавство не вдається в пояснення, говорячи про оригінальність лише стосовно назви твору та тих об'єктів, що нею не наділені. Другий критерій означає, що твір може бути виражений у будь-якій об'єктивній формі, а можливі способи його фіксації не деталізуються. Це підтверджує той факт, що твори в цифровій формі, в тому числі, ті що циркулюють в мережі, охороняються авторським правом. Про це говориться і в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 року № 5, п. 18: «Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми)» [3].

Цивілістична теорія визначає річ як предмет зовнішнього по відношенню до людини матеріального світу, здатний задовольняти її потреби. У той же час результат інтелектуальної діяльності – твір – є об'єктом цивільних прав, здатний задовольняти потреби людини, бере участь в товарному обміні і є охоронюваним благом. Раніше ми прийшли до висновку про те, що інтелектуальна власність представляє собою сукупність ідеальних об'єктів абсолютних прав. З цього випливає, характеристика електронного твору як ідеального об'єкта.

Такий стан дозволив деяким дослідникам наділити електронні твори особливим статусом, який не може в повній мірі характеризувати їх як об'єкти матеріального світу. С.П. Гришаєв вказує, що «об'єктивна форма, як правило, збігається з матеріальною формою, однак поняття об'єктивної форми ширше поняття матеріальної форми» [4].

У контексті нашого дослідження є важливим досліджувати питання матеріальності електронного твору. Так, в законодавстві встановлюється, що запис твору на електронному носії вважається відтворенням. Однак, перелік видів об'єктивної форми, що міститься в законодавстві, не дозволяє однозначно віднести електронну форму вираження до одного з таких видів.

Об'єктивною формою є об'єкт матеріального світу – річ, яка виражає творчий результат безпосередньо або опосередковано. Її характерною рисою є здатність повідомляти результат в незмінному вигляді протягом досить тривалого періоду часу. Різниця між речами полягає в їх довговічності. Подібність між ними полягає в здатності зберігати інформацію в якомусь доступному для сприйняття вигляді: за допомогою уявного сприйняття письмових знаків, сприйняття зображення оптичним органом почуттів, або опосередковано, за допомогою спеціальної техніки. Така схожість дозволяє зарахувати до об'єктивної форми інші види носіїв інформації, хоча вони і не містили її у формі, зручній для

безпосереднього сприйняття людиною, такі, як машинозчитувані носії інформації.

Оригінал або примірник твору може існувати в об'єктивній формі на машинозчитуючому носії інформації. Носій інформації використовується комп'ютером для запису, зберігання та відтворення інформації і може являти собою магнітний або оптичний диск. Твір, виражений в об'єктивній формі, опосередковується як файл або їх сукупність. Фізично оригінал може бути спочатку записаний на носій інформації персонального комп'ютера, який використовується автором, або на загальнодоступний комп'ютер.

Так, в процесі творчої діяльності твір знаходить форму в предметі матеріального світу – носії інформації. Відбувається це шляхом впливу автора на об'єкти матеріального світу (за допомогою пристрою введення комп'ютера автор впливає на фізичний стан цифрових носіїв інформації) з метою внесення в них змін для відображення власного творчого задуму. Слід визнати, що електронна форма твору є одним з видів об'єктивної форми, оскільки являє собою вираження твору на матеріальному носії.

Використання результату творчої діяльності автора, вираженого в електронній формі, організовано за допомогою електронної обчислювальної машини (ЕОМ). З даної обставини можна зробити важливий висновок: факт надання доступу до твору в об'єктивній формі на носії інформації, що використовується комп'ютером є використанням твору.

Особливість електронної публікації твору полягає у відмінності від друкованої видами допустимих фізичних операцій з його об'єктивною формою. Електронна форма забезпечує необмежену за тривалістю і кратністю можливість використання твору без створення, що зводить нанівець обмеження щодо доступу, які у випадку з паперовим виданням можуть бути продиктовані його тиражем і схильністю до зносу. Так, А.В. Карев пише, що «відмінність електронного документа від документа, що складається на паперовому носії, полягає в особливостях його форми, що втілювалася в реквізитах документа, і носіях документа».

При цьому ми можемо відзначити, що сфера використання творів, які існують в електронній формі, ширше сфери використання мережі Інтернет. Електронний твір існує в об'єктивній формі і представляє собою об'єкт матеріального світу. Електронна форма є необхідною і достатньою умовою для забезпечення можливості використання твору в мережі Інтернет. Таким чином, електронний твір може використовуватися звичним чином – як об'єкт матеріального світу, а може бути об'єктом використання в мережі Інтернет. Приклади широко відомі – електронні фотозображення, відеозапис і текстові твори особистого або закритого користування, не оприлюднені в мережі Інтернет, але доступні необмеженому колу осіб – користувачів електронних обчислювальних пристроїв (фотоапаратів, відеокамер, телефонів, пристроїв для читання електронних книг, медіа програвачів, і, звичайно, комп'ютерів).

При цьому важливо враховувати, що авторський твір може бути виражено в електронній формі за допомогою різних технічних засобів. В ході використання твору воно може бути доступним для людського сприйняття в тому форматі, який вибере автор або користувач твору, в залежності від конфігурації і налаштувань відповідної техніки і програмного забезпечення. Оскільки законом охороняється твір як єдність форми і змісту, в кожному конкретному випадку має значення, чи робить зміна формату вплив на зміст. У процесі використання в різних режимах твір все ж залишається вираженням в електронній формі, яка забезпечує можливість багаторазового використання в первісному вигляді. Наприклад, вираз твору в 2D або в 3D режимі залежить від пристрою, який використовується для відтворення, і не впливає на зміст твору. Таке вираження не несе самостійного творчого характеру, і, отже, різні формати виражають один і той же твір. По суті це сукупність технічних дій, здійснити які може користувач, що володіє достатнім програмним забезпеченням. Більше того, Л. Мамчур говорить, що серед особистих немайнових прав автора варто визнати право обирати не тільки ім'я, але і форму фіксації твору.

Однак, можлива така переробка вираженого в електронній формі твору, яка призведе до створення нового – наприклад, випадок портування програми для ЕОМ на іншу мову програмування. Оскільки програмування на різних мовах передбачає застосування різних прийомів вираження її змісту, цей процес носить творчий характер. Слід визнати, що в цьому випадку має місце створення похідного твору, в якому результат творчої праці початкового програміста перетворений творчістю нового автора.

Твори в іншій об'єктивній формі можуть бути відтворені шляхом створення електронного примірника. В результаті цієї операції твір отримує об'єктивне вираження в електронній формі, і стає доступним для використання (наприклад, подальшого відтворення і доведення до загального відома).

Список використаної літератури:

1. Афанасьева, Ю.А. Нарушение прав интеллектуальной собственности в Интернете / Ю.А. Афанасьева // Гражданин и право. – 2002. – № 4. – С. 40-45.
2. Дейнеко А.Г. Гражданско-правовое регулирование доведения произведений до всеобщего сведения с использованием информационно- телекоммуникационных сетей в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Г. Дейнеко. – М., 2013. – 22 с.
3. Постановка Пленуму Верховного Суду України « Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 року № 5 // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 5. – Ст. 15.
4. Гришаев, С.П. Правовая охрана произведений науки, литературы и искусства как объектов авторского права по новому законодательству

Российской Федерации / Подготовлен для системы Консультант Плюс. / С.П. Гришаев // Консультант Плюс. – 2007.

Ключові слова: комп'ютерна мережа, твір, електронна форма, комп'ютер, майнові права, примірник твору, використання твору, автор, носій інформації.

Ключевые слова: компьютерная сеть, произведение, электронная форма, компьютер, имущественные права, экземпляр произведения, использование произведения, автор, носитель информации.

Key words: computer network, product, electronic form, computer, property rights, copy of the work, use of the work, author, information carrier.

КУЛІНІЧ ОЛЬГА ОЛЕКСІЙВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, доцент

МАЗУРЕНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗОБРАЖЕННЯ, ВИКОНАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

У двадцять першому столітті з розвитком науково-технічного прогресу розширюються технічні можливості щодо створення та використання зображень, у тому числі фізичних осіб. Вже звичні зображення у вигляді фотографій, картин, карикатур доповнюються зображеннями, виконаними з використанням програмного забезпечення без застосування творчих зусиль фізичних осіб. У зв'язку з цим виникає потреба розмежування зображень як об'єктів авторського права (результата творчої діяльності людини) від зображень, створених завдяки комп'ютерним програмам, праці штучного інтелекту, без безпосередньої творчості людини.

Зображення людини, виконані комп'ютерно-програмним способом, зокрема з застосуванням спеціальних програм та пристроїв завдяки заданому алгоритму дій можна поділити на декілька видів.

По-перше, у рамках зазначеної групи розрізняють зображення, створені як за участю зображеної людини, так і без її участі, які належать до науково-технічних. Вони можуть бути позбавлені авторського задуму та творчого характеру, лише фіксують дійсність без спроби її інтерпретації [1], мають документальний характер, притаманний і науково-технічним творам [2, с. 106]. Як звертає увагу І. Абдуліна, дуже часто такі зображення виконують не люди, а спеціальні автоматичні при-

строї (наприклад, зі штучних супутників Землі тощо) і з використанням спеціальної апаратури (наприклад, через мікроскоп). Такі фотозображення не відзначені особистістю фотографа, у них використовується тільки фіксуючий спосіб відображення дійсності й вони спрямовані на візуальне представлення об'єкта фотозйомки без спроби його інтерпретації, тому їх не можна вважати об'єктами авторського права [3, с. 14]. Такий вид зображень людини найчастіше створюється у медицині для ведення історії хвороби, ілюстрації навчальних видань, у ході наукових досліджень. Згідно з правилами, розробленими Інститутом медичних і біологічних ілюстрацій, фотографії, що є частиною історії хвороби, охороняються як конфіденційна інформація пацієнта [4]. Позиції щодо визнання авторських прав на такі об'єкти різняться. Деякі вчені не визнають авторські права [5 с. 15], а інші – допускають можливість їх визнання за установою, в якій вони були виконані [4, с. 136; 2, с. 106]. Слід підтримати позицію про виключення таких зображень з авторсько-правової охорони, адже, незважаючи на можливу участь людини при створенні таких знімків, їх виконання відповідно до заданих стандартів виключає будь-який творчий елемент. Виключення становлять випадки, коли знімки створюються за допомогою спеціального обладнання з особистою метою, суб'єктами, що не виконують спеціальні науково-дослідницькі функції.

По-друге, у рамках зазначеної групи також слід виділити зображення, що створюються електронно-обчислювальними машинами за певним алгоритмом. Кожна з програм конструє зображення відповідно до особливого алгоритму. Наприклад, програми для тривимірного моделювання, такі як *Sculptris* і *LightWave*, дозволяють створювати 3D-зображення. Генеровані комп'ютером фігури виглядають і рухаються, майже як люди. З такою технологією відкривається цілий світ візуальних можливостей для побудови приголомшливої графіки у відеоіграх і для створення фільмів із цифровими акторами [5]. Також, як приклад, можна навести програми, за допомогою яких створюється фоторобот людини; програму, яка перетворює текстовий опис на 3D-зображення [6]; програму, що проектує зображення співрозмовника у повний зріст (система доповненої реальності) [7].

Відтворення зображення людини може відбуватися завдяки спеціальним програмам, що базуються на особливому алгоритмі дії. Так, пенсільванські учені розробили комп'ютерну програму, яка може робити фоторобот людини на підставі даних про її ДНК. Цей неймовірний функціонал програми став можливим завдяки особливій базі даних, де описуються ознаки окремих рис обличчя. У базу програми внесені риси обличчя 567 людей 7 національностей і різного типуажу. Перевірка працездатності програми була проведена в ході невеликого експерименту. Попередні результати розрахунків показують, що, маючи на руках повний набір SNP, в майбутньому учені зможуть створювати високо деталізовані 3D-портрети осіб без особливих проблем. Поки функціонал програми не дає можливості створювати детальні матричні портрети, оскільки в ньому враховується усього лише

7000 точок на обличчі. У майбутньому програму розширять характеристиками структури волосся й іншими даними, які дозволять створити безпрецедентного помічника для криміналістів [8].

У зазначеній групі на відміну від попередньої йде не фіксація зображення спеціальними пристроями, а його відтворення за встановленим алгоритмом.

Отже, сучасний науково-технічний прогрес дозволяє виділити специфічну форму зображення, що створюється завдяки програмному забезпеченню. При цьому рівень творчості людини під час створення зображення може різнитися (від мінімального до найвищого) залежно від алгоритму дії програми. Тому спірні питання щодо поширення на конкретне зображення авторсько-правової охорони вирішуються у судовому порядку.

Список використаної літератури:

1. Афанасьева К. О. Охорона прав на фотографічні твори: історична ретроспектива // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 11. – С. 12–14.
2. Судариков С. А. Авторское право : учебник / С. А. Судариков. – Москва : Проспект, 2009. – С. 106.
3. Абдуліна І. Права інтелектуальної власності у періодичних друкованих виданнях (пресі) // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 5. – С. 14.
4. Афанасьева Е. Г. Соблюдение прав личности при осуществлении фото- и видеосъемки : дайджест 97.02.036 // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 4 : Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 136. – Дайдж. на ст. : Beddard R. Photographs and the rights of the individual // MODERN LAW REV. – L., 1995. – Vol. 58, N 6. – P. 771–787.
5. Самые гиперреалистичные портреты, созданные компьютерной программой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cameralabs.org/6000-samye-giperrealistichnye-portrety-sozdannye-kompyuternoj-programmoj> [09.07.2014].
6. У США створили програму, яка перетворює текстовий опис на 3D-зображення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/nauka/u-ssha-stvoryly-prohramu-iaka-peretvoriue-tekstovyi-opys-na-3dzobrazhennia-99910.html#> [30.11.2015; 14:46].
7. Microsoft розробила систему доповненої реальності для відеодзвінків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/nauka/microsoft-rozrobyla-systemu-dopovnenoj-realnosti-dlia-videodzvivkiv-103880.html> [19.01.2016; 16:46].
8. Т 100 Создана компьютерная программа, способная создавать трехмерную модель лица человека по его ДНК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scienceblog.ru/2014/03/27/sozdana-kompyuternaya-programma-sposobnaya-sozdavat-trekhmernuyu-model-lica-cheloveka-po-ego-dnk> [27.03.2014].

Ключові слова: зображення, автор, авторське право, охорона, творчість.

Ключевые слова: изображение, автор, авторское право, охрана, творчество.

Key words: image, author, copyright, protection, creativity.

ШИШКА РОМАН БОГДАНОВИЧ

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА РІВНІСТЬ

Наразі більше значення має індивідуалізація учасників цивільних правовідносин, особливо коли вона є умовою участі у них та здійснення суб'єктивних прав. Вона не тільки персоніфікує учасників цих відносин, але й має орієнтовний характер для визначення можливого кола суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. За сучасних технологій та негативних наслідків несанкційованого вторгнення в них значно зростає суспільна небезпека (глобальний вектор). Тож не всі ними володіють і можуть здійснювати свої права в цій сфері, зокрема

ІТ-сфері. При анонімності участі у правовідносинах досить важко захистити права потерпілого від навмисних чи необережних порушень його суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів (прагматичне завдання). Тому вимога персоніфікації фізичної особи у цивільних правовідносинах є досить актуальною і постійно зростає.

Наразі рішення про участь у цивільних відносинах повинне бути виважене з економічного, соціального та правових аспектів. Принаймні повинна бути інформація про іншого учасника, особливо безпеку вступу у такі правовідносини. У ст. 28 ЦК визначено, що фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям. Проте в одних випадках вимагається встановлення всіх індивідуальних ознак особи, у інших це не вимагається. З введенням електронних (віртуальних) та новітніх комунікаційних і операційних технологій, електронних гаманців, електронних документів, поширенням реєстраційних процедур все більшого поширення набуває необхідність ідентифікації особи при здійсненні своїх цивільних прав. Наразі йдеться про біометричні дані та засновані на них паспорти. Зокрема, згідно плану дій із досягнення безвізового режиму із ЄС, Україна повинна ввести біометричні паспорти для своїх.

Індивідуалізація фізичної особи формалізується у його свідоцтві про народження, паспорті та інших документах, що видані на ім'я фізичної особи. Хоча ім'я є основним, але воно не повністю відображає ідентифікаційні ознаки фізичної особи. Ідентифікаційних ознак набагато більше і вони є звичаєвими (прізвисько родини), набутими, присвоєними за заслуги чи діяння тощо. У фізичної особи може бути псевдонім, прізвисько, інші індивідуальні ознаки. Одні з них є обов'язковими, опосередкованими чи умовою вступу у правовідносини.

До індивідуальних ознак фізичної особи відносяться такі:

- біометричні (природні): вік, стать, обличчя, папілярні лінії на пальцях (відбитки пальців), структура сітчатки ока, генокод. Вони враховуються при здійсненні права на пересування, особливо у країни ЄС, при здійсненні права на вибір роду занять. Так, фізіометричні дані людини (об'єм, зріст, повнота) позначається на виборі професії чи заняття (модельний бізнес), стандартизації розміру одягу (з 2008 р. встановлено єдиний для всіх підхід в європейських країнах для зазначення розміру одягу);

- вікові де Всесвітньою організацією охорони здоров'я виділено: юні – до 18 років; молоді – від 18 до 44 років; середній вік – 45-59 років; літні – 60-74 роки; старечі – 75-90 років; довгожителі – більше 90 років;

- побутові: зменшена назва, прізвище, статус в сім'ї (батько, мамочка, тощо);

- психолого-характеризуючі: характер, темперамент, почерк, підпис, наявність особливих здібностей психомоторної діяльності;

- територіальні: місце постійного чи переважного проживання, місця перебування;

- формальні, що відображені у виданих на ім'я фізичної особи офіційних документах, зокрема: у паспорті чи іншому документі, що посвідчує особистість;

- соціальні: честь, репутація;

- особисті: гідність, самооцінка, досвід певної юридично значимої діяльності, визначність у колі фахівців, імідж, тату та пірсинг;

- професійні: вигадані імена: сценічне [Руслана], псевдонім, фанове [Шева], ді джейне, культове, шоуменське, креативне, тощо. Їх використовують гадалки, білі та чорні чарівники;

медичні, зокрема: психічне захворювання, інше захворювання, яке є перешкодою для проживання у одній кімнаті з іншими членами сім'ї, потреби у сторонньому догляді), визнання таким, що потребує утримання. Наразі Законом України «Про єдиний державний демографічний реєстр» йдеться про біометричні дані. Згідно нього кожен громадянин зобов'язаний мати виготовлений у формі картки паспорт, де є безконтактний електронний носій інформації про громадянина, яка включена у єдиний державний демографічний реєстр, зокрема: ім'я; дата народження чи смерті; місце народження; стать; дата внесення інформації про людину в реєстр; відомості про батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників та інших представників, а також відомості про громадянство, його відсутність і підстави для отримання громадянства; реквізити документів, які видані особі; відцифрований зразок підпису і зображення обличчя людини.

Єдиний державний демографічний реєстр включатиме додаткову змінну інформацію: про місце реєстрації, сімейний стан, відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, видані приватизаційні папери, додаткових (факультатив-

них) біометричних даних, параметрах; інформацію із відомчих інформаційних систем.

Особливо йдеться про осіб з особливими потребами, для яких законодавством передбачені спеціальні права;

- юридичні: ім'я, громадянство, сімейний стан, статус державного посадовця, підприємця;

- публічні: громадянство чи підданство, ідентифікаційний код платника податку, кредитна історія, перебування в реєстрі боржників чи інших реєстрах, судимість тощо;

- комунікаційні: доменне ім'я, електронний підпис, електронна адреса, поштовий ящик, мобільний чи інший телефон;

- майнові: номер рахунку в комерційному банку, володілець акцій чи інших цінних паперів, місце знаходження нерухомого майна, відомості про його обтяження чи арешт тощо;

- корпоративні: певне прізвище в компанії (Сірий, дід), професійному (бать, головний тощо) чи кримінальному (поганяло) середовищі;

- фахові: освітня (експерт, юрист, вчений, бакалавр, спеціаліст, магістр тощо), знання іноземних мов, ранг державного службовця. Вони впливають на *рівень капіталізації фізичної особи* – чим вище рівень професійності та знань іноземних мов, тим більше можливостей віднайти їм застосування і здійснити оцінку особистості. Вони відображаються у резюме¹ про спеціаліста;

- ділові, зокрема: здатність просування по службі, у творчості, бізнесі (ділова репутація, клас, чин, визнання, спеціальні звання, лауреатство;

- релігійна приналежність, що зумовлює можливість здійснення певних прав: укладення шлюбів, стилів одягу, вживання спиртних напоїв, прогнозування реакції на певні правочини чи їх пропозиції;

- інші. Так підприємець може мати індивідуальні ознаки, які вирізняють його на ринку.

Індивідуалізуючі ознаки можуть бути постійні, або змінювані (місце проживання). Слід виходити із презумпції їх постійності та, в принципі, довічної приналежності особі, що сприяє зміцненню правопорядку, впевненості в надійності особи у ділових та інших відносинах. Вони є інформаційним підґрунтям для вступу у правовідносини взагалі чи з іншим їх учасником зокрема.

Одні з них мають правове значення для виникнення здійснення та припинення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, інші – ні.

---

¹ Резюме – перша ступінь початку кар'єри, за яким роботодавець набуває перше враження про фахівця та доцільність звернути на нього увагу чи відхилити його пропозицію. Щоб воно дійшло до роботодавця і не було відправлене, тим кому воно надане, в кошик для сміття, воно повинне бути фахово та грамотно складене: коротко викладене (на 1 сторінці формату А4), бути діловим папером а не есе про себе, у вигідному світлі відображати фахові характеристики претендента на посаду та доказові свідчення того. Зазвичай резюме містить: фото розміром, як на паспорт та підкреслювати відкритість (привабливість) фотогігієнічність претендента)

Індивідуалізація фізичної особи може окреслювати коло її прав та обов'язків, місце і органи їх здійснення. Принаймні, коло не персоніфікованих відносин постійно звужується

Індивідуалізацією фізичної особи є притаманні конкретній фізичній особі особисті ідентифікаційні ознаки, які відрізняють її з поміж інших фізичних осіб і мають правове значення, персоніфікують правовідносини або зумовлюють певні суб'єктивні права і юридичні обов'язки, підлягають охороні та захисту у встановленому законом порядку. Йдеться про інформацію про дану особу, яка може бути встановлена за даними в мережі Інтернет.

Засоби індивідуалізації можуть бути необхідними і факультативними. Необхідними є ті, що вимагаються чинним законодавством для даного виду правовідносин. Так, якщо у позові не буде вказано індивідуальні ознаки позивача чи відповідача такий позов не приймається до розгляду. Анонімна заява у державні органи не підлягає розгляду. Водночас, автор письмового літературного твору може вказати свої власне ім'я, вигадане ім'я (псевдонім) чи взагалі їх не вказувати, а оприлюднити цей твір анонімно.

Значення індивідуалізації фізичної особи може бути визначено імперативно – дані права не можуть бути здійснені до тих пір, поки особа не оприлюднить (сповістить) свою ідентифікаційну ознаку, а може мати диспозитивний характер і визначатись, на вимогу іншого учасника цивільних правовідносин, чи персоніфікуватися самим володільцем індивідуалізації. Так, для відкриття рахунку в банку необхідно сповістити своє ім'я і надати паспорт громадянина.

Для певних професій наявність ідентифікації є обов'язковою: військовослужбовцям та працівникам МВС, МНС, СБУ присвоюються індивідуальні номери, на форменому та спеціальному одязі поміщаються нашивки із вказівкою на групу крові та резус фактор. Ці службовці мають спеціальні особисті номери і відповідну бирку, котру зобов'язані постійно носити при собі.

Це саме стосується осіб, що займаються професіями із підвищеним ступенем небезпеки для життя та здоров'я, наприклад моряків, пілотів які постійно повинні мати при собі ідентифікаційні номери. Крім того, у діловому та іншому спілкуванні наразі широко використовуються бейджики, на яких вказується ім'я та посада фізичної особи, як частина іміджу юридичної особи чи органу влади. На такому рівні можуть й сприйматися написи на службових кабінетах, іншій офіційній інформації, яка поширюється у встановленому законодавством порядку.

Можливі інші індивідуальні ознаки фізичних осіб, які безпосередньо чи опосередковано впливають на їх правове становище та можливість приймати участь у певних цивільних правовідносинах. Відповідно, це впливає на індивідуальне правове становище учасників цивільних правовідносин та на можливість здійснення ними суб'єктивних прав.

З огляду на зазначене в Главі 4 ЦК України слід більш чітко прописати засоби індивідуалізації фізичних осіб.

Ключові слова: індивідуалізація, фізична особа, суб'єктивні права, здійснення прав.

Ключевые слова: индивидуализация, физическое лицо, субъективные права, осуществление прав.

Key words: individualization, individual, subjective rights, exercise of rights.

МЕЛЬНИК ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЄС

Право інтелектуальної власності Європейського Союзу привертає увагу науковців, практиків у різних аспектах. Як новий інститут права ЄС, що інтенсивно розвивається та уособлює кращий досвід держав-членів ЄС у сфері охорони інтелектуальної власності, а також успішні ініціативи з введення регіонального захисту прав на торговельні марки, промислові зразки, сорти рослин, географічні зазначення.

Аналіз гармонізації права інтелектуальної власності ЄС дозволяє виділити такі етапи правового регулювання.

Перший – 1965–1973 рр. – підготовка і прийняття конвенцій про патенти Спільноти і Європейський патент.

Другий – 1984–1989 рр. – прийняття директив щодо гармонізації законів держав-членів про торговельні марки, топографію напівпровідникової продукції, а також регламентів про застосування правил конкуренції при укладанні ліцензійних угод і договорів про передачу ноу-хау, проведенні досліджень і розробок. У цей же період Єврокомісією була підготовлена Зелена книга «Авторське право і технологічний виклик», де виділялося шість областей авторського права, що підлягають гармонізації.

Третій – 1991–1998 рр. – прийняття п'яти секторальних директив про гармонізацію авторського права; директив про наближення законів щодо біотехнологічних винаходів, промислових зразків; утворення прав Спільноти на торговельні марки і прав Спільноти на сорти рослин; підготовка пропозицій з гармонізації законів про корисні моделі; прийняття регламентів про договори про передачу технологій і боротьбу з піратством.

Четвертий – 1999–2002 рр. – прийняття комплексної директиви про авторське право в інформаційному суспільстві; введення промислового зразка Спільноти й обговорення пропозицій з введення корисної моделі

Спільноти, а також переміщення акцентів регулювання в область реалізації прав інтелектуальної власності – прийняття плану заходів для боротьби з піратством і підробленою продукцією.

Сучасний етап відзначає значну увагу Європейського Союзу до посилення боротьби з піратською та контрафактною продукцією, а також інтенсивну роботу з введення патенту Спільноти.

Так, у 2003 р. приймається Регламент Ради (ЄС) № 1383/2003 щодо митних дій стосовно товарів з підозрою на порушення певних прав інтелектуальної власності та заходів, що мають вживатися стосовно товарів, які порушують такі права. Регламент суттєво підвищує стандарти митного захисту прав інтелектуальної власності, запроваджених Регламентом Ради (ЄЕС) № 3295/94. Як значне досягнення оцінюється прийняття Директиви 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності. Директива є першим секторальним актом, спрямованим на посилення захисту прав щодо всіх об'єктів права інтелектуальної власності, та містить кращий досвід захисту прав інтелектуальної власності держав-членів. 10 листопада 2004 р. Європейська комісія також затвердила Стратегію реалізації прав інтелектуальної власності в третіх країнах.

Під інтелектуальною власністю відповідно до практики Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності та Світової Організації торгівлі розуміють одночасно як промислову власність так і сферу авторських та суміжних прав.

Право інтелектуальної власності Європейського Союзу привертає увагу в різних аспектах. Як новий інститут, що інтенсивно розвивається та втілює кращий досвід держав-членів ЄС у сфері охорони інтелектуальної власності, а також успішні ініціативи з введення регіональних систем захисту прав. Як право, що має суттєве значення при співробітництві установ та організацій України та держав-членів ЄС з проведення наукових досліджень, передачі технологій, а також знання якого необхідно для захисту українських винаходів, інших об'єктів права інтелектуальної власності в Європі. Як орієнтир, відповідно до якого має бути адаптовано законодавство України згідно з Угодою про партнерство та співробітництво між європейськими співтовариствами та їх державами-членами та Україною, а також Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України то законодавства Європейського Союзу»

Варто зазначити, що розвиток права інтелектуальної власності ЄС є результатом об'єктивних вимог утворення спільного ринку Співтовариства, з огляду на вище зазначений матеріал слід сказати, що *право інтелектуальної власності ЄС достатньо розвивається*, тому і привертає увагу науковців, практиків у різних аспектах, так як є новим інститутом права ЄС, що інтенсивно розвивається та уособлює кращий досвід держав-членів ЄС у сфері охорони інтелектуальної власності, а також успішні ініціативи з введення регіонального захисту прав на

торговельні марки, промислові зразки, сорти рослин, географічні зазначення.

Список використаної літератури:

1. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України. – Ю.М. Капіца. – Київ, 2006.
2. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу. – В. Скордамаля. – Київ, 2005.
3. Розвиток права інтелектуальної власності в Європейському Союзі. – Ю. Капіца, к.ю.н. – Міжнародні відносини 33/34, 2006.

Ключові слова: інтелектуальна власність, права, законодавство, перспективи розвитку.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, права, законодательство, перспективы развития.

Key words: intellectual property, rights, legislation, development prospects.

МУДРИЦЬКА КАТЕРИНА ОЛЕКСІЙВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін

ПРИЧИНИ ТА ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СПОРІВ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА САЙТАХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Виникнення спорів про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет обумовлено певними підставами та причинами. Вони криються в об'єктивних і суб'єктивних негативних факторах та юридичних фактах [4, с. 89].

Підставами виникнення прав інтелектуальної власності є юридичні факти, з якими пов'язано надання охорони праву інтелектуальної власності.

Так, стаття 422 Цивільного кодексу України закріплює положення про те, що право інтелектуальної власності виникає (набувається) з підстав, встановлених Цивільним кодексом України, іншими законами та договорами. Для різних об'єктів інтелектуальної власності вони неоднакові [2].

Ніхто не стане заперечувати, що за допомогою мережі Інтернет та його сайтів ми можемо поновому спілкуватися, розважатися, впливати на суспільство. І все ж ми не повинні дозволити мережі Інтернет стати інструментом порушення прав та інтересів суб'єктів, що є власниками прав інтелектуальної власності.

Що ж стосується спору про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет, то дані «мережеві» юридичні факти можна поділити на такі три групи:

1) безпосередньо породжують спірні правовідносини: використання в господарській діяльності комерційних позначень, укладення авторських договорів та договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності;

2) характеризують поведінку суб'єктів спірних правовідносин: належне і своєчасне виконання юридичних обов'язків або навпаки невиконання (неналежне виконання – розповсюдження творів, захищених авторським правом, наприклад комп'ютерних програм або музичних творів) даних обов'язків, неправомірна реєстрація чи притримування назв доменів, тотожних чи подібних до існуючих знаків для товарів і послуг, з метою їх комерційного використання чи продажу законним власникам цих знаків.

Відповідна група юридичних фактів прив'язує сторони спору до заявленої вимоги, зумовлює їх легітимність в конкретному розглянутому спорі. Невиконання (неналежне виконання) одним із суб'єктів спірних правовідносин покладених на нього юридичних обов'язків викликає в іншого суб'єкта нове, яке раніше не існувало, охоронювану правомочність у вигляді права вимоги відновити своє порушене суб'єктивне право (законний інтерес), усунути наслідки протиправної поведінки і т.п.;

3) факти, що є підставою для позову. Це те, що в кінцевому підсумку змушує зацікавлену особу шукати захист своїх прав в суді: невизнання (оспорювання) відповідачем неправомірності своєї поведінки.

Як відзначав П.Ф. Елісейкін, оспорування – це «результат різної суб'єктивної оцінки своїх прав і обов'язків їх носіями» [3, с. 38.]. Відповідний результат повинен отримати зовнішнє вираження для того, щоб виник спір про право.

Сукупністю перерахованих юридичних фактів позивач в конкретному спорі обґрунтовує заявлені вимоги.

Загальним фактором поширення спорів про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет є розвиток ІТ-технологій в мережі Інтернет та економічного розвитку держави.

Актуальність даної проблеми визначається тим, що більша половина всіх авторських творів, доступних на сайтах в мережі Інтернет, опинилася там на незаконних підставах, тобто, саме з порушенням прав інтелектуальної власності.

Багато хто думає, що розміщення матеріалів відбувається безкоштовно, отже, ніякого порушення авторських прав немає. Але насправді автор спочатку не отримує той прибуток, на який він розраховував при продажу свого твору через торгову мережу або магазин. А це відбувається тому, що багато хто вже скачав його твір з мережі Інтернет [5]. Як правило, у більшості власників авторських прав, часто виникають труднощі, пов'язані з поясненням правової позиції в суді і збором необхідних доказів.

У суді, відповідно до чинного законодавства, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень [1, с. 33], тому головне завдання автора твору полягає в зборі доказів факту порушення його прав на сайтах в мережі Інтернет. Специфічність цього питання полягає в тому, що порушник натисканням декількох клавіш може видалити всі докази про те, що було несанкціоноване використання твору.

Також порушенням авторських прав є плагіат. Люди привласнюють собі авторство на розміщенні на сайтах в мережі Інтернеті твори. Багато недобросовісних власників інтернет магазинів, хостингів спокійно використовують фотографії, відео і різні матеріали інтелектуальної власності, «запозичені» у своїх конкурентів.

У людей склалася помилкова думка, що ця інтелектуальна власність – «нічия», хтось же все це написав, сфотографував. Однак, автор існує в будь-якому випадку. В останні роки «піратство» набуває масового характеру. Електронні документи, книги, статті копіюються, часто змінюються без згоди автора, а іноді їх видають за власну творчість. У зв'язку з цим слід зазначити, що відсутність на сайті інформації про автора (авторів) твору не звільняє від відповідальності за несанкціоноване використання цих творів, а також за плагіат [5].

Таким чином, серед причин масового незаконного відтворення примірників творів на сайтах в мережі Інтернет, що охороняються авторським правом можна виділити відсутність захисту авторських прав не тільки на сайтах в мережі Інтернет, а й взагалі в мережі Інтернет в цілому.

Ще одна причина порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет – це низька динаміка розвитку законодавства в новоутворених сферах суспільних відносин.

Ця причина охоплює всі види спорів, що пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет.

Так, вказана причина породжує проблему надання правового захисту власникам прав інтелектуальної власності від її несанкціонованого використання на сайтах в мережі Інтернет.

Вирішення зазначеної проблеми можливо на підставі трактування відповідних норм законів з урахуванням принципів абсолютного захисту та недопустимості невинуватеного порушення прав на інтелектуальну власність.

По відношенню до авторського права це означає, що правовласник має виключні майнові права на використання авторського твору на сайтах в мережі Інтернет, що матиме на меті можливість вимагати усунення порушення від будь – яких осіб, які розміщують на сайтах в мережі Інтернет без відповідних правових підстав авторські матеріали.

Такий шлях дозволив би відійти від прийнятою Україною доктрини замкнутого кола авторських повноважень.

Ще однією причиною виникнення спорів є відсутність стимулів та купівельної спроможності для купівлі об'єктів інтелектуальної власності. Причиною цьому є цілий комплекс проблем різного характеру,

який склався історично і посилюється за останній рік серйозною політичною нестабільністю [6].

Як наслідок недосконале законодавство щодо притягнення винних осіб до відповідальності.

До того ж, при низькому рівні доходів населення не останню роль відіграють ціни, під впливом динаміки дії яких відбуваються зрушення попиту, пропозиції, в зв'язку з чим складається на ринку певна кон'юнктура, в т.ч. невірноважена.

Зазначене вище, безсумнівно, створює велику кількість спорів про порушення прав інтелектуальної власності на сайтах в мережі Інтернет і породжує труднощі їх розгляду на різних рівнях судового провадження.

Однак, не зважаючи на наявні прогалини в чинному законодавстві щодо врегулювання спірних правовідносин та розгляду такої категорії спорів, необхідна профілактика подальшого зростання кількості такої категорії спорів, шляхом усунення зазначених вище причин, а також умов що їх породжують.

Список використаної літератури:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Прийнятий 06 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6, с. 33.
2. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44.
3. Елисейкин П.Ф. Основания спора о праве гражданском // Вопросы теории и практики гражданского процесса. Гражданское судопроизводство и арбитраж: Межвузовский научный сборник. Саратов. 1984, с. 38.
4. Зайцев И.М. Функции иска в судопроизводстве // Государство и право. № 7. 1996, с. 89.
5. Морозов А.Г. Преступления в сфере авторских и смежных прав: общественная опасность и правила квалификации: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007.
6. Тюха І.В. Проблеми інноваційної діяльності в Україні та на вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/72.pdf.

Ключові слова: причини, підстави, юридичні факти, спір, сайт, Інтернет, право інтелектуальної власності.

Ключевые слова: причины, основания, юридические факты, спор, сайт, Интернет, право интеллектуальной собственности.

Key words: causes, grounds, legal facts, dispute, site, Internet, intellectual property right.

МАЗУРЕНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ

У Великому тлумачному словнику української мови терміни «кібер» або «кібернетичний» трактуються як такий, що походить від терміну «кібернетика», який створено та працює на основі принципів та методів кібернетики. А термін «безпека» описує стан, коли кому та/або чому-небудь ніщо не загрожує, тобто характеризує відсутність небезпеки [1]. Підґрунтям запровадження терміну «кібербезпека» стало розуміння необхідності вирішення проблеми нейтралізації або мінімізації сукупності кіберзагрози. З технологічної точки зору кібербезпека є складовою частиною інформаційної безпеки, оскільки сутність загроз, методів, засобів і заходів є однаковою та кібербезпека стосується лише кіберпростору. З іншої точки зору термін «Кібербезпека» розглядається як окремий випадок інформаційної безпеки, введення якого обумовлене використанням комп'ютерних систем і мереж (КСМ) та/або телекомунікаційних мереж (ТКМ). «Кібербезпека» як безпека інформації та інфраструктури в цифровому середовищі, що її забезпечує, передбачає досягнення і збереження властивостей безпеки в ресурсах організації або користувачів, що спрямовані на запобігання відповідним кіберзагрозам. Аналіз основних факторів, що негативно впливають на функціонування комп'ютерних систем і мереж та/або телекомунікаційних мереж показав, що існує низка чинників, які спричиняють ризики кіберзагрози їх функціонуванню та потребу їх захищеності від кібератак [2].

О.А. Баранов пропонує під кібербезпекою розуміти окремий випадок інформаційної безпеки, поява якого обумовлена використанням комп'ютерних систем та/або телекомунікаційних мереж. В розгорнутому стані автор пропонує під цим терміном розуміти «такий стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в умовах використання комп'ютерних систем та/або телекомунікаційних мереж, за якого мінімізується завдання їм шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки функціонування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [3].

Важливість проблем кібербезпеки спричинила прийняття в Україні Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження

державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки. Згідно з ст. 1 цього закону кібербезпека розуміється як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [4].

В законі також дається визначення таким термінам, як: «кіберзагроза» – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів; «кіберзахист» – сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків, відновлення сталості і надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем; «кіберзлочин» (комп'ютерний злочин) – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України.

У п. 14 доповіді комітету II десятого конгресу ООН 2000 р. з попередження злочинності і поведінки з правопорушниками зазначено, що існує дві категорії інформаційних злочинів: кіберзлочини у вузькому розумінні («комп'ютерні» злочини) – будь-яке протиправне діяння, здійснюване шляхом електронних операцій, метою якого є подолання захисту комп'ютерних систем і оброблюваних ними даних; кіберзлочини в широкому розумінні (злочини, пов'язані з використанням комп'ютерів) – будь-яке протиправне діяння, що вчинюється шляхом або в зв'язку з комп'ютерною системою або мережею, включаючи такі злочини, як незаконне зберігання, пропонування або розповсюдження інформації через комп'ютерні системи або мережі [5].

На думку Н.М. Дімітрова, на відміну від традиційних видів злочинів, історія яких налічує століття, таких як вбивство або крадіжка, кіберзлочинність явище відносно молоде і нове, яке виникло з появою мережі Інтернет. Специфіка даного виду злочинності полягає у тому, що готування та скоєння злочину здійснюється, практично не відходячи від «робочого місця», злочини є доступними, оскільки комп'ютерна техніка постійно дешевшає, злочини можна скоювати з будь-якої точки земної кулі, у будь-якому населеному пункті, а об'єкти злочинних посягань можуть знаходитись за тисячі кілометрів від злочинця. Крім того, доволі складно виявити, зафіксувати і вилучити криміналістично-значущу інформацію при виконанні слідчих дій для використання її в якості речового доказу [6].

До основних видів кіберзлочинів Н.М. Дімітров відносить: порушення авторського права і суміжних прав; шахрайство; ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення; ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів; незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю.

В цілому можна визначити такі основні ознаки, які відрізняють кіберзлочини від інших кримінальних правопорушень: вчинення таких злочинів не вимагає фізичного зближення суб'єкта злочину та жертви; завдяки автоматизованості, кількість об'єктів злочину може вимірюватись тисячами, як наслідок одного злочинного діяння; такі злочини вчиняються «моментально», тому потрібне швидке реагування відповідних органів; відсутність сталого алгоритму вчинення дій, які призводять до протиправних наслідків, через недостатню дослідженість.

На сьогодні не до кінця з'ясованою слід вважати термінологічне співвідношення кіберзлочинів зі злочинами в мережі Інтернет. Сфера вчинення Інтернет-злочинів – так званий віртуальний простір, який можна визначити як модельований за допомогою комп'ютера інформаційний простір, де містяться дані про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому вигляді і що перебувають у процесі руху по локальних і глобальних комп'ютерних мережах, або ж відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їх зберігання, обробки і передачі.

Специфіка злочинності в мережі Інтернет полягає у такому: відносній комфортності, тобто готування та скоєння злочину здійснюється практично не відходячи від «робочого місця»; доступності – у зв'язку з тенденцією постійного зниження цін на комп'ютерну техніку; широкій географії скоєння злочинів, але враховуючи те, що основна кількість комп'ютерів розташована у великих населених пунктах, то саме на них і припадає «левова частка» злочинності; віддаленості об'єкта злочинних посягань – він може перебувати за тисячі кілометрів від місця скоєння злочину; складності виявлення, фіксації і вилучення криміналістично-значущої інформації (слідової картини злочину) при виконанні слідчих дій для використання її в якості речового доказу і т.ін.; широкому використанні злочинцями засобів шифрування інформації [7].

Головною умовою припинення правопорушень, що вчиняються із використанням мережі Інтернет, є встановлення особи злочинця. Після налагодження контакту зі злочинцем та отримання протиправної пропозиції, за допомогою технічних можливостей мережі здійснюється встановлення його місця перебування та комп'ютера, яким він користувався.

Отже, встановлення особи зловмисника, після отримання інформації про здійснення протиправної діяльності у мережі Інтернет, напряду пов'язане із встановленням: IP-адреси, під якою комп'ютер працював в мережі Інтернет; провайдера Інтернет-послуг, до мережі якого належить IP-адреса, з використанням якої здійснювалася протиправне реалізація порнографічної продукції; встановлення місця знаходження персонального комп'ютера, який мав доступ до Інтернет у вказаний час під встановленою IP-адресою.

Так, інформація щодо розповсюдження або збуту порнографічних предметів, що міститься на відповідному веб-сайті, фізично розміщена на комп'ютерному обладнанні, яке, працюючи в мережі Інтернет, використовує універсальну IP-адресу – ідентифікатор. Крім цього, веб-сайт, на якому розміщено подібну інформацію, окрім IP-адреси має веб-адресу – алфавітно-цифрове позначення, яке називається доменним ім'ям і також є унікальним в мережі Інтернет.

Таким чином, в останні роки для України особливо актуальною стала проблема кібербезпеки. Поширення кіберзагроз спричинило активізацію законодавця в цій сфері, що вилилось у прийнятті низки нормативно-правових актів, уточнюючих терміни, формулюючих системи органів, які відповідають за таку безпеку, посилюють відповідальність за кіберзлочини. Сьогодні під кіберзлочинами слід розуміти суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України, а під кібербезпекою – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

Список використаної літератури:

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: ВТФ «Перун», 2003. С. 106, 306.
2. Бистрова Б. Основні поняття дослідження та концептуальні засади професійної підготовки фахівців із кібербезпеки // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2017. – № 8. – С. 60.
3. Баранов О.А. Про тлумачення та визначення поняття «кібербезпека» // Правова інформатика. – 2014. – № 2. – С. 61.
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163 -VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 45. – Ст. 403.
5. Європіна І.В. види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій // Вісник академії адвокатури України. – 2010. – № 3. – С. 129.
6. Дімітрова Н. М., Н. М. Білик Основні види кіберзлочинів та причини, що їх породжують // Соціально-гуманітарний вісник. – 2018. – Вип. 22. – С. 50.

7. Кіпа О.О. Правопорушення в мережі Інтернет // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 347.

Ключові слова: кібербезпека, кіберзлочинність, кіберзагроза, кіберзахист, Інтернет, веб-сайт.

Ключевые слова: кибербезопасность, киберпреступность, киберугроза, киберзащита, Интернет, веб-сайт.

Key words: cybersecurity, cybercrime, cyberthreat, cyber protection, Internet, website.

МАЗІНА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивільної юриспруденції, кандидат юридичних наук

ПРИВІЛЕЇ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ВІД КОНТРАФАКЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В історичному аспекті розвитку та становлення авторського права привілеї відігравали значну роль для захисту авторських прав від контрафакції. Протягом тривалого періоду часу до формування законодавства про авторське право наявність привілеїв мала неабияке значення для книговидавців та авторів.

Необхідність охорони видавництва від контрафакції мала наслідком появу привілеїв, які дарувалися тій чи іншій особі на видавництво творів. Привілеї забезпечували за відповідною особою виключне видання та продаж відомої книжки на протязі кілька років, або ж охороняли від контрафакції взагалі всі видання, які здійснювалися даною особою. Поза привілеями не існувало ніякого захисту від контрафакції [1, с. 10-11].

Привілеї видавалися конкретним видавцям на видання певної книги, про що робилася відмітка на примірнику книги.

Загальним привілеєм мав можливість скористуватися кожний, за його відповідності певним умовам. Загальний привілей був ядром усіх останніх законодавчих постанов про авторське право та ним обґрунтовувався погляд на авторське право як на пільгу, як на виняток із законів, який зобов'язаний своїм існуванням мілосердю законодавця. Перший привілей було надано у Венеції 3 січня 1491 року Петру Ровенському на твір *Phoenix* [2, с. 189]. Надалі доволі часто видавалися привілеї авторам на окремі твори й вони стали нормою існування у авторському праві того часу та формою охорони авторських прав від контрафакції.

На початку XVI століття привілеї з'явилися у Германії та у Франції. Автори самостійних творів або такі, які обробляли рукописи, отримували від видавців єдиноразову винагороду, звичайно помірну, та передавали усі свої права на твір видавцю. Таким чином, хоча з введенням

привілеїв вперше розпочалось охорона державою авторського права як майнового інституту, захист був спрямований на користь торгівців та видавників книжок, але не авторів. Матеріальний стан авторів продажував залишатися печальним. У Франції привілеї надавалися королями та навіть містом Парижем, у Германії – імператорами, князями та містами. Привілеї видавалися без визначення строку або з визначенням строку, звичайно на декілька років. Переважали короткострокові привілеї на два, п'ять, десять років або на інший термін. На протязі визначеного строку право друку належало виключно особі, якій було надано привілею, інші особи, під загрозою покарання, повинні були утримуватися від порушення цього права. З XVII століття з'являються привілеї більш загального характеру, у яких забороняється не тільки передруковувати чужі книги, але й ввозити із-за кордону контрафактні видання, а також надається право конфіскації творів, виданих всупереч привілеям [3, с. 89].

Наступний розвиток поняття авторського права визначався з зовнішньої сторони переходом від захисту у вигляді привілеїв до захисту у вигляді закону, з розповсюдженням цього захисту на інші, крім літератури, види творчості, а з внутрішньої сторони – розширенням сфери захисту, а саме: переходом від захисту предмету творчості до захисту самої творчості та від захисту інтересів особи, що розповсюджувала твори до захисту інтересів авторів. Разом з цим, саме поняття авторського права розширюється та отримує характер не тільки майнового права, але й особистого права, тобто такого, яке має метою охороняти особистість автора, його літературні та художні інтереси [4, с. 202].

Перехід від привілеїв до визнання авторського права на літературні твори цивільним законодавством відбувався у окремих країнах поступово. Під впливом наукової думки та потреб суспільства у окремих германських країнах почали з'являтися узаконення, з метою охорони авторського права у межах цих країн, незалежно від привілеїв [5, с. 2]. Деякі країни почали відмовлятися від системи привілеїв та забороняли контрафакцію кожного твору, який був привілейований чи не був таким.

Список використаної літератури:

1. Шершеневич Г. История авторского права на Западе / Г. Шершеневич // Ученые записки Императорского Казанского университета. – Казань: Тип. Имп. ун-та, 1891. – С. 44 с.
2. Табашников И. Г. Литературная, музыкальная и художественная собственность с точки зрения науки гражданского права и по постановлениям законодательств : Северной Германии, Австрии, Франции, Англии и России / И. Г. Табашников. – Том 1. Литературная собственность, её понятие, история, объект и субъект. – Санкт-Петербург: Типография М.И. Попова, 1878. – 568 с.
3. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения / Г. Ф. Шершеневич. – Казань: Тип. Имп. ун-та, 1891. – 313 с.

4. Канторович Я. А. Основные идеи гражданского права / Я. А. Канторович; с предисл. проф. А. Малицкого. – Х. : Юридическое издательство НКЮ УССР, 1928. – 310 с.
5. Александровский Ю. В. Авторское право. Закон 20 марта 1911 года. Исторический очерк, законодательные мотивы и разъяснения / Ю. В. Александровский. – Санкт-Петербург : Товарищество по изданию новых законов, 1911. – 176 с.

Ключові слова: контрафакт, авторське право, порушення прав, видавець, автор.

Ключевые слова: контрафакт, авторское право, нарушение прав, издатель, автор.

Key words: counterfeiting, copyright, infringement, publisher, author.

ГАЛУПОВА ЛАРИСА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,

асистент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

ПОНЯТТЯ ОНЛАЙН МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Сьогодні медіація є однією з найбільш застосовуваних форм альтернативного врегулювання конфліктів. Медіація дозволяє відійти від втрати часу в судових розглядах, від додаткових і непередбачуваних витрат, процес медіації є приватним і конфіденційним.

В дослівному перекладі «медіація» означає «посередництво». При цьому, мається на увазі участь безпристрасної особи, яку признають всі сторони. Задача медіатора полягає не в тому, щоб винести рішення або вирок, а в тому, щоб створити такі умови, при яких сторони самі знайдуть ту позицію, яка б задовольнила їх обох і як наслідок конфлікт був вичерпаний [1].

Сьогодні, таке явище як «медіація» привертає до себе увагу багатьох науковців у всьому світі. Так, на початку дев'яностих років книга Христофа Бесемера «Медіація. Посередництво в конфліктах» (в оригіналі – Mediation: Vermittlung in Konflikten»), відкрила медіацію як соціальне явище всій німецькомовній Європі. Христоф Бесемер визначає медіацію як технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони [2].

При порушенні прав на об'єкти інтелектуальної власності, для правовласника важлива негайна реакція на таке правопорушення. Як ми знаємо, в суді, через їх перевантаження, справи можуть розглядатись роками. Тому, правовласнику, аби не втрачати кошти, можна звернутись до медіатора, який за декілька днів допоможе врегулювати конфлікт щодо прав інтелектуальної власності. Якщо відбулось порушення прав інтелектуальної власності на торговельну марку а порушник знаходиться на іншому континенті то правовласнику варто звернутись

до онлайн – медіації, яка допоможе за короткий час, та не покидаючи власну країну врегулювати даний конфлікт.

Онлайн – врегулювання конфлікту (англ. Online dispute resolution, ODR) – сукупність методів врегулювання спорів (конфліктів) із застосуванням Інтернет-технологій [3].

Онлайн – врегулювання конфліктів – процедури, що з'явилися як синергетичний ефект від взаємодії між методами альтернативного врегулювання спорів та інформаційно-комунікаційними технологіями. Онлайн – врегулювання конфліктів виникло як метод вирішення спорів, що виникають в процесі взаємодії різних людей і організацій в Інтернеті, для яких традиційні засоби врегулювання спорів виявлялися неефективними. Інформаційно-комунікаційні технології, що впроваджуються в процедури врегулювання конфліктів, американські дослідники Кац і Ріфкін назвали «Четвертої стороною»: на додаток до двох (або більше) учасникам конфлікту і третьої нейтральної сторони (медіатора), технології виступають в якості четвертого учасника процесу. «Четверта сторона» може бути використана для вирішення багатьох завдань, що підвищують ефективність процесу врегулювання конфлікту і зниження вартості врегулювання, таких як впорядкування інформації, призначення зустрічей, контроль розкладу, автоматична розсилка по електронній пошті, блокування небажаної інформації (наприклад, нецензурної лайки).

Європейська комісія розробила Європейську Процедуру врегулювання малих претензій (ESCP), яка вступила в силу для всіх членів Європейського Союзу з січня 2009р. Ця процедура передбачена для вирішення транскордонних спорів, в яких розмір претензій не перевищує 2 тисяч євро. Згідно ESCP, врегулювання здійснюється в письмовій формі при використанні інформаційно-комунікаційних технологій (електронна пошта, відеоконференції і т. д.). Положення ESCP є рекомендаційними, а не директивними, і держави-члени ЄС розробляють власні правові норми онлайн-врегулювання конфліктів.

Процедури онлайн-врегулювання спорів в США застосовуються з 1996 року і набули широкого поширення, особливо у врегулюванні суперечок з приводу розподілу доменних імен. Процедура онлайн – вирішення конфлікту використовується для врегулювання спорів між власниками товарного знака та тими, хто зареєстрував доменне ім'я в недобросовісних цілях (з метою перепродажу або незаконного використання репутації торгової марки). Компанії, які використовують дану процедуру, домоглися успіху в більш ніж 30 тисячах суперечок з приводу доменних імен. Це позитивно позначається на розвитку електронної комерції, оскільки сприяє зростанню впевненості клієнтів через зниження кількості шахрайському зареєстрованих доменних імен.

У США в 2001 році вступив в силу єдиний закон про медіацію (Uniform Mediation Act), який за фактом об'єднав 2,500 різних законів, які регулювали процедури медіації в різних штатах [4].

В Білорусії створено центр «Онлайн – медіації», який покликаний врегульовувати достатньо широке коло конфліктів. Це можуть бути

конфлікти у сфері освіти, банківські конфлікти, сімейні, трудові спори, конфлікти у сфері корпоративного права, міжкультурні конфлікти, конфлікти у сфері права інтелектуальної власності та ін.

Суть даного центру полягає в тому, що сторона конфлікту залишає заявку на веб-сайті <https://lawmediation.weebly.com/>, де зазначає свої особисті дані та електронну пошту і вказує іншу сторону конфлікту та за наявності його контактні дані. Після обробки заяви медіатор зв'язується зі сторонами конфлікту та домовляється про умови проведення онлайн-медіації.

Сторони на даному веб-сайті можуть одразу ознайомитись з законодавством у сфері медіації а також з її перевагами. До таких переваг відноситься:

1) медіація допомагає заощадити час, гроші і емоційні сили учасників спору;

2) при її проведенні обстановка, організація, регламент і зміст процесу можуть бути визначені індивідуально;

3) медіація орієнтована не стільки на конфлікт (з'ясування хто правий, а хто винен) або на виграв, скільки на конструктивний пошук рішень;

4) у плані тимчасових витрат медіація може бути легко підстроєна під потреби учасників і може враховувати емоційні і особисті аспекти спору;

5) при цьому сфера приватних інтересів учасників повністю захищена, оскільки процес медіації це конфіденційний процес;

6) медіація дозволяє учасникам спору подивитися в майбутнє і використовувати свої творчі здібності;

7) при вирішенні спору за допомогою медіації досягнуті домовленості, як правило, більш довговічні і відповідають реальному стану речей, що не тільки сприяє втіленню їх у життя, а й робить їх здійснення обопільно прийнятним і природним кроком [5].

Отже, як висновок, можна сказати, що онлайн – медіація, це зовсім нове явище, яке ще потребує дослідження. Переваги такої процедури очевидні: це швидкість, менш коштовна та безкордонність. Таким чином, вважаємо, що онлайн – медіація – це перспективна процедура врегулювання конфлікту за участю третьої нейтральної сторони та за допомогою сучасних засобів зв'язку.

Список використаної літератури:

1. Притика Ю., Козляковська О. Медіація, як спосіб вирішення цивільно-правових спорів – Електронний ресурс. – [Режим доступу] : <http://ilandmanagement.com/Publication/45/>
2. Бесемер Христоф. Медиация. Посредничество в конфликтах. – Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://www.twirpx.com/file/575354/>
3. Онлайн-урегулирование споров: материалы из Википедии. – Электронный ресурс. – [Режим доступа]: https://ru.wikipedia.org/wiki/Онлайн-урегулирование_споров

4. Герда Мета. Медиация – искусство разрешать конфликты// Медиация. Новый подход к разрешению конфликтов (Дайджест). – Электронный ресурс. – [Режим доступа]: http://jjpk.perm.ru/_res/fs/file6043.pdf
5. Центр «Онлайн-медиация». – Электронный ресурс. – [Режим доступа] : <https://lawmediation.weebly.com/>

Ключові слова: медіація, онлайн – медіація, онлайн – врегулювання конфлікту, об'єкти права інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності.

Ключевые слова: медиация, онлайн – медиация, онлайн – урегулирование конфликта, объекты права интеллектуальной собственности, защита прав интеллектуальной собственности.

Key words: mediation, online mediation, online conflict resolution, intellectual property rights, intellectual property rights protection.

СЕКЦІЯ 24.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

ГОЛУБЄВА НЕЛЛІ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права,
доктор юридичних наук, професор

ДИСПОЗИТИВНІСТЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Принцип диспозитивності (від лат. *dispono* – розпоряджаюся) є одним з основних принципів цивільного процесу, який передбачає можливість розпоряджатися процесуальними засобами захисту, як втілення свободи прав особистості, гарантованої Конституцією України. Право громадян на звернення до суду за захистом і на судовий захист закріплене в ст. 55 Конституції України.

Принцип диспозитивності – це принцип у відповідності до якого учасники справи мають можливість вільно здійснювати свої права (матеріальні і процесуальні), розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів осіб, а також держави.

Тобто розгляд спору в порядку цивільного судочинства виникає з ініціативи заінтересованих осіб і суд вирішує тільки ті вимоги, за суттю спору, про вирішення яких заявляють сторони, і суд не може вийти за межі цих вимог. Дії суду залежать від вимог позивача і заперечень відповідача, суд вирішує справу в обсязі заявлених сторонами вимог. Суд не може вийти за межі позовних вимог (ч. 2 ст. 264 ЦПК).

Суд не може застосувати інший спосіб захисту права, про який не просив позивач, інакше це буде виходом за межі заявлених вимог та порушенням принципу диспозитивності цивільного судочинства.

Проте, відповідно до п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» вийти за межі заявлених вимог (вирішити незаявлену вимогу, задовольнити вимогу позивача у більшому розмірі, ніж було заявлено) суд має право лише у випадках, прямо передбачених законом. Наприклад, суд має право вийти за межі заявлених вимог і з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину одночасно з позбавленням

батьківських прав (ч. 2 ст. 166 СК); застосувати наслідки недійсності нічёмного правочину (ч. 5 ст. 216 ЦК).

Проблеми у судовій практиці також може викликати застосування ч. 2 ст. 5 ЦПК щодо можливого способу захисту, який може визначити у своєму рішенні суд у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду. При цьому такий спосіб захисту має не суперечити закону.

Щоб застосувати ч. 2 ст. 5 ЦПК необхідно, щоб суд констатував, що закон або договір не визначають ефективного способу захисту права. Тобто необхідно надати оцінку ефективності обраного зацікавленою особою способу захисту. Ця новела нової редакції ЦПК узгоджується із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод («Право на ефективний засіб юридичного захисту» – ст. 13 Конвенції). Суд означає, що засіб захисту, котрий вимагається згаданою статтею, повинен бути «ефективним», як у законі, так і на практиці, зокрема, у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави (п. 75 Рішення ЄСПЛ від 05.04.2005 р. у справі «Афанасьєв проти України»).

Однак необхідно враховувати, що використання зазначеної норми має бути дуже обережним. Розширення способів захисту за рахунок можливості судом визначити «ефективний» спосіб (не дивлячись на інший спосіб визначений в законі чи договорі) може порушувати права відповідача. Тим більше, якщо він не буде мати змоги на зміну стратегії захисту.. Застосування цієї норми може вплинути на прогнозованість судової практики. Крім того, обрати «спосіб захисту, який не суперечить закону» всупереч способу передбаченому в законі чи договорі з мотиву його більшої ефективності є досить складним завданням, може мати суб'єктивний характер та може перетворитися у спосіб «перегляду» негативного для сторони рішення.

Диспозитивний характер мають права сторін, передбачені цим Кодексом. В літературі відзначають, що принцип диспозитивності характеризується такими положеннями: 1) хто хоче здійснити своє право, повинен сам потурбуватися про це – *vigilantibus jura scripta sunt*; 2) особа, якій належить право, може від нього відмовитись – *volentum non fit injuria*; 3) нікого не можна примушувати пред'явити позов проти своєї волі – *nemo inventus cogere cogitur*; немає судді без позивача – *nemo iudex sine actore*; 4) суд не повинен виходити за межі вимоги сторін – *iudex ne eat ultra petita partium, ultra petita non cognoscitur*, за винятками, встановленими законом; 5) правом розпоряджатися об'єктом процесу – *res in iudicium deducta* [1].

Цивільне процесуальне законодавство значною мірою змінилось, у процесі удосконалення диспозитивності у цивільному процесі. Так, диспозитивність привела до скорочення тих справ, де ініціатором їхнього порушення виступає прокурор, змінились правила перегляду судових рішень, що набрали законної сили.

Проявом принципу диспозитивності є правило, що збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім випадків: 1) коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; 2) витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (див. коментар до ч. 7 ст. 81 ЦПК); 3) інших випадків, передбачених цим Кодексом (див. коментар до ст. 81 ЦПК).

Диспозитивний характер мають права сторін, визначені ст. ст. 43, 49 ЦПК. За останньою позивач може відмовитися від позову, відповідач має право визнати позов на будь-якій стадії судового процесу; позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; відповідач має право подати зустрічний позов у відповідні строки, сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу тощо (див. коментар до ст. 49 ЦПК).

При цьому, суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє (ч. 6. ст. 49 ЦПК). Згідно ч. 5 ст. 207 ЦПК суд відмовляє у затвердженні мирової угоди, якщо одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Відступ від принципу диспозитивності тут виправданий інтересами неповнолітніх дітей, недієздатних осіб тощо.

Частина 4 ст. 13 ЦПК направлена на захист прав та інтересів осіб, які представлені законними представниками. У виникненні даного виду судового представництва відсутня та довірча першооснова, яка неодмінно існує в добровільному представництві. Відносини довірчого характеру між особами, яких представляють, та законними представниками тут передбачаються лише на основі раніше виниклих обставин, що породжують загальний обов'язок представляти інтереси певної особи, не пов'язаний з представництвом у конкретній цивільній справі (наприклад, походження дітей, усиновлення, призначення і т. д.). Діяльність законного представника певною мірою повинна бути контрольована з позиції відповідності її інтересам суб'єкта, якого представляють.

Чи «суперечать інтересам особи, яку він представляє», дії представника суд оцінює, ґрунтуючись на власному життєвому досвіді та з дотриманням принципів справедливості, розумності, добросовісності та пропорційності.

Таким чином, правила про диспозитивність цивільного процесу у новій редакції ЦПК залишилися традиційними (ст. 13 ЦПК). Проблеми,

які можуть виникнути у судовій практиці у зв'язку із застосуванням ч. 2 ст. 5 ЦПК щодо можливого способу захисту, який може визначити у своєму рішенні суд, можуть бути вирішені тільки з урахуванням принципу диспозитивності.

Список використаної літератури:

1. Штефан М.Й. Цивільний процес. Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Ін Юре, 2001. – 696 с. – С. 54.

Ключові слова: принцип диспозитивності, цивільне судочинство, учасники справи, процесуальні засоби захисту.

Ключевые слова: принцип диспозитивности, гражданское судопроизводство, участники дела, процессуальные средства защиты.

Key words: the principle of dispositiveness, civil proceedings, participants in the case, procedural remedies.

АНДРОНОВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, доцент

ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО ПУРИЗМУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Правовий пуризм (від лат. *purus* – чистий) як надмірно скрупульозне слідування приписам закону, занадто прискіпливе ставлення до виконання юридичних формальностей і процедур – явище таке саме давнє як і боротьба з ним.

Юридичний формалізм, що є синонімом правового пуризму, – традиційна та характерна ознака юридичної професії. Фахівець у галузі права в уявленні широких мас населення постає саме як особа, схильна до формалізму, педант, який постійно чіпляється до деталей. Такий образ, хоча і є певною мірою гіперболізованим, однак все ж таки є доволі виправданим. При цьому саме судовий процес, цілковито підкорений процесуальній формі (в юридичній літературі навіть вказують про дію в цивільному процесуальному праві принципу процесуального формалізму [1, с. 93]), є найяскравішим прикладом постійного відшукування розумного компромісу між формою та змістом.

Сувору формалізованість судового процесу має глибоке історичне коріння. Переважна більшість дослідників римського приватного права, характеризуючи римський цивільний процес (особливо легісакційний), сходяться на думці про його надмірну формалізованість, переобтяженість ритуалами [2, с. 282], яка поступово зменшувалася

внаслідок переходу від легісакційного до формулярного та в подальшому до когніційного (екстраординарного) процесу.

Втім і сьогодні в цивільному процесі суворе слідування приписам процесуального законодавства є важливим. Порушення встановленого законом процесуального порядку вчинення тих чи інших процесуальних дій (недотримання встановленої форми процесуального документа, порушення встановленого законом порядку отримання доказів, вчинення процесуальних дій за межами встановленого для них процесуального строку і т. ін.) призводить до втрати ними юридичної сили.

Водночас процесуальне законодавство містить цілу низку компенсаторів жорсткості процесуальної форми, що робить цивільний процес більш гнучким. Так, у разі недотримання вимог щодо форми та змісту позовної заяви суд надає особі строк для їх виправлення, пропущений з поважних причин процесуальний строк може бути за клопотанням учасника справи поновлений судом тощо.

Проблема правового пуризму загострюється у випадках, коли неухильне слідування приписам процесуального закону ставиться вище досягнення самої мети судового процесу – здійснення ефективного захисту порушеного права. Такими є ситуації створення перешкод у доступі до правосуддя з формальних підстав, які не мають істотного значення (наприклад, залишення позовної заяви без руху через дріб'язкові недоліки), скасування правильного по суті рішення з одних лише формальних підстав.

Важливим етапом на шляху подолання правового пуризму слід вважати формулювання так званих «формул Радбруха». Викликані до життя під впливом враження автора від злочинів нацизму та первісно спрямовані обґрунтовувати несправедливість, неправову природу законів нацистської Німеччини, вони в подальшому нерідко тлумачилися науковцями як конкретні поради, рекомендації суддям, зокрема, уникати абсурдного застосування обґрунтованих в інших випадках норм [3]. Тобто справедливий та виправданий в цілому закон може в деяких окремих випадках приносити більше шкоди ніж користі, коли він застосовується без урахування специфіки ситуації.

Як стверджують дослідники, термін «правовий пуризм» був уведений у юридичний обіг Європейським судом з прав людини [4, с. 160; 5], який у низці своїх рішень, зокрема у справі *Sutyazhnik v. Russia* наголосив, що дотримання принципу правової визначеності вимагає, щоб остаточне судові рішення скасовувалося лише з метою виправлення важливої судової помилки, а не заради правового пуризму.

У вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві вже традиційно діють норми, що є запобіжниками проти правового пуризму. Так, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 376 ЦПК України порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення лише у випадках, вказаних у законі (наприклад, ч. 3 ст. 376 ЦПК України, ч. 1 та 3 ст. 411 ЦПК Украї-

ни). Зокрема, підставою для скасування судового рішення є порушення правил юрисдикції (ст. ст. 377-378 ЦПК України).

Не може бути скасоване правильно по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань (ч. 2 ст. 410 ЦПК України). Дане правило вже стало аксіоматичним для цивільного судочинства України. Воно відоме ще з радянських часів, зокрема, було закріплено у ст. 312 ЦПК УРСР 1963 р.

Таким чином, можна зробити висновок, що вирішуючи справу, суд повинен обов'язково дотримуватися встановлених процесуальних вимог, віддаючи, водночас, перевагу змісту над формою, оцінюючи правові наслідки застосування відповідних процесуальних норм, розуміючи, що процесуальна форма повинна сприяти, а не перешкоджати здійсненню судового захисту права.

Список використаної літератури:

1. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васьковский. – М.: изд. бр. Башмаковых, 1917. – 429 с.
2. Ярошенко І.С. Актуальні питання римського цивільного процесу / І.С. Ярошенко // Правове регулювання економіки. – 2012. – № 11-12. – С. 278-290.
3. Bix B. Radbruch's formula and conceptual analysis / B. Bix // American Journal of jurisprudence. – 2011. – Vol. 56. – P. 45-47. – URL: <http://ssrn.Com/abstract=2017942>.
4. Сакара Н.Ю. Правовий пуризм та спроба його «легалізації» в проекті цивільного процесуального кодексу / Н.Ю. Сакара // Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7 липня 2017 р.) / за заг. ред. І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханік-Посполітак. – К.: ВД Дакор, 2017. – С. 159-164.
5. Зуевич Л. Процедурные ошибки не влекут отмены правильного по сути решения / Л. Зуевич. – URL: <https://zib.com.ua/ru/133887-kogda-procedurnie-oshibki-ne-vlecut-otmeni-pravilnogo-po-sut.html>.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, правовий пуризм, юридичний формалізм, правова визначеність.

Ключевые слова: правосудие, гражданский процесс, правовой пуризм, юридический формализм, правовая определенность.

Key words: justice, civil process, legal purism, legal formalism, legal certainty.

ВОЛКОВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО СУДОВОЇ РЕФОРМИ ЩОДО ПЕРЕЛІКУ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Інститут доказування у цивільному судочинстві має наукову та практичну значимість, особливо в умовах судової реформи та реформування. Проаналізувавши норми нової редакції ЦПК України, необхідно зазначити, що взагалі даний інститут у цивільному судочинстві зазнав значних змін та доповнень, та зокрема щодо переліку засобів доказування, що є актуальним у науці цивільного процесуального права та судової практики та таким, що потребує подальшого дослідження.

Відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК України надано вичерпний перелік засобів доказування, а саме: письмові, речові і електронні докази; висновки експерта; показання свідка [1].

Вперше до засобів доказування законодавець відносить електронний доказ як самостійний засіб доказування у цивільному процесі. Така необхідність введення електронного доказу як окремого засобу доказування у норми цивільного процесуального законодавства назріла вже давно. Норми минулої редакції ЦПК України взагалі не передбачали такого засобу доказування як електронний доказ, що в свою чергу приводило до певних труднощів у судовій практиці, оскільки на сьогодні інформаційні технології все активніше інтегруються в правове співтовариство України [2, с. 31].

Новелою цивільного процесуального законодавства є визначення електронного доказу в ст. 100 ЦПК України. Отже, законодавець визначає електронний доказ як інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Як справедливо зазначає О. Воронюк, що таке визначення є прогресивним, оскільки воно містить широкий перелік видів електронних доказів і джерел інформації, який не є вичерпним, що важливо, зважаючи на стрімкий технічний прогрес і появу нових видів електронних доказів і джерел, на яких такі докази можуть зберігатися [3, с. 12].

Позитивного відгуку заслуговує й те, що нарешті законодавець розмежовує письмові та електронні докази як самостійні засоби доказування.

Крім того, у порівнянні з минулою редакцією ЦПК України, не є окремим засобом доказування пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, допитаних як свідків. Натомість ч. 1 ст. 92 ЦПК України передбачає, що сторони, треті особи та їх представники за їх згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено ЦПК України, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи. Новелою цивільного процесуального законодавства є також письмове опитування учасників справи як свідків (ч. 3 ст. 93 ЦПК України).

З приводу цього необхідно зазначити, що у цивільному процесуальному праві одна і та сама особа в судовому процесі не може одночасно займати статус сторони і свідка, третьої особи і свідка тощо. Також, аналізуючи норми цивільного процесуального законодавства необхідно звернути увагу, що відповідно ст. 78 ЦПК допустимими доказами є обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Оскільки пояснення сторін, третіх особи та їх представників, допитаних як свідків не входить до переліку засобів доказування відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК України, то такі пояснення можна вважати як недопустимий доказ, оскільки вони за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування. Для усунення певних протиріч в нормах цивільного процесуального законодавства пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 76 ЦПК України таким засобом доказування, як пояснення сторін, третіх особи та їх представників, допитаних як свідків.

Отже, можна констатувати, що проведення судової реформи в Україні спрямовано на підвищення ефективності цивільного судочинства взагалі та щодо переліку засобів доказування у цивільному процесі, зокрема.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Волкова Н.В. Щодо впровадження електронного документу як електронного доказу у цивільне судочинство України. Інформаційні технології у судочинстві : матер. всеукр. наук. – практ. конф. (Одеса, 18 квітня 2017 р.). Одеса : Фенікс, 2017. С. 31-34.
3. Воронюк О. Електронні докази: що вважати оригіналом а що копією? Закон і Бізнес. 2017. № 45 (1343). С. 12.

Ключеві слова: докази, доказування, засоби доказування, електронні докази, показання свідка, цивільне судочинство.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, средства доказывания, электронные доказательства, показания свидетеля, гражданское судопроизводство.

Key words: evidence, proof, means of evidence, electronic evidence, testimony of the witness, civil proceedings.

ГОНГАЛО РЕГІНА ФРАНЦІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ВІДПОВІДАЧА ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Враховуючи той факт, що Україна уклала Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1] і активно намагається інтегруватися до правової системи Європейського співтовариства, на нашу думку, заслуговує на увагу дослідження іноземного досвіду застосування процесуальних засобів захисту відповідача та можливостей його використання в цивільному процесі України.

Досить цікавим в цивільному процесуальному праві Великобританії є інститут анулювання у справі. Анулювання відповідно до роз'яснення, даним в Правилах, є позбавлення юридичної сили документа. Це може бути будь-яка заява, зроблена в рамках справи, – позовна заява, заперечення проти позову, відгук на заперечення, зустрічний позов, заперечення проти зустрічного позову. Анульованим може бути і все провадження. Однак Правила не містять єдиної норми, в якій би приводився перелік конкретних обставин, що ваблять настання такого наслідку. Вони містяться в різних частинах Правил і навіть в різних нормативних правових актах.

Досвід захисту прав та інтересів відповідача в Польщі доцільно розглядати крізь призму електронного судочинства [2].

Цивільні грошові спори і вимоги, включаючи комерційні і трудові суперечки, незалежно від суми позову там розглядають он-лайн у 6-у цивільному відділі Люблінського західного регіонального суду. Таке стало можливим, завдяки внесенню у січні 2009 року до польського Цивільно-процесуального кодексу певних змін. Тож, якщо потрібно стягнути заборгованість за кредитом, орендою або оскаржити невиконання грошових вимог за договором купівлі-продажу чи надання послуг, поляки звертаються до вказаного суду.

Для того, аби подати позов, позивач має сформулювати вимогу і додати перелік доказів. Щоправда, непотрібно прикріплювати конкретні документи. Зазвичай надсилається посилання на існуючий рахунок-фактуру, чек тощо. Також у разі бажання позивача стягнути відсотки з суми заборгованих відповідачем коштів, вказується, відповідно до умов угоди або ж з моменту подання позову до суду, початковий термін їх нарахування та розмір, який, за польським законодавством, не має перевищувати 20%.

Після цього референт суду, отримавши позов, перевіряє обґрунтованість сформульованої в ньому вимоги. Коли ж дійде висновку, що

вона обґрунтована, то електронна система готує проект платіжного наказу, на якому ставить електронний цифровий підпис референта. Копія цього документу через електронну систему надсилається позивачу, а відповідачу копія проекту наказу і копія позову відправляється традиційним способом – поштою. Якщо ж вимога буде визнана необґрунтованою, наказ не видається і справа переправляється для детального розгляду у звичайний суд.

Відповідач має право подати заяву-заперечення письмово протягом 2 тижнів від моменту отримання документів. Вимоги щодо форми і змісту такого заперечення відсутні. Відповідач також може обрати спосіб спілкування із судом – електронний чи традиційний (поштою). Якщо відповідач обере електронну форму, то в майбутньому унеможливується зміна способу спілкування, тому «спілкування» із судом та розгляд справи відбуватиметься в електронній формі.

Подання відповідачем в належний спосіб заяви-заперечення анулює проект платіжного наказу і тягне за собою передачу справи на розгляд до звичайного суду. Якщо відповідач утримається від подання заперечення, копія платіжного наказу набирає остаточної сили і в електронну систему заноситься пункт про звернення його до виконання. За клопотанням позивача видається виконавчий лист, на підставі якого судовий виконавець може розпочати виконавче провадження.

Ще одним цікавим інститутом є розкриття доказів. Даний інститут давно відомий процесуальному законодавству ряду зарубіжних країн, зокрема Англії та США.

Можна стверджувати, що на етапі розкриття доказів сторонами відбувається їх попередня оцінка, як судом, так і учасниками процесу з точки зору їх належності, допустимості, достовірності, повноти і достатності, взаємозв'язку у всієї їх сукупності. Можна припустити, що, запропонувавши розкрити докази, суддя, ймовірно, надасть для цього учасникам справи певний термін або більш тривалий час, аж до дати попереднього судового засідання. Широке використання цієї процедури дозволяє сторонам оцінити свої шанси в майбутньому процесі, в тому числі і з урахуванням обраних ними процесуальних засобів захисту своїх інтересів, зокрема, наприклад, при заяві відповідачем зустрічного позову на цій стадії. Як вірно зауважив П. Арчер, «значний відсоток справ виграється або програється ще до того, як сторони приходять до суду, в залежності від ступеня підготовленості доказів на досудовому етапі» [3, с. 342].

Список використаної літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
2. Електронне судочинство у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/ua/news/5731>

3. Арчер П. Английская судебная система / П. Арчер. – М.: Высшая школа, 1959. – 342 с.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, інтегрування, процесуальне право Великобританії, інститут анулювання, відповідач, електронне судочинство.

Ключевые слова: Украина, Европейский союз, интегрирование, процессуальное право Великобритании, институт аннулирования, ответчик, электронное судопроизводство.

Key words: Ukraine, European Union, integration, procedural law of Great Britain, institution of cancellation, defendant, electronic justice.

СТОЯНОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЙНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У НЕМАЙНОВИХ СПОРАХ

Виконання судового рішення є завершальною стадією судового провадження та, як визначила практика Європейського суду з прав людини (справа «Юрій Іванов проти України» [1] є невід'ємним елементом права на судовий захист, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Оскільки виконання рішень у немайнових спорах є одним із видів рішень суду, що підлягають виконанню, то слід зазначити, що на виконання рішень у немайнових спорах розповсюджуються й усі тлумачення Європейського суду з прав людини, що втілюються в відповідну судову практику.

Виконання рішень про обов'язок вчинити певну дію чи утриматися від її вчинення регламентуються Розділом VIII «Виконання рішень немайнового характеру» Закону України «Про виконавче провадження» [2, с. 263] (далі – Закон). Положення Закону деталізує Інструкція з організації примусового виконання рішень затверджена Наказом Міністерства Юстиції № 512/5 від 2 квітня 2012 року № 512 [3], стосовно виконання рішень немайнового характеру, зокрема Розділ IX. Виконання рішень немайнового характеру.

Слід зазначити, що законодавство розрізняє виконання рішень майнового, і немайнового характеру. Виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення є рішенням немайнового характеру. Рішення, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, за класифікацією запропонованою І.В. Андроновим, належать до рішень про присудження – якими підтверджуються права, обов'язки та законні інтереси сторін, і одна сторона присуджується виконати на користь другої сторони певні дії або утриматися від їх виконання [4, с. 205]. Предмет рішень про присудження, як зазначає І.В. Андронов, складає право вимоги з відповідним йому обов'язком, коли можливість

здійснити обов'язок у примусовому порядку вже настала, якщо при цьому позивач вимагає від суду примусового притягнення відповідача до здійснення ним свого обов'язку. Звертаючись до суду з позовом про присудження, позивач зазначає в якості предмету свого позову ту цивільно-правову вимогу, яку він просить підтвердити для подальшого примусового здійснення.

До виконання рішень у немайнових справах шляхом встановлення обов'язку виконати чи утриматися від виконання певних дій на користь стягувача відносяться наступні категорії справ:

- 1) виконання рішень про відібрання дитини;
- 2) виконання рішень про встановлення побачення з дитиною, рішення про усунення перешкод у побаченні з дитиною;
- 3) виконання рішень про поновлення на роботі;
- 4) виконання рішень про виселення боржника;
- 5) виконання рішень про вселення стягувача.

Кожна із зазначених категорій справ виконавчого провадження має свої особливості виконання, але ґрунтується на загальних засадах виконавчого провадження з урахуванням порядку виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

Порядок виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний винити певні дії або утриматися від їх вчинення регламентується ст. 63 Закону. Відповідно до зазначеного положення такий порядок має наступні особливості виконання:

1. Строки виконання. Так, за рішеннями, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, визначеного ч. 6 ст. 26 цього Закону, перевіряє виконання рішення боржником. Згідно ч. 6 ст. 26 Закону за рішенням немайнового характеру виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження зазначає про необхідність виконання боржником рішення протягом 10 робочих днів (крім рішень, що підлягають негайному виконанню, рішень про встановлення побачення з дитиною).

За рішенням про встановлення побачення з дитиною державний виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження зазначає про необхідність виконання боржником рішення шляхом забезпечення побачень стягувача з дитиною в порядку, визначеному рішенням.

Якщо рішення підлягає негайному виконанню, виконавець перевіряє виконання рішення не пізніше як на третій робочий день після відкриття виконавчого провадження. Слід зазначити рішення, що підлягають негайному виконанню в цивільних справах передбачені ст. 430 Цивільного процесуального кодексу України [5, с. 492].

2. Виконавчі дії в результаті невиконання боржником рішення. Згідно ч. 2 ст. 63 Закону у разі невиконання без поважних причин боржником рішення виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, в якій також зазначаються вимога виконати рішен-

ня протягом 10 робочих днів (за рішенням, що підлягає негайному виконанню, – протягом трьох робочих днів) та попередження про кримінальну відповідальність. Відповідно до ч. 3 зазначеної норми виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, передбаченого частиною другою цієї статті, повторно перевіряє виконання рішення боржником.

У разі повторного невиконання без поважних причин боржником рішення, якщо таке рішення може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та вживає заходів примусового виконання рішення, передбачених цим Законом.

У разі невиконання боржником рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

3. Особливості виконавчих дії під час виконання рішення про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій. Згідно ч. 4 ст. 63 Закону виконавець під час виконання рішення про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій доводить до відома боржника резолютивну частину такого рішення, про що складає відповідний акт.

Після складення акта виконавець виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

Список використаної літератури:

1. Юрій Іванов проти України: Справа № 40450/04 // Режим доступу: Офіційний сайт Верховної Ради: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 серпня 1997 // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
3. Інструкція з організації примусового виконання рішень: Наказ Міністерства Юстиції України № 512 від 2 квітня 2012 року // Режим доступу: Офіційний сайт Верховної Ради: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12>.
4. Андронов І.В. Питання класифікації рішень суду в цивільному процесі України // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4 (19-20). – С. 205.
5. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.

Ключові слова: виконавче провадження, немайнові спори, судові рішення, цивільний процес, виконання, виконавчі дії.

Ключевые слова: исполнительное производство, неимущественные споры, судебные решения, гражданский процесс, исполнение, исполнительные действия.

Keywords: enforcement proceedings, non-property disputes, court decisions, civil procedure, enforcement, enforcement actions.

ЦАЛ-ЦАЛКО ЮЛІЯ ЮЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ПІДСУДНОСТІ ТА ЗМІСТУ ЗАЯВИ ПРО ВИЗНАННЯ ВТРАЧЕНОГО ЦІННОГО ПАПЕРА НА ПРЕД'ЯВНИКА АБО ВЕКСЕЛЯ НЕДІЙСНИМ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ НА ВТРАЧЕНИЙ ЦІННИЙ ПАПІР

Відповідно до положень цивільного законодавства, а саме статті 194 ЦК України цінним папером є документ установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам [1, с. 356].

Визначення цінного папера, види цінних паперів, порядок обліку та переходу права власності на них встановлено також Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року, у статті 3 якого також міститься його поняття, та зазначається, що цінним папером є документ установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам [2, с. 268].

Цінні папери класифікуються на групи та види. В Україні в цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів: а) пайові цінні папери, які засвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) у статутному капіталі та/або активах емітента (у тому числі активах, які знаходяться в управлінні емітента) та надають власнику зазначених цінних паперів (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом цінних паперів або рішенням про емісію цінних паперів. До пайових цінних паперів відносяться: акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН; акції корпоративного інвестиційного фонду. б) боргові цінні папери, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До цієї групи відносять: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні (депозитні) сертифікати; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій; облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; в) іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчу-

ють право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: іпотечні облігації; іпотечні сертифікати; заставні; г) приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду; д) похідні цінні папери, механізм розміщення та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів; є) товаророзпорядчі цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах. Законодавством також можуть визначатися і інші групи цінних паперів.

Цінні папери за порядком їх розміщення (видачі) поділяються на емісійні та неемісійні. Неемісійні цінні папери можуть існувати виключно в документарній формі і за формою випуску можуть бути лише ордernими або на пред'явника. Неемісійні цінні папери можуть видаватися та існувати виключно в документарній формі як паперові або як електронні документи. Перелік цінних паперів, що можуть видаватися як електронні документи, визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України. Цінні папери за формою існування поділяються на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери. Бездокументарним цінним папером є обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів. Документарним цінним папером є паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити. Цінні папери за формою випуску можуть бути на пред'явника, іменні або ордernі. Кожен вид цінних паперів має свою форму та передбачені законом реквізити. Документ, який не містить обов'язкових реквізитів цінних паперів і не відповідає формі, встановленій для цінних паперів, не є цінним папером.

Відновлення прав, посвідчених цінним папером на пред'явника, або визнання його недійсним здійснюється в порядку окремого провадження відповідно до положень розділу IV, глави 7 Цивільного процесуального кодексу України [3, с. 492]. Це єдиний спосіб захисту прав законного держателя цінного папера на пред'явника. Також відповідно до положень цієї глави здійснюється і відновлення прав на втрачені векселі. Згідно зі статтею 14 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» вексель – це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі.

Таким чином, особа, яка втратила цінний папір на пред'явника або вексель, може звернутися до суду із заявою про визнання їх недійсними і про відновлення її прав на втрачений цінний папір, відповідна заява

подається до суду за місцезнаходженням емітента цінного папера на пред'явника або за місцем платежу за векселем. Емітентом цінних паперів може бути – юридична особа, у тому числі Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Автономна Республіка Крим або міська рада, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади чи міжнародна фінансова організація, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за ними перед їх власниками. Міжнародні фінансові організації вважаються іноземними емітентами. Місце платежу за векселем визначається за згодою сторін і є обов'язковим реквізитом векселя.

Отже, для відкриття провадження у справі особа, яка втратила цінний папір на пред'явника або вексель, подає заяву до суду. Заява повинна відповідати загальним вимогам щодо змісту і форми позовної заяви, які передбачені ст. 175 та ст. 177 ЦПК України. Статтею 321 ЦПК України встановлюються особливості змісту заяви у справах про визнання втраченого цінного паперу на пред'явника або векселя недійсним та відновлення прав на них. А саме, у заяві повинно бути зазначено, ім'я і місце проживання заявника, найменування та місцезнаходження юридичної особи – заявника. Відповідно до ст. 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. Місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку.

У заяві також потрібно вказати обставини, за яких втрачено цінний папір на пред'явника або вексель та ознаки втраченого документа. Однією з таких ознак є повна і точна назва емітента втраченого цінного папера на пред'явника і його реквізити. Емітенти цінних паперів визначаються в залежності від виду та групи цінних паперів. Також встановлюються особливі вимоги щодо реквізитів векселя. Для векселя необхідно вказати вид, номер бланка, суму векселя, дату і місце складання, строк та місце платежу, найменування векселедавця та інших, відомих заявнику, зобов'язаних за векселем осіб, а також першого векселедержателя.

Суддя, встановивши, що заяву подано без додержання вимог статей 175, 177 ЦПК України, та особливостей цієї статті, протягом п'яти днів з дня надходження до суду відповідної заяви постановляє ухвалу про залишення її без руху. В ухвалі про залишення заяви без руху зазначаються її недоліки, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення заяви без руху. Якщо заявник відповідно до ухвали суду у встановлений строк виконає вимоги, визначені статтями 175 і 177 ЦПК України, заява вважається поданою в день первісного її подання до суду. Якщо заявник не усунув недоліки заяви у строк, встановлений судом, заява вважається неподаною і повертається заявнику. Повернення заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для її повернення.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

Ключові слова: цінний папір, вексель, звернення до суду, заява про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним, емітент цінного папера на пред'явника, відновлення прав на втрачений цінний папір.

Ключевые слова: ценная бумага, вексель, обращение к суду, заявление о признании потерянной ценной бумаги на предъявителя или векселя недействительным, эмитент ценной бумаги на предъявителя, возобновление прав на потерянную ценную бумагу.

Key words: security/pl, bill of exchange, address to the court, statement about confession of the lost bearer security or bill of exchange invalid, issuer of bearer security, proceeding in rights on the lost security/pl.

ОСТРОВСЬКА ЛЮДМИЛА АНАТОЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, адвокат

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАПИТ ЩОДО НАДАННЯ КОНСУЛЬТАТИВНИХ ВИСНОВКІВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПІДСТАВІ ПРОТОКОЛУ № 16 ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

15 грудня 2017 року вступив в силу Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII.

Новий Цивільно-процесуальний кодекс (далі – ЦПК) визначає завданнями цивільного судочинства справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспореного прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. А серед основних принципів цивільного судочинства називає принцип верховенства права. Так, вперше в ЦПК зазначено, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі Конвенція) і протоколи до неї, а також практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ч. 4 ст. 10).

Вперше вищим судовим установам країн-учасниць Конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі Конвенція) надано право звертатись до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ або Суд) за консультативними висновками з “принципових питань тлумачення і застосування прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї”. Це передбачено Протоколом № 16 до Конвенції, який набрав чинності 1 серпня 2018 р.

Відповідно до Протоколу сама держава-учасниця визначає, які судові установи національній правовій системі матимуть на це право. Законом України «Про ратифікацію Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» від 5 жовтня 2017 р., визначила в якості такої установи Верховний Суд.

Але ж на сьогодні в Україні розглядаються два законопроекти, котрі конкретизують суб’єкта звернення до ЄСПЛ за наданням консультативного висновку: перший – Законопроект народного депутата України Луценко І.С. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку із ратифікацією Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» № 8535 від 27.06.2018 р., другий – народного депутата України Сидоровича Р.М. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку із ратифікацією Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» № 8535-1 від 06.07.2018 р. Перший визначає що до ЄСПЛ звертається Велика Палата Верховного Суду України із запитом про надання консультативного висновку з принципових питань, що стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією, а другий передбачає що саме касаційна інстанція, з власної ініціативи, може постановити ухвалу про звернення до Європейського суду з прав людини з проханням надати консультативний висновок. Тобто Україна ще не визначилась хто саме буде звертатися до ЄСПЛ за наданням консультативного висновку.

На сьогодні Протокол набрав чинності лише для тих десятих країн, які його ратифікували. ЄСПЛ вже привів свої внутрішні документи у відповідність з Протоколом: було видано нову редакцію Регламенту Суду та Керівні вказівки щодо реалізації процедури консультативного висновку, що були затверджені Пленумом ЄСПЛ ще 18 вересня 2017 р. [1].

Останною була Франція, яка ратифікувала його 12 квітня 2018 р. і першою, яка надала запит. Перший запит, поданий 16 жовтня 2018 р. Касаційним судом Франції, стосується визначення меж так званих “позитивних зобов’язань” за статтею 8 Конвенції в сфері сурогатного материнства, зокрема у випадках коли “юридична” мати не має генетичного зв’язку з дитиною, яку народила сурогата мати. Запит пов’язаний з тим, що сурогатне материнство заборонене у Франції, але деякі французькі громадяни користуються послугами сурогатних матерів за кордоном (зокрема й в Україні) і звертаються до французьких властей за визнанням дітей народжених від сурогатних матерів за кордоном в якості їх власних дітей. У справі Меннессон проти Фран-

ції [2] та деяких справах, які слідували за цим прецедентом, ЄСПЛ вже визначив, що в деяких випадках французька влада зобов'язана реєструвати таких дітей, однак нові справи порушують нові, важкі етичні і правові питання. [3]. Цей запит демонструє, запити якого характеру матимуть більші шанси бути розглянуті Великою палатою ЄСПЛ: це в першу чергу “нові” питання, які постають перед судами розвинених країн ЄС: біоетика, обробка даних, імміграція тощо.

10 квітня 2019 року ЄСПЛ надав Касаційному суду Франції перший консультативний висновок. [4] Як зазначає суддя ЄСПЛ від України Ганна Юдківська на своїй сторінці у Facebook: Суд скористався можливістю визначити межі консультативних висновків: він підтвердив, що не має юрисдикції ні для оцінки фактів справи або суті поглядів сторін на тлумачення національного права у світлі Конвенції, ні для рішення щодо результатів національного провадження. Його роль обмежується наданням висновку щодо поставлених питань, і суд, який звертається із запитом, робить свої висновки, які випливають з думки Суду щодо відповідних положень національного законодавства та результатів справи. Більше того, думка Суду повинна обмежуватися питаннями, безпосередньо пов'язаними з триваючим національним провадженням.

Список використаної літератури:

1. Guidelines on the implementation of the advisory-opinion procedure introduced by Protocol No. 16 to the Convention, https://www.echr.coe.int/Documents/Guidelines_P16_ENG.pdf
2. Mennesson c. France, заява № 65192/11, рішення ЄСПЛ від 26.06.2014 р. <http://hudoc.echr.coe.in>
3. First request for an advisory opinion under Protocol No. 16, <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6233787-8102842>
4. Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal, заяви № 55391/13, 57728/13 та 74041/13, рішення Великої Палати від 6.11.2018 р.
5. DVISORY OPINION concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother Requested by the French Court of Cassation (Request no. P16-2018-001)// <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-6380464-8364383>

Ключові слова: Конвенція з прав людини та основоположних свобод, джерело права, Європейський суд з прав людини, консультативні висновки, Верховний Суд.

Ключевые слова: Конвенция о правах человека и основоположных свобод, источник права, Европейский суд по правам человека, консультативные заключения, Верховный суд.

Key words: European Court of Human Rights, source of law, The European Convention on Human Rights, advisory opinion, Supreme Court.

БУТ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ПИСЬМОВЕ ОПИТУВАННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ ЯК НОВЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Однією з новел цивільного процесуального законодавства стала передбачена статтею 93 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) можливість учасника справи поставити в першій заяві по суті справи, що ним подається до суду, не більше десяти запитань іншому учаснику справи про обставини, що мають значення для справи. Оскільки ЦПК до учасників справи відносить сторін та третіх осіб, то вказаним правом наділені як сторони так і треті особи. Враховуючи положення ст. 174 ЦПК першими заявами по суті справи для позивача є позовна заява; для відповідача – відзив на позовну заяву (відзив); для третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору – позовна заява; для третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору – пояснення третьої особи щодо позову або відзиву. Оскільки інститут заяви по суті справи структурно розміщено в Розділі III ЦПК, яким врегульовано позовне провадження, письмове опитування не може бути здійснено в наказному чи окремому провадженнях.

ЦПК не передбачає можливості подання заяви про письмове опитування учасників справи як свідків після подання першої заяви по суті справи: у такому разі суд має залишити без розгляду відповідну заяву з огляду на порушення порядку її подання, крім випадків, коли неможливість подання відповідної заяви у встановлений процесуальним законодавством строк, була викликана об'єктивними обставинами.

Частина 2 ст. 93 ЦПК передбачає обов'язок учасника справи, якому поставлено питання позивачем, надати вичерпну відповідь окремо на кожне питання по суті. З цього положення випливає, що відповідачу та третім особам надано менше процесуальних можливостей щодо письмового опитування позивача, оскільки для позивача не встановлено процесуального обов'язку надавати відповіді на поставлені йому питання. В той же час, відповідач та треті особи не позбавлені права подати відповідний позов (зустрічний позов, позов третьої особи із самостійними вимогами до позивача та/або відповідача), у такому разі зазначені суб'єкти набувають процесуальних прав позивача, а отже у власних позовних заявах так само можуть вказати перелік питань. Так само, слушною є думка Немеш П.Ф., який вказує, що у ряді випадків спірні матеріальні відносини, які є предметом судового розгляду, можуть розвиватися завдяки особистій поведінці законного представника, який діє в інтересах свого підопічного. У цьому разі представник (батько, опікун тощо) може особисто знати про факти, які будуть мати значення для встановлення обставин справи, але запитань до нього у

письмовій формі з цього приводу поставити йому не можна, оскільки він не належить до групи учасників справи [2, с. 107].

Не зважаючи на те, що назва статті 93 ЦПК вказує на письмове опитування учасників справи як свідків, не слід плутати цей порядок з можливістю допиту як свідків сторін, третіх осіб та їхніх представників, передбаченою ст. 92 ЦПК. Суттєва відмінність полягає в тому, що ст. 92 ЦПК передбачає можливість допиту сторін, третіх осіб та їхніх представників, тоді як письмове опитування не передбачає собою отримання згоди відповідача та третіх осіб на надання відповідей у разі, якщо питання були поставлені позивачем. Так само ст. 92 ЦПК передбачає, що сторони, треті особи можуть бути допитані як свідки за власною ініціативою, тоді як для письмового опитування вияв такої ініціативи неможливий.

Ще однією відмінністю, яка відрізняє письмове опитування від допиту свідків та допиту сторін, третіх осіб як свідків, є те, що на запитання до учасника справи, який є юридичною особою, відповідь надає її керівник або інша посадова особа за його дорученням. Як відомо, свідком є та особа, якій безпосередньо відомі обставини, що мають значення для справи, тоді як передоручення надання відповідей на питання письмового опитування може свідчити про те, що певна посадова особа в момент отримання переліку питань не знала про обставини, що мають значення для справи, однак в силу своєї посади може дізнатися та викласти письмово відомості щодо таких обставин. Прикладом може бути доручення директором товариства відповісти на питання письмового опитування бухгалтеру підприємства щодо нарахування та виплати певних платежів.

В той же час, процесуальним законодавством встановлено вичерпний перелік підстав, за яких учасник справи має право відмовитися від надання відповіді на поставлені запитання:

1) якщо його віднесено до осіб, які не можуть бути допитані як свідки, чи йому надано право відмовитися давати показання;

2) якщо поставлене запитання не стосується обставин, що мають значення для справи;

3) якщо учасником справи поставлено більше десяти запитань. формулювання даної обставини не вбачається обов'язку сторони відповідати лише на десять запитань, залишаючи решту без відповіді: в такому разі відмова учасника відповідати може стосуватися усіх питань.

Однак з наявністю вказаних обставин встановлюється право на відмову від відповіді, яким учасник справи може і не скористатися. Так само слід зазначити, що право відмови у наданні відповідей може бути реалізоване виключно учасником справи, якому було поставлено запитання: суд не уповноважений відхиляти чи уточнювати питання, більше того, суд позбавлений процесуально можливості якимось чином перешкодити пред'явленню питань, навіть якщо вони не стосуються обставин справи.

У разі наявності вищезазначених підстав для відмови від відповіді, учасник справи повинен повідомити про відмову іншого учасника та суд у строк для надання відповіді на поставлені запитання. Суд за клопотанням іншого учасника справи може визнати підстави для відмови відсутніми та зобов'язати учасника справи надати відповідь.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.04 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.
2. Немеш П.Ф. Письмове опитування учасників справи як свідків у цивільному процесі / П.Ф. Немеш // Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2018. – № 2. – С. 106-109.

Ключові слова: цивільний процес, судове доказування, учасники справи, письмове опитування

Ключевые слова: гражданский процесс, судебное доказывание, участники дела, письменный опрос

Key words: civil process, judicial proof, participants of the case, written questioning.

АПАЛЬКОВА ІННА СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ ЦПК УКРАЇНИ

Доказування є центральним інститутом цивільного процесуального права, що відбиває фундаментальні особливості національної моделі цивільного судочинства. Не дивно, що цей інститут зазнав значних змін у процесі реформування цивільного процесуального законодавства внаслідок конституційної реформи у сфері правосуддя, яка заклала підвалини для нової філософії відправлення правосуддя у цивільних справах.

Відповідно до ч. 1 ст. 76 ЦПК України, доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. За новою редакцією, засобами доказування є: 1) письмові, речові та електронні докази; 2) показання свідків; 3) висновок експерта [1].

Основні зміни в інституті доказування є такі:

по-перше, в п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК України закріплено новий засіб доказування як електронні докази. Так, відповідно електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, елект-

ронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [1]. Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом;

по-друге, ст. 83 ЦПК України закріпила більш жорсткі правила подання доказів. Від так, позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви, а відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи;

по-третє, в ст. ст. 79-80 ЦПК України закріплено достовірність та достатність доказів. А саме, достовірними є такі докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи, а достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування;

по-четверте, на відміну від попередньої редакції, чинна прямо закріпила низку обов'язків учасників справи щодо доказування. Згідно до п.п. 4-5 ч. 2 ст. 43 ЦПК України, учасники зобов'язані подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази та надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні [1];

по-п'яте, ч. 7 ст. 81 ЦПК України, суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених ЦПК України [1]. Дана новела може мати різне трактування, а отже може бути розцінення як порушення принципу змагальності.

Аналізуючи окремі аспекти доказування у цивільносу судочинстві, можна стверджувати, що зазначені новели передусім спрямовані на підвищення ефективності цивільного судочинства та забезпечення кожному права на справедливий суд. Отже, зміни в цивільному процесуальному законодавстві можна вважати позитивними та такими, які спрямовані на забезпечення реалізації верховенства права під час здійснення судового провадження.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України № 1618– IV від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618>– 15

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, докази, доказування, електронні докази, учасники справи.

Ключевые слова: гражданский процесс, гражданское судопроизводство, доказательства, доказывание, электронные доказательства, участники дела.

Key words: civil process, civil justice, evidence, proving, electronic evidence, participants of the case.

ПОЛУНІНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЄДИНОЇ СУДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

З 22.12.2018 у всіх місцевих та апеляційних судах розпочалась експлуатація підсистеми «Електронний суд» в тестовому режимі. Впровадження відбувається відповідно до наказу ДСА України від 22.12.2018 № 628 «Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» [1].

В другому пункті даного наказу зазначено, що у частині функціонування підсистеми «Електронний суд» судам у ході її експлуатації в тестовому режимі необхідно керуватися вимогами Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30 (у редакції рішення Ради суддів України від 02.03.2018 № 17 зі змінами), далі – Положення [2].

З прийняттям нових процесуальних кодексів у 2017 р. законодавець передбачив створення абсолютно нової електронної системи, яка буде загальною для всіх судів України, Державної судової адміністрації України (далі – ДСА) та Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), під назвою Єдина судово-інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС).

Ідея ЄСІТС полягає в тому, що вона поєднає в собі функції документообігу суду, електронного суду, технічного фіксування судових засідань, відеоконференцзв'язку та інші можливості. Сьогодні все це працює завдяки різному програмному забезпеченню, не пов'язаному між собою. Отже, плани просто грандіозні! Одним з важливих нововведень буде централізація потужностей в одному місці. Тобто, за новою концепцією вся інформація зберігатиметься в одному місці (на сервері) у «хмарному сховищі». Нагадаю, що раніше кожен суд мав свою систему, розміщену на власному сервері, який знаходився у приміщенні суду.

Звичайно, реалізація ідеї Електронного судочинства, як і будь-яка реформа, впирається у належне матеріально-технічне забезпечення судів, що потребує фінансування. В умовах тотального недофінансування судової системи ризики відсутності коштів на розробку ЄСІТС цілком реальні. Через нестачу сканерів суди фізично не зможуть переводити всі паперові заяви в електронний вид, як це вимагається законом (принаймні, вчасно).

Якщо система буде централізованою, то вирішальним фактором для судів з роботою з ЄСІТС буде доступ до всесвітньої мережі-інтернет. У разі відключення електроенергії, неналежної роботи інтернет-провайдера або просто через повільний зв'язок робота суду буде зупинена. Фізично неможливо буде реєструвати заяви та розглядати справи. Зовсім катастрофічною видається ситуація, коли через технічні проблеми чи хакерські атаки повністю буде призупинена робота ЄСІТС, в результаті чого буде паралізовано всю судову систему країни.

Також потрібно розуміти, що ЄСІТС зберігатиме величезну кількість особистої конфіденційної інформації про учасників процесу. Важко уявити наслідки, якщо хтось отримає до цих даних несанкціонований доступ і зможе використовувати їх у недобросовісних цілях. Тому, перед запуском ЄСІТС, належне технічне забезпечення та кібербезпека є першочерговим завданням ДСА.

Питання щодо забезпечення судів технічними засобами фіксування судового процесу з можливістю відеозапису судового засідання вирішується ДСА України протягом останніх кількох років. Так, ще у 2016 р. за результатами проведення відкритих торгів було придбано першу партію технічних засобів фіксації судового засідання з можливістю записування та відтворення звуку й зображення. Разом із цим обладнанням ДСА України було передано право на встановлення та використання в судах необмеженої кількості ліцензій програмного забезпечення «Акорд» з можливістю фіксування судового процесу в режимі звуко-та відеозапису [3].

З метою використання цієї програми ДСА України всім судам доручено забезпечити її встановлення на всіх наявних у судах технічних засобах фіксації судового процесу (ТЗФС), а також забезпечити придбання нових ТЗФС із подальшим встановленням на них зазначеного програмного забезпечення. При цьому для можливості ПЗ «Акорд» здійснювати функцію відеозапису територіальним управлінням ДСА України та судам доручено протягом 2016-2018 рр. забезпечити доукомплектування наявних у судах ТЗФС необхідним для цього обладнанням (камерами, платами відеозахвату тощо).

На сьогоднішній день ідея електронного судочинства звучить як фантастика. Адже можливість подати заяву до суду без черги, ознайомитися зі справою, прослухати звукозапис засідання або взяти участь у процесі шляхом відеоконференції з будь-якої частини світу – це вже не майбутнє, це – сьогодні. Беззаперечно, створення та запуск електронного судочинства є грандіозним і складним проектом. На шляху до його реалізації стоїть багато проблем та невирішених питань. Та для

учасників судового процесу система електронного судочинства може стати ефективним засобом для економії своїх сил, коштів та часу.

Список використаної літератури:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://court.gov.ua/press/news/619572>
2. Закон України »Про електронні документи та електронний документо-обіг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/publication/133201-pro-yesits-elektronniy-sud-ta-obovyazkovu-video-fiksatsiyu>

Ключові слова: електронний суд, електронне судочинство, Єдина судово-інформаційно-телекомунікаційна система.

Ключевые слова: электронный суд, электронное судопроизводство, Единая судеб-но-информационно-телекоммуникационная система.

Key words: electronic court, e-justice, Uniform forensic information-telecommunication system.

СУЛЕЙМАНОВА СУСАННА РЕФАТІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ СУДОВИХ ДОРУЧЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ

Динаміка розвитку суспільних відносин, загальна інтеграція і глобалізація мають своїм закономірним наслідком те, що відносини учасників цивільного обороту не обмежуються територією однієї держави, а часом складаються на міжнародному рівні. Це неминуче призводить до того, що судам доводиться розглядати суперечки, докази по яких знаходяться поза територією здійснення ними діяльності. В таких умовах особливого значення набувають процесуальні засоби й інструменти, за допомогою яких стає можливим судове дослідження подібних доказів в регіоні їх розташування. Згідно з нормами Цивільного процесуального кодексу України таким інструментом є судові доручення про вчинення певних процесуальних дій. Поняття виконання доручення суду іноземної держави охоплює собою вчинення судом України певних процесуальних дій, які зазначенні у відповідному судовому дорученні (документі встановленої процесуальної форми). Так, відповідно до частини 1 статті 500 ЦПК України суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій, переданих їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на

обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено дипломатичними каналами [1]. Варто зазначити, що у разі наявності чинного міжнародного договору про надання правової допомоги в цивільних справах між Україною та іноземною державою, на його виконання використовується Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затверджена спільним наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 р. № 1092/5/54 (далі – Інструкція № 1092/5/54) [2]. Також при застосуванні міжнародних договорів обов'язково необхідно враховувати заяви й застереження, висловлені державами до такого міжнародного договору.

Якщо між Україною та іноземною державою відсутній чинний міжнародний договір, іноземні суди направляють судові доручення через дипломатичні канали. Зазначені судові доручення також підлягають виконанню судами України. Так, відповідно до п. «j» ст. 5 Віденської Конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 року консульськими функціями є, зокрема, передача судових та несудових документів або виконання судових доручень щодо зняття свідчень для судів держави, що представляється, згідно з чинними міжнародними угодами або, за відсутністю таких угод, в будь-якому іншому порядку, що не суперечить законам і правилам країни перебування.

Відповідно до частини 2 статті 500 ЦПК України судові доручення не приймається до виконання, у разі якщо воно: 1) може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці; 2) не належить до юрисдикції цього суду; 3) суперечить законам або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [1].

Як вбачається з даних Єдиного державного реєстру судових рішень, найчастіше суди відмовляють у прийнятті до виконання судового доручення з тієї підстави, що справа не належить до юрисдикції суду. При цьому, зазвичай, вказуються такі причини: у зв'язку з тим, що справа підлягає розгляду в порядку іншого виду судочинства або справа не відноситься до територіальної юрисдикції зазначеного суду.

Так, за обставинами справи № 521/4879/17 до Малиновського районного суду м. Одеси надійшло доручення від Грецької Республіки про вручення судових документів. У виконанні доручення було відмовлено, оскільки адреса розташування особи, якої стосується доручення за адміністративно – територіальним поділом відноситься до Приморського району м. Одеси, справа не підсудна Малиновському районному суду м. Одеси. На підставі зазначеного, Малиновський районний суд направив доручення грецького суду до Приморського районного суду м. Одеси та проінформував про прийняте рішення Головне територіальне управління юстиції в Одеській області [3].

В іншій справі (№ 297/2735/15) до Бергівського районного суду Закарпатської області надійшло доручення від угорського суду про

вручення судових документів. У виконанні доручення було відмовлено, оскільки воно випливає із господарської справи щодо банкрутства та ліквідації товариства з обмеженою відповідальністю і виконання вказаного доручення угорського суду відноситься до господарської юрисдикції, входить до компетенції господарського суду Закарпатської області. У зв'язку з чим, на підставі п. 2 ч. 1. ст. 417 ЦПК України (в редакції 2004 р.) та п.п. 3.5.6. Інструкції № 1092/5/54 доручення було повернуто через Головне управління юстиції Мін'юсту [4].

За загальним правилом, доручення про надання правової допомоги реалізуються за процесуальними процедурами країни місця виконання. Так, відповідно до статті 14 Гаазької конвенції з питань цивільного процесу від 1 березня 1954 року, орган судової влади, який виконує судові доручення, застосовує в тому, що стосується формальностей які підлягають дотриманню, законодавство своєї країни. Однак в разі, якщо запитуючий компетентний орган влади просить про дотримання особливої форми, таке прохання задовольняється за умови, що зазначена форма не суперечить законодавству запитуваної Держави. Аналогічні правила містяться в статті 9 Гаазької конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18 березня 1979 року, а також у ряді інших міжнародних договорів України.

За змістом п. 3.5.3 Інструкції № 1092/5/54 [2], суд України повідомляє про своє рішення щодо можливості особистої присутності уповноважених представників іноземного суду, компетентний орган, від якого надійшло відповідне доручення, або визначених ним осіб безпосередньо, а в разі потреби – через головне територіальне управління юстиції та Мін'юст. У разі задоволення прохання про присутність суду України також повідомляє час та місце виконання іноземного доручення. Таке повідомлення надсилається з урахуванням строку, необхідного для прибуття відповідних осіб у призначений час. Уповноважені представники іноземного компетентного органу чи учасники судового розгляду, присутні під час виконання доручення, з дозволу суду України можуть брати участь у процесуальних діях, якщо це не суперечить чинному законодавству України, та в межах, визначених судом України, що виконує доручення. Неявка уповноважених осіб щодо яких іноземний суд надіслав прохання про присутність у призначену дату не заважає виконанню доручення, якщо суд України не визначить інше.

За результатами виконання іноземного доручення суд України складає документи, передбачені законом, відповідним міжнародним договором України, і надсилає їх до Мін'юсту через головне територіальне управління юстиції (п. 3.6, 3.6.1 Інструкції № 1092/5/54).

Якщо інше не передбачено міжнародним договором, суд України складає такі документи:

- стосовно іноземного доручення про вручення документів – протокол судового засідання, виготовлений за допомогою друкувальних засобів, а також підтвердження про вручення, яке складається у двох примірниках;

– стосовно іноземного доручення про отримання доказів чи про вчинення інших процесуальних дій – протокол судового засідання, інші документи, складені або отримані в ході виконання доручення, виготовлені за допомогою друкувальних засобів.

У разі невиконання іноземного доручення про вручення документів суд України заповнює формуляр, що надійшов разом з дорученням, або складає підтвердження про вручення документів, зазначивши також причини невиконання. Тобто, якщо доручення іноземного суду містить прохання вручити документи та провести допит, у разі його невиконання обов'язково необхідно скласти протокол судового засідання та заповнювати підтвердження про вручення, в яких зазначати причини неможливості виконання цього доручення, а також надавати відповідні документи, які підтверджують неможливість виконання доручення. Перелік таких документів визначений п. 3.7. Інструкції № 1092/5/54 [2]. Якщо іноземною стороною не було долучено до матеріалів формуляр підтвердження про вручення, потрібно заповнювати відповідний формуляр такого підтвердження, який міститься у додатку № 2 до Інструкції № 1092/5/54 [2].

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 (в редакції Закону України 2147-VIII від 03.10.2017 року) / [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень: Наказ Міністерства Юстиції України та Державної Судової Адміністрації України від 27.06.2008 № 1092/5/54 / [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08>
3. Ухвала у справі № 521/4879/17 від 03 квітня 2017 року: Малиновський районний суд Одеської області [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65764070>
4. Ухвала у справі № 297/2735/15-ц від 5 листопада 2015 року: Берегівський районний суд Закарпатської області [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57185351>.

Ключові слова: судові доручення, виконання судових доручень, судові доручення іноземних судів.

Ключевые слова: судебные поручения, исполнение судебных поручений, судебные поручения иностранных судов.

Key words: court orders, execution of court orders, court orders of foreign courts.

ДРОГОЗЮК КРИСТІНА БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ДОКАЗУВАННІ У ВИПАДКАХ, КОЛИ ВОНИ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ ДЛЯ ПОДАННЯ ВИСНОВКУ НА ВИКОНАННЯ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ

У цивільному процесі передбачена можливість використання в процесі розгляду справи висновків, які надаються уповноваженими особами з метою сприяння правильному, своєчасному та об'єктивному вирішенню справи по суті.

Проблеми правової природи значення висновків, які надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, досліджувалися такими вченими, як: О.Т. Боннер, С.С. Бичкова, Д.Г. Глушкова, Т.В. Цюра, Т.В. Сахнова, В.І. Тертишников, М.І. Штефан, М.С. Шакарян. Однак відкритим залишається питання щодо відношення органів державної влади та місцевого самоврядування до суб'єктів доказування.

Відповідно до п. 6 ст. 56 ЦПК України однією із форм участі органів державної влади та органів місцевого самоврядування в цивільному процесі є участь у справі за власною ініціативою або за ініціативою суду у розгляді справи для подання висновків на виконання своїх повноважень. У випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне, участь зазначених органів у судовому процесі для подання висновків у справі є обов'язковою.

В юридичній науці активно дискутується питання щодо того, чи є органи державної влади та місцевого самоврядування суб'єктами доказування, у разі, коли вони беруть участь у справі для подання висновків на виконання своїх повноважень.

Т.В. Цюра з цього приводу зазначає, що особи, які надають суду висновки, не повинні брати участь в процесі доказування, оскільки таке процесуальне сумісництво буде негативно впливати на їх участь в процесі. Суд в разі необхідності може звертатись до відповідних органів за висновком з окремого питання, але особи, що надають висновок, мають бути відмежовані від участі в процесі доказування. Їх висновок має бути спрямований на відповідь стосовно конкретних питань, що поставлені в запиті судді [1, с. 127].

Однак, з такою позицією авторки навряд чи можна погодитись, оскільки органи місцевого самоврядування та органи державної влади відповідно до ст. 42 ЦПК України є учасниками справи та у випадках, коли вони беруть участь у формі надання висновків по справі, користуються загальними процесуальними правами і обов'язками учасників справи (ст. 43 ЦПК України), а також мають право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті (ч. 6 ст. 57 ЦПК України).

Крім того, з метою надання висновку по справі, органи державної влади та місцевого самоврядування вчиняють конкретні процесуальні дії, такі як: вивчають відповідні факти, вчиняють дії щодо збору та витребування доказів, досліджують та оцінюють їх у своєму висновку тощо. Так, наприклад, відповідно до положень ст. 19 СК України орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо вирішення спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Отже, для складання такого висновку необхідна робота зі збирання, дослідження та оцінки доказів.

Деякі автори ототожнюють висновок органів державної влади та місцевого самоврядування з висновком експерта. Так, наприклад, О.А. Фоміна зазначає, що даний висновок необхідно розглядати як висновок експерта [2, с. 129]. Проте, висновок експерта за своєю природою відрізняється від висновку відповідних органів, оскільки висновок експерта є самостійним засобом доказування відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК України, дослідження здійснює спеціальний суб'єкт – експерт, який має відповідати певним вимогам, що передбачені законодавством, також експерт попереджається про кримінальну відповідальність за надання неправдивого висновку. Крім того, відповідно до ст. 102 ЦПК України висновок експерта не містить правової оцінки обставин справи тощо [3, с. 91].

У свою чергу, Ю.С. Рожик слушно зазначає, що «...експерт на відміну від органів місцевого самоврядування використовує для складання висновку спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки чи ремесла, що невідомі широкому загалу учасників процесуальних відносин; експерт проводить дослідження із застосуванням відповідних методик, а орган місцевого самоврядування, виконуючи покладені на нього повноваження, констатує факти і дає їм свою оцінку..» та доходить такого висновку, що «...висновок органу місцевого самоврядування не є формою застосування спеціальних знань у цивільному процесі ні за своїм змістом, ні за правовою природою» [4, с. 213].

Проте, експерт не є суб'єктом доказування, оскільки він залучається судом для сприяння правосуддю і не здійснює ніяких дій щодо доказування.

На підставі вищенаведеного необхідно зазначити, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування у випадках, коли вони беруть участь у справі для подання висновку на виконання своїх повноважень, є суб'єктами доказування.

Список використаної літератури:

1. Цюра Т.В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Т.В. Цюра; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – С. 127.
2. Фомина Е.А. Споры о праве на воспитание детей (материально-правовые и процессуально-правовые проблемы): дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е.А. Фомина. – М., 2004. – С. 129.

3. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія / [С.В. Ківалов, Н.Ю. Голубева, І.В. Андронов та ін.]; за заг. ред. Н.Ю. Голубевої; НУ ОЮА. – Одеса: Юридична література, 2017. – С. 91.
4. Рожик Ю. Проблеми правового регулювання форми та змісту висновку органів місцевого самоврядування в цивільному процесі / Ю. Рожик // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 51. – С. 213.

Ключові слова: доказування, суб'єкти доказування, висновок експерта, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, висновок, докази.

Ключевые слова: доказывание, субъекты доказывания, заключение эксперта, органы государственной власти, органы местного самоуправления, заключение, доказательства.

Key words: proving, subjects of proving, expert conclusion, public authorities, local governments, conclusion, evidence.

ГОЛУБЦОВА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Виконанню цих завдань сприяє наявність в цивільному процесі різноманітних порядків (проваджень і процедур) розгляду цивільних справ. Спрощенню та прискоренню розгляду сприяє вирішення справи в порядку наказного провадження, спрощеного позовного провадження і заочного розгляду справи. Незважаючи на однакові цілі і завдання дані порядки в значній мірі відрізняються.

У 2004 році в цивільне законодавство було введено новий вид цивільного судочинства – наказне провадження. У складі цивільного процесу з'явилися процедури заочного розгляду справи та спрощеного порядку розгляду цивільної справи. Останні дві процедури можливі в рамках тільки позовного провадження. Тому вони істотно відрізняються від наказного провадження.

За своєю суттю наказне провадження є видом судочинства, самостійність якого визначається характером правовідносин, що є предметом розгляду. Вимога направлено на стягнення грошових коштів, але такі ж вимоги можуть бути розглянуті і в порядку позовного провадження. Основна відмінність – це відсутність спору, а вірніше припу-

щення про відсутність спору. Це припущення ґрунтується на тому, що існує письмовий прямий доказ імовірно незаперечний. Це дозволяє скоротити і спростити процедуру настільки, що розгляд цивільної справи і винесення судового наказу можливе протягом декількох днів.

Заочний та спрощений розгляд цивільної справи за своєю суттю відноситься до позовного провадження, тому що там присутній спір, що вимагає встановлення обставин за допомогою дослідження доказів. Це в свою чергу зобов'язує до проведення певних формальних процедур, властивих позовному провадженню (наприклад, судового засідання, де і встановлюються обставини цивільної справи шляхом дослідження наявних доказів).

Але особливості конкретної цивільної справи дозволяють суду здійснити ефективний захист права і інтересу в спрощеному порядку в скорочені терміни.

Підставою для заочного розгляду справи є суб'єктивний фактор. На сьогоднішній день для початку цієї процедури необхідно наявність складного фактичного складу: належні повідомлення судом відповідача про місце і час проведення судового засідання; неявка відповідача в судові засідання без поважних причин або не повідомлення про ці причини; відсутність відзиву відповідача; відсутність заперечення відповідача проти заочного розгляду справи. Все це свідчить про втрату інтересу відповідача до захисту свого права або охоронюваного законом інтересу.

Заочний розгляд справи проводиться в якості санкцій, які полягають в несприятливих наслідках для відповідача в зв'язку з втратою інтересу до справи. Якщо питання про заочний розгляд цивільної справи вирішуються в процесі розгляду справи, то питання про розгляд справи в спрощеному провадженні вирішується при відкритті провадження у справі. Клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження подається в письмовій формі одночасно з позовною заявою або може міститися в ньому.

Ефективність захисту права в порядку спрощеного позовного провадження стає можливим за рахунок відсутності підготовчого судового засідання, скорочення термінів розгляду цивільної справи і проведення розгляду справи по суті без виклику сторін. Розгляд цивільної справи за правилами спрощеного позовного провадження можливо при наявності об'єктивних і суб'єктивних факторів: відповідна категорія справи, клопотання позивача та відсутність обґрунтованих заперечень відповідача, задоволених судом.

В порядку спрощеного позовного провадження можуть бути розглянуті справи, що підпадають під ознаки малозначних або справи, що виникають з трудових відносин.

Ключові слова: цивільно-правові відносини, судовий захист, судові засідання, цивільна права.

Ключевые слова: гражданско-правовые отношения судебная защита, судебное заседание, гражданская права.

Key words: civil law relations, judicial protection, court session, civil rights.

СОЛОМАХІНА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу

ОКРЕМІ ФАКТИ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Дослідження питань, пов'язаних із виникненням, розвитком, особливостями становлення окремих галузей права, пов'язаних із вивченням сутності та їх специфіки. Зокрема вивчення сучасного виконавчого провадження, аналізу та порівняння різних етапів: в розвитку цієї діяльності становить основу для подальшого поліпшення, систематизації та реформування виконавчого провадження.

Різні форми захисту і поновлення порушених прав склалися ще задовго до становлення державності у різних народів. Кожен, хто вважав, що його права неправомірно порушені, розправлявся із кривдником самостійними силами і силами своєї сім'ї (само розправа).

З розвитком суспільства змінювалися і форма боротьби з порушеними правами. Перехід від особистої само розправи до державного суду відбувалося поступово. Так в Законах Хамурапі, царя Вавилону є явні вказівки на існування суддів, порядку проведення судових справ, вказівка на обов'язковість винесених (ухвалених) судом рішень.

Закони Ману складені в Давній Індії (приблизно II століття до нашої ери – II століття нашої ери) крім правових норм містили релігійні і моральні приписи.

Найдавніше джерело римського права «Закони XII таблиць» вказує на ряд примусових заходів відносно боржників, для реалізації кредитором своїх законних прав.

Також існував порядок добровільного виконання (таблиця III п. 3), а в випадку невиконання – наложення колодок або оков не менше, а то й вагою більше 15 фунтів.

Таблиця III п. 4 вказує на можливість перебування боржника в ув'язненні до 60 днів, а також п. 5 передбачав можливість передання його смертній карі або продажу в рабство [1, с. 46].

Проте в римському праві збереглися деякі сліди первісної епохи само розправи. Самозахист як самоправне відображення насильств, загрозливого порушення права було дозволеним.

При порушенні права забороняється застосовувати силу для його відновлення, іншими словами, самоуправство відновлювати порушене право заборонялося (самопоміччя допускалася за рідкісними винятками, наприклад, якщо невжиття негайно необхідних заходів могло повести до значних втрат; або боржник намагався втекти від кредитора, кредитор дозволалося його наздогнати і силою змусити сплатити борг).

За недозволене самоуправство застосовувалися несприятливі наслідки: по декрету Марка Аврелія кредитор, який захопив речі борж-

ника для задоволення свого права вимоги, повинен ці речі повернути; разом з тим він втрачає своє право вимоги.

Іншим законом (кінця IV ст. н.е.) встановлено, що особа, насильно захопила свою річ у фактичного власника, позбавляється права власності на цю річ і має її повернути того, у кого вона перебувала у володінні, а якщо з'ясується, що в дійсності загарбник і не мав на дану річ права власності, він повинен був не тільки повернути річ, але і сплатити її вартість особі, у якого річ була захоплена.

За винятком зазначених надзвичайних випадків самозахисту, захист прав від порушень передається спеціальним (судовим) органом держави.

Відповідно до відмінності публічного і приватного права розрізнялися *iudicia publica* (суд у справах, безпосередньо порушує інтереси держави) і *iudicia private* (цивільні суди у справах про приватних справах громадян).

Цивільний процес республіканського Рима називався легісакційним (*per legis actiones*), потім сформувався Формулярний процес (*per formulas*)

В Виконання судового рішення могло відбуватися добровільно чи примусово міг арештувати боржника, звернути стягнення на його майно, продавати майно з публічних торгів.

В кінці III ст. н.е. формулярний процес був витіснений екстраординарним (*extra ordinem*).

Судові функції здійснюються адміністративними органами – *praefectus urbi* (начальником міської поліції), в провінціях – правителем провінції, а з менш важливих справ – муніципальними магістратами. Проте нерідко імператори приймали судові справи і до свого особистого розгляду.

Розгляд справ втратило публічний характер і відбувалося в присутності лиш сторін і особливо почесних осіб, які мали право присуствоувати при цьому. Якщо позивач не був до слухання справи, вона припинялася; при неявці відповідача справа розглядалася заочно.

У екстраординарному процесі було допущено апеляційне оскарження винесеного рішення в наступну, вищу інстанцію. Таким чином, на рішення *praefectus urbi* можна було подавати скарги імператору, на рішення правителя провінції – *praefectus praetorio* (начальнику імператорської гвардії), а на його рішення – імператору.

Апеляція мала бути подана магістру або судді в усній формі (відразу ж після винесення ними рішення) або в письмовій (у найближчі дні). Магістрат чи суддя, винісши рішення. Не завжди давав хід апеляції, що часто змушувало самому вирішувати спірні питання. У випадку позитивного висновку магістрат, який виніс рішення, видавав відповідачеві документ із викладенням справи для апеляційного суду, куди той повинен був із ним звернутися. Подання апеляції відкладало набрання чинності рішенням. Рішення, внесені у вищій судовій інстанції, набувало чинності негайно [2, с. 382-385].

Судове рішення в екстраординарному процесі підлягало виконанню органами державної влади на прохання позивача. У разі прису-

дження відповідача до видачі певної речі вона відбиралася примусово (manu militari), якщо протягом двох місяців відповідач не передавав її добровільно.

Якщо присуджувалася грошова сума, судові виконавці відбирали у відповідача відповідну суму або яку-небудь річ, яку продавали для задоволення претензії позивача. Звернення стягнення на все майно боржника мало місце лише в тому випадку, якщо заявлені претензії кількома кредиторами неспроможного боржника, причому він не передає добровільного майна для їх задоволення.

Список використаної літератури:

1. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / Под. Ред. З.М. Черниловский – М: Юрид. лит., 1984. – 472 с., стр. 46.
2. Римське приватне право : підруч. Для студ. вищ. навч. закл. / Є.М. Орач, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2012. – 392 с. – Бібліогр.: с. 382-385.

Ключові слова: виконавче провадження, легісакційний процес, формулярний процес, екстраординарний процес.

Ключевые слова: исполнительное производство, легисакционный процесс, формулярный процесс, экстраординарный процесс.

Key words: executive process, legalization process, formular process, extraordinary process.

ПАВЛОВА ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу

НОТАРІАЛЬНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ЯК КРИТЕРІЙ ДОПУСТИМОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

Проблема практичного використання електронних документів обумовлена притаманними їм властивостями – вразливість електронного доказу, що полягає у можливості змінювати зміст електронної інформації, її «мобільність» між технічними носіями інформації, відсутність класичних реквізитів письмових документів, які б забезпечували можливість аутентифікації змісту електронного документа та ідентифікації його автора тощо.

До прийняття закону України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 р. учасники судового процесу використовували різноманітні способи збирання та фіксації електронних документів – від роздрукування електронних доказів на паперових носіях до проведення комп'ютерно-технічних експертиз. Однак такі способи знаходили свою критичну оцінку через неможливість безпосереднього дослідження судом електронних доку-

ментів, та відсутність чітких та послідовних критеріїв допустимості таких засобів доказування.

Проблема посвідчення електронних документів полягає у відсутності передбаченого законом порядку посвідчення електронних копій електронного документа, що впливає ще з більш складного питання щодо співвідношення оригіналу та копії електронного доказу. Частиною 2 статті 100 ЦПК України передбачено, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу [1].

Проблема застосування ч. 2 ст. 100 ЦПК України полягає у тому, що порядок засвідчення електронних копій на законодавчому рівні не визначений. При цьому Закон України «Про електронний цифровий підпис», на який міститься посилання в ч. 2 ст. 100 ЦПК України, втратив чинність, а прийнятий замість нього Закон України «Про електронні довірчі послуги», який набрав чинності 07 листопада 2018 р., не містить окремого порядку посвідчення електронних копій електронних доказів [2].

Однак відсутність нормативного врегулювання такого способу збирання електронних документів зумовлювало проблему дослідження роздрукованих засобів доказування на предмет їх допустимості, зокрема відповідність наданої копії оригіналу електронного документа, доведення авторства електронної інформації певній особі, незмінюваність відомостей електронного доказу тощо.

При цьому суд не мав процесуальної можливості дослідити оригінал електронного доказу без його залучення безпосередньо до матеріалів справи. У випадку отримання доказової інформації з мережі Інтернет, залучення оригіналу такого доказу до матеріалів справи було майже неможливим, через що захист порушених прав по суті був ускладнений через недоліки процесуального порядку розгляду цивільних справ.

Досить тривалий час в науці цивільного процесуального права оговорюється можливість залучення нотаріуса до збирання електронних доказів. Згідно із Законом України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язки засвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і здійснювати інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної достовірності. Тобто посвідчення певних обставин та документів, у тому числі електронних, за своєї сутності найбільш приближене до нотаріальної діяльності.

У зв'язку із цим, прихильники цього підходу вважають, що замість вжиття в статті 100 ЦПК України посилань на необхідність посвідчення копій електронних документів в порядку, передбаченому законом, який, як вже зазначалось вище, відсутній, то доцільно запровадити можливість посвідчення таких копій в нотаріальному порядку.

Так, 17 квітня 2018 р. у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект № 8281 «Про внесення змін до статті 100 Цивільного процесуального кодексу України (щодо засвідчення копій електронних доказів)», відповідно до якого запропоновано внести зміни в статтю 100 Цивільного процесуального кодексу України, а саме в частині третьої слова «посвідчених у порядку, передбаченому законом» замінити словами «посвідчених у нотаріальному порядку» [3].

Залучення нотаріусів до посвідчення електронних доказів полягає у запровадженні та нормативному визначенні окремих видів нотаріальних дій в електронному вигляді, а саме: фіксація і посвідчення авторства, інформації, яка міститься на сайтах, Інтернет-сторінках, відправки електронних листів тощо. Отже, сутність цього способу полягає у тому, що зміст електронних документів посвідчувався би незалежним учасником цивільно-правових відносин, який наділений спеціальною компетенцією забезпечувати достовірність юридичних фактів. А з огляду на відсутність особистої зацікавленості у нотаріуса та наявності спеціальної компетенції, у суду було б достатньо підстав вважати такий доказ допустимим та використовувати його під час розгляду справ.

Нотаріальне посвідчення електронних документів є менш привабливим способом їх збирання у порівнянні із посвідченням паперових копій електронних документів з огляду на необхідність здійснення додаткових витрат на послуги нотаріуса. Разом з цим, такий спосіб збирання є менш затратним та більш оперативним у порівнянні із проведенням експертного дослідження, що дозволило б своєчасно зафіксувати зміст інформації в Інтернеті до того, поки автор недостовірної інформації або власник веб-сайту встигнуть її знищити. Крім того, покладання функції посвідчення електронних доказів на нотаріусів позбавило б суд додаткового навантаження, а залишило б за останнім лише обов'язки щодо оцінки таких доказів відповідно до вимог цивільного процесуального законодавства.

На нашу думку, враховуючи недоліки та переваги нотаріального посвідчення електронних документів, доцільним було б вжиття такого способу збирання щодо доказів, які розміщені в мережі Інтернет, з огляду на їх особливу вразливість у порівнянні з іншими видами електронних доказів. Паперової копії електронних документів, посвідченої учасником справи згідно ДСТУ 4163-2003, є недостатнім для їх використання з метою встановлення обставин справи, якщо одна із сторін ставить такий доказ під сумнів та наполягає на наданні його оригіналу або огляду судом в мережі Інтернет. При цьому зацікавлена особа, будучи повідомленою про існування спору та, зокрема, необхідність дослідження електронного документа в мережі Інтернет, матиме можливість знищення відповідного доказу, зміни його змісту або здійснення впливу в іншій формі, внаслідок чого позивач буде позбавлений можливості реального захисту порушених прав та інтересів або відшкодування шкоди, завданої розміщенням електронного документа в мережі Інтернет.

Цікавий досвід посвідчення електронних документів, пов'язаний із залученням послуг нотаріусів, існує в окремих країнах. Наприклад, в Російській Федерації існує спеціальний сайт (<http://elnotarius.ru/>), на якому доступні наступні послуги: фіксація і завірення факту відправки електронного листа (e-mail) з одночасною фіксацією його змісту. Для фіксації пошти необхідно при відправці в полі «копія» вставити адресу електронної пошти сервісу «Електронний нотаріус» (reg@elnotarius.ru). Копія листа буде отримана системою «Електронний нотаріус» і стане доступною в особистому кабінеті. Одержувачеві електронного листа надійде повідомлення від сервісу «Електронний нотаріус» про факт фіксації направлено електронного листа та існування незмінної завіреної копії в системі, що зберігається на сайті в особистому кабінеті. Крім того, у випадку необхідності відправник зможе отримати посилання на збережену копію листа або замовити завіреним нотаріально роздруковану паперову копію [4, с. 76-80].

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV в редакції від 18.03.2004 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318>
2. Про електронні довірчі послуги Закон України від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
3. Законопроект «Про внесення змін до статті 100 Цивільного процесуального кодексу України (щодо засвідчення копій електронних доказів)» № 8281 від 17 квітня 2018 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=63876.
4. Павлова Ю. С. Особливості збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві / Ю. С. Павлова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки», 2017. – Вип. 4. – Т. 1. – С. 76-80.

Ключові слова: електронні документи, копії електронних документів, збирання доказів, нотаріальне посвідчення, допустимість доказів, «електронний нотаріус».

Ключевые слова: электронные документы, копии электронных документов, сбор доказательств, нотариальное удостоверение, допустимость доказательств, «электронный нотариус».

Key words: electronic documents, copies of electronic documents, gathering of evidence, notarization certificate, admissibility of evidence, «electronic notary».

КОРНІЛОВА ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРЕДИТУВАННЯ

Судова влада є передумовою ефективного функціонування держави, рівного стандарту правового захисту громадян, однією з гарантій додержання конституційних прав і свобод людини. Лише будучи єдиною, судова влада може забезпечити повноту виконання своїх завдань і досягнення цілей.

Як показує досвід європейських країн, судова система є ефективною лише тоді, коли діяльність вищого судового органу спрямована на забезпечення єдності правозастосування.

Тому новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів» визначив одним із основних завдань діяльності Верховного Суду як найвищого органу у системі судоустрою України саме забезпечення сталості та єдності судової практики.

На сьогоднішній день, все частіше особи вступають у кредитні правовідносини, а тому і збільшується потреба в висококваліфікованих адвокатах, які спеціалізуються на кредитних та іпотечних спорах. І це не дивно, оскільки іпотека є одним з тих засобів, який здатний забезпечити розвиток ринкових відносин. Він характеризується не лише відносною новизною, але й певними складнощами та невирішеними питаннями, які постають при реалізації прав, які випливають з іпотеки.

Серед численних видів забезпечення виконання зобов'язань, іпотека посідає особливе місце, оскільки її перевага полягає в тому, що будь-які операції з нерухомість, в тому числі іпотечні, завжди приносять прибуток.

Варто зазначити, що необхідною передумовою для функціонування та застосування іпотеки є ефективно діюча судова система [10, с. 3].

Тому, з метою створення передумов для відновлення кредитування Верховна Рада України у 2018 році прийняла два важливі закони.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків» від 06.02.2018 року, набрав чинності 04 травня 2018 року, який передбачає створення Національним банком України інформаційної бази даних про ризикових позичальників з можливістю доступу до неї банків. Відповідно до вказаного Закону Кредитний реєстр – це інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, зберігання, зміну, використання та поширення (надання) інформації про кредитні операції банків та про стан виконання зобов'язань за такими операціями, аналіз та класифікацію кредитів.

Передбачається, що використання банками інформації з Кредитного реєстру дасть їм більше відомостей про потенційних позичальників та

убезпечить від видачі кредитів недобросовісним клієнтам і злісним неплатникам. Для сумлінних позичальників із хорошою кредитною історією, навпаки, позитивна інформація з Кредитного реєстру буде додатковим фактором, який полегшить отримання банківського фінансування.

Конкретний порядок подання інформації до Кредитного реєстру та отримання інформації з нього передбачений Положенням про Кредитний реєстр Національного банку України, затвердженим постановою Правління НБУ від 04 травня 2018 року № 50.

Також НБУ не має права передавати інформацію з Кредитного реєстру третім особам (наприклад, колекторським фірмам), крім випадків, визначених законом.

З 01 січня 2019 року банки будуть зобов'язані використовувати інформацію з Кредитного реєстру для оцінки кредитного ризику.

З липня 2018 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування», який вступив в силу 4 лютого 2019 року. Більшість положень прийнятого Закону стосуються врегулювання законодавчих прогалин, що використовуються боржниками, поручителями та іпотекодавцями (заставадавцями) для уникнення виконання своїх зобов'язань шляхом визнання недійсними кредитних договорів, визнання порук припиненими, виведення майна з-під обтяження, ліквідації боржника та іншими методами.

Закон про відновлення кредитування вносить зміни до Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), Закону України «Про заставу», Закону України «Про іпотеку», Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законодавчих актів, якими встановлюються нові або закріплюються вже існуючі у судовій практиці інструменти, спрямовані на захист банківського сектору від недобросовісних позичальників.

Так, Закон про відновлення кредитування посилює солідарні зобов'язання поручителя, удосконалює процедуру позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки, розширює можливості банків щодо отримання інформації про ліквідне майно боржника, усуває схеми відчуження предмету іпотеки без згоди банку-кредитора, підвищує загальний рівень захищеності прав іпотеко держателя та встановлює нові правила щодо змінюваної процентної ставки за кредитним договором.

Зокрема, Закон про відновлення кредитування передбачає надання банкам та іншим фінансовим установам доступу до Державного реєстру актів цивільного стану у порядку та обсязі, встановленому Міністерством юстиції України. Водночас, такий доступ можливий лише за письмової згоди фізичної особи. Передбачається, що за допомогою перегляду актових записів фінансова установа зможе перевірити повідомлені потенційним позичальником факти про народження, смерть, шлюб, зміну імені тощо, що можуть вплинути на її платоспроможність та своєчасність виконання боргових зобов'язань.

Окрім того, на Кабінет Міністрів України покладено обов'язок надати банкам та іншим фінансовим установам доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Єдиного реєстру довіреностей.

Даний Закон є черговим кроком до покращення ситуації на кредитному ринку. Після детального дослідження зазначеного Закону можна прийти до висновку, що він забезпечить реальний захист конституційних прав валютних позичальників, захистить права кредитора-іпотекодержателя, зменшить можливість ухилення від кредитних зобов'язань при спадкуванні майна позичальника, удосконалив інструменти позасудового врегулювання. Звичайно Закон не вирішить усіх проблем, які існували у кредитно-фінансових відносинах, проте, він зробить суттєві кроки над вирішенням основних проблем з якими фінансові установи зіткнулися при роботі з простроченою заборгованістю. Можливо, це посприє відновленню кредитування та зниженню процентних ставок за кредитами на українському фінансовому ринку.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 02.10.2018 р. № 2581-VIII. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=+274#w11> (дата звернення: 31.03.2019).
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 31.03.2019).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування: Закон України від 03.07.2018 № 2478-VIII. Дата оновлення: 03.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2478-19> (дата звернення: 31.03.2019).
4. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. Дата оновлення: 04.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 31.03.2019).
5. Гриджук Д. М., Олійник В. О. Іпотека у кредитуванні практичні аспекти: практичні аспекти. Київ: А.С.К., 2006. 464 с.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків: Закон України від 06.02.2018 року № 2266-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2277-19> (дата звернення: 31.03.2019).

Ключові слова: зобов'язання, реформування, кредитно-фінансові відносини, іпотека.

Ключевые слова: обязательства, реформирования, кредитно-финансовые отношения, ипотека.

Key words: obligation, reforming, credit and financial relations, mortgage.

КИЯШКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ В ОКРЕМОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Починаючи з 7 січня 2018 року кожна потерпіла від домашнього насильства особа має право застосувати новий механізм захисту їх прав від сімейного насильства як обмежувальний припис.

Так, згідно з положеннями глави 13 ЦПК України встановлено, що заінтересована особа, яка постраждала від домашнього насильства, її представник, близькі родичи, органи опіки та піклування, служба по справах дітей щодо особи неповнолітньої, недієздатної або обмеженої у дієздатності та опікун, можуть звернутися з заявою до суду про видачу обмежувального припису, з метою встановлення певних обмежень щодо «кривдника» [1].

Аналізуючи судову практику з розгляду цивільних справ щодо видачі обмежувального припису вбачається, що заявники в своїх заявах не приділяють достатньої уваги доказам, що подаються та обставинам, які вони можуть підтвердити.

Так, в справі № 264/6635/18 ОСОБА_1 у своїй заяві просила суд видасти обмежувальний припис щодо її чоловіка, який на її думку вчиняв фізичне, психологічне, а також фінансове насильство відносно неї та їх спільних малолітніх дітей. На підтвердження своїх вимог, заявник надав до суду довідки щодо наявності у її чоловіка заборгованості по сплаті аліментів на утримання дітей, витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо відкриття за її заявою кримінального провадження відносно свого чоловіка, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань про початок кримінального провадження відносно власного чоловіка за ст.286 ч.1 КК України (порушення правил безпеки дорожнього руху). Дослідивши усі надані заявником докази суд прийшов до висновку, що жоден з зазначених вище доказів не підтверджує факт вчинення чоловіком заявниці фізичного, психологічного, а також фінансового насильства відносно неї чи їх спільних малолітніх дітей, а також ризиків настання насильства в майбутньому. Навпаки, суд встановив наявність конфлікту між сторонами, відсутність бажання знайти компроміс та домовитись в інтересах малолітніх дітей, а отже цей спір повинен вирішуватися в порядку позовного провадження [3].

Аналогічний висновок міститься в рішенні Тернопільського міськрайонного суду від 10.09.2018 року по справі № 607/15990/18. Оцінюючи письмові докази, долучені заявником, висновки про результати розгляду її звернень до правоохоронних органів від 23.07.2015 року, 10.03.2016 року, 02.09.2016 року, висновок про ре-

зультати розгляду звернення лікаря ОСОБА_6 від 02 березня 2016 року, лист начальника Тернопільського МВ УМВС в Тернопільській області від 28.07.2015 року, листи начальника Тернопільського відділу поліції ГУНП в Тернопільській області від 11.03.2016 року, 02.09.2016 року, 02.03.2018 року, 07.03.2018 року, 02.05.2018 року, в якості підтвердження звернення до працівників поліції з приводу застосування до неї зі сторони ОСОБА_3 психологічного та фізичного насильства, суд прийшов до висновку, що самі по собі такі висновки та листи не можуть підтвердити факт застосування такого насильства. Заявником не долучено матеріалів в підтвердження факту притягнення її чоловіка до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, а отже не доведено, що він є кривдником своєї дружини. З урахуванням цих обставин суд не має правових підстав для видачі заявнику обмежувального припису [4].

В рішенні Київського районного суду м. Одеси від 05.04.2018 року по справі № 520/3921/18, судом було відмовлено у задоволенні заяви, хоча заявником було надано витяги із реєстру досудових розслідувань кримінального провадження № 12018161480000393 та № 12018161480000447. Суд не прийняв до уваги ці обставини оскільки наявність таких відомостей не є доказом вини ОСОБА_1 у вчиненні кримінальних правопорушень, враховуючи, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Отже, зазначені вище докази не відносяться до предмету спору та наведені обставини не є підставою для застосування обмежувального припису [5].

У своєму рішенні по справі 756/2072/18 Верховний Суд дійшов до висновку, що обмежувальний припис є заходом впливу на кривдника, який може вживатися лише в інтересах постраждалих осіб та у разі настання певних факторів і ризиків. Таким чином, заявник повинен довести наявність випадків домашнього насильства стосовно нього, а також ризики настання насильства в майбутньому. За відсутністю доведеності одного з зазначених вище компонентів, суд не має можливості задовільнити заяву заявника та видати обмежувальний припис щодо його кривдника [6]. Підсумовуючи усе вищесказане вбачається, що належним та достатнім доказом, на підставі якого суд може встановити наявність випадків вчинення домашнього насильства є саме постановою адміністративного суду про притягнення кривдника до відповідальності за ст. 173-2 КУпАП. В свою чергу, немає чіткої відповіді щодо належної та достатньої доказової бази, на підставі якої суд може встановити високу вірогідність продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи. Таким чином, заявник повинен надати усі наявні у нього докази, зокрема покази свідків на підставі яких суд зможе оцінити ризики настання насильства в майбутньому на користь заявника.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618?test=XX7MfyrcSgkyy6lIZiCSwOJH14AMs80msh8Ie6>
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради України від 02.02.2018 – 2018 р., № 5, стор. 32, стаття 35.
3. Рішення Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 27 листопада 2018 року № 264/6635/18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78182823>
4. Рішення Тернопільського міськрайонного суду від 10.09.2018 року по справі № 607/15990/18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76373600>
5. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 05.04.2018 року по справі № 520/3921/18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73399598>
6. Рішення Верховного Суду від 04.12.2018 року по справі № 756/2072/18// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78267811>

Ключеві слова: обмежувальний припис, окреме провадження, докази та доказування, домашнє насильство.

Ключевые слова: охранный ордер, особое производство, доказательство и доказывание, домашнее насилие.

Key words: restrictive prescription, separate proceedings, evidence, domestic violence.

УСТЮШЕНКО СТЕЛЛА ЕРІКІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

З прийняттям та набранням чинності Закону України від 03.10.2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1, с. 436] у цивільному процесуальному праві України з'явився новий процесуальний інститут забезпечення судових витрат.

Запровадження даного процесуального інституту надає суду та учасникам справи додатковий процесуальний інструмент, що може бути використаний для досягнення трьох основних цілей:

1) захист від зловживання правом на пред'явлення позову, зокрема, пред'явлення завідомо безпідставних позовів;

2) гарантування реального відшкодування добросовісній стороні понесених нею судових витрат;

3) протидія зловживанню учасниками справи своїми процесуальними правами на заявлення клопотань про виклик свідка, призначення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача, забезпечення, витребування або огляд доказів за їх місцезнаходженням.

Забезпечення судових витрат оформлюється ухвалою суду та здійснюється шляхом внесення учасником справи, вказаним у судовій ухвалі, на депозитний рахунок суду у визначений судом строк попередньо визначеної суми судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією.

Існує два види забезпечення судових витрат:

1) забезпечення попередньо визначених майбутніх судових витрат на вчинення певних процесуальних дій (виклик свідка, призначення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача, забезпечення, витребування або огляд доказів за їх місцезнаходженням).

2) забезпечення попередньо визначених майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку із розглядом справи (забезпечення витрат на професійну правничу допомогу).

Забезпечення попередньо визначених майбутніх судових витрат на вчинення певних процесуальних дій здійснюється за ініціативою суду, однак не виключена можливість його вчинення й за клопотанням учасника справи, якщо, наприклад, розгляд судом заяви (клопотання) про вчинення відповідної процесуальної дії відбувається в підготовчому засіданні за участі учасників справи.

Конкретних підстав вжиття судом даного виду забезпечення судових витрат законом не передбачено, а отже дане питання повністю віднесено законодавцем на розсуд суду.

Обов'язок внесення попередньо визначеної суми майбутніх судових витрат на вчинення певної процесуальної дії покладається судом на учасника справи, який заявив клопотання про вчинення такої процесуальної дії. Якщо клопотання заявили декілька учасників справи, необхідну грошову суму авансом у рівних частках сплачують відповідні учасники справи, а у випадках, коли відповідна процесуальна дія здійснюється з ініціативи суду, – сторони в рівних частках. У разі невнесення у визначений судом строк коштів для забезпечення судових витрат або несплати у визначений судом строк відповідних сум авансом суд вправі відхилити клопотання.

Забезпечення попередньо визначених майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку із розглядом справи (забезпечення витрат на професійну правничу допомогу) може бути здійснене судом лише за клопотанням відповідача.

Положення ЦПК України містять чіткий перелік підстав забезпечення витрат відповідача на професійну правничу допомогу (ч. 4 ст. 135 ЦПК України). Їх можна поділити на дві групи: обов'язкові та факультативні підстави. Обов'язковими підставами є такі:

1) позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов;

2) позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування судових витрат відповідача у випадку відмови у позові.

Доведення відповідачем в суді наявності хоча б однієї з названих підстав спричиняє обов'язок суду вжити заходів забезпечення судових витрат, якщо попередній розрахунок розміру таких витрат є обгрунтованим.

Факультативними підставами є надання до суду доказів того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування судових витрат відповідача у випадку відмови у позові.

Для вжиття судом заходів забезпечення попередньо визначених майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку із розглядом справи, важливим є обгрунтованість клопотання відповідача. Суду мають бути надані переконливі докази, які свідчать про наявність хоча б однієї з підстав, передбачених ч. 4 ст. 135 ЦПК України, а також попередній орієнтовний розрахунок судових витрат.

В юридичній літературі наголошується на необхідності відповідального ставлення до складання такого розрахунку. Як зазначають практики, важливо не лише не занижувати суму, вказану в орієнтовному розрахунку судових витрат, але й не надто її завищувати.

Оскільки значне відхилення розміру витрат, що заявлені до відшкодування, від попереднього їх розрахунку може бути підставою для відмови стороні, на користь якої ухвалено рішення, у відшкодуванні судових витрат. У разі перевищення суми судових витрат, заявленої до відшкодування, від попереднього розрахунку суд може відмовити у відшкодуванні судових витрат у частині такого перевищення, а якщо сума заявлених до відшкодування судових витрат є значно меншою, ніж сума, заявлена в попередньому розрахунку, суд може відмовити у такому відшкодуванні повністю або частково [2, с. 17].

Недоліком правового регулювання забезпечення судових витрат є надання процесуальних переваг відповідачу, що суперечить принципу процесуальної рівноправності сторін. Так, відповідач наділений правом вимагати забезпечення майбутніх витрат на професійну правничу допомогу та інших витрат, які він має понести у зв'язку із розглядом справи, тоді як позивач такого права позбавлений.

Таким чином, пропонується доповнити положення ч. 6 ст. 135 ЦПК України реченням другим наступного змісту: «Одночасно або після вжиття заходів забезпечення майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які він має понести у зв'язку із розглядом справи, суд за клопотанням позивача може також забезпечити витрати позивача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які він має понести у зв'язку із розглядом справи, якщо він надасть суду докази наявності підстав такого забезпечення, передбачених ч. 4 ст. 135 ЦПК України».

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 року № 2147-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 48. – Ст. 436.
2. Михайлюк Я. Судові витрати. Правове регулювання за новими кодексами (у господарському та цивільному процесі) / Я. Михайлюк // Юридична газета. – 2018. – № 50 (652). – С. 9, 16-17.

Ключові слова: цивільний процес, судові витрати, правничу допомогу, забезпечення судових витрат, зловживання правом.

Ключевые слова: гражданский процесс, судебные расходы, правовая помощь, обеспечение судебных расходов, злоупотребление правом.

Key words: civil proceedings, court costs, legal aid, providing of court costs, abuse of right.

ВАСИЛЬКІВ ВАЛЕНТИНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

ПОДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Сучасний стан розвитку інформаційних технологій характеризується своїм впливом на різноманітні сфери суспільного життя, все частіше зумовлюючи електронну форму взаємодії людей. Звісно, результати такого розвитку знайшли свій прояв також у цивільному судочинстві, зокрема, з появою та законодавчим закріпленням нового виду доказів – електронних доказів.

Закріплення положень щодо порядку подання, зберігання та повернення електронних доказів було здійснено у §5 Цивільного процесуального кодексу України, зокрема, у ст. 100 ЦПК було визначено поняття електронних доказів України як інформації в електронній

(цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи та можуть зберігатися на портативних пристроях, серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [1]. Разом з цим, поруч з позитивними рисами закріплення таких положень законодавцем, варто вказати на ряд неврегульованих та недостатньо врегульованих питань щодо визначення, подання, зберігання, повернення електронних доказів.

Одна з проблем, яка може виникнути у зв'язку з поданням до суду електронного доказу, пов'язана з можливістю надання в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом. Звісно, якщо вести мову про поширення недостовірної інформації про фізичну особу, наприклад, на відеохостингових сайтах в онлайн режимі, важко визначити що саме у даному випадку вважатиметься оригіналом електронного доказу: сам відеохостинговий сайт, пристрій, за допомогою якого здійснювалося транслявання та запис такої інформації чи пристрій, на який особа, яка дізналася про поширення недостовірної інформації, її записала або завантажений додаток такого сайту чи сервер даного сайту. Саме відповідь на ці запитання покликана визначити, чи повинна особа, в якості підтвердження обставин, що свідчать про поширення недостовірної інформації, надати суду оригінал електронного доказу у вигляді телефону, на який було здійснено запис такої інформації, чи принт-скрін відеозапису екрана даного відеохостингового сайту, на якому транслюється недостовірна інформація.

Проте, варто зауважити, що на відміну від можливості засвідчення електронних доказів за допомогою електронного цифрового підпису, його використання для засвідчення аудіозапису та відеозапису поки що є технічно неможливим. Враховуючи невичерпний перелік способів засвідчення електронної копії електронного доказу, а також стрімкий розвиток інформаційних технологій, варто зазначити про можливе застосування, аналогічної у сфері захисту авторських прав на мультимедійні файли, процедури проставлення цифрових водяних знаків на фото, аудіо,- відеозаписі, у вигляді дати, часу та назви пристрою, за допомогою якого відбувається фіксація. Це у свою чергу унеможливить підробку такого електронного доказу, шляхом зміни інформації яка в ньому міститься.

Доречно зазначити, що серед вчених, які розглядають питання співвідношення електронних та письмових доказів, також існує думка, згідно якої, до «електронного доказу» недоречно використовувати поняття «оригінал», «копія» у звичному розумінні, як воно застосовується до письмових доказів, оскільки вони не прив'язані до матеріального носія, тому один і той самий об'єкт може існувати на декількох носіях одночасно. Отже, інформація, яка не змінена вважатиметься оригіналом, а копією електронного документа вважатиметься тільки його копія на паперовому носії [2].

Враховуючи суперечливу судову практику щодо реалізації особою права на подання паперових копій електронних доказів, засвідчених нотаріусом, варто зазначити, про необхідність існування можливості такого засвідчення окрім принт-скрінів сторінок веб-сайтів, на яких розміщено, наприклад недостовірну інформацію, а також можливості засвідчення аудіо,- відеозаписів, які містяться в мережі Інтернет. Це пояснюється обґрунтованим ризиком зникнення електронного доказу з мережі Інтернет, що зумовлено його природою. Звісно, у випадку існування оригіналу електронного доказу на мобільному пристрої, використання якого не є щоденною необхідністю, та позивач може надати його разом з позовною заявою, взагалі не викликає складностей, проте у більшості випадках, містить обґрунтовані сумніви щодо такої реалізації можливості подання електронних доказів з урахуванням необхідності використання мобільного пристрою більшістю осіб. Можливо доречним буде надання суду електронного доказу, перенесеного з даного мобільного пристрою на інший цифровий носій, із зазначенням можливості відтворення оригіналу електронного доказу під час судового засідання.

Виділення у цивільному процесуальному кодексі України електронних доказів свідчить про вагомий крок на шляху до становлення інформаційно-технологічно розвиненого цивільного судочинства, проте недостатня урегульованість існуючих норм, викликає необхідність внесення змін до цивільного процесуального законодавства, а також вироблення судами єдиної практики з питань подання електронних доказів.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Зозуля Н. Оригінали та копії електронних документів: процедура, яку складно реалізувати. – [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/oryginaly-ta-kopiyi-elektronnykh-dokumentiv-protsedura-yaku-skladno-realizuvaty/>

Ключові слова: електронний доказ, електронний цифровий підпис, недостовірна інформація, цифрові водяні знаки, принт-скрин.

Ключевые слова: электронное доказательство, электронная цифровая подпись, недостоверная информация, цифровые водяные знаки, принт-скрин.

Key words: electronic evidence electronic, digital signature, unreliable information, digital watermarks, print screen.

СЕКЦІЯ 25.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ПОДЦЕРКОВНИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрНУ

ЩОДО ПРАВОВОГО КЛАСТЕРУ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Як правило, для позначення цілісних правових утворень в національній юриспруденції використовуються категорії галузі, підгалузі, інституту, комплексного інституту чи підінституту права. Складніше з міжгалузевими та багатогалузевими правоутвореннями, у яких представники галузевих наук вбачають загрозу для власної теоретичної гегемонії. Але будь-які наукові конструкції не можуть запобігти виокремленню нових систем правових положень, якщо останні виявляються нездатними цілісно розвиватися в межах традиційних галузей права.

Зокрема, саме стосовно правових процедур міжнародного арбітражу та порядку виконання (оспорювання) його рішень, як видається, існує нагальна потреба виділення усталеного внутрішньозв'язаного масиву правових засобів. Цей масив на сучасному етапі правової структуризації доречно назвати правовим кластером. Останнє поняття має багатозмістовне значення від англ. *cluster*, під яким традиційно розуміється «група однакових або подібних елементів, зібраних разом або близьких один до одного; в'язка (чогось однорідного)». І якщо існують кластери в хімії, фізиці, інформатиці, біології, економіці та, навіть приватизації, то чому не можуть існувати правові кластери?! Позитивна відповідь на це запитання стосовно міжнародного комерційного арбітражу підтверджується виявленням в структурі правового регулювання однорідних суспільних відносин, взаємопов'язаних правових норм, специфічних процедур, своєрідної практики їх реалізації, нового досягнутого рівня доктринальних положень та правових знань стосовно міжнародного комерційного арбітражу.

Звичайно, теоретико-категоріальне позиціонування відповідного правового утворення саме як кластер не претендує на безапеляційність. Хоча запропонований підхід й видається таким, що дозволяє гнучко

обійти вітчизняні міжгалузеві дискусії. Але більш важливим стає обґрунтування потреб поєднаного та системного сприйняття усього масиву правових засобів щодо міжнародного комерційного арбітражу.

Важливість такого підходу відчувається тоді, коли досягнутий рівень розвитку процесуальних галузей виявляє обмежене ставлення до процедур арбітражного розгляду, лише похапцем зачіпаючи роль та значення арбітражу, підтримуючи перевагу юрисдикції державного суду стосовно арбітражу, ігноруючи винятковість порядку приведення до примусового виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу чи оспорування його рішень.

Міжнародний комерційний арбітраж є надбанням цивілізації. Його не можна було уявити 200 і 100 років тому, позаяк лише відповідний розвиток суспільства у глобальному вимірі міжнародної комерції створив умови для формування сучасних процедур арбітражу й визнання його рішень державами, у тому числі на рівні Нью-Йоркської конвенції 1958 року «Про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень».

У загальнотеоретичному значенні це означає просування ідей міжнародного комерційного арбітражу завдяки досягнутому рівню світової правосвідомості як основоположного елементу подальшого правового закріплення діяльності міжнародних комерційних арбітражів та їх юрисдикційної легітимациї.

Поява того масиву процедур, що запропоновано іменувати спеціальним правовим кластером міжнародного комерційного арбітражу, відбулася завдяки наполегливій роботі юристів та бізнесменів з різних країн світу, зацікавлених в самоорганізації низових суб'єктів міжнародних економічних відносин у напрямі вироблення загальновизнаних та авторитетних актів вирішення приватно-правових конфліктів.

Поряд з вагомими міжнародно-правовими актами: згадана Конвенція 1958 року, Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж (1985 р.); Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ (1976 р.); Європейська Конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж (Женева, 1961 р.) тощо, питання міжнародного комерційного арбітражу розглянуті Господарському та Цивільному процесуальних кодексах України, Законі «Про міжнародний комерційний арбітраж». Йдеться також про застосування законів, які стосуються вирішення колізійних питань арбітражної угоди (зокрема, Закон «Про міжнародне приватне право»), виконання рішень арбітражу (зокрема, Закон «Про виконавче провадження»), вирішення юрисдикційних питань та порядку вжиття забезпечувальних заходів в арбітражі (зокрема, Кодекс торговельного мореплавства); юридичного значення звернення до арбітражу з огляду на вимоги щодо повернення валютної виручки (Закон «Про валюту та валютні операції») тощо. Неабияке значення у цьому контексті набувають Регламент МКАС при ТПП України, Регламент МАК при ТПП України та Положення про арбітражні збори і витрати, що фактично набули значення правових актів. Активно формується судова практика у цій

сфері. Наприклад, йдеться про рішення ЄСПЛ у справі «Компанія «Регент» проти України», численні рішення Верховного Суду.

Така множинність правових та правозастосовних актів вимагає спеціального розуміння єдності правових норм для цілей їх послідовної інтерпретації й найбільш ефективного застосування з урахуванням самої логіки арбітражного розгляду, обумовленого потребами інституційного сприяння розвитку бізнесу в країні та покращення іміджу України як держави, здатної формувати міжнародні юрисдикційні інституції, яким довіряють іноземні інвестори й ТНК. При цьому, глибоко опанувати питання міжнародного комерційного арбітражу, як і будь-якої іншої спеціальної сфери, можна лише якщо перейнятися духом відповідного регулювання, тонкою гранню взаємодії саморегульованих засад арбітражу й публічного правопорядку у державі.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, правовий кластер, ЮНСІТРАЛ.

Ключевые слова: международный коммерческий арбитраж, правовой кластер, ЮНСИТРАЛ.

Key words: international commercial arbitration, legal cluster, UNCITRAL.

БОЙКО ВІКТОР ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри господарського права і процесу

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Сьогодні одним із засобів забезпечення державою своїх інтересів на міжнародній арені є завоювання інформаційного простору. Останнє досягається шляхом розвитку сучасних національної телекомунікаційної інфраструктури й інформаційних технологій і створення на їхній основі глобальної інформаційно-телекомунікаційної системи. Інформатизація як явище сучасності призвела до переходу людства в інформаційне (цифрове) суспільство, в якому були створені інформаційно-комунікаційні технології та інформаційно-комунікаційні системи. Вони стали важливим ресурсом та рушійною розвитку сучасної цивілізації. Однак використання комп'ютерних технологій, особливо у сукупності із телекомунікаційними мережами, породило особливий (вірусний) клас кіберзагроз. Ситуація набувала загострення разом з поширенням вико-

ристання мережі Інтернет, тобто існуючі кіберзагрози розв'язуються через забезпечення саме кібербезпеки і її постійного покращення. Слід відзначити, що широким масштабів проблема кібербезпеки набула тоді, коли можлива шкода від реалізації загроз у сферах, де використовувались комп'ютерні системи та телекомунікаційні мережі, стала досягати великих обсягів. Сьогодні практично всі національні стратегії щодо забезпечення кібербезпеки пов'язані з використанням у процесі людської діяльності комп'ютерних систем і телекомунікаційних мереж (до останніх належить і мережа Інтернет). Кібербезпека має забезпечувати захист інформаційно-комунікаційних технологій та захист інформаційно-комунікаційних систем в економіці, інших галузях господарства. Це в повній мірі стосується і господарсько-правових відносин в таких галузях як виробництво, транспорт, енергетика, рух цінних паперів, аудиторська діяльність, фінансові послуги, в бізнесі, в торгівлі тощо. Так, наприклад, в господарсько-правовому регулюванні широко поширилися такі дефініції як «електронний бізнес», «електронна торгівля» та «електронна комерція». Перша здійснює розмежування електронної торгівлі на «електронну торгівлю», «електронну комерцію» чи «електронний бізнес». Під поняттям «електронний бізнес» часто розуміють будь-яку ділову активність із використанням глобальних інформаційних мереж для модифікації внутрішніх та зовнішніх зв'язків фірми з метою одержання прибутку, та зазначає, що основною складовою електронного бізнесу є електронна комерція. Так, під електронною комерцією І. О. Шалева розуміє комерційну взаємодію суб'єктів бізнесу з приводу купівлі-продажу товарів та послуг (матеріальних та інформаційних) з використанням інформаційних мереж (Internet, мережа стільникового зв'язку, внутрішні локальні мережі фірм), та відносить до неї електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange, EDI), електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EDF), електронну торгівлю [E-trade), обіг електронних грошей [E-cash), електронний маркетинг (E-marketing), електронний банкінг (E-banking), електронні страхові послуги [E-Insurance) тощо [1, с. 9-10]. Отже, І. О. Шалева встановлює схематичний взаємозв'язок: електронний бізнес – електронна комерція – електронна торгівля. Фактично ту ж саму схему наводить і Р. Ю. Царьов, який під електронною комерцією розуміє будь-яку транзакцію, яка здійснюється через комп'ютерну мережу, внаслідок якої право власності або право використання товаром або послугою було передано від однієї особи до іншої. Електронна комерція, на думку Р. Ю. Царьова, є складовою електронного бізнесу, тобто будь-якого процесу, який будь-яка організація проводить за допомогою мережі пов'язаних між собою терміналів (комп'ютерів, телефонів) [2, с. 10-11]. Такої ж думки дотримується і І. Б. Федішин, який розмежовує електронну комерцію та електронний бізнес. На його думку, електронний бізнес – це вид економічної діяльності компаній через комп'ютерні мережі, зокрема, Internet, з метою отримання прибутку. Це електронна економічна діяльність, яка здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою отримання прибутків. Електронна комерція є такою, що становить е-бізнес, це один із способів його здійс-

нення. Електронна комерція (e-commerce) – вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій. Електронна комерція передбачає: відкриття Web-сайтів компаній і віртуальної крамниці в Internet; наявність автоматизованої системи управління компанією; використання електронної реклами і маркетингу; використання певної моделі бізнес-взаємодії [3, с. 8-9]. А. А. Маєвська зазначає, що електронна комерція є окремим випадком електронного бізнесу та вважає, що це широкий набір інтерактивних методів ведення діяльності з надання споживачам товарів та послуг. Загалом же А. А. Маєвська під електронною комерцією розуміє використання електронних комунікацій та технологій обробки цифрової інформації для встановлення та змін відносин створення вартості між організаціями та між організаціями і індивідами [4, с. 16]. Д. Д. Євтушенко пропонує визначити електронний бізнес як вид підприємництва, який здійснюється на основі інформаційних технологій для перетворення зв'язків підприємства з постачальниками, партнерами і клієнтами, з метою поліпшення загальної ефективності бізнесу та вдосконалення бізнес-процесів (виробництва, управління запасами, розробки продукту, управління ризиками, фінансів, управління знаннями та людськими ресурсами). Електронну комерцію науковець пропонує визначити як сукупність всіх операцій між підприємством і всіма контрагентами, здійснених за допомогою інформаційних технологій з метою автоматизації бізнес-процесів для оптимізації витрат і збільшення економічної ефективності бізнесу. Електронна комерція охоплює відносини управління персоналом; оформлення, виконання та оплати замовлень; співпрацю з постачальниками, фінансовими установами, державними та місцевими органами влади [11, с. 185-187]. Однак жоден із зазначених вище поділів не впливає на силу кібернетичних атак, нанесених в цій та інших галузях господарювання. Це стосується усіх галузей, що регулюються нормами господарського права. Від неї залежать загрози на господарські об'єкти щодо їх безпеки, тому влучно поділити їх на категорії (прості, складні та інноваційні). Захиститися від звичайних атак означає уміти тримати свою «межу» на замку. Ключовими складовими стійкості організації до подібних видів атак є такі традиційні засоби, як антивірусні програми, системи виявлення і запобігання вторгненням (IDS і IPS), регулярне оновлення програмного забезпечення, а також технології шифрування, що забезпечують цілісність даних навіть в тому випадку, якщо зловмисникам вдасться одержати до них доступ. Важливим елементом вибудовування надійної системи захисту також є інформування співробітників на всіх рівнях організаційної ієрархії з метою формування відповідального відношення до питань кібербезпеки, включаючи забезпечення неухильного дотримання вимог паролльної політики. Захиститися від складних атак означає визнати, що несанкціоноване проникнення може відбутися у будь-який момент, і бути здатним якомога раніше його виявити. Знаковим для ефективного виявлення кіберзагроз може стати створення центру забезпечення інформаційної безпеки (SOC), який повинен відігравати роль центрального штабу, що координує всю роботу в цьому напрямі.

Сьогодні все частіше можна спостерігати трансформацію функцій SOC від пасивного захисту до активної оборони, ретельно спланованої, безперервної, націленої на виявлення і нейтралізацію прихованих зловмисників. Це забезпечить якість заходів в боротьбі з вірогідними загрозами за збереження найбільш важливих активів організації. Захиститися від інноваційних атак означає визнати, що у ряді випадків походження загроз буде невідомим. Не дивлячись на всю невизначеність, найбільш інноваційно просунуті установи (компанії) можуть сформулювати для себе контур майбутніх загроз і виробити такий підхід, що дозволить вжити оперативні заходи реагування в потрібний момент. Установи, що володіють надійною системою корпоративного управління, можуть розробити системи та засоби, здатні ефективно реагувати на несподівані ризики і загрози, взявши на озброєння принципи «проектованої безпеки». Сучасні програми стримування шкідливих програм автоматично розпізнають і зупиняють шкідливі програми перш, ніж ті поширяться. Програми стримування загроз вказують браузерам запускати найбільш часті адресні програми у віртуальному середовищі. Отже, навіть при відвідуванні сторінки, яка містить шкідливу програму, ця програма не може спрацювати і атакувати власника операційної системи. Крім того, ці системи можуть визначити шкідливі атаки, ґрунтуючись на поведінкових факторах, а не на підписах, тому компанія може зупинити поширення атак шкідливих програм, проти яких ще не розроблені захисні механізми.

Отже, враховувати ступень (силу) кіберзагроз для електронних засобів господарювання цифровому суспільстві, що формується в контексті розвитку господарсько-правових відносин, а також конкретних галузевих напрямів господарського права.

Список використаної літератури:

1. Шалева І. О. Електронна комерція : Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури. 2011. 216 с.
2. Царьов Р. Ю. Електронна комерція : навчальний посібник з підготовки бакалаврів. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2010. 112 с.
3. Федішин І. Б. Електронний бізнес та електронна комерція (опорний конспект лекцій для студентів напрямку «Менеджмент» усіх форм навчання). Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. 97 с.
4. Електронна комерція і право. Уклад. А. А. Маєвська. Х. 2010. 256 с.
5. Свтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, Інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять . БІЗНЕСІНФОРМ. 2014. № 8. С. 184-188.

Ключові слова: кібербезпека, інформаційні технології, господарське право, галузь, електронний бізнес, електронна комерція.

Ключевые слова: кибербезопасность, информационные технологии, хозяйственное право, отрасль, электронный бизнес, электронная коммерция.

Key words: cybersecurity, information technologies, economic legal law, e-business, e-commerce, e-trade.

ОЛЮХА ВІТАЛІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного, міжнародного та приватного права
(сумісно), доктор юридичних наук, доцент

БОБРОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного, міжнародного та приватного права

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ

Договірні умови в юриспруденції є одними з основних форм регулювання відносин між учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Для правової регламентації зовнішньоекономічних договорів важливе значення мають положення міжнародних конвенцій, національного та зарубіжного законодавства.

Дослідження, присвячені зовнішньоекономічним договорам мають неабияку *актуальність*, зважаючи на вагоме значення зовнішньоекономічного договору (контракту) й ті проблемні моменти, які виникають у зв'язку з реалізацією правових норм, що регулюють відносини у цій сфері.

Проблеми, що виникають при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності досліджувались такими вченими як: А.П. Беляєва, Д.В. Задихайло, В.І. Кисіль, В.С. Мілаш, В.Б. Саксонов, О.П. Подцерковний та ін.

Визначення застосовного права має пріоритетне значення в здійсненні торговельно-економічних зв'язків між їхніми учасниками, комерційні підприємства яких перебувають у різних державах.

Правила регулювання зовнішньоекономічних контрактів встановлюються Віденською конвенцією про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Цивільним, Господарським кодексами України, Законами України «Про міжнародне приватне право», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ін.

Очевидно, що спільним у багатьох міжнародних конвенціях та актах національного законодавства є закріплення принципу автономії волі сторін, що означає їхню свободу підпорядкувати договір обраному ними правопорядку.

Як відомо, сторони самі визначають право якої країни їм застосовувати у договорі. Якщо ж сторонами це питання не вирішене, то їхні права та обов'язки визначаються юрисдикційними органами. Основний критерієм при визначенні застосовуваного права є місцезнаходження сторони, яка повинна здійснити виконання, що має

вирішальне значення для змісту договору, тобто здійснити певну господарську операцію (виконати роботу, здійснити послугу тощо).

Проте є й виключення з цього правила, так у ч. 2 ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлено колізійні прив'язки для тих видів договорів, для яких визначення права держави, з яким договір найбільш тісно пов'язаний, здійснюється не на основі «виконання, яке має вирішальне значення для змісту договору» [3]. Таким чином норми Закону України «Про міжнародне приватне право» мають важливе практичне значення в регулюванні колізійних відносин у галузі договірної права.

Важливе значення при застосуванні норм правового регулювання мають норми міжнародного характеру. Так, при вирішенні питань застосовного права використовують Віденську конвенцію [1]. Її положення усувають значні розбіжності у національних законодавствах, що регулюють міжнародну купівлю-продаж товарів.

Проте, дана конвенція носить диспозитивний характер і як слушно зазначає О.П. Подцерковний Віденська конвенція 1980 р., превалює перед іншими актами цивільного та господарського законодавства України. Йдеться про те, що згідно з Законом України «Про міжнародні договори України» міжнародні договори мають пріоритетний характер по відношенню до законів України, у тому числі стосовно положень ЦК та ГК України про поставку та купівлю – продаж у міжнародних комерційних відносинах. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. В якості прикладу можна звернути на пріоритет підходу Конвенції ООН 1980 р. у питанні тлумачення договору [5, с. 168].

Сторони можуть у договорі також відступити від будь-якого положення Конвенції чи змінити його дію. І це повинно бути вказано в контракті. Якщо в контракті купівлі-продажу таких відступів не передбачено, до нього мають застосовуватись норми конвенції.

Як приклад також можна навести рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України у справі № 79 від 25 грудня 2012 року) [4]. Так, на думку позивача, при вирішенні спору підлягає застосуванню типовий контракт GAFTA № 78 у частині, що не вступає у протиріччя з умовами контракту, а субсидіарно до положень контракту та типового контракту GAFTA № 78 підлягає застосуванню англійське право. Відповідач навпаки стверджував, що оскільки контракт укладений в Україні і не по формі контракту GAFTA № 78, положення останнього, які регулюються англійським правом та ґрунтуються на ньому, можуть мати лише «дорадчий» характер при застосуванні норм матеріального права України, оскільки в контракті є посилення на положення GAFTA № 78 тільки тією мірою, якою вони не суперечать контракту.

Розглянувши позиції сторін щодо цього питання, Арбітражний суд дійшов висновку, що для заповнення прогалів, не врегульованих

контрактом та умовами і правилами, які містяться у формі стандартного контракту GAFTA № 78 і які не вступають у протиріччя з умовами контракту, має застосовуватися матеріальне право України. Також були застосовані відповідні положення Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 1980 р.), оскільки обидві сторони на них посилалися.

Враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що при визначенні змісту договору права та обов'язки сторін визначаються правом країни, обраної сторонами при його укладенні або в результаті подальшого погодження. Якщо ж сторони це питання не погодили, то їхні права та обов'язки визначаються юрисдикційними органами, які в свою чергу керуються положеннями як міжнародних актів, так і національного законодавства. Тому, для осіб, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю важливо акцентувати увагу на погодження з контрагентом вибору права, яке буде застосовуватися судом, та правил процедури судового урегулювання при укладенні зовнішньоекономічних контрактів, задля уникнення непорозумінь зі своїми контрагентами, а також економії коштів та часу на судові вирішення спорів.

Список використаної літератури:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Закон України «Про міжнародне приватне право» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
4. Рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України у справі № 79 від 25 грудня 2012 року [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Case-No.-79.pdf>
5. Подцерковний О.П. Співвідношення диспозитивних та імперативних норм у міжнародному комерційному праві з урахуванням Віденської конвенції 1980 р. // Матеріали III Міжнародних арбітражних чтений пам'яті академіка Побирченко І.Г. «Применимое право в международном коммерческом арбитраже. Практика применения Венской конвенции о договорах международной купли-продажи товаров». Сборник докладов. МКАС и МАК при ТПП Украины. – 2016. – С. 167-177.

Ключові слова: зовнішньоекономічний договір, зовнішньоекономічна діяльність, правова регламентація, Віденська конвенція.

Ключевые слова: внешнеэкономический договор, внешнеэкономическая деятельность, правовая регламентация, Венская конвенция.

Key words: international contract, international enterprise, law regulation, Vienna Convention.

ВОЗНЯКОВСЬКА КРИСТИНА АНАТОЛІВНА

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

ПРАВО НЕСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ ЯК ПІДГАЛУЗЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Сукупність правових норм, присвячених процедурам визнання банку неплатоспроможним, відновлення цієї неспроможності, продажу банку інвестору чи його ліквідації виокремлюється від сукупності норм, яким врегульоване звичайне банкрутство. Це виокремлення підкріплюється не лише спеціальними законодавчими актами, зокрема, законами України «Про банки та банківську діяльність», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» тощо, але й специфічними процедурами та іншими змістовними засобами правового регулювання.

На відміну від досліджень звичайного банкрутства, відомих за роботами В.В. Джуня, Б.М. Полякова, В.В. Радзивілюк та інших, неспроможність банків не досліджувалася із погляду кваліфікації місця відповідної сукупності норм права у системі права. Так само не вирішено питання співвідношення права неспроможності банків із господарським правом, яке містить основоположні норми щодо комерційної господарської діяльності та конкурсного процесу.

О.А.Гавінська справедливо зауважила, що підгалузь права – відносно автономна нормативна цілісність, що існує в рамках галузі права, об'єднує кілька споріднених правових інститутів та з урахуванням потреб юридичної практики може подолати інституційну недостатність і виокремитися в окремий напрям правового регулювання (галузь права) [1, с. 6]. О.В. Мінбалеєв досить слушно відмітив, що про підгалузі ми можемо говорити за умови дотримання наступних критеріїв: 1) підгалузь об'єднує сукупність однорідних інститутів, що інтегруються в підгалузь в межах певної галузі права, що характеризуються своєю специфікою і відомою родовою відокремленістю; 2) наявність у складі підгалузі, як правило, загального інституту, групи інститутів, законодавчо виділених загальних положень для інститутів підгалузі або наявність асоціації загальних норм; 3) однорідність суспільних відносин, які об'єднуються в підгалузь, в той же час повинна припускати різний видовий склад суспільних відносин; 4) для підгалузі повинна бути властива висока ступінь спеціалізації і диференціації входять в її склад правових інститутів [2, с. 31].

Теоретичні дослідження сучасних банківських правовідносин нерозривно пов'язані з вивченням теоретико-методологічних засад права банківських банкрутств як певної спільноти правових норм. Банківські банкрутства та система гарантування вкладів фізичних осіб як об'єкти правовідносин становлять значну частину суспільної уваги суб'єктів господарювання та споживачів, позаяк належне функціонування

банків обумовлює можливість вказаних суб'єктів взагалі здійснювати господарську діяльність, приймати участь у споживанні та зберіганні цінностей.

Системність будь-якої підгалузі права первісно вимагає встановлення усталеної та такої, що піддана динамічному розвитку, системи суспільних відносин як однорідного предмету регулювання. І лише згодом може бути виявлена сукупність правових норм і зв'язків між ними, що дозволяють взаємодіяти нормам між собою. Правові норми, що регулюють відносини у сфері неспроможності банків, знаходяться в систематизованому, згрупованому в певні правові інститути стані саме завдяки наявності специфічної групи відносин неспроможності банків. У праві неспроможності банків досить чітко простежується поділ на інститути, які включають в себе правові норми, що регулюють відносини, які виникають з приводу конкретних форм та стадій банківської неспроможності.

У контексті права неспроможності банків йдеться про спеціальні джерела правового регулювання, відмінні як від звичайного банкрутства, так і від форм ліквідації інших суб'єктів господарювання, від звичайних процедур виконавчого провадження та черговості при задоволенні вимог кредиторів в інших господарських відносинах. У цій сфері діють специфічні підстави визнання правочинів недійсними тощо. Цей масив нормативно-правових актів потрібно виділяти для цілей, передусім, чіткого позиціонування спеціальних норм стосовно неспроможності банків.

Виходячи із сукупності правових засобів, які впливають на порядок визнання банків неплатоспроможними, можна дійти до висновку, що відносини щодо впорядкування відносин за участі банків, НБУ, ФГВФО та інших осіб у сфері неспроможності банків регулюються багатьма галузями права, водночас, вбачається, що господарське право здійснює у галузі банківського банкрутства вирішальний вплив.

Роль господарського права у регулюванні відносин неспроможності банків ще підвищиться у випадку якомога повнішого відображення у процедурах банківського банкрутства, що неодмінно станеться у зв'язку із об'єктивізацією процесів економічного розвитку, потреб суспільства у побудові ефективної взаємодії банківського та іншого законодавства про господарську діяльність. Йдеться, зокрема, про зближення процедур загального та банківського банкрутства, про збільшення ролі судового контролю в процедурах неспроможності банків, коли найважливіші стадії відповідної процедури оцінюватимуться та санкціонуватимуться судом, коли суб'єкти господарювання – власники коштів на поточних рахунках не будуть втрачати усі свої кошти в результаті банківських банкрутств, несучі усі тяготи банківських криз. Саме у цьому випадку можна буде говорити про нові шляхи для інвестування у банківську сферу, нові капіталовкладення в економіку України загалом.

Тут не можна обійти увагою значення специфічних методів правового регулювання для формування механізму правового регулювання неспроможності банків. Зокрема, при обґрунтуванні підгалузевого

характеру портового права О.П. Подцерковний зазначив, що підгалузева диференціація дозволяє не «вигадувати» якісь нові методи правового регулювання відповідних відносин, а застосовувати притаманні загалом господарському праву методи, пояснюючи особливість дії цих методів у конкретно-спеціальній сфері портових відносин [3, с. 11]. Своєрідність методу правового регулювання в праві неспроможності банків обумовлюється не лише особливим поєднанням приватно-правових та публічно-правових засобів регулювання, але й формуванням специфічної взаємодії матеріально-правових та процесуальних норм, загалом притаманних будь-якому банкрутству. У випадку неспроможності банків дія цих процесуальних інститутів отримає організаційно-господарське, управлінське забарвлення, на відміну від судового забарвлення відповідних процедур у звичайному банкрутстві, але не втрачає подібності змістовного характеру, не кажучи вже про буквально не співставлення цих понять.

Не можна представити право неспроможності банків й у контексті підпорядкування банківському праву. Адже це руйнує ідею самостійності підгалузевого характеру права неспроможності банків, позаяк складно уявити підгалузь права у межах правового утворення, що саме не має визначеного галузевого статусу.

Тут проблема теоретичного осмислення підгалузевого характеру права неспроможності банків наштовхується на проблему визначення підгалузі права як правового утворення, що тягнеться до виокремлення в галузь права: «підгалузь права – це відносно автономна ціннісно-нормативна цілісність, що існує в рамках галузі права, об'єднує декілька споріднених правових інститутів та з урахуванням потреб юридичної практики прагне виокремитися в окремий напрямок правового регулювання» [1, с. 5]. Але це не означає, що подібна автономізація є загрозовою для галузі права. Вона не здатна, зазвичай призвести до практичної реалізації, адже у правозастосовчому аспекті всі інститути, підгалузі та галузі права поєднанні численними зв'язками, коли намагання чітко відділити одне від іншого не має конструктивного сенсу – у виокремленому вигляді ці утворення втрачать методологічні засади розвитку та правового осмислення.

Той факт, що дослідження права неспроможності банків та навіть банківського права є поодинокими, цілком доводить цю тезу. Ця поодинокість обумовлена обсягом наукових зусиль, що на сьогоднішньому етапі суспільного розвитку, докладаються для розробки підгалузевого матеріалу. І зв'язок із галузевою, материнською формою буття права – галуззю господарського права у нашому випадку – дозволяє здійснювати дослідження правового регулювання банківського банкрутства із випробуванням та змістовно цінним методологічним інструментарієм. Субординація тут дозволяє методологічний інструментарій галузі права у повному обсязі перенаправити на підгалузевий рівень. Підгалузь права неспроможності банків саме й виявляє подібні властивості перспективної автономізації.

Наведене дозволяє зробити висновок, що право неспроможності банків становить самостійну підгалузь господарського права, рівну до підгалузевого рівня права звичайного банкрутства. Самостійність цієї підгалузі обумовлюється специфічним видом відносин, особливими джерелами їх правового регулювання, методами правового регулювання, та, як буде показано надалі, принципами, особливим правовим режимом ті іншими ситемоутворювальними елементами.

Список використаної літератури:

1. Гавінська О.А. Підгалузі права в системі права сучасної України Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Одеса, НУ «ОЮА», 2017. 200 с.
2. Минбалеєв А.В. Подотрасль права как элемент системы права (на примере права массовых коммуникаций) Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». 2013. том 13, № 4. С. 28-32.
3. Подцерковний О. П. Про становлення портового права як підгалузі господарського права. Економіко-правове забезпечення розвитку море-господарського комплексу України. Матер. круг. столу. О.: Фенікс, 2013. С. 10-12.

Ключові слова: підгалузь господарського права, право неспроможності банків, правова природа сукупності норм права, право банкрутства.

Ключевые слова: подотрасль хозяйственного права, право несостоятельности банков, правовая природа совокупности норм права, право банкротства.

Key words: sub-branch of economic law, the law of insolvency of banks, the legal nature of rules of law, bankruptcy law.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ НОРМ КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Контроль у сфері господарювання є важливою теоретично-правовою категорією, яка у практичному сенсі застосовується майже до всіх суб'єктів господарювання з метою виявлення правопорушень та дотримання законності при здійсненні ними своєї діяльності в порядку та на умовах, визначеними нормами чинного законодавства. Його визначення і дослідження різновидів сприяє практичному застосуванню та попередженню і усуненню зловживань з боку суб'єктів владних повноважень.

Нормативним підґрунтям контролю у сфері господарювання є чисельні правові акти різної юридичної сили на чолі із Основним Законом України – Конституцією України [1], що надає змогу говорити про

комплексність та ієрархічність правової природи зазначеного контролю. Ст. 19 Господарського кодексу України містить положення щодо державного контролю та нагляду за господарською діяльністю [2]. Податковий кодекс України містить положення щодо форм державного контролю – податкових перевірок, які проводяться спеціально уповноваженими органами в порядку, передбаченому законом [3]. Спеціальним законодавчим актом є Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [4]. У літературі слушно зазначається про те, що «з набуттям чинності Закону почався новий етап у формуванні цілісної загальнодержавної системи нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, єдиного узгодженого правового поля, яким регулюється порядок проведення контрольних перевірок різних видів господарської діяльності суб'єктів господарювання, механізму прийняття рішень та вчинення дій контролюючими органами за наслідками проведення ними перевірок» [5, с. 33]. Також чисельні підзаконні та відомчі акти містять положення щодо зазначеного контролю. Ці акти містять норми контролю, які у літературі визначаються як « норма господарського контролю як господарська правова характеристика параметрів об'єкта контролю або дій суб'єкта (суб'єктів) господарювання в господарській системі, або дій відносно об'єктів, які забезпечують або формують результат діяльності суб'єкта господарювання» [6, с. 4].

Зазначені акти структурно складаються із різних норм, які можливо класифікувати за різними підставами на тлі загальновизнаних критеріїв. За функціональною роллю у механізмі правового регулювання можливо виокремити норми-дефініції та норми принципи, які є загальними, вихідними, які, як слушно зазначається у літературі, «визначають основи правового регулювання господарських відносин, мету, принципи, завдання, межі та основні напрями правового впливу на них, а також відправні категорії та поняття» [7, с. 139]. Так, норма-дефініція щодо поняття державного контролю міститься у ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», яка визначає, що «державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища». Ст. 3 зазначеного законодавчого акту є нормою-принципом щодо державного нагляду (контролю) у сфері господарювання. Саме норми-принципи на думку Г.В. Пронської «фіксують загальні основоположні начала правового регулювання» [8, с. 511]. За методом правового регулювання норми щодо державного контролю є

імперативними та диспозитивними. Імперативні норми це категоричні приписи, які не підлягають зміні, наприклад, ч. 4 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» встановлює, що орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю). Диспозитивні норми передбачають можливий варіант поведінки, але щодо державного контролю такі норми є вкрай обмеженими. Так, суб'єкти господарювання мають право вести журнал перевірок та надавати його під час проведення контролюючого заходу як певної гарантії запобігання здійснення незаконних перевірок. За формою вираження припису норми щодо державного контролю у сфері господарювання можливо поділити на уповноважувальні, зобов'язуючі та заборонні. Уповноважувальні норми надають уповноваженим особам право за здійснення певних контролюючих дій, так, за ч. 8 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» органи державного нагляду (контролю) та суб'єкти господарювання мають право фіксувати процес здійснення планового або позапланового заходу чи кожную окрему дію засобами аудіо- та відеотехніки, не перешкоджаючи здійсненню такого заходу. Зобов'язуючі норми є розповсюдженими щодо контролю та зобов'язують його суб'єктів виконати певні дії. Так, за ч. 14 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» під час та після здійснення державного нагляду (контролю) посадові особи органу державного нагляду (контролю) зобов'язані зберігати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію суб'єкта господарювання.

За сферою дії норми щодо контролю у сфері господарювання можуть бути загальні, спеціальні та локальні. Загальні містять у Конституції України та ГК України. Спеціальні містяться у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Локальні є змістом уніфікованих актів, які за ч. 15 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» підлягають обов'язковому використанню посадовими органами державного нагляду (контролю) при здійсненні ними відповідних контролюючих заходів. Наприклад, нормативні вимоги до локальних контролюючих актів встановлює Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. «Деякі питання проведення перевірок органів державного нагляду (контролю)» [9]. У літературі також виокремлюють «норми контролю за часом здійснення контрольних дій при статичному контролі як норми попереднього, поточного та наступного контролю» [10, с. 274].

Таким чином, норми державного контролю у сфері господарської діяльності є нормативними положеннями, змістом яких є визначення державного контролю щодо господарської діяльності, а також встанов-

лення підстав, принципів, умов, строків, суб'єктного складу та процедур його здійснення. Зазначені норми можливо класифікувати за різноманітними підставами задля найбільш сприятливого та зрозумілого їх практичного застосування та подальшого наукового дослідження.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, 21-22. Ст. 144.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. – № 13, № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 556.
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) в сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 29. Ст. 389.
5. Косенко О. Правові аспекти здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua>
6. Бардаш С.В. Норма контролю як підстава встановлення результатів контролю. Облік і фінанси АПК. 2007. № 8–10. С. 138–140.
7. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. – 3-тє вид., доп. і перероб. – О.: Фенікс, 2018. – 612 с.
8. Пронська Г.В. Вибране. – К.: Освіта України, 2013. 696 с.
9. Деякі питання проведення перевірок органів державного нагляду (контролю): Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. Урядовий кур'єр від 30.05.2017 р. № 98.
10. Кадієвський В.А., Пантелеев В.П. Норми і стандарти внутрішньогосподарського контролю підприємств. Міжнародний збірник наукових праць. 2006. Випуск 1 (4). С. 272-274.

Ключові слова: контроль, нагляд, сфера господарювання, правові норми, чинне законодавство.

Ключевые слова: контроль, надзор, сфера хозяйствования, правовые нормы, действующее законодательство.

Key words: control, supervision, sphere of economic activity, legal norms, current legislation.

ЧАЙКОВСЬКА ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри адміністративного та господарського права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОГО ВІКНА ПРИ МИТНОМУ ОФОРМЛЕННІ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Інтеграція економіки України у світовий економічний простір потребує сьогоднішніх рішучих кроків щодо впровадження найкращих світових практик взаємодії державних органів та суб'єктів господарювання у процесі проведення митних та інших формальностей при здійсненні експортно-імпортних операцій. Цьому достеменно сприяє прийняті 5 липня 2018 року зміни до Митного кодексу, які запроваджують механізм «єдиного вікна» та оптимізують процедури контролю на митниці (далі – «Зміни»). Зміни були призвані скоротити час, необхідний для перетину товарами митного кордону України, зробити митні формальності більш прозорими, спростити процедури відповідного оформлення та, відповідно, підвищити інвестиційну привабливість України.

У зв'язку зі впливом 180 денного терміну, відведеного законом для впровадження Змін, можна чіткіше оцінити переваги нового порядку оформлення вантажів. Зокрема, до таких переваг можна віднести:

1. Впровадження механізму «єдиного вікна» на митниці для створення єдиної платформи для обміну документами та інформацією між декларантами, митними органами та іншими державними органами, уповноваженими здійснювати контроль за товарами, що перетинають кордон України, включаючи органи, що здійснюють фітосанітарний, ветеринарний, екологічний, радіологічний та інші.

2. Усунення бюрократичних правил, що вимагають від декларантів подавати до митних органів різні дозволи та ліцензії, видані українськими державними органами в паперовій формі – такі дозволи та ліцензії тепер повинні видаватися в електронному вигляді та подаватися відповідними державними органами через механізм «єдиного вікна», надавати їх митним органам належить автоматично.

3. Скорочення часу, необхідного для митного оформлення, до 2 годин, протягом якого митні органи виконують всі види контрольних процедур на основі документального розгляду – фахівцям інших регуляторних органів (наприклад, фітосанітарним, ветеринарним установам тощо) пропонується допомогти здійснювати митний контроль тільки у випадку виявлення відповідних ризиків.

4. Впровадження принципу «мовчазної згоди», який передбачає, що у випадку, якщо рішення про прийняття або відмову у ввезенні товарів на митну територію України не буде зареєстровано через «єдине вікно» у встановлені законом строки, то митне оформлення має бути завершено і товар повинен бути допущений без такого рішення.

Разом із тим, варто позначити на проблемні аспекти цих процедур.

Перша проблема – це проблема експорту. По суті, увесь механізм «єдиного вікна» спрямований на спрощення імпорту товарів. Це виглядає явно неспівмірно значенню експорту товарів для економіки. Зокрема, внесенням змін у Закон України «Про карантин рослин» запроваджено у статті 45-1 наступну норму: «взаємодія центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин, та державних фітосанітарних інспекторів з органами доходів і зборів, іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, та іншими заінтересованими особами під час проведення фітосанітарного контролю вантажів з об'єктами регулювання, що імпортуються або ввозяться на митну територію України з метою транзиту, здійснюється з використанням механізму «єдиного вікна» відповідно до Митного кодексу України». Як видно, йдеться лише про імпорт рослин. Хоча фітосанітарні питання виникають й при експорті товарів. Так само, у пункті 7 частини другої статті 53 слова «копія імпоротної ліцензії» було замінено словами «ліцензія на імпорт товару». Тобто не згадується ліцензії на експорт товарів, хоча відповідний режим ліцензування експорту визначений в ст. 16 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», Положенні про порядок ліцензування експорту товарів, затверджений наказом Мінекономіки від 09.09.2009 № 991. Відповідну односторонність потрібно усунути.

По-друге, формування механізму «єдиного вікна», на жаль, здійснено у спосіб, що виключає передачу відповідних операторських функцій у відання приватного бізнесу. Тут потрібно згадати, що у системі впровадження «єдиного вікна» митного оформлення товарів найбільш просунуті системи існують саме в країнах, де приватні компанії здійснюють відповідні функції. Звідси народжується ефективність, безвитратність для держави та контрольованість процесів управління інформаційно-аналітичною складовою роботи відкритого вікна. Держава здатна ефективно здійснювати відповідні функції лише в умовах високої організації роботи державного апарату, чим Україна поки що не може похвалитися. Наприклад, у Японії у жовтні 2008 року було приватизовано компанію, що надавала відповідні послуги. «Приватизація посилила якість послуг і надана більша гнучкість в системі розвиток нових послуг» [1].

По-третє, світовий досвід свідчить про потребу впровадження «єдиного вікна» лише у спільних зусиллях з іншими країнами [2]. І справа не лише у вартості. Контроль інформаційного обміну легше забезпечити у межах усіх учасників зовнішньоекономічної операції.

Список використаної літератури:

1. Japan's Development of a Single Window – Case of NACCS [електронний ресурс] URL: <https://www.unescap.org/sites/default/files/brief6.pdf>
2. Ten years of single window implementation: Lessons learned for future. Discussion paper. Author: Jonathan Koh Tat Tsen [електронний ресурс] URL:

Ключові слова: «єдине вікно», митне оформлення, експорт товарів, імпорт товарів.

Ключевые слова: "единое окно", таможенное оформление, экспорт товаров, импорт товаров.

Key words: «single window», customs clearance, export of goods, import of goods.

БУДУРОВА ГАННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Новий Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) кардинально змінив підхід до доказування, ретельно виписавши положення щодо порядку та строків подання доказів у господарській справі [1]. Однак, така деталізація у цьому випадку грає якраз проти швидкого формування «єдиної правозастосовчої практики», як того вимагає кодекс: суворе обмеження суду у самостійному обранні варіантів реагування на порушення порядку надання доказів із одночасною можливістю допускати їх у процес у кожному конкретному випадку без наведення будь-якого орієнтовного переліку поважних причин посилює ризики неоднакового застосування положень процесуального законодавства, зловживання процесуальними правами та ін.

Як видається, при реформуванні цього інституту всі зацікавлені особи – і суд, і учасники справи – бажали б бачити більш виважену, збалансовану модель доказування – допускати встановлення чи обмеження часової межі для розкриття доказів, одночасно зводячи до мінімуму формулювання ситуацій, за яких суд у безумовному порядку відкидатиме можливості залучення доказів, поданих із пропуском строку. Більш прийнятний варіант – застосування санкцій, штрафів за прострочення, але в кінцевому варіанті прийняття доказів, аби мати змогу встановити істинні обставини справи. Тим більш, що подібний підхід щодо встановлення строку для подання доказів чи надання нових доказів у різних варіаціях вже тривалий час вдало використовують ряд європейських країн (Італія, Нідерланди, Великобританія), але суд більш гнучко підходить до вирішення питання про допуск несвоєчасно поданих доказів, переважно вирішуючи його позитивно, проте із покладенням на винну сторону різного роду фінансових обтяжень.

В частині «встановлення об'єктивної істини у справі», як зазначає О. П. Подцерковний, новий ГПК України з його правилами не забезпечив відхід від радянських пережитків і залучення філософських катего-

рій у господарський процес, що суперечить західному досвіду та реальним повноваженням суду у процесі доказування [2, 2]. Дійсно, за змістом істина об'єктивна, оскільки не залежить від свідомості (зумовлена відображенням у ній матеріальним світом), проте за формою істина суб'єктивна, оскільки вона є властивістю людського знання. І суд не може ґрунтувати свої рішення виключно на формальній логіці – у справі може бути кілька логічно обґрунтованих версій. Вибір здійснюється правильним логічним шляхом, перебиранням варіантів, визначенням найбільш ймовірного, підтвердженого доказами варіанта. Але не треба забувати, що головне в доказуванні не логіка (і, навіть, не докази), а внутрішнє переконання судді.

Впевненість судді, яка є основою внутрішнього переконання, є доволі суб'єктивною, хоча може мати й об'єктивні підстави. Рішення, засноване на суб'єктивних переживаннях, емоційному ставленні до учасників процесу буде скасоване. Інша справа, коли рішення судді ґрунтується на внутрішньому переконанні, в основі якого лежить оцінка наявних доказів, їх доброякісність, наукова обґрунтованість [3]. І тут не останню роль відіграє достатність доказів – властивість, що сьогодні з формальних причин положеннями ГПК України може бути обмежена.

Визначимо основні етапи подання доказів у підготовчому провадженні.

Так, первісно позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви (ч. 2 ст. 80). Це ж правило розповсюджується і на третю особу, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору.

Відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи.

Одразу у зазначених документах, якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу (ч. 4 ст. 80). І, якщо суд визнає поважними причини неподання учасником доказів у встановлений законом строк, суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів. Отже, сама лише згадка про наявність доказів, які не подані зараз, не гарантує їх прийняття – суд має вирішити це питання ухвалою. Крім того, суд має вирішити питання про витребування доказів, про які клопоче учасник у позовній заяві/відзиві.

Слід звернути увагу на те, що ігнорування права на подання відзиву та вимог до його змісту, визначених в кодексі, може позбавити відповідача можливості надати докази суду, а також заперечувати обставини, на яких ґрунтуються доводи позивача, під час розгляду справи по суті. Так, якщо відзив не містить вказівки на незгоду відповідача з будь-якою із обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, відповідач позбавляється права заперечувати проти такої обставини під час розгляду

справи по суті, крім випадків, якщо незгода з такою обставиною вбачається з наданих разом із відзивом доказів, що обґрунтовують його заперечення по суті позовних вимог, або відповідач доведе, що не заперечив проти будь-якої із обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, з підстав, що не залежали від нього.

Друга спроба позивача подати докази у підготовчому провадженні пов'язується із можливістю реалізації ним спеціальних прав щодо позову. Так, якщо зі зміною предмета або підстав позову або поданням зустрічного позову змінилися обставини, що підлягають доказуванню, суд залежно від таких обставин встановлює строк подання додаткових доказів.

Надалі докази подаються учасниками справи разом із відповіддю на відзив, запереченнями на відзив та поясненнями третьої особи щодо позову або відзиву. Для подання таких документів суд встановлює кожній особі строк, достатній для підготовки міркувань, аргументів, доказів і ознайомлення із ними до початку розгляду справи по суті. Фактично, ці дії відбуваються протягом усього підготовчого провадження із наданням одночасно суду доказів здійснення особою такого права та направлення іншим учасникам підготовлених документів та доданих до них доказів.

Кодекс оминає уточненням такий документ як відповідь на пояснення третіх осіб щодо позову або відзиву (ч. 2 ст. 179), що подається учасниками справи до завершення підготовчого провадження. Однак, якщо така третя особа була залучена лише під час підготовчого засідання і в її поясненнях з'являються обставини, які раніше сторонами не зазначались, видається цілком правомірним подання доказів учасниками у відповіді на такі пояснення (за аналогією з іншими заявами по суті справи).

ГПК України у п 4. ч. 8 ст. 80 зазначає, що докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї (наприклад, у справі № 912/16/18 Господарський суд Кіровоградської області визнав поважними причини несвоечасного подання позивачем доказів з огляду на складні погодні умови [4]). Відсутність у цій нормі прив'язки до якихось часових меж дає підстави стверджувати, що закон дозволяє користуватися цим правилом на будь-якій стадії провадження, тобто і під час розгляду справи по суті.

Окрім того, надання суду повноважень самостійно витребувати докази у випадках, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів створює додаткове підґрунтя для розширення доказової бази у справі. Іще один можливий варіант подання доказів, можливо і нових – ч. 3,4 ст. 183 – розгляд справи спочатку у зв'язку із заміною неналежаного відповідача, залучення співвідповідача, вступом у справу третьої особи, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору – у

разі подання відповідного клопотання у строк не пізніше 2х днів з дня вручення відповідної ухвали.

Отже, аналіз положень ГПК України дозволяє виявити додаткові можливості подання доказів учасниками справи протягом підготовчого провадження, на противагу первісному, досить жорсткому правилу повного їх розкриття разом із позовом/відзивом на позов. Разом з тим, зберігається загроза їх незалучення у справу через «неочевидність» підстав їх подання, яка, на нашу думку, може бути подолана лише шляхом надання суду повноважень вирішувати відповідне питання на будь-якому етапі підготовчого провадження. Інакше, втрачається доцільність закріплення законодавцем такого тривалого строку підготовчого провадження.

Список використаної літератури:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. (в редакції від 28.08.2018 р.) // Відомості ВВР, 1992, № 6, ст. 56.
2. Будурова Г. Що привнесе в господарський процес новий ГПК: думки науковців та практиків // Закон і бізнес. В –17 (1263) 23.04-29.04.2016. URL. https://zib.com.ua/ua/123269-scho_privnese_v_gospodarskiy_proces_noviy_gpk_dumki_naukovci.html
3. Костицька М. М. Критика безпосереднього застосування філософії у радянському кримінальному процесі (стосовно доказів і доказування). URL.http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Fmpp_2011_1_12.pdf
4. Рішення Господарського суду Кіровоградської області від 06 квітня 2018 року (Справа № 912/16/18). URL. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73254395>

Ключові слова: об'єктивна істина, доказ, доказування, позов, підготовче провадження.

Ключевые слова: объективная истина, доказательство, доказывание, иск, подготовительное производство.

Key words: objective truth, proof, proving, claim, preparatory proceedings.

ПОПЕЛЮК ВАДИМ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ДОГОВІРНІ ФОРМИ ВІДНОСИН З ПОСТАЧАННЯ СПОЖИВАЧІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЄЮ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКУ

З метою виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо реформування енергетичної сфери Верховна Рада 13 квітня 2017 року прийняла Закон «Про ринок електричної енергії» (далі – Закон) [1], який

спрямований на імплементацію актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики, а саме: Директиви 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електричної енергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС, Регламенту (ЄС) 714/2009 щодо умов доступу до мережі транскордонного обміну електроенергією та скасування Регламенту (ЄС) 1228/2003, Директиви 2005/89/ЄС стосовно заходів для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури.

За цим Законом складовою нового ринку мають бути принципи добросовісної конкуренції; рівності прав на продаж та купівлю електричної енергії; вільного вибору електропостачальника; недискримінаційного та прозорого доступу до системи передачі та систем розподілу; недискримінаційної участі в ринку електричної енергії; незалежного регулювання; та недискримінаційного ціно – та тарифоутворення, що відображає економічні витрати.

Цей Закон започатковує ринкові відносини в Україні, що зумовлено певними причинами. Одна з них пов'язана зі зміною зовнішніх, щодо галузі, умов господарювання. Найважливішими чинниками, які на це вплинули, є: тісний господарський контакт галузі як постачальника електроенергії з усіма підприємствами, що вступили на шлях ринкових відносин; обов'язкова участь галузі як споживача на ринках палива, сировини, матеріалів, обладнання; – використання галуззю загального ринку праці; необхідність виконання загальнодержавних законів, спрямованих на формування ринкових відносин в економіці та недосконалість фінансово-кредитної системи [2, с. 37].

В той же час, ринки можуть формуватися і діяти в електроенергетиці лише в умовах нерозривності технологічного циклу виробництва, передачі, розподілу і використання електроенергії. Отже, необхідна єдина мережа електропередач, єдина система комерційного і технічного диспетчерування. Це вимагає дотримання певних правил, які зобов'язують будь-якого власника електромереж забезпечити рівноправне обслуговування будь-яких господарюючих суб'єктів і тим самим створити сприятливе конкурентне ринкове середовище [3].

Законом передбачена наявність нових сегментів ринку електричної енергії, зокрема балансуєчий ринок, ринок допоміжних послуг, ринок «на добу наперед» та внутрішньодобовий ринок, двосторонні договори. Нова модель ринку, яка передбачає балансуєчий ринок та ринок допоміжних послуг, ринок «на добу наперед» та внутрішньодобовий ринок, двосторонні договори, почне діяти з 1 липня 2019 року. При цьому балансуєчий ринок, ринок «на добу наперед», внутрішньодобовий ринок та двосторонні договори запроваджуються одночасно, а максимальний строк дії двосторонніх договорів, укладених з дати початку дії нового ринку електричної енергії до 31 грудня 2020 року, не може перевищувати одного року, крім договорів з виробниками за «зеленим» тарифом [4].

Особливістю законодавства, на основі якого укладають та виконують договори на ринках електроенергії є наявність підзаконного регу-

лювання, яке є обов'язковим до виконання усіма учасниками ринку. Зокрема, постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) «Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії» від 14.03.2018 № 312 (далі – Правила), затверджений Типовий договір про надання послуг з компенсації перетікань реактивної електричної енергії (Додаток № 2 до Постанови НКРЕКП № 312), Типовий договір споживача про надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії (Додаток № 3 до Постанови НКРЕКП № 312), Примірний договір про постачання електричної енергії споживачу (Додаток № 5 до Постанови НКРЕКП № 312) [5].

Зауважимо, що відходити від форми типових договорів не можна. Окрім примірної форми, який має договір про постачання. Також договір про надання послуг з компенсації перетікань реактивної електричної енергії згідно пункту 4.33 Правил може бути додатком до договору споживача про розподіл електричної енергії.

Договірні умови розподілу електричної енергії, зокрема, визначені у п. 2.1. Правил це форма заяви-приєднання, шляхом якої здійснюють приєднання. Цей договір є публічним договором приєднання та укладається з урахуванням статей 633, 634, 641, 642 Цивільного кодексу України.

Щодо постачання електричної енергії на роздрібному ринку, то договірні умови наведені у п. 3.1. Правил. До укладення договору постачання електричної енергії електропостачальник має надати споживачу інформацію про істотні умови договору та про наявний вибір порядку та форм виставлення рахунка і здійснення розрахунків (ч. 8 ст. 56 Закону «Про ринок електричної енергії»).

При цьому не варто забувати, й про те, що договори, що укладаються на таких ринках повинні відповідати положенням статей 633, 634, 641, 642 Цивільного кодексу України.

Загалом для споживачів, лібералізація ринку електричної енергії передбачає можливість мати одночасно декілька договорів із електропостачальниками, а також можливість вільно змінювати постачальника електричної енергії, оскільки Правилами роздрібного ринку електричної енергії заборонено до договорів із споживачами включати будь-які умови, які обмежують право споживача на зміну електропостачальника. В будь-якому разі ефективність запровадження нового ринку електричної енергії залежитиме від регулювання діяльності всіх учасників нового ринку. Зокрема, для виробників електричної енергії із відновлюваних джерел передбачені особливі умови роботи в новому ринку. Так, виробники із відновлюваних джерел продаватимуть електричну енергію гарантованому покупцю, правонаступнику ДП «Енерго-ринок». З цією метою у вересні 2018 року НКРЕКП оприлюднила проекти наступних актів: Порядок купівлі електричної енергії за «зеленим» та Типовий договір купівлі-продажу електричної енергії між гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, що виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії.

Ці документи необхідні та важливі не лише для запровадження нового ринку електричної енергії, але й для змін в виробництві електричної енергії із відновлюваних джерел енергії, що призведе до її росту та залучення інвестицій.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. № 2019-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 27-28, ст. 312
2. Бохонко, І. В. Особливості формування ринку електроенергії України на конкурентних засадах [Текст] / І. В. Бохонко // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 3. – С. 33–37. – Бібліогр.: с. 37 (13 назв).
3. Ринок електроенергії в Україні. Проблеми вдосконалення. Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську (А. Шевцов, М. Земляний, В. Вербинський).
4. Обух В. «Тарифна комісія відкоригує правову базу щодо ринку електричної енергії [Електронний ресурс] / Владислав Обух // Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». – 17.08.2018 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2520138-tarifna-komisija-vidkoriguje-pravovu-bazu-sodo-rinku-elektricnoi-energii.html>.
5. Постанови НКРЕКП «Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії» від 14.03.2018 № 312 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/an/1348/GK39809.html#1348

Ключові слова: типовий договір, договори на ринках електроенергії, конкуренція, ринок.

Ключевые слова: типовой договор, договоры на рынках электроэнергетики, конкуренция, рынок.

Key words: model contract, contracts on electricity markets, competition, market.

ЗГАМА АНТОНІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

З набранням чинності нового Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України запроваджено нові правила здійснення господарського судочинства. Наразі змінено підхід до відшкодування витрат на правничу допомогу: склад гонорару адвоката, попереднє визначення

та забезпечення витрат на професійну правничу допомогу, відсутність граничного розміру компенсації витрат на таку допомогу, відсутність обов'язку доводити факт оплати послуг адвоката на момент прийняття судового рішення. Разом з тим, наявність у судових рішеннях ряду оціночних категорій таких, як «реальність», «розумність», «співмірність» судових витрат навряд чи слугує єдності правозастосовчої практики. Поряд з найбільш обговорюваними питаннями стосовно критеріїв зменшення розміру витрат на правничу допомогу чи підтвердження оплати послуг адвоката, викликають дискусію і практичну потребу й такі, як визначення концепції гонорару адвоката.

Аналізуючи положення ч. 2 ст. 126 ГПК України, зазначимо, що розмір витрат на правничу допомогу адвоката визначається згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг, виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою.

Отже, відшкодуванню підлягають лише витрати на професійну правничу допомогу адвоката, а не іншого фахівця у галузі права. Проте, враховуючи обмеження монополії адвокатури у малозначних справах, фахівці у галузі права продовжують представляти інтереси у судовому процесі у визначеному законом випадках. І якщо законодавець дозволяє певну модель регулювання правовідносин, мають бути й механізми її реалізації, в тому числі, також щодо системи відшкодування витрат на правничу допомогу, надану не адвокатом. По суті така заборона змушує сторін: або звернутися до адвоката (чиї послуги апріорі не можуть бути дешевими); або звернутися до фахівця у галузі права. В останньому випадку знову постає дилема: забути про відшкодування витрат на правничу допомогу навіть у випадку виграшу в справі, або шукати варіанти відстоювання своїх інтересів. На жаль, у цьому контексті можна передбачити, що знову витрати на правничу допомогу фахівця у галузі права почнуть розглядати як збитки у розумінні ч. 2 ст. 224 Господарського кодексу України. Адже такий підхід суперечить правовій природі судових витрат, хоча й знайшов своїх прихильників в юридичних колах [1, с. 164-165].

Наразі широко обговорення набуло питання гонорарів за надання професійної правничої допомоги. Зокрема, невизначеною залишається правова природа так званого «гонорару успіху», відомого світовій практиці під назвою «*success fee*» або «*no win no fee*». Суть такого гонорару зводиться до виплат адвокату винагороди у випадку позитивного вирішення спору судом пропорційно сумі стягненого чи присудженого майна, коштів, замість попереднього авансування.

Раціональність «гонорару успіху» не викликає сумнівів, оскільки такий підхід спрямований на посилення принципу змагальності та стимулює адвоката докласти максимальних зусиль для виграшу у справі. Якщо даний гонорар розглядати в матеріальній площині як відносини між адвокатом і клієнтом, то ніяких зауважень і нарікань з цього приводу бути не може, з огляду хоча б на принцип свободи дого-

вору. Натомість, іншою стороною медалі залишається питання відшкодування витрат при застосуванні «гонорару успіху». Адже застосування останнього у кінцевому результаті відображається на матеріальному становищі сторони, яка програла справу. І це враховуючи той факт, що суб'єктам господарювання, в супереч конституційного права щодо вільного вибору захисника, фактично нав'язали монополію адвокатури, при цьому розцінки на послуги адвокатів зросли в рази.

З цього приводу, ЄСПЛ у рішенні від 18.01.2011 року у справі «MGN LIMITED проти Сполученого Королівства» встановив, що стягнення зі сторони, що програла справу, «гонорару успіху» є порушенням статті 10 Конвенції з прав людини і основоположних свобод. При цьому, порушенням Конвенції визнано не сам гонорар успіху як такий, а саме стягнення зі сторони, що «програла» справу.

Цікавим є той факт, що прихильники даної концепції гонорару адвоката наводять, як приклад, інше рішення ЄСПЛ від 13.11.2018 р. у справі «Пауль і Бородин проти Росії». Вони вказують, що суд підтримав адвокатів, чий «гонорар успіху» був оскаржений прокурором через 2,5 роки після стягнення, хоча у цій справі йдеться про необґрунтоване продовження термінів апеляції як втручання у принцип правової визначеності.

У свою чергу у своїй постанові від 15.11.2016 року у справі № 925/71/16 Вищий господарський суд України, посилаючись на статті 6, 627 та 628 ЦК України, зазначив, що така умова договору, як «гонорар успіху», цілком відповідає принципу свободи договору та не має колізій із нормами чинного законодавства. Зазначимо, що у цій справі гонорар успіху так і не був стягнутий з огляду на недосягнення кінцевої мети та не отримання бажаного результату від діяльності представника.

Більш категоричною стосовно законності «гонорару успіху» на сьогодні є позиція Верховного суду України, наведена у постанові від 12.06.2018 року у справі № 462/9006/14-ц. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду зазначив, що за своїм змістом і правовою природою «гонорар успіху» не є ціною договору (платою за надані послуги) у розумінні статей 632, 903 ЦК України та статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а є платою за сам результат (позитивне рішення), досягнення якого, відповідно до умов договору, не ставиться в залежність від фактично наданих послуг. Включення в умови договору про надання юридичних послуг пункту про винагороду адвокату за досягнення позитивного рішення суду суперечить основним засадам здійснення правосуддя в Україні та актам цивільного законодавства. В результаті суд визнав недійсним пункт договору про надання правової допомоги, який передбачав винагороду адвокату за досягнення позитивного рішення суду («гонорар успіху»).

Однак порядок визначення розміру такого гонорару повинен бути чітко врегульованим на законодавчому рівні, а під час прийняття рішення про компенсацію витрат на надання правничої допомоги суд має керуватися принципами співмірності та розумності, а також врахо-

увати поведінку сторони, яка програла на досудових стадіях врегулювання спору [2, с. 38-39].

Стосовно принципу співмірності судових витрат варто зазначити, що дана категорія є доволі суб'єктивною і знаходиться у взаємодії з дискреційними повноваженнями суду. При цьому реалізація цих повноважень може бути застосована лише за клопотанням іншої сторони. Разом з тим, обов'язок доведення *неспівмірності* витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 126 ГПК України розмір витрат має бути співмірним зі складністю справи та виконаних адвокатом робіт; часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт; обсягом наданих адвокатом послуг; ціною позову та значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи та репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Наприклад, наразі при встановленні співмірності витрат на професійну правничу допомогу господарські суди беруть до уваги: 1) ціни на адвокатські послуги у регіоні (ухвала господарського суду в Одеській області від 31.05.2018 р. у справі № 916/470/18); 2) витрати на етапі апеляційного та касаційного розгляду (додаткова постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11.01.2018 р. у справі № 923/567/17); 3) виконання аналогічних робіт двома адвокатами, розмір та сутність поданих документів, тривалість та кількість судових засідань, ринкова вартість юридичних послуг (додаткова постанова Київського апеляційного господарського суду від 06.02.2018 р. у справі № 910/20357/16); 4) складність справи з урахуванням кількості поставок товару, важливість справи для сторони, незначний відсоток гонорару від стягнутої суми заборгованості (постанова Одеського апеляційного господарського суду від 17.04.2018 р. у справі № 916/2786/17) тощо.

Таким чином, наразі відсутні правові підстави для включення «гонорару успіху» до складу витрат сторони справи на професійну правничу допомогу у розумінні ст. 126 ГПК України.

Список використаної літератури:

1. Бобкова А.Г. Щодо витрат на врегулювання спорів у господарських судах. *Становлення господарської юрисдикції в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи*: матеріали науково-практичної конференції (24-26 травня, 2011, м. Одеса). Одеса: Астропринт, 2011. С. 163-166.
2. Багдашкіна С. Нові кодекси – інші витрати. *Юридична Газета*. 2018. № 50. С. 38 -39.

Ключові слова: господарський процес, судові витрати, відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, гонорар успіху.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, судебные издержки, возмещение издержек на профессиональную правовую помощь, гонорар успеха.

Key words: economic process, court costs, reimbursement for fee of the lawyer, success fee.

ЗЯТІНА ДІНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРАКТИКА АМКУ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Із прийняттям Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 р. правила надання державної підтримки господарюючим суб'єктам в Україні набувають європейських рис. Адже зазначений законодавчий акт цілком відповідає нормативним засадам та практиці Європейського Союзу щодо державного стимулювання суб'єктів господарювання, новітні законодавчі положення розроблені за аналогією із відповідними правилами Консолідованого договору про функціонування ЄС [1] та статтями 262-267 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2].

В Законі міститься легальне визначення державної допомоги. При цьому державна підтримка є державною допомогою, якщо одночасно виконуються такі умови: підтримка надається суб'єкту господарювання; фінансування державної підтримки здійснюється за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів; підтримка створює переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності; підтримка спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції [3]. Із наведеного положення можна наочно побачити різницю у поняттях «державна допомога» і «державна підтримка». Державна підтримка ширше за поняття державна допомога. Ті заходи державної підтримки, які не носять адресного характеру, не спотворюють конкуренцію не є державною допомогою та не підпадають під загальні обмеження та заборони.

Такий висновок знаходимо і в роз'ясненнях Антимонопольного комітету України. Так, в одному із Роз'яснень АМКУ зазначено, що якщо встановлення органами місцевого самоврядування місцевих податків та зборів не має індивідуального характеру для окремих суб'єктів господарювання, не надає переваг суб'єктам господарювання, не має вибіркового характеру, такий захід не є державною допомогою відповідно до статті 1 Закону і не потребує подання повідомлення Комітету. Разом з тим, якщо захід містить ознаки вибіркової та надає переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності, то він має ознаки державної допомоги і потребує подання повідомлення Комітету [4].

Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» вводиться поняття допустимості державної допомоги. Особливі критерії оцінки допустимості державної допомоги розроблені для певних категорій суб'єктів та сфер економіки, в тому числі

для допомоги для забезпечення розвитку регіонів; підтримки середнього та малого підприємництва; допомоги на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність допомоги на підтримку окремих галузей економіки та інші. Отже, в сфері державної допомоги виділено окремі пріоритетні напрями, які потребують більш спеціалізованого, виключеного із загальних правил допомоги, порядку надання державної підтримки. Це зумовлено, в першу чергу, значущістю розвитку окремих категорій суб'єктів господарювання для сталого економічного розвитку, мова йде про малих та середніх підприємців, інноваційних підприємств, та істотною роллю держави в забезпеченні їх ефективного функціонування.

Сьогодні адресна фінансова державна допомога не є ефективною, та ще й порушує правила конкуренції. Водночас реалізація засобів інфраструктурної підтримки господарюючих суб'єктів, спрямування механізмів публічної закупівлі на підтримку пріоритетних сфер економіки, розвиток державно-приватного партнерства, а також лібералізація податкової політики будуть мати неабиякий позитивний ефект для економіки та соціальної сфери. Такий підхід до державної підтримки цілком відповідає європейським реаліям та ідеї, що закладена в новітній концепції державної допомоги.

Також хотілося б зупинити увагу на тому факті, що в сучасних умовах увага має бути зосереджена на розвитку та запровадженні нових засобів державного стимулюючого впливу на суб'єктів господарювання. Зокрема мова йде про спрямування публічної закупівлі на підтримку господарюючих суб'єктів, в першу чергу суб'єктів малого і середнього підприємництва та суб'єктів інноваційної діяльності. В Законі України «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. такого напрямку державної підтримки як державна (публічна) закупівля не знаходимо. Так само аналіз положень Закону України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. дозволяє говорити про відсутність в процедурі державної закупівлі дієвих механізмів підтримки суб'єктів господарювання. Досить протилежну ситуацію можемо побачити з аналізу закупівельного законодавства Європейського Союзу. Зокрема, в Директиві 2014/24/EU від 26.02.2014 р. про публічні закупівлі [5] в п.п. 47-49 зазначається, що дослідження та інновації, включаючи еко-інновації та соціальні інновації, є основними двигунами майбутнього економічного зростання. Органи державної влади мають найбільш ефективно використовувати механізми публічної закупівлі для стимулювання інновацій. Коли існує потреба в розвитку інноваційного продукту чи послуги має бути запроваджена спеціальна процедура закупівлі. Така спеціальна процедура має дозволяти в процесі закупівлі встановлювати довготривале інноваційне співробітництво для розвитку та подальшої купівлі нового інноваційного продукту, роботи чи послуги без проведення додаткових процедур закупівлі. При цьому механізм інноваційного партнерства не має порушувати правила конкуренції.

Крім цього п. 78 Директиви ЄС закріплює комплекс заходів в процедурі публічної закупівлі, що спрямовані на підтримку малого і середнього підприємництва. Наприклад, для залучення суб'єктів малого та середнього підприємництва можливим є поділ великих контрактів на лоти, (якщо це не загрожує спотворенню економічної конкуренції), що більше відповідатиме можливостям малих підприємств. Крім того в Директиві йдеться про необхідність зниження адміністративних бар'єрів на шляху доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва у публічних закупівлях тощо.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасне національне законодавство з питань державної підтримки суб'єктів господарювання характеризується імплементацією європейських стандартів в цій сфері відносин, що повністю узгоджується із положеннями Угоди про асоціацію. Але необхідним є розвиток та запровадження нових засобів державного стимулюючого впливу, які максимально відповідають умовам вільної конкуренції.

Список використаної літератури:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, *Official Journal* 115, 09/05/2008, P. 0091 – 0092.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. // Офіційний вісник України від 26.09.2014 – 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125
3. Роз'яснення АМКУ з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги від 04 січня 2018 р. № 1-пр/дд URL: <http://pdd.amc.gov.ua/registry/registryofdecision/list>
4. Роз'яснення АМКУ з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги від 16 серпня 2018 року № 10-пр/дд URL: <http://pdd.amc.gov.ua/registry/registryofdecision/list>
5. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>

Ключові слова: суб'єкти господарювання, державна допомога, державна підтримка, мале та середнє підприємництво.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, государственная помощь, государственная поддержка, малое и среднее предпринимательство.

Key words: business entities, government assistance, government support, small and medium enterprises.

БАБАК ЯРОСЛАВА ТАРАСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Охорона здоров'я є однією з основних функцій України, як соціальної держави, що полягає в створенні умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. В умовах активної трансформації відносин у сфері охорони здоров'я вкрай необхідним є застосування ефективних та доцільних засобів державного регулювання в даній галузі.

Для реалізації програм економічного і соціального розвитку держава застосовує різноманітні засоби регулюючого впливу на господарську діяльність, основні з яких перелічені в частині 2 статті 12 Господарського кодексу України (далі – ГКУ). У сфері охорони здоров'я населення державне регулювання передбачає встановлення загальних правил і порядку здійснення медичної діяльності, яке повинно базуватися на легітимно визначеній стратегії суспільного розвитку, державних медичних програмах, медичних стандартах та механізмі обов'язкового їх виконання, державному контролі та адміністративно-правовому примусі [1, с. 73]. Таким чином, стосовно медичної галузі основними засобами державного регулювання є:

- розробка та контроль за виконанням державних програм надання громадянам безкоштовної медичної допомоги [2, с. 47];
- ліцензування господарської діяльності з медичної практики, діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини, діяльності у сфері обігу лікарських засобів, господарської діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, діяльності з використання джерел іонізуючого випромінювання;
- акредитація медичних закладів;
- встановлення системи стандартів;
- сертифікація якості медичних послуг;
- державна реєстрація лікарських засобів;
- регулювання цін на лікарські засоби, регулювання цін і тарифів надання медичних послуг;
- державне замовлення;
- податкові пільги.

Використання такого широкого спектру засобів регулюючого впливу є виправданим, з огляду на те, що держава повинна забезпечувати ефективне функціонування системи охорони здоров'я, що є одним з основних чинників виживання та розвитку народу України. Однак на сьогоднішній день така система методів державного регулювання

медичної галузі є недосконалою, результатом чого є відсутність керованого ринку платних медичних послуг та ринку медичного страхування. Головним недоліком державно-правового регулювання охорони здоров'я населення в Україні в сучасний період є відсутність системності у його здійсненні і плановості у формуванні законодавства [1, с. 77]. Так, державою не створено належних правових та економічних умов для забезпечення самостійної господарської діяльності медичних установ усіх рівнів.

Інститут ліцензування є одним із проявів системи контролю діяльності суб'єктів господарювання, що провадять господарську діяльність з медичної практики, завдяки якому здійснюється контроль за недопущенням невідповідних суб'єктів господарювання або таких суб'єктів, що надають неякісні медичні послуги та медичну допомогу споживачам – пацієнтам, з метою захисту їх життя і здоров'я від можливих негативних наслідків.

Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з медичної практики, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України

від 2 березня 2016 р. № 285, встановлено організаційні, кадрові і технологічні вимоги до матеріально-технічної бази ліцензіата, обов'язкові для виконання під час провадження господарської діяльності з медичної практики [3]. Медичний персонал є одним з найважливіших складових ресурсів охорони здоров'я будь-якої країни, які забезпечують ефективність діяльності медичної сфери в цілому, що робить трудовий потенціал пріоритетом у функціонуванні охорони здоров'я як системи [4, с. 68]. Надання якісної доступної медичної допомоги залежить від організації та ефективної роботи конкретних працівників кожного структурного підрозділу закладу охорони здоров'я. Таким чином, задля проведення системного та комплексного реформування медичної галузі у нашій державі, необхідним є запровадження державного регулювання ліцензування професійної діяльності медичних та фармацевтичних працівників. Індивідуальне ліцензування професійної діяльності дозволить лікарям інтегруватись у міжнародну лікарську спільноту, спонукатиме лікарів працювати якісно, що в свою чергу призведе до підвищення довіри пацієнтів до лікарської професії.

Одним із засобів регулюючого впливу на господарську діяльність в сфері охорони здоров'я є регулювання цін і тарифів на медичні послуги. Підпунктом 1 пункту 1 статті 13 Закону України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 р. № 5007-V передбачено, що державне регулювання цін здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень [6].

В умовах обмеженого фінансування лікувальних установ важливого значення набуває раціональне і ефективне використання наявних ресурсів, що створить умови для розвитку та функціонування ринку медичних послуг. На сьогодні існує ціла низка теоретичних і практич-

них проблем в запровадженні медичними закладами платних медичних послуг.

По-перше, для багатьох медичних працівників і досі залишається відкритим питання щодо співвідношення понять «медична послуга» та «медична допомога». Аналізуючи дані терміни, визначені статтею 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» можна дійти висновку, що медична допомога є поняття ширшим, ніж медична послуга, оскільки може включати в себе кілька послуг одночасно, а також заходи, що проводяться з метою профілактики та попередження захворювань. За ступенем складності медична допомога поділяється на первинну, вторинну (спеціалізовану) і третинну (високоспеціалізовану). Медична послуга, в свою чергу – поняття більш вузьке, починається з того моменту укладення відповідної угоди (між медичним закладом та пацієнтом або між медичним закладом та Національною службою здоров'я).

По-третє, перелік платних медичних послуг, які може надавати заклад охорони здоров'я, міститься лише в Переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996р. № 1138. Спектр медичних послуг, що можуть надаватись медичним закладом за даним переліком є досить широким, однак не містить усіх послуг, надаються закладами вторинного та третинного рівнів [7].

По-четверте, механізм впровадження, порядок надання та методика розрахунку платних медичних послуг не визначені на законодавчому рівні. На сьогодні методологія розрахунку медичних послуг за договорами про медичне обслуговування населення, фінансування яких забезпечується за рахунок бюджетних коштів у межах програми медичних гарантій визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1075 «Про затвердження Методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування», яка є обов'язковою лише для референтних закладів охорони здоров'я, які уклали договори з Національною службою здоров'я [8].

Отже, засоби державного регулювання господарської діяльності в сфері охорони здоров'я характеризуються відсутністю системності, що обумовлює необхідність у їх подальшому вдосконаленні для належної реалізації реформ у сфері охорони здоров'я та ефективного функціонування даної сфери.

Список використаної літератури:

1. Гладун З.С. Концептуальні засади державно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення / Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-20.04.2007, м. Львів. – С. 73–79.
2. Краснова О.І. Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я / О.І. Краснова, Т.В. Плужнікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 7. – С. 46-48.

3. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики: затверджені постановою КМУ від 02.03.2016р. № 285 // [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Васюк Н.О. Державне регулювання ліцензування професійної діяльності медичних працівників: сутність понять / Н.О. Васюк, О.В. Худошина // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 10. – С. 65-70.
5. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 2168-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Перелік платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах, затверджений постановою КМУ від 17.09.1996р. № 1138// [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Методика розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування: затверджена постановою КМУ від 27.12.2017р. № 1075 // [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua>

Ключові слова: охорона здоров'я, господарська діяльність, медична допомога, медична послуга, ліцензування, акредитація.

Ключевые слова: здравоохранение, хозяйственная деятельность, медицинская помощь, медицинская услуга, лицензирование, аккредитация.

Key words: health care, economic activity, medical aid, medical service, licensing, accreditation.

ФЕДОСОВА АЛІНА ГЕОРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

На теперішній час державно-приватне партнерство є одним з найбільш перспективних інструментів модернізації державної економіки, стимулювання господарської діяльності. Таке партнерство представляє собою інституційно і організаційно оформлену взаємодію суб'єктів публічного управління та приватного сектору на взаємовигідних умовах з метою покращення якості надання суспільно-важливих послуг і посилення їх економічної та соціальної ефективності [1, с. 191]. Значних результатів, а саме реалізації наукового потенціалу країни та конкурентоспроможності національної системи освіти на міжнародному рівні, можна досягти за допомогою державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки. У цьому можна переконатися на прикладі США, Великобританії, Германії та інших високорозвинених країн. Однак, незважаючи на значущість наукового та освітнього розвитку держави на її добробут, співробітництво між державою та приватним сектором у сфері освіти і науки в Україні майже не відбувається. Для того, щоб його активізувати, необхідно вирішити ряд проблем, що

перешкоджають розвитку державно-приватного партнерства у галузі. Основними з них на сьогодні є:

1. *Відсутність освіти і науки як сфери застосування потенціалу державно-приватного партнерства на законодавчому рівні.* Серед зазначених у п. 1 ст. 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство» сфер застосування державно-приватного партнерства освіта і наука не зазначаються. Лише у 2015 р. перелік таких сфер було доповнено абзацом «надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я», який, тим не менше, охоплює лише окремий напрям освітньої діяльності. Всі інші складові сфери освіти, а також сфера науки в цілому по теперішній час залишаються не виокремленими законодавцем з категорії «інші сфери», передбаченої п. 2 ст. 4 цього Закону. Відповідно до нього за рішенням державного партнера державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям [2].

Законодавча прогалина у цьому контексті є відображенням державної політики щодо державно-приватного партнерства. Існуючий потенціал приватного бізнесу, що можна залучити до співробітництва із публічним партнером, держава тяжіє застосовувати у більш капіталомісткій галузі економіки: енергетику, телекомунікації, транспорт тощо. Проте за своїм значенням для економічного процвітання країни, за своїм суспільним значенням освіта і наука є одним із головних факторів національного розвитку. Закріплення на законодавчому рівні сфери освіти і науки як важливого, одного з пріоритетних напрямів державно-приватного партнерства допоможе:

- привернути увагу потенційних приватних партнерів до сфери освіти і науки;
- показати потенційним приватним партнерам зацікавленість держави у співпраці з ними в сфері освіти і науки, а отже і запевнити їх у наявності переваг партнерства в даній сфері;
- спростити відношення потенційних приватних партнерів до інвестування в освіту і науку як до не вигідного ресурсовкладення.

Пропонується доповнити ст. 4 у частині першій Закону України «Про державно-приватне партнерство», а саме перелік сфер, у яких застосовується державно-приватне партнерство, абзацом «освіта і наука».

2. *Несприятливе політичне та економічне середовище в державі.* Відповідно до частини першої ст. 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» обов'язковою ознакою державно-приватного партнерства є довготривалість відносин, а саме, від 5 до 50 років [2]. Таке партнерство спрямовано на досягнення вагомого соціально-економічного ефекту, а отже довгостроковість як обов'язкова вимога до даних угод є обґрунтованою та невід'ємною. Однак, часто саме вона слугує перешкодою в укладанні угод державно-приватного партнерства.

Нестабільна політична та економічна ситуація, характерна для України, викликає перестороги зі сторони приватного сектора щодо

вступу у довгострокові партнерські відносини. Найменш ризиковою в сучасних умовах є діяльність, зорієнтована на швидкий дохід. Натомість, не впевненим у завтрашніх умовах ведення бізнесу, що можуть бути погіршені або ускладнені мінливим економічним і політичним середовищем, підприємцям важко наважитися на довготривалу співпрацю із державою. До того ж, окрім довготривалості, така співпраця несе в собі підвищену моральну й правову відповідальність через суспільну важливість сфер реалізації державно-приватного партнерства, зокрема освіти і науки. На противагу державі, для якої така діяльність не є комерційною, приватний сектор ризикує істотним зменшенням своєї вигоди та навіть втратою капіталовкладень в наслідок змін державної політики.

Єдиним якісним та повноцінним вирішенням даної проблеми є стабілізація економіки та політики в Україні. Нажаль, без суттєвого поліпшення глобального економічного та політичного клімату у державі зацікавленість приватного сектору в освітніх та наукових проєктах вбачається важкодосяжною.

Послабити перестороги потенційних приватних партнерів у кризовий період державного розвитку можна за допомогою посилення державної підтримки. Пропонується переглянути розділ V Закону України «Про державно-приватне партнерство» на момент встановлення додаткових гарантій, перерозподілу ризиків на користь приватного партнера залежно від строку угоди, запропонувати приватному партнеру тим вигідніші умови співпраці, чим більшим є строк угоди.

3. *Недостатня взаємодія держави з малим і середнім бізнесом.* Велика кількість нагальних проблем освітніх та наукових закладів бере початок, перш за все, із недостатнього фінансування. Це сприяє орієнтованості вітчизняної освіти і науки на побудову відносин, в першу чергу, із великими спонсорами. Натомість, співпраця з малим та середнім бізнесом приваблює державні структури освіти та науки помітно менше [3, с. 86]. Однак, нехтування співпрацею із малими партнерами позбавляє освіту і науку, може й не визначальних, проте додаткових можливостей розвитку. Наприклад, працевлаштування випускників, організація практики для студентів та аспірантів, участь суб'єктів приватного бізнесу в освітньому процесі.

Реальні механізми взаємодії саме малого і середнього бізнесу з державними структурами освіти і науки по теперішній час є відсутніми, а отже їх розробка вбачається актуальним завданням для спеціалістів.

Значною мірою вищезазначені проблеми виникають через *відсутність досвіду державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки*. Державно-приватне партнерство як правове та економічне явище в цілому є для незалежної України новелою. Партнерство ж у сфері освіти і науки є зовсім «неходженою стежиною». Станом на 1 січня 2019 року у сфері освіти і науки не реалізовано жодного крупного проєкту [4]. Немає й зацікавленості з боку приватного сектора до активізації у сфері в найближчий час. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки залишається «темною конячкою» як для приватного сектору, так

і для самих державних освітніх і наукових структур. Перед очима приватного бізнесу немає бази прикладів вигідної та ефективної співпраці з державою у сфері освіти і науки, а державні структури не мають налагоджених, відпрацьованих механізмів і схем співпраці із бізнесом. Таке замкнуте коло провокує застій в галузі і нівелює перспективи державно-приватного партнерства в сфері освіти і науки.

Виходом з ситуації вбачається використання зарубіжного досвіду. В багатьох країнах (насамперед США, країнах Європейського Союзу) державно-приватне партнерство вже стало одним із провідних факторів розвитку освіти і науки. На прикладі цих країн можна дослідити сотні успішно реалізованих проектів та переконатися в дієвості та взаємовигідності такого співробітництва.

Поряд із цим, невід'ємним є поступове набуття власного досвіду. Зворушити колесо з «мертвої точки» можна за допомогою популяризації державно-приватного партнерства, привертання уваги бізнесу до сфери освіти і науки. Пропонується розпочати розвиток державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки України у наступних напрямках: 1) експериментальні проекти партнерства зі спрощеними умовами, 2) спеціальні державні програми, 3) надання спеціального фінансування.

Таким чином, сфера освіти і науки потребує подальшої уваги з боку держави, приватного сектору і правознавців. Вирішення зазначених проблем може суттєво вплинути на активізацію в Україні державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки, яке, в свою чергу стане одним з провідних чинників покращення загальної економічної та соціальної ситуації в державі.

Список використаної літератури:

1. Хусаїнов Р. В. Державно-приватне партнерство в системі вищої освіти України / Р. В. Хусаїнов // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – Т. 19. – Вип. 2/2. – С. 190-195.
2. Закон України «Про державно приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
3. Головінов О. М., Дмитриченко Л. А. Науково-практичні аспекти державно-приватного партнерства в освіті / О. М. Головінов, Л. А. Дмитриченко // Економіка та право. – 2013. – № 1. – С. 84-89.
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62a9b6fb-27ff-462a-b351eeeadfb26b6f&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.

Ключові слова: державно-приватно партнерство, приватний бізнес, освіта, наука.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, частный бизнес, образование, наука.

Key words: public-private partnership, private business, education, science.

ШЕВЧУК АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БАНКУ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ У ПІДТРИМЦІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Європейський банк реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР) є найбільшим фінансовим та консалтинговим інвестором малого бізнесу в Україні. Співпраця українських підприємців з ЄБРР забезпечує залучення додаткових інвестицій в економіку країни, а також стимулює розвиток приватного бізнесу та створення нових робочих місць. Так, відповідно до статистики ЄБРР, банк за 5 років з початку дії програми підтримки малого бізнесу в Україні працював з 530 підприємствами, близько 100 з яких отримали консультації міжнародних експертів-практиків, решта – місцевих спеціалістів. При цьому середня сума гранту на проєкт з залученням українських консультантів перевищила 6 тис. євро. Із залученням зарубіжних спеціалістів – 58 тис. євро. Середня вартість проєкту з залученням зарубіжних експертів склала 60-70 тис. євро, з яких 90 % були надані банком. Окрім того, в результаті реалізації проєктів більше 70 % клієнтів ЄБРР збільшили свій оборот більш ніж на 40 %, продуктивність праці – на 27 %, обсяги експортних поставок – на 18 % [2]. На теперішній час ЄБРР має намір активізувати роботу з малим та середнім бізнесом через банки-партнери: УкрСиббанк, Райффайзен Банк Аваль, Укрексімбанк, Мегабанк.

Необхідно також відзначити, що регіональний офіс Європейської банку реконструкції та розвитку, який буде фінансувати малий і середній бізнес південних областей, почав свою роботу в Одесі.

Європейський Союз спільно з ЄБРР реалізує Програму прямих підтримки малих та середніх підприємств у країнах глибокої та всебічної зони вільної торгівлі. Ця програма спрямована на підвищення конкурентоспроможності, покращення доступу до фінансування, відкриття нових можливостей для торгівлі, забезпечення дотримання нових стандартів харчової безпеки та якості, а також технічних стандартів та вимог до охорони навколишнього середовища.

Програма фінансування малого бізнесу включає в себе як фінансування через комерційні банки шляхом надання цільових кредитних ліній і кредитних гарантій, так і прямого фінансування (надання прямих кредитів та участі в капіталі) малого бізнесу.

Пряме фінансування передбачає: по-перше, різні фінансові інструменти з обліком потреб компанії (кредити, вклади у акціонерний капітал (від 20 до 35% капіталу компанії); по-друге, індивідуальні інвестиції від 1 млн. до 10 млн. євро, строком від 3 до 10 років; по-третє, номінанти в вільно конвертованій валюті (євро або долари США); по-четверте, ринкове ціноутворення (ЄБРР субсидує проєкти, не надає вигідні кредити і не вступає в конкуренцію з приватними банками) [4].

Для отримання відповідного фінансування компанія-претендент проходить так звану попередню оцінку придатності компанії або проекту, для чого потрібно надати фінансову звітність компанії за два попередні роки (за українськими або міжнародними стандартами) та опис компанії та проекту.

Оскільки ЄБРР надає кредити в основному в іноземній валюті та можливості кредитування в гривні обмежені, перевага віддається компаніям, що генерують валютну виручку – тобто є компаніям-експортерам. Так само, перевага віддається виробникам продукції з більш високою доданою вартістю.

Однак, уже з червня 2017 року ЄБРР надає нові засоби для розвитку механізмів кредитування у місцевій валюті та підтримці малого бізнесу в Україні [3]. Зазначимо, що отримання кредитів у гривні є більш зручним для потенційних боржників, так як не створює для них валютних ризиків. ЄБРР видав перший кредит у гривні в розмірі 530 млн. гривень. Кредит надано терміном на 3 роки для розширення фінансування українських приватних компаній, у тому числі малого та середнього бізнесу [1].

Варто відзначити, що активний розвиток сектору малих підприємств є необхідним та важливим компонентом будь-якої здорової ринкової економіки. Однак для вирішення проблем, з якими стикаються малі підприємства в Україні, використання лише фінансового інструментарію виявляється недостатнім.

У не меншій мірі необхідний доступ до технологій для підвищення ефективності роботи та подальшого зростання, саме тому ЄБРР надає підприємцям доступ до ефективних технологій та розробок у сфері трансформації бізнесу, приділяючи особливу увагу серед інших сфер стратегії, маркетингу, операційної діяльності, управління якістю, ефективності енерговикористання, фінансового управління тощо

Інформаційно-консультаційні проекти в широкому колі напрямків здатні допомогти компаніям збільшити обсяги експорту, його потенціал або рівень конкурентоспроможності на внутрішньому ринку.

Так, програма ЄБРР підтримує такі проекти з консалтингу:

- 1) бізнес-планування, розробка інвестиційних пропозицій, ТЕО та інша інвестиційна документація, пошук партнерів для бізнесу та інвесторів;

- 2) автоматизація та вдосконалення процесів управлінського, бухгалтерського обліку, процесів виробництва, керівництво персоналом та інших бізнес-процесів підприємства;

- 3) впровадження концепції управління якістю та сертифікації;

- 4) застосування енергозберігаючих технологій, проведення енерго-аудиту;

- 5) дослідження ринку і маркетингове планування;

- 6) перетворення та реструктуризація бізнесу;

- 7) інженерні дослідження, підготовка проектних документів.

Стосовно фінансової сторони консалтингових послуг, то варто сказати, що ЄБРР відшкодовує від 50% до 70% витрат на консультаційні/

консалтингові послуги (після закінчення проекту), але не більше 10.000 Євро (без урахування податків).

Підприємство, що претендує на отримання гранту ЄБРР, повинно мати штат працівників до 250 осіб, працювати не менше двох років, більш ніж 50 % приватної власності такого підприємства має належати громадянам України, також воно повинно мати гарну ділову репутацію, позитивну динаміку розвитку та потребу в залученні консультанта. Окрім того, отримати гранти ЄБРР можуть лише ті компанії, які не працюють у фінансовому, страховому, тютюновому, гральному, міцних алкогольних напоїв, військово-промисловому секторах.

Отже, окрім фінансування ЄБРР також допомагає малому бізнесу в Україні отримати доступ до ноу-хау, які необхідні для розвитку та зростання бізнесу шляхом залучення місцевих консультантів для вирішення конкретних бізнес-завдань, або шляхом залучення міжнародних експертів для впровадження передового управлінського досвіду на підприємствах з потенціалом майбутніх лідерів ринку, надає ділові поради в широкому діапазоні послуг, від ефективності використання енергоресурсів до маркетингу, стратегії, операційного консультування, управління якістю тощо, надає стратегічну перевірку всіх аспектів підприємства, від продажів і маркетингу до експорту, інвестицій та фінансово-стратегічного планування, а також надає можливість підприємствам зменшити витрати на енергію, підвищити ефективність, працювати згідно з енергетичними та екологічними стандартами.

Список використаної літератури:

1. ЕБРР и Всемирный банк начали кредитовать в гривне. – Назва з екрану // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/06/8/625822/>
2. ЕБРР планирует увеличить вдвое финансовую поддержку малого и среднего бизнеса в Украине. – Назва з екрану // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://censor.net.ua/news/365396/ebrr_planiruet_uvelichit_vdvoe_finansovuyu_podderjku_malogo_i_srednego_biznesa_v_ukraine
3. ЕБРР прокредитует малый и средний бизнес на \$25 млн. – Назва з екрану // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://investure.com.ua/news/ukraine/ebrr-prokredituet-malyj-i-srednij-biznes-na-dollar25-mln>
4. Как получить кредит от ЕБРР. Программа финансирования МСП. – Назва з екрану // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agrostory.com/info-centre/market-news/how-to-get-a-loan-from-the-ebrr-the-program-of-financing-of-smes/>

Ключові слова: Європейський банк реконструкції та розвитку, програма фінансування, малий бізнес.

Ключевые слова: Европейский банк реконструкции и развития, программа финансирования, малый бизнес.

Key words: European Bank for Reconstruction and Development, financing program, small business.

ФЕОФАНОВА ІРИНА МАКСИМІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
провідний юрисконсульт юридичного відділу,
аспірант кафедри господарського права і процесу

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Державна допомога суб'єктам господарювання є одним з інструментів стимулювання господарської діяльності для досягнення економічних, соціальних та політичних цілей, зокрема для підвищення конкурентоспроможності таких суб'єктів на зовнішньому і внутрішньому ринку. Проте надання державної допомоги може негативно позначатися на функціонуванні ринкового механізму попиту і пропонування та системи конкурентних переваг, яка є основою міжнародної торгівлі, спотворювати конкуренцію, призводити до торговельних конфліктів, неефективного витрачання ресурсів.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1] передбачає реформування механізму державної підтримки відповідно до правил Європейського Союзу. Суть цих правил полягає у захисті економічної конкуренції від надмірного, неефективного державного втручання в ринкову економіку. Такий підхід є досить новим для України. Разом з тим, його успішне впровадження сприятиме розвитку конкуренції, реалізації дієвої промислової політики, ефективному та прозорому використанню бюджетних коштів та інших державних і місцевих ресурсів.

Реформа державної допомоги – це одночасно складний і важливий процес системних змін у країні. Законодавство передбачає поступовий перехід до європейського зразка системи моніторингу та контролю державної допомоги. Система моніторингу та контролю є новим для України, що дозволяє органам державної влади, суб'єктам господарювання та населенню зрозуміти, зокрема, куди та на що витрачаються податки та ефективність такого витрачання.

Згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС Україна має забезпечити, зокрема такі кроки: прийняти національне законодавство у сфері державної допомоги, створити незалежний у своїй діяльності орган, який матиме повноваження дозволяти схеми державної допомоги та індивідуальні випадки надання допомоги відповідно до критеріїв, визначених Угодою, створити повний реєстр державної допомоги, привести всі схеми (програми та індивідуальні заходи) державної допомоги відповідно до критеріїв, визначених Угодою.

Наразі, Національна система контролю державної допомоги встановлює правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, забезпечення захисту та розвитку конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері держав-

ної допомоги. Ефективність надання державної допомоги має зменшити інвестиційні ризики і створити кращі можливості на довгострокову перспективу, особливо для малих та середніх підприємств.

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [2], що набув чинності у серпні 2017 року, є рамковим і визначає лише загальні правила та принципи функціонування системи державної допомоги. Деталізація цих правил встановлюється на рівні актів Кабінету Міністрів України та Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ). Одним із механізмів реалізації Закону є критерії, що затверджуються урядом, та відповідно до яких встановлюються механізми оцінки допустимості державної допомоги для конкуренції, її форми, максимальний розмір та категорії отримувачів.

Вже розроблено критерії для оцінки допомоги на розвиток регіонів, підтримку малих та середніх підприємств, професійну підготовку працівників, працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць, відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання, проведення наукових досліджень, а також технічний розвиток та інноваційну діяльність. Всі вони були сформульовані з урахуванням практики та законодавства ЄС.

Зараз АМКУ розробляє критерії оцінки допустимості державної допомоги у вугільній промисловості. Оскільки Україна має шахти зі значними запасами вугілля, АМКУ спільно з Міністерством енергетики та вугільної промисловості розробляє проект критеріїв, які дозволять інвестиційну та операційну підтримку таких підприємств. В разі їхнього затвердження Міністерством енергетики та вугільної промисловості зможе провести реструктуризацію збиткових шахт та модернізацію тих, що потенційно можуть приносити дохід державі.

За час дії Закону виникла необхідність його вдосконалення. З цією метою АМКУ було розроблено проект змін, які передбачають адаптацію до європейського законодавства, удосконалення процесуальних аспектів та понятійного апарату. Однією із запропонованих змін є доповнення визначення «державної допомоги» критерієм впливу допомоги на торгівлю між Україною та ЄС. Така зміна дозволить привести визначення державної допомоги у відповідність із Угодою про асоціацію та зменшити навантаження на органи державної влади і місцевого самоврядування, оскільки заходи державної допомоги, вплив яких обмежується місцевим рівнем, не потребуватимуть повідомлення Комітету. Також пропонується запровадження нового поняття «суб'єкта господарювання», яке буде визначатись в залежності від діяльності, яку він провадить. На відміну від України, в ЄС суб'єкт господарювання визначається за принципом розподілу діяльності на економічну та неекономічну. Тобто суб'єктом господарювання у розумінні законодавства є лише той, хто здійснює економічну діяльність, яка полягає у реалізації товарів на ринку. Відповідно здійснення державної підтримки неекономічної діяльності не підпадає під правила контролю державної допомоги, адже Закон поширюється виключно на державну допомогу суб'єктам господарювання [3].

Для забезпечення прозорості у сфері державної допомоги Україна та ЄС щорічно інформують на взаємній основі про загальний обсяг, види та галузевий розподіл державної допомоги, яка може вплинути на торгівлю між Сторонами. Завдяки оприлюдненню такої інформації європейські та українські суб'єкти господарювання можуть отримати інформацію про державну допомогу, що надається в Україні, зокрема і про випадки незаконної державної допомоги чи її неналежного використання, а відтак оскаржувати такі факти відповідно до законодавства, або з реалізації яких програм державної допомоги вони самі можуть отримати ресурси для розвитку свого бізнесу.

На сьогодні в Україні триває активний процес модернізації інституту державної підтримки, що передбачає не тільки внесення змін та доповнень до законодавства України у цій сфері, але й вироблення нових механізмів визначення критеріїв відбору суб'єктів господарювання, яким має надаватися така підтримка.

Список використаної літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 № 984_011 // Відомості Верховної Ради України. – 2014 р.
2. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII – // Відомості Верховної Ради України. – 2014 р., № 34.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення їх у відповідність із Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»: Проект Закону України від 23.03.2018 № 8191.

Ключові слова: державна допомога, суб'єкт господарювання, моніторинг та контроль, конкуренція.

Ключевые слова: государственная помощь, субъект хозяйствования, мониторинг и контроль, конкуренция.

Key words: state aid, business entity, monitoring and control, competition.

БІЛИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ФОРМ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА БЕЗПЕКУ ПРОДУКЦІЇ

Якщо безпечність продукції проявляється через певні стандарти щодо дотримання безпеки то юридична відповідальність у разі недотримання вимог до забезпечення безпеки продукції застосовується до

суб'єктів господарювання відповідальних та проявляється у господарсько-праві через перелік правових інструментів.

Відмітимо що розробкою форм господарсько-правової відповідальності займалися такі вчені як О.М. Вінник, А.П. Віхрова, А.Д. Болотова, Д.Х. Липницький, Л.А. Ольховик, А.Д. Ременяк та інші. Проте з точки зору безпеки продукції це питання залишається не дослідженим та потребує ґрунтовного визначення.

Через те що поняття «форма» є загальновідомим та широко вживаним у правовій науці то лише нагадаємо що під ним заведено розуміти зовнішнє відображення предметів і явищ на основі їх взаємодії з іншими предметами матеріального світу, без зміни їх властивостей. При цьому форма господарсько-правової відповідальності визначається конкретною нормативно встановленою мірою (видом економічних та правових наслідків для правопорушника), тим самим постає критерієм об'єднання однорідних господарських санкцій [1, с. 113].

Своєю чергою, відшкодування збитків та штрафні санкції дійсно можна розглядати як форму господарсько-правової відповідальності, тобто її зовнішнє вираження. При цьому варто звернути увагу на те, що зазначені форми відповідальності є також формами санкцій, до яких також належать оперативно-господарські санкції. Слід також зауважити, що господарсько-правова відповідальність реалізується також і в інших, окремих від наведених вище, формах, а саме: у формі адміністративно-господарських санкцій (ст. 238-250 ГК України), конфіскації (ст. 208 ГК України) тощо.

У зв'язку з цим на нашу думку формами господарсько-правової відповідальності за безпеку продукції є: відшкодування збитків, штрафні санкції, адміністративно-господарські санкції.

Пропонуємо детальніше зупинитись на кожному з наведених елементів.

Наголосимо що Господарський кодекс України (ГК) не містить поняття «відшкодування збитків», але вказує на його склад. Так, згідно з ГК до збитків відносяться: витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також неoderжані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною [2].

Також зазначимо що при цьому учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, – зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі (ст. 226 ГК України). Згідно з ч. 1 ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу України збитки можна поділити на 2 групи: реаль-

ні збитки (втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також втрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права) та упущена вигода (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі (ч. 3 ст. 22 ЦК України). А відповідно до ст. 611 ЦК України, у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків. Боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторowi завдані цим збитки (ч. 1 ст. 623 ЦК України).

У ст. 217 ГК України, всі господарські санкції визначаються як правові засоби відповідальності у сфері господарювання, а відшкодування збитків, штрафні та оперативно-господарські санкції – як види господарсько-правових санкцій. В правозастосовній практиці господарських судів відшкодування збитків, штрафні та оперативно-господарські санкції визнаються як мірою господарсько-правової відповідальності, так і її видами, а також видами господарсько-правових санкцій [3, с. 43]. У правовій доктрині останні також називаються формами господарсько-правової відповідальності, поряд із конфіскацією, планово-госпрозрахунковими санкціями, господарсько-організаційними санкціями та видами господарсько-правової відповідальності.

Штрафні санкції тягнуть за собою сплату грошової суми у вигляді неустойки (штрафу або пені). Тут маємо відмітити, що чинні ЦК України і ГК України містять низку норм стосовно поняття і предмета неустойки, які були нетрадиційними для радянського та пострадянського законодавства.

Згідно з таким критерієм як джерело, що регулює порядок їх встановлення і застосування штрафні санкції можуть бути врегульовані як у законі, так і за згодою сторін у договорі, тому мають певним чином змішаний характер (ч.1-4 ст. 231 ГК України). За підставою специфіки втілення в них державного примусу підкреслимо що у випадку штрафних санкцій державний примус реалізується з боку держави, адже такі господарсько-правові санкції застосовуються (у випадку відмови задоволення вимоги потерпілої сторони в добровільному порядку) за допомогою звернення до компетентних органів юрисдикції. характер наслідків, що викликають господарсько-правові санкції. Серед майнових господарсько-правових санкцій слід виділити штрафні санкції, адже їх застосування прямо впливає на майнову сферу правопорушника (боржника) шляхом примушення його до здійснення певних грошових виплат у тій чи іншій формі. Наостанок за специфікою застосування штрафні санкції є як основними так і додатковими.

Можна стверджувати, що штрафні санкції є засобом захисту споживчого ринку, який мають право застосовувати самі суб'єкти господарської діяльності за невиконання своїми контрагентами умов договорів

щодо постачання (вироблення, продажу) якісної та безпечної продукції, продукції яка відповідає вимогам нормативних документів.

Варто зауважити, що поняття «адміністративно-господарські санкції» вперше введено в науковий обіг зовсім нещодавно і є засобом захисту прав споживачів і споживчого ринку в цілому, зокрема, і від небезпечної продукції. Враховуючи одну з найважливіших ознак господарсько-правових санкцій, а саме застосування їх за ініціативою управленої сторони, вважаємо адміністративно-господарські санкції правовою категорією дещо відмінною від загального поняття господарсько-правових санкцій. Думається, що адміністративно-господарські санкції за своєю сутністю є заходами господарсько-правової відповідальності. У Господарському кодексі України, що наразі є основним нормативно-правовим актом, що дає визначення адміністративно-господарських санкцій і визначає порядок їх застосування, законодавець наводить одинадцять видів адміністративно-господарських санкцій, дев'ять із яких урегульовані нормами кодексу. Серед них: вилучення доходів (прибутку); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпорتنих операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування; призупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; обмеження або призупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації і ліквідація суб'єкта господарювання.

Підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо що господарсько-правова відповідальність суб'єктів господарювання за безпеку продукції проявляється через такі форми як відшкодування збитків, штрафні санкції та адміністративно-господарські санкції.

Список використаної літератури:

1. Заярний О. Господарсько-правова відповідальність в механізмі правового регулювання господарських відносин / О. Заярний // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2011. – Вип. 86. – С. 110-114.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України – 2003. – № 18. – Ст. 144.
3. Гапало С. Ю. Санкції в господарському праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / С. Ю. Гапало ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Київ, 2011. – 257 с.

Ключові слова: юридична відповідальність, форми відповідальності, господарсько-правова відповідальність, господарсько-правова санкція, безпека продукції.

Ключевые слова: юридическая ответственность, формы ответственности, хозяйственно-правовая ответственность, хозяйственно-правовая санкция, безопасность продукции.

Key words: legal responsibility, forms of responsibility, economic and legal responsibility, economic and legal sanction, product safety.

ЛАВРЕНЮК НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу

ОЗНАКИ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ УКРАЇНА-ЄС

Зазначимо, що підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС створює нові можливості для ефективнішого функціонування транспортно-логістичної системи в цілому, транспортної інфраструктури зокрема, введення міжнародних стандартів, обмеження надмірного втручання державних органів влади до логістичних процесів, прозорих умов залучення іноземного капіталу та пошуку додаткових джерел фінансування транспортно-логістичної галузі України.

Слід звернути увагу на те, що в розумінні євроінтеграційного підходу транспортна інфраструктура – це система обслуговуючих транспортні перевезення та послуги об'єктів і транспортної мережі, що забезпечують здійснення транспортної діяльності в процесі транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу в межах транспортної політики ЄС. Наголосимо, що нами вперше буде розроблено ознаки транспортної інфраструктури, що становить теоретичну та практичну цінність. Враховуючи вищевикладене, спробуємо виявити та класифікувати ознаки транспортної інфраструктури в контексті співпраці України з Європейським Союзом.

Пропонуємо розглянути ознаки транспортної інфраструктури через її властивості.

Головними властивостями (характерними ознаками) є:

1) складається з компонентів;

Слід зазначити, що відповідно до обраного підходу до визначення поняття «транспортна інфраструктура» існують різні погляди на її склад. Одні автори відносять до неї лише транспортні організації, що різко звужує поняття транспортної інфраструктури і зводить його до інфраструктури транспортних послуг. Інші автори, навпаки, пропонують занадто розширене трактування транспортної інфраструктури, включаючи в неї всі національні інститути, а також систему органів влади й управління, що забезпечують регулювання економіки [1]. В нашому випадку транспортна інфраструктура складається з обслуговуючих транспортні перевезення та послуги об'єктів і транспортної мережі (сукупність шляхів сполучення всіх видів транспорту).

2) має безпосередній зв'язок з економікою;

Так, наприклад, у межах організаційно-правового підходу до визначення транспортної інфраструктури йдеться про взаємодію між основними суб'єктами виробничих відносин – продавцем і покупцем (В. В. Мова, Ю. Ф. Кулаєв [2], С. А. Єрохін [3]), взаємозв'язок транспортної інфраструктури та платоспроможного попиту (С.І. Пирожков [4]). В контексті інституціонального підходу транспортна інфраструктура –

це комплекс інститутів, тобто суб'єктів економіки, що забезпечують нормальне, безперервне функціонування транспортного об'єднання виробників (А. М. Новікова [5]). Наостанок у комплексному підході вбачається подвійність сутності транспортної інфраструктури як економічної категорії (Садловська І.П. [6]). Більше того, з розвитком економіки країни транспортна галузь має змінюватися відповідно до динаміки попиту на транспортні послуги.

3) забезпечує здійснення транспортної діяльності.

Ми не будемо зупинятись детально на ознаках транспортної діяльності і її належності до господарської через належну увагу у наукових працях юристів-господарників (див., наприклад, [7]) лише зазначимо, що складові компоненти транспортної інфраструктури задовольняють функцію перевезення.

Другорядними властивостями (нехарактерними ознаками) є:

1) безпосередньо пов'язаність з транспортною системою;

Зауважимо, що наразі місце транспортної інфраструктури в транспортній системі не визначено. Наводимо деякі точки зору щодо цього:

О. Г. Топчієв вважає транспортну інфраструктуру не тільки практично тотожною транспортній системі, а й розглядає транспортний комплекс як складову транспортної інфраструктури [8].

На думку В.В. Шемаєва транспортна інфраструктура є складовою частиною єдиної транспортної системи [9, с. 57].

Н.М. Бондар вказує на те, що транспортну інфраструктуру слід розглядати як цілеорієнтовану підсистему транспортної системи [10].

На нашу думку, кожне із запропонованих пропозицій має право на існування через те, що наведені представники дотримуються різних підходів до визначення поняття «транспортна інфраструктура». Однак, з практичної точки зору відсутність доктринальної єдності створює перепони для здійснення законодавчої техніки через термінологічний хаос.

Вбачається доцільним навести власну думку через дотримання іншого (авторського) підходу. Тож з точки зору євроінтеграційного підходу транспортна інфраструктура є одним із компонентів транспортної системи, адже, як відомо, до складу транспортної системи відносяться: шляхи сполучення, транспортні засоби, засоби для навантажувально-розвантажувальних робіт, що забезпечують перевезення людей і вантажів із використанням сучасних прогресивних технологій [11, с. 6], інфраструктура транспорту, спеціалісти в сфері обслуговування і забезпечення перевезень. Відмітимо також, що Україна включена до Транс'європейської опорної транспортної мережі (TEN-T) і є важливим учасником розбудови стратегічного транспортного коридору у сполученні Європа – Азія.

2) передбачає транскордонне співробітництво.

Відмітимо, що транспортна галузь характеризується транскордонністю, а транспортна галузева співпраця відбувається між Україною та Європейським Союзом на основі Угоди про асоціацію та транспортної політики.

Крім того, можна виділити такі дві групи ознак транспортної інфраструктури як родові та спеціальні.

Родові ознаки визначають правову природу транспортної інфраструктури через забезпечення її компонентами здійснення транспортної діяльності як господарського виду.

Спеціальні ознаки є похідними від родових і дозволяють розкрити місце, роль та особливості обслуговуючих транспортні перевезення та послуги об'єктів і транспортної мережі. Однак це не є предметом цього дослідження тому не будемо розглядати їх детально.

Таким чином, через призму невіддільних властивостей досліджена специфіка транспортної інфраструктури в умовах співробітництва України з Європейським Союзом в галузі транспорту вказала на деякі згруповані нами ознаки що свідчить про чітку відмежованість і автономність предмету дослідження від подібних наявних в науковому обігу термінів.

Список використаної літератури:

1. Садловська І.П. Стратегічне управління національною транспортною інфраструктурою України: Монографія. / Садловська І.П. – К.: П.П. «Сердюк В.Л.», 2011. – 356 с.
2. Кулаєв Ю.Ф. Економіка залізничного транспорту: навч. посіб. / Ю. Ф. Кулаєв – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: Фенікс, 2012. – 240 с.
3. Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): монографія / С. Єрохін. – К.: Світ знань, 2002. – 528 с.
4. Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / С. І. Пирожков. – К.: НІПНБ, 2003. – 42 с.
5. Новікова О.Ф., Покотиленько Р.В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізми забезпечення: монографія / НАН України, ін.-т. економіки промисловості. Донецьк, 2006. – 408 с.
6. Садловська І. П. Стратегічне управління національною транспортною інфраструктурою України : монографія / І. П. Садловська. – Київ : ПП «Сердюк В. Л.», 2011. – 356 с.
7. Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина) : навч. посібник / за ред. В. С. Щербини, В. В. Резнікової ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Ліра-К, 2018. – 800 с.
8. Топчієв О.Г. Територіальна організація портової діяльності регіону у контексті формування транспортно-логістичних мереж / О. Г. Топчієв, Н. Є. Нефедова // Український географічний журнал. – 2013. – № 1. – С. 18-26.
9. Шемаєв В. В. Управління розвитком транспортної інфраструктури в системі економічної безпеки держави [Текст] : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01 / Шемаєв Володимир Володимирович ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ, 2018. – 382 с.
10. Бондар Н.М. Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державо-приватного партнерства: монографія / Н.М. Бондар. – К.: НТУ, 2014. – 336 с.

11. Міщенко М.І. Загальний курс транспорту: навчальний посібник / М.І. Міщенко, А.В. Хімченко, І.Ф. Вороніна, Ф.М. Судак. – Донецьк: Норд-прес, 2010. – 323 с.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, ознаки, властивості, співпраця, євро-інтеграційний підхід.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, признаки, качества, сотрудничество, евроинтеграционный подход.

Key words: transport infrastructure, features, qualities, cooperation, euro-integration approach.

СЛАТВІНСЬКА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
магістр права факультету міжнародно-правових відносин

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ В ТРАНСПОРТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Попри те, що механізм правового регулювання, як теоретична категорія, розроблявся у правознавстві протягом півстоліття, наразі значна кількість проблем, пов'язаних з цим, залишається дискусійною.

Між тим деякі питання механізму правового регулювання та господарсько-правового механізму були виявлені у працях таких українських вчених, як: Н.Г. Александров, С.С. Алексеев, А. Бобкова, В.М. Горшенев, А. Демидова, В.П. Казимирчук, Р. Кузьмін, В. Полухович, Ф.М. Фаткуллін, Ф.Ф. Фаткуллін, Р.О. Халфіна, В.Ф. Яковлев. Однак через призму транспортної системи механізм господарсько-правового регулювання досі не розглядався.

На початку нагадаємо, що механізм господарсько-правового регулювання водного транспорту – система правових засобів, спрямованих на упорядкування господарських відносин на водному транспорті, яка реалізується за допомогою суб'єктів організаційно-господарських повноважень та господарсько-правового регулювання водного транспорту. Його значення проявляється через сутність та роль в транспортній системі. У зв'язку з цим пропонуємо перейти до розгляду сутності та ролі механізму.

Сутність – це спосіб формування предмета, його внутрішній взаємозв'язок і його місце, його функція в складі тієї чи іншої системи [1, с. 215]. Відповідно до цього визначення розглянемо його компоненти через призму механізму.

Предметом механізму господарсько-правового регулювання водного транспорту є механізм господарсько-правового регулювання який за способом формування має правовий характер.

Внутрішній взаємозв'язок у механізмі господарсько-правового регулювання водного транспорту реалізується через його компоненти – правові засоби.

Місце механізму господарсько-правового регулювання водного транспорту в транспортній системі характеризується тим що цей механізм як і будь-який інший складає правову основу для належного і ефективного функціонування транспортної системи в цілому та господарських відносин у ній зокрема.

Через належність механізму господарсько-правового регулювання водного транспорту до загальновідомого механізму правового регулювання йому притаманні функції згаданого вище механізму: впорядкування, гарантування, координація і захисту інтересів, інтегративна, політична, стабілізаційна, моделювання, орієнтувальна, стимулювання та обмеження [2, с. 54]. Відмітимо що ці функції розкриваються в повній мірі у транспортній системі України. Наприклад, функція впорядкування призводить до впорядкування суспільних відносин на водному транспорті та об'єктах транспортної системи в цілому, гарантуюча функція гарантує свободу господарюючих суб'єктів транспортних правовідносин, функція координації і захисту інтересів передбачає захистити не просто індивідуальний інтерес суб'єкта господарювання і транспортних відносин, а скоординувати, узгодити з інтересами іншого, а лише потім захистити ці інтереси. За допомогою інтегративної функції створюються умови для можливості існування будь-яких соціальних систем, адже транспортна система передбачає наявність великої кількості робочих місць. Політична функція це інструмент для досягнення певних політичних цілей. В транспортній системі він чітко виражається у аспектах роздержавлення та приватизації морських портів, монополізації транспортної галузі та монополії деяких транспортних послуг. Стабілізаційна функція проявляється у стабільності у транспортній системі, яка перешкоджає, наскільки це можливо, виникненню конфліктів, які в свою чергу можуть виникати наприклад через надані транспортні послуги або через доступ на ринок транспортних послуг. Функція моделювання передбачає, що господарське право моделює суспільні відносини, що входять у предмет господарсько-правового регулювання водного транспорту і транспортної системи, показуючи, якими мають бути їхні елементи. Орієнтувальна функція господарсько-правового регулювання спрямована на орієнтацію суб'єкта транспортних відносин щодо можливої, належної та забороненої поведінки. Функція стимулювання виражається в тому, що за допомогою господарсько-правового регулювання здійснюється стимулювання певної поведінки й діяльності суб'єктів транспортних відносин, яке сприяє досягненню соціально корисних цілей. Наостанок функція обмеження полягає в тому, що за допомогою господарсько-правового регулювання здійснюється стримування протиправного діяння, що заподіює або здатне заподіяти шкоду правам і законним інтересам суб'єктів транспортних відносин.

Роль механізму господарсько-правового регулювання водного транспорту в транспортній системі проявляється у тому що механізм являє

собою правовий засіб організації та законодавчого підтвердження факту існування суспільних відносин в транспортній системі.

Таким чином, дослідивши значення механізму господарсько-правового регулювання водного транспорту в транспортній системі України з практичної точки зору виявлено наступне: по-перше, механізм служить доповнюючим та праворегуляторним інструментом в транспортній системі, по-друге, динамічність транспортних відносин потребує сучасного господарсько-правового механізму.

Список використаної літератури:

1. Ивакин А.А. Диалектическая философия: Монография. – Издание 2-е, перераб. и доп. Одесса: Фенікс; Суми: Університетська книга; М.: Транс-Лит, 2007. – 440 с.
2. Куракін О.М. Аналіз функцій правового регулювання в аспекті його ефективності / О.М. Куракін // Науковий вісник «Держава та регіони». – 2016. – № 2. – С. 53-58.

Ключові слова: значення правового механізму, механізм господарсько-правового регулювання, водний транспорт, транспорт, транспортна система.

Ключевые слова: значение правового механизма, механизм хозяйственно-правового регулирования, водный транспорт, транспорт, транспортная система.

Key words: the value of the legal mechanism, the mechanism of economic and legal regulation, water transport, transport, transport system.

ШВЕЦЬ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ПРОБЛЕМИ ПОРЯДКУ ОБРАННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ДИРЕКТОРІВ НАГЛЯДОВИХ РАД АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ – БАНКІВ

В 2014 році Україною було ратифіковано Угоду про асоціацію з Європейським Союзом [1], одним з пріоритетних напрямів якої є адаптація чинного законодавства України до законодавства ЄС, зокрема, розвиток політики корпоративного управління відповідно до міжнародних стандартів, а також поступове її наближення до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері. Як визначено Принципами корпоративного управління для банків Базельського комітету з питань банківського нагляду (далі – Базельські принципи) ефективне корпоративне управління є критично важливим для належного функціонування банківського сектору та економіки в цілому [3]. З прийняттям 7 квітня 2015 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо захисту прав інвесторів» відбулися певні позитивні зміни в порядку формування наглядових рад акціонерних товариств, що передбачають

введення до їх складу незалежних членів (незалежних директорів). Подальший розвиток інститут незалежних директорів в українському законодавстві дістав з прийняттям 16 листопада 2017 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів», яким було удосконалено визначення поняття незалежного члена наглядової ради та розширено перелік кваліфікаційних вимог, що ставляться до таких осіб. В західних країнах незалежні директори відіграють важливу роль в управлінні акціонерних товариств, забезпечуючи, зокрема, захист прав міноритарних акціонерів та баланс інтересів інших його стейкхолдерів. Особливо важливе завдання покладається на незалежних членів наглядових рад акціонерних товариств – банків, до функціональних обов'язків яких додатково відносяться захист прав та інтересів вкладників та інших кредиторів банку. Однак, станом по сьогоднішній день інститут незалежних директорів акціонерних товариств в Україні не запрацював в повну силу, оскільки їх «незалежність» залишається достатньо формальною та не здатна забезпечити прийняття виважених та неупереджених рішень в інтересах акціонерного товариства, якщо такі інтереси суперечать інтересам мажоритарних власників та власників значних пакетів акцій компанії. Однією з причин цього вважаємо недосконалий порядок обрання членів наглядових рад, визначений Законом України «Про акціонерні товариства». Правове регулювання порядку формування наглядових рад акціонерних товариств досліджувалося у роботах таких вчених як Мягкий О.В., Беляневич О.А., Кібенко О., Пендак Сарбах А. та інших, однак питання обрання незалежних директорів не знайшло належної уваги з боку науковців.

Як передбачено статтею 53¹ Закону України «Про акціонерні товариства» незалежний член наглядової ради (незалежний директор) – член наглядової ради, на якого відсутній будь-який вплив з боку інших осіб у процесі прийняття рішень під час виконання обов'язків незалежного директора. Згідно п. 3.1.12. Принципів корпоративного управління, затверджених рішенням НКЦПФР № 955 від 22.07.2014 р., до незалежних членів відносяться особи, які є незалежними від посадових осіб товариства, його пов'язаних осіб, значних контрагентів та які не перебувають з товариством в інших відносинах, що можуть вплинути на незалежність суджень [2]. Відповідно до рекомендацій комісії Європейських співтовариств від 15 лютого 2005 року «Про роль невиконавчих директорів або наглядових директорів лістингованих компаній і про комітети (наглядової) ради» (2005/162/ЄС) директор повинен вважатись незалежним тільки якщо він вільний від будь-якого бізнесу, родинних або інших відносин з компанією, власником її контрольного пакета акцій або керівництвом, що спричиняє конфлікт інтересів, наприклад, послаблює його судження [4]. Таким чином, однією з ключових умов забезпечення незалежності при прийнятті рішень членом наглядової ради є відсутність впливу на нього з боку акціонерів компанії та її виконавчого органу. В той же час питання обрання членів наглядової ради та припинення їх повноважень,

в тому числі незалежних директорів, віднесено Законом про акціонерні товариства до виключної компетенції загальних зборів акціонерів. Більше того, відповідно до частин 1, 2 статті 38 Закону України «Про акціонерні товариства» пропозиції щодо нових кандидатів у члени наглядової ради акціонерного товариства вносяться акціонерами компанії. Пропозиції щодо кандидатів у члени наглядової ради акціонерного товариства мають містити інформацію про те, чи є запропонований кандидат представником акціонера (акціонерів), або про те, що кандидат пропонується на посаду члена наглядової ради – незалежного директора. Таким чином, незалежні члени наглядової ради висуваються на посаду акціонерами товариства. Вважаємо, що обрання та припинення повноважень незалежних директорів акціонерами компанії не відповідає інтересам всіх стейкхолдерів, в тому числі інтересам вкладників та інших кредиторів акціонерного товариства – банку, оскільки за таких умов незалежні члени є залежними від акціонерів, що їх обрали. Як визначено Базельськими принципами [3] серед зацікавлених сторін, зокрема, що стосується роздрібних банків, інтерес акціонерів є другорядним в порівнянні з інтересом вкладників.

З огляду на зазначене, пропонуємо віднести до виключної компетенції наглядової ради акціонерного товариства питання щодо формування пропозицій на розгляд загальних зборів акціонерів кандидатів на посаду членів наглядової ради – незалежних директорів. В свою чергу, за акціонерами залишити лише право висування для обрання до зазначеного органу своїх представників, що не є незалежними членами. Загальні збори акціонерів при прийнятті рішення щодо обрання членів наглядової ради мають розглянути як кандидатів, що пропонуються акціонерами як їх представники, так і кандидатів, що пропонуються наглядовою радою в якості незалежних директорів. При цьому, варто врахувати, що наглядова рада акціонерного товариства може утворювати постійні чи тимчасові комітети з числа її членів для попереднього вивчення і підготовки до розгляду на засіданні питань, що належать до компетенції наглядової ради. Закон України «Про акціонерні товариства» в статті 56¹ до предмету відання комітету наглядової ради з питань призначень відносить, у тому числі, розроблення плану наступництва для посад голови та членів наглядової ради, внесення у разі, якщо це передбачено внутрішніми документами товариства, пропозицій акціонерам щодо кандидатур на посади членів наглядової ради. Саме підґрунтя для обговорюваних в цій статті нововведень уже в деякій мірі було закладено законодавцем, однак видається необхідним імперативне закріплення обов'язкового формування та винесення пропозицій щодо кандидатів у незалежні члени наглядової ради від комітету з питань призначень наглядової ради акціонерного товариства.

Підсумовуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що для побудови ефективної системи управління акціонерним товариством необхідне належне забезпечення діяльності інституту незалежних директорів. Одним із напрямків вдосконалення діючого законодавства та наближення його до міжнародних стандартів є закріплення

обов'язкового висування на розгляд загальних зборів акціонерів кандидатів для обрання на посади незалежних членів наглядових рад самими наглядовими радами акціонерних товариств. Імплементация наведених пропозицій сприятиме підвищенню незалежності наглядової ради та зменшенню впливу на орган контролю з боку акціонерів та виконавчого органу, а також більш високому рівню забезпечення захисту прав та інтересів всіх стейкхолдерів компанії, в тому числі прав та інтересів вкладників та інших кредиторів акціонерного товариства – банку.

Список використаної літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
2. Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням НКЦПФР № 955 від 22.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14
3. Принципи корпоративного управління для банків Базельського комітету з питань банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bank.gov.ua/doccatalog/document?sessionId=88CE336067904F8C70ECE96C1AE38B6A?id=50650698&fbclid=IwAR2pP60aEhJZEvlnsU0rXmzEPf3Q3Xemw_S27kcr1LOLUcIn2jvO5sPNTyQ
4. Про роль невиконавчих директорів або наглядових директорів лістингованих компаній і про комітети (наглядової) ради. Рекомендації комісії Європейських співтовариств від 15 лютого 2005 року (2005/162/ЄС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nssmc.gov.ua/documents/pro-roly-nevikonavtchih-direktorv-abo-naglyadovih-direktorv-lstingovanih-kompany-komteti-naglyadovo-radi/

Ключові слова: банки, акціонерні товариства, наглядова рада, корпоративне управління.

Ключевые слова: банки, акционерные общества, надзорный (надзирательный) совет, корпоративное управление.

Key words: banks, joint stock companies, supervisory board, corporate governance.

МЕЛЬНИК АЛІСА АНДРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБРОБКИ ВАНТАЖІВ

Станом на сьогоднішній час об'єм обробки контейнерних вантажів залишається ключовим показником ефективності для морських портів України. На етапі обробки вантажів здійснюється ретельна підготовка

для їх перевезення та доставки у кінцевий пункт призначення. Проблемним моментом є те, що у діючому законодавстві України відсутнє єдине визначення поняття «обробки вантажів», в одних нормативно-правових актах використовується поняття обробки вантажів, у інших – оброблення, та стає незрозумілим, які саме операції або дії до нього входять. Більшість нормативно-правових актів, які містили поняття «обробка вантажів» втратили свою чинність.

Перед тим, як перейти до визначення поняття «обробки вантажів», слід зупинитися на визначенні слова «обробка» у загальному вигляді.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає слова «обробка» та «оброблення» як дії за значенням обробляти та оброблювати. Слова «обробляти», «оброблювати» визначаються певними діями, операціями надавати чому-небудь потрібного вигляду, доводити до певного стану і т. ін. // чим, без додатка, спец. Діяти чим-небудь на щось, домагаючись потрібного результату [1, с. 816-817]. Таким чином, загалом, слово обробка (оброблення) вантажу можна розуміти як дію або операцію по приведенню вантажу у певний вигляд (стан).

У класифікаторі видів економічної діяльності ДК 009:2010 затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 (далі – КВЕД-2010) існує клас 52.24 під назвою «Транспортне оброблення вантажів», цей клас включає:

- навантаження та розвантаження вантажів або багажу пасажирів незалежно від виду транспорту, що використовують для перевезення;
- навантаження, у т.ч. закріплення, вантажу та розвантаження суден (стивідорські роботи);
- навантаження та розвантаження вантажних залізничних вагонів.

Як правило, на законодавчому рівні та у юридичній літературі, дії пов'язані з навантаженням та розвантаженням вантажів прийнято називати вантажними операціями або перевалкою вантажів.

Так, у п. 2.1. Правил надання послуг у морських портах затверджених наказом Міністерства інфраструктури України від 05.06.2013 року № 348 наводиться визначення вантажних операцій, до яких відносяться навантаження, вивантаження й перевантаження вантажу, завантаження і розвантаження транспортного засобу. У зазначеному пункті встановлюється, що вантажні операції здійснюються за договором про надання вантажних операцій (договір перевалки) [3].

Можна погодитися із думкою В.А. Попова, про те, що використання категорій перевалки, навантаження і розвантаження (вивантаження), пов'язане з позначенням конкретної частини технологічного процесу, що здійснюється у сфері транспортування. Будь-яке переміщення вантажу декількома видами транспорту пов'язується з перевалкою, а тому категорія «навантаження» є більш вузькою і позначає процес переміщення товару на конкретний вид транспорту, у той час як «перевалка» є більш широкою за значенням і включає «відвантаження» одного транспортного засобу і власне навантаження іншого і здійсню-

ється з конкретною метою у вигляді забезпечення доставки вантажу [4, с. 117].

У свою чергу, Ю.З. Драпайло зазначає, що окрім послуг з власне перевалки вантажу з морського транспорту суб'єкти стивідорної діяльності надають певні супутні послуги, без надання яких інколи може бути неможливим забезпечити власне перевалку вантажів: зберігання вантажів, зважування вантажів, сортування вантажів, охорона вантажів. Перелічені вище послуги Ю.З. Драпайло іменує послугами з обробки вантажів [5, с. 146-147]. Така позиція в цілому є вірною, але потребує певного уточнення, оскільки перелік послуг пов'язаних з обробкою вантажів у певних випадках може бути розширений та змінюватися відповідно до виду перевезення. Наприклад, у випадку здійснення перевезення вантажів у контейнерах до обробки вантажів, окрім вищезазначених послуг доцільно включити наступні операції: оформлення документації на контейнери, комплектування та швартування контейнерів.

Крім того, відповідно до п.п. 2.1.1.1 раніше діючого Збірника тарифів на комплекс робіт, пов'язаних з обробленням вантажів у портах України затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 31.10.1995 року № 382, за виконання навантажувально-розвантажувальних робіт (обробка вантажів) стягується плата за акордними ставками. Виходячи з цього положення, під обробкою вантажів також вважалося здійснення дій пов'язаних з навантаженням та розвантаженням вантажу.

Таким чином, на підставі вищенаведеного, можна дійти висновку, що обробка (оброблення) вантажів – це комплекс операцій, який включає у себе перевалку вантажу (навантаження транспортного засобу, розвантаження (вивантаження), перевантаження з одного транспортного засобу на інший) та може включати додаткові послуги зі зберігання вантажів, зважування вантажів, сортування вантажів, охорони вантажів тощо.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
2. Національний класифікатор України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності». Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457 (зі змінами) / Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 46 с.
3. Правила надання послуг у морських портах України: затв. наказом Міністерства інфраструктури України від 05.06.2013 р. № 348, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 15.08.2013 р. за № 1401/23933. Офіц. вісн. України. 2013. № 65. Ст. 2352 (із змінами).
4. Попов В. А. Правовідносини у сфері перевезення вантажів у прямому та прямому змішаному сполученні / Попов Віктор Андрійович – Харків, 2017. – 200 с.

5. Драпайло Ю. З. Господарські правовідносини у морських портах : монографія / Ю. З. Драпайло; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юрид. літ., 2014. – 189 с.

Ключові слова: перевезення, обробка вантажів, вантажні операції, перевалка, вантаж.

Ключевые слова: перевозка, обработка грузов, грузовые операции, перевалка, груз.

Key words: transportation, cargo handling, cargo operations, transshipment, cargo.

ДИШКАНТЮК ЮЛІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ВИДИ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

В епоху глобалізації нарівні з традиційними господарськими судами існують недержавні судові органи, які мають право забезпечувати якісний захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Саме тому серед світової бізнес-спільноти все більшого застосування набуває «альтернативне вирішення спорів», а саме арбітраж (третейські суди), який забезпечує швидке та ефективне вирішення господарських спорів, що є пріоритетним для суб'єктів господарювання. Україна не залишилась осторонь глобальних процесів закріпивши інститут третейського розгляду спорів на законодавчому рівні, а саме Закон України «Про третейські суди» [1, с. 412]

Зазначене вказує на необхідність та актуальність досліджень правового регулювання третейського розгляду господарських спорів, який здійснюється в Україні третейськими судами, які бувають кількох видів.

Метою даної роботи є дослідження та аналіз видів третейських судів.

Слід розпочати з того, що класифікація третейських судів має принципово практичну важливість щодо правильного розв'язання питання про підвідомчість конкретних справ, що, в свою чергу, має неабияке прикладне значення і сприяє визначенню їх компетенції та сфери діяльності, а також швидкому, правильному, ефективному, законному розгляду спору.

Традиційною і найбільш відомою класифікацією третейських судів, яка прямо впливає як із міжнародних конвенцій про арбітраж, так і з національного законодавства багатьох країн про третейські суди, є поділ останніх в залежності від строків їх функціонування на: третейські суди *ad hoc* (або разові чи ситуативні, які створюються сторонами для розгляду конкретної справи) та постійно діючі третейські суди (або їх ще називають інституційні, які діють на постійній основі, їм притаманна організаційна єдність та відносно тривалий строк існування у якості інституції по розгляду спорів). Такий поділ третейських судів було закладено ще з часів римського права [2, с. 168]. Відповідно до ст. 7

Закону України «Про третейські суди» в Україні можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди ad hoc). Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи.

Поряд з інституційними та ad hoc судами О.І. Зайцев висувається гіпотезу про можливість виділення і так званих третейських судів обмеженого строку дії [3, с. 52]. Такі суди створюються на певний термін для вирішення справ впродовж перебігу певної ad hoc-події (тобто формально є тимчасовими), але діють на підставі регламенту і мають рекомендаційний список суддів. Таку ж модель можна запровадити і при вирішенні земельних спорів, і при вирішенні спорів про поділ будівель та майна між різними церквами та конфесіями, оскільки у цій сфері також існує багато конфліктів, які вимагають розв'язання “по совісті”.

Постійно діючим визнається арбітраж, який стабільно існує. Арбітраж ad hoc створюється для розгляду та вирішення конкретної справи. У розмежуванні постійно діючого третейського суду і третейського суду ad hoc суттєву роль відіграє наявність певної недержавної організації, яка засновує та опікує інституційний арбітраж. Третейський суд ad hoc організовується безпосередньо сторонами і не пов'язаний з будь-якою установою. Наступною вагомою ознакою, яка дозволяє відмежувати постійно діючий третейський суд від третейського суду ad hoc, є наявність в інституційному арбітражі правил розгляду спорів (регламенту), який застосовується для всіх спорів. У третейських судах ad hoc, звичайно, такі регламенти відсутні, і під час розгляду та вирішення спорів третейські судді (суддя) керуються правилами провадження, встановленими сторонами в кожному конкретному випадку. Поділ третейських судів на загальні та спеціалізовані має умовний характер, оскільки компетенція загального третейського суду значно обмежена порівняно з компетенцією державного суду. Спеціалізований третейський суд розглядає ще більш обмежене коло спорів (якщо порівнювати із загальним третейським судом). Загальний третейський суд забезпечує інтереси майнового обороту взагалі, а спеціалізований діє у певній сфері, наприклад, банківській, страховій тощо [4, с. 47].

У літературі існують підходи, згідно з якими постійно діючі третейські суди в свою чергу поділяються на суди “широкої” та “спеціальної” компетенції. Але такий підхід отримав неоднозначні оцінки і був підданий критиці [5, с. 89].

Відповідно до наступної класифікації, яка вважається традиційною для теорії та практики, третейські суди за сферою діяльності поділяються на: національні (які компетентні вирішувати внутрішньоекономічні спори) та міжнародні (для розв'язання зовнішньоекономічних конфліктів). Поділ третейських судів на міжнародні та національні залежить від того, чи належить йому право розгляду спорів, в яких присутній іноземний елемент (предмет позову, сторони, факти, з яких виникли правовідносини), чи ні. Статус сторони (сторін) спору, що перебуває у провадженні третейського суду, є підставою для визнання його як

міжнародного. Проте правова природа як міжнародних, так і національних третейських судів однакова, різниця полягає лише в тому, що діяльність міжнародних арбітражів спрямована на розгляд та вирішення спорів, що випливають із зовнішньоекономічних відносин. Обмеження підвідомчості національних третейських судів неможливістю розгляду та вирішення спорів у яких, якщо хоча б однією із сторін є нерезидент України на думку Галенської є серйозною законодавчою дискримінацією національних третейських судів, оскільки за своїм характером інститут третейського судочинства є добровільним та договірним і саме сторони на свій розсуд мають вирішувати чи передавати свій спір на розгляд міжнародного чи національного арбітражу

Із прийняттям Закону України «Про третейські суди» втратив свою актуальність поділ третейських судів за критерієм суб'єктів, які звернулися за вирішенням конфлікту, на третейські суди, що розглядають спори між громадянами та третейські суди між господарськими організаціями, оскільки згаданий вище закон уніфікував підходи та передбачив створення третейських судів, які можуть розглядати будь-які спори як між фізичними, так і юридичними особами України, крім випадків, визначених законом [6, с. 43].

В науці вказується на поділ третейських судів на загальні та спеціалізовані має умовний характер, оскільки компетенція загального третейського суду значно обмежена порівняно з компетенцією державного суду. Спеціалізований третейський суд розглядає ще більш обмежене коло спорів (якщо порівнювати із загальним третейським судом). Загальний третейський суд забезпечує інтереси майнового обороту взагалі, а спеціалізований діє у певній сфері, наприклад, банківській, страховій тощо [8, с. 198].

Зазначене дає змогу поділити третейські суди на такі групи: 1) національні та міжнародні; 2) інституційні (постійно діючі) та *ad hoc*; 3) загальні та спеціалізовані.

Список використаної літератури:

1. Про третейські суди: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України – 2004. – № 35. – С. 412.
2. Притика Ю. Д. Третейський розгляд господарських спорів: сучасність та перспективи розвитку / Ю. Д. Притика // Вісник Вищого Арбітражного Суду України. – 2000. – № 3. – С. 167–176. – С. 168.
3. Зайцев А.И. Классификация третейских судов // Третейский суд. – 2001. – № 5-6. – С. 42-52. – С. 44.
4. Третейські суди в Україні / Ю. А. Михальський, В. П. Самохвалов, В. І. Рижий та ін.; За ред. В. П. Самохвалою, А. Ф. Ткачука. – К.: [Ін-т громадян. Сусп-ва: ТОВ „ІКЦ Леста“], 2007. – 184 с.
5. Притика Ю. Д. Правові засади формування і функціонування міжнародного комерційного арбітражу в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Притика Ю. Д.; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 180 с. С. 47
6. Галенская Л.Н. Международное частное право. – Л., 1983. – 320 с. С. 89.

7. Зайцев А.И. Классификация третейских судов / А.И. Зайцев // Третейский суд – 2001. – № 5-6. – С. 42-52. С. 43.
8. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.94 № 4003-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – N 25. – С. 198.

Ключові слова: господарські спори, третейський розгляд спорів, третейський суд, арбітраж ad hoc, інституціональний арбітраж.

Ключевые слова: хозяйственные споры, третейское рассмотрение споров, арбитраж ad hoc, институционный арбитраж.

Key words: commercial disputes, arbitration proceeding of disputes, arbitration, arbitration ad hoc.

ДАНИЛОВ АРТЕМ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу,
адвокат, арбітражний керуючий

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО

Страховання професійної відповідальності за шкоду боржнику та кредиторам є необхідною умовою діяльності арбітражного керуючого. Зазначений правовий інститут покликаний забезпечити дієві правові гарантії захисту інтересів кредиторів та боржника на випадок неналежного виконання арбітражним керуючим обов'язків, покладених на нього у справі про банкрутство.

В Україні обов'язкове страхування відповідальності арбітражного керуючого за шкоду боржнику чи кредиторам було вперше запроваджено Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 13.07.2002 р. [1]. Відповідно до ч. 7 ст. 3-1 вказаного Закону порядок обов'язкового страхування діяльності арбітражних керуючих визначається законом. Водночас, діюче та той час страхове законодавство не тільки не визначало порядку обов'язкового страхування діяльності арбітражних керуючих, але й взагалі не згадувало такого виду страхування, внаслідок чого інститут страхування відповідальності арбітражного керуючого тривалий час лишався непрацюючим і декларативним.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2011 р. № 4212-VI [2] було доповнено частину 4 ст. 6 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85 [3] пунктом 21-1, згідно з яким страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого за шкоду у зв'язку з виконанням його обов'язків було віднесено до переліку видів добровільного страхування. Зазначені зміни не

тільки не усували неповноту правового регулювання страхування відповідальності арбітражного керуючого, але входили в пряму суперечність з положеннями ст. 110 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», відповідно до якої страхування професійних ризиків арбітражного керуючого визнавалося обов'язковим. До того ж діючим на той час законодавством, як і раніше, не визначався порядок та умови страхування професійних ризиків арбітражного керуючого, як того вимагали положення ч. 4 ст. 110 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р.

Не вирішено зазначену проблему і прийнятим Верховною Радою України у 2018 р. Кодексу України з процедур банкрутства [4], у ст. 24 якого було відтворено без будь-яких змін положення ст. 110 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» стосовно правового регулювання страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого. За змістом ст. 5 Закону України «Про страхування» обов'язкові види страхування мають бути включені до цього закону; забороняється здійснення обов'язкових видів страхування, що не передбачені цим законом. З огляду на вказані правові положення, страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого має бути визначено в якості обов'язкового виду страхування не лише у Кодексі України з процедур банкрутства, а й у галузевому нормативному акті – Законі України «Про страхування».

Не можуть не викликати обґрунтованих заперечень і інші, визначені законодавством умови страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого.

Зокрема, згідно з ст. 24 Кодексу України з процедур банкрутства, протягом трьох днів з дня внесення до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України запису про надання йому права на здійснення діяльності арбітражного керуючого здійснюється страхування професійних ризиків арбітражного керуючого. Тобто, страхуванню підлягає професійна діяльність арбітражного керуючого як така, безвідносно до факту виконання ним повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора у конкретній справі про банкрутство з чим не можна погодитись з наступних причин. Очевидно, що професійні ризики із заподіяння шкоди майновим інтересам третіх осіб виникають у арбітражного керуючого виключно під час здійснення повноважень розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора у справі про банкрутство. У відносинах з третіми особами поза межами конкретної справи про банкрутство арбітражний керуючий не виступає в якості суб'єкта зі спеціальним статусом та повноваженнями, тобто не здійснює професійної діяльності. З огляду на це, небезпідставним буде припустити, що правостворюючим фактом, який є підставою виникнення обов'язку зі страхування професійних ризиків арбітражного керуючого, буде факт призначення арбітражного керуючого у справу про банкрутство розпорядником майна, керуючим санацією, або ліквідатором, а не внесення до Єдиного реєстру арбітражних керуючих

України запису про надання йому права на здійснення діяльності арбітражного керуючого, позаяк сам лише факт внесення до реєстру не утворює у арбітражного керуючого будь-яких ризиків майнового характеру, які підлягають страхуванню.

З цього судження логічно витікає висновок про те, що обов'язковому страхуванню підлягають професійні ризики арбітражного керуючого, які виникають в кожній конкретній справі про банкрутство, в якій арбітражний керуючий виконує повноваження розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора. Строк дії страхового договору має охоплювати весь період виконання арбітражним керуючим повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора у відповідній справі про банкрутство. При цьому, визначений у ст. 24 Кодексу України з процедур банкрутства триденний строк для укладення договору страхування професійних ризиків, має обчислюватися з дня призначення арбітражного керуючого у справу про банкрутство, а не з дня внесення до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України запису про надання йому права на здійснення діяльності арбітражного керуючого.

Навряд чи можна визнати виправданим і встановлення в Кодексі України з процедур банкрутства мінімального розміру щорічної страхової суми в розмірі трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. По-перше, розмір страхової суми не має ставитись в залежність від календарного періоду, оскільки, як обґрунтовано вище, професійні ризики майнового характеру виникають у арбітражного керуючого в момент його призначення і закінчуються в момент усунення (звільнення) від виконання повноважень у конкретній справі про банкрутство. По-друге, видається правильним, що розмір страхової суми, яка підлягає виплаті страховиком при настанні страхового випадку, має визначатися виходячи з розміру витрат, що необхідні для відновлення порушених майнових прав та інтересів управнених осіб – учасників справи про банкрутство. Розмір таких витрат, в свою чергу, опосередкований такими чинниками, як: 1) розмір вимог кредиторів, встановлених судом у справі про банкрутство, порядок задоволення яких може бути порушено неправомірними діями арбітражним керуючим, та 2) вартість активів, що складають конкурсну масу боржника, яким може бути завдано шкоди або втрачено внаслідок неналежного здійснення повноважень арбітражного керуючого. Розмір та співвідношення двох зазначених величин (коефіцієнт покриття) варіюється залежно від індивідуальних обставин кожної конкретної справи про банкрутство і не може бути виражений у вигляді якогось абстрактного усередненого показника.

Підсумовуючи, зазначимо, що:

- недоліки діючого правового регулювання страхування відповідальності арбітражного керуючого підлягають виправленню шляхом усунення колізії між нормами Кодексу України з процедур банкрутства та Закону України «Про страхування» в частині визначення виду стра-

хування професійних ризиків арбітражного керуючого в якості обов'язкового виду страхування;

- доцільно запровадження страхування відповідальності арбітражного керуючого у кожній справі про банкрутство на двоетапній основі: основна страховка, що здійснюється за фактом призначення арбітражного керуючого у справу про банкрутство, та додаткова страховка, за фактом визначення ступеня майнових ризиків арбітражного керуючого залежно від розміру грошових вимог кредиторів та їх співвідношення з вартістю активів неплатоспроможного боржника.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. N 2343-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed20020713>.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2011 р. № 4212-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17>.
3. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кодекс України з процедур банкрутства (текст законопроекту до другого читання) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518

Ключові слова: банкрутство в Україні, арбітражний керуючий, відповідальність, страхування.

Ключевые слова: банкротство в Украине, арбитражный управляющий, ответственность, страхование.

Key words: bankruptcy in Ukraine, arbitrage managing, responsibility, insurance.

ДУБІНІН ЮРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
науковий співробітник науково-дослідної частини

РОЗВИТОК ВІДНОСИН ДОГОВІРНОГО НАДРОКОРИСТУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ УГОД ПРО РОЗПОДІЛ ПРОДУКЦІЇ

Глобальне збільшення населення Землі, зростання темпів розвитку світової економіки й одночасна зміна структури останньої створюють безпрецедентні вимоги щодо ефективного використання наявної мінерально-сировинної бази. Для економіки України важливим є

забезпечення належного збору, обробки і поширення інформації про родовища корисних копалин та забезпечення ефективного використання геологічних знань у сталому управлінні національними природними ресурсами і довкіллям.

Варто зазначити, що інститут права надрокористування є частиною права природокористування, яке з юридичної точки зору розглядається у 2-х значеннях – як об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивне право надрокористування – це правовий інститут екологічного права, система правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу належності, раціонального використання та охорони надр. В даній роботі аналізуватиметься саме суб'єктивне право надрокористування, як набір передбачених законодавством правових можливостей суб'єктів використовувати надану ділянку надр для задоволення власних потреб і інтересів.

Першою країною, яка запровадила можливість надрокористування на підставі угод про розподіл продукції, як юридичного інструменту залучення іноземних інвесторів для розвідки і видобутку нафти в межах своєї території, вважається Республіка Індонезія, за законодавством якої Договори про розподіл продукції були запроваджені постановою Уряду № 44 від 26 жовтня 1960 року [1]. Також окремі дослідники вважають, що отримання незалежності колишніми колоніями та націоналізації природних ресурсів сприяли тому, що виникала необхідність у колишніх метрополіях в пошуку правових механізмів використання і видобутку мінерально-сировинних ресурсів у своїх колишніх колоніях на більш вигідних, порівняно з іншими потенційними інвесторами, умовах. Активне застосування цієї договірної форми надрокористування розвивалося, насамперед, на території держав, які або були не мали власних сучасних технологій виявлення та видобутку корисних копалин, або обмежені у вільних фінансових ресурсах на видобуток корисних копалин. Саме тому держави були зацікавлені у залученні коштів для розробки нових родовищ і фінансуванні вже існуючих за рахунок інвесторів, без суттєвих витрат зі сторони держави та при цьому отримуючи частку видобутої продукції.

Разом з тим законодавство у сфері використання надр і видобутку сировини, а в подальшому трансформоване у договірне використання надр, на території Європи відбувалося значно раніше, ніж в середині 60-х років у Республіці Індонезія. Так, законодавчим актом, юридично визначившим розвиток гірської промисловості можна вважати ще Іменний Указ Петра I від 24 серпня 1700 року «О создании особого Приказа рудокопных дел». У подальшому законодавчим актом, що встановив правові принципи регулювання гірничих відносин та частково сприйнятий сучасним законодавством про надра був Наказ Петра I «Об учреждении Берг-Коллегиума для ведения в зном дел о рудах и минералах», підписаний 10 грудня 1719 року, який отримав назву «Берг-привилегия 1719 р.» [2]. У преамбулі зазначеного наказу підкреслювалася важливість освоєння мінеральних ресурсів для економіки, зазначалося про володіння значними запасами різних корисних копалин, які

практично не освоюються, в результаті чого держава не отримує «много польза и прибыль, который бы Нам и подданным Нашим из онаго произойти мог». Пояснивалося таке становище, з одного боку, відсутністю досвіду гірських робіт, з іншого – ризиком, пов'язаним з розвідкою і видобутком. Для вирішення зазначених проблем було засновано Берг-Колегію, якій доручалося керувати всіма гірськими справами, з тим, щоб вони здійснювалися «найкраще і зовсім».

Також наказом 1719 року дозволялося «всім і кожному, незалежно від чину і гідності у всіх місцях, як на власних, так і чужих землях шукати, добувати і виплавляти всякі метали». У разі відкриття нових родовищ потрібно заявити про це в Берг-Колегію або її регіональним представникам (Берг-Офіцерам) і надіслати проби руд і мінералів. Якщо останні визначали, що родовище слід розробляти, відкривач отримував дозвіл (так звану Привілей) на будівництво заводу або рудника і йому повинно було надавати «всіляке соціальна виплата», включаючи «позики грошей» [3].

У 1739 році імператриця Анна Іоанівна знизила рано встановлену плату за користування землею і надрами з 3,1% до 2% від прибутку. В подальшому, активний розвиток розробки родовищ і через зловживання, зокрема, вивіз мінерально-сировинних ресурсів за кордон, був посилений державний контроль у цій сфері. Одним із заходів царювання Катерини II був початок повернення гірничорудної промисловості у відання держави. За результатами націоналізації у власність держави перейшла більша частина гірничо-металургійного виробництва. Однак вже до кінця століття, знову ж таки через відсутність у держави достатніх коштів для розширення і модернізації виробництва, в гірничорудній промисловості відбувся спад виробництва [4].

Маніфестом 28 червня 1782 р було закріплено право власності на землю і надра. Подібного розширення земельних власницьких прав не було у законодавстві і праві інших європейських країн (за винятком традиційного звичаєвого права Англії). Було встановлено, що «право полной частной собственности в имуществах недвижимых объемлет не одну поверхность земли, но и самое ее недра; и поэтому оно простирается на все сокровенные минералы и на все металлы, из них происходящие. По сему праву дозволяется каждому в собственных его землях искать, копать, плавить, варить и чистить всякие металлы, каменный уголь, торф и соли». В подальшому це положення рядом наступних законодавчих актів було обмежено.

За часів СРСР угоди про розподіл продукції, як надання тільки надр або інших природних ресурсів, називалися угодами про товарообіг та платежі або угодами про взаємні поставки товарів. Станом на 1953 рік СРСР мав понад двадцять п'ять діючих угод такого роду [5, с. 162]. В подальшому, більша частина цих угод мала короткостроковий характер – вони були однорічними, вимагали щорічної пролонгації. З 1960 року почали укладати трирічні угоди, а в подальшому укладатися п'ятирічні угоди. Так, в 1966 році була укладена Угода про товарообіг і платежі між СРСР і Японією на період з 1966 по

1970 роки [6, с. 395-397], яка врегульовувала використання японськими нафтовидобувними компаніями сахалінських надр.

Практика залучення сторонніх інвестицій були поширені у економічно розвинених країнах: США, Канади, але широке поширення угоди про розділ продукції отримали саме незалежні від метрополій, країни: Індонезія, Лівія, Перу, Індія, Єгипет, Нігерія, Аргентина, Китай та інші держави, які сформували законодавчу базу договірного залучення інвестицій видобутку корисних копалин. Таким чином, тривалий період розвитку та трансформація відносин з користування надрами мало наслідком формування сучасного вигляду угод про розподіл продукції в 60-х роках ХХ сторіччя.

Список використаної літератури:

1. Коморний О. Угоди про розподіл продукції: Історичний розвиток. *Весы Фемиды*. 2001. № 2. С. 42–47.
2. Советская историческая энциклопедия (в 16 томах). М.: Советская энциклопедия. 1973-1982. Т. 2. Баал - Вашингтон. 1962. 1022 с.
3. Хрестоматия по истории России с древнейших времен до наших дней [Текст] : Учебное пособие / А.С. Орлов, В.А. Георгиев, Н.Г. Георгиева, Т.А. Сивохина; МГУ им. М. В. Ломоносова. М.: Проспект. 1999. 589 с.
4. Перчик А.И.. Горное право: Учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ». 2002. 525 с.
5. Короленко А. С. Торговые договоры и соглашения СССР с иностранными государствами. М.: Внешторгиздат. 1953. 315 с.
6. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Выпуск XXIV: Действующие договоры, соглашения и конвенции, вступившие в силу между 1 января 1965 года и 31 декабря 1966 года / Министерство иностранных дел СССР. – М.: Международные отношения. 1971. 560 с. URL: <https://naukaprava.ru/catalog/159/286/23446?view=1> (дата обращения: 21.04.2019).

СЕКЦІЯ 26.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

КОЛКУТІНА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

КОМУНІКАТИВНЕ СПРЯМУВАННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ГЕРМЕНЕВТИЧНО-НАЦІОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Націологічна герменевтика, що охоплює іманентний герменевтичний потенціал художньої літератури і спрямована на розтлумачення суто національної української культурної дійсності, методологією роз'яснення кардинально різниться від значної частини дослідницької продукції. Нові з'явлені смисли, візіонерські відкриття, відміні від усталених сенси, винайдені складні художньо-герменевтичні моделі й коди, безумовно, пов'язані з глибинними онтологічними витоками, а новаторське осмислення сутнісних ознак української літератури – результат роботи вдумливого, творчо мислячого інтерпретатора. Фактично, герменевтика – це і мистецтво інтерпретації з наголосом на творчому підході до роз'яснення художніх текстів. І очевидно, що таку роботу неможливо здійснити людині байдужій чи нецікавій, без творчої жаги творіння, спрощеній і неглибокій. Саме такою, на наш погляд, постає автор, літературний критик та читач.

Комунікативну сутність публіцистичного дискурсу з націософського аспекту представимо на матеріалі есеїстики Дмитра Донцова та узагальнимо наступним чином:

1. Предмет донцовського шевченкознавчого дослідження герменевтично можна окреслити як цілісний комплекс, котрий конститує основоструктуру національного сенсу буття. Виділяємо дванадцять (відповідно до авторського поділу у статті) модусів, котрі, хоч і не чітко визначені в тексті, проте ясно репрезентують недвозначну національну сутність: лихо, віра, воля, покаяння, іронія, слава, мрія, земля, сонце, доля, хата, море. Вони осмислені есеїстом як автентично окремі (про що свідчить навіть композиційна будова статті), екзистенційні “маркери”, що викристалізують, витворюють, дозволяють виділити стрижневий тип літературної присутності – героя-персонажа, Шевченківську людину, козака, світогляд якого закорінений в українське історичне буття, спроектований та націлений на відродження дійсності, національного

тут-буття. Це сутнісно національна людина, котра усвідомлює специфіку українського автентичного історичного шляху виключно як козацької боротьби, бо свідомий того, що лише завзята, нескінчена, безкомпромісна боротьба поверне власну долю українцям: “Хто любив землю через кров і предків, того амбіцією було не випускати спадщини предків з рук. Хто любив її з утилітарних причин (“аби добра була для городу”), – той сю спадщину легко випускав: за обіцянки, за миску сочевиці. Як підсоветські літературні плебеї, що уступали право первородства “щирому, мудрому Ленінові”, за те, що – “чабанам дав землі й баранців” взаїну за уступлення йому влади над собою (І. Кулик, Карчай, Гарт, 1028, 1). Як Ісав право первородства Якову. Не дурно Біблія оповідає, що Ісав був “орачем”, а Яків – “мешкав в шатрах” [1, с. 98].

2. Козак – полісемантична, багатовимірна екзистенція, адже у проєкції до майбутнього символізує долю української нації; виступає шляхом оновлення, рішучих змін; уособлює питомі риси національного буття; дотичний до усіх, вищевказаних модусів, закодovаних у висловленнях “веде, куди знає”, не “ратайська”, а “войовницька” душа, “панування у своїй країні” та виступає репрезентантом героїчної, войовничої, шляхетної, володарської філософії й естетики. Він – виразник значно глибшого буттєво-національного налаштування: це тип проповідника, високий взірць духовного керманіча, ідеал національного охоронця, екзистенція безсмертного минулого й водночас долетворчого відновлення майбутнього. Як бачимо, козак виражає суттєво більше, ніж славний герой, аніж ностальгічний спогад про давні войовничі часи, ніж фольклорний образ-персонаж. Це представник надивідуального, колективного типу національного тут-буття, котрий консолідує, формує українців як націю, як духовну спільноту, тому представляє і виражає Ми-буття.

3. Д. Донцов дотримувався українського національного імперативу, розбудовуючи і вводячи у літературознавчу методологію інтерпретаційну концептуальну ідеалістично-героїчну формулу – “естетику Шевченка”, заангажовану, котра складається з двох формочинних компонентів – “козацької естетики” та “естетики героїчного”. Це новаторський, автентичний, оригінальний, власне вироблений й апробований самим мислителем конструктивний вияв націоналістичної естетики, котрий яскраво і неупереджено доводить створений публіцистом інтерпретаційний механізм оцінки і розуміння художньої спадщини і світоглядну митця у геремічності душі та обмовлює взаємозалежність естетики від методології. С. Квіт зазначає: “поняття методології тісно пов’язане з поняттям естетики. Наприклад, естетика Готики, бароко чи натуралізму вже передбачає певний спосіб розгляду художнього твору. Так само можна розглядати ту чи іншу авторську естетику, пов’язану з індивідуальним стилем” [2, с. 8].

Отже, публіцистичний дискурс Д. Донцова в онтологічно-екзистенціальному плані глибоко закорінений в буття нації, заснований на націоналізмі як формі культури, має виразний націотворчий характер, спрямований на утвердження національної ідентичності на

основі національної ідеї, в умовах колонізаторського тиску знаходить своє інтерпретаційне вираження у тлумаченні художніх текстів як духовно-світоглядного накопичення системи цінностей того чи іншого письменника. Це світоглядна течія, що оцінює художню спадщину митця як зразок націоналістичної продукції.

Список використаної літератури:

1. Квіт С. Основи герменевтики: навч. посіб. Київ: КМ Академія, 2003. 192 с.
2. Донцов Д. Козак з мільйона свинопасів. *Вісник*. 1935. Річник 3. Т. 2. Книжка 5. С. 97-106.

Ключові слова: публіцистика, дискурс, герменевтика, комунікація.

Ключевые слова: публицистика, дискурс, герменевтика, коммуникация.

Key words: journalism, discourse, hermeneutics, communication.

БАРАБАНОВА НАТАЛИЯ РОСТИСЛАВОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры журналистики, кандидат педагогических наук, доцент

ГРУШЕВСКАЯ ЮЛИЯ АНДРЕЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры журналистики, кандидат филологических наук, доцент

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Современная система высшего образования учитывает необходимость формирования у выпускников вузов, помимо профессиональной компетенции, таких качеств, как умение работать с информацией, инициативность, инновационность, мобильность, гибкость, лидерские качества и т.д. Вместе с тем, далеко не все вузы, особенно технического профиля, реализуют в образовательных программах содержание социально-коммуникативных, социально-деловых характеристик, необходимых будущим специалистам [1; 2].

Следует отметить, что в настоящее время в организациях, принимающих новых сотрудников, результаты полученного ими образования рассматриваются, как правило, в параметрах определенной временной профессиональной программы специалиста. Она отражает не только основные профессиональные функции и компетенции, необходимые для будущей трудовой деятельности, но и показатели социальной активности личности, деловых умений и навыков.

Востребованность и конкурентоспособность выпускника на рынке труда определяется уровнем его профессионализма в сочетании с социально-деловой активностью.

Для нашего исследования представляют интерес понятия социально-коммуникативная и социально-деловая компетентности в составе компонентов профессиональной компетенции. Первая отражает особенности организации знаний и умений относительно системы общественных отношений, социума, в котором обитает человек, и межличностного взаимодействия. Под второй мы подразумеваем навыки и умения реализации интегративных деловых контактов индивидов и групп, сотрудничества в целях достижения взаимопонимания, основанного на совместной профессиональной деятельности и общности социальных ценностей и стандартов поведения.

Содержание и уровень *социально-коммуникативной* компетенции определяется знаниями, умениями и навыками индивида, позволяющими ему адекватно воспринимать окружающую действительность и себя в ней, а также способностями формирования новых умений и навыков соответственно характеру своей деятельности.

Формированию (развитию) *социально-деловой* компетентности в различных сферах деятельности, по нашему мнению, должно способствовать моделирование ситуаций социально-делового взаимодействия в процессе получения профессии.

Целью нашей научно-методической деятельности является создание унифицированной концепции специалиста, учитывающей соответствующие модели профессионального и социально-делового поведения, а также технологии их формирования и развития. Такие модели, на наш взгляд, должны быть инвариантны к условиям любой системы образования с учетом отбора необходимых и достаточных знаний, умений и навыков.

Анализ ряда программ для технических и гуманитарных факультетов вузов, а также программ консалтинговых центров и курсов повышения квалификации позволяет нам предложить некоторые технологии развития социально-деловой активности специалистов. В самом сжатом виде процесс соответствующей корректировки учебных программ для вузов предполагает следующие шаги:

1. Уточнение квалификационных характеристик специальностей (особенно новых), предполагающих деятельность в системе «человек – человек».

2. Выделение и обобщение позиций, связанных с реализацией социально-деловой компетентности специалиста, в существующих паспортах специальностей.

3. Сопоставление обобщенных аспектов профессиональной и социально-деловой компетентности разных специалистов с учетом современных государственных стандартов.

4. Знания, умения и навыки, выделенные и унифицированные в соответствующих компетентностях, следует считать обязательными в содержании образовательных программ.

Робота по коректировке программ, безусловно, потребует определённых временных затрат, но её результаты значительно облегчат взаимодействие представителей организаций, предприятий, компаний разного профиля и вузов в аспекте подготовки конкурентоспособных профессионалов.

Список использованной литературы:

1. Барабанова Н.Р., Грушевская Ю.А. Социально-коммуникативный аспект использования информационных систем. *Праці Одеського політехнічного університету: Науковий та науково-виробничий збірник*. Одеса, 2013. С. 196-199.
2. Барабанова Н.Р., Антошук С.Г. Грушевская Ю.А. Методическая организация студенческих проектных работ рекламно-информационной направленности *Інформаційна освіта та комунікативні технології ХХІ століття: зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф.*, Одеса, 11-13 вересня 2014 року. Одеса, 2014. С. 240-243.

Ключові слова: професійна компетенція, соціально-ділова компетентність, компетентнісний підхід до підготовки фахівців.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, социально-деловая компетентность, компетентностный подход к подготовке специалистов.

Key words: professional competence, social and business competence, competence approach to training of specialists.

ПАРХІТКО ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

МАНІПУЛЯТИВНІ ПРИЙОМИ В АВТОРСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ШОУ «ВДУДЬ»

У системі сучасних ЗМІ домінування мережевих медіа виявляється дедалі яскравіше. Дослідження у різних країнах світу демонструють поступовий перехід реципієнтів та рекламодавців від традиційних медіа до інтернет-ЗМІ. Подекуди традиційні ЗМІ зберігають високий рівень популярності, досить часто інтернет-ЗМІ не можуть забезпечити стабільний прибуток, однак загальносвітовий тренд на цифровізацію не викликає сумнівів.

Як показують дослідження, основною цільовою аудиторією інтернет-ЗМІ є молодь, хоч аудиторія середнього та похилого віку теж поступово зростає. Не дивно, що автори інтернет-проектів намагаються будувати контент з акцентом на молоде покоління. Підлаштовувати під молодіжні смаки доводиться не тільки контент, але й зовнішній вигляд

ведучого, стилістику подачі та викладу матеріалів. Усі ці елементи можна побачити в авторському інтернет-шоу «ВДудь».

Актуальність нашого дослідження зумовлена популярністю авторського проекту Юрія Дудя, який у кожній програмі збирає мільйонну аудиторію. Мета статті – виявити маніпулятивні прийоми, які Юрій Дудь використовує у своєму проекті, та вказати на їхнє значення в контексті підвищення популярності інтернет-шоу «ВДудь».

Інтернет-шоу «ВДудь» побачило світ 7 лютого 2017 року. За більше ніж два роки вийшло 82 програми, переважну більшість яких виконано у жанрі інтерв'ю. Проект, автором якого є журналіст та шоумен Юрій Дудь, користується неабиякою популярністю: кожен випуск переглядають від 2,4 млн. (Олександр Роднянський) до 23 млн. (Анастасія Івлєєва) осіб. Основною аудиторією проекту є молодь. Про прихильність молодіжної аудиторії свідчить низка факторів. По-перше, на це вказуєзовнішність ведучого. Юрій Дудь завжди стрункий та підтягнутий. Хороший рівень фізичної форми підкреслюється одягом. Ведучий носить вузькі джинси з модними дірками на колінах. На ноги вдягає спортивне взуття. Зверху він носить футболку, яка відкриває татування на правій руці. На футболку іноді вдягнуто незастібнуту сорочку. Відзначимо також модну зачіску ведучого.

По-друге, індикатором «молодіжності» шоу можна вважати психофізичні особливості Юрія Дудя. Ведучий сидить у нетиповій для інтерв'юера позі, витягнувши ноги далеко вперед. Упродовж спілкування він часто кривить обличчя, демонструючи надмірні емоції або акцентуючи увагу на ключових моментах інтерв'ю.

По-третє, шоу «ВДудь» характеризується неформальною манерою спілкування. Упродовж інтерв'ю співрозмовники переходять в інші кімнати, розглядають предмети інтер'єру, п'ють каву та навіть долучають до розмови друзів інтерв'юованого, які знаходяться за кадром. Дудь любить «ламати четверту стіну», звертаючись на камеру безпосередньо до глядачів і створюючи ефект інтерактивності. При цьому він часто робить характерний жест рукою, після чого на екрані з'являються письмові пояснення та уточнення. У такий спосіб ведучий протиставляє своє шоу традиційному формату інтерв'ю.

По-четверте, ведучий працює на молодіжну аудиторію за допомогою стилістики мови. Він активно використовує сленг, розмовний стиль, образливу та навіть нецензурну лексику.

По-п'яте, подача інформації у шоу «ВДудь» відзначається досить агресивною риторикою. У деяких інтерв'ю ведучий використовує провакування з метою дестабілізувати внутрішній стан співрозмовника, викликати в нього надмірні емоції. З цією ж метою практично в кожному інтерв'ю піднімаються табуйовані теми.

По-шосте, принципи обрання героїв програм в першу чергу враховують інтереси молоді. Не менше третини всіх інтерв'ю проведено з представниками сучасної молодіжної культури (реп-виконавці, блогери).

Вочевидь, сукупність цих факторів спрямована в першу чергу на молодь. Втім, відзначимо, що загальна стилістика проекту ідеально

відповідає запитам сучасної епохи, що характеризується потягом до видовищності та зовнішніх ефектів, агресивним бажанням ламати канони, схильністю до «смажених» фактів та сенсаційності.

Переходячи безпосередньо до контенту, спробуємо виділити типові маніпулятивні прийоми, характерні для шоу «вДудь».

Один із найпопулярніших маніпулятивних прийомів у проаналізованих нами інтерв'ю – провокація. Сутність прийому полягає в тому, щоб змусити співрозмовника хвилюватись, емоційно реагувати, вийти із власної зони впевненості та комфорту. Для створення прийому Юрій Дудь використовує образливу та нецензурну лексику, вводить співрозмовника у контекст негативно маркованих у суспільстві тем.

В інтерв'ю з Олександром Невзоровим ведучий запитує: «Скільки разів ви можете сказати про себе: «Як журналіст я торгував сідницею?» [7]. Упродовж розмови Невзоров обирає роль метра, який має досвід та всеохоплюючі знання. Цим запитанням Дудь виводить співрозмовника із зони комфорту і вводить розмову у принизливий для співрозмовника контекст.

Неодноразово провокація поєднується в інтерв'ю Дудя з риторичними запитаннями. Сутність риторичного запитання як прийому полягає в тому, що журналісту нецікава і неважлива відповідь співрозмовника. Дудь використовує прийом або для приниження гостя, або для підкреслення якихось важливих, з точки зору шоумена, речей.

В інтерв'ю з репером Гнойним Дудь звертається до співрозмовника: «Поясни мені, чому твої треки таке лайно» [1]. Вочевидь, ведучий не розраховує на роз'яснення. Справа в тому, що бесіда з Гнойним вилилася у відверту конфронтацію. Дозволимо собі припустити, що стилістика цього звернення могла б бути іншою, якщо б Гнойний так відверто не дратував Дудя з початку інтерв'ю.

Близьким до риторичного запитання є прийом навідне запитання. Сутність маніпуляції полягає в тому, що спікер у своєму запитанні поєднує два досить різні факти. Для посилення «правдивості» конструкції часто використовується фраза «чи правильно я розумію». Іноді навідне запитання використовується для закріплення певної думки у свідомості цільової аудиторії. В інших випадках навідне запитання є прикладом так званого «журналістського кіллерства», коли єдина мета поставленого запитання – принизити співрозмовника.

В інтерв'ю з Дмитром Кисельовим Юрій Дудь запитує: «Чи правильно я розумію, що Марія [дружина Кисельова] писала текст, знаходячись у квартирі на Цвітному бульварі – тій квартирі, яка коштує 160 мільйонів рублів?» [5]. Зрозуміло, що шоумена не цікавить відповідь співрозмовника. Головне – вивести гостя з рівноваги.

Велике значення для роботи Юрія Дудя в інтернет-шоу «вДудь» має прийом введення абстрактного джерела інформації. Сутність прийому полягає в тому, щоб під виглядом загальноновизнаних фактів ввести в розмову вкрай сумнівні твердження на рівні стереотипів, чуток та пліток. У тексті цей прийом реалізується за рахунок наступних марке-

рів: «часто», «завжди», «усі впевнені, що», «багато людей вважає, що» тощо.

В інтерв'ю з Олексієм Навальним ведучий ставить наступне запитання: «Ви балотуетесь у президенти у 2018 році. Я знаю багато людей, які впевнені: якщо Навальний стане президентом, у країні настане 37-й рік, тому що половина країни відправиться за ґрати» [6]. Заради підвищення інтересу до цього інтерв'ю Дудь низкою запитань намагається зобразити Олексія Навального як екстремістськи налаштованого маргінального лідера. І прийом введення абстрактного джерела інформації – один із найзручніших для нав'язування аудиторії певного образу.

На відміну від абстрактного джерела інформації, прийом необґрунтоване твердження взагалі не має посилання на джерело. Мета такої маніпуляції полягає в тому, щоб принизити співрозмовника або ввести розмову в негативний контекст.

В інтерв'ю з Володимиром Жириновським Дудь запитую: «Кілька років тому ви відкривали купальний сезон у Срібному бору. Поясніть мені, чому і тоді, і зараз це виглядає як гей-вечірка» [3]. Єдине джерело інформації у цьому питанні – власні фантазії та інтерпретації Юрія Дудя. Вочевидь, шоумен робить це цілком свідомо. У даному випадку необґрунтоване твердження поєднується з провокацією. Дудь прекрасно знає, що провокування Жириновського часто призводить до підвищення рейтингів програми.

Одна з типових маніпуляцій Юрія Дудя – неправильна адресація питання. Сутність маніпуляції полягає в тому, щоб попросити співрозмовника пояснити мотивацію чи особливості поведінки іншої людини. Як правило, запитання стосується складної чи табуйованої теми.

В інтерв'ю з Олександром Невзоровим Дудь запитую: «Мілонов – гей?» [7]. Вочевидь, саме запитання є табуйованим. До того ж Невзоров навряд чи є компетентним джерелом інформації з цього приводу і мав би відмовитися від відповіді. Однак Дудь зіграв на бажанні Невзорова демонструвати свою компетентність в усіх питаннях.

Майстерно використовує Юрій Дудь прийом нав'язування вибору [4]. Ця маніпуляція побудована з двох частин. У першій частині висловлюється твердження, з яким би співрозмовник ніколи не погодився. На основі першого твердження співрозмовнику пропонують зробити вибір з двох альтернатив.

В інтерв'ю з Дмитром Гордоном Дудь ставить наступне запитання: «Ви – відвертий нарцис. Вас це турбує чи ви органічно з цим живете?» [2]. Цілком зрозуміло, що Гордон одразу почав заперечувати твердження Дудя, однак воно вже було озвучене аудиторії і нібито закріплене другою частиною. Вийшло, що Гордон виправдовується.

Авторське інтернет-шоу «вДудь» є, поза сумнівом, вкрай успішним проектом. Його популярність ґрунтується на бездоганній роботі на задоволення потреб цільової аудиторії, серйозній підготовці до кожної програми та яскравих комунікативних талантах Юрія Дудя. З іншого боку, принципи та шляхи досягнення успіху проектом «вДудь» не завжди відповідають високим стандартам справжньої журналістики.

Зокрема, в аналізованих нами інтерв'ю знайдено цілу низку маніпулятивних прийомів – провокацію, риторичні та навідні запитання, введення абстрактного джерела інформації, необґрунтоване твердження, неправильну адресацію запитання, нав'язування вибору. Таким чином, захоплюючись комунікативними та менеджерськими чеснотами Юрія Дудя, цільовій аудиторії слід чітко розуміти різницю між якісною журналістикою та інтернет-шоу.

Список використаної літератури:

1. Гнойный // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=8GGWedu77SA>.
2. Гордон // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=in7tepc2shg>.
3. Жириновский // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=OTVDu2rrG90&t=115s>.
4. Зелинский С. Способы манипулирования психическим сознанием // Зелинский С. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.evartist.narod.ru/text24/0010.htm>.
5. Киселев // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=7JrIAY5G7jE&t=465s>.
6. Навальный // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=Bf9zvyPachs>.
7. Невзоров // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=zczKJ7FHDLM&t=3827s>.

Ключові слова: інтерв'ю, інтернет-шоу, стандарти журналістики, імідж ведучого.

Ключевые слова: интервью, интернет-шоу, стандарты журналистики, имидж ведущего.

Key words: interviews, internet shows, journalism standards, image of the presenter.

ПИСАРЕНКО ЛАРИСА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики

МАНІПУЛЯЦІЇ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ В ПЕРІОД ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Актуальність даної теми обумовлена тими процесами, які відбувалися протягом 2019 року, а саме: передвиборча агітація, дебати і власне вибори. Саме в цей період найяскравіше проявляється маніпуляція громадською думкою.

У нашому дослідженні ми спробуємо проаналізувати поняття «маніпуляція», «політична маніпуляція» і як вона відбувається саме в нашій країні.

Під «маніпуляцією» розуміють вид психологічного впливу, досконале здійснення якого веде до прихованого спонукання в іншій людині намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями [2].

В Оксфордському словнику англійської мови «маніпуляцію» трактують як «акт впливу на людей або керування ними зі спритністю, особливо із зневажливим підтекстом, як приховане керування або вплив».

Не можна не погодитися з думкою дослідників, які вивчають явище маніпуляції, що вона має різні ознаки, а саме: різновид духовного, психологічного впливу. З даної ознаки видно, що маніпулятор діє саме на психічні структури людської особистості.

По-друге, «маніпуляція» розглядається як прихований вплив, факт якого має залишитися непоміченим об'єктом маніпуляції.

Як зазначає Г. Шіллер, «для досягнення успіху маніпуляція має залишатися непомітною. Успіх маніпуляції гарантований, коли маніпульований вірить: усе, що відбувається, природне і неминуче. Для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, в якій її присутність буде непоміченою» [3].

По-третє, маніпуляція – це вплив, який вимагає значної майстерності і знань.

У політологічному енциклопедичному словнику «політична маніпуляція» визначається як система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку [4, 797].

На думку В. Амеліна, «політична маніпуляція» здійснюється завдяки впровадженню у свідомість під виглядом об'єктивної інформації несправжнього, однак бажаного для окремих груп змісту; впливу на больові точки суспільної свідомості, які спричиняють страх, тривогу, ненависть; реалізації певних прихованих цілей, досягнення яких комунікант пов'язує з підтримкою громадською думкою своєї позиції [1, 75].

Політичні маніпуляції бувають міжособистісні та масові, кожна з них має свою мету, а щоб її досягти, необхідно використовувати певні технології. Для того, щоб здійснювати міжособистісні політичні маніпуляції, необхідно знати особливості і тип особистості, тому що саме через них чинять вплив на людину. Для того, щоб маніпулювати групою людей, треба ретельно вивчити її загальні характеристики, вразливі місця. Політичні маніпуляції найбільше використовують для досягнення влади, її реалізації та утримання.

Аналізуючи маніпуляції в політиці, ми прийшли до висновку, що це спекуляція на людських емоціях і почуттях, які призводять до релігійних війн, національних конфліктів, тому що відбувається вторгнення у глибинні почуття окремих людей, народів і націй.

Аналіз політичних маніпуляцій у період передвиборчої кампанії в Україні показав, що маніпулятори використовують всі засоби впливу на людей (як вербальні, так і невербальні): виразну жестову мову (Олег Ляшко – лідер «Радикальної партії»); використання гасел, які стають

основним компонентом будь-якої виборчої кампанії. До таких гасел є певні вимоги: з одного боку, вони повинні спиратися на символізм партії, з іншого боку, відбити основні проблеми, суттєві на даний момент для населення («Новий курс України» – Ю.Тимошенко. Вже восени основні гасла її політичної реклами стосувалися шляху України в НАТО, нової народної Конституції та зниження ціни на газ удвічі); (мер Львова Андрій Садовий використовував гасло «Наступний», тим самим транслуючи виборцям, хто наступний Президент України); (Олександр Вілкул демонструє гасло «За нами більшість»); (реклами чинного Президента із гаслами «Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Віра боронить нашу душу». А також «Ми йдемо своїм шляхом. Ми Україна»); (у **Володимира Зеленського** у грудні по всій країні з'явилися борди «Президент – слуга народу», що анонсують наступний сезон серіалу у головній ролі з ним); (**Олег Ляшко** протягом року з бордів обіцяв захистити шахтарів, знизити ціну на газ, регулювати ціни на ліки та запровадити замість «рабства МВФ» робочі місця; його гасло «Ляшко – народний президент»); красномовна на рівні акторства риторика (Інна Богословська, Юлія Тимошенко); заклик до змін, до нового (команда Олександра Шевченка розуміє запит українців на нові обличчя в політиці. Як нового політика себе позиціонує і сам Шевченко, обіцяючи *«відправити на «політичну пенсію» більшість старих політиків, людей системи, які мислять принципами кругової поруки, які були останні 20 років при владі й несуть відповідальність за нинішній стан України»*) тощо. Але найсильніше і найрезультативніше політичне маніпулювання здійснюється через мас-медіа – пресу, радіо, телебачення, рекламу та ін..

Отже, засоби масової інформації створюють і ефективно використовують такі елементи політичної маніпуляції, як імідж, образи, умовні штампи, стереотипи поведінки, подають заздалегідь підготовлені відповіді на запитання, що хвилюють більшість. ЗМІ часто навмисно перекручують реальний стан речей замовчуючи одні факти і нав'язуючи інші, публікують неправдиві повідомлення, пробуджують в аудиторії негативні емоції через візуальні засоби або словесні образи тощо.

Список використаної літератури:

1. Амелин В. Н. Социология политики. – М., 1992.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. – М., 1997
3. Матвієнко В.Я. Соціальні технології. К.: Українські пропілеї. 2001.
4. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. Вищих навч. закладів. – К., 1997.

Ключові слова: маніпуляція, політична маніпуляція, виборча кампанія.

Ключевые слова: манипуляция, политическая манипуляция.

Key words: manipulation, political manipulation, election campaign.

ЧУБУК ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики

ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ДУМОК І ТОЧОК ЗОРУ У ВИПУСКАХ НОВИН ТЕЛЕКАНАЛІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Телевізійна журналістика, як і в цілому журналістика, має стандарти. Особливо це стосується телевізійних інформаційних програм, які, згідно стандартам, повинні відповідати низці критеріїв. Одним із таких критеріїв є збалансованість.

За визначенням Наталі Стеблини, «збалансованість – подання у новинному сюжеті точок зору усіх сторін кожного конфлікту» [1].

Актуальність даної теми обумовлена важливістю збалансованості новин, що може досягатися лише дотриманням стандарту балансу думок у новинах.

Наше дослідження має на меті проаналізувати поняття «баланс думок» у висвітленні подій на прикладах випусків новин деяких телеканалів Одеської області.

Стандарт балансу думок вимагає від журналістів представляти в матеріалі думку всіх сторін конфлікту та забезпечити всебічність та безсторонність висвітлення події. Лише тоді аудиторія отримує повну картину й отримує досить інформації для власних висновків [2]. У «Редакційних настановах ВВС», своєю чергу, йдеться, що журналіст повинен «вживати слова, що конкретно змальовують виконавця, як от: «бомбіст», «нападник», «озброєна людина», «викрадач», «повстанець» та «бойовик» [3].

Міжнародні професійні журналістські стандарти визначаються Декларацією принципів поведінки журналістів, яку було прийнято на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25–28 квітня 1954 р.), затверджено зі змінами на 18-му всесвітньому Конгресі МФЖ (Хельсінгфор, 2–6 червня 1986 р.). Цю Декларацію було проголошено як стандарт професійної поведінки журналістів, які займаються збиранням, передачею, розповсюдженням і коментуванням новин та інформації, висвітленням подій.

Повага до істини та права громадськості на правду – перший обов'язок журналіста. Виконуючи цей обов'язок, журналіст має завжди захищати принципи свободи під час чесного збирання і публікації новин та право на правдивий коментар і критику [2].

Новини є збалансованими, коли:

- чітко викладені позиції всіх без винятку сторін конфлікту;
- сторони представляють свою позицію аргументовано;
- форма подачі і хронометраж позицій сторін однакові (цитата-цитата; синхрон-синхрон);
- позицію колективної сторони конфлікту озвучує типовий та адекватний її представник;

- у складній тематиці є оцінка позицій чи аргументів сторін незалежним і компетентним у темі експертом;
- чітко озвучено факт відмови (якщо сторона конфлікту відмовляється коментувати тему) з обов'язковим наведенням причини цієї відмови [1].

У телевізійній новинній журналістиці можна легко порушити баланс думок вже у підводці ведучого (диктора) до інформаційного сюжету про подію чи репортажу (телевізійна підводка є аналогом газетного ліду). Крім того, існує небезпека недотримання цього стандарту у використанні синхронів (фрагментів інтерв'ю), застосуванні стендапів (журналіст у кадрі), а також під час цитування у закадровому тексті (мається на увазі цитування тільки однієї із сторін).

Як показують дослідження одеських телеканалів, у випусках новин ТК «Перший міський» («телепрограма «Час новин»), 7 телеканалу (телепрограма «Новини 7news») та телеканалу «Думська ТБ» (телепрограма «Новини на Думській»), журналісти далеко не завжди дотримуються вище зазначеного стандарту.

Візьмемо до прикладу підсумковий за день випуск новин від 25.04.2019 на телеканалі «Думська ТБ». В першому сюжеті, де йдеться про прийняття Верховною Радою України закону про мову («Про забезпечення функціонування української мови як державної»), народний депутат України Олексій Гончаренко (до слова, один із власників цього телеканалу), пояснюючи причину свого неголосування за даний законодавчий акт, припустився низки критичних зауважень щодо змісту документу. У репортажі наведено іншу точку зору – також народного депутата України, Миколи Княжицького [4]. Таким чином, автору вдалося дотриматися балансу думок. Разом з тим, вже у наступному сюжеті цієї ж програми, у розповіді про рішення Одеської міської ради щодо правил скидання стічних вод, наведені (у синхронах) дві думки (депутата і міського голови) «проти» застосування ТОВ «Інфоксводоканалом» нових правил, тоді як не приведено жодного коментаря (синхронна) «за», тобто різні точки зору тут відсутні [5].

У в першому сюжеті підсумкового за день випуску новин від 26.04.2019 телеканалу «Перший міський» («телепрограма «Час новин»), в якому аналізується питання соціальної захищеності ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС, в синхроні голови громадської організації йдеться про невиконання відповідного законодавства України. Водночас, у сюжеті не надано слово представнику ані законодавчої, ані виконавчої гілок влади [6]. Ще один сюжет цієї програми – про початок функціонування у новому форматі колишнього санаторію «Лермонтовський» – містить коментар представника Міністерства оборони України (нового власника установи), тоді як відсутній коментар сторони (попереднього власника в особі профспілок України), яка досі піддає сумніву правомірність передачі установи новому власнику [6].

Сюжет 7 телеканалу (підсумкова за день телепрограма «Новини 7news від 26.04.2019) дещо однобоко висвітлює проблему пайщиків одного із житлових кооперативів міста. Так, сторону пайщиків пред-

ставлено у синхроні голови громадської організації із числа пайщиків. Також у сюжеті надано слово представнику прокуратури. Разом з тим, у сюжеті відсутній коментар збоку забудовника, більше того, канал навіть не здійснив (принаймні, не показав це) спроби отримати коментар забудовника [7]. Із сюжету не зрозуміло, забудовник відмовив в коментарі, чи його не знайшли тощо. Тобто, тут підтримано лише так званий сліпий, або фальшивий баланс. Телеканал, таким чином, не убезпечив себе від звинувачень у за ангажованості.

Стандарт балансу думок передбачає і такий нюанс: «рівень протилежних сторін має бути умовно однаковим. Дуже часто журналісти потрапляють у пастку, коли професійному експерту може протистояти представник якогось прошарку суспільства. Наприклад, готуючи матеріал про вакцинацію, не можна протиставляти точці зору представника наукового середовища – точки зору перехожих на вулицях, яких опитала знімальна група. Подавати чиєсь переконання, яке не базується на достовірних даних, і наділяти його такою ж вагою, як і достовірну експертну або наукову точку зору, – означає лише наносити шкоду розумінню цієї проблематики в суспільстві» [2].

Експерти ІМІ вважають, що окрім зазначених вище випадків, є й інші нюанси, пов'язані з балансом думок і точок зору, хоча, у своїй більшості вони є питаннями етики. Йдеться, зокрема, про непропорційно велике число чоловіків як героїв і експертів матеріалів ЗМІ, порівняно з представленням жінок, про домінування новин, що відбуваються в Києві, або в окремо-му регіоні, про непропорційно велику увагу до політичних або кримінальних новин, порівняно з економічними або соціальними (освіта, медицина) тощо, а також про відсутність експертної точки зору в переважній кількості інформаційних матеріалів [2].

Отже, «**Баланс думок** – стандарт, який зобов'язує журналістів надавати слово всім сторонам конфлікту. При цьому автор не має підтримувати чиєїсь позиції у своєму матеріалі й повинен надавати рівні умови своїм героям, щоби вони висловили свої позиції [1].

Список використаної літератури:

1. Новинна грамотність. Посібник – К. Детектор медіа, 2018.
2. Голуб О.П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста. Практичний посібник. – К., ІМІ, 2018.
3. Редакційні настанови Бі-Би-Сі. <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines>
4. Думська ТБ – Режим доступу: <https://dumskaya.net/news/novosti-nadumskoy-itogi-nedeli-25-04-098189/>
5. Думська ТБ – Режим доступу: <https://dumskaya.net/news/novosti-nadumskoy-25-04-2019-098188/>
6. Перший міський – Режим доступу: <http://1tv.od.ua/releases/16198>
7. 7 телеканал – Режим доступу: <http://7kanal.com.ua/2019/04/pidsumkovij-vipusk-novin-za-26-kvitnya/>

Ключові слова: стандарт, баланс думок.

Ключевые слова: стандарт, баланс мнений,

Key words: standart, balance.

LYTVYSHKO YEVGENIYA

National University «Odessa Law Academy»,
Assistant, Journalistic department

THE ROLE OF MEDIA IN PROMOTING CULTURAL VALUES: ANALYSIS ON THE BASIS OF THE USA PRESS (THE WASHINGTON POST)

The following article is devoted to the survey of cultural values on the basis of American newspaper The Washington Post. The survey was conducted during the period of January, 2018 till November, 2018. The following values were taken for the analysis: love, hate, peace, war, happiness, sadness, success and crises. Having studied the above mentioned values we came to the conclusion, that media use those words in both direct and indirect meanings, but the most overwhelmed issue is the fact, that usage of the words with negative meaning was to determine some positive facts. The main aim of this method can be either to attract reader's attention or to create an atmosphere of fear in the society.

Today, the media, having ceased to be exclusively a transfer tool, have become a unique mechanism that forms a new socio-cultural reality. This is particularly evident in the periods of radical changes in society.

The radical nature of the ongoing changes in modern world, which affected all aspects of the life of society, has truly become a «fertile ground» for the formation of a new media discourse filled with new myths, stereotypes, symbols, etc.

The **object-matter** of this study was to investigate the role of media in promoting values in the United States of America on the basis of the newspaper The Washington Post, which is considered to be a major American daily newspaper published in Washington, D.C., with a particular emphasis on national politics and the federal government, that we used as a **material** of the survey [The Washington Post:6]. The Washington Post has distinguished itself through its political reporting on the workings of the White House, Congress, and other aspects of the U.S. government.

A the **subject-matter** of this article is to define the values which are presented and popularized by the mass media in today's society and whether they do reflect social reality in a broad sense, or whether, instead, filter out the view of reality which they see fit to be made public. To my mind, the answer to this question is that the media do both, depending on the way we define reality.

Theaim is to reveal the trends in the predominance of negative value key dominant over the positive, as well as the processes of transformation of the meanings of the identified values.

To take, first, political reality, mass media, in one sense, do not provide a faked view of it. Taking into account what is considered as politics today, i.e. the activity of professional politicians 'representing' the people, one may argue that it is politics itself, which is faked, and mass media simply repro-

duce this reality. But, at the same time, if we give a different definition to political reality, mass media do provide, in general, a distorted picture of it. In other words, if we define as real politics the political activity of people themselves (for instance, the collective struggles of various sectors of the population around political, economic or social issues) rather than that of professional politicians, then, the mass media do distort the picture they present about political reality. They do so, by minimising the significance of this type of activity, by distorting its meaning, by marginalising it, or by simply ignoring it completely.

Furthermore, mass media do provide a distorted picture of political reality when they come to report the causes of crises, or of the conflicts involving various sections of the elites. In such cases they faithfully reflect the picture that the sections of the elites controlling them wish to reproduce [Reed2014:117].

Regarding this aspect, the important conclusion was drawn by Alexander King and Bertrand Schneider, two rapporteurs from the Club of Rome. They said that mass-media has become one of the main agents in the shaping of the public opinion and of peoples' thinking. In accordance with Herbert I. Schiller, America's media managers create, process and preside over the circulation of images and information which determine peoples' beliefs, attitudes and behaviors. Many times the media manipulates the audience, creating a false sense of reality, delivering only certain information about an event or other. Paulo Freire said that the manipulation of human minds is an instrument of conquest. Regarding the manipulation process through mass media, Schiller identifies five myths that structure the content: myth of individualism and personal choice, the myth of neutrality, the myth of unchanging human nature, the myth of the absence of social conflict and the myth of media pluralism [Schiller 1992:112-201].

Cultural values also shape mass media messages when producers of media content have vested interests in particular social goals. The producers offer media content that promotes or refutes particular viewpoints. Governments, corporations, nonprofits, colleges, indeed most organizations, all try to shape media content to promote themselves and their values. In its most heavy-handed form, at the level of government, this type of media influence can become propaganda, communication that intentionally attempts to persuade its audience for ideological, political, or commercial purposes.

To study the values, which are now presented by the mass media, we examined the articles, that are presented in the newspaper the Washington Post during the period from January, 2018 till November, 2018. For the analysis we took common values and anti-values taken by modern society and calculated their general number during the analyzed period, taken into account that some words are used in their direct meaning and some of them are used in indirect meaning. As a result we got the following figures.

Values	Number	Anti-Values	Number
Love	939 348	Hate	184 388
Peace	661 892	War	1 982 367
Happiness	661 920	Sadness	278 376
Success	1 150 373	Crises	36 630

As we can conclude from the received figures, the general amount of positive values prevail over the negative anti values except the amount in usage of the world “war”, which, as we suppose, can be so high due to war and terroristic actions that happen all around the world and as we know America doesn’t show itself as an indifferent country in the above mentioned situations. Here, we can be confident, that according to the survey mass media do reflect the political and economic situation of the country and the world.

The next stage of the survey is to study the usage of the words and its context. For instance, the word “war” is used both in direct and indirect meanings: in November’s edition there was an article with the headline “Syria’s Civil **War**”, where the studied word was used in direct meaning, but it is important to mention that more often we could read the headlines with the usage of this word in the indirect meaning, for example “Is Denaturalization the Next Front in the Trump Administration’s War on Immigration?” or “As Trade War Bites, China Advisers Recommend Lowering 2019 Growth Target”. We suppose that the aim of usage the word with negative meaning is to attract the reader’s attention, but also it can be used to create an atmosphere of fear among readers. The next example is devoted to the word with positive connotation “peace”. In the following example the studied word is used in its direct meaning “UN: South Sudan still fragile but there’s a chance for peace”, here the meaning of the positive word has an absolutely negative connotation “Florida newspaper: ‘Rest in peace, public education’” [The Washington Post:6].

According to our survey we came to the point that the individual or direct effect of media relies on persuasion. The emphasis is on the persuasive power of the content, which ignites an individual learning process, updating personal values and beliefs. Media can also have an effect via a social mechanism. Here, media influence is rooted in the fact that it can provide information in a way that enhances coordination on a norm or action through the creation of common knowledge. In the current information system, there is no escape from the influence of the media in every sphere of our lives. The meaning we assign to media reporting is not determined exogenously but by our world view, our own paradigm, which in turn, as we have seen above, is the result of a process of socialisation that is conditioned by the dominant social paradigm. Furthermore, mass media functioning plays a crucial role in the reproduction of the dominant social paradigm and the socialisation process generally.

References:

1. DellaVigna, Stefano, and Ethan Kaplan. 2007. “The Fox News Effect: Media Bias and Voting.” *Quarterly Journal of Economics* 122 (3): 187–234.

2. Jon Reed. 2014. How social media is changing language. Oxford University Press: 201.
3. Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge.
4. Herbert I. Schiller (1992). *Mass Communications And American Empire: Second Edition, Updated (Critical Studies in Communication and in the Cultural Industries)* (p. 112-201). Westview Press.
5. Scollon, R. and Scollon, S.W. (2001). "Discourse and Intercultural Communication". In: *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 538-547). Schiffrin, Deborah et al. (Eds.). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
6. <https://www.washingtonpost.com/>.

Ключові слова: ЗМІ, культурні цінності, газета, конотація.

Ключевые слова: СМИ, культурные ценности, газета, коннотация.

Key words: mass media, cultural values, newspaper, connotation.

СЕКЦІЯ 27.

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

МАМИЧ МИРОСЛАВА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики,
доктор філологічних наук, доцент

ШЕВЧЕНКО-БІТЕНСЬКА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 1,
кандидат юридичних наук

КУЛЬТУРОМОВНИЙ КОНТЕНТ ВИДАННЯ

Кожний з періодів в історії української літературної мови має свої особливості лексичного, морфологічного, синтаксичного, почасти орфографічного оформлення думки. Культуромовні рекомендації кожної мікродоби на цьому відрізку динаміки мовної норми засвідчують пошуки мовних засобів досконалої вербалізації ідей, думок, почуттів, передавання інформації, знання. Тому питання культури мови завжди актуалізують інтенцію до оцінки літературної норми в її функціонально-стильовому вираженні.

Відомо, що в теорії української літературної мови (І. Огієнко, О. Н. Синявський, Л. А. Булаховський, І. К. Білодід, З. Т. Франко, І. Г. Матвіяс, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, О. О. Тараненко, П. Ю. Гриценко, К. Г. Городенська, Л. О. Ставицька, Г. М. Сюта та ін.) тривалий час основний акцент переносився на мову художньої літератури як основної сфери становлення, культивування, стабілізації та динаміки, реформування літературних стандартів. Це спричинювалося не лише тим, що мова прози і поезії, драматургії були чи не єдиним плацдармом функціонування української літературної мови, але й тим, що «мова письменника» становила основу критеріїв норми (М. М. Пилинський), яку узагальнювали й фіксували лексикографічні джерела, даючи стилістичні ремарки насамперед за практикою художнього слововживання.

90-ті рр. ХХ ст. позначилися переакцентуванням сфер провідного впливу на формування літературних норм. Мова публіцистики, ЗМІ як найбільш мобільна щодо частотності, швидкості поширення пропону-

ваних для читання й слухання медіатекстів очолила процес модифікації літературно-мовних стандартів (О. О. Тараненко, О. А. Стишов, Є. А. Карпіловська, М. І. Навальна, І. В. Завальнюк, Т. А. Коць, С. Г. Чемеркін та багато ін.). Саме сучасна мовна практика виявляє варіантність, зумовлену взаємодією комунікативних норм писемної та усної літературної практики, впливом регіонального і соціального мовного узусу [1, с. 41].

Вивчення культуромовного контенту видання, культури мови видання – це рефлексія над його літературною нормою. С. Я. Єрмоленко відзначила, що це питання «стосується переважно двох різних об'єктів: 1) культури мови як навчальної дисципліни, мета якої утверджувати літературну норму, формувати літературний стандарт як взірцевий різновид національної мови; 2) культури мови як певного рівня мовної свідомості і мовної грамотності освічених людей» [1, с. 276]. Отже, культуромовний контент – це віддзеркалення певного рівня мовної свідомості соціуму, зокрема його представників (журналістів, редакторів), що колективно, колегіально і дотримуються, і формують у своєму виданні взірець мови доби і мови в певному її функціонально-стильовому вияві.

Журналісти в мовній практиці орієнтуються на власне мовне чуття і відчуття змін у мовній свідомості соціуму, вони орієнтуються на зафіксовані у довідниках мовні рефлексії (корективи, акценти 'правильно', 'неправильно', 'треба так', на стилістичні ремарки, що засвідчують динаміку лексико-семантичних змін у мові). Видавці, редактори, журналісти формують

мовну моду, мовні смаки національної спільноти, її тяжіння у кожний конкретний відрізок часу до вибору мовних засобів [1, с. 288]. Так виробляється колективна оцінка мовних засобів [1, с. 290], що найвиразніше і найшвидше виявляється у ЗМІ.

Культура мови видання формується як пролонгована традиція у дотриманні норм писемної літературної мови, як свідоме, цілеспрямоване використання прийомів і засобів досконалого вираження думки. Отже, мова видання – це і пасивні рекомендації, що засвоюються підсвідомо, а також так звані активні, тобто пов'язані з пропонуванням консультацій з питань слововживання, з веденням дискусій на теми культури мови. Активні рекомендації ще поділяють на лексикологічні (тлумачення слова, окреслення лексико-семантичних варіантів) та функціонально-нормалізаційні (рекомендації щодо нормативно точного, доречного, правильного вибору слова з ряду подібних до нього за значенням і звучанням) [1, с. 310].

Так, для аналізу культури мови будь-якого друкованого видання найоптимальнішою є орієнтація саме на спостереження щодо функціонально-нормалізаційного послуговування мовою, відбиття у ній деяких граматичних, орфографічних норм, що нині перебувають у колі уваги мовознавців і обговорюються у ході культуромовних дискусій, спрямованих на певний так званий органічний національний стиль спілкування. Інші типи активних рекомендацій також заслуговують на увагу,

але вже в контексті того, як те чи інше видання прагнуло впливати на культуромовні смаки сучасників у процесі друкування рекомендацій з культури слововживання (функціонування спеціальних рубрик).

Так, вивчення культуромовного контенту журналу «Жінка» з таких позицій передбачає й обґрунтування періодів в його історії, на які проектується таке бачення проблем культури мови видання. На нашу думку, оптимальним є поділ аналізованого контенту на два періоди, пов'язані з фіксацією одних і тих самих явищ у мові видання: 50–80-ті та 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. Зазвичай питання культури мови ставляться в статичному аспекті, тобто у проекції на порушення норм слововживання, граматики, пунктуації в конкретному виданні. Натомість мова, контент медіаресурсу – це і джерело вивчення історії літературної мови, динаміки її норм. Стилiстичні норми виявляються на рівні індивідуально-авторської репрезентації, специфіки медіажанру, що складають основу журнального контенту. Загальнолітературні ж норми відображають стійкість традицій спілкування в окремий період історії комунікування. Вони виконують основну регулятивну функцію в конструкті «літературна мова», що перебуває у стані динамічної стабільності.

Пізнання мови українських газетно-журнальних видань в контексті історії літературної мови – це одна із сходинок у піраміді осмислення феномена «масова мовна свідомість». Упродовж тривалого часу (40-ві – початок 90-х рр. XX ст.) мова перебувала у стані динамічної стабільності, оскільки практично не змінювалися суспільно-політичні орієнтири в запровадженій мовній політиці радянської спільноти. Роль зразка виконували стандартизовані тексти підручників, культурно мовне наповнення текстів масово тиражованих газет та журналів, книжкової продукції широкої тематики, мова дикторів радіо й телебачення. При цьому писемний текст був найбільшим орієнтиром у формуванні та регулюванні мово- та слововживання. Це спричинено тим, що, за висловленням С. П. Бирик, «оволодіння нормами усної літературної мови через освіту пов'язане з формуванням та розвитком суспільної свідомості, закріплення культурою типів мовомислення як систем універсальних, стійких схем побудови міжособистісного спілкування в різних галузях суспільної діяльності людей, що формуються історично в результаті постійного зв'язку ситуативного послугоування мовою і виконуваних нею численних соціокультурних функцій» [1, с. 258]. Саме прескриптивна репрезентація літературного стандарту і виконує законодавчу функцію [3]. Простір культурного, унормованого спілкування, який забезпечують друковані видання, спрямований на цілісний розвиток масової свідомості, зокрема й мовної [2, с. 138].

Отже, культуромовний контент українськомовного видання – це його нормативний зміст, реєстр загальнолітературних норм, інструментарію представлення інформації, впливу на формування літературного стандарту. Його дослідження є актуальним і перспективним саме з практичного погляду: воно уможливує фіксацію явищ мови, залеж-

них від мовної політики суспільства, пуристичних орієнтирів спільноти в кожний конкретний період часу.

Список використаної літератури:

1. Літературна норма і мовна практика : монографія / [Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А. та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Ніжин : ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. – 320 с.
2. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики / Е. П. Прохоров. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 384 с.
3. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс / Г. М. Яворська. – К., 2000. – 288 с.

Ключові слова: мова ЗМІ, мовний узус, культуромовний контент, мовні засоби, прескриптивна лінгвістика.

Ключевые слова: язык СМИ, языковой узус, культура речи, языковые средства, прескриптивная лингвистика.

Key words: language of media, linguistic rule, linguocultural content, language tools, perspective linguistics.

ЗАВАЛЬСЬКА ЛЮБОВ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики

КІСЕЛЬОВА АНАСТАСІЯ АНДРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАТЕКСТУ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Глобальна комп'ютеризація, зростання інформаційних технологій та бурхливі соціально-політичні процеси, якими характеризується життя у більшості країн світу в останні роки, призвели до того, що актуальність досліджень соціальних мереж не викликає на сьогодні сумнівів, бо ними так чи інакше користується більшість громадян. І саме ця тенденція призводить до того, що, досліджуючи медіатекст, ми, базуючись на роботах Т.Г. Добросклонської, трактуємо його як «будь який медіа продукт чи продукт комунікації, який може бути включений у різні медійні продукти та різні медійні обставини» [4] і перспективним вважаємо саме розгляд текстів україномовного сегменту найпопулярніших та найвпливовіших соціальних мереж, таких як Facebook та Twitter [5].

Які ж складники медіатексту у соціальних мережах вирізняють його та роблять унікальним? Багато дослідників, серед яких В.В. Богуславська, І.В. Богуславський, О.А. Вольф, Ю.С. Наволока, Е. Herzfeldt,

Ph. A. Rauschnabel, P. Sheldon, наголошують на тому, що велику роль у сучасному медіатексті відіграє такий елемент, як хештег [1, 2]. Однак не зважаючи на певну кількість робіт, присвячених вивченню хештегів англійською та російською мовою, серед робіт українських науковців ми знайшли лише дослідження Н.О. Давидюк, яка, проте, базується на французькомовному матеріалі. Це, на нашу думку, увиразнює необхідність вітчизняних розробок у цій галузі, які використовували б україномовний матеріал.

Хештег (англ. hashtag, від hash – «символ ґратки», «октоторп») – слово або фраза, яким передує символ «#» (октоторп). Користувачі можуть об'єднувати групу повідомлень за темою або типом з використанням хештегів – слів або фраз, які починаються з #. Короткі повідомлення в мікроблогах соціальних мереж, таких як Twitter, Facebook тощо, можуть бути помічені хештегом, включаючи в себе як одне слово, так і більше об'єднаних слів (але без пробілів). Хештеги дають можливість групувати подібні повідомлення, таким чином можна знайти хештег і отримати набір повідомлень, які його містять. На міжнародному рівні хештег став практикою запису стилів для повідомлень Twitter протягом 2009–2010, коли проходили іранські вибори. Починаючи з 1 липня 2009 року, Twitter почав пов'язувати всі хештеги гіперпосиланнями до результатів пошуку, що містять всі останні повідомлення, що згадують або хештег, або стандартне написання таких слів, за умови, що такі слова записані в тому ж порядку. Це було підкреслено в 2010 році з введенням «Актуальні теми» на головній сторінці Twitter [7]. З часом хештеги стали прерогативою не тільки Twitter, а й інших соціальних мереж. Так у 2011 році вони з'явилися в Instagram, в 2013 – на Facebook.

Н.О. Давидюк наводить детальну класифікацію функцій хештегів, серед яких виокремлює зокрема:

- маркування теми окремого повідомлення. При цьому такий хештег може не інтегруватися до синтаксичної структури повідомлення, фігуруючи фактично як окреме називне речення в тексті на початку чи в кінці повідомлення, а може виконувати й певну синтаксичну роль у повідомленні – підмета, присудка, додатка, обставини та ін. Остання ситуація часто виникає коли хештег вказує не тільки на тему повідомлення, а й на учасника ситуації, про яку йдеться [3];
- маркувати теми серії повідомлень, об'єднуючи їх;
- організація наративу з колективним авторством або діалогу/полілогу (для ситуацій, коли хештег використовують різні автори);
- забезпечення “пошукабельності” маркованого повідомлення, тобто можливість легко знайти текст цікавої тематики серед сукупності різних текстів;
- класифікування повідомлень, що передбачає спрощення сортування текстів для користувачів;
- відображення “історії переживань” суспільства, реакції міжнародної спільноти на ті чи інші резонансні події;

- швидке поширення інформації адже достатньо вжити у своєму повідомленні актуальний хештег і його побачить дуже велика аудиторія;
- ціла низка функцій, пов'язаних із маркетингом, зокрема зворотній зв'язок, вивчення ринку тощо;
- соціалізуючо-розважальна функція, виражена певними іграми та флеш-мобами;
- здатність хештегів бути носіями оцінних значень завдяки можливості відображення в них усіх аспектів ставлення до когось / чогось, тобто вираження емоцій; вираження судження та вираження оцінки;
- самовираження користувачів мережі інтернет [3].

Різноманітність вищенаведених функцій вказує, на нашу думку, на те, що на сьогодні саме хештеги є тим джерелом інформації, в якому містяться головні сенси повідомлень адже саме їх зазвичай короткий характер накладають на них зобов'язання бути максимально влучними та яскравими, привертати увагу аудиторії та інформувати її про зміст всього повідомлення.

Розширюючи тло вивчення цієї теми, Ю.С. Наволока пропонує ширше поняття «хештег-текст», що володіє категоріальними ознаками тексту і, отже, є особливим видом тексту в сучасному синтаксисі: з одного боку, він має такими ознаками хештега, як, наприклад, незвичайна форма написання і подачі матеріалу; з іншого – «нестандартна форма», представлена одним або декількома хештегом, дозволяє реципієнту сприймати і розуміти зміст написаного завдяки наявності категоріальних ознак, притаманних звичайним текстам, тобто цілісність, зв'язність, завершеність та інформативність [6].

Таким чином, як видно із представленої нами розвідки, вивчення хештегів та хештег-текстів на матеріалі україномовного сегменту соціальних мереж є сучасною та перспективною темою, що дозволила б не тільки розширити вже наявну теоретичну базу та збагатити її вітчизняними прикладами, а, вивчивши особливості функціонування хештегів в Україні, у подальшому розробити комплекс порад щодо створення та вживання максимально ефективних для досягнення певної мети хештегів.

Список використаної літератури:

1. Богуславская В. В., Богуславский И. В. Медиа́текст и хэште́ги: цифровая трансформация СМИ / В.В. Богуславская, И.В. Богуславский // Гуманитарный вектор. – М., 2017. – Т. 12, № 5. – С. 51–58.
2. Вольф О. А. Функции хэштега в журналистском медиатексте (на примере постов газеты «ШАНС» в социальной сети «ВКонтакте») / О.А. Вольф // Язык. Коммуникация. Культура: I Междунар. заочная науч.-практ. конф.: сб. ст. – М., 2017. – С. 24–27.
3. Давидюк Н. О. Функціональний потенціал хештегів / Н. О. Давидюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2017. – Т. 20, № 1. – С. 32–44.
4. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – М.: 2008. – 203 с.

5. Духнич О. Топ-50 українських блогерів в Facebook и twitter / О. Духнич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/publications/virtualnye-geroi-politiki-i-zhurnalisty-tesnyat-pop-znamenitostey-v-facebook-i-twitter-infografika-nv-22945.html>. - Назва з екрану.
6. Наволока Ю.С. Хештег-текст как новый формат текста в интернет-пространстве (на примересоциальной сети «Инстаграм») / Ю.С. Наволока // Филологические науки. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2018. – № 12 (90). – Ч. 3. – С. 568-573.
7. Хештег [Електронний ресурс]. – <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хештег>. – Назва з екрану.
8. Яцимирська М. Медіатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій) / М. Яцимирська // Вісник. – Серія «Журналістика» / Львівський національний університет ім. Івана Франка ; голов. ред. М. Присяжний. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 30. – С. 267–276.

Ключові слова: медіатекст, соціальні мережі, медіа дискурс, хештег, хештег-текст.

Ключевые слова: медиатекст, социальные сети, медиа дискурс, хештег, хештег-текст.

Key words: media text, social networks, media discourse, hashtag, hashtag text.

НАЗАРЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

АНУФРІЄВА НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК ОСНОВНА ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ

Прагматично-комунікативний аспект до вивчення тексту вказує насамперед на його діалогічність. Діалогічну орієнтацію тексту як його провідний чинник підкреслюють більшість сучасних дослідників, так, А. Мойсієнко зазначає: «Сприймаючи текст як специфічну мовну реальність, варто розглянути його як не менш специфічний процес, що протікає між свідомістю того, хто творить, і свідомістю того, хто сприймає» [4, с. 22]. Зважаючи на таке тлумачення тексту, можна розглядати його як діалог між свідомостями комунікантів: текст виступає посередником між суб'єктами комунікації, між їхніми картинами світу, світосприйняттям та світоуявленням. Проте комунікативно-прагматичний підхід є ширшим, він ураховує не тільки діалогічну взаємодію свідомостей комунікантів, а й комунікативні чинники цієї взаємодії: «...в комунікативному аспекті вихідним є положення про те, що текст зберігає у собі інформацію не тільки про

фрагмент картини світу, а й про комунікативну ситуацію, яка йому відповідає як засобові комунікації» [6, с. 8]. Діалогічність тексту як його визначальна риса дає підстави уналежнювати її до текстових параметричних ознак, а вивчення тексту й зумовлює пошук його базових характеристик – текстових категорій, що визначають процеси створення, функціонування та сприйняття тексту. Проте проблема «текстових категорій має кілька відкритих і спірних питань, що стосуються визначення співвідношення текстової й інших категорій мови, виокремлення головної текстової категорії, установлення типології, кількості та ієрархічної підпорядкованості інваріантних ознак тексту» [8, с. 496], тому ця проблема не втратила свого дискусійного характеру.

У навчальних виданнях з лінгвістичного аналізу тексту пропонують різні типології текстових категорій. Так, І. М. Кочан розрізняє такі текстові категорії: цілісність, зв'язність, членування, лінійність, інформативність, структурно-сміслова завершеність, модальність, інтерсуб'єктивність, ефективність, переконливість, істинність, апелятивність, впливу, структурності [2, с. 44]. О. О. Селіванова виокремлює такі текстово-дискурсивні категорії: цілісності, дискретності (членованості), інформативності, зв'язності, континуума, референційності, антропоцентричності, інтерактивності, інтерсеміотичності [7, с. 201-239]. В. А. Кухаренко, яка одна з перших вітчизняних учених запропонувала типологію текстових категорій, ґрунтуючись на вивченні художнього тексту: членування, зв'язність (когезія і когерентність), перспекція, ретроспекція, антропоцентричність, хронотоп (локально-темпоральна віднесеність), концептуальність, інформативність, системність, цілісність (завершеність), модальність, прагматична спрямованість [3, с. 74-84]. К. С. Серажим щодо журналістського тексту виокремлює такі текстотвірні категорії: когезія, континуум, інтеграція, завершеність, ретроспекція і перспекція, модальність тексту [9, с. 38-47]. Комунікативний підхід домінує у визначенні текстових категорій А. Ф. Папіною, яка виокремлює п'ять глобальних категорій тексту [5, с. 93-326].

Узагальнюючи наявні підходи до визначення і типології текстових категорій, зазначимо, що в сучасній лінгвістиці тексту домінують кілька підходів до текстової діалогічності.

1. Діалогічність – принцип організації тексту відповідно до домінантного типу мовлення. Розмежування монологічного і діалогічного мовлення та тлумачення діалогу як хронологічно первинної, органічної форми комунікативної взаємодії зумовлює підвищену увагу до діалогу. Цей підхід орієнтує й пріоритетний розвиток вивчення діалогічного мовлення над монологічним як природного над штучним (Л. В. Щерба, Л. П. Якубинський)

2. Діалогічність – інтегральна ознака дискурсу. О. О. Селіванова, моделюючи дискурс, говорить про його інтегральну якість, що «забезпечує взаємодію всіх модулів – діалогічність» [7, с. 197]. На думку дослідниці, цю характеристику не можна ототожнювати з комуніка-

тивністю, тому що остання тлумачиться лише як аспект діалогічності. Загальна діалогічність представляє всі аспекти тексту й дискурсу, насамперед його цілісність в інших текстах та культурах. Зважаючи на це, метою тексту виступає не лише створення дискурсу, але й обмін інформацією, вплив, виховання, існування та розвиток етносу і взагалі людства.

3. Діалогічність – текстова категорія. Н. С. Болотнова виокремлює категорію діалогічності з-поміж інших текстових категорій: «Текст як завершене мовленнєве повідомлення, що має інформативно-смыслову та прагматичну сутність, завжди орієнтований «на іншого», навіть якщо цим «іншим» є сам автор. З огляду на це діалогічність тексту розглядають як найважливішу текстову категорію» [1, с. 164]. Авторка концепції вважає, що діалогічність реалізується в категоріях суб'єктності та адресованості, пов'язаних з образами автора та адресата. Ми підтримуємо третю позицію.

Визначаючи діалогічність як текстову категорію, ми пропонуємо виокремлювати два типи діалогічності залежно від напрямку дії – міжтекстову діалогічність і внутрішньотекстову. Міжтекстова діалогічність здебільшого отожднюється з інтертекстуальністю, тобто взаємозв'язком, взаємовпливом і взаємопроникненням текстів одне в одного: наявність цитат, алюзій, ремінісценцій актуалізує міжтекстовий зв'язок та посилює діалогічні відношення. Внутрішньотекстова діалогічність реалізована як в текстовому просторі на рівні суб'єктно-персонажної взаємодії, так і в комунікативному акті «автор – текст – читач» через вербальні маркери підкатегорій мовця й адресата.

Список використаної літератури:

1. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : [учебное пособие] / Н. С. Болотнова. [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 520 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник / І. М. Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: [підручник для студентів старших курсів філологічних спеціальностей] / В. А. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Мойсієнко А. К. Текст як аперцепційна система / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. – 1996. – № . – С. 20-25.
5. Папина А. Ф. Текст : его единицы и глобальные категории / А. Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
6. Радзівська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення. Автореф. дис. ... докт. філол. наук. 10.02.15. – загальне мовознавство / Т. В. Радзівська. – К., 1999. – 33 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [Монографическое учебное пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [Підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

9. Серажим К. С. Текстознавство: Підручник / К. С. Серажим. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 527 с.

Ключові слова: категорія діалогічності, адресант, адресат, суб'єктно-текстова та міжтекстова взаємодія.

Ключевые слова: категория диалогичности, адресант, адресат, субъектно-текстовое и межтекстовое взаимодействие.

Key words: category of dialogism, addresser, addressee, subject-text and intertext interaction.

ПАХОМОВА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

Криворізький юридичний коледж
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач, кандидат філологічних наук

СПОЛУЧНИКИ В МОВІ ЗАКОНОДАВСТВА

Сучасний період розвитку українського суспільства зумовлює поглиблений науковий інтерес до національного законодавства, зокрема – до мови нормативно-правових актів, яка оформлює політичні рішення, робить їх придатними для використання. Мова законодавчої бази нашої держави є об'єктом дослідження як учених-юристів, так і вчених-мовознавців (таких, як Н.Артикуца, З.Тростюк, М.Панов, В.Стратонов, І.Біля-Сабадаш, В.Пивоваров, Т.Дудаш та ін.). Необхідність лінгвістичного дослідження сучасних законодавчих текстів пов'язана із процесом удосконалення національного права, адже адекватне мовне вираження правової норми багато в чому визначає ефективність законодавства, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб і держави.

Від мови законодавства вимагають перш за все особливої точності, ясності, однозначності. Ці вимоги зафіксовані в «Методичних рекомендаціях щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки», ухвалених Міністерством юстиції України 21.11.2000, та в «Правилах підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України» від 06.09.2005. Зокрема, у цих документах зазначається, що текст нормативно-правових актів має викладатися стисло, зрозуміло і точно, що особливу увагу необхідно звертати на юридичну термінологію: визначення терміна повинно відповідати тому змісту, який у нього вкладають вчені та юристи, і він має бути уніфікованим по всьому тексту закону. Таким чином, згідно з цими документами кожному виразу має приписуватися лише один зміст, і навпаки, кожна думка повинна мати лише одне мовне вираження. Очевидно, що ця вимога стосується не тільки спеціальної термінології, а й мовних одиниць допоміжного характеру, якими є граматичні сполучники. Однак на

практиці точному використанню сполучників, на відміну від термінів, нерідко не надається належного значення.

Цим і обумовлена актуальність даного дослідження, у якому предметом вивчення стали граматичні сполучники мови законодавства у семантичному аспекті. Матеріалом дослідження слугували тексти Конституції України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про інформацію».

Більшість сучасних українських лінгвістів (О.Роїк, О.Левківська, Н.Ясакова та ін.) визначають сполучники (як і всі службові слова) як одиниці, які мають лексичне і граматичне значення. Лексичне значення сполучника релятивне, може зазнавати модифікацій, часто дублюється семантикою повнозначних слів, які входять до структури вислову. Мабуть, це і обумовлює багатозначність сполучників.

Тому автори законів, інших документів мають робити ретельний логіко-семантичний аналіз сполучників, що використовують. Такий аналіз дозволить уникнути непорозумінь при тлумаченні тексту закону.

За кількісними показниками у законодавчих текстах переважають сполучники сурядності. Саме їх вживання в окремих випадках викликає нарікання науковців (О.Радутного, З.Тростюк та ін.).

Сурядні сполучники в мові законодавства найчастіше виступають засобами поєднання однорідних членів у простому ускладненому реченні, рідше використовуються для пов'язування предикативних частин у складносурядному реченні.

У простому ускладненому реченні в законодавчих текстах сполучники сурядності є виразниками передусім єднальних, розділових та приєднувальних семантико-синтаксичних відношень між однорідними членами речення.

Серед приєднувальних сполучників найуживанішими є власне приєднувальні «а також», «а так само», які використовуються у значенні «разом із тим» для приєднання останнього однорідного члена речення до кількох попередніх, наприклад: «Публічні заклики до вчинення терористичного акту, **а також** розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами ...». На невживанні їх у кримінальному законодавстві наполягає вчений-правник О.Радутний, вважаючи, що вони спотворюють зміст статей Закону [1, с. 292].

Відношення взаємовиключення, несумісності подій у мові законодавства виражають розділові сполучники.

Сполучник «або» раніше був найактивнішим виразником розділових семантико-синтаксичних відношень між однорідними членами в простому ускладненому реченні, тепер він звужує межі свого використання, а розділовий сполучник «чи», навпаки, розширює. Мовознавці пояснюють це «загальною тенденцією до відсвіження, урізноманітнення традиційних наборів виразальних засобів, яка характерна для більшості функціональних стилів сучасної української літературної мови» [2, с. 8]. Сполучник «чи» багатозначний: вживається як для позначення того, що з ряду перелічуваних предметів, явищ і т. ін.

можливий тільки один, так і для вираження єднального значення. Можливо, через це в текстах законів «чи» використовується для передачі слабкої диз'юнкції, а сполучник «або», який виражає взаємовиключення перелічуваних предметів, їх чергування, зміну, – для передачі суворой диз'юнкції: «...які створювали небезпеку для життя **чи** здоров'я людини **або** заподіяння значної майнової шкоди **чи** настання інших тяжких наслідків...», «...з метою впливу на прийняття рішень **чи** вчинення **або** невчинення дій органами державної влади **чи** органами місцевого самоврядування...». Використання для передачі слабкої диз'юнкції своєрідного гібрида сполучників «і» та «або» позбавило б тексту неоднозначності, зробило б неможливим непорозуміння: «Суперечки з питань персоніфікованого обліку вирішуються вищими державними органами у сфері соціального захисту населення і/або у судовому порядку». На позитивний ефект даного прийому не завжди звертають увагу, а іноді його заперечують.

Найширше в мові законодавства використовуються єднальні сполучники, серед них найбільш активно – сполучник «та». Він вживається в тих випадках, коли поняття, що утворюють перелік, виступають як самостійні явища і слабо пов'язані одне з іншим; розширює сукупність перелічуваних предметів; передає кумулятивне значення. Сполучник «і», перш за все, слугує для вираження кон'юнкції; також вказує на однакову співвіднесеність двох компонентів із третім компонентом; пов'яже предмети однієї спільної ознаки.

Вимога нормопроектної техніки не змінювати зміст поняття в тексті, використовувати його в одному і тому ж значенні заохочує також уважне ставлення до вживаних сполучників, оскільки вони в природній мові завжди багатозначні. Автор законопроекту має турбуватися про те, щоб з побудови речення було зрозуміло, у якому значенні вживається кожний конкретний сполучник.

Список використаної літератури:

1. Радутний О.Е. Подолання недоліків використання сурядних єднальних сполучників на прикладі опису злочинів терористичної спрямованості / О.Е. Радутний // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 291-293.
2. Городенська К.Г. Функціональні зони сполучників в українській науковій мові / К.Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2005. – Вип. VI. – С. 7–13.

Ключові слова: мова законодавства, сполучник, сполучники сурядності, єднальні, розділові та приєднувальні семантико-синтаксичні відношення.

Ключевые слова: язык законодательства, союз, сочинительные союзы, соединительные, разделительные и присоединительные семантико-синтаксические отношения.

Key words: language of legislation, conjunction, coordinate conjunction, copulative, disjunctive semantic-syntactic relations.

СЕКЦІЯ 28.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

МОРОЗ ИГОРЬ ВИКТОРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедры физического воспитания,
доцент, кандидат педагогических наук

ПАВЛОВ ЮРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания,
кандидат педагогических наук, доцент

ФИЗИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА И ИХ РОЛЬ В СПОРТЕ

Говоря о физических качествах нельзя говорить об одном виде спорта, поскольку быстрота, сила, выносливость, ловкость и гибкость связаны с занятиями всеми видами спорта.

Способности называют синтезом свойств личности, который отвечает требованиям определенной деятельности и обеспечивает в этой деятельности высокие результаты. Говоря о человеческих возможностях имеют в виду его способность выполнять тот или иной вид работы. При этом нельзя отрицать и наличие природных данных, которые необходимы для выявления и формирования способностей. Эти природные данные заложены в структуре мозга человека и во врожденных свойствах организма, которые именуются задатками. Под задатками подразумевают изначальные природные способности, которые еще не развиты, подают о себе знать, как только человек делает первые попытки заняться каким либо делом; если же он свои задатки не развивает, заложенные способности не проявляются и не развиваются.

Физические способности можно рассматривать ближе после установления их роли в определенной деятельности. Так, для увеличения скорости движения в беге недостаточно только скорости движения ног. Преобладающим компонентом становится физическое качество – сила. Т.е. сила толчка ног, сила ускорения, или мощность, вначале при отталкивании от исходного положения и затем на каждом шагу на беговой дорожке.

При прохождении спринтерской дистанции с большой интенсивностью недостаточно только силовой выносливости – для сохранения

темпа движения требуется и скоростная выносливость. При удлинении дистанции темп бега замедляется и в таком случае говорится об общей выносливости. Для дальнейшего улучшения результатов бега необходимо улучшать технику старта и технику беговых движений.

Физические качества ловкость и гибкость должны способствовать большей плавности, непринужденности и экономичности движений.

Скоростью можно назвать физическое качество, позволяющее за минимальный срок начать, продолжить и закончить необходимое движение или известную дистанцию. В спортивной практике используются следующие формы скорости: скорость реакции зависит от времени реакции, т.е. от единицы времени, проходящей с момента появления раздражения, необходимого для начала выполнения движения и до начала первого движения. Скорость реакции удлиняется, если необходимо выбрать, в зависимости от характера раздражения, необходимую ответную реакцию. Чем сложнее ожидаемый ответ, тем длиннее время реакции, и большая часть ее расходуется на анализирование принятого раздражения и формирование подходящего ответа.

Скорость движений, или относительная скорость зависит от того, с какой скоростью можно выполнять движение рукой, ногой в отношении тела, без нагрузки. На скорость движения оказывают влияние следующие факторы: скорость сокращения мышц, лабильность центральной нервной системы, сила и эластичность мышц, их гибкость, расслабление, а также уровень овладения техникой соответствующего вида спорта. Прирост скорости движений в большинстве случаев связан с развитием абсолютной силы мышц, однако большая физическая сила еще не является значительным показателем скорости движения.

Развитие общей или основной скорости достигается выполнением различных движений с большой скоростью и частотой. Тренировка специальной скорости как по содержанию, так и по форме ближе условиям соревнований и в основном тренируют основную форму скорости, характерную для соответствующего вида спорта.

Выносливостью можно назвать физическое качество, которое необходимо для продолжения статической и динамической работы на протяжении известного промежутка времени без снижения эффективности деятельности. Выносливость, встречающуюся в спортивной деятельности, можно подразделить следующим образом, если за основу принять методы расхода энергии, необходимой для спортивной деятельности.

Силовая выносливость наблюдается при деятельности, требующей в течении нескольких секунд максимальной силы; это, например, прыжки, броски, метания, спринт, штанга, силовые элементы в спортивной гимнастике и др. Необходимую для деятельности энергию получают, в основном, путем использования внутримышечных источников энергии.

Скоростную выносливость в спортивной практике стремятся связывать с теми видами спорта, где деятельность продолжается от одной

минуты до пяти минут. При этом темп деятельности достаточно высок. Энергия, необходимая для деятельности, образуется без наличия кислорода в клетках мышц, то есть анаэробным путем. Во время такого образования энергии в организме возникает кислородное голодание, которое ликвидируется лишь по окончании работы. Чем интенсивнее усилие, тем скорее возникает кислородное голодание и тем оно больше.

Энергия, необходимая для работы, проводимой за счет выносливости устойчивого состояния, образуется в условиях присутствия кислорода, то есть аэробным путем. Кислород поступает в организм из воздуха посредством систем кровообращения и дыхания. Достигнутая за счет произведенной таким образом энергии теоретическая скорость движения (4,2 м/с) медленнее, чем при двух вышеописанных способах образования энергии (соответственно 11,3 и 5,9 м/с). Однако такая работа может продолжаться довольно долгое время. Выносливость устойчивого состояния наблюдается в тех видах спорта, где применяется умеренная скорость движения: бег на дистанции, продолжающийся от десяти минут до нескольких часов, плавание, гребля, лыжный спорт и др.

В области специальной выносливости основной тон держит та одна, то другая вышеназванная форма выносливости, которая и становится специальной выносливостью данного вида спорта.

Общая или основная выносливость должна создавать предпосылки организму, благодаря которым он сможет как можно дольше действовать в условиях устойчивого состояния.

Основной целью такой тренировки является увеличение объема сердца и развитие капиллярной сети мышц. Тренировка способствует развитию выносливости только в том случае, если она развивает все функции организма. Большая часть их падает на совершенствование функций регуляторных механизмов центральной нервной системы и желез внутренней секреции.

Силой можно назвать физическое качество, которое позволяет за счет усилий мышц преодолевать внешние препятствия. Можно назвать следующие отдельные формы силы.

Под абсолютной силой следует понимать усилия мышц, которые не связаны ни с дистанцией, ни со временем, как, например, изометрические усилия и выжимание рукой динамометра. В физиологии абсолютной силой мышц называется максимально развиваемое напряжение на квадратный сантиметр физиологического поперечного разреза мышцы. Показателями абсолютной силы мышц можно рассматривать жим штанги в положении лежа.

Скоростную силу или мощность зачастую называют взрывной силой. Она встречается в видах спорта, где основной проблемой является достижение большой скорости движения.

Для достижения высоких результатов в тяжелой атлетике, упражнения атлетической гимнастики и упражнения тяжелоатлетов не связаны между собой. Упражнения атлетов отличаются простотой, не требует особой координации и должны, в первую очередь, обеспечивать большое развитие мышц. Начинающим штангистам нет никакого

смысла отказывается от атлетической гимнастики, поскольку методику тренировок, сходную с атлетической гимнастикой, можно использовать при увеличении массы мышц для создания необходимого потенциала развития силы.

Специальную силу составляет вышеописанный комплекс форм силы. Специфика специальностей диктует их очередность по степени важности.

Общая или основная сила является потенциалом, на базе которого в ходе тренировок формируется в необходимой степени и форме компоненты силы, которые свойственны избранному виду спорта.

Ловкость движений проявляется в способности регулировать свои движения во времени и пространстве. При обучении движениям главной проблемой является быстрота их выполнения. Увеличение быстроты до максимальной повышает напряжение в мышцах, а это снижает моторную координацию и точность движений.

Список использованной литературы:

1. Зациорский В.М. Физические качества спортсмена – М.; ФиС 1970 – 200 с.
2. Берштейн Н.А. О ловкости и ее развитии – М.: ФиС 1991 – 228 с.
3. Перевозчиков Ю.А. Основы физического воспитания. Одесса, 2007 – 240 с.
4. Дербиш Г.В., Мороз И.В., Павлов Ю.В. Физическое воспитание. уч. пос. под редакцией доц. Дербиша Г.В., доц. Мороза И.В. – Одесса: Феникс, 2011. – 582 с.

Ключові слова: фізичні якості, сила, витривалість.

Ключевые слова: физические качества, сила, выносливость.

Key words: physical qualities, strength, endurance.

ФИДИРКО МАРИНА АЛЕКСАНДРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания,
кандидат педагогических наук, доцент

АНТИПОВА ЖАННА ИГОРЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ЮРИСТОВ

В современном обществе все больше внимания уделяется развитию физической культуры и спорта. Физическая культура дает возможность будущим выпускникам юридических вузов успешно решать постав-

ленные перед ними служебные задачи с помощью приобретенных в процессе образования знаний и навыков.

Физическая подготовка будущего юриста – одна из главных характеристик высокого профессионализма и безопасности юриста. Физическая культура помогает профессиональному юристу не только всегда быть в форме и вести здоровый образ жизни, но и в служебной деятельности. Благодаря занятиям физической культурой и спортом юрист развивает в себе такие качества, которые традиционно разделяют на физические и психологические [1, с. 750; 2, с. 71].

К физическим качествам относятся хорошая физическая подготовка, силовые способности, выносливость, ловкость, умение быстро реагировать.

К психологическим качествам относятся тренировка памяти, способность концентрировать внимание, устойчивость в неблагоприятных ситуациях, развитие высокой работоспособности, самообладание, стремление достигнуть поставленной цели, уверенность в своих силах. Таким образом, занятия физическим воспитанием дают возможность профессиональному юристу развить в себе не только физические способности, но и психологические.

Работа юриста требует тяжелой умственной нагрузки, поэтому профессиональный юрист должен быть стрессоустойчив. Физическая активность наделяет студента таким качеством, как высокая работоспособность, что позволяет юристу полностью сконцентрировать внимание на работе и правильно мыслить. Также физическая активность способствует тренировке памяти, так как благодаря занятиям физической культурой улучшается кровообращение.

В большинстве своем работа юриста гражданско-правового профиля малоподвижна. Негативность данного признака можно увидеть в таком явлении, как гиподинамия – нарушение функций организма при ограничении двигательной активности, снижении силы сокращения мышц. Особенно влияет гиподинамия на сердечно-сосудистую систему, значительно ослабляя ее. Чтобы избежать подобного процесса, нужно активно заниматься физической культурой и спортом. Юрист в своей профессиональной деятельности постоянно находится в эмоциональном напряжении. Довольно часто это является причиной отказа человека от дальнейшей работы в данной сфере и, следовательно, смены профессии. В данном случае физическая подготовка для профессионального юриста является главным фактором эмоциональной устойчивости на работе, умением проявлять сдержанность и самообладание и, что самое важное, не терять уверенности в себе. Результатом деятельности в физической культуре является физическая подготовленность и степень совершенства двигательных умений и навыков, высокий уровень развития жизненных сил, спортивные достижения, нравственное, эстетическое, интеллектуальное развитие. Исходя из всего вышесказанного следует сделать вывод, что профессиональный юрист должен обладать не только высокими профессиональными навыками и умениями в рамках своей компетенции, но и хорошим здоровьем.

Занятия физической культурой, спортом, физическая активность – вся эта деятельность в совокупности представляет ведение здорового образа жизни. Эти занятия помогают юристу работать над собой, своим здоровьем, самочувствием, способствуют самосовершенствованию. Работа юристов заключается также в защите граждан от правонарушений, соблюдении правопорядка в обществе. Поэтому очень важно, чтобы люди, которые занимаются данной деятельностью, вели здоровый образ жизни.

Таким образом, в процессе обучения и подготовки будущих сотрудников правоохранительных органов следует применять модели обучения, специфика которых располагает возможностями ситуаций, максимально приближенных к реальным. Для этого на кафедре физического воспитания НУ«ОЮА» используют усложнение условий выполнения упражнений, повышают физические нагрузки до предельных, выбирают и создают условия для занятий (время, место, окружающая обстановка, действия других лиц, погодные условия и др.). У студентов, таким образом, вырабатываются не только навыки прикладного характера, определенные физические качества, но и развиваются смелость, решительность, бесстрашие, инициатива и другие профессионально важные психологические качества.

Следовательно, физическое воспитание должно проходить в условиях профессионально-прикладной физической подготовки. Это будет способствовать эффективному и направленному формированию высокого уровня не только физической, но психологической готовности выпускников к профессиональной деятельности в ОВД.

Список использованной литературы:

1. Мороз И.В., Фидирко М.А. Задачи профессионального образования будущих юристов. Правове життя сучасної України / матер. Між нар. наук. – практ. конф. – Одеса: Фенікс, 2013. Т.1, 794 с.
2. Фидирко М.А., Антипова Ж.И. Формирование профессионально важных психологических качеств у студентов – юристов средствами физического воспитания. Матер. V міжнар. ел. наук. – практ. конф. «Психологічні, педагогічні і медико – біологічні аспекти фізичного виховання» 21-25 квітня 2014 р. / редкол. О.П. Романчук та ін. – Одеса, 2014 – 436 с.

Ключові слова: фізична культура, фізичні та психологічні якості, юристи.

Ключевые слова: физическая культура, физические и психологические качества, юристы.

Key words: physical education, physical and psychological qualities, lawyers.

САМОЛЕНКО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри фізичної культури,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

АПАЙЧЕВ ОЛЕКСАНДР ВАЛЕНТИНОВИЧ

Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри фізичної культури,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ

Студенти – це основний трудовий резерв нашої країни, тому стан їх здоров'я є запорукою здоров'я усієї нації. Фізичне виховання у закладах вищої освіти повинно сприяти зміцненню здоров'я і розвитку рухових здібностей студентів. Необхідно досліджувати рівень фізичної підготовленості студентів і на основі отриманих результатів, враховуючи індивідуальні особливості, проводити ефективні заняття з фізичного виховання.

Серед основних чинників, що впливають на мотивацію до занять фізичною культурою для студентів усіх факультетів є поліпшення здоров'я та покращення фізичної підготовленості, а для студентів факультету фізичного виховання та спорту – професійно-прикладна підготовка, формування рухових навичок та вмінь, вдосконалення основних фізичних якостей [1, с. 73-74].

Наказ № 1330 від 17.05.2017 року: ввести в дію Тимчасовий порядок проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості студентів КНТЕУ до затвердження вченою радою університету, здійснювати у відповідності до інструкції проведення тестів і нормативів щорічного оцінювання фізичної підготовленості, узагальнення та подання інформації про результати проведення тестування [2].

Метою і завданням дослідження є визначення рівня фізичної підготовленості студентів з десяти спеціалізацій, які культивуються у нашому закладі вищої освіти. Заняття з фізичного виховання розподіляються по відділеннях з різною спортивною спеціалізацією з урахуванням зацікавленості та наявності певної спеціальної підготовки. Тестування проводились навесні 2018 навчального року у спортивному комплексі Київського національного торговельно-економічного університету. В дослідженні брали участь 3489 студентів перших та других курсів з десяти спеціалізацій: «Фітнес», «Загальна фізична підготовка», «Футбол», «Баскетбол», «Плавання», «Бадмінтон», «Настільний теніс», «Боротьба», «Волейбол», «Атлетична Гімнастика», які навчаються на шести факультетах університету. Використовувались слідуєчі державні тести здобувачів вищої освіти: на силу, стрибучість, швидкість, координаційні

здібності та гнучкості, а за результатами тестування оцінювання здійснено за чотирма рівнями фізичної підготовленості: високий, достатній, середній, низький.

Загалом в дослідженні взяли участь 283 студента зі спеціалізації «Футбол»: на високий рівень фізичної підготовки виконали – 31 (11%) хлопців, достатній – 105 (37%), середній – 77 (27%), низький – 70 (25%). Зі спеціалізації «Волейбол» в дослідження взяли участь – 189 студента, як дівчат так і хлопців: високий рівень фізичної підготовленості показали – 45 (24%), достатній – 85 (45%), середній – 54 (28%), низький – 5 (3%). Спеціалізацію «Загальна фізична підготовка» відвідують тільки дівчата, загалом в дослідження взяли участь – 422 студентки: на високий рівень фізичної підготовленості здали – 28 (7%), на достатній – 146 (35%), на середній – 136 (32%), на низький – 112 (26%). У спеціалізації «Бадмінтон» дослідження взяли участь – 379 студентів перших та других курсів; з них високий рівень показали – 32 (9%), достатній – 99 (26%), середній – 160 (42%), низький – 88 (23%). Зі спеціалізації «Настільний теніс» в дослідженні взяли участь 274 студента і на високий рівень виконали – 22 (8%), достатній – 52 (19%), середній – 128 (47%), низький – 71 (26%). Загалом 138 студентів зі спеціалізації «Боротьба» взяли участь у дослідженні: на високий рівень фізичної підготовленості здали – 1 (9%), достатній – 38 (37%), середній – 68 (41%), низький – 31 (13%). Зі спеціалізації «Плавання» взяли участь у дослідженні 32 студента, з них 3 студента показали високий рівень, що склало 9%, достатній – 12 (37%), середній – 13 (41%), низький – 4 (13%). У спеціалізації «Баскетбол» в дослідженні взяли участь 209 студента і на високий рівень фізичної підготовленості здали – 52 (25%), достатній – 71 (34%), середній – 46 (22%), низький – 40 (19%). В дослідженні також взяли участь студенти зі спеціалізації «Атлетична гімнастика» – 525, на високий рівень фізичної підготовленості виконали – 209 (40%), на достатній – 208 (40%), на середній – 89 (17%), відповідно на низький – 19 (3%). Зі спеціалізації «Фітнес» в дослідженні взяли участь 1038 студентів, в 5 груп, на високий рівень фізичної підготовленості виконали – 58 (6%), на достатній рівень – 273 (26%), середній – 360 (35%), низький рівень фізичної підготовленості відповідно – 347 (33%).

Таким чином, на підставі аналізу результатів тестування можна зробити висновок, що рівень фізичної підготовленості студентів оцінюється задовільно: на високий рівень фізичної підготовки виконали – 31 (11%) хлопців, достатній – 105 (37%), середній – 77 (27%), низький – 70 (25%). Проведений аналіз результатів дослідження свідчить про те, що заняття у спеціалізаціях ігрових видів спорту для студентів позитивно впливають на розвиток фізичних якостей, що в цілому підвищує їхню фізичну підготовленість. Також результати досліджень свідчать про значну кількість студентів з низьким рівнем здоров'я та незадовільною фізичною підготовленістю.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні системи підготовки до оцінювань рівня фізичної підготовленості студентів.

Список використаної літератури:

1. Тулайдан В. Г. Модель фізичної підготовленості студентів та їх порівняльна статистика. / Актуальні питання вдосконалення системи фізичного виховання і спортивної роботи у вищій школі. Збірник наукових праць за матеріалами І науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Ужгород, 19-20 квітня 2018 року). – Ужгород: в-во Бест-Принт, 2018. – С. 71-74.
2. Наказ № 1330 від 17.05.2017 року, Тимчасовий порядок проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості студентів КНТЕУ, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ.

Ключові слова: студенти, спеціалізація, тести, тестування, фізична підготовленість.

Ключевые слова: студенты, специализация, тесты, тестирование, физическая подготовка.

Key words: students, specialization, tests, testing, physical fitness.

ТЮРІН СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Військова академія, м. Одеса,
старший викладач кафедри теорії організації фізичної підготовки,
кандидат юридичних наук

ДЛУЦА ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Військова академія, м. Одеса,
викладач кафедри теорії організації фізичної підготовки

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНО РОЗВИВАЮЧИХ ВПРАВ ДЛЯ СТУДЕНТІВ, КУРСАНТІВ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Історично склалось так, що загально розвиваючі вправи створювалися, розроблялися і накопичувалися в рамках різноманітних гімнастичних систем. Це європейські гімнастичні системи, німецька, шведська гімнастика, дихальна гімнастика, атлетична, і ін.. В останні роки загально розвиваючі вправи значно збагатились елементами східних практик, китайської гімнастики, йоги, бойових мистецтв рукопашного бою.

Основне значення загально розвиваючих вправ це розвиток спеціальної фізичної підготовки, формування навиків і умінь виконання вправ необхідних для життя, занять різноманітними видами спорту. Вони виконуються в різних напрямках, площинах, з різноманітною амплітудою, швидкістю, ступеню м'язового напруження і розслаблення. Кількість розвиваючих вправ величезна, рухома структура їх різноманітна. Одні із видів технічно нескладні, інші потребують хорошої координації рухів, концентрації, уважності, фізичної підготовки студентів,

вправи підбираються по рівню фізичної підготовки. Загальнорозвиваючі вправи займають значне місце в загальній системі фізичного виховання спеціальної підготовки студентів та курсантів, необхідні для свідомого управління рухами, для укріплення і розвитку організму.

Загально розвиваючі вправи використовуються на заняттях фізичної підготовки, в ранковій гімнастиці, під час практичних занять, самопідготовки, тощо.

Правильне виконання вправ впливає на фізичний розвиток студентів курсантів, вони мають ряд особливостей: точно дозуються, можуть застосовуватися в різних варіантах і комбінаціях під керівництвом викладача, наставника, командира.

Необхідно рівномірно розвивати м'язи всього тіла, акцентувати увагу на розвиток статичної та динамічної сили м'язів спини, черевного преса і плечового пояса, а також рухливості хребта. Гармонічний розвиток м'язів всього тіла одне з умов формування правильної постави. З допомогою вправ успішно вирішується ця задача.

Спеціальна фізична підготовка через загально розвиваючі вправи стає більше досконалою, коли виконуються правильно, послідовно, постійно. Вправи стають координованими, вірно відображають характер студентів на учбових заняттях. При застосуванні вправ легше регулювати фізичне навантаження, яке залежить від підбору вправ та їх кількості в одному занятті. Одні вправи легкі, другі важкі, в залежності від інтенсивності м'язових вправ.

Загально-розвиваючі вправи складають основний зміст занять, тому що вони підвищують загальну працездатність, роблять виборчий і всебічний вплив на організм. На заняттях їх застосовують для розминки і підвищення рівня розвитку фізичних здібностей курсантів.

Загально розвиваючі вправи застосовують для виховання фізичних якостей, гнучкості, швидкості, вони проводяться з початку та при кінці основної частини заняття.

Загально розвиваючі вправи прийнято класифікувати на наступні групи: для м'язів рук і плечового пояса; для м'язів тулуба і шиї; для м'язів ніг; для м'язів усього тіла. Ці вправи виконують без предметів і з предметами, набивними м'ячами, гантелями; на гімнастичних снарядах, стінці і ін.

Загально розвиваючі вправи використовують у виді комплексів рухів. Схема побудови комплексу буває різною. Найчастіше комплекс починають з вправ у підтягуванні, потім дають вправи для м'язів тулуба, рук і ніг, далі вправи для тих же груп м'язів, але більш інтенсивні по навантаженню. Далі включають вправи, що роблять загальний вплив на організм біг, стрибки, присідання ці вправи сприяють поліпшенню постави і рухливості суглобів.

В навчальній програмі є організація проведення комплексних занять. Корегуючи силову гімнастику та гімнастичні вправи, види рукопашного бою, спеціальної фізпідготовки, доцільно застосовувати тренажери при проведенні секційних занять, де тренажери широко застосовуються для розвитку необхідних якостей на певних м'язових групах.

Тренажери знаходяться не тільки в спортивному залі, а також на спортивних майданчиках, стадіонах.

При проведенні занять зі студентами, курсантами з використанням загально розвиваючих вправ, тренажери можуть бути організовані різними способами, застосування яких залежить від того, чи проводяться заняття тільки на тренажерах, або комплексно з іншими засобами. Також залежить від наявності видів тренажерів, від поставлених на заняттях задач, наприклад крос фіт.

Таким чином ми підійшли до застосування методів на заняттях з фізичного виховання, а саме: фронтальний, позмінний, груповий та коловий методи.

Фронтальний метод полягає в тому, що всі курсанти одночасно виконують одну і ту ж вправу під безпосереднім керівництвом викладача. Її можна використовувати при проведенні загально розвиваючих вправ. Особливістю при виконанні вправ на тренажерах є застосування фронтального методу, яким може бути охоплені всі студенти – курсанти навчальних закладів.

Позмінний метод полягає у виконанні вправ на тренажерах не з всім взводом, групою, а послідовно.

При груповому методі виконуються різні види вправ, як на заняттях з використанням тренажерів, так і на комплексних заняттях.

Коловий метод полягає в тому, що вправи виконуються потоком з включенням послідовного серійного проходження виду тренажера.

Коловий метод доцільно застосовувати на заняттях з переважним використанням тренажерів при хорошій підготовці тих, хто займається, також при проведенні занять в режимі ранкова зарядка.

Завданнями загальної фізичної підготовки є розвиток та вдосконалення фізичних якостей: сили, витривалості, швидкості та спритності; покращення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, підвищення працездатності та службової активності, забезпечення професійного довголіття та стійкості організму до несприятливих чинників навколишнього середовища та професійної діяльності. Загальна фізична підготовка сприяє підвищенню фізичного виховання, спеціальної спортивної підготовленості, веденню здорового способу життя, профілактиці захворюванням, прискоренню адаптації студентів – курсантів до умов викладацько-спортивної та військової служби.

Ключові слова: фізичне виховання, методи, витривалість, вправи, спортивні тренажери.

Ключевые слова: физическое воспитание, методы, упражнения, спортивные тренажеры.

Key words: physical education, methods, exercises, fitness simulators.

МОРОЗ ІГОР ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри фізичного виховання,
доцент, кандидат педагогічних наук

ГОГОЛЄВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

НІКІТЧЕНКО МАРГАРИТА БОРИСІВНА

Одеський національний інститут Державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
старший викладач кафедри електронного урядування
та інформаційних систем

РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ЗАСОБОМ ЛЕГКОАТЛЕТИЧНОГО БІГУ

На початку 90-х років минулого століття в теорії і методиці фізичного виховання молоді активно став розвиватися принципово новий напрям, що докорінно відрізняється від загальноприйнятого, орієнтованого на всебічну фізичну підготовку учнів всіх освітніх закладів. В новому напрямку важливе значення надавалося істотній переорієнтації цілей і завдань фізичного виховання. В якості головного ставилося завдання формування здорового способу життя та фізичної культури особистості через прилучення її до цінностей досліджуваної сфери діяльності.

У руслі даного напрямку багато вчених припускали, що формування фізичної культури особистості буде активно сприяти і її фізичному вдосконаленню, поліпшенню показників здоров'я. Однак останні дослідження фізичного стану студентів вищих навчальних закладів показали, що негативні тенденції їх показників не тільки зберігаються, а й продовжують своє зростання.

Така ситуація зумовлює необхідність наукового обґрунтування та практичної реалізації доступних і ефективних способів їх реалізації. Насамперед, необхідно знову відновити дослідження, спрямовані на розробку засобів і методів розвитку фізичних якостей, що визначають фізичну працездатність людини і створюють надійний фундамент його здоров'я. До таких фізичних якостей, в першу чергу, відноситься загальна витривалість, яка є підставою і для підвищення розумової працездатності студентів вузів. До теперішнього часу визначальною є точка зору, відповідно до якої для розвитку загальної витривалості і підвищення функціональних можливостей кардіо-респіраторної системи людини необхідно використовувати циклічні вправи аеробного характеру.

Методика розвитку загальної витривалості студентів вищих навчальних закладів засобами легкоатлетичного бігу буде педагогічно доцільною і продуктивною, якщо при її побудові враховувати наступні ідеї:

- відповідність швидкості бігу на різних дистанціях (від 200 м до 3000 м) аеробного режиму роботи;
- підвищення тренувального навантаження за допомогою збільшення часу бігу тільки в аеробному режимі, при цьому швидкість бігу може зменшуватися;
- в якості критерію оптимізації величини фізичного навантаження використовувати витрати енергії при бігу на будь-яку дистанцію;
- основним методом розвитку загальної витривалості обрати метод повторної інтервальної вправи;
- при плануванні тренувального навантаження на заняттях фізичною культурою використовувати диференційований підхід, де в якості класифікатора виступає рівень функціональної підготовленості.

Достовірність результатів забезпечувалася надійною методологічною основою дослідження, відповідністю наукових методів поставленим завданням, коректністю використання методів математичної статистики, застосуванням сучасних методик та інформаційних технологій.

У роботі виявлено залежність швидкості бігу різного рівня функціональної підготовленості від довжини тренувальних дистанцій, визначені оптимальні обсяг і інтенсивність бігу в аеробному режимі для студентів, які мають різний рівень фізичної підготовленості. Розроблена методика розвитку загальної витривалості студентів засобами легкоатлетичного бігу принципово відрізняється від загальноприйнятих, які передбачають поступове підвищення тренувального навантаження в основному за рахунок збільшення швидкості і обсягу бігу.

Результати дослідження впроваджені в педагогічний процес Національного Університету «Одеської Юридичної Академії»

Фізичний стан студентів НУ «ОЮА», як юнаків, так і дівчат, в цілому, можна характеризувати як низький. Серед показників зафіксовано значні відхилення від належних величин в діяльності кардіореспіраторної системи. За показниками фізичної підготовленості найбільше відставання від встановлених нормативів спостерігається в бігу на витривалість – у юнаків на дистанції 3000 м і у дівчат на дистанції 1000 м.

Основу розробленої методики розвитку загальної витривалості у студентів на заняттях з фізичного виховання засобами легкоатлетичного бігу склали:

- біг з рівномірною швидкістю на дистанціях від 200 м до 1600 м виключно в аеробному режимі енергозабезпечення;
- метод повторної інтервальної вправи, який передбачає повторне виконання бігу на різних дистанціях зі стандартним навантаженням (певна довжина дистанції, час її подолання, середня швидкість бігу) зі строго дозованими і заздалегідь запланованими інтервалами відпочинку;

– принцип підвищення фізичного навантаження полягає в тому, що збільшення навантаження відбувається через збільшення часу бігу в аеробному режимі, при цьому швидкість бігу зменшується, а довжина тренувальних дистанцій поступово зростає.

У результаті використання даної методики розвитку витривалості на заняттях з фізичного виховання протягом 14 занять (7 тижнів) в навчальних групах юнаків і дівчат студентів I курсу значно покращилися показники фізичної працездатності (в середньому на 18%).

В результаті проведених досліджень представляється можливість сформулювати конкретні рекомендації, що дозволяють зробити навчальний процес з фізичного виховання у вищих навчальних закладах більш ефективним.

Ключові слова: легкоатлетичний біг, витривалість, дослідження.

Ключевые слова: легкоатлетический бег, выносливость, исследования.

Key words: track and field athletics, endurance, research.

ФІДІРКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання,
кандидат педагогічних наук, доцент

СУЛІМА ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ШУРХАЛ ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ДОЗВІЛЛЯ

Здоров'язбереження як соціальна проблема мало велике значення ще й у Давній Греції. Так, Гіппократ у трактаті «Про здоровий спосіб життя» розглядав здоров'я як стан повної гармонії, оскільки організм – це єдина, цілісна, гармонійна система, що здатна до самореалізації. Здоров'я вивчалось не лише через природу людини, але також через її спосіб життя, діяльність та мислення.

У дослідженнях в якості пріоритетної вимоги поліпшення стану здоров'я української нації висувається здоров'язбереження, що розглядається як соціальний феномен, провідною умовою формування якого є контроль за рівновагою та взаємодоповненням тілес-

ного, розумового, психоемоційного розвитку дитини, формування культури здорового способу життя у кожного індивіда, сім'ї, суспільства. Здоров'язберігаюче дозвілля школярів може бути ефективним лише за обставин використання різноманітної за характером ігрової або трудової соціально корисної діяльності, що прищільно впливає на формування їхніх моральних якостей, інтелекту, фізичних сил.

Розробляючи концепцію гуманістичної освіти, І.Зязюн підкреслює, що настала потреба у вихованні нового типу особистості – гуманістичного, – здатної не лише до споживання культурних цінностей, але й примноження їх. Втім, виховати таку особистість є можливим лише за умов, якщо розглядати людину як ціль суспільного розвитку, а не його засіб [3].

Принципово важливим методологічним підґрунтям забезпечення ефективного здоров'язбереження дітей є положення І.Беха про те, що «здоров'я виступає основною життєвою цінністю людини». Науковець наголошує на тому факті, що сьогодні здоров'я сприймається не лише у смислі свободи від хвороби, але як засіб реалізації своїх можливостей: «здоров'я при цьому виступає не просто як щось безмірне, а як те, що співвідноситься із здібностями людини» [1].

На необхідності організації здоров'язберігаючого дозвілля наголошував і А.Макаренко, котрий закликав вихователів до організації такого відпочинку дітей і молоді, який активізує розвиток особистості та сприяє вихованню мужності, сили волі, внутрішньої дисципліни, рішучості, цілеспрямованості, готовності допомогти іншим [2].

Слід наголосити, що в концепції гуманістичної педагогіки принципово важливими ціннісними є прагнення до актуалізації та реалізації всіх сутнісних сил дитини з урахуванням специфіки її індивідуального розвитку. З погляду на той факт, що в інформаційній цивілізації актуальним є розвиток фізичних сил дитини, укріплення її здоров'я, забезпечення активного відпочинку, особливої важливості набувають цінності пізнання проблем здоров'язберігаючого дозвілля.

На особливій важливості забезпечення здоров'язберігаючого дозвілля дітей наполягав В.Сухомлинський. Він підкреслював необхідність організації вчителем посильних для дитини фізичних навантажень (праці, екскурсій, прогулянок на свіжому повітрі). Видатний педагог стверджував: «Здоров'я впливається в дитячий організм життєтворчим джерелом тоді, коли після трудової напруги дитина відпочиває» [4].

К.Ушинський підкреслював, що час на дозвілля має бути обов'язково насиченим справами, які розвивають особистість дитини: «більш за все необхідно, щоб для виховання стало неможливим те лакейське проведення часу, коли людина залишається без роботи в руках, без думки в голові, тому що саме в ці хвилини псується голова, серце й мораль» [5].

Принципового значення набуває виховання у школярів цінностей здорового образу життя, ідеалу здорової людини, котра спромо-

жна до реалізації своєї сутності, формування норм високої моральної поведінки, невід'ємною частиною якої є збереження свого життя та життя інших людей, переконань у шкідливості негативних звичок (паління, алкоголізму, наркоманії тощо).

Таким чином, маємо змогу стверджувати, що в контексті всіх визначених нами напрямів – нормативно-правовому, соціально-медичному, педагогічному – наголошується на необхідності забезпечення здоров'язберігаючого дозвілля школярів, оптимальність якого залежить від результативності державної політики з розв'язання цієї проблеми, ефективності діяльності та особистісних якостей педагогів і батьків, котрі мають бути носіями гуманістичних ідеалів, цінностей життя іншої людини, збереження її духовного й фізичного здоров'я, а також володіння культурою та технологіями здорового способу життя.

Список використаної літератури:

1. Бех І.Д. Виховання особистості : І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Макаренко А.С. Собрание сочинений: в 5 т. / Под общ. ред. А. Петровского. – [Т. 2: Педагогическая поэма]. – М.: «Правда», 1971. – 384 с.
3. Педагогічна майстерність: хрестоматія: [навч. посіб.] / [упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилович, Т.Г. Дмитренко та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2006. – 606 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – [изд. 7-е]. – К.: Радянська школа, 1981. – 212 с.
5. Ушинский К. . Педагогические сочинения: В 6 т. – Т. 1: О народности в общественном воспитании / Педагогика. – М., – 1988. – 416 с.

Ключові слова: проблеми, здоров'я, дозвілля.

Ключевые слова: проблемы, здоровье, досуг.

Key words: problems, health, leisure.

ПАВЛОВ ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання,
кандидат педагогічних наук, доцент

БІРЮКОВ ОЛЕКСАНДР АРКАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ЗАВЕРЗАЄВ ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ОСНОВИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ФІЗИЧНУ КУЛЬТУРУ І ЗДОРОВ'Я

Фізична культура – органічна частина загальнолюдської культури, її особлива самостійна область. Вона впливає на життєво важливі сторони індивіда, отримані у вигляді задатків, які передаються генетично і розвиваються в процесі життя під впливом виховання, діяльності і навколишнього середовища. Вона задовольняє соціальні потреби в спілкуванні, грі, розвазі. Фізична культура оптимізує стан здоров'я. Вона проявляє себе в трьох основних напрямках.

По-перше, визначає здатність до саморозвитку, відображає спрямованість особистості «на себе», що обумовлено її соціальним і духовним досвідом, забезпечує її прагнення до творчого самовдосконалення.

По-друге, фізична культура – основа самодіяльного, ініціативного самовираження майбутнього фахівця, прояв творчості у використанні коштів фізичної культури, спрямованих на предмет і процес його професійної праці.

По-третє, вона відображає творчість особистості, спрямовану на відносини, що виникають у процесі фізкультурно-спортивної, суспільної та професійної діяльності.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» прийнятий у грудні 1993 року визначає цінність фізичної культури і спорту для здоров'я, фізичного і духовного розвитку населення, утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві. Відповідно до Закону, держава регулює відносини у сфері фізичної культури і спорту шляхом формування державної політики в цій сфері, створення відповідних державних органів та умов їх функціонування, яким гарантуються права громадян на заняття фізичною культурою і спортом; визначаються і характеризуються сфери та напрямки впровадження фізичної культури. Окремі розділи Закону визначають правові засади функціонування сфери спортивної діяльності та самоврядування в галузі фізичної культури і спорту. Процес фізичного виховання у сфері освіти

регламентується 12-ою статтею Закону. Відповідно до статті 41 особи, винні в порушенні законодавства про фізичну культуру і спорт, несуть дисциплінарну адміністративну або кримінальну відповідальність.

Законодавство України про фізичну культуру і спорт базується на Конституції України і складається з цього Закону, відповідних міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у цій сфері.

Громадяни України мають право займатися фізичною культурою і спортом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Це право забезпечується шляхом:

- вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг;
- доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом;
- захисту прав та законних інтересів громадян; створення закладів фізичної культури і спорту;
- об'єднання громадян у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості;
- здобуття спеціальної освіти та здійснення відповідної професійної діяльності

Державна політика у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на засадах: визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави; визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя; забезпечення безпеки життя та здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, учасників та глядачів спортивних і фізкультурно – оздоровчих заходів; забезпечення різноманітності, високої якості та доступності фізкультурно-спортивних послуг для громадян.

Державне управління фізичною культурою і спортом здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту.

Основними завданнями громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів є:

- залучення учнів та студентів у позанавчальний час до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах;
- організація і проведення спортивних змагань серед учнів та студентів; забезпечення їх участі у відповідних міжнародних спортивних змаганнях.

Громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів діють на підставі статутів.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, на конкурентних засадах у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку визначає всеукраїнську громадську

організацію фізкультурно- спортивної спрямованості студентів, яка має право представляти Україну у відповідних міжнародних організаціях та на Всесвітній універсіаді, якщо інше не передбачено вимогами відповідних міжнародних організацій та/або міжнародними договорами України.

Всеукраїнські громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів спільно із всеукраїнськими спортивними федераціями з певних видів спорту протягом навчального року можуть проводити змагання у відповідних дитячих та студентських лігах.

Систематичному диспансерному огляду службою спортивної медицини підлягають особи, які займаються фізичною культурою, та спортсмени дитячо – юнацького, резервного спорту та спорту вищих досягнень, ветерани спорту.

Допуск осіб до занять фізичною культурою і спортом здійснює лікар із спортивної медицини.

Заняття фізичною культурою і спортом здійснюються з дотриманням медичних норм, встановлених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Таким чином, можна вважати, що фізична культура – це сукупність досягнень суспільства у створенні та раціональному використанні спеціальних засобів, методів і умов цілеспрямованого вдосконалення людини.

Основними показниками розвитку фізичної культури на даному етапі розвитку нашої держави, як це сказано в главі 2 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», є рівень здоров'я, фізичний розвиток та підготовленість різних верст населення.

Список використаної літератури:

1. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>
2. Фізичне виховання: Підручник / За ред. В. А. Головіна, В. А. Маслякова, А. В. Коробкова и др. – М.: Вища школа.
3. <http://www.naukainformi.kpi.ua>

Ключові слова: фізична культура, здоров'я, Закон України.

Ключевые слова: физическая культура, здоровье, Закон Украины.

Key words: physical education, health, the Law of Ukraine.

ЧЕРТОВ ИВАН ИВАНОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания

ВОРОБЬЕВА ЕЛЕНА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания

БУРЦЕВА АЛЕКСАНДРА ВАСИЛЬЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания

РАЗВИТИЕ ФИТНЕСА ДЛЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНЫХ МЕДИЦИНСКИХ ГРУПП

Физическая культура бесспорно является областью занятости большого количества людей. Она считается одним из важных факторов установки на активную жизненную позицию. Рядом исследований выявлено, что у студентов, чьи занятия физкультурой и спортом имеют определённую структуру, и тех, кто проявляет в этих видах деятельности высокую активность, устанавливается определённая структура режима дня, они уверены в себе, жизненный тонус на высоком уровне, так же имеет место развитие «престижных» установок. Такие студенты более коммуникабельны, готовы к партнёрству, рады признанию социумом, легче воспринимают критику в свой адрес, они более стрессоустойчивы и сдержанны, оптимистичны и энергичны, настойчивы и решительны, умеют проявить лидерские качества. Студенты этой группы более ответственные, сконцентрированы на деле, добросовестны. В напряжённой, кропотливой командной работе чаще достигают успеха, они свободно контактируют внутри коллектива, им свойственны находчивость и высокий уровень самоконтроля. Но нельзя забывать о том, что не у всех студентов имеется основная группа здоровья и должная физическая подготовка.

Практически каждый вуз страны имеет группу студентов с некоторыми отклонениями в здоровье. Занятия физической культурой в таких группах проходят отдельно от основной группы, по программе, специально адаптированной под студентов. Такая программа решает не только учебно-педагогические задачи, но и задачи физического плана. Можно сказать, что занятия в подобных группах осуществляют функцию по восстановлению ресурсов организма и являются первой ступенью в адаптации к двигательным режимам, которые соответствуют современным требованиям. Следует отметить, что студенты специальной медицинской группы нуждаются не только в организации наиболее подходящего двигательного режима за счёт применения различных техник, комплексов упражнений и оздоровительных мето-

дик, но и в формировании у них потребности в самостоятельных занятиях физическими упражнениями. Им важно доказать необходимость поиска и максимально эффективного применения многообразия способов оздоровления организма.

Сегодня используется множество техник и методик, применяемых на занятиях для студентов медицинской группы. В данной статье мы подробно разберём одну из них – фитнес. Фитнес в понимании современных преподавателей физической культуры – это не только разнообразные упражнения для физического развития и современные формы двигательной деятельности, но и индивидуальные методики оздоровления, а так же программы, включающие в себя инновационные технологии. Основа фитнеса – занятия на оздоровление, а ведущий принцип – «нагрузки ради здоровья». Согласно данному утверждению, можно подтвердить тот факт, что включение занятий фитнесом в систему преподавания физкультуры в учреждениях высшего образования необходимо в качестве одного из направлений физической подготовки. Для студентов свойственна работа, связанная с напряжением внимания, зрения, интенсивной умственной деятельностью, но не слишком активной подвижностью. А студенты, которые имеют какие-либо ограничения в состоянии здоровья, в частности – студенты специальной медицинской группы, в большей степени подвержены последствиям напряженности образовательного процесса. Современное образование упускает такой важный момент как психологический аспект на занятиях физическим воспитанием. Суть заключается в том, что формирование представлений о своём теле и о процессах внутри него, можно начать уже на занятиях по фитнесу. Если учитывать тот факт, что основную часть учебного времени студенты находятся в душных, непроветриваемых кабинетах, сидя, как правило, в неправильном положении, то очевидный вывод напрашивается сам собой – все эти факторы способствуют ухудшению состояния здоровья студентов. Мышцы, не получая должной нагрузки, становятся слабыми, и процесс их атрофирования начинается сам собой, мышцы теряют свою эластичность и работоспособность. Всё это приводит к тому, что функциональные возможности человека снижаются, появляются различного вида отклонения в здоровье, в худшем случае – заболевания. Сегодня мы наблюдаем превышение данного показателя на 35%. Всё это говорит о том, что состояние здоровья молодёжи ухудшилось в разы. И всё это из-за банального отсутствия необходимых физических нагрузок, в том числе и на занятиях физическим воспитанием. Одновременно с осуществлением целого ряда задач по физическому воспитанию в вузах, необходимо акцентировать внимание на обучающе-информационную сторону занятий. Такой подход не только требует высококвалифицированного преподавательского состава, но и дает реальную возможность поднять статус занятий физической культурой в вузе, что, несомненно, позволит выйти на позитивные изменения мотивации студентов к таким занятиям. Проводя занятия по физическому воспитанию у студентов специальной медицинской группы, преподаватели часто ис-

пользуют разнообразные системы и методики упражнений. Одной из такой методики есть система упражнений Д. Пилатеса, которая представляет собой спокойные плавные движения. Такие движения способствуют растяжению, укреплению нервно-мышечной системы и помогают достичь слаженной работы всего тела. Стоит упомянуть, что в таких упражнениях помимо крупных мышц задействованы внутренние мышечные слои, которые служат опорой для позвоночника и суставов. От того в каком состоянии находятся мелкие глубокие мышцы зависит, как развивается тело и то, каким прочным будет результат. По сравнению с другими видами занятий, в пилатесе количественные показатели не являются важными. Здесь студент должен понимать, какая работа происходит в его организме, когда он делает то или иное движение. Такая программа подходит каждому студенту и не имеет противопоказаний, чего нельзя сказать о других направлениях физического воспитания (например, все виды спортивных игр, легкая атлетика, тренировки в тренажерном зале). Перед началом занятий необходимо освоить основные принципы пилатеса. Без этого нельзя достичь действительно хороших результатов. Дыхание в занятиях пилатесом играет важную роль. Мышцы работают лучше, если в них поступает как можно больше кислорода, от этого зависит то, какого эффекта от занятий вы достигните. Поэтому дыхание должно быть максимально глубоким и ровным, и студенту необходимо за этим следить. Люди, регулярно занимающиеся пилатесом, наблюдают заметное улучшение состояния дыхательной системы, от чего так же зависит уровень их концентрации, контроля своих движений. Все упражнения разработаны на научной основе и включают в себя три фазы: растяжение мышц, их укрепление и снова растяжение. Часто встречаемые заболевания среди студентов, составляющих специальную медицинскую группу, это функциональное нарушение осанки и сколиоз. В этом случае, преподаватель вместе со студентами ищет решение, как минимум, трёх задач: мобилизация позвоночника, его коррекция и стабильный результат коррекции. Основная задача упражнений на растягивание состоит в том, чтобы увеличить длину мышц и связок до степени, соответствующей нормальной анатомической подвижности в суставах. С анатомической и практической точки зрения целесообразна большая подвижность в суставах при сгибании вперед и меньшая при разгибании назад. Эффективность упражнений на растяжение будет большей при длительном воздействии относительно малой интенсивности.

Итак, проведённое исследование показывает, как важно применять разнообразные оздоровительные методики с использованием инновационных технологий в виде средства формирования активного и положительного отношения студентов к занятиям физическим воспитанием.

Список использованной литературы:

1. Власова Т. С., Сунгатуллин Р. И., Закирова Н. М. Особенности физического воспитания студентов, имеющих отклонения в здоровье. Проблемы

- мотивации физкультурной активности студентов в вузе // Молодой ученый. – 2015. – № 5. – С. 441–443. URL: <https://moluch.ru/archive/85/16031/>
2. Георгиева Н.Г. Влияние фитнес систем на формирование мотивации к занятиям физической культурой подростков специальной медицинской группы // 2013. – № 5 (38). – С. 59–63.
  3. Сайкина Е.Г. Фитнес в системе физической культуры // известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 68.

Ключові слова: фітнес, пілатес, методики оздоровлення, дихання, сколіоз, гнучкість.
Ключевые слова: фитнес, пилатес, методики оздоровления, дыхание, сколиоз, гибкость.

Key words: fitness, pilates, methods of recovery, breath, scoliosis, flexibility.

БАРСУКОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЯКОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗВО

Фізичні якості – це комплекс морфологічних і психофізіологічних властивостей, які відповідають певній м'язевій дії і забезпечують ефективність виконання рухових дій. Щодо фізичних якостей взагалі, і координаційних зокрема, то тут досить важко провести межу між розвитком і вдосконаленням, оскільки в процесі вдосконалення відбувається розвиток якостей. Сьогодні добре відомо, що отримати точну інформацію про рівень розвитку фізичних якостей можна за допомогою тестів (контрольних нормативів) за програмою, затвердженою Міністерством освіти та науки України.

Актуальність даної теми обумовлена станом і рівнем фізичної підготовки студентів вищої школи, адже проблема розвитку і вдосконалення координаційних здібностей, відіграє ключову роль в процесі оволодіння руховими навичками.

Мета даної роботи – проаналізувати стан розвитку координаційних якостей студентів НУ «ОЮА».

Студентський вік є завершальним етапом в розвитку фізіологічних, психічних і функціональних можливостей організму. Цей період характеризується остаточним формуванням зростання організму, опорно-рухового апарату, сенсорної і рухової координації, вегетативних функцій.

Координація – здатність швидко, точно, доцільно, економно і винахідливо, тобто найдосконаліше, вирішувати рухові завдання.

Координованість – результат узгодженого поєднання рухів з відповідно поставленим завданням, станом організму і умовами діяльності.

Існує три види координації:

– нервова координація – узгодження нервових процесів, керуючих рухами через м'язове напруження. Це узгоджене поєднання нервових процесів, що приводить до конкретних умов у рішенні завдання;

– м'язова координація – узгодження напрути м'язів, що передають команди управління на ланки тіла як від нервової системи, так і від інших факторів. М'язова координація не однозначна нервової, хоча і керується нею;

– рухова координація – узгоджене поєднання рухів ланок тіла в просторі і в часі, одночасне і послідовне, відповідно поставленій задачі, зовнішньому оточенню і станом людини. Вона не однозначна м'язової координації, хоча і визначається нею.

Координаційні здібності можна визначити як сукупність властивостей людини, що виявляються в процесі рішення рухових завдань різної координаційної складності і обумовлюють успішність управління руховими діями і їх регуляцією.

Можна виділити наступні відносно самостійні види координаційних здібностей:

– оцінка і регуляція динамічних і просторово-часових параметрів рухів;

– збереження стійкості (рівновага);

– відчуття ритму;

– орієнтування в просторі;

– довільне розслаблення м'язів.

Для вдосконалення якісних сторін рухової діяльності необхідно підбирати відповідність системи спеціальних вправ які відображають специфіку рухової координації. При цьому важливо визначити послідовність формування координаційних здібностей на цьому етапі з урахуванням їх взаємодії та екстраполяції. Підвищення показників приросту координаційних здібностей досягається використанням різноманітних варіантів фізичних вправ, спрямованих на розвиток тієї або іншої якості, що дозволяє підтримувати необхідний рівень працездатності.

Вибір методів і методичних прийомів в першу чергу визначається завданнями навчально-тренувального процесу. Так, для підвищення рівня загальної фізичної підготовленості використовується метод повторних вправ різної інтенсивності.

Специфіка рухових координацій значною мірою впливає на вибір методів навчання. Наприклад, для збільшення показників гнучкості найбільш ефективним є метод повторних навантажень при багаторазовому виконання рухових завдань. Вдосконалення влучності та точності рухів досягається використанням методу роздільного навчання з виділенням головної фази рухової дії.

При розвитку однієї і тієї ж якості провідним методом буде метод рухового завдання з вказівкою точного дозування. При навчанні широке застосування знаходять такі методичні прийоми, як виконання завдань у полегшених умовах з додатковою страховкою або підтрим-

кою, застосуванням спеціальних пристосувань, пристроїв, снарядів, устаткування.

Якість занять багато в чому визначається здатністю викладача своєчасно вносити необхідні корективи з урахуванням зміни внутрішніх і зовнішніх чинників їх проведення. До *зовнішніх* відноситься зміна мотивації занять, ускладнення завдань навчально-тренувального процесу, залежно від темпів підвищення тренуваності, вдосконалення матеріально-технічної бази, зміна погодно-кліматичних умов та інше.

До *внутрішніх* – зміна функціонального стану від тренувального процесу, що впливає на працездатність, психоемоційний стан і, відповідно, на якість виконання рухових завдань. Ці чинники враховуються при постановці завдань навчального процесу, вибору вправ, методів і методичних прийомів, визначенні тривалості занять, характеру зміни навантаження тощо.

Важливо привчити студентів фіксувати свої відчуття у щоденних записах, що дозволить сформувати перші навички участі в управлінні своїм здоров'ям.

В основі методики вдосконалення координаційних здібностей до оцінки і регуляції рухів повинен лежати такий підбір тренувальних засобів, який забезпечує певні вимоги до діяльності аналізаторів щодо точності динамічних і просторово-часових параметрів рухів. Ефективним є застосування вправ з акцентом на точність їх виконання за параметрами часу, зусиль, темпу, простору. У практиці використовуються вправи, що висувають підвищені вимоги до м'язового відчуття за рахунок виключення або обмеження зорового і слухового контролю за руховими діями. Такі вправи широко застосовуються в плаванні, різних видах боротьби, спортивних іграх, спортивній гімнастиці, акробатиці.

В процесі занять фізичними вправами необхідно сформувати у студентів переконання в тому, що в процесі активної рухової діяльності можна добитися фізичного вдосконалення і що систематичні заняття фізичними вправами є найважливішою умовою управління своїм фізичним станом.

Рівень прояву координаційних здібностей свідчить про стан фізіологічних систем організму відображаючи різною мірою характер діяльності опорно-рухового апарату, серцево-судинної, дихальної систем та інших. Тому не можна обмежуватися формуванням деяких рухових координацій в збиток інших.

Список використаної літератури:

1. Колумбет О.М. Розвиток координаційних здібностей молоді : Монографія. – К: Освіта України, 2014. – 420 с.
2. Фомин Н.А., Вавилов Ю.Н. Физиологические основы двигательной активности. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 224 с.
3. Лях В.І. Критерії визначення координаційних здібностей / В.І. Лях // Теорія і практика фізичної культури. – 1991. – № 11. – С. 17-20.

4. Лях В.І. Координаційно-рухове вдосконалення у фізичному вихованні та спорті: історія, теорія, експериментальні дослідження / В. І. Лях // Теорія і практика фізичної культури. – 1995. – № 11. – С. 50-60.

Ключові слова: фізичні якості, координація, студенти.

Ключевые слова: физические качества, координация, студенты.

Key words: physical qualities, coordination, students.

АБРАМОВА ВАЛЕНТИНА ВЛАДИМИРОВНА

Приднестровский государственный университет имени Т. Г. Шевченко,
доцент кафедры гимнастики и спортивных единоборств,
кандидат педагогических наук, доцент

РОМАНЮК ТАТЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА

Приднестровский государственный университет имени Т. Г. Шевченко,
доцент кафедры гимнастики и спортивных единоборств, доцент

МОДЕЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Профессиональная деятельность будущих юристов предполагает нормотворческую, правоприменительную, правоохранительную и экспертно-консультационную деятельность. Правоохранительная деятельность связана с «обеспечением законности, правопорядка, безопасности личности, общества и государства; охраной общественного порядка; защитой разных форм собственности; предупреждением, пресечением, выявлением, раскрытием и расследование правонарушений» [4] и требует соответствующей физической и психической подготовки.

Физическая подготовка, выступая составной частью профессиональной подготовки будущего юриста, осуществляется в рамках занятий по физической культуре – обязательной дисциплины высшего юридического образования.

Физическая подготовка – это процесс совершенствования физической (двигательной) подготовленности, в основе которой лежит уровень развития двигательных (физических) качеств и степень владения техникой движений [1].

Анализ результатов тестирования физической подготовленности студентов 1 курса ПГУ им. Т.Г. Шевченко, в том числе юридического профиля, показал очень низкий ее уровень у большинства респондентов – более 70 % первокурсников не могут выполнить на положительный балл контрольное упражнение, характеризующее уровень развития общей выносливости (бег на 2000 м (девушки) и 3000 м (юноши)); до 50 % студентов имеют низкий показатель в развитии быстроты (бег

100 м); каждый четвертый студент (23%) показывает низкую подготовку в тестах, характеризующих уровень развития силы [5].

Соответственно, чтобы обеспечить студентам юридического профиля должный уровень физической подготовленности, необходимо больше внимания уделять физической подготовке, учитывая при этом специфику будущей профессиональной деятельности, а также возрастные и индивидуальные особенности занимающихся.

Изучение средств и методов физической подготовки студентов, уточнение специальных требований к знаниям, умениям, навыкам, физическим и психическим качествам с учетом специфики профессиональной деятельности позволило разработать модель физической подготовки будущих юристов (рис. 1).

Методологическими ориентирами для разработки цели, содержания, методики физической подготовки будущих юристов к профессиональной (правоохранительной) деятельности стали положения компетентного и деятельностного подходов, принципов индивидуализации и дифференциации (учет индивидуальных особенностей, уровня физической подготовленности, типа конституции, темперамента и др.);

Компетентностный подход предполагает включение в содержание профессиональной подготовки не только ее объектную сторону (объекты изучения и действия с ними), но и субъектную позицию самого обучаемого, его мотивационную сферу, ценностно-смысловое отношение к изучаемому предмету, личностный (в том числе житейский) опыт, активность, личностно-образующие структуры сознания [3].

Деятельностный подход предполагает формирование разноуровневых знаний, умений и навыков в процессе выполнения определенных образом составленного комплекса общепрофессиональных и предметных действий.

Целью физической подготовки является обеспечение должного уровня здоровья и физической подготовленности для успешного выполнения служебных задач (видов профессиональной деятельности).

Общими задачами физической подготовки являются:

- развитие и постоянное совершенствование физических качеств и двигательных способностей, особенно входящих в структуру «профессиональных качеств» (общая и специальная выносливость, ловкость, сила, пространственная ориентация);
- развитие волевых и других профессионально-значимых психических качеств – уверенности в своих силах, смелости, решительности, находчивости, наблюдательности, эмоциональной устойчивости и др.;
- повышение устойчивости организма к воздействию неблагоприятных факторов (перегреванию, охлаждению тела, пониженному атмосферному давлению и др.) и специфических условий профессиональной правоохранительной деятельности (внезапность событий, временной дефицит принятия решения, сложность решаемой задачи [2], агрессивность, сопротивление (иногда вооруженное) лиц, совершающих противоправные деяния, силовое противостояние и др.;

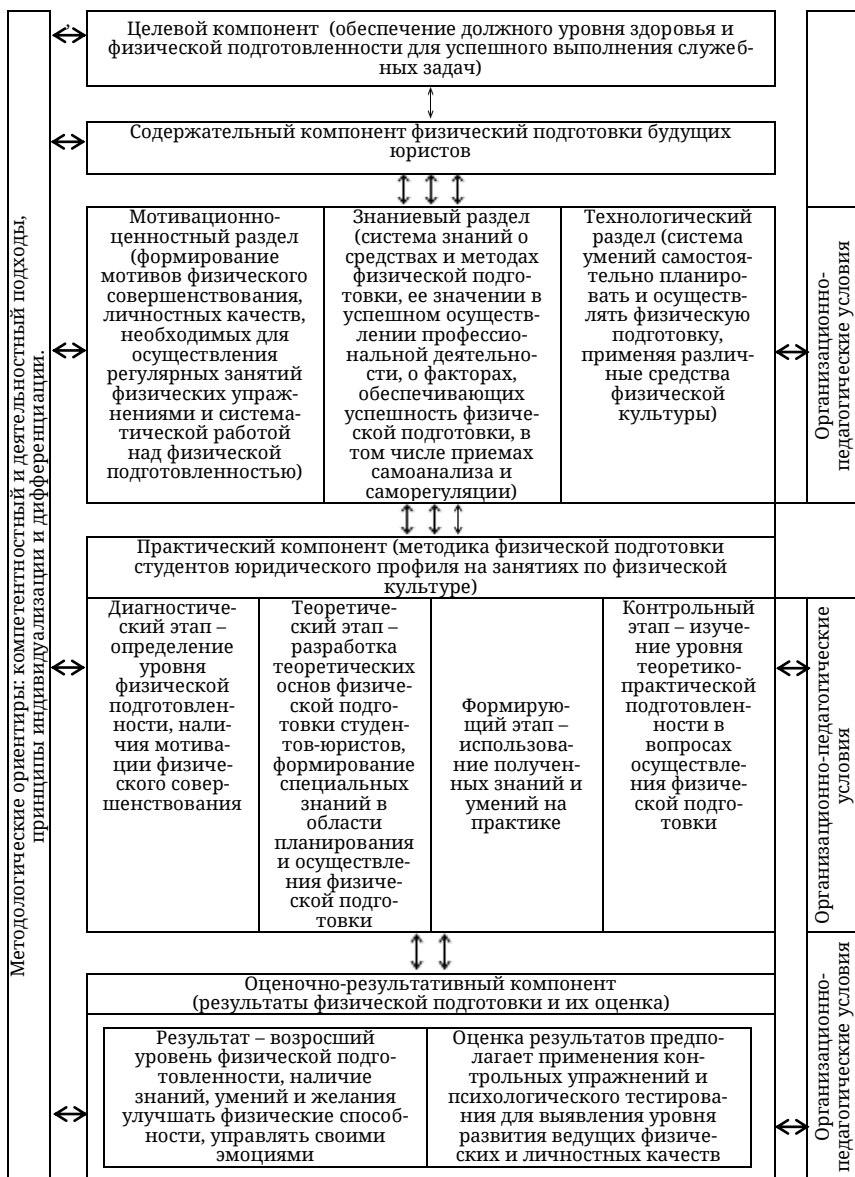

Рис. 1. Модель физической подготовки будущих юристов

- формирование и совершенствование двигательных умений и навыков, находящих применение в избранной профессии или способствующих ее освоению (преодоление различных препятствий, точные действия после значительных физических нагрузок и др.);

- овладение теоретическими знаниями и практическими навыками самоконтроля уровня физической подготовленности в процессе занятий физическими упражнениями;

Модель физической подготовки будущих юристов включает целевой, содержательный, практический и оценочно-результативный компоненты. Содержательный компонент реализуется через мотивационно-ценностный, этический и технологический разделы (рис. 1).

Для реализации модели физической подготовки будущих юристов требуются определенные организационно-педагогические условия:

1. Повышение тренирующей направленности занятий по физической культуре путем их спортизации, т.е. «активного использования спортивных технологий, соревнований и элементов спорта в образовательном процессе вуза».

2. Теоретико-методическое обеспечение реализации программы физической подготовки в процессе занятий физической культурой (знания о значении физической подготовки для успешного осуществления профессиональной деятельности, средствах и методах физической подготовки, факторах, обеспечивающих ее успешность, приемах самоанализа и саморегуляции);

3. Создание образовательно-развивающей среды:

- использование разнообразных методов обучения: репродуктивных (усвоение готовых знаний и воспроизведение уже известных способов деятельности), продуктивных (получение новых знаний в результате творческой деятельности – самостоятельное освоение программы физической подготовки с учетом определенного типа конституции и уровня физической подготовленности); имитационных (воспроизведение в условиях обучения условий профессиональной деятельности с целью развития деятельности и психологических качеств личности студентов) и др.;

- создание ситуаций успеха, условий для самооценки и самовоспитания, овладения ситуациями реальной ответственной самостоятельности (принятие решений, свободный выбор поступков и способов саморегуляции поведения); формирования опыта гражданского поведения (соблюдение правил и требований, отстаивание, непримиримость ко лжи, безответственности, несправедливости и т. д.).

4. Оказание педагогической поддержки студентам с разным уровнем физической подготовленности и типами конституции.

Данные условия реализуются через методику физической подготовки будущих юристов, предполагающую поэтапное осуществление диагностического, теоретического, формирующего и контрольного этапов (практический компонент модели (рис. 1)). Формирующий этап представляет набор процедур и действий, в основе которых:

- учет специфики профессиональной деятельности будущих юристов в плане психической напряженности и требований к уровню развития ведущих способностей и качеств, как двигательных, так и личностных;

- педагогическое сотрудничество с активным использованием разнообразных средств и методов спортивной тренировки в процессе учебных занятий по физической культуре, эффективно развивающих физические качества и формирующих волевую сферу личности и ее способность преодолевать значительные нервно-мышечные напряжения;

- требования к применению студентами в учебной и внеучебной деятельности приемов саморегуляции, позволяющих контролировать проявление эмоций, сохранять невозмутимость и самообладание (способность не поддаваться панике, сохранять ясность мышления, хладнокровие в экстремальных ситуациях).

Апробирование методики физической подготовки будущих юристов в условиях педагогического эксперимента потребовало уточнения ее средств. Так для развития силы, быстроты, ловкости, выносливости широко применялись:

- ОРУ (в основном круговым методом): подтягивания (узким, широким, обратным хватом, перед грудью, за голову, в висе углом) и отжимания (из упора лежа, упора лежа на набивном мяче, упора лежа одна рука на набивном мяче со сменой положения рук, ноги на возвышении; упора на брусках, упора сидя сзади, руки и/или ноги на возвышении) узким, средним, широким хватом; приседания и полуприседания в медленном темпе, с фиксацией положения на согнутых ногах, с отягощением (партнер на плечах); поднимание ног и туловища из разных исходных положений;

- прикладные упражнения в виде эстафет и полос препятствий: переноски партнеров (одного одним, двумя одного), разновидности перемещений (бегом, прыжками, в упоре лежа, в упоре лежа сзади и др., в том числе спиной вперед), лазания, перелезания, упражнения в равновесии и др.;

- подвижные игры, игровые задания с ускорениями, силовыми противоборствами, постоянно изменяющимися условиями, требующими быстроты решения, концентрации внимания;

- прыжковые упражнения (разнообразные прыжки из приседа, со сгибанием ног вперед, в высоту и глубину) и бег на различные дистанции с равномерной и переменной скоростью с активным использованием игровых заданий и соревновательного метода.

Реализация модели физической подготовки будущих юристов на занятиях по физической культуре способствовала повышению уровня физической подготовленности студентов, появлению интереса и желания физически самосовершенствоваться, формированию умения управлять своими эмоциями.

Список использованных источников:

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры) : учебник для институтов физической культуры / Л.П. Матвеев. – М. : ФиС, 1991.– 543 с.
2. Начальная профессиональная подготовка : учебно-методическое пособие. – М. : Издательство «Щит-М», 2006.
3. Руденко В.Н. Культурологические основы целостности содержания высшего образования : дис. ... д-ра пед. наук. – Ростов н /Д, 2004.
4. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования по направлению подготовки 40.03.01 юриспруденция (уровень бакалавриата), утвержден приказом Минобрнауки РФ № 1511 от 1 декабря 2016 г.
5. Черба Т.И., Твердохлебова Л.И. Диагностика физической подготовки студентов как средство планирования учебного процесса // Проблемы развития физической культуры и спорта в новом тысячелетии: материалы VIII Международной научно-практической конференции, Екатеринбург, 28 февраля 2019 г. – Екатеринбург : ФГАОУ «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2019. – С. 632–638.

Ключевые слова: студенты юридических специальностей, занятия физической культурой, модель, физическая подготовка.

Ключові слова: студенти юридичних спеціальностей, заняття фізичною культурою, модель, фізична підготовка.

Key words: students of legal specialties, physical education, model, physical training.

ДЯЧЕНКО ОЛЕГ СЕРГІЙОВИЧ

Київський національний торговельно-економічний університет,
студент 2 курсу, 13 групи, факультету міжнародної торгівлі та права

АНІЧ ОЛЕКСІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Київський національний торговельно-економічний університет,
студент 2 курсу, 13 групи, факультету міжнародної торгівлі та права

БРАЖНИК ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Київський національний торговельно-економічний університет,
старший викладач кафедри фізичної культури

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС»

Фізична культура і спорт представляють собою самостійний вид людської діяльності, значення якого в розвитку суспільства достатньо високе – регулярні заняття фізичною культурою і спортом здатні впли-

вати на розвиток суспільних відносин й формування й розвиток особистості студента [1].

Предмет фізична культура, який викладається в вищому навчальному закладі, формує ще один пласт в загальному фізичному стані студента, його здоров'я, фізичної підготовленості і фізичну досконалість [3].

Для студентів вищих навчальних закладів, а саме юридичних спеціальностей, істотним внеском є фізична підготовка, яка є обов'язковою складовою професійної освіти в Україні. Одним з головних елементів педагогічної системи є органічне поєднання фізичного виховання з практичним застосуванням (діяльністю). Професійна діяльність випускників юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів є вкрай ризикованою, бо однією з головних причин ризику професійної діяльності є низький рівень фізичної підготовки, це виражається безпосередньо в тому, що неналежним чином відбувається розвиток фізичних якостей для формування певних властивостей особистості.

Згідно з Наказом Кабінету міністрів України від 04.10.2018 № 4607 щорічно проводиться оцінювання рівня фізичної підготовленості у вищих навчальних закладах та в інших установах [2].

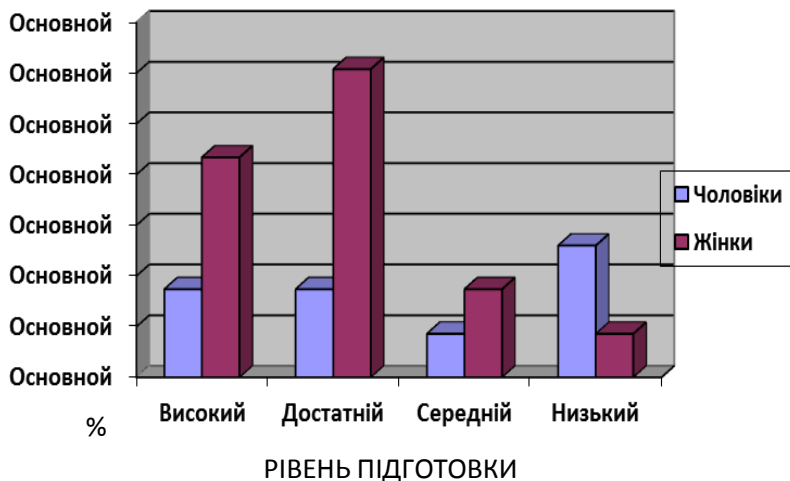
Метою дослідження стало визначення інтегральної оцінки фізичної підготовленості студентів зі спеціалізації правознавство. Методами дослідження стало застосування та обґрунтування процентної оцінки показників фізичної підготовленості студентів юридичного факультету.

На кафедрі фізичного виховання Київського національного торговельно-економічного університету приділяється велика увага інтелектуальному, моральному, трудовому і естетичному вихованню, тобто формуються фізичні і психічні якості, що сприяють досягненню і підтримці готовності до успішної професійної діяльності юристів.

Тестування проводилося у студентів зі спеціалізацією цивільне право і процес другого курсу 13 групи, факультету міжнародної торгівлі та права, де безпосередньо навчаються 23 студенти з них 8 – юнаків та 15 – дівчат, протягом другого семестру, у спортивному комплексі Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ). Студенти обрали секції, які їх найбільше зацікавили: фітнес – 8, футбол – 4, атлетична гімнастика – 4, загальна фізична підготовка – 1, бокс – 2, до спеціалізації «фізична реабілітація» віднесено – 4 студенти.

Згідно з навчальним планом у КНТЕУ всі студенти першого та другого курсу відвідують заняття фізичної культури. Провівши опитування та тестування у студентів 2 курсу 13 групи ми визначили, що студенти відвідують секції згідно з власною зацікавленістю та попередніх досягнень у різних видах спорту. Викладачами різних спеціальностей попередньо провели інструктаж з техніки безпеки під час складання тесту та докладно познайомили студентів з правилами безпеки. Після проходження тесту було проведено дослідження рівня підготовки окремо для чоловіків та жінок. З числа студентів 13 групи – 8 юнаків, з яких на високий рівень здали – 2, достатній – 2, середній – 1, та на низький – 3. Жінок – 15, з них на високий – 5, достатній – 7, середній – 2 низький – 1.

У відсотковому відношенні згідно з дослідженням зі спеціалізації цивільне право і процес на високий рівень виконали – 7 (30,4%), на достатній – 9 (39,1%), середній рівень показали – 3 (13%), низький – 4 (17,3%).

Мал. 1. Результати тестування (чоловіки, жінки)

Таким чином, проведене тестування показує, що серед чоловіків більшість мають низький рівень підготовки, а серед дівчат – достатній рівень підготовки. Провівши опитування, можна пояснити, що дівчата більше усвідомлюють значення фізичної культури для розвитку власного здоров'я. Згідно з результатами тесту у дівчат найбільше розвинуті такі рухомі якості як гнучкість та сила, а у чоловіків швидкість та сила. Необхідно зазначити, що для успішної здачі нормативів необхідно постійно проводити тренування.

Перспектива подальшого дослідження для подальшого розгляду оцінювання рівня підготовки потрібно вдосконалювати систему оцінювання рівня підготовки, вдосконалювати законодавство та матеріально-технічну базу.

Список використаної літератури:

1. Блошенко О. І. Роль фізичної культури у розвитку студента 2017 / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua> (дата звернення: 16.04.2019)
2. Про затвердження тестів і нормативів для осіб, щорічне оцінювання фізичної підготовленості яких проводиться на добровільних засадах, Інструкції про організації Наказ Кабінету міністрів України від 04.10.2018

- № 4607 // [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.04.2019)
3. Левченко Н. О. Роль фізичної культури у житті студента-юриста 2017 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua> (дата звернення: 17.04.2019)

Ключові слова. Інтегральна оцінка, процентна оцінка, рухові здібності, студенти, фізична підготовленість.

Ключевые слова. Интегральная оценка, процентная оценка, двигательные способности, студенты, физическая подготовленность.

Key words. Integral score, percentage estimation, motor ability, students, physical fitness.

ЗМІСТ

Привітання президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова	3

СЕКЦІЯ 16. ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Ківалов С. В. РОЛЬ СУДДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ У КОМПРОМІСНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ СПОРУ СТОРОНАМИ	7
Біла-Тіунова Л. Р. ПРИСЯГА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	10
Крусян А. В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА	14
Коломоєць Т. О. ОБМЕЖЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З КОРУПЦІЄЮ: ВЕКТОРИ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСУ	18
Латковська Т. А. ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ СКОРОЧЕННЯ НЕОБґРУНТОВАНИХ ВИТРАТ	21
Панова Н. С. ЩОДО СФЕРИ ДІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ»	24
Стець О. М. ПРИНЦИПИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ	28
Бедний О. І. УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ	31
Білоус-Осінь Т. І. ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ В ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ	35

Bilokur Ye.

CONCERNING THE USAGE OF THE TERM “PUBLIC ADMINISTRATION”
IN THE ADMINISTRATIVE LAW 38

Боднарук Ю. В.

РОЗМИВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ГАРАНТІЇ
ФІСКАЛЬНОГО МЕТОДУ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В ЗАКОННИЙ СПОСІБ ЧЕРЕЗ НЕДОСКОНАЛІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ
КАТЕГОРІЇ «ЗБІР» В ПК УКРАЇНИ 40

Бондаренко К. В.

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК ОБ’ЄКТ
ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ 44

Васильківська В. В.

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ПИТАННЯ
УДОСКОНАЛЕННЯ ІЗ УРАХУВАННЯМ ПРАВОВОГО СТАТУСУ 47

Голядова Т. О.

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В НАЦІОНАЛЬНОМУ
МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ НА ДОСТУП
ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 49

Закаленко О. В.

ЩОДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ 52

Калімбет А. Л.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ, ВИМОГИ
ДО АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ 54

Коваль Д. О.

ЗАГАЛЬНІ ТА ОСОБЛИВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖЕРЕЛ
ФІНАНСОВОГО ПРАВА 57

Корнута Л. М.

ЩОДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ 60

Лавренова О. І.

СУСПІЛЬНО КОРИСНІ РОБОТИ ЯК ВИД
АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ 63

Латковський П. П.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФЦИТУ 66

Марущак А. В.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ
РАХУНКОВОЇ ПАЛАТИ 69

Панфілов О. Є.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«КРИПТОВАЛЮТА» В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СВІТУ 71

Сандул Я. М. АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВИХ РАД	73
Сідор М. І. СТРУКТУРА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	75
Стрельников А. В., Даниленко Ю. С. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІД ЧАС ДОБОРУ КАНДИДАТІВ НА ВАКАНТНІ ПОСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ	78
Ткаля О. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	81
Титаренко М. В. СТИМУЛЮВАННЯ У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ: ГАЛУЗЕВА НАЛЕЖНІСТЬ ТА ВИДОВЕ РОЗМАЇТТЯ	85

СЕКЦІЯ 17. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Аракелян М. Р. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	87
Бакаянова Н. М. СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ АДВОКАТУРИ.....	90
Полянський Ю. С. ПРО ПРИНЦИП ІНСТАНЦІЙНОСТІ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	93
Селезньов В. А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЕРІВНИХ ПОСАД СИСТЕМИ ДБР УКРАЇНИ	95
Билиця І. О. МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРОКУРОРА В РЕФОРМУВАННІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ.....	97
Кісліцина І. О. ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	99
Ковальчук І. С. ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ КАДРІВ ДО ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ.....	103

Свида О. Г. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДИРЕКТОРА ДБР	106
Храпенко О. О. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД».....	108
Курганський О. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»	110
Нестерчук Л. П. СУД ЯК ОРГАН, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ПРАВОСУДДЯ НА ЗАСАДАХ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	113
Владишевська В. В. ЩОДО СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ УЧАСНИКІВ ДОСТУПУ ДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	117
Деменчук М. О. ДО ПИТАННЯ НАДАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВЕРХОВНИМ СУДОМ.....	120
Джабурия Е. А. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМОЙ ИНДИВИДУАЛЬНО	122
Чекмарьова Л. Ю. МОДЕЛІ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	125
Козлов О. О. ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД КРАЇН КОЛИШНЬОГО СРСР	129
Питомець А. В. ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....	131
Кравченко О. В. ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОКРУЖНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ.....	133
Фоміна О. І. ДОВІРА ЯК СКЛАДОВА ВІДНОСИН МІЖ АДВОКАТОМ ТА КЛІЄНТОМ	135
Дуженков М. В. ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ТА ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ	137
Люльчук Н. М. ПРАВОВА ПРИРОДА НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ	141

СЕКЦІЯ 18.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Є. Л. УКРАЇНСЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ: ПРОСТЕ І СКЛАДНЕ.....	145
Мирошниченко Н. А. ВИДИ ПОКАРАНЬ, ЩО МОЖУТЬ БУТИ ПРИЗНАЧЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМ ПРАВОПОРУШНИКАМ.....	148
Туляков В. О. ТРЕНД УПОВІЛЬНЕНОЇ ШИЗОФРЕНІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	151
Полянський Є. Ю. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО – ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ.....	154
Кваша О. О., Пономаренко В. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ХУЛІГАНСТВО У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	157
Хімченко С. А. КОНКУРЕНЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	160
Абакіна-Пілявська Л. М. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ	163
Балобанова Д. О. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ	166
Богущий П. П. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ....	170
Вечерова Є. М. ОКРЕМІ НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ УПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК» У КК УКРАЇНИ	172
Горбачова І. М. ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ ЗАВІДОМО НЕПРАВΟΣУДНОГО РІШЕННЯ: «ДІЄВІСТЬ» НОРМИ.....	176
Гуртовенко О. Л. «СНОДІЙНЕ» І «ПСИХОДЕЛІЧНЕ» КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО.....	179
Дмитрук М. М. СТАДІЇ ЗЛОЧИНУ: ТАК ЇХ «ДВІ» ЧИ «ТРИ»?	183

Коломієць Ю. Ю.

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ІДЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВЦЯ
НА ЗМІСТ ТА ФОРМУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ 187

Котковський В. С., Шустрова К. В.

ШАХРАЙСТВО З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ: СУТНІСНИЙ
ТА ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 190

Кузембаєв О. С.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ VS.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.. 193

Кузьмін Е. Е.

ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА
ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ 196

Мирошниченко Н. М.

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ..... 199

Смушак О. М.

ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ
УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ..... 202

Степаненко О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ СТАНУ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ
АБО СТАНУ, ВИКЛИКАНОГО ВЖИВАННЯМ НАРКОТИЧНИХ
АБО ІНШИХ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ
ЗЛОЧИНІВ ТА ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ 205

Тавлуй О. В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВ ДІТЕЙ
ПРИ УСИНОВЛЕННІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ
ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ 208

Тімофєєва Л. Ю.

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ
ВЕКТОР СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 211

Хильченко А. С.

ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАКТИЦІ
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ 214

Чугуніков І. І.

АНТИСОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ
РЕФОРМУВАННЯ СТ. 387 КК УКРАЇНИ..... 217

Шостак О. М.

ЄВРОПЕІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА..... 220

Іскендеров Ф. Ш. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПОКАРАННЯ ТА МЕЖІ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ	222
Данільченко І. Р. ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ	225
Кедик В. П. ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО КАТЕГОРІЇ ОСІБ, ВИЗНАЧЕНИХ У СТАТТІ 9 КК УКРАЇНИ	229
Березнер В. В. ПІДКУП ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 386 КК УКРАЇНИ	231
Вірт А. О. ПРАВО ЛЮДИНИ НА АДЕКВАТНІ УМОВИ ЖИТТЯ У НАВКОЛИПНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ	233
Ісраєлян А. О. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРИМИРЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ПОТЕРПІЛИМИ У КОНТЕКСТІ СТ. 46 КК УКРАЇНИ	235
Татаркевич Я. О. ФОРМИ ВИКРАДЕННЯ: КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ	238
Khitchenko A. EUTHANASIA: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES	240

СЕКЦІЯ 19. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Др'омін В. М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ	243
Мельничук Т. В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ	246
Чернишов Г. М. НАУКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ	250
Дикий О. В. КІБЕРКРИМІНОЛОГІЯ: СУЧАСНИЙ НАПРЯМОК У НАУКОВІЙ ДУМЦІ	254

Цитряк В. Я. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК	256
Мандриченко Ж. В. КРИМІНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА КОМПЛЕКСНОГО МІЖГАЛУЗЕВОГО ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ	259
Федчун Н. О. ДЕТЕРМІНАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ	261
Марчук А. І. РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	265
Ізовіта А. М. ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ	268
Ілько С. А. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	271
Мельник П. В., Дика Є. О. ЗАХИСНІ СТРАТЕГІЇ ТА НАВИЧКИ ПОДОЛАННЯ ЯК ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ	274
Одинцова О. В. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ФАКТИЧНОГО СТАНУ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	277
Сидорчук О. О. ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	280

СЕКЦІЯ 20. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Аленін Ю. П. ЩОДО ФУНКЦІЙ ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	283
Гловюк І. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ СКАРГ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ	286
Глушков В. О. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	289

Стародубов С. В. ОКРЕМІ НАПРЯМИ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕРОЗКРИТИХ ЗЛОЧИНІВ МИНУЛИХ РОКІВ.....	293
Волошина В. К. ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ВЕРХОВЕНТСТВА ПРАВА ТА ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	296
Габлей Н. Г. ПРАВО ЗАСУДЖЕНОГО КОРИСТУВАТИСЯ ПОСЛУГАМИ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	300
Гуртієва Л. М. ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ УХВАЛЮЮТЬ СУДОВІ РІШЕННЯ НА СТАДІЇ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ ЗА КПК УКРАЇНИ.....	303
Ковальчук С. О. ПОВЕРНЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ВЛАСНИКУ (ЗАКОННОМУ ВОЛОДІЛЬЦЮ) ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ЇХ ДОЛІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	307
Крет Г. Р. ВИКОРИСТАННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «ОБҐРУНТОВАНА ПІДОЗРА» ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	310
Лукашкіна Т. В. ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	314
Підгородинська А. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УЧАСТІ АДВОКАТА СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	319
Мудрак І. В. ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОПАНУВАННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	323
Мурзановська А. В. ЕВРИСТИЧНІ МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	327
Пожар В. Г. ЩОДО НОВЕЛ ПРАКТИКИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	330
Степаненко А. С. ПРАВО НА ПЕРЕГЛЯД ВИРОКУ: ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	333

Торбас О. О. ЩОДО ПІДСТАВ ОБСТЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ, ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ.....	336
Устїнова-Бойченко Г. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	338
Шилін Д. В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ.....	341
Юрко С. С. ПРАВО НА ВІЛЬНИЙ ВИБІР ЗАХИСНИКА	344
Дрішлюк К. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОБШУКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ ОНОВЛЕНИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ.....	346
Малахова О. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	349
Завтур В. А. ПРАВО ЗАТРИМАНОЇ АБО ЗААРЕШТОВАНОЇ ОСОБИ НА ЗВІЛЬНЕННЯ, ОБУМОВЛЕНЕ ГАРАНТІЯМИ З'ЯВИТИСЯ У СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ (ПУНКТ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД): ЗМІСТОВНИЙ АСПЕКТ.....	352
Волошанівська Т. В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ЗАХИСТ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	356
Бабчинська Т. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ З НЕДОПУСТИМІСТЮ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	359
Зінковський І. П. ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СТОСОВНО ВИКОНАННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ ТА УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ.....	362
Кавецька В. С. УЧАСТЬ ЛІКАРЯ ПРИ ДОПИТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	366
Марченко Т. Ю. ПРАВО ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЧАС ТА МОЖЛИВОСТІ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СВОГО ЗАХИСТУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ 2018 РОКУ	369

Могила В. С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ (ЗА Ч. 3 СТ. 233 КПК УКРАЇНИ)	373
Немчинов Є. С. ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ	376
Пилипенко С. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	379
Пономаренко Д. В. КОНТРОЛЬОВАНЕ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ДІЯННЯ: АСПЕКТИ ЗАКОННОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ	383
Соловійов В. О. ПРАВО ПІДОЗРЮВАНОГО МАТИ ЧАС І МОЖЛИВОСТІ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СВОГО ЗАХИСТУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОБРАННЯМ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ	385
Кедик В. П. ПРАКТИКА ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ПРОКУРОРУ: СТАТИСТИКА	389
Климкевич Р. А. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМНОГО ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ У МЕЖАХ ЄС	391

СЕКЦІЯ 21. РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Тіщенко В. В., Белік Л. С. КРИМІНАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ФІКЦІЇ ЯК ФОРМИ ДЕЗІНФОРМУВАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ	395
Загородній В. Є. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОТРИМАННЯ ПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ	398
Аркуша Л. І., Чіпко Н. В., Загородній І. В. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В СФЕРІ ОБІГУ АВТОТРАНСПОРТУ	400
Ващук О. П. ФЕЙСБУК ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	405

Гресь Ю. О. МІСЦЕ ПОДІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ....	407
Колодіна А. С. ЕВРИСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	409
Левицький А. О. ЗНАЧЕННЯ МІКРОСЛІДІВ ПІД ЧАС БАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	413
Самойленко О. А. ЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИКАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У КІБЕРПРОСТОРІ).....	416
Супруновський А. І. СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ АБО ВІДТВОРЕННЯ ОБСТАНОВКИ ТА ОБСТАВИН ПОДІЇ, ЯКИЙ ПРОВОДИТЬСЯ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРАДІЖКИ ЧУЖОГО МАЙНА З АВТОМОБІЛЯ.....	420
Хижняк Є. С. ВІРТУАЛЬНІ СЛІДИ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ	422
Цехан Д. М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	425
Чумак С. П. ДЕЯКІ ОБСТАВИНИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕНЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ФАЛЬСИФІКАЦІЄЮ ВИБОРІВ	428
Зубаков П. М. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ЗАМАСКОВАНИХ ІНСЦЕНУВАННЯМИ.....	430
Виноградов В. І. СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ	434
Гупалюк А. С. МОТИВ ТА МЕТА ЗЛОЧИНУ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ	437
Мотліч Ю. О. ЩОДО ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ВІД КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	439
Панасюк А. О. АЛГОРИТМ ПОШУКУ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	441

Стаурська О. М. ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ІЗ КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	443

Толтиго Д. М. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ ДАНИХ, ОТРИМАНИХ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	447

СЕКЦІЯ 22. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Харитонов Є. О. КОНСТРУКТ «ПРИВАТНЕ ПРАВО УКРАЇНИ» ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПОХИБКА.....	451

Кізлова О. С. ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ОСОБИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	453

Давидова І. В. ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЮ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОЧИН» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	457

Калітенко О. М. ПРАВО НА ШЛЮБ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	461

Сафончик О. І. ОКРЕМІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ШЛЮБНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА СІМЕЙНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	463

Адаховська Н. С. РОЛЬ ОРГАНУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ПІКЛУВАННЯ БАТЬКІВ.....	466

Бабич І. Г. ЗДІЙСНЕННЯ ТА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ ТА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ	468

Берназ-Лукавецька О. М. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВИЛ GDPR З ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦМЕРЕЖАХ.....	471

Вороніна Н. В. ДО ПИТАННЯ СТРАХУВАННЯ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	473

Глиняна К. М. МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРІ В СИСТЕМІ СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС	476
Гончаренко В. О. ЗМІНА АБО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ІСТОТНОЮ ЗМІНОЮ ОБСТАВИН.....	479
Деревнин В. С. ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИНТЕРЕСОВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ	481
Достдар Р. М. ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ.....	483
Джуган В. О. ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК РІЗНОВИДУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	487
Костова Н. І. РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ.....	491
Кривенко Ю. В. ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ГРОШОВИХ ЗАСОБІВ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	493
Манжосова О. В. ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ОСОБИСТИМ НЕМАЙНОВИМ БЛАГАМ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ...	495
Матійко М. В. ТЕОРІЯ ТАЄМНИЦЬ ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПЕРЕТИНАННЯ ОНТОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ	498
Некіт К. Г. «ВІРТУАЛЬНІ РЕЧІ» У СКЛАДІ ІНТЕРНЕТУ РЕЧЕЙ	501
Омельчук О. С. ПРАВА НА ПОВІТРЯ В КОНТЕКСТІ РОЗШИРЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВА НА ЗАБУДОВУ	503
Романюк А. Б. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПЛАТИ ВИКОНАВЧОГО ЗБОРУ (ОСНОВНОЇ ВИНАГОРОДИ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ) У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	505
Токарева В. О. ЩОДО ПИТАННЯ ПЕРЕХОДУ ТВОРУ ДО ОБ'ЄКТІВ СУСПІЛЬНОГО НАДБАННЯ	509
Фасій Б. В. КАТЕГОРІЯ «МЕЖА» ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ РОЗСУДУ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	512

Фомічова Н. В. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ	515
Цибульська О. Ю. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ОBOB'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ	517
Чанишева А. Р. ДОПОМІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗOBOB'ЯЗАННЯ У СТРУКТУРІ ЗМІСТУ ЗOBOB'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН	519
Денисяк Н. М. ЕТИКА ТА ПРОФЕСІЙНА ПОВЕДІНКА НОТАРІУСІВ УКРАЇНИ	523
Діденко Л. В. ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ОСНОВА ІСНУВАННЯ ОБ'ЄКТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	526
Факас І. Б. РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ	530
Хижняк А. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ БАТЬКА У ВИХОВАННІ ДИТИНИ	533
Пеструєв Д. М. ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ВЕДЕННЯ ЧУЖИХ СПРАВ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	536
Тишук Н. О. СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗАВДАННЯ ШКОДИ	539
Шагака О. В. РОЗМЕЖУВАННЯ ВИМОГ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК МАЙНОВИХ ТА НЕМАЙНОВИХ.....	542

СЕКЦІЯ 23. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

Харитоновна О. І. СИМУЛЯКРИ ЯК ПОРОДЖЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	545
Ульянова Г. О. ПРИПИСУВАННЯ АВТОРСТВА ЯК ПОРУШЕННЯ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	548

Бааджи Н. П. ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЛІЦЕНЗІЙ CREATIVE COMMONS ПРИ ФОРМУВАННІ КОНТЕНТУ САЙТІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	551
Еннан Р. Є. «ВІРТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ» У КІБЕРПРОСТОРІ: СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА.....	554
Кирилюк А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТВОРІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ	558
Кулініч О. О., Мазуренко С. В. ЗОБРАЖЕННЯ, ВИКОНАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА.....	562
Шишка Р. Б. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА РІВНІСТЬ.....	565
Мельник О. О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЄС...	569
Мудрицька К. О. ПРИЧИНИ ТА ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СПОРІВ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА САЙТАХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	571
Мазуренко С. В. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ.....	575
Мазіна О. О. ПРИВІЛЕЇ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ВІД КОНТРАФАКЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	579
Галупова Л. І. ПОНЯТТЯ ОНЛАЙН МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	581

СЕКЦІЯ 24. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Голубева Н. Ю. ДИСПОЗИТИВНІСТЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	585
Андронов І. В. ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО ПУРИЗМУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	588

Волкова Н. В.

ЗМІНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО СУДОВОЇ РЕФОРМИ
ЩОДО ПЕРЕЛІКУ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ) 591

Гонгало Р. Ф.

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ВІДПОВІДАЧА ТА МОЖЛИВОСТІ
ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 593

Стоянова Т. А.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У НЕМАЙНОВИХ СПОРАХ 595

Цал-Цалко Ю. Ю.

ЩОДО ПИТАННЯ ПІДСУДНОСТІ ТА ЗМІСТУ ЗАЯВИ
ПРО ВИЗНАННЯ ВТРАЧЕНОГО ЦІННОГО ПАПЕРА
НА ПРЕД'ЯВНИКА АБО ВЕКСЕЛЯ НЕДІЙСНИМ ТА ВІДНОВЛЕННЯ
ПРАВ НА ВТРАЧЕНИЙ ЦІННИЙ ПАПІР 598

ОСТРОВСЬКА Л. А.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАПИТ ЩОДО НАДАННЯ
КОНСУЛЬТАТИВНИХ ВИСНОВКІВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ
З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПІДСТАВІ ПРОТОКОЛУ № 16
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ 601

Бут І. О.

ПИСЬМОВЕ ОПИТУВАННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ ЯК НОВЕЛА
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 604

Апалькова І. С.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ
ЦПК УКРАЇНИ 606

Полуніна О. О.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЄДИНОЇ СУДОВОЇ
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ 608

Сулейманова С. Р.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ СУДОВИХ ДОРУЧЕНЬ
ІНОЗЕМНИХ СУДІВ 610

Дрогозюк К. Б.

РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ У ДОКАЗУВАННІ У ВИПАДКАХ,
КОЛИ ВОНИ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ ДЛЯ ПОДАННЯ
ВИСНОВКУ НА ВИКОНАННЯ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ 614

Голубцова О. О.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ
І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 616

Соломахіна О. М.

ОКРЕМІ ФАКТИ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ
ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ..... 618

Павлова Ю. С.

НОТАРІАЛЬНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ЯК КРИТЕРІЙ ДОПУСТИМОСТІ
ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ..... 620

Корнілова Л. І.

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРЕДИТУВАННЯ..... 624

Кияшко О. О.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ
ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ В ОКРЕМОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 627

Устюшенко С. Е.

ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 629

Васильків В. І.

ПОДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ
ПРО ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 632

СЕКЦІЯ 25. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний О. П.

ЩОДО ПРАВОВОГО КЛАСТЕРУ МІЖНАРОДНОГО
КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ..... 635

Бойко В. Д., Василенко М. Д.

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН... 637

Олюха В. Г., Боброва Т. А.

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ НА ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ 641

Возняковська К. А.

ПРАВО НЕСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ ЯК ПІДГАЛУЗЬ
ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА 644

Добровольська В. В.

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ НОРМ КОНТРОЛЮ
У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ 647

Чайковська В. В.

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ
ЄДИНОГО ВІКНА ПРИ МИТНОМУ ОФОРМЛЕННІ ЕКСПОРТУ
ТА ІМПОРТУ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ..... 651

Будурова Г. М. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ	653
Попелюк В. П. ДОГОВІРНІ ФОРМИ ВІДНОСИН З ПОСТАЧАННЯ СПОЖИВАЧІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЄЮ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКУ	656
Згама А. О. ЩОДО ПРОБЛЕМ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ	659
Зятіна Д. В. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРАКТИКА АМКУ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	663
Бабак Я. Т. ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	666
Федосова А. Г. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ	669
Шевчук А. В. РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БАНКУ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ У ПІДТРИМЦІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	673
Феофанова І. М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ	676
Білий О. О. ЩОДО ФОРМ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА БЕЗПЕКУ ПРОДУКЦІЇ	678
Лавренюк Н. С. ОЗНАКИ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ УКРАЇНА-ЄС	682
Слатвінська В. М. ЩОДО ЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ В ТРАНСПОРТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	685
Швець Ю. І. ПРОБЛЕМИ ПОРЯДКУ ОБРАННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ДИРЕКТОРІВ НАГЛЯДОВИХ РАД АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ – БАНКІВ	687
Мельник А. А. ЩОДО ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБРОБКИ ВАНТАЖІВ	690

Дишкантjuk Ю. І. ВИДИ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ	693
Данілов А. І. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АРБИТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО.....	696
Дубінін Ю. С. РОЗВИТОК ВІДНОСИН ДОГОВІРНОГО НАДРОКОРИСТУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ УГОД ПРО РОЗПОДІЛ ПРОДУКЦІЇ ...	699

СЕКЦІЯ 26.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Колжукіна В. В. КОМУНІКАТИВНЕ СПРЯМУВАННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ГЕРМЕНЕВТИЧНО-НАЦІОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	703
Барабанова Н. Р., Грушевська Ю. А. ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ	705
Пархитько О. В. МАНІПУЛЯТИВНІ ПРИЙОМИ В АВТОРСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ШОУ «ВДУДЬ».....	707
Писаренко Л. М. МАНІПУЛЯЦІЇ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ В ПЕРІОД ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ.....	711
Чубук О. Л. ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ДУМОК І ТОЧОК ЗОРУ У ВИПУСКАХ НОВИН ТЕЛЕКАНАЛІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	714
Lytvyshko Y. THE ROLE OF MEDIA IN PROMOTING CULTURAL VALUES: ANALYSIS ON THE BASIS OF THE USA PRESS (THE WASHINGTON POST)	717

СЕКЦІЯ 27.

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В. КУЛЬТУРОМОВНИЙ КОНТЕНТ ВИДАННЯ	721
Завальська Л. В., Кісельова А. А. ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАТЕКСТУ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	724
Назаренко О. М., Ануфрієва Н. Д. ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК ОСНОВНА ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ.....	727

Пахомова О. А. СПОЛУЧНИКИ В МОВІ ЗАКОНОДАВСТВА.....	730

СЕКЦІЯ 28. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Мороз И. В., Павлов Ю. В. ФИЗИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА И ИХ РОЛЬ В СПОРТЕ	733
Фидирко М. А., Антипова Ж. И. ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ЮРИСТОВ	736
Самоленко Т. В., Апайчев О. В. ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ.....	739
Тюрін С. С., Діуца І. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНО РОЗВИВАЮЧИХ ВПРАВ ДЛЯ СТУДЕНТІВ, КУРСАНТІВ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	741
Мороз І. В., Гоголева О. М., Нікітченко М. Б. РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ЗАСОБОМ ЛЕГКОАТЛЕТИЧНОГО БІГУ.....	744
Фідірко М. О., Суліма І. Л., Шурхал Л. О. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ДОЗВІЛЛЯ	746
Павлов Ю. В., Бірюков О. А., Заверзаєв В. В. ОСНОВИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ФІЗИЧНУ КУЛЬТУРУ І ЗДОРОВ'Я.....	749
Чертков И. И., Воробьева Е. Н., Бурцева А. В. РАЗВИТИЕ ФИТНЕСА ДЛЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНЫХ МЕДИЦИНСКИХ ГРУПП	752
Барсукова Т. О. РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЯКОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗВО.....	755
Абрамова В. В., Романюк Т. В. МОДЕЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ.....	758
Дяченко О. С., Аніч О. В., Бражнік В. М. ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС»	763

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

17 травня 2019 року

У двох томах

Том 2

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 10.05.2019 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 45,80. Тираж 300. Замовлення № 0519-93.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.